T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

HAŞİM NAHİT ERBİL
HAYATI- SANATI- FİKİRLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
VEYSEL ERGİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. NÂZIM HİKMET POLAT

Ankara- 2013

Doktora Tezi İçin Jüri Üyeleri Onay Sayfası

ONAY

Veysel ERGİN tarafından hazırlanan "HAŞİM NAHİT ERBİL Hayatı-Sanatı-Fikirleri" başlıklı bu çalışma, 11. / 09 / 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yeni Türk Edebiyatı Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT (Başkan)

[İmza]

Prof. Dr. Âbide DOĞAN

[İmza]

Prof. Dr. Pakize AYTAÇ

[İmza]

Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY

[İmza]

Doç. Dr. Nezahat Özcan

ÖZET

(ERGİN, Veysel) (HAŞİM NAHİT ERBİL "HAYATI – SANATI – FİKİRLERİ") (Doktora Tezi) (Ankara, 2013)

Bu çalışmada Haşim Nahit Erbil'in hayatı, sanatı ve fikirleri üzerinde durulmuştur. Tezin asıl bölümlerine geçilmeden önceki "Giriş" kısmında, Haşim Nahit Erbil'in Türkiye'ye geldiği dönemdeki fikir ve edebiyat ortamı kısaca ele alınmıştır. Daha sonra, yazarın eser verdiği dönemdeki siyasî ve kültürel gelişmeler değerlendirilmiştir. Böylece Haşim Nahit Erbil'in bu süreç içindeki yeri belirtilmiştir.

Tezin asıl inceleme kısmı ise, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; yazarın doğumundan ölümüne kadar hayatının önemli safhalarını, beslendiği kültür kaynakları ile fikir ve sanat dünyasındaki çalışmalarını içermektedir. Ayrıca, yazarın kitap halinde bastırdığı on üç eseriyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Tezin ikinci ana bölümü, yazarın "Kültür Çevresi ve Sanat Dünyası"nın incelenmesine ayrılmıştır. "Haşim Nahit Erbil'in Kültür Çevresi, Güzel Sanatlara Ait Değerlendirmeleri, Eser Verdiği Türler" şeklinde üç alt başlığa ayrılan bu bölümde, yazarın otuz üç farklı gazete ve dergide yayımladığı beş yüzden fazla çalışması ele alınmıştır. Ayrıca yazarın şiir, hikâye, piyes, makale gibi çeşitli türlerdeki eserleri, konu ve üslûp özellikleri ile incelenmiştir.

Tezin üçüncü ana bölümü ise, Haşim Nahit Erbil'in "Fikir Dünyası"nın incelenmesine ayrılmıştır. Gerek yazarın araştırmacı mizacı gerekse dönemin karmaşık yapısı sonucu yoğunlaşılan bu bölüm, "Irak Türkleri ve Haşim Nahit, Haşim Nahit Erbil'in Millî Meselelere Bakışı, Eğitim Anlayışı, Kültürel Değerler Hakkındaki Kanaatleri, Ekonomik Meselelere Bakışı" şeklindeki beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar, meselelerin fazlalığı nedeniyle, elli madde etrafında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece Haşim Nahit Erbil'in eserlerinden hareketle, dönemin siyasî ve toplumsal değişimlerine de ayna tutulmuştur.

Sonuç bölümünde Haşim Nahit Erbil'in edebî özellikleri, ilmî çalışmaları ile bunların düşünce ve edebiyat tarihimiz içinde ne anlam ifade ettiği

özetlenmiştir.

Tezin sonuna eklenen bugüne kadarki en geniş kapsamlı “Haşim Nahit Erbil Eserleri Bibliyografyası” ile, aynı konuda çalışacaklara yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Haşim Nahit Erbil’in hayatı

2. Haşim Nahit Erbil’in sanatı

3. Haşim Nahit Erbil’in fikirleri

4. Haşim Nahit Erbil eserleri bibliyografyası

5. Kültürel değerler

ABSTRACT

(ERGIN, Veysel) (HASHIM NAHID ERBIL HIS LIFE, ARTS AND IDEAS) (Doctorate Thesis) (Ankara, 2013)

In this study, life of Hashim Nahid Erbil, art and ideas are emphasized. Before proceeding with the main parts of the thesis, in the "Introduction" section, the term when Hashim Nahid Erbil came to Turkey the circle of ideas and literature are briefly discussed. Then, the period of political and cultural developments in the author's work was evaluated. So, in this process the situation of Hashim Nahid Erbil has been given.

Part of the actual examination of the thesis is composed of three main sections. The first part, the author's major stages of life from birth to death, fed with the idea of cultural resources, and includes the works of art in the world. In addition, assessments were made on about the printed thirteen books of the author

The second main part of the thesis, the author's "Culture and Art around the World" is divided into the examination. " Hashim Nahid Erbil Cultural Scene, Fine Art of Assessments, Work to the Species" separated into three sub-headings and in this chapter; the author published more than five hundred thirty-three studies in different newspapers and magazines were discussed. In addition, the author of poetry, short story, drama, essays, such as the works of various types, were examined by subject and style.

The third main part of the thesis, however, Hashim Nahid Erbil "World of Ideas" is divided into the examination. The period as a result of the complex nature of both the author and the focus of this chapter the researcher temperament, Iraqi Turks and Hashim Nahid Erbil. National of Hashim Nahid Erbil in perspective, ‘Education, Cultural Values' conviction, Economic Issues in perspective that’ consists of five sub-headings. These titles, due to the excess of the issues, around fifty substances have been evaluated. Thus, the works of movement Hashim Nahid Erbil was mirrored in the political and social changes.

In the conclusion, the literary features of Hashim Nahid Erbil, scientific

studies and what they mean in the history of thought and literature are summarized.

Added to the end of the thesis "Bibliography of Works in Hashim Nahid Erbil ", that is the most extensive so far, aimed to help those who want to study the same issue.

Key Words

1. Life of Hashim Nahid Erbil

2. Art of Hashim Nahid Erbil

3. İdeas of Hashim Nahid Erbil

4. Bibliography works of Hashim Nahid Erbil

5. Cultural values

ÖNSÖZ

Kültür tarihimizde büyük hizmetleri olan nice insan, nefes alma sırasını savdıktan sonra, bu toprağın bağrına öylesine siniyor ki onları hatırlayan bile pek çıkmıyor. Hele yaşanılan dönemin karmaşası içinde ve birçok alanda çalışmanın sonucu olarak bir tek alanda yoğunlaşılamaması ile bu gayretlerin gelecek nesillere aktarımını sağlayacak arşiv kaynaklarının yeterli olmayışı, yeni nesillerin bu özellikte kişileri tanımasını âdeta imkânsızlaştırıyor.

Türk yenileşme tarihi açısından Tanzimat'ın devamı olan Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemi olaylarının cereyan ettiği bir dönemde Türkiye'ye gelen Erbil, bu yenileşmenin sonuçlarının görüldüğü Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk evresini de bizzat müşahede etmiştir. Meşrutiyetin kargaşa dolu yıllarından (1909) Cumhuriyet sonrasına (1960) dek süren zaman diliminde, çalışmaları ve eserleriyle Türk düşünce ve edebiyat dünyasına önemli katkılarda bulunan Haşim Nahit; hicri 1297'de (1880) Irak Vilayetine bağlı Erbil karyesinde, Osmanlı'nın son demlerini yaşadığı büyük devlet psikolojisinin "bireyi" olarak dünyaya gelir. Daha sonra, fikirleri ve eserleriyle tesisine katkıda bulunduğu çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin bir "vatandaşı" olarak, geçmişine duyduğu özlemler ve "yalnızlık" içerisinde, Ankara'nın "Kimsesizler Mezarlığı"nda vefat eder.

Maliyedeki görevi nedeniyle Irak'tan İstanbul'a gelen ve burada hukuk öğrenimi de gören yazar; devletteki bu resmî görevlerinin yanı sıra, hem gazete muhabirliği yapmak hem de öğrenimini tamamlamak amacıyla Paris'e gitmiştir. Yazılarında da; içinde yaşadığı muhitin, aldığı eğitimin ve yaşadığı olayların büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bütün hayatında ilme ve tefekküre talip olan Haşim Nahit; olayları, kurumları ve fikirleri değerlendirirken, devrin otoritesi karşısında dik durmaya çalışan ilmî bir tavır sergilemiştir. Siyasî, sosyal, hukukî, tarihî, iktisadî… birçok konuda kalem oynatan yazar için temel mesele; Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda güçlü olabilmesi ve hep ileri gitmesini sağlamak adına, nelerin yapılması gerektiği konusu olmuştur. Yaşanan savaşlar sürecinde Irak'ın ya da diğer vatan parçalarının kaybedilmesi onu sürekli üzerken, Avrupa devletlerinin emperyalist tavırları karşısında güçlü olmanın yolunu iktisada, ticarete ve

eğitime dayandırmıştır.

Yazarımızın hayatına ayrılan birinci bölüm; arşiv bilgileri, yazarın kitapları ve makaleleri arasına serpiştirilmiş hayat hikâyesine dair anekdotlar ile Mehmet Hurşit Dakuklu'dan Necmi Uyanık'a uzanan sınırlı ve yüzeysel değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Yazarın "Kültür Çevresi ve Sanat Dünyası"nın incelenmesine ayrılan bölüm ise, "Haşim Nahit Erbil'in Kültür Çevresi, Güzel Sanatlara Ait Değerlendirmeleri, Eser Verdiği Türler" şeklindeki üç alt başlıktan oluşmaktadır. Burada yazarın, güzel sanatların çeşitli dallarına ait düşünceleri verilirken, bu fikirlerin uygulaması diyebileceğimiz eserleri de konu ve üslûp özellikleri bakımından incelenmiştir. Ayrıca Haşim Nahit'in o dönemde bizzat temas ettiği ya da eserleri vasıtasıyla tesirinde kaldığı yerli ve yabancı aydınlarla ilgili değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Haşim Nahit Erbil'in "Fikir Dünyası"nın incelendiği bölümde de; "Irak Türkleri ve Haşim Nahit, Haşim Nahit Erbil'in Millî Meselelere Bakışı, Eğitim Anlayışı, Kültürel Değerler Hakkındaki Kanaatleri, Ekonomik Meselelere Bakışı" şeklindeki beş alt başlıkla, dönemin siyasî ve toplumsal gelişmelerine, yazarın penceresinden bakılmaya çalışılmıştır. Böylece, Türk düşünce tarihi açısından yazarın fikirleri tüm yönleriyle ortaya konulmuştur.

Bugüne kadar, Haşim Nahit'in bazı yazılarının bir araya getirilmesinden oluşan birkaç eser ve sınırlı bibliyografya çalışması dışında, bu alanla ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Yakın zamanda neşredilen Necmi Uyanık'ın çalışması ise, sadece yazarın "fikrî" cephesini ele aldığı için, eksik kalmaktadır. Bu çalışma, eksik arşiv bilgilerinden kaynaklanan yeni tespitlerin olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurmakla birlikte, "Haşim Nahit Erbil'in Hayatı, Sanatı ve Fikirleri"ni, yazarın eserlerine ait en kapsamlı bibliyografya eşliğinde ve bir bütün olarak ele alıp incelemeyi hedeflemektedir.

Çalışmalarımın her safhasında engin bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'a minnet ve şükranlarımı ifade edebilmek, benim için çok zor ama bir o kadar da zevkli bir vazifedir. Ayrıca bu çalışmalarım esnasında, çeşitli vesilelerle yardım ve

desteğini gördüğüm hocalarım, büyüklerim ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi arz ederim

Araştırmalarımı büyük ölçüde yoğunlaştırdığım TBMM mikrofilm ve kütüphanesi çalışanlarına, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi görevlilerine, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi görevlilerine, Millî Kütüphane Süreli Yayınlar Bölümü başta olmak üzere diğer çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür etmeyi borç bilirim. Akademik araştırmaların bir sonucu olarak uzun ve yorucu çalışmalarım sırasında, ihmal ettiğim eşime ve çocuklarıma da şükranlarımı sunarım.

Veysel ERGİN
ESKİŞEHİR - 2013

ÖZET……..…….....**i**
ABSTRACT……..…….....**iii**
ÖNSÖZ……**v**
İÇİNDEKİLER……**viii**
KISALTMALAR…….……**xiii**
GİRİŞ ……..**1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1 HAŞİM NAHİT ERBİL'İN HAYATI VE ESERLERİ……..**19**
1.1. AİLE ÇEVRESİ VE ÇOCUKLUK YILLARI…….……..**20**
1.2. TAHSİL HAYATI VE GENÇLİK YILLARI……..**23**
1.3. MESLEK VE YAZI HAYATI……..**26**
1.4. SON YILLARI……..**42**
1.5. ESERLERİ…….……..**44**

İKİNCİ BÖLÜM

2 HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜR ÇEVRESİ VE SANAT DÜNYASI……..**62**
2.1. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜR ÇEVRESİ……..**62**
2.1.1. SERVET-İ FÜNUN DERGİSİ VE FECR-İ ATİ'DEKİ EDEBÎ ORTAM……..……..**63**
2.1.1.1. AHMET HAŞİM……..**68**
2.1.1.2. SERVET-İ FÜNUN DAİRESİ: FİKRET, CENAP VE ZİYA……..**70**
2.1.2. TÜRK OCAĞI ETRAFINDA……..**72**
2.1.2.1. ZİYA GÖKALP……..……..**79**
2.1.2.2. YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU……..……..**81**
2.1.2.3. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN……..……..**82**
2.1.3. AVRUPA YILLARININ İKTİSADÎ VE İÇTİMAÎ ÇALIŞMALARA TESİRLERİ……..…….**83**
2.1.3.1. ANDRE LALANDE TESİRLERİ……..……**88**
2.1.3.2. EMİLE DURKHEİM FİKİRLERİ KARŞISINDA……..**89**
2.1.3.3. CELESTİN BOUGLE'NİN ÖĞRENCİSİ OLARAK……..**91**
2.1.3.4. THEODULE ARMAND RİBOT'TAN ETKİLENMELER……..**93**
2.1.3.5. FREDERİK LİST'TEN YARARLANMA……..……..……**96**

2.2. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN GÜZEL SANATLARA AİT GENEL DEĞERLENDİRMELERİ……..97
2.2.1. DİL, SANAT VE EDEBİYATA DAİR GÖRÜŞLERİ……..……98
2.2.1.1. "DİL" KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ……..……....98
2.2.1.2. GENEL OLARAK SANAT MESELELERİ ETRAFINDA…….…..110
2.2.1.3. EDEBİYATA DAİR DÜŞÜNCELERİ……..……..117
2.3. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN ESER VERDİĞİ TÜRLER……131
2.3.1. ŞİİRLERİ……..……..…132
2.3.1.1. DIŞ YAPI (ŞEKİL) ÖZELLİKLERİ……....133
2.3.1.1.1. NAZIM BİRİMİ – BİÇİMİ (TÜRÜ) ……..133
2.3.1.1.2. UYAK DÜZENİ – KAFİYE VE REDİF……136
2.3.1.1.3. ÖLÇÜ (VEZİN) VE RİTİM……..……139
2.3.1.1.4. DİL VE ÜSLUP……..……145
2.3.1.2. MUHTEVAYA AİT UNSURLAR……155
2.3.1.2.1. BİREYSEL DUYUŞA DAİR TEMALAR……156
2.3.1.2.1.1. KAÇIŞ ALANLARI……..……..156
2.3.1.2.1.2. OLUMSUZ VE KARAMSAR DUYGULANIMLAR……..159
2.3.1.2.1.3. AŞK VE KADIN……163
2.3.1.2.1.4. TABİATA AİT UNSURLAR……..……...165
2.3.1.2.2. TOPLUMSAL KAYGILANMALARI YANSITAN TEMALAR…..169
2.3.1.2.2.1. VATAN SEVGİSİ ETRAFINDA……..……171
2.3.1.2.2.2. TARİHÎ KONULARA DAİR……..……..176
2.3.1.2.2.3. ANNE VE ÇOCUK……..……..179
2.3.2. HİKÂYELERİ (FANTEZİ VE TEKELLÜMÎ HİKÂYELERİ) ……...181
2.3.2.1. KONU VE VAKA……..……..……..184
2.3.2.2. VAKA TİPLERİ ……..……..199
2.3.2.3. ZAMAN VE MEKÂN……..……..202
2.3.2.4. ŞAHIS KADROSU……..……204
2.3.2.5. BAKIŞ AÇISI……..……206
2.3.3. PİYESLERİ……..……208
2.3.3.1. DİL VE TEKNİK……..……209
2.3.3.2. MUHTEVA……..……..……212

2.3.4. MENSURE, DENEME VE SOHBETLERİ……...216
2.3.4.1. FERDÎ ARZULAR, ACILAR, HATIRALAR……216
2.3.4.2. MİLLÎ ENDİŞELER……..…….…217
2.3.4.3. DİĞER TOPLUMSAL KONULAR……..……..219
2.3.5. TAHLİL VE TENKİTLERİ……..……..……221
2.3.5.1. İLMÎ VE EDEBÎ YAKLAŞIMLAR……..……..……221
2.3.5.2. BİREYLER ARASI İLİŞKİLERE DÖNÜK TUTUMLAR……222
2.3.5.3. TÜRK VE DÜNYA SİYASETİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER……..…….224
2.3.6. FIKRA VE MAKALELERİ……..……226
2.3.6.1. KÜLTÜREL DEĞERLERE DAİR……..……..226
2.3.6.2. SİYASÎ VE İKTİSADÎ MESELELER……..……228
2.3.6.3. MİLLÎ VE MANEVÎ KIYMETLER……..……...229
2.3.7. ESER VERDİĞİ DİĞER TÜRLER……..……..230
2.3.7.1. MEKTUPLARI……..……..230
2.3.7.2. GEZİ YAZILARI……..……..…..231
2.3.7.3. MÜLAKATLARI……..……232
2.3.7.4. HİTABELERİ……..……...232

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 HAŞİM NAHİT ERBİL'İN FİKİR DÜNYASI……..……233
3.1. IRAK TÜRKLERİ VE HAŞİM NAHİT……..……....233
3.1.1. IRAK TÜRKLERİNİN VARLIĞI……..……..…..234
3.1.2. IRAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ……..…..236
3.1.2.1. DİNÎ VE AHLAKÎ YAPI……..237
3.1.2.2. DİL, SANAT VE EDEBİYAT ANLAYIŞLARI……..238
3.1.2.3. İKTİSADÎ YAPI……..……..240
3.1.3. IRAK TÜRKLERİNİN DAVASI……..……..…..241
3.1.4. LYNCH ŞİRKETİ MESELESİ……..……..242
3.1.5. MUSUL MESELESİ……..……..246
3.2. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN MİLLÎ MESELELERE BAKIŞI……250
3.2.1. OSMANLI TARİHİNE GENEL BAKIŞ……..……..……...251
3.2.1.1. TÜRK-OSMANLI HÜKÜMETİNİN ÇÖKÜŞ SEBEPLERİ……252

3.2.1.2. TÜRKİYE'NİN KURTULUŞ YOLLARI……262
3.2.2. OSMANLININ SON DÖNEMLERİ……267
3.2.2.1. MUTLAKİYETTEN MİLLİRADEYE: YENİ BİR DEVLETİN DOĞUŞU……268
3.2.2.2. BALKAN SAVAŞLARI VE HARB-İ UMUMÎ (BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI) ……270
3.2.2.3. ÜÇ BİLİNMEYENLİ DENKLEM: GARB, ŞARK VE TÜRK MESELELERİ……274
3.2.2.4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ VE MUSTAFA KEMAL……279
3.2.3. ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA CUMHURİYETİN TESİSİ……286
3.2.3.1. CUMHURİYETİN ANLAMI VE KAZANIMLARI……287
3.2.3.2. CUMHURİYETİN İLK KURUMLARI VE MATBUAT……289
3.2.3.3. TÜRK İNKILÂBI VE İSMET İNÖNÜ……293
3.2.3.4. DEMOKRASİ VE HUKUK……296
3.2.3.5. SİYASET VE PARTİ……298
3.2.4. CUMHURİYET TÜRKİYESİNDE YAŞANANLAR……300
3.2.4.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE……300
3.2.4.2. GENÇ TÜRKİYENİN DÜNYA İLE İLİŞKİLERİ……302
3.2.5. MODERN TÜRKİYE……307
3.3. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN EĞİTİM ANLAYIŞI……308
3.3.1. İLMÎ MESELELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ……308
3.3.2. EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ……310
3.3.3. YENİ EĞİTİM SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ……311
3.4. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜREL DEĞERLER HAKKINDAKİ KANAATLARI……318
3.4.1. MEDENİYET TARİHİ……318
3.4.2. MODERN MEDENİYET TARİHİ……319
3.4.2.1. İLMÎ VE FİKRÎ CEREYANLAR……319
3.4.3. AVRUPA MEDENİYETİNE BAKIŞ……325
3.4.4. ÇAĞDAŞ VE AVRUPAÎ TÜRK MEDENİYETİNİN HUSUSİYETLERİ……329
3.4.4.1. DİNÎ VE AHLAKÎ YAPI……329

3.4.4.2. TOPLUMSAL YAŞANTIYA DAİR……..…...**332**
3.4.4.3. LİSAN'IN SADELEŞMESİ VE YAZIN TARİHİ ÜZERİNE…….**333**
3.5. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN EKONOMİK MESELELERE BAKIŞI..**335**
3.5.1. İKTİSAT SOSYOLOJİSİ VE DÜNYA İKTİSADİYATI……**335**
3.5.2. TÜRK İKTİSADİYATININ DURUMU……..……..**337**
3.5.3. HAYAT PAHALILIĞINA DAİR……..……....**339**
SONUÇ……..…...**344**
KAYNAKÇA…….…...**349**
I. HAŞİM NAHİD ERBİL'İN ESERLERİ……..……...**349**
A. KİTAPLARI…….…….**349**
B. YAZILARI…….…...**349**
II. HAŞİM NAHİT ERBİL'DEN BAHSEDEN KAYNAKLAR……..**371**
III. DİĞER KAYNAKLAR……....**373**
A. ARŞİV KAYNAKLARI……...**373**
B. İNCELEME ESERLER……...**374**
DİZİN……..……....**376**
1. ESER ADLARI DİZİNİ……..……..…...**376**
2. ŞAHIS ADLARI DİZİNİ…….……..…...**378**
EK (BELGELER – FOTOĞRAFLAR) ……..…...**381**

KISALTMALAR

ESA:	Emekli Sandığı Arşivi
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
s.	Sayfa
C.	Cilt
S:	Sayı
N:	Numara
bk.	Bakınız
Y.evi:	Yayınevi
age.	Adı geçen eser
B.evi:	Basımevi
K.evi:	Kitabevi
bs.	Baskı
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
Yay.	Yayınları
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP:	Demokrat Parti
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
DTCF:	Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi

GİRİŞ

Osmanlı Devletinin son yıllarından (1908-1920) Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecine hatta demokratik ortamın oluşup gelişmesine (1955-1960) kadar yaşananlar; Türk yenileşme ve fikir tarihinin anlaşılması ya da anlamlandırılması açısından dikkatle ele alınması gereken oldukça uzun bir süreçtir. Haşim Nahit'in Türkiye'ye gelişinden vefatına kadarki zaman dilimiyle paralellik gösteren bu dönem; büyük yıkımlarla yepyeni oluşumların iç içe geçtiği sosyal, siyasî ve kültürel bir değişimden ibarettir. Dolayısıyla, Osmanlı Devletinin son yıllarındaki Islahat ve Meşrutiyet ilanlarından Avrupa'nın Osmanlıyı paylaşım (I. Dünya, Balkan ve Kurtuluş) savaşları gölgesinde kurulan genç Türkiye Cumhuriyetine ve onun gelişim sürecine uzanan bu hayli karmaşık olaylar zincirine daha yakından bakmak gerekir. Böylece, yedi yüz yıllık bir devletin küllerinden, sosyal ve kültürel bakımdan yepyeni bir medeniyetin nasıl doğduğu daha iyi anlaşılacağı gibi, Haşim Nahit'in hayatı ve çalışmalarının anlamlandırılacağı fikrî ve tarihî zemin de ortaya konulmuş olacaktır.

DEVRİN SOSYAL VE SİYASÎ HAYATINA BAKIŞ

Avrupa'da XVIII. yy'da görülen Aydınlanma hareketi ve paralelinde iktisadî hayatın dönüşümünde önemli rol oynayan Sanayi Devrimi, Avrupa tarihinde büyük bir değişim meydana getirir. XIX. yy'ın son çeyreğinde, İngiltere ve Fransa'nın yanında, Almanya ve İtalya'nın "millî devletler" olarak ortaya çıkışıyla birlikte, sömürgecilik tarihi açısından, dünyanın çehresini değiştirecek bir sayfa açılır.

Bu arada Osmanlı Devleti; geri kalışın hesabını ve yeniden toparlanma planlarını, gecikmeli de olsa, Avrupa'yla elçiler vasıtasıyla kurulan diplomatik temaslarda hayata geçirmeye başlar. Aslında batılılaşma hareketinin başlangıcı, Osmanlı Devletinin gerileme dönemi olan XVIII. yy'a uzanır. 3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı ise Batılılaşmanın, Batı tarzdaki düzenlemelerin devletçe kabulü ve bunun açıkça duyurulması anlamına gelir. Tanzimat döneminde ortaya çıkan Yeni Osmanlılar Cemiyetinin çalışmaları sonucu, 23 Aralık 1876 tarihinde Osmanlı Devletinde ilk defa yarı parlamenter bir idare sistemi olan Meşrutiyet ilan edilir. I. Meşrutiyet denilen

bu siyasal nizam, iki yıllık bir tecrübeden sonra anayasanın askıya alınmasıyla, farklı bir şekil alır. Hukuken I. Meşrutiyet devam etmekle birlikte, fiilen II. Meşrutiyet'e kadar sürecek olan Sultan II. Abdülhamit döneminin özel şartları (Osmanlı-Rus Harbi, Duyûn-ı Umumiye, Balkanlardaki toprak kayıpları, devlet adamlarının kendi aralarındaki "*Mithat Paşa meselesi gibi*" çekişmeler); hem sosyal hem de kültürel hayatın zemininde belirleyici olmuştur.

Daha Sultan Abdülaziz döneminde, birtakım politik isteklerle padişahın karşısına çıkan *Yeni Osmanlılar,* II. Abdülhamit döneminde de *Jön Türkler* (Genç Türkler) adıyla harekete geçer. İstekleri, meşrutî düzen ve Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden ilanıdır. Bu muhalefet hareketi, daha sonra İttihat ve Terakki Komitesi altında organize olarak, padişahı Kanûn-ı Esâsî'nin ilanına zorlar. Bunun sonucunda II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Anayasa'yı tekrar yürürlüğe koyar. Böylece tarihimizde II. Meşrutiyet diye bilinen dönem başlar.

Kimi araştırmacılar tarafından, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadarki on beş yıllık süreyi belirtmek üzere kullanılan "*II. Meşrutiyet dönemi*" ifadesi; Osmanlının yıkılışı anlamına da gelmekle birlikte, İslamiyet'in kabulünden sonra, Türklerin toplumsal hayatını temelinden sarsan ikinci keskin dönemeç olmuştur. II. Meşrutiyet dönemi, her bakımdan, kendisinden sonraki dönemleri çok derinden etkileyen bir dönemdir. Bu on beş yıllık zaman diliminde art arda yaşanılan savaşlar, toprak kayıpları, parlamenter bir yönetim biçimine geçmiş olmanın getirdiği coşku ve gerilimler, örgütlü toplum olma çabaları, aydınların kurtuluş reçetesi olmak üzere savundukları ideolojiler, tartışmalar, sosyo-ekonomik krizler; bu dönemin içerdiği karmaşayı ortaya koyduğu gibi, cumhuriyet döneminde yapılacak inkılâplara da ışık tutmuştur.[1]

II. Meşrutiyet dönemi boyunca otuza yakın siyasal parti kurulmuş, beş defa seçim yapılmıştır. Ortalama altı aylık hükümet süreleri, sıkıyönetim, ara rejim idareleri, iktidar-muhalefet ilişkilerinin gerilim yaratan niteliği, suikastlar,

---

[1] M. Şükrü HANİOĞLU, ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,*** İletişim Yay., C. 5, İstanbul-1985, s. 1382-1404.

ayaklanmalar; bu dönemde, yoğun bir devlet krizinin yaşandığının da en açık göstergesi olmuştur.

Buna karşılık bu dönemde toplumda bir siyasallaşma eğilimi, örgütlü bir topluma dönüşme girişimi dikkati çeker. 1909 anayasasında yapılan bir değişiklikle, her türlü örgütlenme ve gösteri hakkı teminat altına alınmıştır. Böylece kısa sürede siyasal partilerden azınlık derneklerine, meslek örgütlerinden ticarî cemiyetlere, fikir kulüplerinden kadın hakları derneklerine kadar, farklı niteliklerde yüzlerce gruplaşma meydana gelir.

Ayrıca, II. Meşrutiyetin özellikle ilk yıllarında, ekonomik bir canlılık da yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadarki yaklaşık on yıl içerisinde dünyaya açılma çabası taşıyan bir ekonomik hareketlilik görülür. Bu sürede, çoğu yerli sermaye destekli kurulan iki yüzden fazla şirket, tarımda uzmanlaşma çabaları, el zanaatlarına dayalı üretimin yerini makineye bırakması; bu dönemin altı çizilecek gelişmeleri arasındadır. Ama vergi gelirlerinde görülen artışa rağmen, yüz yılın başından itibaren dış borcun giderek artması, malî krizin derinleşmesi; dönemin ekonomik görüntüsünün olumsuz ve tahrip edici yönünü oluşturur. Ancak, Osmanlının bu son döneminde dinamik ama istikrarsız politika deneyimleri yaşansa da Cumhuriyet; bu hayli karmaşık süreçten, "*örgütlenmeye ve siyasal gelişmelere ilgi duyan bir kamuoyu, dışa açılmaya çalışan ekonomik girişimler*" gibi birçok tecrübeyi devralacaktır.

1908-1923 yılları arasındaki dönem, sadece mutlakıyetten meşrutiyete ve Cumhuriyete geçişin yaşandığı bir süreç değildir; aynı zamanda, ardı ardına karşılaşılan üç büyük savaşın sonrasında vatan topraklarının dörtte üçünün kaybedildiği bir ölüm-kalım mücadelesidir.

Bir silsile halinde Osmanlıyı yıkılışa götüren savaşlar zinciri (Trablusgarp Savaşı 1911-12, Balkan Savaşları 1912-13); 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand ve karısının Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesinin kıvılcımını ateşlediği I. Dünya Savaşıyla birlikte, Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları gibi, bir zamanlar üç kıtada at oynatan Osmanlı Devletinin de sonunu getiren acıların başlangıcı olmuştur. Ancak Çanakkale Cephesi; İtilaf devletlerinin kolay bir zafer kazanmalarını önleyerek savaşın uzamasına yol açmakla beraber, uzun zamandır

kaybeden Türk ulusunun, bu savaştaki direnişi ile kendisine güvenini yeniden kazanmasını sağlamıştır.

Amerika'nın İtilaf devletleri safında bu ateş çemberine dâhil olmasıyla savaş, Almanya ve Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanır. İngiltere ile anlaşmaya zorlanan Osmanlı hükümeti; ordunun terhis edilmesi, donanmanın tutuklanması, müttefiklere işgal imkânı gibi ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesini (30 Ekim 1918) imzalamaya mecbur bırakılır. Ardından da, önce İngiltere'nin uzun süredir sinsice yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinin son aşamaya getirdiği Musul bölgesi, sonra da Trakya ve Anadolu toprakları işgal edilir. Buna karşılık, başta Mustafa Kemal olmak üzere bir grup Türk subayı, Millî Mücadeleyi başlatmak üzere harekete geçerler. Hatta, ülkenin birçok şehrinde işgale karşı örgütlenmeler başlamıştır bile.

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı, Kurtuluş Savaşını başlatacak girişimlere hız kazandırır. Evvela Amasya Tamimi yayınlanır, ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da, TBMM açılır. Kısa sürede ve peş peşe yaşanan bu tarihî gelişmeler; 30 Ağustos 1922'de zirveye ulaşan ve 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu ile tamamlanan ve nihayet 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşmasıyla tescillenen bir yeniden varoluş mücadelesine dönüşür. Böylece yaklaşık iki yüz yıldan beri çöküş sürecinde bulunan Osmanlı Devleti ile birlikte sancılı bir çözülüş süreci yaşayan Türk ulusu, yeni bir dönemin eşiğine gelmiş bulunmaktadır.

Osmanlı Devletinin son yıllarından Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecine kadarki döneme damgasını vuran diğer bir unsur da; çözülme safhasındaki Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurmayı amaçlayan, II. Meşrutiyet'ten önce filizlenmeye başlayan ve etkisini giderek artıran düşünce akımları olmuştur. Cumhuriyet'i hazırlayan olayların yaşandığı bu günlerde Türk aydınlarının ilgisini en fazla çeken düşünce akımlarının başında; aynı zamanda Cumhuriyet'ten sonra da etkisini sürdürecek olan Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık anlayışları gelmektedir.

Bunlara, Tanzimat döneminde başlayıp II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında da etkili olan Osmanlıcılık akımı da eklenebilir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı, ardından gelen Islahat Fermanı ve özellikle I. Meşrutiyet'in Kanûn-i Esâsî'si; Osmanlıcılık düşünce akımının temel hedefi olan parçalanmayı önlemek için, Osmanlı Devleti'ndeki bütün unsurların din, dil, ırk ayırımı gözetmeksizin eşitliğini sağlama girişimleriydi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Balkanlardaki Hıristiyan unsurların milliyetçi tutumları ile sarsıntı geçiren bu görüş, 1912'de başlayan Balkan Savaşları'ndan sonra etkinliğini tamamen yitirmiştir.

Yine Osmanlı Devleti içerisindeki Müslüman unsurların ayrılmasını önlemek, bunları dış politikada bir etken olarak kullanmak amacıyla II. Abdülhamit tarafından kullanılmak istenilen İslâmcılık ideolojisi de; özellikle 1908'den sonra edebiyatta da temsil edilen sosyal ve siyasal bir akım olarak gelişme imkânı bulmuştur. Bu görüşte olanlar için din, birlikte yaşamanın en büyük dayanağıdır. Müslümanların birleşmesi, güçlenmesi ve böylece Batı karşısında geri kalıştan kurtulması temel amaçtır.

Bu dönemde, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh gibi düşünürlerin etkisiyle Batı'nın ilim ve tekniğinden yararlanmak ve İslâm toplumlarındaki köhneleşmiş kurumlar ile davranışları terk etmek gerektiğine inanan modernist İslâmcılar bulunduğu gibi, gelenekçi İslâmcılar olarak nitelendirilen temsilcilerin varlığı da dikkati çekmektedir. Bu ayırımların yanı sıra Türkçü-İslâmcı, Garpçı-İslâmcı gibi nitelendirmelerle adlandırılabilecek şahsiyetler de göze çarpmaktadır.

Bu dönemdeki İslâmcılık akımı; Arnavutların ve özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Arapların gösterdiği ayrılıkçı tutumlar yüzünden o dönemdeki etkisini kaybetmiş olmakla birlikte, Cumhuriyet'ten sonra da dolaylı yollardan ve farklı adlandırmalarla varlığını sürdürmüştür.

III. Selim devrine kadar geri götürülebilecek olan yenileşme hareketleri, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı tarzı bir devlet yapısına ve toplumsal değişimi sağlayacak bir biçime dönüşmüştür. Dönem dönem muasırlaşma, çağdaşlaşma, Avrupaîlik, Batılılaşma, modernleşme gibi adlarla da anılan ve Tanzimat'tan bugüne kadar uzanan süreçte en çok tartışılan bu kavram;

aslında diğer bütün düşünce akımlarının da etkilendiği bir anlayıştan ibarettir. Yaşanan tartışmalar, genellikle Batı karşısında geri kalışın ortadan kaldırılması ile Batı'dan neyin ne kadar alınması gerektiği ve buna karşılık ulusal-dinsel kültürü koruyup koruyamama gibi noktalarda toplanmıştır. Buna göre Batılılaşma düşüncesi, kimse tarafından toptan reddedilebilecek bir anlayış olarak görülmemiş; zaman zaman ulusal bünyeye uygunluk tartışmaları yapılsa bile Batı'nın özellikle teknik ve maddî alandaki ileri seviyesi, ulaşılması gereken bir hedef olarak algılanmıştır. Üstelik bunların yalnızca Batı'ya, Avrupa'ya ait değerler olarak kabul edilmemesi gerektiği, insanlığın ürettiği ortak medeniyetin değerleri olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Batı karşısındaki bu ikilemli tutumun temelinde; Batılıların sık sık Türkler aleyhine izlediği politikalara rağmen, Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelerin daha çok bürokrat aydın kesim tarafından halka kabul ettirilmek istenmesi karmaşası yatmaktadır. Buna karşılık Batı sözcüğü ile ifade edilen uygarlık veya modernleşme kavramları, son iki yüzyıldır bütün dünya için olduğu gibi, Türkler için de görmezden gelinemeyecek bir cazibe merkezi olmuştur.[2]

Dönemin en etkili hareketi, Türkçülük akımı olmuştur. Üstelik bu düşünüş tarzı, Osmanlıcılık ve İslâmcılık akımlarının tersine, önce edebiyat alanında ortaya çıkıp daha sonra siyasal bir nitelik kazanmıştır. Tanzimat'ın ilk kuşağında görülen edebiyatın dilinin sade Türkçe olması gerektiği yolundaki görüşler ve Şemseddin Sami, Ahmed Vefik Paşa gibi edebiyatçıların Türk dili üzerinde yaptığı çalışmalar; Türkçülüğün bireysel ve bilimsel bakımdan ilk gayretleri arasında sayılır. II. Meşrutiyet'ten sonra gerek ittihat ve Terakki iktidarının desteği, gerekse tarihsel koşullar, Türkçülüğün bir ideoloji olarak gelişmesini sağlamıştır. Türkçülük düşüncesinin iki temel yönü bulunmaktadır: Bir yandan "bütün Türkleri birleştirmek" amacını taşırken, öte yandan da sosyal ve kültürel değerler yönüyle, bir "halka dönüş" hareketi şekline bürünmüştür.

---

[2] Niyazi BERKES, ***Türkiye'de Çağdaşlaşma,*** Doğu-Batı Yay., İstanbul-1988, s. 169-200

Türkçülük akımının yetiştirdiği birçok etkili isim bulunmasına rağmen Ziya Gökalp, özellikle "*Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* (1918)" ve "*Türkçülüğün Esasları* (1923)" kitaplarıyla, akımın düşünce sistemini temellendiren kişidir. Yaşadığı asrın uluslaşma dönemi olduğunun farkında olan Gökalp'in şu görüşleri, "*Türkçülüğün Esasları*"nda sıralanan sekiz başlık altında, hem İnkılâplara da kaynaklık etmiş hem de Cumhuriyet'in kurucu düşünceleri arasında yerini almıştır:

"**1**. ***Dilde Türkçülük:*** *Konuşma dili ile yazı dilini birleştirmek... Dilde sadeleşmeyi sağlamak, ancak bunu yaparken yaşayan dilde, konuşma dilinde yer etmiş sözcükleri korumak…*

2. ***Estetik Türkçülük:*** *Halkın sanat yeteneğini Avrupai bir eğitimden geçirmek. (Aydın, halka yönelerek, ondan "hars"ı (millî kültür) alacak ve ona medeni estetiği götürecektir.)*

3. ***Ahlâkî Türkçülük:*** *Türklerin tarihî ve medenî misyonu, ahlâkın en yüksek erdemlerini gerçeklik sahasına çıkarmaktır.*

4. ***Hukukî Türkçülük:*** *Amaç, demokrasi yani halk hükümetini kurmaktır.*

5. ***Dinî Türkçülük:*** *Dinî eserler, hutbeler, vaazlar, ibadetler; Türkçe olmalıdır.*

6. ***Ekonomik Türkçülük:*** *Bireysel mülkiyet toplumsal dayanışmayı sağladığı oranda kabul edilir. Ancak bireysel mülkiyet gibi toplumsal mülkiyet de olmalıdır. Çağdaş bir millet olmak istiyorsak büyük sanayiye sahip olmalıyız. Millî ekonomi ve büyük sanayi ise ancak himaye yönteminin uygulanması ile mümkündür.*

7. ***Siyasî Türkçülük:*** *Siyasette halkçılık, kültürde Türkçülük yolu tutulmalıdır.*

8. ***Felsefî Türkçülük:*** *Türklerde yüksek felsefe ileri gitmemiş olmakla beraber, halk felsefesi gayet yüksektir. Felsefî Türkçülük, bu yüksek felsefeyi arayıp ortaya çıkarmaktır."*[3]

Büyük ölçüde bir sentez arayışına dayanan bu program, gerek Meşrutiyet dönemindeki düşünce hayatını etkilemiş olması ve gerekse Cumhuriyet'ten

[3] Ziya GÖKALP, ***Türkçülüğün Esasları***, Haz. Mehmet Kaplan, KTB Yayınları, İstanbul-1970, s. 105-180.

sonra birçok maddeleriyle uygulanmaya çalışılması bakımından dikkat çekicidir. Türkçülük düşüncesi, özellikle Balkan savaşları sırasında ve sonrasında edebiyatta etkili olan Millî Edebiyat akımının biçimsel ve tematik özelliklerini belirleyici bir akım olmuştur.

II. Meşrutiyet'ten önce başlayan ve etkisini giderek artıran bu düşünce akımları; zaman zaman devlet politikası haline gelmiş, bazen iç içe bazen birinden ötekine geçişlerin, ortak özelliklerin sıklıkla görülebildiği düşünme tarzları olmuştur. Bu görüşlerin en önemli özelliği, faydacı bir nitelik taşıması ve gittikçe artan biçimde yaklaştığı hissedilen yıkılışı önlemek arzusudur. Bu gayretler, aynı zamanda, Cumhuriyet'ten sonraki düşünce dünyasını da türlü dönüşümlerden geçerek etkileyecek ve belirleyecek ana akım olma özelliklerini de devam ettirmişlerdir.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşu ile Türk tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. II. Meşrutiyet ile yeni bir merhaleye erişmiş Batı tarzı bir devlet ve toplum oluşturma girişimleri, yoğun ve yıkıcı savaşların iç içe yaşandığı sürecin sonunda, Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Yaşanılan böylesi değişimlerle, yeni bir devletin kimliği yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır. Bu yüzden Cumhuriyet; hem yenileşme çabaları içerisindeki Türk toplumunun vardığı bir ileri aşama hem de zaman içerisinde yıpranmış çok uluslu, geniş bir coğrafyaya yayılmış, İslâm dinine dayalı bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin yerine Trakya ve Anadolu toprakları üzerinde kurulan laik bir ulus-devlet anlamına gelmektedir. Bu yeniden yapılanma, hızlı ve yoğun bir biçimde, bir dizi projeyi hayata geçirmeyi gerektirecektir.

Bu gayretlerin temelinde, *"Batılı bir devlet oluşturmak, halkın modern yaşama tarzını benimsemesini sağlamak"* amaçlanmaktadır. Ekonomide devletçilik ve özel sektörün himaye gördüğü karma ekonomi anlayışları ile toparlanma çabalarına girişilir. Sanayi ve ticarette gelişmeler kaydedilir. Tüm bu girişimlerin ortak özelliği, "*ulus bilinci oluşturmak*" gayesine bağlanmaktadır. Bu amaçla, dil ve tarih çalışmalarına hız verilir. 1 Kasım 1928'de Latin alfabesinin kabul edilmesi ve 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin

kurulması gibi teşebbüsler; dönemin hem sosyal değişimlerini hem de kültür ve edebiyatın gelişimini gösterecek gayretler olarak dikkati çeker.

Ankara'nın başkent olmasıyla, kurulacak yeni medeniyetin merkezi de İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmış olur. Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanı, sosyal ve kültürel değişimin odak noktasındadır. Artık, "*halk, millet, memleket, vatan, çağdaş medeniyet*" gibi kavramlar ekseninde, yepyeni bir sosyal yapının tesisi kaçınılmaz olmuştur.

Bu gelişmeler ışığında cereyan eden 1923-1938 dönemi; peş peşe yürürlüğe giren yasal, toplumsal ve kurumsal düzenlemelerle, Türk toplumunun en dinamik değişim halkalarından birisi haline gelmiştir. Türk toplumunu "*muasır medeniyetler seviyesine*" çıkaracak, hatta daha da ileriye götürecek bir anlayış ortaya konulmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün ölümüne kadarki bu dönemde suikastlarla demokrasi, irticaî faaliyetlerle inkılâplar, yasaklarla sınırlı özgürlükler; ayakta kalabilmek ve üstünlüğünü kabul ettirebilmek için, birbirine karşı zaman zaman sertleşen hatta kanla biten mücadelelere girer.

1938-1950 yılları arası ise, İsmet İnönü'nün söz sahibi olduğu tek parti yönetimi yıllarıdır. Bu dönemde; Atatürk'ün başlattığı ilke ve inkılâplara dayalı büyük değişimin hayata aksettirilmesine çalışılmış, 1940 yılından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı'nın Yunan, Latin ve İslâm klasiklerini tercüme ettirip yayımlamaya başlamasıyla, düşünce ve edebiyat yaşamında da bu değişimin etkileri pekiştirilmeye çalışılmıştır.

II. Dünya Savaşıyla birlikte (1939-1945), Türkiye'yi özellikle ekonomik bakımdan etkileyen sıkıntılı bir döneme girilir. Savaş sonrası dünyada güç dengeleri yeniden biçimlenir. Türkiye; de bu yeni dengeler arasında kendi yolunu çizmeye çalışır. 1945'te çok partili hayata geçilir, Demokrat Parti kurulur. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidara gelir. 1952'de NATO'ya girilir. Bundan sonraki yaklaşık 60 yıl boyunca Türkiye çoğulculuğa dayalı, dünyaya açık, demokratik bir sistemi kurumsallaştırma süreci içerisinde sık

sık askerî müdahalelerle kesilen, buna karşılık ekonomik ve toplumsal bakımdan gelişmesini sürdüren bir görünüm sunar.[4]

Daha önce de söylediğimiz gibi Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesi, Meşrutiyet'ten itibaren belirginlik kazanan üç ana çizginin etrafında gelişimini sürdürmüştür. Türkçülük, İslâmcılık, Batıcılık akımları; başlangıçta sadece siyasal bir nitelik ya da devletin çöküşünü durdurmak gibi pragmatist bir amaç taşımakla birlikte, Cumhuriyet döneminde bir medeniyet görüşü, ahlâk anlayışı, insan ve değer tasarımı sunan siyasal, felsefî, sosyolojik, psikolojik, dinî yaklaşımlar şeklinde yoluna devam etmiştir. Bu ana akımların yanı sıra Liberalizm, Sosyalizm, Kapitalizm, Devletçilik, Adem-i Merkeziyetçilik gibi ekonomik ve siyasal; Materyalizm, Pozitivizm, Bergsonizm, İdealizm, gibi felsefî doktrinler de Cumhuriyet dönemi siyasî ve sosyal yapısının hem oluşturulmasında hem de geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

DEVRİN KÜLTÜREL DEĞERLERİNE BAKIŞ

Kültür, *"bireyi, toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan maddî, manevî, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşimi"* olması yönüyle, insanlar arasındaki duygu ve düşünceye dayalı ilişkilerin tümünü kapsamaktadır. Bu ilişkilerin matbuata dayalı aktarımıyla da, bireyler veya topluluklar arası kültürel etkileşim ve değişim sağlanmaktadır.

Yukarıda da izah edildiği gibi II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı toplumunu kaynaştırmak için ortaya atılmış en geniş kapsamlı "örgütlenme özgürlüğü" projesidir. Başka bir ifadeyle, kültürel ve siyasî zıtlıklarla dolu bu dönem; Osmanlı Devletinin çöküşüyle Türkiye Cumhuriyetinin doğuşu süreci arasında köprü vazifesi gören matbuatın önderliğinde, "*çürüyüp toprağa karışan tohumun yeniden hayat bulması"* gayretlerinin tarihî adıdır.

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilerek, 1876 Anayasası'na göre seçimlerin yapılacağı duyurulur. Aynı gün Sirkeci Garı'nın karşısındaki bir lokantanın bahçesinde toplanarak, sansür memurlarını o gece gazetelere sokmama ve sabaha kadar görev başında kalma kararı alan gazeteciler; "*Osmanlı Matbuat Cemiyeti*" derneğinin temellerini de bu toplantıda atarlar.

---

[4] Cemil KOÇAK, ***Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1923-1950),*** İletişim Yay. İstanbul-2006, s. 105-120.

Sansür memurları kapıdan çevrilir. 25 Temmuz 1908 sabahı gazeteler, yıllardan sonra ilk kez sansürsüz çıkar. Sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz günü, Cumhuriyet'in ilanından sonra "*Basın Bayramı*" kabul edilir.

O günlerde İstanbul'da toplam dört gazete yayımlanmaktadır: *İkdam, Sabah, Tercüman* ve *Saadet*. 10 paraya satılan *İkdam*, 25 Temmuz günü '*karaborsa*"ya düşer ve yarım liraya satılır. Türk basınında yeni bir dönem başlar. İlk iki ay içinde 200'ün üstünde gazete yayımlanır. Gazete tirajları 2.000'den 5.000'e yükselir. İşte Haşim Nahit de; Türk toplumundaki söz konusu köklü değişim rüzgârlarının en yoğun şekilde estiği günlerde, devrin basın hayatının birdenbire canlanıp geliştiği bu dönemde Osmanlı toprağına ayak basmıştır.

Nahit Erbil, eli kalem tutan hemen herkesin matbuat ortamına girdiği bu zeminindeki hedefini, "*Irak'tan İstanbul'a geldiği Meşrutiyet yıllarının karmaşasındaki Türkiye'yi içine düştüğü zor durumdan kurtaracak çareleri aramak*" olarak belirler. Yazar; Saltanatın yaşadığı sıkıntıları ve bu ortamdan çıkış yollarını, gazete sütunlarında ele almakla birlikte, *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları* adlı kitabında, bütün yönleriyle ve sistemli bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir hukuk fakültesi öğrencisi olarak "*Ah, ben bu sükûtu çoktan hissetmiş ve inlemiştim. Bu bozuk maneviyat ve ahlâk ile er geç sükût edeceğimizi çoktan hissetmiş ve inlemiştim*" şeklinde feryat eden yazar; saltanatın çöküşünün "*içtimaî*" ve "*siyasî*" sebeplerini, *"1-Din-i İslam (İslam Dinî), 2-Irkın Müsalebesi (Irkın Yağma Edilişi), 3-Avrupa Medeniyetinin Yanlış Telakkisi, 4-Askerliğin Terakkisi, 5-Servet ve Sefahat, 6-Mağlup ve Mücavir Akvamın Tesiri"* maddeleri altında ele alıp değerlendirir. O; *"sa'yde usul ve intizam"* tarzıyla Garplıların Şark ikliminin menfî tesirlerinden etkilenmemesi gibi, millî değerlere bağlı bir *"talim ve terbiye"* anlayışıyla, Türk-Osmanlıdaki olumsuz tablonun da bir kenara bırakılarak, *"Türkiye'nin Kurtuluş Yolları"*nın, yönetici ve aydınların önünde belireceğine inanmaktadır.

Yine, dönemin modernleşmeye dair fikir akımları arasındaki derin münakaşaların matbuat sayfalarını doldurduğu bir ortamda kaleme aldığı *Üç Muamma*'da; hurafelerin en üst seviyeye ulaştığı Şark ile "*usul*" üzere hareket

eden Garp arasındaki ihtilafın temel nedenlerini "*medeniyet* ve "*zihniyet*" farkı olarak tespit eder. Zira biri Hıristiyan, diğeri İslam medeniyetinin temsilcisidir. O halde "*gerek dinin yanlış ve sabit kaideleri gerekse ahlâkiyatın birçok arızalara uğraması*" yüzünden, asliyetini kaybeden Türk-Osmanlı ırkını bu uyuşukluk içinden çıkaracak yegâne güç, "*milliyet*" fikridir. Türklük dünyası uyanırsa, bütün İslâm âleminin hatta bütün Şark'ın kurtuluşuna vesile olacaktır. Bu itibarla Avrupa ve Asya'nın geleceği de, bir bakıma Türk milletinin kaderine bağlıdır.

Her sanat hareketi, ortaya çıktığı dönemin toplumsal ve kültürel atmosferinden etkilenir. Bu açıdan bakılınca, Haşim Nahit'in Anadolu'ya ilk ayak bastığı yıllarda revaçta olan ve Edebiyat-ı Cedide'nin devamı niteliğindeki Fecr-i Ati topluluğu da; II. Meşrutiyetin "*siyasal düşünce*" ağırlıklı söylemlerine karşı edebî bir tepkiden ibarettir. Bir yandan bireysel duyuşun bir damar halinde varlığını sürdürdüğü, öte yandan sosyal meselelerin ön plana çıktığı iki çizginin bir arada bulunduğu bu devrede Nahit Erbil; devrin hâkim anlayışı gereği, "*düşünce*"den ziyade "*duygu*"ya yönelik "*güzel yazı*" ve "*şiirler*" yazmak adına kalemini oynatmaya başlar. Ancak, millî edebiyat anlayışının yükselmesiyle dönemin zihniyeti bu yönde şekillenince, Haşim Nahit de;

"Dokunma gönlüme gönlüm kırıktır,

Benim gülmem bile bir hıçkırıktır!" şeklindeki toplumsal içerikli duygusal söylemlere yönelecektir.

Gerek Anadolu'yu yangın yerine çeviren savaşlar silsilesi gerekse yukarıda izah edilen fikir akımlarının ve özellikle "*Türkçülük*" anlayışının etkisiyle, bireysel duygu ile toplumsal söylemin iç içe geçme özelliği iyice ön plana çıkar. Mehmet Emin'in "*Cenge Giderken*" şiirinden beri edebiyatımızda yansıması görülen Türkçülük anlayışı, Ziya Gökalp'ın "*Turan*" manzumesiyle, Türkiye dışındaki Türkleri de kapsayan bir hedefe yönelir. Süleyman Nesip'in "*Altın Ordu*", Ömer Seyfettin'in "*Altın Destan*", Emin Bülent'in "*Bir Destandan*", Orhan Seyfi'nin "*Peri Kızı ile Çoban Hikâyesi*" eserlerinde olduğu gibi; Anadolu'nun masalsı bir mekân algısıyla işlenmesi, giderek yaygınlaşmıştır. Bu gelişme başka milletlerin uluslaşma sürecinde de

görülen, romantik duyarlılığın ulus inşası için tarihi mitleştirmeye ve mitoloji öğelerini malzeme olarak kullanmaya yönelmesinin bizdeki karşılığıdır. Böylece, günlük hayatın sıkıntıları içinde bunalan toplumun moralini yükseltme işlevi görmesi açısından da, dönemin ruhuna uygun düşmektedir. Nitekim Haşim Nahit de; başta "*Deliren Esir"* manzumesi olmak üzere, birçok şiir, hikâye ve mensuresinde, Anadolu'ya önce romantik bakışla ama giderek gerçekçi ve duygusal bir yaklaşımla yönelmeye çalışmıştır.

Bir yönüyle Tanzimat'tan beri eski edebiyat anlayışına gösterilen tepkinin bir devamı sayılan, bir başka yönüyle de aşırı Batılılaşmaya karşı bir aydın reaksiyonu şeklinde ifade edilen Millî edebiyat; aslında, öncülüğünü Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'ın yaptığı *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan "*Yeni Lisan*" makale dizisinde de belirtildiği gibi hem biçimi hem muhtevayı kapsayan bir "*halka yöneliş*" hareketidir. İlerlemenin millî bir edebiyat oluşturmakla, millî edebiyatın ise millî bir dil ile mümkün olabileceğini savunan "*Yeni Lisan*" yazıları; özellikle yazı dilinde sadeleşmenin, yazı ve konuşma dilini birleştirmenin çabası içerisinde olmuştur.

Millî edebiyatın bu "*dilde sadeleşme*" arayışları yanında üzerinde titizlikle durduğu diğer bir husus da, aruz-hece tartışması olmuştur. Yenileşme döneminin ilk kuşaklarından itibaren hece veznine bir yöneliş olsa da, bu az sayıdaki uygulamadan ziyade, meselenin düşünce planında daha fazla yoğunlaşılmıştır. Mehmet Emin Yurdakul'un *Türkçe Şiirler"*i ile başlayan ve halk edebiyatına mensup olmayan bir şairin bile bütün şiirlerini hece vezni ve dilinin sadeliği içinde söyleme gayretleri, dönemin duygusal-hamasî havasıyla da (Yunan isyanı dolayısı ile) örtüşünce, toplumun birçok kesimi için, ilgi ve heyecan kaynağı olmuştur.[5]

İşte "*dil*" meselesiyle ilgili tespitlerini, hem yirmiye yakın yazısında hem de "*Baştanbaşa bir tarih olan Türk dili, Cumhuriyetçiler için Türk bayrağı ve Türk toprağı gibi mukaddestir*." hitabıyla takdim ettiği kitabında ele alan Nahit Erbil de; Türk dilinin menşei ve morfolojik gelişimini bir dilbilimci metoduyla tetkik

[5] İnci ENGİNÜN, ***Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e-*** Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 135-180.

etmiştir. Ardından, ilmî bir mevzu olarak ilk defa "*Türkçüler*"in gündeme getirdiğini söylediği "*dil*"in sadeleşmesi meselesini, maddeler halinde ve örnekleriyle ortaya koyan yazar; dil tekniğinin insanın düşünüş mekanizmasından doğduğunu ve kelimeleri zorla değiştirmenin düşünce buhranına yol açtığını tespit eder ve modern bir dil tekniğinin tesisi için yapılacakları da sıralar. Millî şuur oluşmasında, lisanda sadeleşme ve Türkçeleşmeyi, "*modernleşme neticesi*" gören Erbil; Türk Dil Kurumun 1940'taki imla kılavuzunu inceleyerek düşünüş, dil ve kelime arasındaki ilişki üzerine değerlendirmelerde bulunur. Dolayısıyla dil meselesini, "*kelime oyunu*" değil, "*Türk'ün tefekkür kabiliyetini işletmek ve gelişmesini sağlamak*" adına "*düşünce buhranı*"nı engelleyici temel unsurlar arasında sayar.

Balkan ve I.Dünya savaşlarının toplumu derinden sarsan acılarını şiirleriyle, hikâyeleriyle, piyesleriyle, makaleleriyle… kısaca kaleminden dökülen farklı edebî kalıplardaki sözcüklerle ifade etmeye çalışan ve bu uğurda "*hayatı boyunca Türkçü ve Ocakçı olma*" kararı veren Erbil; Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kurtuluş Mücadelesini de, başından sonuna dek aynı inançla destekler. Bunu da, daha o günlerdeki acıların tazeliği içinde söylediği, "*Mustafa Kemal, kılıncını çektiği gün, bütün Türk milliyetçileri onun emrindedirler!"* gibi sözlerle de açıkça ortaya koyar.

Millî mücadelenin felaket dolu manzaraları ve sonrasında yaşanan diplomasi süreci, oldukça sancılı geçmiştir. Bu sancılı süreci günü gününe ve İkdam gazetesinin Paris muhabiri olarak yaşayan Haşim Nahit; söz konusu sıkıntıların nihaî meyvesini, "*yepyeni bir yönetim sistemi olan Cumhuriyet idaresi*" şeklinde izah eder. Özellikle *Hâkimiyet-i Milliye*'deki yazılarında başlı başına bir konu olarak ele aldığı "*cumhuriyet"*'in, hem "*şekil*" hem de "*ruh*" bakımından eski saltanat sisteminden tamamen farklı olduğuna dikkati çeker. "*Cumhuriyetin mantığında 'makine ve zihniyet değişimi' kavramları Türkün kafasına girdiği gün, bütün hurafeler ve maziden arta kalmış fikirler sükût edecek.*" sözüyle, bu yepyeni idare sisteminin asıl önemli olan yönlerini ısrarla vurgular.

Türkiye'nin, kanlı maceralardan sonra, asrî ihtiyacına uygun olmayan bütün eski teşkilat ve tesisatı bir hamlede yıkmak suretiyle cumhuriyeti tesis

ettiğine dikkat çeken Haşim Nahit; bunun tesisinde, "*mücerret akıl*"ın önemine bilhassa dikkati çeker. Ancak cumhuriyetin temel kazanımı olan bu mücerret aklın esasını teşkil eden "*espriteritiegn=tenkit*" hassası, hemen ve tam anlamıyla oluşmadığı için, memleketin aydınları da Türk milletinin terakki ve tekâmülüne vesile olacak fikirleri açık ve kesin biçimde kavrayamamaktadır. Hâlbuki cumhuriyetin en sağlam temeller üstüne kurulmasının esas şartı, "*fikrî mücadeleler*" olacaktır.

Türk milleti, Millî Mücadele'de kazandığı benlik şuuruyla, "*cumhuriyet*" adı verilen yepyeni bir idare sistemi meydana getirmiştir. Şimdi bu yolda, cumhuriyetin bütün teşkilatlarını, günün koşullarına göre yeni baştan düzenlemek gerekir. "*Eskişehir ahalisini frengi hastalığı kırıp geçiriyor. Bu hem doktorsuzluktan hem cehildendir. Buraya bir tıbbiye mektebi, bir frengi hastanesi tesisine lüzum var. Nef-i âm, pilav pişirmekte mi yoksa hastane tesisinde mi?"* sorusuyla bu değişimin mecburiyetine dikkati çeken Erbil; "*harbiye, tıbbiye, tarım, matbuat, dil, kıyafet, eğitim*…" gibi pek çok alanda değişimin gereklerini ve muhtemel sonuçlarını sıralar.

Türk inkılâbının gereğine ve sonuçlarına dair ayrıntılı değerlendirmeler yapan Nahit Erbil; Meşrutiyetçilerinin, bu değişimi ve medeniyeti "*teşkilat ve idare tarzının şekle ait taklidinden*" ibaret gördükleri için, başarısız olduklarını söyler. Hâlbuki Avrupa medeniyetine uyum sağlamak için, öncelikle "medeniyet" kavramını iyi anlamak gerekir. Erbil'e göre, "*Avrupa'yı taklit*" ile "*Avrupa medeniyetine intibak*", birbirinden farklı şeylerdir. Buna göre; Avrupa medeniyetine uyum sürecinde gerçekleşecek "*Türk inkılâbının ruh ve hedefi*", "*millî*" kriterlere göre tespit edilmelidir.

Türk inkılâbının ruh ve hedefini "*Millî şuuru takviye etmek, millî harsı meydana getirmek, içtimaî hayatta işbölümünü husule getirmek, mütehassıs zümrelerin teşkiline çalışmak, Türk milletinin medenî-sıhhî-iktisadî tekâmülüne çalışmak*!" şeklinde özetleyen Erbil; bu yapılanları da, modernleşme sürecinin vazgeçilmez bir parçası olarak ele almıştır.

Cumhuriyet devrinde, *"tarihte tekerrür"* yoktur diyen yazar; hızlı gelişen olayların derin tesirlerine dikkat çeker. Türk milleti, düşünüş tarzını Japonya'da olduğu gibi yeni ilimlere göre şekillendirmelidir. Eski köhnemiş

metafizik ve mistik unsurlar, eski felsefe ve metafizik kuruntular bir kenara bırakılmalı, tecrübî ilimlere önem verilmelidir. Ona göre, fizyolojik psikoloji ve iktisadî içtimaiyat, bilimlerin temelidir. Bu nedenle Haşim Nahit, özellikle Fransa'daki eğitimi sırasında almış olduğu düsturu yani "iktisadî sosyoloji"yi, yenileşmenin temeline yerleştirmiştir. Politikanın ilim olmadığını ifade eden yazar, birçok sosyal bilim alanının temeline iktisadî sosyolojiyi koyarak, Durkheim'in sosyolojisini eleştirmiştir. Yazara göre, kalkınmada benimsenmesi gereken model Almanya'nın millî iktisat modelidir ve serbest mübadele terk edilmelidir. Çünkü bu sistem, sömürgeci Avrupa devletlerinin işine yaramaktadır. İngiltere, Fransa, Rusya gibi düşmanlığı bilinen devletlerin yanı sıra dost görünen Almanya'ya bile bu süreçte dikkat edilmelidir.

Siyasî konularla ilgili düşüncelerini de cesurca dile getiren yazara göre CHP'nin hataları, "*malî politikalarının yanlışlığı*" ile "*Türk Ocaklarını kapatması*" olmuştur. Bu durumu, "*halka rağmen halkı düşünmek*" ifadesiyle eleştiren Haşim Nahit; İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki "*Dünyayı gül ve gülistan*" gösteren CHP'nin iktisadî ve tarım politikalarını eleştirir. Hatta *"Para politikası düzeltilmeli, gıda maddelerinin fiyatları düşürülmeli, giyim sektöründe yerli malına önem verilmeli, vurgunculuk önlenerek ihtiyaç maddeleri kontrol altına alınmalı."* gibi tespitlerle, Mehmet Recep Peker Hükümetinin Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'e, Almanların "*millî iktisat*" modelinden örnekler sunar.

"*Cumhuriyet*" sistemini kuran ve sağlamlaştıran Türkiye; kendi içinde bu değişimi yaşarken, Dünya ile ilişkilerine de önem vermelidir. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa, Amerika ve Orta doğuyla ilişkilerini mercek altına alan yazar; Dünyanın yeni hayat şartlarına göre servet kaynaklarımızı işletmek suretiyle, Modern Türkiye'nin kurulacağına ve güçlenerek devamına inanmaktadır.

Eskiyi eleştirmenin yanında, hissî mantıktan kurutulup tecrübî aklın gelişmesini sağlayacak rasyonel ve ideal eğitimin şartlarını da sıralayan Haşim Nahit; bunun da ancak "*Türk millî ideali"*ne uygun şekilde gerçekleştirileceğine inanır. Bu bakımdan ilkokuldan üniversiteye kadarki

Türkiye'nin hantal eğitim sistemini ortaya koyup yapılanları ve çözüm önerilerini sıralar. Dolayısıyla, Türkiye'nin çağdaşlaşabilmesi için eğitim ve öğretim kurumlarına büyük önem veren yazar, "*Tubâ Ağacı Nazariyesini*" dile getirmekle birlikte, eğitimdeki zihniyet değişikliğinin hem ilkokul hem de üniversiteden başlanarak gerçekleştirilmesi gereğinin üzerinde durmuştur. Okullarda somuttan soyuta ve yaşa göre bir öğretim metodunun benimsenmesini isteyerek, okul programlarının ve öğretim kadrolarının kalitesine dikkat çekmiştir.

Nahit Erbil; bir milletin asırlarca yoğurduğu içtimaî ve toplumsal değerler bütünü *"plâstik, fonetik, dramatik ve edebî sanatlar; ilmî ve fikrî cereyanlar, zevk ve kıymet hükümleri"* olan kültürü, özellikle Türk ve Batı medeniyeti mukayesesi şeklindeki tespitleriyle ele almıştır. 1940'lar itibarıyla tekniğin maddî tecrübeden doğduğunu, ancak yeni bir tekniğin bütün teferruatını, "*pense=düşünüş*"ün belirlediği konusunu tekrar ele alan yazar; teknik terakki mahsulü tecrübî aklın, "*ilim ile zanaatın arasına Çin setlerini*" koymuş olan eski filozofların seddini yıkarak birleştirdiğini ifade ederken, duygunun ilmî çalışmalarda yerinin olmadığını defalarca vurgular. Avrupalılaşmak tabirini yanlış bulan yazar, Avrupa ile Türkiye arasındaki sosyal farklılıklara işaret ederek, Türkiye'nin ancak, endüstri, modern teknoloji ya da iktisadî sosyoloji ile birlikte tekâmül edeceği fikrini ısrarlı şekilde savunacaktır.

Nahit Erbil'e göre; Viyana Bozgunu'yla başlayan "*Avrupa'nın çökmeye yüz tutan sosyal unsurlarını*" kopya etmek hastalığı yerine, modern hayat şartlarını incelemek suretiyle, yeni yaşayışa uygun "*devlet mekanizmasını düzeltmek ve işletmek*" daha mantıklıdır. Bunun için de, halkın içtimaî vicdanında yaşayan "*gelenek*" ile "*inancı*", bu unsurlarla birleştirmek gerekir.

Cumhuriyet Türkiyesinin "*ekonomik*" meselelerini ilmî bakışla değerlendiren Haşim Nahit; Sorbon'daki tahsilinin de etkisiyle, sıkıntıların hem kaynağını hem de çözümünü aynı ölçüte bağlar: İktisadî İçtimaiyat (İktisat Sosyolojisi)! Bu ilmin doğrultusunda Dünyadaki ve Türkiye'deki iktisadî gelişmeleri tahlil eden Erbil; yazılarında, bütün içtimaî müesseselerin iyileştirilmesini iktisadın ilerlemesine bağlar çünkü ona göre, her şey iktisadîdir.

Görüldüğü gibi Haşim Nahit Erbil; tanıklık ettiği sosyal ve kültürel olaylara kayıtsız kalmamış ve bunları satırlara taşıyarak, gelecek nesillere aktarmada kaynaklık etmiştir. Az ama yoğun şekilde kaleme aldığı "*fikir*"den ziyade "*hissiyat*"a dayalı yazıları, onun devam etmediği bu sahada, aslında neler yapabileceğinin göstergesidir. Hayatını adadığı ve uğruna sayısız sıkıntılara katlandığı ilmî çalışmaları ise, onun hissetmekten ziyade düşünmeye yönelmiş bir aydın olduğunun en açık delilidir.

Vefat ettiğinde, bugüne kadar tarihin tozlu rafları arasında kalsa bile, adından söz ettirecek ölçüde eser ve düşünceler bırakan Nahit Erbil; kendine has üslubuyla, inandığı değerlerin tavizsiz savunuculuğunu yapmıştır. Belki de bu mizacının etrafındakilerce ilgi görmemesi sebebiyle, yalnızlıklarla dolu ömrü, kimsesizler mezarlığında son bulmuştur. Mekânı cennet olsun!

I.BÖLÜM

1. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN HAYATI VE ESERLERİ

Hakkındaki bilgiler derlenmeye başlandığında, yakın zamanda yayımlanan akademik çalışma ve birkaç yazı dışında, Haşim Nahit Erbil adına, hiçbir ilmî araştırma ve mürettep ansiklopedi maddesinde rastlanılmamıştır. Bu yüzden de, yazarın hayatına dair bilgilerin araştırılmasında, farklı türdeki kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bunların başında, arşiv bilgileri gelmektedir. *"Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Sicill-i Ahval Defteri, C 144 s.389.", "T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya", "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 490.01/860.344.1; 490.01/863.402.1; 030.18.1.1/15.50.19; 080.18.01/012.67.8."* gibi arşiv kaynaklarından *"doğumu, ailesi, meslek hayatının dönemleri…"* ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Yine "T.C. Ankara Belediyesi Mezarlık Amirliği (Cebeci Asri Mezarlığı) 2635 Numaralı Dosya"dan da, Erbil'in ölümüyle ilgili bilgiler elde edilmiştir.

İkinci önemli kaynak ise, yazarın kitapları ve makaleleri arasına serpiştirilmiş, hayat hikâyesine dair anekdotlardır. Bu eserlerde, çocukluk döneminden başlayıp meslek ve öğrencilik hayatına hatta yoğun ve çok yönlü neşriyat serüvenine ait önemli ipuçları taşıyan bilgilendirme zincirinin halkaları birleştirilmeye çalışılmıştır.

Son olarak da; çoğunluğu yüzeysel ve sınırlı olmakla birlikte, yazarın hakkındaki inceleme ve araştırmalar değerlendirilmiştir. İlerleyen sayfalarda ayrıntılı künyeleri verilecek bu çalışmalar; kronolojik sırayla, Mehmet Hurşit Dakuklu'dan, Necmi Uyanık'a uzanan değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Bu kaynak ve araştırmalar ışığında bir sonuca varılmakla birlikte; dikkatlerden kaçmış veya eksik arşiv bilgilerinden kaynaklanan yeni tespitlerin olabileceği ihtimali de unutulmamalıdır. Dolayısıyla hayatı ve neşriyatı böylesine yoğun ve uzun soluklu bir sanat ve fikir adamının tüm yönleriyle dikkatlere sunulması güçlüğünün de hatırdan çıkarılmaması gerekmektedir.

1.1. AİLE ÇEVRESİ VE ÇOCUKLUK YILLARI

Meşrutiyetin kargaşa dolu yıllarından (1909) Cumhuriyet sonrasına (1960) dek süren zaman diliminde, çalışmaları ve eserleriyle Türk sanat ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunan Haşim Nahit;[6] Hicri 1297'de (1880) Irak Vilayetine bağlı Erbil karyesinde dünyaya gelir.[7] Babası Hademat-ı Mülkiye'de müstahdem Mustafa Ebubekir Efendi,[8] annesi Erbil eşrafından bir ailenin kızı olan Hatice Hanım'dır.[9]

Çocukluğuna dair bilgileri eserlerinin satır aralarına serpiştiren Haşim Nahit; *Servet-i Fünun*'da "*Muhterem Dost Celal Sahir'e*" atfen yayımladığı "*Bir Mektup*"ta, ailesi ve kendisiyle ilgili ilk bilgileri vermektedir:

"Çok defa yüreği yanmış bir ananın; bütün sevgileri varlığında toplanmış son çocuğu idim. Kocamış ana babaların, çocuklarında, bünyelerin zayıf ve nahif olması ziyanını, onların tekâmül etmiş maneviyatlarını çocuğa nakletmekle telâfi eden veraset kanunundan habersizdim. Kardeşlerim arasında en büyük hissesi bana düşen itinaların, sevgilerin sebeplerinden de habersizdim.

Ufak bir rahatsızlığa uğradığım zaman, annem bir taraftan gözyaşlarını, bir taraftan da kurbanlarının kanını akıtırdı. Mevkiimin bu sezdiğim faikıyet itminanı hodkâmlığıma istiklâl ve hâkimiyet veriyordu. Annemin şefkat hissiyle, babamın terbiye fikrinin karşılaştığı dakikalarda bile, istiklâlim yenilmedi; sevmediğim yemekleri bana, hiç kimse yedirememiştir, çok defa

---

6 *9351 sicil nolu hizmet cetvelinde adı "Mehmed Haşim Nahit" olarak geçmektedir. Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-1 olarak yer almaktadır.*

7 28 Haziran 1939'da Ankara Nüfus İdaresi'nce verilen Nüfus Cüzdanı Suretinde, onunla ilgili genel bilgilere rastlamaktayız. Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-2 olarak yer almaktadır.

8 ***"Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahval Defteri, C 144 s.389***." Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-3 olarak yer almaktadır.

9 *Haşim Nahit'in hayatı hakkında genel bilgiler veren kaynak sayısı pek fazla değildir. Bunları tarih sırasına koyarak şöyle ifade etmek mümkündür:* Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicil-i Ahval Defteri, C 144 s 389; T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya; DAKUKLU, Mehmet Hurşit, Erbil Şairlerinden Haşim Nahit Erbil, ***Kardaşlık***, 14/8-9, Aralık 1974 Ocak 1975, s.32-33; KOCAMAN, Rabia, Haşim Nahit Erbil, **Kerkük**, S. 2 (Kasım 1977) s.19-20; KERKÜK, İzzettin, Haşim Nahit Erbil Bibliyografyası, **Türk Kültürü**, S. 401 (Eylül 1996); BIRINCI, Ali, Türk Ocağından Simalar; Erbilli Haşim Nahit'in Hikâyesi, ***Türk Yurdu***, S: 156, Ağustos 2000, Ankara, s 5-9; UYANIK, Necmi, ***Haşim Nahit Erbil ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri***, *Tablet Yayınları, Konya, Nisan 2009*

dişlerimin gıcırtısı ve gayz ve isyanımın iniltileriyle çırpındığım yerlerde uyuyakalmışımdır."[10]

Hırçınlıktan ziyade daha sonraki hayatının mücadeleci yapısını oluşturacak bu "*taşkın ruh*", hayatının bu çocukluk devresinde onu, etrafındakilere "*galebe çalacak*" kavgacı bir çocuk haline getirir. Bu durumun, etrafındakileri de tedirgin edecek bir hal aldığını, yine kendisi izah eder:

"Akşamları ter veya kan içinde eve avdet ettiğim bu devrenin bazı ruhî tecellilerini de işaret etmeliyim. Kitaplarım elimde, mektebe giderken yolum üstüne tesadüf eden bir evceğizin eşiğinde, yalnızca oturduğunu gördüğüm mai gözlü, beyaz bir çocuğu -sevmek ve boğmak hislerinden hangisi olduğu belli olmayan çılgın bir iştiyakla- öper, sıkar, ezer didiklerdim. Sonra ailesi, çocuğu, bu tehlikeli dostluktan korumaya başladılar. Yine böyle altı yedi yaşımda, kara ve büyük gözlü 18-20'lik bir genç kızın siyah, kıvırcık saçlarının örgülerini çekerek boyumun yetişebildiği bir seviyeye kadar, bağırıp haykırarak indirdiğim boynuna sarılır, öper, öperdim."[11]

"Altı yedi yaşında bir çocuk için garip olan bu hâdise", aslında Haşim Nahit'in çocukluk devresinde yavaş yavaş teşekkül etmeye başlayan zihnî inkişafının da ilk belirtileri sayılabilir. Kan ter içinde eve döndüğü akşamlarda, *"yaprakları ziyaya bir çiçek gibi açılan yıldızların ışığını gözlerinden yüreğine içirerek"* hep düşüne düşüne uykuya dalar. Kimsenin dinlemediği veya anlayamadığı ruhunu, bu *"beyaz geceler"*le paylaşır.

Çocukluğuna ait hatırladığı en neşeli ve canlı hayat parçalarından biri de, baharın gelişiyle başlayan "*oba*" hayatıdır. Erbil'deki bu hareketli dönemde çok sevdiği "*tabiat*"la doyasıya hasret giderişini, sade bir üslupla, zihninden kalemine aktarır:

---

[10] Haşim Nahit, Bir Mektup: Muhterem Celâl Sahir'e, ***Servet-i Fünun***, S: 1247, 16 Nisan 1331 (1915), s. 390-393 Ayrıca *Ata Terzibaşı, Haşim Nahit'in Bağdat'taki öğrencilerinden emekli öğretmen Abdülkerim Hüseyin Leylanlı ve Kerküklü Türkmen Hıristiyan emekli öğretmen ve yazar Rufail Minas'tan naklen şu bilgiyi de ilave etmektedir:"Halk rivayetlerinden anladığımıza göre Haşim Nahit, zamanında Erbil eşrafından Ataullah Ağagillerin mahsulâtını satan hububat (zahire) tüccarı Vahap adlı şahsın küçük kardeşi olup bunun himayesinde yetişmiştir." TERZİBAŞI, Ata,* ***Erbil Şairleri: Haşim Nahit Erbil,*** *Kerkük Vakfı-İstanbul-2007 s:165-183*

[11] Haşim Nahit, Bir Mektup: Muhterem Celâl Sahir'e, ***Servet-i Fünun***, S: 1247, 16 Nisan 1331 (1915), s. 390-393

"…Köylüler hem çiftçi, hem de koyuncu oldukları için ekin zamanını köyde geçirir ve bahar gelince sürülerini alıp yaylaya çıkarlar. Böyle yirmi, otuz, kırk, daha ziyade çadırların teşkil ettiği obalar, otla suyun mebzul olduğu mıntıkalarda mütemadiyen seyahat ederler. Kasaba halkından zengin, hali vakti yerinde olanlar, baharı ya çiftçilikte yahut bu seyyar obalar içinde geçirirler.

Birkaç sene sıra ile çobanlarımızın obasında geçirdiğim bahar hayatı, çocukluk hatıralarımın en canlı, en şen parçasıdır: Yerler biraz yeşillenince Erbil'in sokakları gözümde daralır, etrafımda hoş gördüğüm her şey manasız, can sıkıcı bir şekil alırdı ve kırlara ait tahassürümü uyanıkken söyler, rüyada sayıklardım. En büyük bir bayram günü neşesiyle gidip kavuştuğum yaylalar, daha başka türlüsünü tasavvur edemediğim birer cennet olurdu. Sabahleyin süt kuzuları ile beraber çadırdan çıkar, ilk güneş huzmelerinin başlarına çiyden bir elmas tanesi taktığım çiçeklerin, çimenlerin üstünde koşardım; sevincimden kuzuların, kırların saçını yolardım." [12]

Yazarın, satır aralarında çocukluğuna ait paylaştığı son ayrıntı da, doğup büyüdüğü köhne evinin bitişiğindeki handa şahit olduğu "*ölüm*" hadisesidir:

"Kazan ağlar;

Od yanar kazan ağlar.

Burada bir garip ölmüş

Mezarın kazan ağlar.

Beş, altı yaşlarında idim. Bir akşamüstü komşu kadının yanık sesiyle bu şarkıyı söylediği zaman annemin başını sallaya sallaya nemli gözleriyle bana baktığını hatırlıyorum. Aradan birkaç gün geçmişti, bizim yıkık dökük han kırıntılarının yakınındaki 'Beyaz Han'ın kapısında bir kalabalık vardı. Aralarına katıldım. Han odasında bir 'garib'in ölmüş olduğunu söylediler." [13]

---

[12] Haşim Nahit, Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-6 ***Türk Yurdu***, yıl:5,C. 9, S: 8 (99), 17 Kanuni evvel 1331 (1915), s. 116-122

[13] Haşim Nahit, "Irak Türküleri", ***Türk Sanatı***, yıl: l, S: 12, 15 Haziran 1953, İstanbul, s. 10.

1.2. TAHSİL HAYATI VE GENÇLİK YILLARI

Haşim Nahit'in tahsil hayatı da, doğduğu şehirde (Erbil) başlar. Burada Mekteb-i İptidaiye'de dört yıl devam eder. 11-12 yaşlarındayken annesinin terbiyesi hususunda üzerine titrediği ve *"Oğlum, sakın kahvenin önünden bile geçmeyesin!"*[14] tembihleriyle "*kötü*" alışkanlıklardan uzak tutmaya çalıştığı yazar; tahsiline, Ammara'da devam etmek zorunda kalır. Zira Türk, Kürt, Arap kabileleri arasındaki çarpışmalar, Erbil'de bir kargaşa ortamına dönüşmüştür. Daha sonra *Türk Yurdu* ve *İkdam*'da da bahsedeceği bu ortam, ona, çocuk denecek yaşta ilk "korku"yu tattırır:

"Türk, Kürt, Arap kabilelerinde şehirli, köylü ve hatta dağlılarla çarpışırken daima kazandıkları galebenin menakıbı ela'n hafızamda menkuştur. Bu kabil mücadelelerden biri, ben henüz 11-12 yaşında iken, bulunduğum kasabanın pek yakınında cereyan etmiş ve tesadüf beni râi bir kabile ile köylülerin sahne-i mübarezesine şahit kılmıştı. Garb akvamının asırlarca önünde titrediği müthiş akınların heyecanını, sürülerini otlatmak için kasaba civarına gelmiş râilerin vahşi simalarıyla yerlilerin mütehayyir ve muhteriz gözlerinde pek çok defa yaşadığını bugün bile hissediyorum." [15]

Ammara'ya gelince önce rüştiyeye, daha sonra da idadiyeye devam eder.[16] Buradaki mektep derslerinde okuduğu *"Arapça-Acemce-Türkçe"* şiirler, ona *"meçhul bir âlem"*in kapılarını açar. Artık o *"taşkın"* çocuk varlığı, *"düşünen insan"*a doğru yönelmektedir. Mektepteki *"büyük havuz"*un etrafında ya da yüksek çınarların gölgesinde okuduğu kitaplar, öğrendiği yeni kelimelerin ilham ettiği fikir ve hayaller; Nahit Erbil'in zihnî gelişimini hızlandırır. 12-18 yaş arasındaki bu dönemi *"büyük bir çocuk"* gibi yaşarken, ruhunu ve dimağını kaplayan *"meçhul varlığa ermek"* arzusu; *"rüzgârı delip mesafeleri geçmek"* iştiyakındaki *"hayalperver atını"* devamlı kamçılamaktadır.

---

14 Avukat Haşim Nahit Erbil, ***Bu Pahalılık Nasıl Azaltılabilir***, Gün B.evi İstanbul 1953, s 82.
15 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, Şems Matbaası, İstanbul 1331, s.7, dipnot kısmı
16 *Ayrıntılı bilgi için bk.* ***BOA Sicil-i Ahval Defteri, C 144 s 389***

Ancak ne ailesi, ne etrafındakiler, ne de dilsiz kitapları; kabına sığmayan heyecanlarını dindirecek çare olamaz. Çocuk lisanıyla dile getirdiği *"Bu nedir, niçin böyle oluyor?"* gibi sorularına ya "*sıradan bir cevap*" alır ya da "*hiçbir karşılık*" bulamaz. Israr ederse de "*azarlanma, tehdit, tahkir*" gibi muamelelere maruz kalır. Böyle bir ortamda da "*cevval ve faal*" olan "*tefekkür*" kabiliyeti sekteye uğrar; yasaklar karşısında fikrî yapısıyla hemencecik değişiveren, kararsız ve tereddütlü bir çocuk haline gelir.

Liseyi bitirdikten sonra, Arapça ve Farsçasının iyi derecede olmasının yardımıyla, bazı devlet işlerinde ufak tefek görevler almaya başlar. Ancak onun düzenli memuriyet hayatı 17 yaşından itibaren başlamıştır. Artık, devrin şartları gereği, yavaş yavaş memuriyet hayatına da girmektedir. Memuriyetinin Irak'taki yıllarını kapsayan döneminde, maliyeye dair değişik vazifeler alır:

1.Musul Emlâk-ı Hümayun Komisyonu-Şahamek Şubesinde geçici aşar ve ihale kâtipliği (18 Haziran 1313 -19 Eylül 1313)

2. Amarra Arazi-i Seniye Komisyonu Hacle Mukataa-yı Seniyesi Muhafaza Memurluğu (17 Ağustos 1314 – 9 Şubat 1314)

3. Amarra Arazi-i Seniye Komisyonu Tahrirât Mübeyyizliği (1 Mart 1315 – 13 Kasım 1316)

4. Mesâlih-i Câriye Kitabeti refikliği (14 Kasım 1316 – 11 Şubat 1318)

5. Bâzyan Emlâk-ı Hümayun İdaresi tapu kâtipliği (22 Ağustos 1321 – 24 Aralık 1322)[17]

Memuriyet hayatının ilk yıllarındaki *"uzak âlemlerin esrarına koşmak duygusu"*nu artık dizginleyememektedir: *"Meçhul eller"*in işaret ettiği ve *"meçhul dudaklar"*ın kulaklarına fısıldadığı *"meçhul bir gaye"*ye koşmak, çarpışmak hayaliyle yanıp tutuşmaktadır. Annesinin "-*Oğlum, gitme*!"[18] hıçkırıklarına rağmen, küstüğü çevreden ve doğup büyüdüğü topraklardan

---

[17] ***T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077/21-6388*** Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-4-A olarak yer almaktadır.

[18] Haşim Nahit, Bir Mektup: Muhterem Celâl Sahir'e, **Servet-i Fünun**, S: 1247, 16 Nisan 1331, s. 390-393.

ayrılarak, çok zor günler geçiren ve *"Annem, şerefim, hayatım!"*[19] dediği Osmanlı diyarına ayak basar.

Bağdat-Halep yoluyla İstanbul'a ilk gelişi, yine memuriyete ait bir tayin dolayısıyla olmuştur. *Türk Yurdu*'ndaki "*Bir Zabitin Hatıratından*"[20] yansıyacak 7 sayılık seyahat notlarında, ilk defa karşılaştığı insanlardan gördüğü sıcak ilgiyi, büyük hayranlıkla ifade edecektir:

"Bağdat -Halep kervanıyla 40 günde İstanbul'a gelirken, 'Amik' ovası ismi verilen ve Hataylıların 'Cehennem deresi' adını verdiklerini işittiğim sıcak bir düzlükten geçmiş ve İskenderun'a varmadan 'Kırıkhan'da konaklamıştık. Kayaları, ağaçları ve şakır şakır akan sularıyla beni mest eden bu köyün kuş kafesine benzeyen evlerinden şuradan buradan Türkçe şarkı sesleri geldiğini işitiyordum. Akşam serinliğine bir baharın sihrini veren bu seslerden birine doğru yürüyerek hiç bilmediğim bir köylü evine girmiş ve köylüler arasında oturmuştum. Bütün yolculuğumda ilk defa olarak yabancılık duygusu, içimden silindi. Bu yakınlık duygusunu 'Mersin, Selanik'te duymuştum, nihayet İstanbul'un büyüklüğü içerisine daldım." [21]

Memuriyeti icabı İstanbul'a geldikten sonra, 18 yıl boyunca, Maliye Bakanlığı'na bağlı çeşitli görevlerde bulunur:

1-Dersaadet Emlâk-ı Hümayun Komisyonu Zabıt Kâtipliği (25 Aralık 1322-14 Nisan1325)

2-Hazine-i Maliye Emlâk-i Müdevvere Kalemi Kâtipliği (15 Nisan1325 - 9 Ağustos 1325)

3-Hazine-i Maliye, Emlâk Şubesi Kâtibi (1 Eylül 1325 - 9 Şubat 1325)

4-Emlak Müdürlüğü Varidat Getiren Emlâk Kalemi Kâtipliği (1 Mart 1326 – 14 Ekim 1330)

---

[19] *Haşim Nahit,* ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, Şems Matbaası, İstanbul 1331, Giriş kısmı

[20]*Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-1 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C. 9, S: 3 (94), 8 Teşrin-i evvel 1331, s.23-27; Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-2 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C. 9, S: 4 (95). 22 Teşrin-i evvel 1331, s. 58-62; Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-3 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C.9, S: 5 (96), 5 Teşrin-i sani 1331, s.75-80; Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-4 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C.9, S: 6 (97), 19 Teşrin-i sani 1331, s.88-92; Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-5 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C. 9, S: 7 (98), 3 Kanun-i evvel 1331, s.102-106; Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-6 **Türk Yurdu,** yıl: 5, C. 9, S: 8 (99), 17 Kanun-i evvel 1331, s.116-122

[21]Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*****?** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara 1942, s.15

5-Emlâk Müdüriyeti Varidat Getiren Emlâk Kalemi Mümeyyizi (15 Ekim 1330 - 24 Mayıs 1334)

6- İstanbul Vilâyeti Emlâk-ı Emiriye Müdürlüğü (25 Mayıs 1334 - 9 Nisan1335 / 1 Mayıs 1335 - 10 Ocak 1338)

7-Maliye Vekâleti Tetkik ve Tasfiye-i Hesabât Müdürlüğü Mümeyyizliği (1 Nisan1339-18 Nisan1341).[22]

Bir yandan memuriyet hayatını sürdürürken, bir yandan da çevresindeki baskılardan kurtarıp İstanbul'a kaçırdığı "*düşünen ve araştıran*" çocuğu yaşatmak için, tahsilini tamamlamaya çalışır. Zira onun ısrarla İstanbul'a tayin istemesinin altında yatan asıl sebep, hiç değişmemiştir: *"Sahifeleri kudret kalemiyle çizilmiş talihinin yeni tecellilerini artık meydana çıkarmak!"* Bunun için, 1325'te (1909) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydını yaptırır. Üç yıllık eğitimini "*aliyyülâlâ*"[23] derecesiyle ve başarılı bir biçimde tamamlayan Haşim Nahit; 16 Temmuz 1327'de[24] fakülteden ayrılır.

Böylece 1885'te Irak vilayetinde başlayan tahsil hayatı, aralıklarla 26 yıl sürmüş ve 1911'de "*hukukçu*" diplomasıyla sonuçlanmıştır. Artık Nahit Erbil; otuzlu yaşların olgunluğuyla, ruhunu ve lisanını yakan duygu ve düşüncelerini, "*ateşten kamçı*" halindeki kalemini kullanıp etrafındakilerin kafa ve gönüllerine sunabilme kıvamına ermiştir.

1.3. MESLEK VE YAZI HAYATI

Haşim Nahit; memuriyet (Maliye Bakanlığı'ndaki vazifesi), talebelik (Hukuk Fakültesi- Sorbon'daki içtimaî iktisadîyat dersleri) ve yazı çalışmalarını (13 kitap ve 500'den fazla yazısı), birlikte sürdürmüştür. Otuz dört yıl iki ay on beş gün süren memuriyetinin yirmi üç yıl iki ay on iki gününü Maliye Bakanlığı'nda, üç yıl on bir ay yirmi gününü Dışişleri Bakanlığı'nda, yedi yıl

---

[22] **T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077/21-6388** Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-4-B olarak yer almaktadır.

[23] BİRİNCİ, Ali, Türk Ocağından Simalar; Erbilli Haşim Nahit'in Hikâyesi, **Türk Yurdu**, S: 156, Ağustos 2000, Ankara, s 5-9; *Ayrıca Haşim Nahit'in İktisadî Yürüyüş'teki bir makalesinde Muharririn Biyografisi başlıklı tanıtma yazısında "1327'de Mektebi Hukuktan mezun olan Haşini Nahit…" diye başlayan bir ibare bulunmaktadır.* **(İmzasız),** Yeni bir dünya görüşü karşısında**; Muharririn Biyografisi, İktisadî Yürüyüş,** S: 74, 16 İkinci Kanun (Ocak) 1943, s. 6

[24] Haşim Nahit, "Veda (Darülfünun Gençlerine)", ***Yeni Gazete***, N: 1053, 30 Temmuz 1911, s. 1-2.

on üç gününü Millî Eğitim Bakanlığı'ndaki muhtelif hizmetlerle tamamlamıştır.[25] Ancak, çok yönlülüğü ve hareketli hayatı, 50 yıl sürecek "*kalem erbabı*" ve "*fikir işçiliği*" taraflarını sürekli beslemiştir.

Nahit Erbil; hukukçu ve memur kimliğinden ziyade, *"kalemini hiçbir güce hizmet ettirmeyen"*[26] ve farklı fikirlerini her ortamda kararlılıkla savunan kültür adamı kimliğiyle öne çıkmıştır. II. Meşrutiyetin ilanıyla girdiği yazı hayatında; ikisi çeviri on üç kitabı, çeşitli gazete ve dergilerde muhtelif türlerde neşredilen beş yüzden fazla çalışmasıyla[27] dopdolu bir neşriyata imza atmıştır. Yarım asırlık matbuat hayatında ilim ve düşünceye bağlı kalan ve rüşvet-i kelâm cinsinden fikir beyanında bulunmayan Erbil; geniş bir yelpaze içinde *"dil-edebiyat, felsefe, iktisat, sosyoloji, şiir, tiyatro, teknik…"* gibi birçok alanda eserler vermiştir.

Daha lise yıllarında, ruhunu saran "*meçhul âlemlere koşmak*" iştiyakıyla İstanbul'a gelmiş ve kaleminin ucuyla, şiir ve hayallerinin "altın saray"ını kuracak bir matbuat ortamına kavuşmuştur. Zaten o, çocukluğundan beri, Arapça ve Farsçasının da iyi olmasının teşvikiyle, "*Divan Edebiyatı*" ve "yerli halk türküleri"nin tesirinde büyümüştür. Nitekim İstanbul'a geldiğinde, yaşadığı çevredeki aydınların "*Divan Edebiyatı*"na daha fazla kıymet verdiğini görür. Okuduğu Farsça kitaplar ve bazı "*Edebiyat-ı Cedide*" mahsulleri, onda "*güzel yazı*" ve "*şiirler*" yazmak iştiyakını kamçılar.[28] İlk zamanlardaki "*düşünce*"den ziyade "*duygu*"ya meylettiği devreyi, bir "*muhayyile inkişafı*" olarak görür:

"Ben yazı yazmaya şiirle başlamıştım. Bununla beraber sübjektif duygular, en sonunda, beni objektif olan ilmî fikirlere sevk etti ve bunu da evvelden düşünerek yapmamışımdır." "…muhayyilemin faaliyeti yani edebiyata hevesim, İstanbul Üniversitesinde talebe iken de durmamış. Hukuk

---

25 T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya ***(bk. "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-4-A / Ek-4-B)***

26 Hacim Nahit (Haşim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et son Remede***, (Y.evi Yok), Paris 1930, s. 2

27 *Yazarımızın kitaplarının ve yazı neşrettiği gazete ve dergilerinin listesini, çalışmamızın "Haşim Nahit Erbil'in Eserleri" adlı bölümünde bulabilirsiniz.*

28 Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, Titaş B.evi, Ankara 1940, s. 59.

derslerime çalışmakla beraber bir yandan edebî eserleri, bir yandan da "tıbbiye" mektebinde okunan biyoloji kitaplarını okumak merakım vardı." [29]

Hukuk fakültesi birinci sınıf öğrencisiyken ilk ciddî kalem tecrübesini, Yeni Gazete'de çıkan bir iki kısa yazıdan sonra, devrinin kalburüstü sayılabilecek bir dergisindeki çalışmasıyla tadar: Mehmet Rauf'un başyazarlığını üstlendiği ve Süleyman Nazif, Faik Âli, Hüseyin Suat, Celal Sahir, Süleyman Nesip, Tahsin Nahit ve Fuat Köprülü gibi yazar ve şairlerin de eserlerinin yer aldığı *Mehasin* dergisinin 7 Mart 1325 tarihli yedinci sayısında, "*Elcezire Mektupları*" adlı yazısını neşretme heyecanını yaşar. Bu yazıda, güya, Irak'a dönen Hukuk Fakülteli bir arkadaşının ağzıyla, köy hayatında kadının içtimaî durumu hakkındaki bilgilerini aktarır.[30]

Bu yazının cesaretiyle ve etkilendiği "*Divan Edebiyatı*" ile "*Edebiyat-ı Cedide*" mahsullerinin tesiriyle, döneminin anlayışına uygun "*aruz*"lu şiirlerini peş peşe yayımlatır.[31] Yazılarını neşrettiği Servet-i Fünun Dergisi vasıtasıyla, etrafında geniş bir sanatçı çevresi oluşur: Mahmut Yesari'den Faruk Nafiz'e, Fahri Celâl'den felsefeci Cemil Sena'ya, Reşat Nuri'den Reşit paşazade Akif'e daha sayamadığımız birçok sanatçı dostuyla Kadıköy'deki bir işkembecide oturur, keyifli sohbetler ederler. *"İkisi de Iraklı Türk ve ikisi de Dicle kadar ateşli Haşim'lerden daima âşık dolaşan Ahmet Haşim'e 'Haşim-i aruzî', potansiyel âşık adayı Haşim Nahit'e ise 'Haşim-i hecaî' adını taktıklarını"* söyleyen Halid Fahri; bu sohbetler vesilesiyle, Haşim Nahit'in şiire ve içtimaiyata olduğu kadar sıhhatine de önem verdiğini kinayeli bir hatırayla nakleder:

---

29 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? Alâeddin Kıral B.evi, Ankara 1942, s.15

30 Haşim Nahit, "Elcezire Mektupları-1 Kadın Hayatı", ***Mehasin*** N: 7, Mart 1325, s. 516-520.
Ayrıca Ata Terzibaşı, "Erbil Şairleri" adlı kitabında, "Bu yazının, Haşim Nahit'in neşredilen ilk yazısı olduğu" notunu düşecektir: **(bk. age. s:165-183)** Ancak yaptığımız araştırmalar sonucu daha eski tarihli yazılara da rastladık.

31 *Bu dönemde çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı şiirlerinden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:* Haşim Nahit, Karanlıklarda, **Servet-i Fünun,** N:930, 12 Mart 1325, s.318**;** Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâli Şairine), **Servet-i Fünun**, S: 957, 24 Eylül 1325, s. 332**;** Bahar İçinde Hayal-i Derbeder, **Servet-i Fünun**, S: 962, 29 Teşrin-i evvel 1325, s. 413**;** Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne: Akşam, **Servet-i Fünun**, S: 963, 5 Teşrin-i evvel 1325, s. 15-16**;** Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender-1, **Resimli İstanbul,** N:14 5 Eylül 1325, s. 215-217**;** Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender-2, **Resimli İstanbul,** N:15 14 Eylül 1325, s. 229-230

"Kendisinde en hafif bir kırıklık hissetse, derhal perhiz etmeği düşünürdü. Düşünürdü, diyorum, çünkü tatbik ettiğini görmüş değilim. Bir akşam Kadıköy iskelesinde son vapurdan kol kola beraber çıkmıştık, Haşim Nahit suratlı idi:

-Gene nen var, dedim.

-Midem bozuk, bu akşam süt içeceğim, cevabını verdi. Yolda sütçüye uğradık. Aksi gibi süt kalmamıştı. Haşim Nahit'in burnu büsbütün uzadı, kaşları çatıldı, koyu esmer yüzünde tebessüm namına değil, sanki hayat namına bir şey kalmadı. Bir lâhza sonra, bir yerde süt yahut yoğurt bulurum, diye benden ayrıldı. Bir saat sonra Haşim Nahit'le tekrar buluştuk, ilk sözüm, süt içip içmediğini sormak oldu. Ne cevap verse beğenirsiniz:

-Hayır, sütten vazgeçtim, yukarıdaki Ermeni lokantasının önünden geçerken camdaki zeytinyağlı dolmaya imrendim, dolma yedim!

Mide bozukluğunun tedavisi için süt ve yoğurdu yalnız düşünmemek lâzım geldiğini, sonra zeytinyağlı dolma bile yenebileceğini o zamana kadar kimseden işitmemiştim." [32]

Hukuk Fakültesi yıllarında hocası Ahmet Şuayb'ın *"Üniversite insana ilim vermez, ancak bunun yolunu gösterir"*[33] sözünün de tesiriyle; "*güzel*" diye yazıp yayımlanması için gizlice postaladığı şiirlerden, "*düşünme*" kabiliyetini geliştiren ve "*tefekkür*" âleminin kapılarını zorlayan yazılara doğru bir geçiş yapmaya başlar. Bu dönemde Talebe-i Hukuk Cemiyetinin nâşir-i efkârı olan *Tetebbu* dergisinde *"darülfünun talebe hayatı, doktora meselesi"*[34] hakkında

---

[32] Aynı yazının devamında da Haşim Nahit'in titizliğiyle ilgili Yarın dergisinin yazı işleri müdürü Fazıl Ahmet'in bir anısına yer veriliyor: **"***-Monşeğ, bir Haşim Nahit Bey var. Şiirler yazıyor. Geçen hafta mecmuaya geldi, tanıştık. Ben tahrir müdürlüğüne gelmeden, yani on beş gün evvel, bir şiir yollamış, hâlâ neşredilmemiş. Onun neşrini rica etti. Tabii şiiri buldurdum ve ilk çıkacak nüshaya gireceğini söyledim. Ama monşeğ arkasından –Resmimi de koyarsınız değil mi dedi. Ona da-Hay hay cevabını verdim. Bunun üzerine - Peki öyleyse buyurun resmimi!" diye elindeki kalın bir paketi çözmeye başladı. Ben bu paketin içinden kartonlu büyük bir resim çıkacak diye bekliyordum ve resmini ufaltarak dergiye koyarız diye düşünüyordum. Meğer çıka çıka ortaya ne çıkacakmış. Şairin fotosu değil, doğrudan doğruya koskoca yepyeni, parıl parıl parlayan klişesi! Haşim Nahit Bey, benim hayretimi yüzümden anlamış olmalı ki, izah etti:-Efendim, dedi, ben resmimin gazete veya mecmuada temiz ve güzel çıkmasına meraklıyım. Onun için klişesini itinayla kendim yaptırdım."* OZANSOY, Halid Fahri, **Edebiyatçılar Geçiyor,** sh.33-35 / 98-99 Kanaat K.evi, ***İstanbul-***1939 (126 sayfa)

[33] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir?*** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara 1942, s.189

[34] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, Şems Matbaası, İstanbul 1331, Giriş kısmı-H, dipnot kısmı

bir dizi makale kaleme alır.[35] Aynı konuyu, Yunus Nadi'nin başyazarlığını yaptığı *Yeni Gazete*'deki yazılarında da dile getirir.[36]

Aslında onun İstanbul'a geldiği ve Hukuk Fakültesi'nde öğrencilik yaptığı yıllar, Osmanlı'nın da karışıklıklar içindeki son dönemleridir. Bir taraftan Musul ahalisi ve Irak'ı, meşrutiyetin tezahürü seçimlere katılmaya davet edip kendisi de vekil adayı bile olmayı düşünürken[37], öbür taraftan da İngilizlerin özellikle Musul üzerindeki *"kirli oyun"*larını başından beri ve kaygıyla takip eder. Bunları önleyebilmek için üniversitedeki arkadaşlarına, gazetelerdeki ilanlar vasıtasıyla da İstanbul halkına durumun vahametini anlatmak için çırpınır. Hatta bu konuyla ilgili, *Yeni Gazete*'de, *"güya deniz taşımacılığı yapmayı amaçlayan ama asıl niyeti İngiliz misyonerliği olan Lynch şirketi"* aleyhinde bir kampanya başlatır [38]. Gazete sütunlarından milletvekillerine mektuplar göndererek, bu *"kirli tezgâhı bozmaya"* çalışır. Hatta bununla ilgili yazılarını İkdam'da,[39] *Yenigün*'de,[40] *Hâkimiyet-i Milliye*'de[41] ve daha birkaç gazete ve dergide seri makaleler şeklinde yayımlar.

---

35 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Birleşelim, **Tetebbu,** S: 1, 24 Ocak 1326, s. 4-5; Talebe Niçin-Nasıl Birleşecek-1, **Tetebbu,** S: 2, 31 Ocak 1326, s. 20-22; Talebe Niçin-Nasıl Birleşecek-2, **Tetebbu,** S: 3, 7 Şubat 1326, s. 24-26; "Açık Mektup, **Tetebbu,** S: 3, 7 Şubat 1326, s. 48

36*Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Hukuk Mektebi ve Terkin-i Kayd –Maarif Nezaretinin Nazar-ı Dikkatine-, ***Yeni Gazete***, No. 14, 20 Ağustos 1324 (1908), s. 2; Şühedâ-yı Tahsil, **Yeni Gazete,** N:567, 20 Mart 1910, s. 3; Açık Mektup, **Yeni Gazete,** N:575, 2 Nisan 1910, s. 3; Talebe Hayatı: Pansiyon, **Yeni Gazete,** N:582, 9 Nisan 1910, s. 3; Talebe Hayatı: Mekteb-i Hukukta Doktora Meselesi, **Yeni Gazete,** N: 928, 27 Mart 1911, s. 3; Talebe Hayatı: Doktoraya dair **Yeni Gazete,** N: 940, 8 Nisan 1911,s. 2; Doktora Hakkında, **Yeni Gazete,** N: 941, 9 Nisan 1911, s. 2-3; "Veda (Darülfünun Gençlerine), **Yeni Gazete,** N: 1053, 30 Temmuz 1911, s. 1-2.

37 Haşim Nahit, "Hitabelerim-1" ***Yeni Gazete*****,** N:1248, 15 Şubat 1328 (1912) s.1

38 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Yeni Gazete idaresine –Dâhiliye Nazırı Vekili Hakkı Bey'e-, ***Yeni Gazete***, No. 6, 12 Ağustos 1324 (1908), s. 2; Bağdat'ta İlan-ı Hürriyet ve Askerlerin İttihadı, ***Yeni Gazete***, No. 9, 15 Ağustos 1324 (1908), s. 3; Dicle ve Fıratta Seyr-i Sefain, **Yeni Gazete,** N: 439, 15 Kasım 1909, s. 3-4; Seyrisefain: Lynch Kumpanyasının tâbi olmak istediği şerait-i iktisadîye nafî mi, değil mi? **Yeni Gazete,** N: 440, 16 Kasım 1909, s. 3; Lynch Kumpanyasının Defteri-i A'malinden bir sahife, **Yeni Gazete,** N: 441, 17 Kasım 1909, s. 3; Dicle ve Fırat: Seyrisefain (Hatt-ı Irakiyenin İstikbali Irak Mebusan-i Kirâme), **Yeni Gazete,** N: 444, 18 Kasım 1909, s. 1-2; Irak'a Dair: Bağdat Vali ve Kumandanı Nâzım Paşa Hazretlerine, **Yeni Gazete,** N: 446, 22 Kasım 1909, s. 2; Dicle ve Fırat Hakkında: İkdam Gazetesine **Yeni Gazete,** N:447 23 Kasım 1909 s.4; Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye'ye, **Yeni Gazete,** N:449, 25 Kasım 1909, s. 2; Lynch Meselesi Tanin Muharriri Hüseyin Cahit Beye **Yeni Gazete,** N:450, 26 Kasım 1909, s. 3; Tanin Ser Muharriri Cahit Beye-Mebuslarımız da okusun, **Yeni Gazete,** N: 452, 28 Kasım 1909, s. 3; Lynch İşi, **Yeni Gazete,** N: 456, 2 Aralık 1909, s. 3; Siverek Mebusu Nureddin Beye **Yeni Gazete,** N: 460, 3 Aralık 1909, s. 2; Lynch Meselesi, **Yeni Gazete,** N:465, 11 Aralık 1909, s. 1; Donanmaya Dair: Osmanlı Zenginlerinde Hiss-i Namus, **Yeni Gazete,** N:479, 11 Aralık 1909, s. 1; Donanmaya Dair: Açık Mektup-Muhterem Ayan ve Mebusan'a, **Yeni Gazete,** N:481, 29 Aralık 1909, s. 3.

39 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Irak Türkleri, **İkdam,** N: 8882-7Aralık 1921 s.3; Şimalî Irak Türkleri (Lozan'da Türk Murahhaslarına), **İkdam,** N: 9235, 2 Aralık 1922, s. 1; Irak'ın Tabii Servetleri, **İkdam,** N: 9248, 15 Aralık 1922, s. 3; Yeni Konferansta Şark Meselesi, **İkdam,** N: 9096, 13Temmuz 1922, s. 1; İngiliz Milleti ve İngiliz Hükümeti, **İkdam,** N: 9210, 7 Kasım 1922. s. 3.

"Türkiye'yi parçalamak isteyen düşmanlar, artık, kılıcın mevkiini kaleme terk ettiği bugünlerde, bu ikinci ve müessir silahı da aleyhimize kullanmaya başladılar." sözleri ile tespitlerini sıralar. Daha sonra, mütarekenin ilanı ile yapılacak barış görüşmeleri için iyi hazırlanılması lazım geldiğine ve görüşmelere hâkim olacak teorilerin ancak teknik vasıta ve maddî gerçeklerle tespit edilmek suretiyle geçerli olacağına dikkat çeker. Irak'ta bir Türk varlığını ispat eden delillerin çok olduğunu, gerçek müşkülatın bu delillerin seçiminde olduğunu da belirterek tespitlerine sıralamaya başlar:

"Bu delillerden biri, Türklerin Orta Asya'dan gelip Irak'a yerleşmiş, orada kökleşmiş olduğunu gösteren 'Tarih'tir. İkincisi de lisanıyla ve edebiyatıyla, anane ve âdetleriyle, sanayi ve medenî eserleriyle, hassaten gözle görülür, elle tutulur müşahhas, canlı Türk varlığıdır."[42]

Yaşanan bu ve benzeri olumsuz tablolara Balkan Savaşlarının acı manzaraları da eklenince, Osmanlı için sonun başlangıcı denilebilecek hazan yılları da başlamış olur. Bu karmaşık durum, Haşim Nahit'i; sübjektif düşünen ve kabına sığmayan hırçın çocuktan, yine bu duyguların sevkiyle başlayan ama "*kendini bilmek*" sırrına ermiş objektif düşünceli mütefekkir aydın olmaya doğru sürüklemektedir.

"*Sağlam bir Müslüman*"[43] itikadıyla namaz kıldığı Iraktaki yıllarının aksine, artık bu ulvî dinin, Osmanlı'daki birleştirici ve bütünleştirici rolünden uzaklaşarak, koca bir imparatorluğu yıkan önemli sebeplerden biri haline geldiğini gözlemlemektedir. Bu duygu ve düşünceler içinde de, Türk milletinin varlığını yaşatacak araştırma devresinin ürünü olan ilk eserini kaleme alır: Hukuk Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi olarak "*Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*"[44] adlı eserinin satırlarını karalarken;[45] bir ara, Çatalca taraflarından gelen top sesleriyle irkilir. Evin

---

40 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N: 72, 15 Teşrin-i evvel (Ekim) 1334, s. 1-2; Şimalî Irak Türkleri, ***Yeni Gün*****,** N:80, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1334, s. 1-2.

41 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Musul Meselesi Karşısında, **Hâkimiyet-i Milliye,** 5 Ağustos 1925, N:1492, s.3; Musul Meselesi Haliç Konferansında, **Hâkimiyet-i Milliye,** 7 Ağustos 1925, N:1494, s.3; Musul Raporunun Tahlili-1(-6), **Hâkimiyet-i Milliye,** 17 Ağustos 1925, N:1502, s.2 (21 Ağustos 1925. N:1506, s.3); Musul Raporunun Son Tahlili, **Hâkimiyet-i Milliye,** 26 Ağustos 1925, N:1510, s.2; Musul'da Ra'yi-âm, **Hâkimiyet-i Milliye,** 13 Eylül 1925. N:1525, s.2

42 Haşim Nahit, Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N: 72, 15 Teşrin-i evvel 1334, s. 1-2,

43 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? s.15

44 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, Şems Matbaası, İstanbul, 1331 (8+375 s.)

45 *Yazar, bu eserinin telifi sırasında bir hastalık geçirerek, tıp fakültesinde fizyoloji ve dâhiliye uzmanı Kemal Cenap Bey ve göz hekimi Şakir Ahmet Bey tarafından tedavi edilmiştir.* **(bk. *Türkiye İçin***

balkonundan bir süre bu manzarayı takip ettikten sonra, yüreğinde çarpan sarsılmaz şu imanla yazısına devam eder: Türk varlığı sonsuza dek yaşayacak![46]

Edebiyat-ı Cedide tesiriyle yazdığı ancak "*benim idealime uygun değillermiş*"[47] diyerek bir kenara bıraktığı "*kısa öyküler*" ve "*aruzlu şiirler*" döneminden sonra, dönemin siyasî ve içtimaî çalkantılarının da tesiriyle, yönünü tamamen içinde yaşadığı toplumun sorunlarını duymaya ve duyurmaya çevirir: Bir taraftan memleketinin geçirmekte olduğu kara günlerinin yüreğinde uyandırdığı heyecanları "*hece*" vezniyle tasvir etmeğe[48] çırpınırken, bir taraftan da gerek makaleleri gerekse başka dillerden yaptığı çevirilerle, Osmanlı'nın iç bünyesine ait problemleri tahlil etmeye ve çözüm yolları üretmeye çalışır. Evvela, Osmanlı'nın iptidai mekteplerindeki tarih dersinin öğretim usulünden bahseden Ernest Lavisse'in "*İptidai Mektebinde Tarihin Tarz-ı Tedrisi*" adlı eserini "*Haile İçin Kahraman*"[49] ismiyle tercüme eder.

Erbil'in ifadesiyle, Kanuni dönemindeki kapitülasyonlarla ilk sızmaların görüldüğü ve Avrupa'ya benzeme şekilciliğinin bu sızıntıları büyük yarıklara dönüştürdüğü Osmanlı gemisi; Reşit ve Mithat paşaların tazyikiyle hayata geçirilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'la[50] tamamen karaya oturmuştur. 1914'te tüm Dünyayı saran büyük savaş yangını, çok geçmeden, son nefeslerini veren Osmanlı'nın yaralı ve takatsiz vücudunda da hissedilmeye başlanır: Çok uluslu yapıya sahip Osmanlı bünyesi, bu savaşın ateşlediği milliyetçilik cereyanıyla derinden derine çatırdamaktadır.

Nahit Erbil; dönemindeki birçok milliyetperver aydın gibi, Osmanlı'nın kurtuluş ve terakkisinin ancak Türk milliyetçiliğiyle olabileceğini düşünenlerden biridir. Yazar;

***Necat ve İtilâ Yolları*, s. 354;)** *Haşim Nahit, 1913-16 yılları arasında göz kapaklarından tekrar rahatsızlanarak göz doktoru Şakir Ahmet Bey tarafından ameliyat edilmiştir.* **(bk. Ernest Lavisse, *Hâile İçin Kahraman* "Tercüme: Haşim Nahit")** *Haşim Nahit, 1915 yılında kaleme aldığı bir çalışmasında, göz ameliyatı sırasında zihninde yaşadığı sıkıntıları hikâye ederek ve kendisini başka bir hasta yerine koyarak anlatır.* **(bk.** Haşim Nahit, Hayatta Ölüm**, Servet-i Fünun,** S: 1235, 12 Kanun-i sani 1330, s. 198-203**)**

[46] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? s.16

[47] Haşim Nahit Erbil, **Kara Gün Yazıları**, Titaş B.evi, Ankara 1940, s. 59.

[48] *Bu şiirlerden bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Mukaddes İhtiras, ***Ümid***, N:10, 23 Eylül 1336, s. 8; İdeal, ***Ümid***, N:13, 3 Teşrin-i sani 1336, s. 5; Gurbetteki Esir, ***Ümid***, N:14, 15 Teşrin-i sani 1336, s. 16; Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani 1337, s.5; Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani 1338, s. 6-8; Ben ve Benliğim, ***Yarın***, S: 14, 19 Kanun-ı sani 1338, s. 7

[49] Haşim Nahit, **Haile İçin Kahraman**, Yazan: Ernest Laves, (çeviri), Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1332, (78+1 s.)

[50] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, s. 42-43

"*hayatı boyunca Türkçü ve Ocakçı olma*"[51] kararını verdiği bu dönemde, gerek makaleleri[52] gerekse "*şiir, hikâye, manzum tiyatro*" gibi edebî türler vasıtasıyla, başta Irak Türkmenleri olmak üzere, *"bütün Dünya Türklüğünün (Turan) ülküsü etrafında toplanması fikri"*nin heyecanlı taraftarlığını yapmıştır. Bu amaçla, *"esaretten kurtulmak isteyen delirmiş bir insanın heyecan ve infiali"*ni yansıtan manzum şekildeki "*Deliren Esir*" tiyatrosunu kaleme alır:[53] Türkmen şairleri arasında ilk kaleme alınmış manzum piyes[54] olma özelliğine sahip 22 sayfalık bu eser; Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa'nın emriyle, zabitlere ve kıtalara dağıtılmış ve 1923'de Kadıköy Tiyatrosu'nda Kızılay menfaatine oynanmıştır.

Erbil; *"Şark ile Garb arasındaki Türkiye'nin durumunun ne olması gerektiği*" sorusuna cevap aradığı *Üç Muamma*[55] adlı eserinde de, bir yandan Türkiye'nin Şark ile Garb arasındaki durumunu netleştirmeye çalışırken, bir yandan da *"bolşevizm-komünizm-emperyalizm"* arasında sıkıştırılmaya çalışılan Türkiye için bu kıskaçtan çıkış yollarını araştırmaktadır.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kurtuluş Mücadelesini başından beri açıkça destekleyen[56] yazar; Mütareke sırasında İstanbul'da toplanan *"Millî Kongre"*ye gerek fikirleri gerekse kalemiyle, elinden gelen tüm yardımı yapar.[57] Hatta İstanbul'un kara günlerinde neşredilen *Aydınlık* mecmuasının

---

51 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*?** s.16

52 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Turancılar Arasında, ***Servet-i Fünun***, S: 1206, 3 Temmuz 1330, s. 147-150; Türk Ocağı, ***İkdam***, N: 9264, 31 Aralık 1922, s. 3; Türk Ocağı ve Siyaset, ***İkdam***, N: 9293, 29 Ocak 1923, s. 3; Türk Ocağı Ne Yapmalıdır, ***İkdam***, N: 9297,2 Şubat 1923, s. 3; Türk Ocağının Yapacağı şeyler, ***İkdam***, N: 9304, 9 Şubat 1923, s. 4; Paris'ten Ankara Türk Ocağına, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1421, 11 Mayıs 1925, s. 2; Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1412, 1 Mayıs 1925, s. 2; Türkçülük Mefkûresi Tahakkuk Etmiş mi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1418, 7 Mayıs 1925, s. 2,

53 Haşim Nahit, **Deliren Esir (Manzum piyes)**, İstanbul, 1336, (22 sayfa)

54 TERZIBAŞI, Ata, ***Erbil Şairleri: Haşim Nahit Erbil***, Kerkük Vakfı-İstanbul-2007 s:165-183

55 Haşim Nahit, **Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi,** Kader Matbaası, İstanbul, 1337, (59+1 s.)

56 *Bu desteğini Türkiye Cumhuriyetinin tesisinden sonra da her alanda devam ettiren Haşim Nahit'in bizzat Mustafa Kemal'le ilgili kaleme aldığı yazılarından birkaçı şunlardır:* Haşim Nahit, Türk Ocakları ve Büyük Gazi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1584, 20 Kasım 1925, s. 2; 30 Ağustos, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 8, 15 Eylül 1926, s.1-2; Büyük Gazi'nin Nutku, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 13, 1 Aralık 1926, s.1

57 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? s.17

*"komünizmin kızıl kan propagandası"*na karşı, *İkdam'*daki yazılarıyla[58], Türk milliyetçiliğini savunma gayreti içine girer.

Ancak, insanın şahsiyetinin üstüne "*çelikten kalın perde*" çeken eski *"okutma ve terbiye usulleri"*yle daha fazla bir şey yapılamayacağının da farkındadır. Bir süredir Fransızcasını ilerletmek için, bir Fransız'dan aldığı dersler sırasında *"Kıraat kitabı"* diye seçtiği bir "*Felsefe*" hülâsasının hemen başlangıcını okuyunca, senelerden beri *"zihnine çivi gibi saplanmış düşünme tarzı"* muammasını çözer: Kendi kendine yapmakta olduğu araştırma ve tahlillerin felsefe başlangıcı olduğunu anlar. Fransızcayı öğrenince, kültürünü bu dil vasıtası ile yapmaya karar verir.[59]

Bu düşüncelerini geliştirmek için Avrupa'ya gitmek fikrini yakın dostu Ziya Gökalp'e açınca, *"Canım, Avrupa'ya gidip de ne yapacaksın? Meselâ Durkheim'le bizzat konuşarak değil, kitaplarını okuyarak onun fikirlerini öğrenebilirsin!"* cevabını alır. Fakat o, *"canlı realitelerin müşahedesinden alınabilecek dersler"* olduğunu düşünmektedir. Sonunda Avrupa'da bir talebe olmayı İstanbul'da bir idare müdürü olmaya tercih ederek, aldığı birkaç aylık izinle ve "*İkdamın Paris muhabiri*" sıfatıyla, Avrupa topraklarına ayak basar.[60]

Sorbon Üniversitesine talebe olarak yazılınca; bir yandan *"iktisadî içtimaiyat"* derslerini takip eder, bir yandan da *İkdam*'a[61] yazılar gönderir. Bu yabancı memlekette bir talebe iken yani hiç bir resmî salâhiyeti olmadığı halde, bazı Fransız gazetelerine -yabancı devletlerin istilâ etmiş oldukları Türk illeri hakkında- başmakaleler yayımlatır ve broşürler yazıp dağıttırır. Bu arada şahsî tetkik ve incelemeleri de devam etmektedir. Böylece, Eski Yunan-Lâtin, Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman edebî ve ilmî eserlerini okuya okuya, yepyeni bir âleme girer: Görmek, duymak, düşünmek kabiliyeti; ondaki tabii seyrini almıştır.

---

58 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Memleketimizde İlmî Cereyan-1, ***İkdam***, N: 8838, 23Ekim 1921, s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-2, ***İkdam***, N: 8846, 30Ekim 1921, s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-3, ***İkdam***, N: 8853, 5Kasım 1921, s.2; Memleketimizde İlmî Cereyan-4, ***İkdam***, N: 8860, 14Kasım 1921, s.4; Memleketimizde İlmî Cereyan-5, ***İkdam***, N: 8866, 21Kasım 1921, s.2

59 Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, Titaş B.evi, Ankara 1940, s. 59.

60 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? s.17

61 *İkdam'da "Paris Mektupları" adıyla yayımlanan kırk civarındaki bu mektupların tam listesini, çalışmamızın "kaynakça" bölümünde bulabilirsiniz.*

Paris dönüşü bir yandan Maliye Vekâletindeki vazifesini devam ettirirken, bir yandan da Irak Türkmenlerinin varlığını tüm Dünyaya duyurma gayretlerini arttırır.[62] Irak Türkmenlerine ait halk şiirleri ve bu şiirlerdeki serbest söyleyişlerin numunelerini çok canlı ve samimî bir dille aktarır. Bu yazılar, hemşerisi Ahmet Haşim'i bile etkilemiştir:

"İlmin müşebbehünbihi (benzetileni) deryadır. İşte bu derya üzerinde Haşim Nahit, yelkenleri, ipleri ve bayrakları doğudan veya batıdan esen rüzgârlarla baştanbaşa titreyen bir muhteşem hayal gemisi halinde ilerleyip gidiyor. Haşim Nahit, ilim denizinin göz yorucu düzlüğü üzerinde peyda olan cidden zevkli bir temaşadır!"[63]

Sorbon'da öğrendiği "*Millî İktisat Sistemi*"ni, Türk milletinin iktisadî durumuna çok uygun bulan Haşim Nahit; 1925'te Avrupa'dan döndüğü zaman, millî iktisat sisteminin ana fikirlerini yaymak üzere, Frederik List'in "*Millî İktisat Sistemi*"ni[64] Fransızcadan tercüme eder.

Türkiye'ye dönüşüyle Hariciye Vekâleti'ne geçerek, Hukuk Müşaviri muavinliği (27 Ekim 1341-8 Eylül 1926) ve Umum-ı İdare Müdür-i Umumiliği Umur-ı Hukukiye-i Muhtelite Müdürlüğü (9 Eylül 1926-26 Mart 1928) görevlerinde bulunur.[65]

Sorbon'daki ilmî araştırmaları ve Avrupa'da uzun süren şahsî tetkikleri, yazarın şahsiyetini hayli değiştirmiş ve ona herhangi bir hadiseyi *"olduğu gibi"* tetkik etmeyi yani, *"düşünmeyi"* öğretmiştir. Memleketinin ancak iktisadî tekâmül yolu ile Avrupalı modern milletler seviyesine yükselebileceğine inanan Erbil; *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi[66] ile *Türk Hava Mecmuası*'nda[67]

---

[62] *Bu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, ***İkdam***, N: 8904, 29Aralık 1921 s.3; Irak Türküleri, ***İkdam***, N:8920, 14 Ocak 1922, s. 3; Irak Türküleri-Serbest Nazmın menşei, ***İkdam***, N: 8940, 3 Şubat 1922, s. 3; Irak Türküleri ve Serbest Nazım, ***İkdam***, N: 8978, 15 Mart 1922, s. 3; Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, ***İkdam***, N: 8990, 27 Mart 1922, s. 4

[63]*HAŞIM, Ahmet, Şiirde Vatan, Dergâh Mecmuası, C. 11, N: 18, İstanbul: 5 Kanun-i sani 1338 (1922) s.82-83.* Ancak, bu övgünün abartılı olduğuna dair karşıt görüşler de mevcuttur: *"Ahmet Haşim, Irak Türküleri yazı dizisinin hem üslûbunu hem yazarını göklere çıkarmış! Gerçek dışı, birbiriyle ilgisiz şeyleri bir araya getirip masum okuyucunun zihnini, duygularını, inançlarını tahdiş etme virüsü onda da varmış."* SAKAOĞLU, Necdet, Haşim Nahit-Ahmet Haşim, ***Tarih ve Toplum***, S:104, Ağustos-1992, s.66-67

[64] Haşim Nahit, **Millî İktisadiyat Sistemi**, Yazan: Frederik List, (çeviri), Vilayet Matbaası, 1927, İstanbul, (32 s)

[65] T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya

[66] *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, İktisadî Hayatımız Etrafında Fikrî Cereyanlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1476, 17 Temmuz 1925, s. 3; Memleketimiz İktisadiyatında Fikrî

yaptığı neşriyatla, bu fikirlerini yaymaya çalışır. Hatta fıtratındaki *"sevk-i tabiî"* ile *"aklın"* çarpışmasını küçük bir hikâye[68] ile ironize eder.

Bu yazılarında; *"İktisat müessesesi tekâmül etmedikçe, ne dil, ne edebiyat, ne de hiç bir içtimaî müessese tekâmül edemez."*, *"İnsanlar, makine kullana kullana bütün içtimaî hâdiseleri gözle görülür ve elle tutulur tarzda görmeye ve tetkik etmeye alışır."* ve *"Tayyare, diğer harp vasıtalarını geride bırakacak bir tahrip âleti olacaktır!"* gibi düşüncelerini, ayrıntılı şekilde kaleme alır.

Bundan başka, Fransız iktisatçısı Charles Jide'in *"İktisat İlminin İlk Bilgileri"* adlı eserinde Türkiye aleyhinde ağır sözler sarf ettiğini görünce, onunla, hem de Fransız lisanında sert münakaşaya girişerek, Jide'in ilmî yetersizliğini ortaya çıkarır. Yazısının son kısmında da ona, bir Türk terbiye dersi vermeyi ihmal etmez:

"Hakikate hürmet lüzumu ahlâk ve vicdan ve bilhassa Türk'lerin Fransız irfanına ve Fransız âlimlerine karşı olan hürmetkârlığı dalaletle irtikâp etmiş olduğunuz bir hatayı tashihe sizi icbar etmektedir. Bununla beraber sizin ehliyet ve iktidarınız ve ilmî mesainiz hakkındaki tenkidatımı bu vesileyle beyan ve riyadan âri, samimî bir lisan kullandığımdan dolayı affınızı ve ihtiramlarımı kabul etmenizi rica ederim Müderris Efendi!" [69]

Bu yıllarda, Lozan Konferansı'nda çözümlenemeyerek Cemiyet-i Akvam'a havale edilen Musul Meselesi, hâlâ Türkiye'nin bir numaralı gündemidir: Cemiyet-i Akvam çatısı altında kurulan komisyonda; Türk-Irak hududunun tespiti konusunda, Türk ve İngiliz delegeleri arasında, Musul Vilayetinin akıbetini tayin edecek çetin müzakereler olur. Sonuçta Musul Vilayetinin

---

Cereyanlar, ***Hâkimiyet-i Milliye,*** N: 1482, 24 Temmuz 1925, s. 2; Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1925, s. 3; Millî İktisadiyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1925, s. 2; İktisadiyatta Şahsi Müteşebbisler, ***Hâkimiyet-i Milliye,*** N: 1699, 28 Mart 1926, s. 3

[67] *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Tayyare Kuvvetinin İktisadî Neticesi, ***Türk Hava Mecmuası***, S: I, I Haziran 1926, s. 1-2; Tayyare Cemiyeti ve Türkiye'nin İktisadiyatı, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 5, 1 Ağustos 1926, s. 1-2; Türk Tayyareciliği ve Millî iktisadîyat, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 6, 15 Ağustos 1926, s. 1-3; Rejiminin iktisadî bir zaferi (Kabotaj), ***Türk Hava Mecmuası***, S: 7, 1 Eylül 1926, s. 1-2; Havai Kabotaj, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 9, 1 Ekim 1926, s.1-2;

[68] Haşim Nahit, Adam Efendinin Eşeği, ***Hâkimiyet-i Milliye*****,** N: 1684, 13 Mart 1926, s. 5

[69] *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1442, 4 Haziran 1925, s. 2; Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1455, 19 Haziran 1925, s. 3,

anayurttan koparılması olayı, vatansever her Türk aydını gibi, onu da derinden yaralar. *Hâkimiyet-i Milliye'*deki[70] yazılarında; "*coğrafî, tarihî, iktisadî, ırkî ve siyasî*" delillere dayanarak, Musul Vilayetinin Anadolu'nun devamı olduğu yolundaki Türk tezinin haklılığını savunsa da bu hüzünlü ayrılığı engelleyememiştir.

Bir süre sonra vekâletin yurtdışı temsilciliklerine atanır: Cenova (İtalya) Müstakil Şehbender vekâletinde (17.4.1928-31.8.1929) ve muavin konsolosluğunda (1 Eylül-26 Ekim 1929)[71] bulunur. Bu sırada, "*Türk İktisadî Buhranının Arazı*" adlı eserini Paris'te[72] ve Fransızca olarak bastırır.

Türkiye'deki içtimaî buhranı, iktisadî sosyolojinin anlayışıyla tetkik etmeyi amaçlayan eser; Amerika ve Fransa'daki gazete ve dergilerde takdirle karşılanmasına rağmen, Tevfik Rüştü Aras Hariciyesi tarafından, Ankara Ağır ceza Mahkemesine verilir. *"Türk hükümetinin politikaları"*nı eleştirdiği ve *"Türk Ocaklarının kapatılmasının Türk milletini, Bolşevizm kucağına iteceği"*ni iddia ettiği için yazar; memurîn kanunu da bahane edilerek, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun girişimleri sonucu açığa alınır.

Dava 8 yıldan fazla sürünce, bundan bunalan Haşim Nahit, tekrar Paris'e döner ve Irak'ın eski başbakanlarından Tevfik Süveydî ile birlikte Sorbon Üniversitesi'nin İktisadî ve İçtimaî İlimler Fakültesi'nden mezun olur. Fakat Türkiye'ye dönmeyerek, bir yandan ilmî araştırmalarını sürdürür, diğer yandan da Yakındoğu dillerini öğrenmek üzere Paris'e gelen Amerikan Dışişleri Bakanlığına mensup memurlara yıllarca Türkçe dersleri verir.

1935'te, birlikte mezun olduğu ve Adliye Nazırlığı yapan Tevfik Süveydî'nin davetiyle Irak'a döner: Önce Kerkük Ortaokulu'na tarih ve coğrafya müderrisi tayin olunur, sonra aynı mektep liseye dönünce derslerine devam eder. Daha sonra Bağdat'ın El-Merkeziye Lisesi'nde Fransızca müderrisliğine atanır.

---

[70] *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Musul Raporunun Tahlili-1(-4), ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1502, 17 Ağustos 1925, s.2, (N:1503, 18 Ağustos 1925, s.2; N:1505, 20 Ağustos 1925, s.3; N:1506, 21 Ağustos 1925. s.3; Musul Raporu Hakkında Türk Tezi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1507, 23 Ağustos 1925, s.3-4; Musul Raporunun Son Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1510, 26 Ağustos 1925, s.2; Musul'da Ray-ı âm, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1525, 13 Eylül 1925, s.2; Musul'un İhdas Ettiği Vaziyet, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1542, 2 Ekim 1925, s.2,

[71] T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya

[72]Haşim Nahit **Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"**, (Y.evi Yok), 1931, Paris, (88 s.)

Öğretim üyesine verilen aylık miktarının kanunen on sekiz dinar olduğunu söyleyen Bakan'a, *"Kanunu siz yapıyorsunuz! Aylığımın miktarını da kolaylıkla artırabilirsiniz!"* yollu serzenişte bulunması üzerine, yirmi beş dinar maaşla hususî surette tayin emri çıkartılır.[73] 1935-1937'de Kerkük'te, 1938'de Erbil'de, 1938-1939'da Bağdat'ta kalan Haşim Nahit; Türkiye'ye dönmeden önce, Bağdat'ta Fransızca profesörlüğü de yapar.[74]

Fransızca kitabından dolayı vekâletin İnzibat Komisyonuna havale ettiği soruşturma hakkında 1939'da bile karar verilememiştir. 1939'da Bağdat'taki lisede Fransızca muallimliği için Maarif vekâletine dilekçe verdiği zaman (13 Nisan 1939), vekil Hasan Âli Yücel tarafından Hariciye'den ayrılma sebebini soran yazısına, 27 Haziran 1939 tarihine kadar cevap verilmez. Bu sırada kadrosuz olarak Bağdat'taki lisede Fransızca muallimliği yaparken, Hasan Âli Yücel'in araya girmesiyle,[75] Ankara'daki memuriyet hayatına geri döner.

Maarif Vekâleti'nde, Fransızca mütercimi olarak, (3 Temmuz 1939-13 Temmuz 1946) yedi sene çalışır. Talim ve Terbiye Dairesi'nde mütercimlik görevi ile birlikte eğitimi, kültürü ve donanımı dikkate alınarak, bakanlıkça satın alınacak eserlerle ilgili inceleme raporları hazırlaması istenir: Peyami Safa'nın *"Türk İnkılâbına Bakışlar"* isimli eseri hakkında, 31.7.1939 tarihli bir inceleme raporu hazırlar.[76] İncelediği eserin olumsuzluklarını on beş maddede sıraladıktan sonra, raporunu *"Bir gazeteci üslubu ile yazılmış ve baştanbaşa ilmî yanlışlıklarla dolu olan bu kitabın ilmî eser diye piyasaya*

---

[73]TERZIBAŞI, Ata, ***Erbil Şairleri: Haşim Nahit Erbil*****,** Kerkük Vakfı-İstanbul-2007 sh:165-183 *Ata Terzibaşı bu bilgileri Kerkük'te Kale ilkokulunda öğrenciyken Haşim Nahit'i şahsen tanıyan öğretmeni Celal Ahmet Efendi'den aldığını söylüyor. Nitekim Profesör A. Lalande'a "Kerkük: 25.12.1937" ve "Erbil: 26.1.1938" tarihli gönderilen mektuplar da bu görüşleri doğrular mahiyettedir.* **(bk.** Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,** s.9-11)

[74] Haşim Nahit, bu döneme ait bir hatıratında şunları söyleyecektir:*"Bir gün Devlet Şûrası Reisi İsmail Hakkı Bey; Bağdat'ta Fransızca profesörü bulunduğum zaman ne sıfatla bu vazifeyi ifa ettiğimi bana sormuştu. Irakta bulunduğum sıralarda Türkiye Cumhuriyetinin Bağdat elçiliğinden almış olduğum pasaportlarımı göstererek, bir Türkiye vatandaşı sıfatıyla ve mukavele ile Irak mekteplerinde hocalık ettiğimi Şûra Reisine bildirmiştim. Kerküklü İngiliz casusunun yalan yere hakkımda jurnaller verdiğini o zaman anladım."* **(bk.** Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?** s. 200**)**

[75]BIRINCI, Ali, Türk Ocağından Simalar; Erbilli Haşim Nahit'in Hikâyesi, ***Türk Yurdu***, S: 156, Ağustos 2000, Ankara, s 5-9

[76] Ömer Özcan, Haşim Nahit Erbil'in Bir Raporu, Talim ve Terbiye Dairesi Arşivinden, **Kardaşlık**, S 43, s.12-15

çıkması bile ilim namına bir zarardır. Ve yardım etmek günahtır." ifadeleriyle tamamlar.[77]

"*Mütercimlik*" ve "*rapor hazırlama*" işleri onu, çok sevdiği neşriyata dönmekten alıkoyamaz: 1914-1922 arasında Servet-i Fünun ve Yarın dergileriyle diğer matbuatta yayımlanmış eserlerinden seçilmiş örneklerin yer aldığı 64 sayfadan oluşan "*Kara Gün Yazıları*"nı[78] bastırır.

Yazar 1941'de, "*isme*" ve "*politika*"dan uzak ve tamamen *"iktisadî içtimaiyat"* ilminin görüşleri doğrultusunda "*Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*"[79] eserini kaleme alır. Hemen ardından da, *"olgunluk çağımın ikinci eseri"* dediği "*Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*"[80] kitabını neşreder. Bu eserlerde; gerek Avrupa'nın gerek Türkiye'nin bütün içtimaî müesseselerin tekâmülünü, iktisadın tekâmülüne bağlar çünkü ona göre her şey, iktisadîdir.

Bu eserlerin ardından; dil meselesini *"psikoloji"* ve *"iktisadî sosyoloji"* ilimleriyle halletmeye çalıştığı "*Dil Tekniği*"[81] kitabını bastırır. Türk dilini, Türk bayrağı ve Türk toprağı gibi mukaddes gören Nahit Erbil; Dil Kurumunun çalışmalarını da uzun uzadıya tetkik eder.

Ankara'daki yedi yıllık memuriyeti sırasında, sadece kitap neşretmekle kalmamış; *Varlık*, *Yeni Adam*, *İktisadî Yürüyüş*, *Millet* dergileriyle özellikle *Vakit*[82] gazetesinde yüz elli civarında yazı kaleme alır. Bu yazılarda *"Hayat Pahalılığı", "İsmet İnönü'nün İnkılâbı", "Yeni Dünya Nizamının Müspet ve Menfî Şartları", "Durkheimcilik, Materyalizm, Sosyalizm ve Marksizm gibi ilmî ve siyasî cereyanlar", "İktisadî ve İçtimaî hayatta yapılması gerekenler"* gibi konularla ilgili ayrıntılı tespitlerde bulunur.

Soyadı kanunuyla (21 Haziran 1934) doğduğu memleketinin ismini soyadı olarak alan ve bunu son kitaplarında *"Er-bil"* imlâsıyla yazan Haşim Nahit, bu üç kitabından bir miktar satın alınması için 18.9.1942 tarihinde dilekçeyle

---

77 Ancak daha sonra, Raporun altına Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Kadri Yörükoğlu el yazısıyla,"Umumi kütüphaneler için bir miktar alınması uygundur. 12.9.1939" kaydını düşmüştür.
78 Haşim Nahit ER-BİL, **Kara Gün Yazıları(derleme),** Titaş B.evi, Ankara, 1940, (62 sayfa)
79 Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri, Recep Ulusoğlu B.evi**, Ankara, 1941, (335 s.)
80 Haşim Nahit ER-BİL, **Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (288 s.)
81 Haşim Nahit ER-BİL, **Dil Tekniği -II'nci Kitap**, Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (103 s.)
82 Bu yazıların tam listesini, çalışmamızın "kaynakça" bölümünde bulabilirsiniz.

bakanlığa başvurur[83]. Dilekçesinde; "*Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*" isimli eserinin Neşriyat Müdürlüğü'nün kâğıt ve matbaa masrafını hesap etmek suretiyle, fiyatını üçte bir indirerek satın almasını eleştirmiş, eserin kıymet ölçüsünün kâğıt ve mürekkep parası olamayacağını ve mevzuatın yanlış yorumlandığını belirtmiştir.

İdareyle uyumsuzluğu yüzünden, Talim ve Terbiye Dairesi yerine Bakanlık Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalışma odası bulunan Erbil; Bakanlık makamına hitaben yazdığı 10.4.1945 tarihli dilekçesinde Müzeler Genel Müdürlüğü'ndeki çalışma ortamının elverişli olmaması sebebiyle kendisine Talim ve Terbiye Dairesi'nde yer verilmesini ister ancak talebine olumlu cevap alamaz. Bakanlık makamına tekrar dilekçe yazarak, vazifeye tayin edildiğinden beri izin almadığını, üç aylık mezuniyet verilmesini talep eder. Dilekçeye 10.7.1945 tarihinde düşülen bir notta izin talebinin de Bakanlıkça uygun görülmediği belirtilir. Bunun üzerine, Talim ve Terbiye Kurulu Dairesi Başkanlığı'nda mütercim olarak görevinde devam etmekte iken, terfi ettirilmemesi sebebiyle, Bakanlık aleyhine Danıştay'da idarî dava açar. Yaşananlar; sicil amirlerinden olumlu sicil alamadığı için terfi ettirilmediğinin göstergesi sayılabilir. Ardından, İstanbul Kadıköy'de bulunan Saint-Joseph Fransız Erkek Lisesi orta kısım Türkçe dersi öğretmenliğine geçmek istediğini bildirir. Bakanlık; Özel Okullar Müdürlüğü'nün Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'na yazdığı 11.3.1947 tarih ve 1657 sayılı yazıda, Nahit Erbil'in menşeinin bu göreve tayinine uygun olup olmadığı hususunda dairenin düşüncelerini bildirmesini ister. Başkanlık, 13.3.1947 tarih ve 590 sayılı yazı ile Nahit Erbil'in yüksek öğreniminin Kadıköy Saint-Joseph Fransız Erkek Lisesi'ne tayinine yeterli olacağını belirtir.

Yine de isteği gerçekleşmez. Öğretmenliğe tayin edilerek Bakanlık merkez teşkilatından ayrılma isteğinin gerçekleşmediği, yaş haddinden emekli olması sebebiyle Müsteşar Besim Kadırgan imzasıyla kendisine gönderilen

---

83 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 490.01/8603441; BCA. 490.01/863.402.1. Ayrıca Millî Eğitim Vekâleti Mayıs 1953'te* Türkiye'de Modern Teknik'*ten 100 ve Dil Tekniği'nden 50 adet satın almıştır. CHP Genel Sekreterliği de, İsmet İnönü'ye yazılan mektup ve dilekçeden dolayı, eserlerinden bir miktar alınmasını kararlaştıracaktır* (Bilgi için bk. Avukat H. N. Erbil, ***Bu Pahalılık***, s. 15.)

13.7.1948 tarih ve 858 sayılı yazıdan anlaşılmaktadır.[84] Sonunda, 88.44 liralık emekli maaşıyla ve 1 Ağustos 1946'da,[85] otuz dört yıl iki ay on beş gün süren memuriyet hayatını noktalar. Hayatının en sıkıntılı günlerini geçirdiği Ankara'ya, vefatına kadar bir daha dönmemek üzere veda eder ve doğup büyüdüğü Erbil'den hayallerini getirdiği İstanbul'a döner.

İstanbul'a döndüğünde de matbuatla irtibatını kesmez. Bir taraftan *Yeni Sabah* gazetesindeki yazılarını sürdürürken, bir taraftan da, emekli aylığıyla geçim zor olduğu için, Kadıköy Sen Jozef Lisesi'nde edebiyat hocalığı yapar. Doğru bildiklerini söylemekten ve yazılı hâle getirmekten asla çekinmeyen fıtratı, onu, bulunduğu ortamla ilgili tahlil ve mukayese yapmaya zorlayacaktır:

"Sınıfta okunan kitabın üstünde (Türkçe) kelimesi yazılı, yani (edebiyat) mefhumunu yok ediyor. Sonra kitapta edebiyatın en kötü numuneleri var, bununla beraber (uydurma kelimeler) dahi vardır. Sınıftakiler de hep zengin çocukları. Uydurma kelimenin bir tanesini bile imtihan sualleri arasında sormazdım. Sınıfta rahat duracağına (namus) üzerine söz veren çocuk baktım ki verdiği söze pek ehemmiyet vermiyor; yaramazlık yapan çocukları, aynı ders için sınıftan dışarıya atardım. Ermeni, Yahudi, Rum çocuklarında disipline riayet fazladır, çünkü din terbiyesi görmüşler. Türk çocuklarında o kadar değil; çünkü kiliselerin teşkilâtı gibi Müslümanlarda (cemaat teşkilâtı) yok."[86]

Erbil; 1950li yıllarda özellikle Ankara ve İstanbul'daki öğrenci olaylarına karşı, dış kapağında "*Komünizmle Mücadele Rehberi*" ibaresi olan "*Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi*"[87] eserini bastırır. Böylece, Türkiye'nin değişik alanlarındaki komünist faaliyetleri deşifre ederek, çözüm önerileri sunar.

84Ömer Özcan, Haşim Nahit Erbil'in Bir Raporu, Talim ve Terbiye Dairesi Arşivinden, **Kardaşlık**, S. 43, s.12-15

85 T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-5 olarak yer almaktadır.

86 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi**? s. 82

87 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1950, (312 s.)

Hastalığı sebebiyle Fransız Lisesi'ndeki edebiyat hocalığını bırakmak zorunda kalan Haşim Nahit, bir süre avukatlık da yapar. Bu arada, Sorbon'dan beri bütün içtimaî müesseselerin tekâmülünün kesin şartı gördüğü iktisadî tekâmülle ilgili birikimlerini, "*Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?'*[88] kitabında toparlamaya çalışır.

Erbil'in son eseri, Sedat Semavi'nin ruhuna ithaf ettiği, "*7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs'*[89] kitabıdır. Kıbrıs davasının Türk milletini meşgul ettiği bir sırada basılan bu kitap; Kıbrıs meselesine dair tüm yönleri, ilmî bir metodolojiyle değerlendirmektedir.

Artık, Haşim Nahit'in kaleminde bir fetret devri başlamıştır. Yaşının da hayli ilerlemesi sebebiyle, bundan sonraki dönemde, İzzettin Kerkük ve arkadaşlarının çıkardığı *Fuzuli* dergisi'ne[90] gönderdiği yazı dışında, başkaca bir kalem çalışmasına rastlanmaz.

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi, Haşim Nahit; Türkiye ve Irak Türkmenleriyle ilgili her konudaki fikirlerini cesurca ortaya koymuş, şahsiyetli bir kalemdir. Hayatının kalan döneminde, sıkıntı çekme pahasına da olsa, bildiği ve inandığı doğruları söyleyip yazmaktan asla geri durmamıştır. Kısaca Nahit Erbil; bütün hayatında ilme ve tefekküre talip olmuş, düşüncenin hür ve engin ufuklarında korkusuzca yürümüş bir Türk aydınıdır.

1.4. SON YILLARI

Haşim Nahit, heyecanlı fıtratının aksine, son yıllarında iyice kabuğuna çekilmiştir. 1960lı yıllarda hiçbir neşriyatına rastlayamadığımız yazar; ömrünün son günlerini sağlık problemleriyle uğraşarak geçirir.[91] Bu süreçteki kayda değer son bilgi de, İzzettin Kerkük'ün naklettiği bir hatıradan ibarettir:

---

88 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi**? Gün B.evi, İstanbul, 1953, (298 s.)
89 Haşim Nahit ER-BİL, **700 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1954, (54s.)
90 Irak'ta Yaşayan Türkler, **Fuzuli Dergisi**, S: 5, 1 Temmuz 1958, s. 15,
91 *1 Ağustos 1946'dan itibaren emekli maaşı almaya hak kazanan Haşim Nahit'in, 14 Ağustos 1953'te, 73 yaşında Haydar Paşa Numune Hastanesinden malulen emekli olduğuna dair bir raporu daha mevcuttur. Bu arada birkaç defa daha sağlık kurumlarına çıkıp rapor aldığı görülmüştür.* (Bilgi için **bk. ESA- 72077 No'lu Dosya**)

"Haşim Nahit Erbil ile altmışlı yılların başında -tarihini tam olarak hatırlayamıyorum- bir gün tesadüfen Babıâli'de bir kitapevinde tanışmıştım. O zamanlarda ben üniversitede öğrenci iken geceleri de Türk Haberler Ajansı'nda çalışıyordum. Gayet mütevazı ve babacan tavırları ile beni çok etkilemişti. Ayaküstü, kısa sohbetimiz sırasında tekrar görüşmek üzere adresini rica ettiğimde, Kadıköy'de bir pansiyonda kaldığını, postahane delaletiyle kendisi ile temas kurabileceğimi söyleyince, kimsesiz ve yalnız başına yaşadığını anlamıştım. Bu buluşmamızın üzerinden fazla bir zaman geçmeden, bir gün gazetelerde Üstadımızın elim vefat haberini üzüntü ile okudum. Ne yazık ki kader, bu idealist Türk düşünürünün Irak Türkleri konusunda bilgi ve deneyiminden istifade etmekten beni mahrum etti."[92]

26 Ağustos 1961'de Ankara Valiliğine yazdığı dilekçe[93] ile müracaatında emekli maaşını artık Ankara'dan almak istediğini belirten yazar, hastalığı şiddetlenince İstanbul'dan ayrılır. Ankara'ya gelince bir süre Konya sokağındaki Hisar Oteli'nde kalır. Durumu ağırlaşınca da Ankara Hastahanesi'ne kaldırılır. Kafa travması[94] nedeniyle hayata gözlerini yuman 84 yıllık yorgun beden, kimsesi olmadığı için,[95] Cebeci'deki Kimsesizler Mezarlığı'na defnedilir.[96]

---

92 KERKÜK, İzzettin, ***Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri***, Kerkük Vakfı-İstanbul-2004-1.baskı-159 sayfa (kitap) İzzettin Kerkük'le 15 Temmuz 2009 tarihinde evinde gerçekleştirdiğimiz samimi bir sohbette, bu olayla ilgili şu ilaveyi de yapmıştır: *"O sırada kitapevinden içeri giren ve bizden para isteyen bir meczuba cebindeki son kuruşu verecek kadar da cömert bir insandı."*

93 Belli bir süre Kadıköy(İstanbul) Mal Müdürlüğünden de emekli maaşını alan Haşim Nahit'in, artık yavaş yavaş Ankara'ya doğru yola çıktığı da anlaşılıyor. **(Bilgi için bk. ESA- 72077 No'lu Dosya)**

94 BIRINCI, Ali, Türk Ocağından Simalar; Erbilli Haşim Nahit'in Hikâyesi, ***Türk Yurdu***, S: 156, Ağustos 2000, Ankara, s 5-9 Emekli aylığının kesilmesi ölümünden 2 ay sonra 1 Haziran 1962 tarihinde olmuştur. (Bilgi için bk. ESA- 72077 No'lu Dosya) Bu belge, çalışmamızın "Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-6 olarak yer almaktadır.

95 Ata Terzibaşı, eserinde "…kısa bir süre evli bulunduğu karısını boşayarak geriye kalan ömrünü bekârlıkla geçirmiştir." ibaresini kullanmış olsa da, Haşim Nahit'in evliliğiyle ilgili hiçbir kayda rastlanmamıştır.

96 T.C Ankara Belediyesi Mezarlık Amirliği (Cebeci Asri Mezarlığı) 2635 Numaralı Dosyanın Ölüm Kütük Defteri 1269 sıra numarasında kayıtlı olan bilgileri şu şekildedir A- 548/ P. 45, Bekir Oğlu Haşim Nihad [Nahit], Doğum yeri ve tarihi; Erbil-1297, ölüm tarihi: 30 Mart 1962, Ölüm yeri: Ankara Hastanesi, Yaşı 85, Ölüm sebebi: Kafa travması. **("Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-7A/B olarak yer almaktadır.)** *Ölümünden sonra defnedildiği mezar yeri, yazarın kimsesi olmadığı için satın alınamamış ve 5 yıl sonra başka bir şahsa satılmıştır. Bu nedenle Haşim Nahit'in kemikleri, başka kimsesizlerin kemikleriyle birlikte, "Kemiklik" denen bir yere gömülmüştür. Haşim Nahit'in her iki mezar yerinin görüntüsü, çalışmamızın* ***"Belgeler-Fotoğraflar" bölümünde Ek-8A/B olarak yer almaktadır.***

Öldüğü zaman ardında ismini yaşatacak ölçüde yazı ve fikirler bırakan Nahit Erbil; şahsına münhasır bir insan olarak ve tek kişilik bir kalem ordusu halinde, düşüncelerinin müdafaasını sonuna dek yapmıştır. Yalnızlıklarla dolu ömrü kimsesizler mezarlığında son bulurken Erbil; bu hüznünü, yıllar öncesinden sezmiş gibi, *"kaleminden dökülen kanlı mürekkeple"* şu satırlara kazımıştır:

"İnsanları bir arada toplu tutan mukaddes bağların çözüldüğü bu yerde, herkesi, biri birine ve hayata küskün, aldanan ve aldatan gördükçe, beni uzak âlemlerin esrarına koşturan duygu, yeniden içimde diriliyor. Eski yalnızlığımı, milyonlarca insan arasında yabancılığımı görüyorum. Ta uzaklara gitmek istiyorum.

-Nereye zavallı insan? Sana ilk beşiği veren bu yurdun, sana mezar olmak hakkı vardır!

-Oh, mukaddes toprak, bana mezar olmak senin hakkındır! Ümide aşina olan kalbim, senden değil, ölümden de değil, bu yabancılıktan, bu yalnızlıktan titriyor. Bu yabancılık beni boğuyor. Ruhunu, lisanını, duygusunu ve mezarından fırlamış hortlaklar gibi kendini kaybeden ona, ne cennetin çiçeklerini desteleyen kalem, ne de ateşten kamçı, hiçbir şey, hiçbir kudret tesir etmedi." [97]

1.5. ESERLERİ

Haşim Nahit'in çalışmaları incelendiğinde, onun *"dil-edebiyat, felsefe, iktisat, sosyoloji, şiir, tiyatro, teknik…"* gibi birçok alanda eserler verdiği görülür. Osmanlının son dönemi aydınları içinde entelektüel birikimi hayli yüksek olan yazar; değişik konularda ve ikisi çeviri olmak üzere, on üç kitap yayımlatır. Kitaplarının isimleri, kronolojik sıra tertibiyle, şu şekildedir:

***1. Türkiye İçin Necat ve İtila Yolları**, Şems Matbaası, İstanbul 1331/1916, (8+375+2 s.)*

[97] Haşim Nahit, Bir Mektup: Muhterem Celâl Sahir'e, **Servet-i Fünun**, S: 1247, 16 Nisan 1331, s. 390-393.

2. *Ernest Lavisse,* ***Haile için Kahraman****, Evkaf ve Maarif Nazır-ı Muhteremlerine İthaf Olunur (Tercüme Kitap), Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1332/1917, (78 s.)*

3. Deliren Esir *(oyun), İstanbul 1336/1920, (22 s.)*

4. Üç Muamma*: Garp Meselesi, Şark Meselesi, Türk Meselesi, Kader Matbaası, İstanbul 1337/1921, (59+1 s.)*

5. *Frederik List,* ***Millî iktisadîyat Sistemi****, (Tercüme Kitap), TC. Ticaret Vekâleti Neşriyatından, Vilayet Matbaası, İstanbul 1927, (32 s.)*

6. Les Symptomes de la Crise Turque et son Remede*, (Y.evi Yok), Paris 1930, (88 s.)*

7. Kara Gün Yazıları*, Titaş B.evi, Ankara 1940, (64 s.)*

8. Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*, Receb Ulusoğlu B.evi, Ankara 1941, (335 s.)*

9. Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*? Alâeddin Kıral B.evi, Ankara 1942, (288 s.)*

10. Dil Tekniği*-II'nci Kitap, Alâeddin Kıral B.evi, Ankara 1942, (103 s.)*

11. Komünizmle Mücadele Rehberi (Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi), *inkılâp K.evi, Ankara 1951, Sinan Matbaası, İstanbul 1950), (312 s.)*

12. Bu Pahalılık Nasıl Azaltılabilir*, Gün B.evi, İstanbul 1953, (298 s.)*

13. 7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs*, M.Sıralar Matbaası, İstanbul 1954, (54 s.).*

Yine bu süreçte, muhtelif gazete ve dergilerde, sayısı beş yüzü aşmış çeşitli türde sanat ve fikir çalışmaları kaleme alır. Eserlerini neşrettiği gazete ve mecmuaların listesi, çalışmaların yayımlanma tarihleri itibarıyla şu şekildedir:

Kardeş Sesi ***(1909),*** *Mehasin (****1909****), Servet-i Fünun (****1909-1916****), Yeni Gazete (****1909-1911****), Resimli İstanbul (****1909****), Resimli Kitap (****1909****), Tetebbu (****1910****), Donanma (****1910-1915****), Hak (****1912****), Sebilürreşad (****1912****), Tasvir-i Efkâr (****1912****)Tanin (****1913****), İctihad* ***(1913),*** *Polis Mecmuası* ***(1913),*** *Musavver Malumat-ı Nafia* ***(1914),*** *Hanımlar Âlemi (****1914****), Türk Yurdu (****1915****-****16, 1942-43****), La Pensee Turque (****1917****), Yeni Gün (****1918****), Ümit ((****1920****), Yarın (****1921-**

1922), İkdam (1921-1923), Hâkimiyet-i Milliye (1924-1926), Türk Hava Mecmuası (1926), Varlık (1940), Yeni Adam (1940-1941), Yeni Sabah (1941-1948), İktisadî Yürüyüş (1943-1947), Millet (1943-1944), Vakit (1945-1946), Bilgi(Bilgi Yolu) (1948), İktisadî Uyanış (1951-1952), Her gün (1951-1953), Türk Sanatı (1953), Fuzuli (1958),

Matbuat yönüyle hareketli ve verimli bu dönemini incelemeye geçmezden evvel, Erbil'in "*yazı yazmak*" üzerine yaptığı genel değerlendirmelerinden bir kısmını ortaya koyalım:

"Yazı yazmak, her ne şekilde olursa olsun, tam bir biyografyadır. Çünkü yazı yazanlar, çok defa haberleri olmadan iç hayatlarının silinmez izlerini kendi yazılarına geçirmektedirler. Yazar, bazen suni şahıslar yaratarak yalanlarını onlara söyletirken, bu teknik, onun şahsiyetini göstermektedir. Sonra, yazarın kendi şahsiyetini gizlemek için söylediği yalan, onun ömrü kadar uzun sürmeyecektir. Ahlâkın ölçüsü, iman ve idealdir. Eğer muharrir, bu manevî kuvvetten mahrum ise, imanlı görünmesi bile, onun 'imansızlığını' göstermektedir. Muharririn bütün yazıları, tarih sırasına konarak panorama hâlinde incelenmelidir. Eğer yazar, yüksek bir ideale değil de, şahsî menfaatine bağlı ise ve yazdıklarını kuvvetlilere yaranmak için yazıyorsa, onun iç dünyasının parça parça izlerini gösterecektir. Çünkü zamana uymak için yaptığı 'zikzaklar ve sapıtmalar', onun iç yüzünü ifşa edecek, zaman içinde menfaat elde etmenin yolu olarak, menfaati için uydurduğu yalanlar yazılarında sırıtacaktır. Bu şekilde yazıların tarih sırasına konularak incelenmesi, yazarın 'oynak şahsiyetini' ya da 'tasladığı bilgiçliğin' değerini ortaya koyacaktır. Özet olarak muharrir, 'şahsiyetini ve maksadını' gizlemek için suni perdeler arkasına saklanmaya çalışır, ancak kullandığı teknik unsurlar, onun iç yüzünü meydana çıkarmaya yeter. Çünkü onun seçtiği bu unsurların hususî tabiatları, onun hususî temayüllerini göstermektedir. Böylelerinin en bariz karakterleri, bir imana veya ideale değil, 'kasanın anahtarını elinde tutan adamlara' bağlıdır. Bir ideale erişmek için, bütün insanî idealleri, bir 'elma gibi tatmak' gereklidir. Bu davranış ise sadece bir kültür değil, yüksek bir yaratılış ve ruh ister. Hâlbuki onlar, mutlaka birisinin peşine takılmak ve onun arkasından yürümek alışkanlığındadırlar.

Havanın savurduğu bir çöp gibi kaybolmak korkusu, onların içini titretir. Yaratılışta idealist olanlar, şahikadan şahikaya atılırken; onlar, başkalarının ayak izleri üzerinde sürünmeyi tercih ederler. İşte yalnız bu, onların şahsiyetsizliğini, -fillerin kanını emen sülükler gibi- gösterir. Yarım adamlar, yobazların başka bir çeşididir."[98]

İlk çalışmalarını Kardeş Sesi ve Mehasin'de yayımlatan yazar; -*Yeni Gazete*'de *"H.N"* ve *Tanin*'de *"Iraklı Bir Türk"* rumuzu kullanması dışında- tüm neşriyatında *"Haşim Nahit, Haşim Nahit ER-BİL,* Avukat *Haşim Nahit ER-BİL"* imzalarını kullanır. Gazete ve mecmualardaki yazılarından önce, Erbil'in kitaplaşmış eserleri kısaca değerlendirilecektir.

Haşim Nahit'in ilk basılan eseri, Hukuk Fakültesi üçüncü sınıf talebesiyken ve Çatalca'dan gelen düşman taarruzuna ait top sesleri eşliğinde kaleme aldığı"*Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları"*dır. *"Sana geldim Türkiye! Beni dinle ve dinleyeceksin!"* hitabıyla başlayan kitap; müellifinin ifadesiyle, *"Türk adının telaffuz edildiği ilk"* çalışmalar arasındaki yerini alır. Eserde, Osmanlı'nın bozulma sebepleri maddeler halinde ortaya konur:

"*1. İslam Dini*[99]*, 2. Irkın Yağma Edilişi, 3. Avrupa Medeniyetinin Yanlış Telakkisi, 4. Askerliğin Terakkisi, 5. Servet ve Sefahat 6. Mağlup ve Mücavir Akvamın Tesiri"* [100]

Bunlar, ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra; "*fert*", "*aile*", "*medeniyet*" kavramlarındaki değişmeler izah edilir. Daha sonra "*din*", "*toplum*", "*idare*", "*siyaset*" kavramları hususunda yapılması gereken düzenlemeler; maddeler halinde ve uzun uzadıya ele alınır.

Türkiye'yi, *"genciyle yaşlısıyla uçurumun kenarına gelmiş ve batmak üzere olan geminin yolcuları"*na benzeten Nahit Erbil; bir yandan Avrupa'yı titretecek bir Türkiye'nin özlemiyle tutuşurken, diğer yandan da özellikle Balkan Savaşlarıyla Avrupa karşısında zilleti ayyuka çıkan Türkiye'nin hâline çok üzülür. Eserinin son kısmındaki değerlendirmelerini içeren "*hatime*" kısmında ise, her şeye rağmen, *"halet-i ruhiyesindeki ümitvar anlayış"* dikkati çeker:

---

98 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 226-227.

99 Yazarın buradaki kastı, ileride de izah edileceği gibi, İslam dininin aslî şekliyle devam edemeyip bozulmuş olduğudur.

100 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, s.26

"Kendimizi bilmeliyiz. Müessesât-ı umumiyemizi tecdit ve tebâyi-i milliyeye muvafık surette usul ve kavait-i Garbiyeye takrip etmeliyiz. Ahalimizin seviye-i maneviyesini bir kat daha yükseltmemiz lâzımdır. Bunun için de fikrî, hissî, terbiyevî her türlü usule tevessülümüz gerektir.

Dâhilde milliyet ve vatanperverâne bir usul ittihaz etmeliyiz. Ecânibin alâkalarını kat ve hulullerine mâni olmalıyız. Uhûd-ı atikayı kaldırmalı, ecânibin postalarını ehemmiyetten düşürecek surette postalarımızı ıslah etmeli, istiklâlimizi muhafaza için kuvveti askere, donanmaya vermeliyiz. Bu ıslahatı yapmazdan evvel, her şeyden evvel hükümet kendisine bir hatt-ı hareket tatbik etmeli, nesl-i cedide yetiştirmeliyiz. Maarif-i âliye ve iptidaiyeye aynı derecede ehemmiyet vermeliyiz." [101]

Bu kitabını, kendisi gibi, Osmanlı'nın geri kalışının sebepleri üzerinde duran ve bunlara çözüm yolu arayan Celâl Nuri'nin, "*Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye*" ve "*Mukadderât-ı Tarihiye*"sine[102] methiye olarak kaleme alan Erbil; eserinin son kısmında, Celâl Nuri'nin, Osmanlı'nın geri kalışına dönük tespitlerindeki özellikle Avrupa'yla ilgili mukayeselerinde yüzeysel kalmasını da eleştirir.

Yazar; Celâl Nuri'nin fikirlerini eleştirirken, dinî meselelerdeki düşüncelerinden dolayı, aynı akıbete uğramaktan kendisi de kurtulamaz. Bir dönem "*Şeyhülislâmlık*" yapmış, sonra Yunanistan'a oradan da Mısır'a kaçmış Mustafa Sabri; "*Dinî Müceddidler Yahut (Türkiye İçin Necat ve İtila Yolları)nda Bir Rehber*"[103] adlı eseriyle, Haşim Nahit'in kitabına bir reddiye yazar. Mustafa Sabri, eserine, Erbil'in Müslümanlık ve Türklük konularındaki "*gayret*"ini yâd etmekle başlar:

"Şurasını da söyleyeyim ki eser-i mezkûrun nefesat-ı münderecatını temin eden feyyaz kalemin saha-i cereyanında köpüren Türklük ve Müslümanlık aşk ve gayretini büyük bir takdir ile yâd ederim. Hele Türkiye'nin inhitât-ı cerihalarını teşrih ederken; mektepli münevverlerimizle alafranga ailelerimizin, cehalet-i kadimesini muhafaza eden avam, ahali kadar da,

---

101 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, s. 356-375

102 (İLERI)Celâl Nuri, ***Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye***, Matbaa-i İctihad, İstanbul, 1330; **Mukadderat-ı Tarihiye**, Matbaa-i İctihad, İstanbul, 1330

103 SABRI, Mustafa, ***Dînî Müceddidler Yahud (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber*, Şehzadebaşı Evkaf Matbaası,** İstanbul 1338, 373 s; Sadeleştirilmiş şekli için (**bk.** Şeyhülislâm Mustafa Sabri**, *Dinî Müceddiller* "Reformcular**", 368 s.)

*dinine, memleketine, seciyesine rabıtaları kalmamak itibarıyla nüfus-ı umûmiyyeden tenzili lazım gelecek masumiyetin de fevkinde muzır bir unsur-ı tereddî teşkil edecek derecede sükût-ı ahlâka maruz olduklarını tarafgirlik hissiyatından tecerrüt ederek ilk defa müstakim bir tarzda nüfuz-ı nazarla gören ve şayan-ı tebrik ve hamiyet ve cesaretle yazan, Nahit Bey olmuştur…"; "...fikrinde pek haklı görünüyorsa da…" "*Haşim *Nahit Bey'in meşrutiyet aleyhtarlığı hususundaki mazeret noktalarını takdir etmez değilim…"*[104]

Ancak Haşim Nahit'in din konusundaki yenileşme ya da ıslah çalışmalarını yanlış bularak, "*İslam dinini yenileştirmeye ve değiştirmeye*" kalkışanların "*münafıklık*" yaptıklarını belirtir. *"Hürriyet isteriz"* bahanesiyle, dinden sapma gibi bir yola girilmemesi konusunda Erbil'i çok sert bir dille uyarır.

Haşim Nahit ise, İkdam'daki cevabî makalelerinde[105] "*Edmond de Moulin'den Kazanlı Musa Cârullah Bigiyev'e, Doktor Dozy ve Gustave Le Bon'dan Şeyh Abduh ve Cemâleddin Afganî'ye*" uzanan geniş bir yelpazede örnekler sıralar. Her şeyin, sadece din penceresinden değil, "*dünyadaki olayların sebep-sonuç ilişkisiyle değerlendirilmesine*" dair, ilmî hakikatler ışığında da değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Söz konusu kaideleri zekâ, mantık, metafizik ve ahlâk açısından ele alma lüzumunu vurgulamakla, bir medeniyet dairesi olan İslam dinini, geniş bir açıdan ele alma gayretini göstermiştir. Ancak Mustafa Sabri, onun verdiği cevaplardan iki tanesini okuduğunu ve kitaptakiler kadar kıymetli bulmadığını söyler. Bunlara cevap vermek yerine şu dizeleri söylemekle yetinir:

"Sükût olur ki karşısında ta'nâ intihar eder

Cevab olur huzur-ı i'tirazdan firar eder."[106]

Böylece, daha ilk kitabıyla[107] farklı çevrelerden değişik tepkiler alan Nahit Erbil; gelecekteki hareketli hayatının ve verimli kalem çalışmalarının da ipuçlarını verir.

---

[104] SABRI, Mustafa, ***Dînî Müceddidler Yahud (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***), s. 19-20; 79,90-91

[105] *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Cevabım -1, **İkdam**, N: 8758, 1 Ağustos 1921, s.2; Cevabım -2, **İkdam**, N: 8765, 8 Ağustos 1921, s.4; Cevabım -3, **İkdam**, N: 8779, 25 Ağustos 1921, s.4; Cevabım -4, **İkdam**, N: 8793, 8Eylül 1921, s.4; Cevabım -5, **İkdam**, N: 8797, 12Eylül 1921, s.4; Cevabım -6, **İkdam**, N: 8811, 26Eylül 1921, s.3; Cevabım -6a, **İkdam**, N: 8818, 3Ekim 1921, s.4;

[106]SABRI, Mustafa, ***Dinî Müceddidler Yahut (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***), s.20

Dönemin siyasî ve içtimaî çalkantılarının da tesiriyle, yönünü tamamen içinde yaşadığı toplumun sorunlarını duymaya ve duyurmaya çeviren yazar; Osmanlı'nın iç bünyesine ait problemleri tahlil etmeye ve çözüm yolları üretmeye çalışır. Bu çalışmalarından birisi de; ünlü Fransız Tarihçisi Ernest Lavisse'in, Osmanlı'nın iptidaî mekteplerindeki tarih dersinin öğretim usulünden bahseden "*İptidaî Mektebinde Tarihin Tarz-ı Tedrisi*" eserini "*Haile İçin Kahraman*"[108] ismiyle tercüme etmesi olmuştur.

Özel gayretleriyle ilerlettiği Fransızcasına güvenerek kaleme aldığı 78 sayfalık bu tercümede; ilkokulun ilk üç sınıfındaki çocuklara tarih öğretimi metodu anlatılırken; *"çocukların yaşına uygun tarih eğitimi", "olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirebilme", "olayların geçtiği mekânları çocuklara gösterme", "krallık-cumhuriyet gibi farklı yönetim şekillerine mukayeseli yaklaşım", "olayları sebep-sonuç ilişkileriyle kavratma", "Dünyanın farklı bölgelerindeki medeniyet tarihlerini mukayese edebilme"* gibi unsurlara dikkat çekilmektedir.

Eserin giriş kısmındaki değerlendirmede; ilkokuldaki tarih öğretimi, *"içtimaî hayatın her sahasının başlangıcı"* ve *"cennetin ilk kapısını açan altın anahtar"* olarak görülür. Zira "*papağan*" gibi, isimlerin veya tarihlerin ezberlenmesinden ziyade, Osmanlı-Türk şuurunun intibahını sağlayacak ve toplumsal sıkıntıları mütefekkirâne tetkike vesile olacak bir yönteme ihtiyaç vardır. Hatta eserin sonunda, Osmanlı'nın ilk mekteplerindeki tarih dersinin öğretim usulünün düzelmesine ilham olacağını düşünen Haşim Nahit; Fransız ilkokulundaki tarih öğretim metodunun örnek alınabileceğini bile düşünmektedir.

1914'te tüm Dünyayı saran büyük savaş yangını, ateşlediği milliyetçilik cereyanıyla, çok uluslu yapıya sahip Osmanlıyı etkisi altına alır. Osmanlı'nın kurtuluş ve gelişmesinin ancak Türk milliyetçiliğiyle olabileceğini düşünen yazar;

---

107 *Haşim Nahit'in bu kitabıyla ilgili bir dizi eleştiri de yine İkdam'da yayımlanmıştır: ŞIRANI, Ahmed, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-1-Haşim Nahit'e-,* ***İkdam,*** *N:8839, 24 T.Evvel 1921, s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2,* ***İkdam,*** *N: 8840, 15 T.Sani 1921, s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2a,* ***İkdam,*** *N: 8841, 21 T.Sani 1921, s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-3,* ***İkdam,*** *N: 8842, 5 K.Evvel 1921, s.2*

108 Haşim Nahit, **Haile İçin Kahraman**, Ernest Laves, (çeviri), Matbaa-i Osmaniye, İstanbul-1332, (78+1 s.)

başta Irak Türkmenleri olmak üzere, *"Dünya Türklüğünün (Turan) ülküsü etrafında toplanması fikri"*ni *Deliren Esir*'de[109] kaleme alır.

"Deliren Esir, Anadolu, Rumeli, Irak, Kafkas" gibi sembolik kahramanların manzum konuşmalarıyla örgülenen piyes, karamsar duygularla başlar:

"Şu esaret beni bir derde saldı:
Vücudum bir deri bir kemik kaldı.
Ne olur Allah'ım, ecelim gelse,
Nihayet ver yahut şu feci yasa" dedikten sonra, Garb illerine çok ağır bir üslupla seslenir:

"Şey"e tapan ey Garp, ey eski bunak:
Yüzünü boyamış (Yunanlı) kaltak;
……...
Medeniyetiyle öğünen beşer,
Bütün yaptıkların dalâletle şer:
……...
Zulme tedip dedin, imhaya temdin;
Hep sade menfaat oldu sence din.

Mevcut durum, üzüntüsünü ve çaresizliğini bir kat daha artırmıştır:

Baktıkça, ey vatan, senin al bayrağına:
Ağlayan gözlerim döner kan çanağına.
Dünya haram olsun bana, çünkü sensizim,
Ağla, gözüm ağla, çünkü ben vatansızım.

Bir yandan da;

"Biz, Şark(i) âleminin pişdarıyız...
Biz Müslümanlığın alemdarıyız!" ifadeleriyle millî ve manevî değerler coşturulurken, heyecanlı bir yakarışla kurtuluş hedefi gösterilerek, bu küçük manzume sonlandırılır:

İlahi ışık
Kaynağından çık,
Kaynağından çık,

---

[109] Haşim Nahit, **Deliren Esir (Manzum piyes)**, İstanbul, 1336, (22 sayfa)

İlahi ışık!

Haydi, Kızıl Elmaya,

Haydi, Kızıl Elmaya![110]

Gerek şiirin yapısal özellikleri, gerekse döneminin toplumsal durumu dolayısıyla eserinde bazı düzeltme ve düzenlemeler yaparak 1940'ta[111] Latin harfleriyle tekrar yayımlayan Haşim Nahit; eseri boyunca *"Anadolu, Rumeli, Irak, Kafkas, Azeri, Kırım…"* kısaca bütün Türk Dünyasını "*kızıl elma*" idealinde birleştirme ülküsünü ısrarla vurgular.

Bu dönemde kaleme aldığı diğer çalışma da, *"Şark ile Garb arasındaki Türkiye'nin durumunun ne olması gerektiği"* sorusuna cevap aradığı *Üç Muamma*[112] adlı eseridir. Eserde, Türkiye'nin Şark ile Garb arasındaki durumu netleştirilmeye çalışılırken, aslında *"Bolşevizm-komünizm-emperyalizm"* arasında sıkıştırılan Türkiye için bu kıskaçtan çıkış yolları araştırılır.

"Dünyanın bugünkü meselelerinin çözülememesi, aklı rehber alan bir zihniyetle olaylara bakılamamasındandır. Bu da hadiselerin nasıl olması lazım geleceğini değil, nasıl olduğunu göstermekten ibarettir."[113] ifadeleriyle ilmî ve objektif tavrını daha eserin başında ortaya koyan Nahit Erbil; *"Batı Dünyasının maddîleşmesi ve okuma-yazma oranlarının artışı"*yla ortaya çıkan "*sebep-sonuç*" ilişkisine dayalı "*eleştirel*" zihniyetini tüm yönleriyle gözler önüne serer.

Eserin Garb meselesi bölümünde; Amerika'nın da dâhil olduğu Avrupa medeniyetinin "*menfaat*"e dayalı "*maddî-zihnî-nazarî*" yönlerde bir değişme ve gelişmeyi nasıl sağladığı üzerinde durulur. Yazara göre, eski medeniyetlerden intikal eden bilgileri "*muakale*" ve "*inanç*" sistemiyle olgunlaştıran Avrupa; tekâmül nazariyesiyle, "*ferdiyet*" düşüncesinden "*toplumsal birliktelik*" anlayışına yönelmiştir. Kısacası, menfaatleri açısından amansızca maddîleşen bir Batı Dünyası ortaya çıkmıştır.

---

110 Haşim Nahit, **Deliren Esir**, s:3, 7, 8, 9, 17, 21
111 Haşim Nahit Erbil, **Kara Gün Yazıları**, Titaş B.evi, Ankara 1940, s. 22-35
112 Haşim Nahit, **Üç Muamma: Garp -Şark -Türk Meselesi,** Kader Matbaası, İstanbul, 1337, (59+1 s.)
113 Haşim Nahit, **Üç Muamma**, s.3

Şark meselesi ise, Batının bu maddiyatçılığı noktasından ele alınmıştır. Zira Sanayi inkılâbıyla sömürü iştahı iyiden iyiye kabaran Avrupa, "*topraklarında huzurlu bir hayat süren Şark*"a derin bir korku salmaya başlar.

Şark ile Garb arasındaki değişime paralel olarak ortaya çıkan bu *"medeniyet" ve "zihniyet"* farkı; *"düşünüş-duyuş-yaşayış"* bakımlarından, Batı Dünyasının lehine sonuçlar doğurmuştur. Şarklılara kendi dilini dolayısıyla kültürünü öğreten Avrupa; "*kanun-eşitlik-hürriyet*" gibi kavramlarla alabildiğine sömürdüğü Şark'ı, bir de kendi içinde derin bir kargaşaya sürükler.

Eserin üçüncü ve en hacimli bölümü olan Türk meselesi ise, "*Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Selçuklu ve Osmanlı Medeniyetleri"*nin ayrıntılı tahliliyle verilmeye başlanır. Daha sonra Haşim Nahit, "*gücünü manevî unsurlardan alan askerlik yapısının 1683 Viyana bozgunuyla Avrupa'ya boyun eğdiğini*" ve daha sonra bu bozulmanın Tanzimat-ı Hayriyye kanunnamesiyle son noktayı bulduğunu etraflıca değerlendirir. Balkan hezimetiyle iştahı iyice kabaran Avrupa; dine dayalı bu "*ehl-i salib*" anlayışıyla ve "*Türkler barbardır, çetecidir*." düşünceleri eşliğinde, Bizans'ı yerle bir eden Fatih'in torunlarından intikam alma hırsına kapılmıştır. Şark'ın "Bolşevizm-komünizm" ile Garb'ın "*kapitalizm-emperyalizm*" görüşleri arasında sıkışan Türkiye, özellikle Türk İstiklal Harbi sırasında olduğu gibi, "*millî şuuru*"yla yani kendi özgüven ve değerleriyle, eski parlak günlerine dönebilecektir:

"Türkiye asıl ruhunu şiiriyle, lisanıyla, diniyle, hikâyesi ve romanıyla kısacası (millî vicdanı)yla sağlayacaktır."[114]

Türk milletinin düştüğü bu zor durumdan çıkışı adına iktisadî gelişmeleri çok önemseyen yazar; "*İkdam'ın Paris muhabiri*" sıfatıyla gittiği Sorbon'da öğrendiği "*Millî İktisat Sistemi*"ni, Türkiye'nin iktisadî durumuna çok uygun bulur ve bu alanda tahsile başlar. 1925'te Avrupa'dan döndüğü zaman da, millî iktisat sisteminin ana fikirlerini yaymaya başlar. Bu arada, Amerikalı bilim adamlarının *"Türkiye'de iktisadî anlayış yoktur."*[115] sözüne çok kızarak,

---

114 Haşim Nahit**, Üç Muamma,** s.59
115 Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri**, s.87

Frederik List'in "*Millî İktisat Sistemi*"ni[116] Fransızcadan tercüme eder. Almanya'da modern teknik meydana getirmek suretiyle millî kalkınmayı sağlayan bir sistem ortaya koyan List; bu eserinde, millî iktisat sisteminin ancak modern bir sınaatle gelişebileceğini söyleyerek, *"istihsal edici kuvvet"* nazariyesini benimsemiştir. Böylece Erbil de, Türkçülerin gelişmeyi *"ilim, sanat, hukuk, ahlâk"*'ta görmelerinin aksine, *"İktisat müessesesi tekâmül etmedikçe, ne dil, ne edebiyat, ne de hiç bir içtimaî müessese tekâmül edemez."*[117] görüşünü, bundan sonraki tüm çalışmalarının temel prensibi olarak kabul eder.

Vekâletin yurtdışı temsilciliklerine atanan yazar; Cenova (İtalya) Müstakil Şehbender vekâleti (17.4.1928-31.8.1929) ile muavin konsolosluğu (1 Eylül-26 Ekim 1929) görevleri sırasında, "*Türk İktisadî Buhranının Arazı*" eserini, Paris'te[118] ve Fransızca olarak kaleme alır: Kitabın giriş kısmında *"Türkiye'deki içtimaî buhranı, iktisadî sosyolojinin anlayışıyla tetkik etmelidir ki Alman, Fransız iktisatçıları Dr Schacht, Müller ve List'in söylediklerinden daha fazlasını öğrenmek mümkün olsun."* diyerek, memleketinin derdini yabancılardan daha iyi anlayabileceğini vurgular. Daha sonra, kitabın birinci kısmında "*Viyana*" muhasarasından sonra bazı Osmanlı devlet adamlarında, Avrupalıları taklit etmekten hâsıl olan bir "*aşağılık duygusu*" oluştuğu ve Türkiye'nin, ancak iktisadî tekâmül yoluyla bunu yenebileceği belirtilir. İkinci kısımda ise ülkenin kalkınma çareleri araştırılır. Kitabın sonunda; Türkiye Cumhuriyeti ve Türkler aleyhinde yazı yazmış Avrupalı gazetecilere *"Türk milleti; muhtelif tarih devirlerinde büyük imparatorluklar tesis ve çok defa, eski dünyanın dörtte birini fethetmiştir!"* sözüyle tarih dersi verilir.[119] *"Memlekette yeni bir terbiye sisteminin kurulması", "matbuat hürriyetinin sağlanması", "ziraatın endüstrileşmesi", "ordunun üstün teknik âletlerle yenileşmesi", "modern sanayinin kurulması"* gibi hususları ele alan eser; Amerikalıların

---

116 Haşim Nahit, **Millî İktisadiyat Sistemi**, Yazan: Frederik List, (çeviri), Vilayet Matbaası, 1927, İstanbul, (32 sayfa)

117 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir***? s.20

118 Haşim Nahit **Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"**, (Y.evi Yok), 1931, Paris, (88 s.)

119 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?** s. 200-202

Ankara'ya akıl hocalığı yapmaya kalkışmalarından 22 sene evvel ortaya konmuştur.

Eserin basıldıktan sonra, Amerika'da[120] *Milletlerarası Sosyoloji Dergisi*'nde,[121] Fransa'daki gazete ve dergilerde;[122] bu küçük Fransızca eserin kıymetini gösteren yazılar kaleme alınır. Ancak Ankara'nın tepkisi hiç de bu yazılar gibi olmaz: Hocası Bougle'nin[123] özellikle "*machisme*" bahsini orijinal bulduğu eser, Tevfik Rüştü Aras Hariciyesi tarafından Ankara Ağır ceza Mahkemesine verilir. *"Türk Hükümetinin Politikaları"*nı eleştirdiği ve *"Türk Ocaklarının kapatılmasının Türk milletini, Bolşevizm kucağına iteceği"*ni iddia ettiği için yazar, memurîn kanunu bahanesi ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun girişimleriyle açığa alınır.

Eserinin birer nüshasını Cumhur reisi Atatürk ile Başvekil İsmet İnönü'ye yollayarak durumunu izah eden Haşim Nahit, bu süreçte yaşadıklarını şöyle özetleyecektir:

"Türk adliyesi, (Bu kitap ilmîdir, müellifi hakkında takibat yapılamaz. Müellif Vekâlet emrine alınmış konsolostur. Memurin Kanunu mucibince evvela Devlet Şuarasından lüzum-ı muhakeme kararı isteyiniz de müellif hakkında öyle muamele ediniz.) demesine rağmen Hariciye, Ankara adliyesinin bu kararına 8 sene itaat etmeyerek dosyayı hasıraltı etmiştir. Nihayet 1939'daki şahsî müracaatımızla kitabın evrakı Devlet Şurası Reisi İsmail Hakkı Bey'e gönderildi ve (lüzumu muhakeme kararı vermeğe lüzum yoktur) kararı çıktı.

---

[120] ***The Moslem World*****,** 13 October 1933**,** London / New York, s. 421-422.

[121] Bu yazıda özetle şu değerlendirmeler yer almıştır: *"Sorbon Üniversitesinde sosyoloji talebesi bulunmuş ve Türk sosyal hayatı hakkında muhtelif kitaplar neşretmiş Haşim Nahit, kendi memleketine ızdırap veren malî ve idarî buhranın sebeplerini, eserinde aydınlatıyor. Bu işi metotla ve büyük bir kudret ile başarmıştır"*

[122] *"Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun malûm olan kusurlarını muaheze eden yeni cumhuriyet; kendi sosyal tasavvurlarını tatbik ederken, emprisme deconcertant=ilme uymaz ahenksizliğin misallerini veriyor. Bir memleket terakki ve inkişafın müphem kanununa tebaiyet etmezden önce, iktisadî kanunları ve bir kelimede o memleketin haiz olduğu imkânları hesaba katmalıdır. Ankara Hariciyesinde direktörlük ve Cenova'da Konsolosluk yapmış olan kitap müellifi kendi memleketinin bunca övülmüş reforme=ıslahatının değerini beyhude metihlerden uzak kalarak kısaca ortaya koymak hannetete=doğruluğunu gösteriyor"* **(imzasız), " Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede, Par Hachim Nahit", La Quinzaine Critque Des Livres Des Revues,** N. 32, Vole. 3, 25 Nisan 1931

[123] Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,** s.109

Fakat Numan Menemencioğlu'nun müsteşar bulunduğu Hariciye'nin 'inzibat komisyonu' beni mahkûm ettirecek yeni bir karar daha verdi."[124]

Eseri sebebiyle 1931-39 dönemini "*çile*" devresi olarak geçiren Erbil; Fransa ve Bağdat'taki meşakkatli süreçten sonra, Hasan Âli Yücel aracılığıyla, Ankara'daki memuriyetine geri döner.

1914-1922 yılları arasında çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış çalışmalarını, 64 sayfalık *Kara Gün Yazıları*'nda[125] toplar. Sadece "*önsöz*" ile "*sonsöz*"ü orijinal olan derlemeyi yapma amacını, *"gelecek nesle vefa borcu"* olarak izah eder:

"-Neden bu yazıları yeniden bastırmak istedim? 1-Eski harflerle basılmış bu yazıları, yeni nesile okutabilmek ve dünkü-bugünkü edebî eserleri okurken, onlar arasında, doğru bir mukayese yapabilmek imkânını sağlamak için yaptım. 2- Yeni nesil, gözlerini dünyaya açar açmaz, bir dil meselesiyle karşılaştı: Türk dili, bir değişiklik geçiriyor. Bu, Türk dilinin yavaş yavaş kemale ermek seyrinin ta kendisidir." [126]

Yazar; 1941'de, "isme" ve "politika"dan uzak ve tamamen *"iktisadî içtimaiyat"* ilminin görüşleri doğrultusunda *Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*'nde,[127] 1936 senesine kadar yaptığı araştırmaları sistematize etmeye ve bundan bir netice çıkarmaya çalışır.[128] Medeniyet âlemindeki korkunç boğuşma sırasında "*Bu muharebe; nasıl ve ne zaman bitecek?*" ve "*Kanlı mücadelelere bir nihayet verip, milletleri bir disiplin altına sokacak kimdir?*" sorularını, ilmî ölçütler ışığında değerlendirir. Eser boyunca, *"ruh, sihir, fetişizm, astroloji, din, kozmoloji, mitoloji, analoji, mantık, felsefe" gibi kavramlarla "Analoji ile düşünmek nedir? Tecrübî ilimler nereden çıktı? Fizyolojik psikolojinin izahı nedir? Muharebe ne zaman bitecek?"* gibi soruların cevapları bilimsel yaklaşımlarla ifade edilir.

---

124 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?** s. 200
125 Haşim Nahit ER-BİL, **Kara Gün Yazıları (derleme),** Titaş B.evi, Ankara, 1940, (62 sayfa)
126 Haşim Nahit ER-BİL, **Kara Gün Yazıları**, s.5-8
127 Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,** Recep Ulusoğlu B.evi, Ankara, 1941, 335 s.
128 Haşim Nahit ER-BİL, **Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri**, s.5, 7

Yazarın *"olgunluk çağımın ikinci eseri"* dediği diğer bir çalışma, *Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*[129] kitabıdır. 8 bölüme ayrılmış eserde, öncelikle modern teknik fikrinin yazarının zihninde nasıl oluştuğu izah edilir: Birinci bölümde, 8 Avrupalı âlimin, muhtelif memleketlerin iktisadî buhranları hakkında yaptıkları etütler aktarılır. İkinci bölümde, Türkiye'nin iktisadî vaziyetini düzeltmek için Amerikalı ve Avrupalı âlimlerin verdikleri rapor özetleri vardır. Yazar, yabancı ilim adamlarının bizim derdimizi anlayamadıklarını ortaya koyduktan sonra bu sefer kendisi, üçüncü bölümde Türk maarif sistemini tetkik ederek, bunun olumsuz sonuçlarını ortaya koyar. Dördüncü bölümde, yeni bir terbiye sistemi için araştırmalar yapar çünkü iktisadî vaziyeti ve her şeyi yoluna koymak için düşünüş mekanizmasını düzeltmek lâzımdır. Beşinci bölümde, modern milletlerden Almanya'nın teknik tedrisat sistemi misal olarak gösterilir. Altıncı bölümde, orijinal bir Türk terbiye sisteminin ana hatları çizilir. Yedinci bölümde, ahlâkın menşei ve teyit kuvveti gösterilmekle beraber, modern memleketlerde iktisadî disiplinin yeni bir ahlâk nizamını meydana getirdiğine dikkat çekilir. Son bölümde ise; iş bölümlerine geçilerek ziraat, sınaat, ticaret yapılması gerekenler ele alınır. Kısacası bütün içtimaî müesseselerin gelişimi, iktisadın ilerlemesine bağlanır çünkü yazara göre her şey, iktisadîdir.

Bu eserin ikinci cildi, *Dil Tekniği*[130] adıyla aynı yıl bastırılır: "*Baştanbaşa bir tarih olan Türk dili, Cumhuriyetçiler için Türk bayrağı ve Türk toprağı gibi mukaddestir."* gibi insanı coşturacak bir ifadeyle başlayan eser; dil meselesini "*psikoloji*" ve "*iktisadî sosyoloji*" ilimleriyle halletmeyi hedefler:

"Dilin kaynağını kurcalamak, 'kelime'nin içtimaî kıymetini ölçmek ise, 'science=ilim işi'dir. Sanatla uğraşmak, ilmî işlere karışmak salâhiyetini hiç bir kimseye veremez, düşündüğünü ve söylediğini kâğıt üstüne geçirmek de ne bir kimseyi artist yapar ve ne de ilmî işlere karışmak için onların eline açık bir bono verebilir.[131]

---

129 Haşim Nahit ER-BİL, **Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (288 s.)
130 Haşim Nahit ER-BİL, **Dil Tekniği -II'nci Kitap**, Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (103 s.)
131 Haşim Nahit ER-BİL, **Dil Tekniği -II'nci** Kitap, s.289

"Dil Kurumunun Yaptığı 'Dil Kılavuzu'ndaki Yanlışlıklar, Konuşma Dili ve Kelime, Bizde Dil Meselesinin Mahiyeti, Dil Tekniğinin Medeniyetin Miyarı Olması, Mekteplerde İlmî Istılahlar Meselesi, Dil İşlerinin Hangi Merkeze Bağlanması Gerektiği, Ansiklopedi Meselesi," gibi bölümlerle dil tekniği; yeni ilimler vasıtasıyla ve bütün yönleriyle incelenmiştir.

Yazar, Millî Mücadele sonrası, *Aydınlık* mecmuası etrafında filizlenmeye çalışan "*komünizm*" tehlikesi karşısında 1921'de İkdam'da neşrettiği makaleleriyle verdiği mücadelesini, çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarıyla devam ettirir. Ancak 1950li yıllarda özellikle Ankara ve İstanbul'daki öğrenci olayları, onu sistemli bir eser yazmaya zorlar.

Dış kapağında "*Komünizmle Mücadele Rehberi*" ibaresi olan "*Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi*"[132] adlı eser; "*Komünizmi Kim Çıkardı?" "Kızıl Tehlike Nasıl Meydana Geldi?" "Milletler, Kendilerini Nasıl Koruyabilirler?"* gibi sorulara cevap vermek ve komünizm ideolojisinin mahiyetini, iç yüzünü ilmî metotlarla ortaya koymak için[133] yazılmıştır.

Eser boyunca, *"Komünizmin Umumi Tarihçesi", "Din ve Komünizm", "Felsefe Bakımından Komünizm", "Marks ve Engels'in 1848'de Neşrettikleri Komünist Beyannamesi", "Komünizmle Mücadele Yolları, İdeolojik-İktisadî Kalkınma: Anayasada Tadilât, Maliyenin Vergi Sistemi"* gibi bölümlerle, Türkiye'de değişik alanlardaki komünist faaliyetler deşifre edilir ve çözüm önerileri sunulur. Böylece, Dünyayı saran harb korkusunun temelinde "*komünist diktatörlüğü*" ve "*Kızıl tehlike"*nin yattığı "*ilmî metotlarla*" ortaya konulur.

Haşim Nahit; Sorbon'dan beri bütün içtimaî müesseselerin tekâmülünün kesin şartı gördüğü iktisadî tekâmülle ilgili birikimlerini de, *Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*[134] adlı kitabında toplar: "*Avukat*" sıfatıyla imzaladığı iki kitabından biri olan eser, "*Bizde hayat pahalılığının temel sebebi, Dünya Savaşları ile Millî Mücadele dönemidir."* tespitiyle başlar. *"Ticaret serbestliği, şekavet serbestliği halini aldı: Yalancılık, sahtekârlık, hırsızlık, kaçakçılık, kumar,*

---

132 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Komünizmle Mücadele Rehberi**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1950, (312 s.)
133 Haşim Nahit ER-BİL, **Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi**, s.4
134 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi**? Gün B.evi, İstanbul, 1953, (298 s.)

ithalât-ihracat vurgunculuğu, ırza tasallut, katil, cinayet ve intiharlarda pahalılığın rolü var!" ifadesiyle, toplumsal bozulmaların sebebini ekonomiye dayandıran yazar; bu bozulmanın vardığı noktaları, 1327'de, İstanbul Birinci Ağır Ceza Mahkemesindeki avukatlık stajı[135] sırasında şahit olduğu iki cinayet davasıyla ortaya koyar.

"D.P. millî iktisat sistemini benimserse, Türk parası Rahmetli Atatürk zamanındaki kıymetini elde edebilir." ifadesiyle dönemin iktidarına ithaf edilen eser, aslında yazarın özellikle Her gün gazetesinde "*pahalılık aleyhinde*" yayımlanmış yazıların bir düzenlemesi mahiyetindedir.

Eserinin plânını *"1-Hayat pahalılığı, ne zaman ve nasıl başladı? Pahalılığın maddî ve manevî sebepleri nedir? 2-Pahalılığın ötesinde manevî bir buhran var mıdır? Uydurma dil ve başka sebepler, tefekkür buhranını ve aynı zamanda ahlâk buhranını nasıl meydana getirdiler? 3-Pahalılık nasıl azaltılabilir? 4-Fiyat yükselmesiyle Türk parasının kıymetten düşmesi problemi nasıl izah edilebilir? 5-Türk parası nasıl yükseltilebilir? 6-Ahlâkî buhranın önüne nasıl geçilir ve ticarette emniyet, nasıl sağlanabilir? 7-Kısa vadeli ıslahat. 8-Uzun vadeli ıslahat. 9-Netice"*[136] şeklinde çizen Nahit Erbil; vurguncuların, kaçakçıların ve hırsızların *"fiyat arttırmak, eksik tartmak ve yanlış para saymak"* hesabıyla memlekete verdikleri zararın önüne geçmeye çalışır. Ancak, eleştiri geleneğinin ve sivil muhalefetin henüz normalleşemediği bu dönemde, iktidarda bulunan Demokrat Parti hükümeti, aleyhine yayımlandığını söylediği bu eseri, piyasadan toplattırır. Bu durumu Erbil, "*İşte bununla pahalılık yüzde yüz önlendi*!" gibi alaycı bir ifadeyle eleştirmiştir.

Erbil'in son eseri, Sedat Semavi'nin ruhuna ithaf ettiği *7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs*[137] adlı kitabıdır. Kıbrıs davasının Türk milletini meşgul ettiği bir sırada basılan bu kitap, bizim için bir medeniyet davası olan Kıbrıs'ı savunmak için kaleme alınmıştır. "*Kıbrıs'ın Türkiye toprağından bir parça olduğunun izahı, medeniyet tarihi'nin izahına daha uygundur."* diyen yazar;

---

135 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?** s. 93
136 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, **Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?** s. 20
137 Haşim Nahit ER-BİL, **700 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1954, (54s.)

"*modern ilimlerde cari usule göre Kıbrıs'ın coğrafya, etnografya, jeoloji, strateji ve nihayet siyasî ve hukukî vaziyetleri"*nin böyle bir izahı desteklediğini savunur.

Haşim Nahit, meselenin ehemmiyet ve hülasasını, iç kapaktaki ilmî ifadeleriyle ortaya koyar:

"Modern medeniyetin temelini; Sümer, Kildan, Asurlular ve İspanya Müslümanları kurdular. Arkeolojik eserlerin şahadeti: Sümerler Türk'tür ve biz medeniyeti Greklere verdik. Komünist ideolojisini Eflatun ve Aristo icat ettiler. Onların soyundan olan Grekler, Marksçılar ve Makaryoslar Kıbrıs'ta yuva kurmuşlar. Grek papazları Kıbrıs işini 'din, Haçlılar' davasına çevirdiler. Laik Türkiye için Kıbrıs bir medeniyet, bir demokrasi ve komünizmle mücadele davasıdır. Kıbrıs'ta ecnebi hâkimiyeti bütün Ege sahillerini tehdit eder."[138]

İngilizlerin Kıbrıs'ı işgalini asla kabullenmeyen Erbil; *"Modern Medeniyetin İlk Kaynağı Şarktır", "Sümer Medeniyetinin Mezopotamya'ya İntikali", "Sümerce, Bütün Dillerin Menşeidir", "Nüfus Bakımından Kıbrıs Türkleri ve Grekler", "Hukuk Bakımından İngiltere ve Kıbrıs",* Kıbrıslılar *Cemiyeti ve Bizim Düşündüklerimiz"* gibi bölümlerle, meselenin tüm yönlerini sistematik şekilde göstermeye çalışır.

Vefatından sonra tüm çalışmalarının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlandığı[139] söylense de, bir eserinde yakında yayımlayacağını zikrettiği "*İktisadî İçtimaiyat*", "*Durkheim Sosyolojisinin Yanlışlıkları*" ve "*Yaşayan Ölüler ve Ölmüş Yaşayanlar*"[140] adlı üç eserle aruzlu şiirlerini kitaplaşmış hali *Divan Yolu*'na ve bir Irak Türk gencinin yaşadığı aşkı anlatan romanına[141] henüz rastlanılamamıştır.

Haşim Nahit'in basılmış eserleri, hissetmekten ziyade düşünmeye yoğunlaşmış bir kafanın mahsulüdür. Yazar; birçok çevrelerin hücumuna

---

138 Haşim Nahit ER-BİL, **700 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s.1

139 Konuyla ilgili, bir gazetede şu teşekkür ilanına rastlanmaktadır:
Hayırsever bir vatandaşın teberruu Ankara,26 A.A.İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünden: İstanbul'da Kadıköy'de Hasanpaşa mahallesi Nazif Bey sokağında 54 numarada ikamet eden Haşim Nahit Erbil adındaki vatandaşımız biriktirdiği kitap, para ve tahvillerini Üniversitemiz tıp ve edebiyat fakültelerine bıraktığını 6. Noterde tanzim ettiği resen vekâletle bildirmiştir. Üniversitemiz Haşim Nahit Erbil'e teşekkür eder. **27.11.1951, Milliyet, Sayfa 3**

140 Haşim Nahit ER-BİL, Kara Gün Yazıları (önsöz), s.1

141 SAFVET A, ***İstanbul Musahabeleri (Deliren esir / Haşim Nahit*),** Saadet K.evi, İstanbul-1334 (112s)

hatta bu yüzden çektiği sıkıntılara rağmen, kaleminin haysiyetini koruyabilmiş entelektüel bir düşünce adamıdır. Sıkıntılar içinde kaleme aldığı ikisi tercüme on üç eseri, *"Osmanlının son dönemleri ile Türkiye'nin kuruluşu"* devresine ait yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek mahiyettedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2 HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜR ÇEVRESİ VE SANAT DÜNYASI

Haşim Nahit Erbil'in hayatı, tahsili ve neşriyatı dikkate alındığında, onun duygudan ziyade düşünce yönü ağır basan bir aydın olduğu görülür. Ancak o; özellikle İstanbul'a ilk geldiği tarihten(1906) iktisadî içtimaiyat tahsili için Paris'e gidinceye(1922) kadar geçen süredeki yazılarında, "*fikir*"den ziyade "*hissiyat*"a dayalı bir söyleyişi tercih etmiştir.

"*Hayatı*" bahsinde de etraflıca ele alındığı üzere, hükümet şeklinin değiştiği (meşrutiyet) bir dönemde Türkiye'ye gelen Haşim Nahit; Erbil'deki Divan ve Halk edebiyatı merakıyla geçen lise yıllarının etkisiyle, kendine has bir edebî iklim oluşturmuştur. Hem kendisinin ifadesi hem de ilk kalem tecrübelerinin şiir ve mensure türünde olması, çocukluğundan gelen heyecanlı fıtratının sığındığı ilk limanın "*sanat ve edebiyat*" olduğunu göstermektedir.

Lisandan hikâyeye, şiirden mensureye, tenkitten piyeslere uzanan geniş yelpazedeki Nahit Erbil'in sanat dünyası, farklı yönleriyle değerlendirilmeye başlanmadan önce; onun bu hayli zengin sanat dünyasını oluşturan kültürel unsurlar ele alınacaktır.

2.1. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜR ÇEVRESİ

Haşim Nahit Erbil, II. Meşrutiyet sonrası matbuat hayatının hem renkli hem de uzun soluklu simalarındandır. Edebiyattan felsefeye, dilden içtimaiyata, iktisattan teknik konulara çok geniş bir yelpazede, birbirinden farklı fikirlere sahip bir kalem işçisidir. Peki, onu yarım asırlık bu süreçte, çağdaşlarından farklı kılan, yazdıkları ve yaptıklarıyla sürekli gündemde tutan kültürel birikimin kaynakları nelerdir? Bu sorunun cevabını, şu üç unsuru tahlil ederek verebiliriz. Birincisi; üç farklı coğrafyada (Irak-Türkiye-Fransa) ve uzun soluklu devam eden süreçte, okullarından edindiği bilgi ve kültür birikimleridir. İkincisi; Fecr-i Ati topluluğu, Türk Ocağı ve Sorbon İktisadî İçtimaiyat talebeliği yıllarında beraber olduğu ilim ve sanat adamlarının kazandırdığı kültürel birikimdir. Üçüncüsü; yazılarında kaynak olarak gösterdiği,

okuduğunu ifade ettiği veya karşısındakilere okumalarını tavsiye ettiği farklı kültürlere ait kitaplardır.

Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini iyi seviyede bilen yazar; bilgi ve kültür birikimini oluştururken, bu dillerdeki eserlerden fazlaca istifade etmiştir. Dolayısıyla dil değişimiyle ilgili bu kültürel mozaik, yazarın "*tahayyül*"den "*tefekkür*"e değişen zihnî inkişafının da bir sonucudur. Bu nedenle, üç kaynağı da birlikte tahlil edebilmek için, yazarın bizzat yaptığı "*Çocukluk*", "*Gençlik*", "*Olgunluk*" çağları tasnifi doğrultusunda konu ele alınacaktır.

2.1.1. KÜLTÜRDE İLK GENÇLİK DEVRİ: SERVET-İ FÜNUN DERGİSİ VE FECR-İ ATİ'DEKİ EDEBÎ ORTAM

Çocukluğundan beri, Divan edebiyatı ve halk türküleri fıtratında önemli tesirler yapan Nahit Erbil; Irak'taki tahsil yıllarında Arapça ve Farsçasının iyi olması sayesinde, bu dillerdeki şiir kitaplarına ilgi duyar. Yetiştiği çevrenin etkisiyle, Divan edebiyatı mahsullerine ve özellikle Fuzuli'nin şiirlerine meyleden Erbil; Türkiye'ye geldiğinde de benzer edebî ortamlarda bulunmaya çalışır. Birkaç kalem tecrübesinden sonra, Hukuk fakültesi birinci sınıf öğrencisiyken, ilk ciddî yazarlık deneyimini yaşar. Mehmet Rauf'un başyazarlığını üstlendiği ve "*Süleyman Nazif, Faik Âli, Hüseyin Suat, Celal Sahir, Süleyman Nesip, Tahsin Nahit ve Fuat Köprülü*" gibi yazar ve şairlerin de eserlerinin yer aldığı *Mehasin* dergisinin 7 Mart 1325 tarihli yedinci sayısında, "*Elcezire Mektupları*" adlı yazısını neşreder. "*Edebiyat-ı Cedide*"nin faaliyetlerine son verilmesinden sonra da, yeni bir edebî anlayış oluşturmaya çalışan genç sanatkârların toplandığı Servet-i Fünun dergisini kendisine mesken edinir. Burada mütalaa ettiği "*Edebiyat-ı Cedide*" mahsulleri ve katıldığı edebî sohbetler, onda "*güzel yazı*" ve "*şiirler*" yazmak hevesi uyandırır. Nihayet döneminin anlayışına uygun "*aruz*"lu şiirlerini peş peşe yayımlatır. Böylece, -Fecr-i Ati'den Millî Edebiyat'a uzanan hayli geniş bir çizgide- gerek yazılarını neşrettiği gazete ve dergiler, gerekse değişik toplanma ve buluşmalar vesilesiyle; etrafında kalabalık bir sanatçı çevresi

oluşmuştur. Bu durumu, birçok yazısına girizgâh yaptığı "*atıf*"lar da doğrulamaktadır:

"Hilal -Hüseyin Cahit Beye-" "Dicle'ye Dair: Hikâye-i Esatir (Ahmet Haşim'e ithaf)", "Genç Emir (Kardeşim Köprülüzade Mehmet Fuad'a)", "Çöl Hatıraları: Çerkes Hatıraları Muharririne (Ahmet Mithat'a)", "Bir Mektup: (Muhterem Celal Sahir'e)", "Dicle'de Bir Kayık Âlemi (Ahmet Haşim'e ithaf)", "Kâzım'ın Rüyası (Bir Serencam muharriri Yakup Kadri Bey'e)", "Âdem'le Havva'dan Bir Parça (Abdülhak Şinasi Beye)", "Mukaddes Müdafaa (Ankara'da Halide Edip Hanımefendi'ye)", "Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine -Cenap Şahabettin)", "Şiirimin Perisi (Yakup Kadri ve Süleyman Sadi beylere)", "Bir Mektup: Ümidin Tahakkuku (Kardeşim Mithat Cemal Bey'e)", "Hayatta Ölüm (Mahmut Sadık'a)", "Millî Müdafaa (Kardeşim Saffet Ziya'ya)", "Vatan Şarkısı (İsmail Müştak ve Fazıl Ahmet Beylere)", "İdeal (Halil Nihad'a)", "Monte Carlo'da Müşahade (Sevimli romancımız Reşat Nuri Güntekin'e)", "Kahraman Hatun (Muammer Bey'e)"…[142]

İkdam'da kaleme aldığı bir yazısında; Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra, bizzat neşriyat birliği yaptığı dönemin yazarlarındaki dil ve üslup anlayışıyla ilgili şu ifadelere yer verir:

"Halide Edip, Halide Nusret, Reşat Nuri, Orhan Seyfi, Halid Fahri, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, İsmail Hakkı, Yahya Kemal, Namık İsmail, Necmettin Halil, İdris Sabih, Nurullah Ataç, Ali Mümtaz, Fevzi Lütfi, Halil Vedat, Ali Galip ve daha birçok kader birliği yaptığımız genç kalemler; eskisinden çok farklı bir lisanla, eskisinden farklı bir telakkiyle yazı yazıyorlar."[143]

Yine Ahmet İhsan'ın Servet-i Fünun dergisine hizmetlerini övdüğü bir yazısında, ara sırada da olsa yollarının kesiştiği bazı sanatkârların adlarını zikreder:

"Ahmet Şuayb, Cenab Şehabettin, Tevfik Fikret, Celal Sahir, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Faik Ali, Ali Ekrem, H. Nazım,

---

142 Söz konusu yazıların ayrıntılı künyesi "Kaynakça" bölümünde mevcuttur.
143 Haşim Nahit, İlimde ve Sanatta Tekâmül**, *İkdam***, N: 9007, 13 Nisan 1338, s. 4

H. Sîret, Süleyman Nesip… gibi zaman zaman karşılaştığımız daha birçok muharrir ve şair bu devrede birer iz bırakmışlardır."[144]

Halit Fahri Ozansoy, "*Edebiyatçılar Geçiyor*" adlı kitabında, Kadıköy civarındaki Aşçı Çavuş'un işkembeci dükkânında görülen sanatkârlara ait uzun bir liste nakleder. Listedeki "*Haşim Nahit*" adı diğer isimlerle ilişkilendirildiğinde; yazarımızın, hayli geniş ve renkli sanatkâr zincirinin halkası olduğu görülür:

"Ahmet Haşim, Mehmet Rauf, Süleyman Nazif, Faik Âli, Hüseyin Suat, Celal Sahir, Tevfik Fikret, Mahmut Sadık, Süleyman Nesip, Tahsin Nahit, Haşim Nahit, Fuat Köprülü, Mahmut Yesari, Yakup Kadri, Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Faruk Nafiz, Fahri Celâl, Cemil Sena, Reşat Nuri, Halid Fahri, Falih Rıfkı, Yahya Kemal, Abdülkadir Karahan, Mehmet Kaplan, Remzi Tevfik, Ali Nihad Tarlan, Arif Nihat Asya, Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin, Âli Canip, Babanzade İsmail Hakkı, Aka Gündüz, Ercüment Ekrem, Hilmi Ziya, Hüseyin Cahit, Behçet Necatigil, Abdülhak Şinasi…"[145]

Haşim Nahit; kültürünün "*çocukluk devresi*" diye adlandırdığı bu on beş yıllık süreçte, yüzden fazla yazı kaleme almış olsa da, ideallerine uymadığını düşündüğü bu süreci sonlandırır ve *"öz yaradılışına borçlu olduğu keşif kuvveti"*ni besleyecek araştırmalar yapmak üzere Paris'e gider.

Bu dönemde bizzat beraber olduğu ya da dolaylı yoldan fikirlerine ulaştığı hatta eserlerini okuyarak düşüncelerine vakıf olduğu hayli geniş ve zengin sanatçı tablosu, Nahit Erbil'de sanat dünyasına karşı çok yönlü bir ilgi tesis etmiştir. Erbil; şahsî olarak ya da eserleri vasıtasıyla tesirinde kaldığı bu sanat zümresine dair düşünce ve izlenimlerini ise, kurduğu ilgi dolayısıyla, çeşitli yazılarında ele alır. Yazarın, bu sanatçılardan bazılarıyla ilgili düşüncelerinin hülasası da, söz konusu sanatçıların alfabetik sıralamasına göre, şöylece ifade edilebilir:

Abdülhak Hamit Tarhan: Muhayyilesi şâşaadar, tahassüsleri ulvî ve müheyyiç, büyük bir şair olabilir lâkin asla büyük bir Türk şairi olamaz. Çünkü bu en büyük Türk şairi, Türk ruhunu henüz terennüme başlamadı.

---

144 Haşim Nahit, Ahmet İhsan, ***Servet-i Fünun***, S: 1249, 30 Nisan 1331 (1915), s. 6-7

145 Halid Fahri OZANSOY, ***Edebiyatçılar Geçiyor*****,** sh.33-35 / 98-99 Kanaat K.evi, **İstanbul-**1939 (126 sayfa)

Abdülhak Şinasi Hisar: Sanat eserinin, -umumî kaidesi ve hiçbir muayyen tekniği olmaksızın- "yerde otun bitmesi gibi" sanatkârın içinde doğuverdiğini söyleyen yazar; her sanatçıyı, Nuh'un gemisine binmiş "ayrı bir mahlûk" olarak görür.

Ahmet İhsan Tokgöz: 'Servet-i Fünun'a bugünkü varlığını veren, Ahmet İhsan Bey'in azim ve teşebbüs kuvvetidir.

Ali Şir Nevai: Bu büyük adam, bundan 500 sene evvel, Türkçenin Farsçaya çok üstün olduğunu ve daha birçok Türkçe kelimelerin Farsçada karşılığı olmadığını ortaya koymuş. Ancak bu durum; Vatan gazetesinin 11-12-1940 tarihli nüshasındaki "Ali Şir Nevai'nin yanında 'Fuzuli ikinci plâna giriyormuş." ifadesindeki haksızlığı masum gösteremez zira "ayrı zaman ve mekânda yaşamış iki şairin sathî mukayeselerle anlatılması"nın yanlışlıkları, bir çırpıda sayılamayacak kadar çok ve son derece önemlidir.

Neticede Nevai, Türk milliyetçiliği ve düşünce tarzı bakımından büyük bir Türk'tür. Şiirine gelince ona mahsus vasıflar ve karakterler olabileceği gibi, Fuzuli'nin kendisine mahsus hem de çok yüksek vasıfları ve karakterleri vardır. Edebiyat tarihi ile uğraşanlara düşen vazife; esasında "Tezkire-i Şuara" yazanların ipsiz sapsız sözleriyle ve sathî mukayeselerle değil, ilmî bir usul ve psikolojiye dayanarak estetik ilmi bakımından bu şairlerin hususiyetlerini meydana koymaktır.

Celal Sahir Erozan: Edebiyat yoksulluğundan şikâyet ediyor ama yoksulluğun sebeplerini söyleyemiyor.

Fuat Köprülü: Fuzuli konusunda fikrî ayrılığa düşmekle birlikte ilmî tetkiklerini takdir edenlerdenim. Ayrıca Irak konusunda, eski püskü tarih kitaplarıyla değil ilmî tetkikleri ve müşahedeleriyle hareket etmek objektifliğini göstermiştir.

Fuzuli: Hiçbir Türk muhiti yoktur ki Irak Türkleri kadar Fuzuli'yi anlasın ve Fuzuli'nin şiirlerinin lezzetini tatsın! Fuzuli'nin yüksek dehası ve Irak Türkleriyle olan hissî karabeti onun divanını elden ele, mısralarını dilden dile dolaştırır. İstanbul'da sadece münevverler Fuzuli'yi tanır, hâlbuki Irak'ta her yanık gönlün ve her mahzun dudağın ilk tattığı aşk meyvesi Fuzuli'nin eseridir. Erbil'in, Kerkük'ün, Salahiye'nin belli başlı divan hanelerinde, dinî bir

merasim hissini umumun hürmet ve sükûnu ortasında onun ilahî sesi ve nefesi bir kalp gibi çarpar. Fuzuli, Irak Türklerinin bedii zevkini canlı olarak idame ettiren ve yükselten bir amildir.

Fuat Bey'in gösterdiği vesikalara göre Fuzuli, Rafızî olabilir fakat bu, ilmî bir zihniyetin kabul edebileceği 'objektif' bir surette ispat edilmelidir. Bu mümkün değilse, aziz hatıraları hazin şüphelerle incitmek ne ilme ne de sanata hiçbir şeref temin edemez.

Yine "Şair Fuzulî, Nevaî tarzında yazmış ve hatta ondan bazı parçaları kendine mal etmiştir." iddiasının hiçbir delili olmamakla beraber, bundan iki şairin şahsiyeti hakkında en ufak bir fikir edinmek de imkânsızdır. Hatta Fuzuli'nin dehasından ve lirizminden çok aykırı bir deha ve lirizme sahip olan 'Nedim' bile, sade onu tahmis etmekle kalmaz; hatta mısraını iktibas bile eder.

Halide Edip Adıvar: Romanı icat edenin "muhayyile" olduğunu söyleyen Halide Edip, romanın mevzusunu da "insanın kendisi" şeklinde görür. Bu gerçeğin unutulup laf ukalâlıklarına dalınca da romanın kıymetten düştüğünü söylüyor.

İsmail Habip Sevük: 30 Haziran 1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan "Şiirimizin manzarası" başlıklı makalesinde "şiirleri tetkik ve tahlil etmek suretiyle yeni nesildeki karanlık ruhların üstünü örten perdeyi" bir ucundan açıyor. Bu, 'uydurma dilin, sahtekârlığını şiire bile sokmuş olması' hakikatidir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu: Yeni Adam'ın sahibi olan Baltacıoğlu, "karagöz ve kukla oyunlarını diriltmek iddiasının Türk ananesine uygun olduğunu" ispat etmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Vatan çocuklarının terbiyesinde Türk'ün tarihî karakterlerini araştırmayı ve bunlardan faydalanmayı hedeflemiş.

Suut Kemal Yetkin: "Ulus" gazetesinin güzel sanatlar sayfalarından birkaçında, bazı ediplerimizin "roman" ve "güzel sanat" bilgilerini okuyucularla buluşturarak Vakit gazetesindeki Yunus Kâzım Köni'nin haksız tenkitlerini çürütmüştür.

Şinasi: Devrinin şekilden mefhuma doğru -akıl ve zekânın, hissiyatın tekâmülüne ait bir terakki denilecek tarzda- lisanın sadeleştirmesiyle başlayan edebî hareketin ilk halkasıdır.

Tahsin Nahid: Ahmet Haşim'in "henüz doğmayan şiiri vücuda getirmek vazifesinin tevci edildiği gençler"den diye tarif etmesine rağmen Tahsin Nahid, Rübab-ı Şikeste'nin sihir-i cazibesini bulmanın henüz çok uzağındadır.[146]

Bu kısa değerlendirmeleri dışında; yazarın dünyasında daha fazla yer eden yahut mesai birliğinin daha yoğun olduğu sanatçılar da vardır. Bu isimlerden birkaçına -yine yazarın izlenimleri eşliğinde- biraz daha yakından bakalım.

2.1.1.1. AHMET HAŞİM

Halit Fahri'nin *"İkisi de Iraklı Türk ve ikisi de Dicle kadar ateşli Haşim'lerden daima âşık dolaşan Ahmet Haşim'e 'Haşim-i aruzî', potansiyel âşık adayı Haşim Nahit'e ise 'Haşim-i hecaî' adını taktık."* dediği iki Haşim'den biri olan Ahmet Haşim; çabuk kızan ve geçimsizliğiyle meşhur bir şairdir. Ancak; öfkesi geçince de, arkadaşlarının yanına gelip nükteler savuran oldukça değişken bir fıtrattır.

Nahit Erbil; hemşerisi Ahmet Haşim'e karşı sürekli iltifat dolu ifadeler kullanır:

"Bu hikâyeyi, Dicle'ye ait tahassürlerini, yeryüzündeki bütün göllerin ve suların sihrini terennüm eden mısralarında yaşatmış Ahmet Haşim'e ithaf ediyorum."

"(Serbest Nazım) unvanını, eserleriyle ilk meydana koyan, Ahmet Haşim Bey oldu. Ahmet Haşim'in serbest vezni -bedii zevk ve ruhî ahenkler

---

[146] Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 131-134; **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 194-197; Dil-Edebiyat Roman Masal Demek mi, ***Millet***, S. 20,1 Aralık 1943, s.237-240; Türk'ün Dehası ve Karagöz, ***Yeni Adam***, S. 279, 2 Mayıs 1940, s.4/19; Edebî Tetkikler: Fuzuli ve Ali Şir Nevai, ***Yeni Sabah*****,** N: 1084, 12 Mayıs 1941, s.4-5; Irak Türkleri, ***İkdam*****,** N: 8897, 22Aralık 1337, s.4; Fuzuli'nin Mezhebi, ***İkdam*****,** N: 8936, 30 Kanun-ı sani 1338, s.3; Fuat Köprülü, Fuzuli'ye Dair -Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N:8939, 2 Şubat 1338 (1922) s.3

itibariyle- müstezatçılarınkinden çok farklı ve yüksektir ve onun ötekilerinden de büsbütün ayrı bir telakkiye râm olduğunu gösterir."

"Harflere ve kelimelere insanların vermiş olduğu izafî kıymeti anlattıktan sonra, yazının şeklini mazinin bir eseri addediyor ve imlânın değişmesini yaşayan nesli maziden ayırmaya kifayet edebileceğini söylüyor. İlmî bir bahsi de sindirdiği asil bir şiiriyetin çerçevelediği bazı sağlam fikirleriyle Ahmet Haşim'in imlâ hakkındaki telakkisi, eskilerinkine çok faiktır."[147]

Buna karşılık, Ahmet Haşim'in de yazarımız hakkında benzer iltifatlarda bulunduğu görülür:

"Bu Iraklı ateşin şairin, Irak Türklerine dair İkdam'da neşrettiği makale silsilesinde kaari, ilmin kuru hakikatlerine yâd ve tahassür gibi birtakım hissî anasırın da lezzetini karışmış buluyor. Haşim Nahit, Irak Türklerinin menşei, maişeti ve âdetleriyle beraber, nalân ruhlarını da tespit etmiştir. Bu müessir şeyin idrakini kaariye telkin edebilen Haşim Nahit'in kendi nalân ruhudur ki, üslûbuna o diyarın dağ ve taşından bahis, kekik kokuları ve uzak kuş sesleriyle dolu bir akşam rüzgârı şivesini veriyor. Vatan canibinden esen akşam rüzgârının dedikleri, coğrafyanın söylediklerinden ve erkânın iddialarından daha sahih değil midir?"[148]

Ancak Erbil; fikrini paylaşmadığı noktalarda, Ahmet Haşim'in düşüncelerine itirazını yüksek sesle ifade etmekten de çekinmez. Nitekim Ahmet Haşim'in Servet-i Fünun'da yayımlattığı 11 Mart 1326 tarihli makalesinde*, Aşk-ı Memnu ile Rübâb-ı Şikeste* müelliflerine haksızlık yaptığını açıkça ifade eder:

"Ahmet Haşim'in sözlerinde Tevfik Fikret ve Halid Ziya'ya karşı bir manâ-yı istihfaf vardır, lakin Ahmet Haşim de teslim eder ki Rübâb-ı Şikeste lisan-ı şiirimizin, tarih-i edebiyatımızda emsaline nadiren tesadüf edilen bir heykel-i bediidir. Ahmet Haşim, yalnız iki noktada müfret bir mantıksızlığa düşüyor. Bunlardan biri akâmete mahkûmiyet vehmi, öbürü de bu vehmi dağıtmak için

---

147 Haşim Nahit, Dicle'de Bir Kayık Âlemi (Ahmet Haşim'e ithaf), ***İkdam***, N: 8914, 8 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 3; Irak Türküleri ve Serbest Nazım, ***İkdam*****,** N: 8978, 15 Mart 1338, s. 3; İlimde ve Sanatta Tekâmül, ***İkdam*****,** N: 9007, 13 Nisan 1338, s. 4

148 Ahmet Haşim, Şiirde Vatan, ***Dergâh Mecmuası,*** Cilt: 11, No. 18, İstanbul: 5 Kanun-i sani 1938 / 1922, s.82-83,

intihap ettiği fırsatın fenalığıdır… Son sözüm, dünkü eserlere karşı arz-ı ihtiramdır, o eserler ki bugünkü lisanımızı biz onlara medyunuz."[149]

2.1.1.2. SERVET-İ FÜNUN DAİRESİ: FİKRET, CENAP VE ZİYA

Haşim Nahit; *"Servet-i Fünun'a bugünkü varlığını veren, Ahmet İhsan Bey'in azim ve teşebbüs kuvvetidir."* cümlesiyle başladığı bir yazısının devamında, şu ifadeye yer verir:

"Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Halit Ziya ve bu ekole mensup şair ve yazarları bünyesinde toplayan Servet-i Fünun'un yirmi beşinci yılını sevinçle karşılar; Ahmet İhsan Beyi selamlarım."[150]

Bu ifadeyle kast ettiği şeyin "*bu sanatkârların birbirini tamamladığı"* düşüncesi olduğunu belirten yazar; 1331'de kaleme aldığı ilk kitabında, bu üç sanatkâr arasındaki paralelliğe dikkat çeker:

"Halit Ziya Bey'in eserlerindeki karakterler, zihayat olduğu dakikalarda bile, gözümüze göründükleri Türk kıyafetlerinin amâkında mutlaka bir Avrupalı hüviyetini haizdirler. Cenap Şahabettin büyük bir şair, büyük bir sanatkârdır. Hatta biraz da Avrupalı bir âlim ve mütefekkirdir. Tevfik Fikret Bey de öyle... Mütekâmil insanların teessür ve teheyyüçte iştirak edebileceği hissin, bedîalar gibi, aşk ve tabiat gibi, zulüm gibi, hak gibi, isyan ve ihtilâl gibi umumî ve müşterek hisleri tespit etmekte harikuladelik göstermişlerdir."[151]

Cenap Şahabettin'in şiir anlayışını takdir ettiğini, "*Şehik-i Garam*" şiirini "*Riyah-ı Leyâl Şairine*" ithafıyla yazarak gösteren Nahit Erbil; şiir içinde de Cenap Şahabettin'in söyleyişlerine nazire olabilecek ifadeler kullanmıştır. Hatta bir hasbihâlinde, onun şiiri hakkında "*hurşid-i rebî, semâ-yı şiir, vakf-ı intizâr etmiş müştâk nazar*"[152] gibi övgü dolu ifadeler bile kullanır. Ancak *"Edebiyat-ı Cedide devrinin mutena ve büyük başlarından"* diye tarif ettiği Cenap Şahabettin'in "*kadın*" meselesiyle ilgili söylediklerinin, yanlış

---

[149] Haşim Nahit, Tenkit-i Edebi: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete*****,** N:578, 8 Nisan 1326, s. 3
[150] Haşim Nahit, Ahmet İhsan, ***Servet-i Fünun***, S: 1249, 30 Nisan 1331 (1915), s. 6-7
[151] Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 196
[152] Haşim Nahit, Hasbihâl-i Edebi, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 22-23

anlamalara yol açacak şekilde kaleme alınmış ifadeler olduğunu da açık yüreklilikle ortaya koyar:

"Lâtife olsun da gülünsün diye çocuklarını birbirine tutuşturan aile reisleri gibi, Edebiyat-ı Cedide devrinin mutena ve büyük başlarından Cenap Şahabettin Bey; şuh zarif, incelik ve nüktelerle mahmul kaleminin ucuyla ortaya bir kadın meselesi attı ve kadın hukuku, kadın mevki-i içtimaîsi namına bir gürültüdür koptu. Avrupalılardan Çinlilere kadar, muhtelif heyet-i içtimaîyelerde kadının haiz olduğu hukuktan ve mevkilerden bahsettiler; tesettür meselesini kurcalayanlar da oldu. Kimi, hasta verem kadınlarla arkası dürülü olan kafesleri kırmak; kimi, nahif vücutların sarıldığı zarif ve hayâlâmiz çarşafları bir kayd-ı esaret gibi parçalamak istedi, daha neler... Ve en sonra işi şahsî münakaşaya ve az kalsın müşâtemeye çevirecek iken emsal-i misilli bu da neticesiz kapandı."[153]

Halit Ziya ile ilgili; Ahmet Haşim'in 11 Mart 1326 tarihli Servet-i Fünun'daki *"Aşk-ı Memnu'nun intişarıyla kırk elli sene için hikâyede şayan-ı dikkat bir eser-i edebînin imkânsız bırakıldığına zâhib olmak, büyük bir hatadır."* ifadesine gönderme yapar. Buna göre *"aziz ve mülevven üslubuyla hatta Bihter'in şehvet-engiz levha-yı garibânesi"*yle *Aşk-ı Memnu*'nun başarılı kabul edilebileceğini belirten Erbil; fakat hiçbir zaman *"heyet-i ictimâyenin tekâmül eden zekâlarına muharririn yarım asırlık gelişimini gösterecek bir harika yahut bir roman"*[154] olamayacağı görüşündedir. Nitekim daha sonra yayımlanan bir röportajda yazarın söylediklerini, bu düşüncesinin delili sayar:

"İlk eserlerimi çocukça şeyler olarak buluyorum. Rüzgârlar, bazı defa, kuru yapraklardan bir kümeyi kenara atarlar; işte sanatkârın hayali, bunlara bir şekil verir! Aşk-ı Memnu'nun Behlül'ü, iki ve belki üç gençten toplanmış bir gençtir. Bir şahsiyet; ikiye, üçe bölünmüştür."[155]

Tevfik Fikret'i ise bu zincirin en önemli halkası görür. *"Tevfik Fikret, Edebiyat-ı Cedîde zümresinin şiirde pek kudretli ve yüksek bir şahsiyetidir!"*

---

153 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 268
154 Haşim Nahit, Tenkit-i Edebi: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete***, N:578, 8 Nisan 1326 (1910), s. 3
155 Haşim Nahit, Dil-Edebiyat: Roman, Masal Demek mi, ***Millet***, S. 20,1 Aralık 1943, s.237-2

diyerek onun sanatını takdir eden Erbil; Ahmet Haşim'in Fikret'le ilgili değerlendirmelerine ise şiddetle karşı çıkar:

"Ahmet Haşim de teslim eder ki Rübâb-ı Şikeste lisan-ı şiirimizin, tarih-i edebiyatımızda emsaline nadiren tesadüf edilen bir heykel-i bediidir. Rübâb-ı Şikeste istikbalde bile asrının emvât-ı natıkasından biri olacak!"[156]

Tevfik Fikret'in eserleriyle okuyucuya bedii heyecanlar veren Edebiyat-ı Cedîde'nin en mümtaz siması olduğunu hatırlatan Nahit Erbil; bu yüzden de, ölümüyle derin tesirler bıraktığına dikkati çeker:

"Beşik ile mezar arasında, gelecek nesillerin ve asırların görmemesi mümkün olmayan izler bırakmış hayatların sönmesi; tabii ki kaderimizin hududunu aşan tesirler yaparlar. Tevfik Fikret'in ölümünün bizde böyle derin bir tesir yapması, hayatının bir iz bırakmış olmasından geliyor! Tevfik Fikret, yokluğundan elem sezdiğimiz en muazzez varlıkların hicranını bugün bize verdi. Artık geçmiş günlerin tozlu ve sisli yollarında onun hakiki hayalini aradıkça günlerle gecelerin beyaz ve siyah urgacından aramıza mesafe perdeleri gerilecek. Lakin Rübap şairinin mermer heykeli 'heykel-i say'inin bütün gururuyla Osmanlı-Türk tarihinde yaşayacak ve yükselecektir."[157]

2.1.2. KÜLTÜRDE HEYECAN (GENÇLİK) DEVRİ: TÜRK OCAĞI ETRAFINDA

Haşim Nahit; *"Yazı yazabilmek, beni sevindirmişti. Lâkin yazdıklarım, göğsümü gere gere ortaya çıkacak derecede bana cesaret vermemişler. Türkçesi benim idealime uygun değillermiş."*[158] diye tarif ettiği edebî mahsuller döneminden sonra, "*kültürde gençlik devri*" olarak adlandırılabilecek bir araştırma ve tahlil dönemine girer. Bu süreçte; Osmanlının geçirdiği zor günler, onu "*milliyetçi*" anlayışa yönelten ilk etken olmuştur.

---

156 Haşim Nahit, Tenkit-i Edebi: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete***, N:578, 8 Nisan 1326 (1910), s. 3
157 Haşim Nahit, Tevfik Fikret, **Servet-i Fünun,** S: 1390, 2 Ağustos 1332, s. 183-184
158 Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, s.59

Memleket işlerine dair *Yeni Gazete, Servet-i Fünun ve Tetebbu*'da yazdığı birkaç makaleden sonra, tefekkür sahasına ilk ciddî adımını *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yoları* adlı eseriyle atar. Osmanlı Devletinin çöküş sebeplerini gösterdiği eserde, kurulacak yeni devletin sağlam temellerde yükseltilebilmesi için ciddî tespitlerde bulunur. Bu tespitlerini, çeşitli kültürlerin tetkiklerini ihtiva eden zengin bir kaynakçaya dayandırır:

Osmanlı ve Türk devlet yapısının siyasî gelenekleriyle bunların gelişmesi konularında Edmond De Moulin'den etkilenir.[159] Ancak onun "*400 Çadır*" meselesine de Feridun Bey'in "*Münşeâtü's-Selâtin*"inden hareketle cevap vermekten geri durmaz. Osmanlı tarihinin özellikle kuruluş dönemiyle ilgili değerlendirmelerinde Ahmet Rasim'in "*Osmanlı Tarihi*"nden alıntılar yapar.[160] Yeniçerilerin kanunnamesiyle ilgili bilgileri Ahmed Cevad'ın, "*Tarih-i Askerî-i Osmanî*"sinden[161] aktaran yazar, Roma'nın "*ruhunu kaybetmesi*" ile Osmanlı'nın "*gaye-i emel*" eksikliği kıyasında da Gustave Le Bon'un "*Ruh'ul-akvâm*"ından[162] faydalanır. İslam dininin toplumdaki uygulama esaslarıyla ilgili "*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyeden",* alıntılar yapan yazar, bu yüce dinin nasıl tahrip edildiği ve bunun eğitimden topluma nasıl bir çöküşü hazırladığıyla ilgili tespitlerini de Kazanlı Musa Carullah Bigiev'in görüşlerine dayandırır.[163] Üzerinde sıkça durulan dinde yeni hükümler çıkarma (içtihat) hususunda Şeyh Muhsin Fâni'nin "*Felâha Doğru"* adlı eseriyle Ağaoğlu'nun ve Cemalettin Afgani'nin fikirlerinden yararlanır.[164] Hıristiyanlık ile Müslümanlık kıyasında İngiliz Moyer, Kont Gabineau'nun fikirlerinden faydalanırken, İslamiyet'e saldıran Dozy'yi de eleştirmiştir.[165] Ayrıca "*Haile İçin Kahraman*" adlı çevirisinde, Fransız tarihçi Ernest Lavisse'in milliyetçilik konusunun ilkokullarda tarih eğitimiyle verilmesi düşüncesinden etkilenmiştir.[166]

Nahit Erbil'i milliyetçi ve memleketçi düşünüşe yönelten ikinci sebep de, doğup büyüdüğü topraklarda yaşananlardır. Lynch kumpanyası ve Musul

---

159 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 3-24,202-203.
160 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 3-11.
161 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 8-12.
162 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 22-264.
163 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 27-38, 230-243.
164 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 28-43, 216-217.
165 Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,** s. 160-329.
166 Ernest Lavisse, **Haile İçin Kahraman**, s. 5-78.

sorunu sürecinde Irak halkının içine düştüğü çaresizlik yılları, Erbil'in kalemine sıcağı sıcağına yansımıştır. Bu dönemde, *"Yeni Gazete, İkdam, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Sabah"* gibi gazetelerin gayretlerini *"vatanperverâne çırpınış"* şeklinde niteleyen Erbil; *"İkdam'dan Abdullah Cevdet, Tanin'den Hüseyin Cahit ve Tasvir-i Efkâr'dan Ebuziya Tevfik"* gibi yazarların gayretlerinden övgüyle söz eder. Meselenin çözümü adına *"Irak Mebusan-i Kirama, Matbuat-ı Osmaniye'ye, Bağdat Vali ve Kumandanı Nâzım Paşa Hazretlerine, Siverek Mebusu Nureddin Beye, Muhterem Ayan ve Mebusan'a"* ve daha birçok ilgili kişi ve kuruma açık mektuplar yazar. Bu gayretler, konunun çözümüne katkı yapamasa da, Nahit Erbil'deki milliyetçi ve memleketçi anlayışı iyice pekiştirir.

Erbil'in milliyetçi ve memleketçi düşünüşündeki asıl unsur ise, onun Türk Ocağı etrafındaki faaliyetleridir. Türk Ocağı ile ilk temasını, devrin siyasî ve içtimaî karmaşasıyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışır:

"Koca Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığını, dünyanın iki defa kana boyandığını, türlü türlü muharebeler ve ihtilâllar görmüş olanlardan biriyim. Siyasî ve içtimaî vakıaların bu baş döndürücü kasırgaları ortasında, olup biten şeylerden müteessir olmamak, elimde değildi. İstanbul'un alaca, renksiz olan içtimaî tezahürleri ile siyasî cereyanları karşısında, yine iç duygularıma uyarak Türkçü olmuştum: O günden itibaren, İstanbul Türk Ocağı'ndan başka hiçbir cemiyetle beraber çalışmak hatırımdan bile geçmedi."[167]

Türk milletinin gelişmesini temsil eden kurumun Türk Ocağı[168] olduğunu vurgulayan Erbil; "*siyasî kulüp*" olmaktan ziyade,[169] Ocağın *"lisan, edebiyat, ahlak, hukukla"* ilgili yeni hayat şartlarını halkın vicdanına taşıdığını söyler.[170] *"Türk inkılâbını ortaya koyan Mustafa Kemal'in de, inkılâbın hedefini Türkçülükten aldığını ve sağlanan gelişmeyle Türkçülere ve Türk*

---

167 Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 16

168 Haşim Nahit, Türk Ocağı, ***İkdam***, N: 9264, 31 Aralık 1338 (1922), s. 3; Türk Ocağı Ne Yapmalıdır, ***İkdam***, N: 9297,2 Şubat 1339 (1923), s. 3; Türk Birliği, ***İkdam***, N: 8958, 23 Şubat 1338 (1922), s. 4

169 Haşim Nahit, Türk Ocağı ve Siyaset, ***İkdam***, N: 9293, 29 Kanun-ı sani (Ocak) 1339 (1923), s. 3

170 Haşim Nahit, Türk Ocağının Yapacağı şeyler, ***İkdam***, N: 9304, 9 Şubat 1339 (1923), s. 4

Ocağındakilere istikamet verdiğini"[171] söyleyen Nahit Erbil; bu dönemde Türkiye'de yayılan "*komünist*" faaliyetlere karşı, Türk Ocağının yaptıklarına dikkati çeker.

"Türk milletinin varlığını, Türk milliyetçiliği, İslam dini, aklın tekâmülünden başka hiçbir tedbir koruyamaz." diyen Haşim Nahit; "*Türk Ocağı*"nın "*Türk milliyetçiliği hissini inkişaf ettirmek"* ideali[172] peşinde olduğunu belirtir:

"Bilhassa Fransız kültürünün tesiri altında kalmış olan münevver Türk gençliği; 1908'de ilk defa olarak İstanbul'da 'Türk Ocağı' ismi altında bir cemiyet teşkil etmişlerdi. Bu cemiyetin gayesi ise; Balkanlardaki Türk mağlûbiyetinin, milletin varlığını bile tehdit eden bir tehlike intibahını bilhassa gençliğe verdiği bir devrede, Türk milliyetçiliği hissini inkişaf ettirmekti. Bu aynı hisle ocağın etrafında toplanan gençler; birtakım içtimaî meseleleri münakaşa eder ve aynı mevzuda konferanslar yapar ve bununla beraber muhtelif hayır işlerinde halka hizmet ederdi."[173]

Ömrü boyunca "*Türk Ocağı'ndan başka cemiyete yaklaşmamak*" kararındaki yazar; Yakup Kadri ve Necmettin Sadak'ın muhalif beyanlarına[174] rağmen, *"Türkçülük mefkûresi henüz tahakkuk etmemiştir."*[175] diyerek, muasırlaşma ve medenîleşmenin sadece hükümetin değil, Türk Ocağı gibi gençleri birleştirici şuurdaki kurumların[176] da çabasına bağlı olduğunu savunur.

---

171 Haşim Nahit, Türk Ocakları ve Büyük Gazi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1584, 20 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2

172 *"Millî şuuru takviye etmek, millî harsı meydana getirmek, içtimaî hayatta iş bölümünün husule ve mütehassıs zümrelerin teşekkülüne, Türk milletinin medenî, sıhhî, iktisadî, tekâmülüne çalışmaktır."* Haşim Nahit, Türkçülük Mefkûresi Tahakkuk Etmiş mi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1418, 7 Mayıs 1341 (1925), s. 2

173 (Hachim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede,*** *s.* 51

174 *"Türk Ocağı vazifesini yerine getirmiştir, lakin bugün aynı vazifeyi, şüphesiz yine Türkçülük cereyanından doğmuş olan daha vasi, daha şamil diğer bir müessese, kendi omzuna almış bulunuyor. Bu müessese ordusuyla hükümetiyle, idarî, adlî ve irfanî teşkilatıyla şu koca Türkiye devletidir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 16

175 Haşim Nahit, Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-1, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1412, 1 Mayıs 1341 (1925), s. 2; Haşim Nahit, Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1415, 4 Mayıs 1341 (1925), s. 2; Haşim Nahit, Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-3, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1416, 5 Mayıs 1341 (1925), s. 1-2

176 Haşim Nahit, Türk Ocağı, ***İkdam***, N: 9264, 31 Aralık 1338 (1922), s. 3

Türk milletinin gelişmesini temsil eden kurumun Türk Ocağı[177] olduğunu vurgulayan Erbil; "*siyasî kulüp*" olmaktan ziyade,[178] Ocağın *"lisan, edebiyat, ahlak, hukukla"* ilgili yeni hayat şartlarını halkın vicdanına taşıdığını söyler.[179] Ayrıca, *"Avrupa medeniyetine girme yollarından millî ekonomiyi geliştirme fikrinin[180]"* de buralarda konuşulduğunu ifade eder.

"Türk inkılâbını ortaya koyan Mustafa Kemal'in de, inkılâbın hedefini Türkçülükten aldığını[181] ve sağlanan gelişmeyle Türkçülere ve Türk Ocağındakilere istikamet verdiğini"[182] söyleyen Nahit Erbil; Paris'ten Ankara'ya geldiği zaman,[183] Türk Ocakları kongresinin çoğunluğu milletvekili milliyetçi delegelerle "*entelektüel program*" oluşturmaya çalışmasını yadırgar. Zira *"orijinal hiçbir şey"*in bulunmadığı ortamda, "*merhum Ziya Bey*"in sözleri, nakarat olarak tekrarlanmaktadır.[184]

Erbil; *Türk Yurdu*'nu *"Sultan sarayının karşısında dalgalanan Türkçülüğün bayrağı"* ve İstanbul Türk Ocağını da bütün ihtilâllara ve muharebelere rağmen yanan *"Türk milliyetçiliğinin ilâhî ateşi"*[185] görür. "*Türk'üm*" diye bağırmanın Türkçü olmaya yetmediği dönemde Ziya Gökalp'ın *"Dil, hukuk, güzel sanatlar, ahlâk ve içtimaî müesseseleri ilerletmek ve böylelikle Türk milletini medenî milletler seviyesine çıkarmak"* fikirleriyle modern Türkçülüğü savunduğunu belirten yazar; modern tekniğe dayalı millî bir iktisat sistemi haline gelen modern milliyetçiliğin ancak *"millî ideale paralel rasyonel bir mantıkla"* gerçekleştirilebileceğini ifade eder.[186]

---

177 Haşim Nahit, Türk Ocağı Ne Yapmalıdır, ***İkdam***, N: 9297,2 Şubat 1339 (1923), s. 3
178 Haşim Nahit, Türk Ocağı ve Siyaset, ***İkdam***, N: 9293, 29 Kanun-ı sani (Ocak) 1339 (1923), s. 3
179 Haşim Nahit, Türk Ocağının Yapacağı şeyler, ***İkdam***, N: 9304, 9 Şubat 1339 (1923), s. 4
180 Haşim Nahit, Türkiye'nin İtilâsı İçin: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3
181 Haşim Nahit, Türk Birliği, ***İkdam***, N: 8958, 23 Şubat 1338 (1922), s. 4
182 Haşim Nahit, Türk Ocakları ve Büyük Gazi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1584, 20 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2
183 Haşim Nahit, Tahassüsler: Paris'ten Ankara Türk Ocağına, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1421, 11 Mayıs 1341 (1925), s. 2
184 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 256-257
185 Haşim Nahit, İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.81-83
186 Haşim Nahit, Modern Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 4,15 Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.120-122

Birinci Dünya Harbinden sonra, Komünizmin *"Fransız kültürü ile beraber İstanbul'dan Türkiye'ye yayıldığını*[187]*"* belirten Erbil; 1908'de İstanbul'da kurulmuş Türk Ocağının şuurlu yaklaşımıyla, komünist faaliyetlere karşı topyekûn bir mücadele başlatıldığını belirtir. "*Aydınlık*"taki ilmî kisveye büründürülmüş "*din-vatan-millet*" aleyhine hücumları, *İkdam*'daki[188] yazılarıyla önlemeye çalıştığını söyler.

Erbil; yirmi iki yıllık (1908-1930) bu süreçte, gerek Irak'ta yaşananlar gerekse Osmanlının son dönemleriyle Türk Ocağına dair lehte veya aleyhte fikir beyan edenlere dair kısa değerlendirmelerde de bulunur:

Ağaoğlu Ahmet Bey: Ocağın en eski azalarından olan ve Ankara'da matbuat muharrirliği yapan rahmetli Ahmet Ağaoğlu; "Millî Cereyan" makalesiyle, mefkûreye doğru atılacak adımları göstermiştir.

"Aydınlık-Kadro" Mecmuaları: "Aydınlık" 1921'de, "Kadro" 1932'de; komünizmin yazı şeklinde hızlanmasını sağlar. "Suphi Nuri İlerinin İnsaniyet Kütüphanesi neşriyatı; Semiha Uzun Hasanın Marksın hayatı, felsefesi ve sosyolojisi; Nazım Hikmetin 'Sovyet Kanun esasi'si, Marksizm bibliyotekçi neşriyatından Engels, Marksın 'Sermaye' adlı kitabının formaları" gibi çalışmalarıyla, Türkiye'de komünist faaliyetlerin yayılmasına öncülük etmiştir. Daha sonra da CHP tarafından devlet kademelerinde ve üniversitelerde önemli görevlerle taltif edildiler.

Falih Rıfkı Atay: "Yeni Rusya - Moskova – Roma" adlı eserlerinde Türk-Rus inkılâbını denk tutması ve "Cumhuriyet"teki makalesinde "Acaba Garp memleketlerinin radyolarında İncil okunur mu?" diye sorarak din duygusunu fesat âleti haline getirmek isteyenlere uyması; o güzel üslûbuna hayran olduğum *Falih Rıfkı'yı,* Moskof dostluğu siyasetine aldandığı için, *Türk inkılâpçılığını temsil edenler arasında saymamızı güçleştiriyor.*

---

187 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 74-75

188 Haşim Nahit, Memleketimizde İlmî Cereyan-1, ***İkdam***, N: 8838, 23Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-2, ***İkdam***, N: 8846, 30Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-3, ***İkdam***, N: 8853, 5Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2; Memleketimizde İlmî Cereyan-4, ***İkdam***, N: 8860, 14Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.4; Memleketimizde İlmî Cereyan-5, ***İkdam***, No. 8866, 21 Teşrin-i sani 1337 (1921), s.2

Halim Sabit Şibay: Türk Ocaklarında, "alfabe ayrılığının, kültür ve dil ayrılığının başlangıcı; bunu yapanları da millî birliğimizi bozup parçalamak isteyen kundakçılar olduğunu" ısrarla vurgular.

Hamdullah Suphi Tanrıöver: Türk Ocakları ilk reisi olduğu yıllarda, "Türk'ün kafasını ve ruhunu millî bir çizgiye göre değiştirmenin bir talim ve terbiye meselesi olduğunu" söylemiş ve İnkılâplarla birlikte, bu işin başına geçmiştir.

Hasan Ferid Cansever: "Türk Yurdu"nun yeniden canlandırılmasına öncülük etmiş ve komünizmin beşinci kolu olan Hümanizmanın zehirlerine karşı "Köylünün hayatına girip yaşayış tarzını iyileştirmek ve sağlıklarını korumak için bir komite halinde fiilen çalışmak"tan ibaret "köycülük" fikrini savunmuştur.

Memduh Şevket Esendal: Ziya Gökalp'la birlikte, adı Osmanlı olan bir hükümet taslağının eliyle yakalanmışlar ve zindana atılmış; Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in olduğu hükümette CHP Genel Sekreterliği yapmıştır.

Süleyman Nazif: "Kinim, dinimdir" diyen Süleyman Nazif, Ziya'ya olan hiddetini, bana olan dargınlığını; millî bir kinin kanıyla yazılmış türküleri karşısında unutmuştur. Fransız ordusunun bir fatih gibi İstanbul'a girmesine karşı isyan etmiş ve Fransız kumandanını tahkir etmişti; sonra onu da Malta'da küs olduğu Ziya Gökalp'ın *yanına yolladılar.*

Şevket Süreyya Aydemir: Hem milliyetçilik aleyhtarlığını, hem de Marksizm taraftarlığını ötekilerden daha ustaca idare ettiği için; Karl Marksın Türkiye'deki havarilerinin başında sayılır. "Biz inkılâpçı, cemiyetçi, maddeci dinamik, bir felsefeye muhtacız." anlayışını savunur.

Vedat Nedim Tör: Kadro'nun ve Doğan Kardeş'in neşriyat müdürü olarak - CHP'nin gizli tahsisatıyla- devlet iktisatçılığını teşvik eden yazılar kaleme alıyor. "Nihayet yeni bir dil doğuyor. Dört adam, bir tabutu (Osmanlıca) sessizce serviliklere taşıyorlar." ifadeleriyle, tıpkı Rusya'daki Türkleri Ruslaştırmak için dili bozmak anlayışındakine benzer bir bozgunculuğun peşinde olduğunu itiraf etmektedir.

Zeki Velidi Togan: Müstemlekeci milletlerin "divisez regnez=halkı birbirine düşürerek ayırınız da öylece onları boyunduruk altında idare ediniz" şiarına karşı, "Türk birliği" idealinin halk arasında güçlendirilmesi düşüncesini savunur.[189]

Bu kısa değerlendirmelerin yanında, dönemin fikrî tartışmalarında biraz daha öne çıkan kişilere ve anlayışlarına dair tespitlerine de şimdi daha yakından bakalım.

2.1.2.1. ZİYA GÖKALP

Ziya Gökalp'la İstanbul Türk Ocağı'nda tanıştığını belirten Haşim Nahit; onun gece yarılarına kadar süren ilmî konuşmalarının hepsinde bulunduğunu belirtir. Gökalp'ın bazı aykırı fikirlerine karşı sadece kendisinin ağzını açabildiğini söyleyen Erbil; Ziya'nın "*Durkheim*" sosyolojisinden ilhamla verdiği öğütlerin aksi istikamette çalışmasına rağmen, "*Türkçülük*" idealinde ne kendisinin ne de başka Türkçülerin hiçbir zaman ondan ayrılmadıklarını özellikle vurgular.[190]

"Türkçülerin başı ve ideal yoldaşı" dediği Ziya Gökalp'la zaman zaman fikir uyuşmazlığına düşen Nahit Erbil; bunlardan ilkini, "*Avrupa'da bir talebe olmak"* isteyince yaşamıştır:

"Bir gün rahmetliye dedim ki:

-Tahsilimi bitirmek için Avrupa'ya gitmeyi çok istiyorum.

-Canım, dedi, Avrupa'ya gidip de ne yapacaksın? Meselâ Paris'e gidip, Durkheim'le konuşursan, bundan hiçbir şey öğrenemezsin; onun fikirleri, kitaplarındadır. Bunları burada da okuyabilirsin!

---

[189] Haşim Nahit, Mefkûreye Doğru**,** ***Servet-i Fünun*****,** S:1244, 26 Mart 1331, s.342-343; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 149-166; Türk Ocağı, ***İkdam*****,** N: 9264, 31 Aralık 1338 (1922), s.3; Mekteplerimiz ve İlmin Gayesi, ***Hâkimiyet-i Milliye*****,** N: 1457, 22 Haziran 1341, s. 2; Hümanizma dil ve kültür münakaşaları**,** ***Türk Yurdu***, C. 27 S: 1-2, 15 Kanun-ı sani 1943, s.13-16; ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 203-204

[190] Haşim Nahit, Ziya Gökalp'ın ölümünün 18. yıldönümü, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:5-6, 15 Teşrin-i sani 1942, s.173-176

Anladım ki ona göre bütün Avrupa; Fransa'dır ve bunun biricik âlimi de Durkheim'dir; lâkin onun bu tarzda görüşü ve söyleyişi; benim Avrupa'ya gitmek arzumu iki kat daha arttırdı."[191]

Yine Gökalp'ın, "*Durkheim*" sosyolojisinden ilhamla, Türk milletinin gelişmesi için saydığı şartlara karşı çıkar:

"Ziya Gökalp, Durkheim'in sosyolojisinden mülhem olarak şu kanaatte idi: Türk milletini terakki ettirmek için Türk lisan, edebiyat, güzel sanatlar, hukuk ve ahlâk müesseselerinin terakki etmesi gerektir. Bütün Türkçüler de bu kanaatte idiler. Bense, tamamıyla bunun aksini söylüyordum: İktisat müessesesi tekâmül etmedikçe, ne dil, ne edebiyat, ne de hiçbir içtimaî müessese tekâmül edemez. Türk Ocaklarının 1928'deki ikinci kurultayında bu fikrimi ortaya atarken, Ocağın bütün ak ve kara sakallıları bana kızmışlardı. Şimdi bile rahmetlinin o köhne fikrine inanmış olanlar vardır; lâkin modern tekniğin bugün ortaya koyduğu harikalar karşısında şimdi onlar, kim bilir, neler düşünürler?"[192]

Darülfünun müderrisleri içinde, bir ilmi, "*sistem halinde*" kavrayabilen ilk zekânın Ziya Gökalp olduğuna işaret eden Erbil; ancak *Yeni Mecmua* ve Ziya Bey'in muhtelif neşriyattaki Durkheim sistemi izahının, Mustafa Şekip Bey'in "*Bergson*"u izahı kadar anlaşılır olmadığını da ifade eder.[193]

Millî Mücadelenin temelini kuranlar arasında Ziya Gökalp'ın da varlığına dikkati çeken Nahit Erbil; onun *"Bütün ümidimiz, Mustafa Kemal Paşadadır, o bir şey yapabilir. Milliyetçiler de ne yapacaklarını bilirler."* sözünün, bu mücadeleye desteğin açık bir kanıtı olduğunu belirtir.

Yaşanan bir iki fikir uyuşmazlığına rağmen Ziya Gökalp'la irtibatını hiç kesmeyen Erbil; tutuklanıp Bekir Ağa Bölüğü'ne gönderildiğinde, bütün güçlükleri aşarak *Ziya Gökalp"*ı ziyarete gitmiş ve ona destek olmaya çalışmıştır:

"Bir akşam çocukluk arkadaşım olan genç bir zabit yanıma geldi ve dedi ki:

---

191 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 16
192 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 20
193 Haşim Nahit, İlimde ve Sanatta Tekâmül**, *İkdam*,** N: 9007, 13 Nisan 1338, s. 4

-İttihatçıları tevkif edip 'Bekir Ağa Bölüğü'ne götürdüler! Ziya Gökalp da, onların arasındaydı.

'Bekir Ağa Bölüğü' eski Harbiye Nezaretindedir. Hapishanenin karşısında sırık gibi uzun boylu, çok esmer ve sert sözlü birisi karşıma çıktı:

-Ne istiyorsun? dedi.

- Hüseyin Haşim beyi görmek istiyorum, dedim. Posta Telgraf Nazırı olduğu için, onu da ittihatçılarla beraber tevkif etmiştiler. Hüseyin Haşim Beyle görüştükten sonra Ziya Gökalp'ın bulunduğu yeri bana o gösterdi: Bir asker koğuşuna benzeyen geniş bir odanın içerisinde balık istifi gibi yan yana getirilmiş demir karyolaların üstünde bir kalabalık var. Bunlar arasında tanıdık simalara baka baka Ziya'yı buldum: Karyolasının üstünde, boynu bir yana bükük, ellerini dizi üstünde birbirine kavuşturmuş, bir kuzu masumluğu ile düşünüp duruyor... Yanına oturdum: Biraz konuştuk..."[194]

Bu olaydan sonra -1923'te Avrupa'ya gittiği için- Ziya Gökalp'la görüşemediğini belirten yazar; onun, "*Diyarbakır*"a gittikten sonra çıkardığı "*Küçük Mecmua*"sıyla Türkçülük faaliyetine devam ettiğini ve ölünceye kadar bu milliyetçilik idealine sadık kaldığını ifade eder.

2.1.2.2. YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

1932'deki Kadro mecmuasının imtiyaz sahibi olan Yakup Kadri, Haşim Nahit'in üslûbunu takdir ettiği muharrirlerdendir:

"Yakup'un bu küçük hikâyesi (Son Kuşlar), yeni bir estetik hayatın yepyeni bir mantıki ve telakkisi ile mahmuldür." [195]

Hatta Yakup Kadrinin "Üç Muamma" adlı eseri için, *"Saçını, sakalını kitaplar arasında ağartmış kimselerin düşünmeye cesaret edemediği büyük ve karışık meseleler arasında, yolunu şaşırmadan dolaşabildiğine hayret ediyorum."* ifadesiyle kendisine yaptığı iltifata teşekkür eder. Öyle ki hikâyesine, "*Bir Serencam muharriri aziz muhibbim Yakup Kadri Bey'e*" ve

---

194 Haşim Nahit, Ziya Gökalp'ın ölümünün 18. yıldönümü, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:5-6, 15 Teşrin-i sani 1942, s.173-176

195 Haşim Nahit, İlimde ve Sanatta Tekâmül, ***İkdam*****,** N: 9007, 13 Nisan 1338, s. 4

"*Şiirimin Perisi*" mensuresine "*Yakup Kadri Bey'e şu tac-ı eseri ithaf etmeme müsaade etsinler."* ithafını ekler.[196] Ancak Ekspres gazetesi başmuharriri Cevdet Perin'e cevabında da söylediği gibi, *"millî davalarda dostluk hissinin yeri olmadığını"* ısrarla vurgulayan Nahit Erbil; Yakup Kadrinin eski hükümetin Moskof dostluğu siyasetine aldandığını ve o güzel üslûbunu da aynı aldanışla "*dil oyunu*"na kurban verdiğini düşünür.[197]

Yazara göre Yakup Kadri; kendi bilgisini başkalarınınkinden üstün göstermeğe çalışmakla ve anlayışsızlığı yüzünden, "*Marksizm ve Leninizm*"e hayran olma bataklığına düşmüştür:

"Bugünkü Rusya'yı anlamak için ekonomiye(!) ve komünizm(!)e dair birtakım iptidaî malûmatla mücehhez olmak ve hatta Karl Marksın 'Sermaye' adlı eserini okumak kâfi değildir. Marksizm; skolâstik mantık üzerine müesses, donmuş bir ilim olmadığı için yarım asırdan beri birçok tashihlere, tadillere, ilâve ve tefsirlere uğramaktadır. Zaten bizzat Marksın vazettiği diyalektik usule göre bazı hükümlerin zaman ile değişebileceğini kabul etmek lâzımdır."[198]

Bu ifadeleriyle Yakup Kadrinin yüzeysel bir düşünce yapısına sahip olduğunu ve Türk halkını komünizme teşvik ettiğini söyleyen yazar; onun sefirlik payesine ermesinin hikmetini de *"Bolşevik diktatörlüğünü taklit eden Cumhuriyet diktatörlüğüne yardakçılık yapması"* şeklinde açıklar.

2.1.2.3. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN

Haşim Nahit; Servet-i Fünun'da zaman zaman karşılaştığı Hüseyin Cahit'i, *"tesir etmek ve heyecan vermekte mümtaz olan bir kalem sahibi"*[199] diye tarif eder. Zira Hüseyin Cahit, eserleri ve özellikle üslubuyla, bu devrede iz bırakmış kalemlerin başında gelmektedir.

---

196 Haşim Nahit, Türk Dehasının Bir Hususiyeti (Tiyatro ile uğraşmak isteyen gençlere), ***İkdam***, N: 8950,13 Şubat 1338 (1922), s. 3; Kâzım'ın Rüyası (Yakup Kadri Beye ithaf), ***İkdam***, N: 8929, 23 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 4-5; Şiirimin Perisi, ***Servet-i Fünun***, S: 1207, 10 Temmuz 1330 (1914), s.167

197 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 203-204

198 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 162-165

199 Haşim Nahit, Ahmet İhsan, ***Servet-i Fünun***, S: 1249, 30 Nisan 1331 (1915), s. 6-7

Ancak Haşim Nahit'in Hüseyin Cahit'le asıl diyalogu, Lynch şirketi meselesiyle ilgili yazılar dolayısıyladır. *"Hüseyin Cahid Bey'in Tanin'deki 'Lynch meselesinin menafi-i Osmaniye'ye muvafık olmadığı'na dair makalesini görünce, ben de 'Irak tehlikede!' diye bağırdım."* ifadeleriyle başlayan yazılar silsilesinde[200] hem meseleyi Hüseyin Cahit'e izah etmekte hem de bu haklı davasına destek istemektedir. Nitekim Hüseyin Cahit de, onu sürekli desteklemiştir.

Hüseyin Cahit'i takdir ettiği ikinci konu ise, önce Hitler diktatörlüğü daha sonra kızıl Bolşevik istilası aleyhinde yazma cesareti göstermesidir. Hüseyin Cahit; Hüseyin Cavit'in asıldığı İstiklâl mahkemesinde sararıp solma pahasına,[201] *"Asım Us, Peyami Safa, Necmettin Sadak, Nadir Nadi"* gibi gazetecilerle birlikte, insan hak ve hürriyetlerini müdafaa noktasında istilâcıların kötü niyetleri karşısında dimdik ayakta durmuştur.[202]

2.1.3. KÜLTÜRDE OLGUNLUK DEVRİ: AVRUPA YILLARININ İKTİSADÎ VE İÇTİMAÎ ÇALIŞMALARA TESİRLERİ

Haşim Nahit; Victor Hugo'nun "*Sefiller*" adlı romanının tercümesini okumakla, bu yazarın diline karşı merakını da tetiklemiştir. Nitekim Hukuk Fakültesi'nden hocası Ahmet Şuayb'ın da tesiriyle, Fransızcaya iyice yönelir. Bu arada, Fransızcasını ilerletmek için okuduğu "*Kıraat*" kitabı, ondaki "*Felsefe*" meylini de ortaya çıkarır. Eski Yunan-Lâtin, Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman edebî ve ilmî eserlerini okuya okuya, artık yepyeni bir âleme girmiştir. Görmek, duymak, düşünmek kabiliyetinin inkişafı, artık onda şiirle uğraşmaya imkân bırakmamıştır.

---

200 Haşim Nahit, Yeni Gazete idaresine -Dâhiliye Nazırı Vekili Hakkı Bey'e-, ***Yeni Gazete***, No. 6, 12 Ağustos 1324 (1908), s. 2; Lynch Meselesi -Tanin Muharriri Hüseyin Cahit Beye (Mebuslarımız da okusun), ***Yeni Gazete***, N:450, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3; Tanin Ser Muharriri Cahit Beye-Mebuslarımız da okusun, ***Yeni Gazete***, N: 452, 28 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3; Lynch Kumpanyasının Defteri-i Amalinden bir sahife, -Hüseyin Cahit'e- ***Yeni Gazete***, N: 441, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

201 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 167

202 Haşim Nahit, Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese, **Vakit**, yıl: 29 S: 9960, 3 Ekim 1945, s. 2

1922-25 ve 1930-39 dönemleri, yazarın "*kültürde olgunluk çağına*" adım attığı ve her konuda olayları "*olduğu gibi düşünme*"ye başladığı dönemdir. Sorbon'daki ilmî okumalar ve Avrupa'da uzun süre devam eden şahsî araştırmalar; "*memleketinin ancak iktisadî kalkınma yoluyla Avrupalı milletler seviyesine yükseleceği*"ne inanmış "*mütefekkir*" Haşim Nahit'i ortaya çıkarır. Türk vatanının uğradığı karışıklık ve çektiği acılar ortasında, millî ve yüksek bir idealin ışığını görüp sezen yazar; öz yaradılışından gelen keşif kuvvetiyle bulduğu Fransız kültürünü, bundan sonraki kültürel birikimi ve kütüphanesini oluşturmada mihenk taşı yapacaktır. Artık o; memleketinin her meselesine kafa yoran, Avrupa'yla mukayeseler yaparak meselelere çözüm yolları arayan bir fikir işçisidir.

Böylece yabancı bir dilde kültürünü yapmaya adım atan yazar; tahlil ve tetkiklerini daha geniş bir kütüphane çerçevesinde yapmaktadır. Öyle ki, sadece bir eserini yazarken verdiği kaynakça bile, bu farklı kültürlere ait zengin kütüphanenin ipuçlarını göstermeye yeterlidir:

"Bu broşürde istinat edilen ilmî vesikalardan bazıları şunlardır: ***1****-Mesopotamie-(L.Delaporte)* ***2****-Mezopotamya adlı kitabın mukaddimesi-(Henri Berr)* ***3****-Tarihten Evvelki Zamanlar-(J.De Morgan)* ***4****-Şark Arkeolojisi hakkında 3 cilt-(D.G.Contenau)* ***5****-Yakın Şark: (Şemsettin Günaltay)* ***6****-Resmî Raporlar-(Ankara Müze Müdürlüğünün, Ahlatlıbel, Boğazköy, Gümüştepe, Alacahöyük v.s yerlerde hafriyat yapan Türk arkeologları.)* ***7****-Paris'te çıkan Mouseion mecmuasındaki makalesi-(Stokholm Müzesi Müdürü Olov Jans)* ***8****-Sümer, Elam ve Türk dilleri arasında benzerlik-(Hamit Zübeyir Koşay)* ***9****-Dillerin menşei adlı iki cilt-(Hilair de Barantnon)* ***10****-Arkeoloji eserleri-(Gordon Childe)* ***11****-Modern Medeniyet tarihi-(Höffding)* ***12****-Fizyolojik psikoloji-(Wundt)* ***13****-Zekânın başlangıcı ve bütün eserleri-(P.Janet)* ***14****-İktisadî Sosyoloji-(Maunier)* ***15****-Millî iktisat sistemi-(Frederik List)* ***16****-Altın dal-(Georges Frazer)* ***17****-Tarih-(Emile Brehier)* ***18****-Grek medeniyeti- (Abel Ray)* ***19****-Tecrübî psikolojiye ait bütün eserleri-(Ribot)* ***20****-Avrupa buhranının psikolojik sebepleri-(Haşim Nahit Erbil)* ***21****-Türkiye'de modern teknik nasıl meydana gelebilir?-(Haşim Nahit Erbil)* ***22****-Dil Tekniği-(Haşim Nahit Erbil)* ***23****-Komünizmle mücadele rehberi-(Haşim Nahit Erbil)* ***24****-Bunlardan başka*

psikoloji, sosyoloji, matematik, teknik terakki v.s ye dair Avrupalıların eserleri..."[203]

Kaynakçadan da anlaşıldığı üzere Erbil; yönünü, artık tamamen Batı'ya çevirmiştir. Dilden felsefeye, sanattan tekniğe, içtimaiyattan iktisadiyata uzanan geniş bir alana yayılan tetkikleriyle; yepyeni bir kültürün teorisyeni olarak, çalışmalarını çok yönlü biçimde sürdürmüştür. Onun, bazen eleştiri bazen takdir üslubuyla matbuata yansıyan bu gayretlerini besleyen kaynaklara da kısaca değinelim:

Nahit Erbil; uzun süre meşgul olup eser verdiği güzel sanatlara ait düşüncelerini geniş bir tahlil süzgecinden geçirerek yansıtmıştır. Estetik ve sanat konusunda Grosse'den; lisan konusunda Max Müller ve B. Russell'den; iktisadın dil üzerine tesiri hakkında Wund, R.Maunier ve H.Spencer'den;[204] faydalanır. Yine Sümerlerin Türk oluşu ve dil özelliklerini tespiti için Mezopotamya ağırlıklı tarih konusu bağlamında L.Delaporte, Henri Berr, D.G.Contenau, J.De Morgan ve Ankara Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay'dan; Sümerlerin dili konusunda Hilair de Baranton'dan ve teknik icat konusunda Gordon Childe'den yararlanmıştır.[205] Ayrıca Dil Kurumu'nun 1942 Kurultayında dil meselesinin sosyolojik bir hâdise olduğunu ispat için Profesör Z.F.Fındıkoğlu, İsmail Hami Danişment ve kelime uzmanı dediği Ribot'un düşüncelerine yer verir.[206] Suut Kemal Yetkin'in "*Ulus*" gazetesinin güzel sanatlara tahsis ettiği nüshalarında romancıların fikirlerini yansıtmasını olumlu bulan Erbil; İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Karagöz davası etrafında yükselen itirazlara karşı duruşunu destekler hatta yazılarıyla katkıda bulunur.[207] Bu süreçte yazıları ve fikirleriyle dil ve sanat konusuna katkıda bulunan Ahmet Emin Yalman *(Vatan),* İsmail Habip Sevük (*Cumhuriyet*),

---

[203] Haşim Nahit ER-BİL, **7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s. 3

[204] Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği -II'nci Kitap***, s.298-302 / 312-317; ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.163 / 198-214; İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 95, 1 Aralık 1943, s.5 / 22; İktisadî Sosyolojiye Göre: İktisat Lisanı, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 99, 1 Şubat 1944, s.8 / 20

[205] Haşim Nahit ER-BİL, **7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s. 22; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 213-214

[206] Haşim Nahit, Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı (Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresi), ***Bilgi Mecmuası***, C. 3 S. 21, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, s. 134-138

[207] Haşim Nahit, Dil-Edebiyat Roman Masal Demek mi, ***Millet***, S. 20,1 Aralık 1943, s.237-240; Türk'ün Dehası ve Karagöz, ***Yeni Adam***, S. 279, 2 Mayıs 1940, s.4/19

Profesör Kemal Cenap *(Ulus)* Cevdet Perin *(Ekspres)* ve İstanbul Üniversitesinden Cemil Bilsel'e destek verir.[208]

Haşim Nahit'in kültürel dünyasındaki etkilenmenin temeli, Sorbonne İktisadî İçtimaiyat talebeliği yıllarına dayanır. İlk araştırmalarında analojiye eğilen yazar; Fransız Profesör A.Lalande, Cresson, H.Metzger ve Bertholet'ten faydalanır.[209] Haşim Nahit; "*üstadım*" diye bahsettiği Bougle'nin *"Fransız Sosyolojisinin Blançosu"* adlı eserini okumuş ve Durkheim'in psikolojiyle ilgili ortaya koyduğu görüşleri bu eserin ölçüleriyle değerlendirmiştir. Şahıs psikolojisi bilmediği için yanlış kararlar veren Durkheim'i, *"hocası Ribot'un tecrübî psikoloji hakkındaki fikirlerini çalmakla"* suçlayan Erbil; ustası A.Comte gibi, Durkheim'in yanlış fikirlerinin de, zihinlerine saplanmış ve yeni ilimlere hayat hakkı tanımayan birer zehirli kıymık hükmünde olduğunu savunur.[210] Yazar; *"İngiliz ve Alman tecrübî psikoloji mekteplerini Fransa'ya tanıtmış"* ve ilmi geliştirmiş olan Ribot'un psikoloji konusundaki fikirlerine büyük önem verdiği gibi, 7 Avrupalı düşünürün "*İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya ve Birleşik Amerika*"nın içtimaî buhranları hakkında yaptıkları tetkikleri içeren Bougle'nin *"İçtimaî Buhran ve Millî İdeolojiler"* adlı eserinden de etkilenmiştir.[211]

Vahşi kabilelerle medenî insanların dinî ve mistik akideleriyle ilgili konularda, İngiliz düşünürlerinden James G, Frazer'in fikirlerinden faydalanan Haşim Nahit; Paris'te belli başlı psikologların eserlerini okurken, Freud'un eserleriyle de tanışmış ve hatta Freud'un eserlerindeki yanlışları eleştiri konusu yapmıştır.[212]

Modern felsefe tarihi hakkında Danimarkalı Herald Höffding ve eski felsefe konusunda Brehier'in fikirlerinden faydalanan yazar; Fransız psikologlarından

---

208 Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği -II'nci Kitap***, s.320-323; ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 203

209 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.16-17; ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.8 / 25-28; Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-1, ***Yeni Adam***, N: 329, 17 Nisan 1941, s.4; Tecrübî Psikoloji, ***Yeni Adam***, N: 294, 15 Ağustos 1940, s.6 / 13

210 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.9 / 194-195; İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9 S. 151, Ankara 15.10.1939, s.196-197

211 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.32-47; ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.59-65

212 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.19; ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.28-32; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 194-195

Pierre Janet'ten rasyonel mantık, Şarl Jid ve A.Smith'den iktisat, J.J.Roesseau'dan toplumbilim, G.Frazer'den din ve gelenekler, Maunier'den hukuk ve ahlak, List'ten millî iktisat, R.Menier'den iktisadî içtimaiyat, L.Play'den toplumsal çözümlemeler, D.Müller ve M.M.De Schacht'tan ekonomi ve sosyoloji ilişkileri, Goguet'ten ahlâk ve siyaset konularında etkilenmiştir.[213]

Erbil; daha ilaveler yapılabilecek bu geniş yabancı kültür dışında, bizim matbuatımızdaki çalışmaları da titizlikle takip etmiştir. *Yeni Sabah*'tan Kadircan Kaflı'nın İkinci Dünya Savaşı bilgilerinden, Mahmut Makal'ın Türk Köylüsünün iktisadî durumunu anlatan *Bizim Köy*'ünden, *Yeni Sabah*'tan Dr. Cahit Tanyol'un hafıza yetersizliği ve ideal arasındaki bağlantıya dair düşüncelerinden, 16.3.1946 tarihli *Ülkü* mecmuasındaki Reşat Şemsettin Sirer ile 21.3.1946 tarihli Vatan gazetesindeki Ali Fuat Başgil'in "*Üniversitelerin muhtariyeti*"ne dair makalelerinden, Esat Tekeli ve Muhlis Ete'nin *Ulus*'taki iktisat plân ve programına ait tekliflerinden, 25.12.1944 tarihli *İktisadî Yürüyüş*'teki Profesör Şükrü Baban'ın para politikasıyla ilgili fikirlerinden, Ord. Prof. Şevket Memedali Bilgişin ve Profesör Suphi Nuri İleri'nin hukuk ile iktisadî ve içtimaî hayatın ilişkilerine dair yaklaşımlarından istifade etmiştir.[214]

Yine *İkdam*'ın Paris muhabiriyken, Kurtuluş Savaşı sonrası yürütülen diplomatik teşebbüsleri "*Paris Mektupları*" başlığı altında günü gününe takip etmiştir. Bu çerçevede; Paris Mümessilleri Ferid ve Nabi Beylerle, Paris'te konferans veren Müfide Ferid Hanımla, Viyana'daki konferansa katılan Ahmet Rıza Beyle, Ankara Dâhiliye Vekili Fethi Beyle, Londra Konferansına

---

213 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.113-140; ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede,*** s. 52-53; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 232-233; ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 132-133; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 253-254; ***Dil Tekniği -II'nci Kitap***, s.336-339; Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa, ***Hâkimiyet-i Milliye*****,** N: 1442, 4 Haziran 1341, s. 2; Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s.4; İktisat Tetkikleri: Millî İktisadın Tekâmül Şartları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1766, 6 Haziran 1342 (1926), s.3; Türk Tayyareciliği ve millî iktisadiyatı, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 6, 15 Ağustos 1342 (1926), s. 1-3

214 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 94-95; **7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s. 13-15; . Üniversiteye Muhtariyet Verilir mi-16, ***Vakit*****,** S: 10135, 7 Nisan 1946, s. 2/4; İktisat Sistemi ve Plân-7, ***Vakit***, S: 10096, 27 Şubat 1946, s. 2; Türk Parasının Değeri, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9702, 26 Ocak 1945, s. 2; Modern Türkiye ve Modern Ekonomi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 109, 3 Temmuz 1944, s. 9 / 21

katılan Doktor Nihat Reşat Beyle görüşerek bilgi ve değerlendirmelerini sıcağı sıcağına İstanbul matbuatıyla paylaşmıştır.[215]

Görülüyor ki Haşim Nahit; gerek araştırmacı özelliği gerek gazeteci kimliği yönüyle oldukça zengin ve renkli bir çevreye sahiptir. Yabancı bir dille kültürünü yapma kararı, onun çok farklı bir kültürel birikim elde etmesini sağlamıştır. Bu birikimin köşe taşı olabilecek birkaç ismi biraz daha yakından tanıyalım.

2.1.3.1. ANDRE LALANDE TESİRLERİ

Haşim Nahit; 1936 tarihinde, "*Analogie*"ye dair tetkiklerini bir sisteme bağlamak için Sorbon Üniversitesi Dekanı Prof. Delacroix'den yardım isteyince, kendisine, bu konuda daha fazla birikime sahip Profesör A. Lalande'ye (1867-1963)[216] gitmesi tavsiye edilir. Üç gün sonra gittiğinde, gözden geçireceği kitapların listesi hocası tarafından kendisine hemen verilen Erbil; Paris'ten ayrılınca da, mektuplaşmak suretiyle, Lalande'la irtibatının sürdüğünü belirtir.

Mektupların ilkinde, *"Dünya muharebesi örneğinden hareketle, analoji ile düşünüşün bozuklukları ve bu düşünüşü düzeltme yolları"* üzerinde durur:

"Analoji, bir tefekkür ve idrak tarzıdır. Analoji, dün olduğu gibi, bugün de insanî dalâletlerin ilk membaı olmuştur: Dinlerin tarihi ve umumiyetle tarih, bu yoldaki şahadetlerin rivayeti halini almıştır. Muharebeye gelince, medenî insanlar şöyle düşünüyorlar: -Biz muharebe ettik, öyle ise yine muharebe edeceğiz! Yeni bir muharebe mukadder ve zaruridir; çünkü insanın; böyle

---

215 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris Mümessilleri Ferid ve Nabi Beylere Göre, ***İkdam***, N: 9121, 10 Ağustos 1338 (1922), s.1; Paris Mektupları: Müfide Ferid Hanımla Mülakat, ***İkdam***, N: 9098, 15 Temmuz 1338 (1922), s.1; Paris Mektupları: Ahmet Rıza Bey ile Mülakat, ***İkdam***, N: 9112, 29 Temmuz 1338 (1922), s.1; Paris Mektupları: Ankara Dâhiliye Vekilinin (Fethi Bey) Paris Muhabirimize Beyanatı, ***İkdam***, N:9114, 31 Temmuz 1338 (1922), s.1; Paris Mektupları: Londra'da Nihat Reşat ile Bir Mülakat, ***İkdam***, N:9137, 26 Ağustos 1338 (1922), s. 1

216 *Sorbonne profesörü olan Fransız filozof Andre Lalande (1867-1963); Fransız Felsefe Kurumu (1901) kurucularındandır. İngiliz filozof H. Spencer'in evrim fikrinin aksine "involusyon=gerçeğin köklü ve evrensel bir eğilim oluşturduğu" düşüncesini savundu. Onun felsefesi pozitivist ve metafizik-spiritualistic elemanları birleştirir. "Bilim Felsefesi Üzerine Dersler, Sorular ve Cevaplarla Pratik Ahlak, Psikoloji Değer Yargıları, İndüksiyon ve Deney Teorileri" eserlerinden bazılarıdır.* Kaynak: http://tr.wikipedia.org

meşum intibaları silmeğe veyahut yaradılışında olan kusurlarını düzeltmeye iktidarı yoktur: İnsan, kendi kafasını, balmumu gibi yoğurup ona yeni bir şekil veya hassa veremez."

İkinci mektubunda da, Durkheim'le Levi Bruhl'un "*keyfî psikoloji yapma*" hususunda aynı yanlışta buluştuklarına dikkati çeker:

"Durkheim'le Levi Bruhl'un dalâlet membaları müşterek ve birdir: İptidaî insanların içtimaî hayatları hakkında hüküm verirken, delillerini, bazı seyyahların seyahat kitaplarından alırlar. Lâkin buna yapılacak şu itirazlar var: 1-Bu seyyahlar, psikoloji mütehassısı değildir.

2-Bunların şahadetleri çoklukla birbirini tutmazlar.

3-Onlar, kendi kafalarına uygun ve kalbî hükümler verirler. (Yani kendileri de dindar oldukları için analoji ile düşünüp onlar hakkında hüküm verirler.)

4-Bilhassa lisan meselesinde aldanırlar: Arap dilini öğreten bir dil mektebi Paris'te vardır. Buna rağmen Fransız muharrirleri, yazılarında kullandıkları bazı Arapça tabirleri ne doğru yazarlar ve ne de doğru manasıyla anlarlar. Meselâ 'iman' kelimesini müezzin manasında kullanmalarında üç katlı bir hata vardır."

Neticede A.Lalande, Nahit Erbil'in hem Analogie hakkındaki düşüncelerinde hem de Avrupa ve Asya'nın harp edeceği hakkındaki tahminlerinde yanılmadığını görerek onu, takdir etmiştir.[217]

2.1.3.2. EMİLE DURKHEİM'İN FİKİRLERİ KARŞISINDA

Haşim Nahit; *"memleketimizde en fazla nüfuz kazanmış sosyoloji sisteminin başındaki adam"* dediği Emile Durkheim'in (1858-1917)[218],

---

[217] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.7-14; ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.118; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 114 / 242

[218] *Yahudi Hahambaşı'nın oğlu olarak dünyaya gelen Emile Durkheim (1858-1917); 1887 Bordeux, 1902 yılında Sorbonne Üniversitelerinde Eğitimbilim Profesörlüğü yaptı. Toplumbilimi kendi dinamikleriyle işleyen bilim haline getiren Durkheim; Auguste Comte'un fiziği ile Herbert Spencer'in biyolojisini birleştirerek, toplumsal olayların sadece kendi türünden olaylarla açıklanabileceğini savundu. Kurumlar, örneğin din ve Tanrı anlayışı da topluma bağlıdır ve onunla birlikte gelişip evrimleşir: İnançlı kimse için Tanrı neyse şuurlu birey için toplum da odur. "Ahlaksal Terbiye, Ahlak ve Hukuk Kaideleri Hakkında Dersler, Dinî Hayatın İlkel Biçimleri, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, İntihar" eserlerinden bazılarıdır.* Kaynak: http://tr.wikipedia.org

A.Comte'un çırağı olarak, *"dünyayı görüş ve anlayış tarzı"* açısından, ustasından da fazla ve büyük hatalar bıraktığını düşünür.

Durkheim'in "*İçtimaiyat Usulünün Kaideleri*" kitabındaki *"İnsanın derunî hayatını, haricî tezahürleriyle ve cemiyetlerin superieur (mükemmel) tipini, inferieur (aşağı) tipi ile izah edeceğim."* ifadesini, yanlışlıklar silsilesinin ilk halkası sayan Nahit Erbil; ferdî psikoloji yapmadan içtimaî psikoloji yapmaya kalkışan Durkheim'in, insan bilgisinin en yükseği olan "*kendini bilmek*" hakikatini çiğneyerek "*içtimaî psikoloji*" yapmaya yeltenmekle, sosyolojisini pozitif ilimlerin dışına attığını iddia eder.

Durkheim'in "*cemiyeti, ayağı ve dimağı olan acayip bir mahlûk gibi tasavvur etmesiyle zaman ve mekân gibi kategorilerin cemiyet tarafından yaratıldığı*" iddiasına bazı Fransız âlimlerin bile güldüğünü söyleyen Erbil; Sorbon'daki kürsüsünde "*iktisadî sosyoloji*" okutulmaya başlayınca, Durkheim'in ilmî dalâletlerinin de aynı kürsünün profesörleri tarafından bir bir ortaya konulduğuna dikkati çeker.

Durkheim sosyoloji sisteminin dayanak noktası olan "*Marifet Nazariyesi*"nin iktisat ilmine kıymet verilmediği için yıkılmaya mahkûm olduğunu iddia eden Haşim Nahit; Pierre Janet'nin "*Zekânın Başlangıcı*" adlı eserinde söylediği gibi, istihsal âletlerini icat eden ferdin, cemiyeti ve müesseselerini kurduğunu özellikle vurgular.

Durkheim'in de, L.Bruhl ve Spinoza hatta Bergson gibi, hep spekülâsyonla uğraştığına işaret eden yazar; onun ne ferdi, ne cemiyeti ve ne de cemiyetin iktisadî hayatını anlamadığından yakınır. Hâlbuki dünya kurulduğu günden beri şu veya bu cemiyetten bir fert çıkıyor; kitleyi, hayvan sürüsü gibi güdüyor. Öyleyse Durkheim'in iddiasının tam tersi doğrudur: Yani fert var, cemiyet yoktur; kısaca cemiyet, ferdin esiridir. Hülâsa mümtaz fertler; cemiyetleri istedikleri yola sürükleyebilirler, aksi takdirde cemiyet onları ölüme sürükler.

Durkheim'in "*din ve Categorie*"ler hakkındaki "*Marifet Nazariyesi*"ne dayalı bütün fikirlerinin meselâ İslâmiyet'ten ve Hıristiyanlıktan alınacak delillerle reddedilebileceğini söyleyen Nahit Erbil; toplumu, Tanrı yerine koyarak *"İnançlı kimse, davranışlarında Tanrı'yı nasıl gözetirse birey de*

davranışlarında toplumu öylece gözetmelidir." anlayışını, Durkheim adına bir talihsizlik ve ahmaklık sayar. Hatta "*Aydınlık*" mecmuası muharrirlerinin de; yazılarında, ilmî bir kisveyle Durkheim'in bu sosyolojik anlayışına saldırmak suretiyle, Türkün vicdanında yaşayan, *'din-vatan-millet'* gibi mukaddes kavramları zayıflatmaya çalıştıklarına dikkat çeker.

Ziya Gökalp ve Türkçülerin bile, Durkheim sosyolojisinden hareketle, *"Türk milletini terakki ettirmek için Türk lisan, edebiyat, güzel sanatlar, hukuk ve ahlâk müesseselerinin terakki etmesi gerektir."* anlayışını benimsediğini söyleyen Haşim Nahit; kendisinin savunduğu *"İktisat müessesesi tekâmül etmedikçe, ne dil, ne edebiyat, ne de hiçbir içtimaî müessese tekâmül edemez."* tezinin, Durkheim sosyolojisini temelinden yıkan biricik hakikat olduğunu tüm bilim âlemine haykırır.

Nitekim Erbil'e göre Henry Berr; *"Ateşin pamuğu yaktığı gibi, iktisadî sosyolojinin sağlam kanunları da Durkheim'in uydurma sosyolojisini öylece öldürdü."* ifadesiyle, yeni ilim cereyanlarının Türkiye'ye gelmesini engelleyen Durkheim sosyolojisinin de sonunun gelindiğini haber vermektedir:

"Teknik ile ilim ve teknikten daha fazla olarak ilim, her şeyden evvel ferdî taharrilerdir ve bunlar daima ferdî olarak tezahür ederler. Çünkü yontulmuş taşa, ilk defa olarak sap takmak suretiyle onu bir balta hâline getiren insanlar gibi keşifler ve kâşifler meydana gelmiştir. Dolayısıyla terakki, cemiyetin dışında değildir; lakin terakkiyi cemiyet yapmaz ve cemiyet, bazı defa terakkiye de mani olur."[219]

2.1.3.3. CELESTİN BOUGLE'NİN ÖĞRENCİSİ OLARAK

Haşim Nahit'in, "*üstadım*" dediği ve Sorbonne'da, sosyoloji ve felsefe profesörü olarak görev yapan Bougle (1870-1940)[220]; Durkheim'in yerine

---

[219] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.6-17 / 195-214; ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.16-20 / 95-114; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 132-136 / 193-202; İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9 S. 151, Ankara 15.10.1939, s.196-197; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-1, ***Varlık***, C. 11 S. 176, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.176-177; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-2, ***Varlık***, C. 11 S. 177, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.194-195; Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı, ***Varlık***, C. 11 S.178, 01 Aralık 1940, s. 224-228

[220] *Celestin Charles Alfred Bougle (1870-1940); Fransız filozof, sosyolog, antropolog ve etikçi olarak tanınır. Annee Sociologique Dergisinin ilk kadrosunda, sosyoloji kuram ve metodolojisi kısmında*

geçmiştir. Hocasının, Fransız gelenekçiliği sebebiyle Durkheim'in fikirlerine bağlı gibi görünmesine rağmen, ilmî dürüstlüğünden asla şüphe edilemeyeceğine inanan Erbil; onun *"E.Durkheim'in en büyük hatası, iktisat müessesesini ihmal etmesidir."* sözünü de, bu tarafsızlığının kanıtı sayar.

Psikoloji, sosyoloji, düşünce ve analoji konularında etkilendiği hocasıyla arasında samimî bir diyalog kurabilen Nahit Erbil; *"İlmî tetkiklerimi kolaylaştırmak ve beni irşat etmek hususundaki iyiliklerini ve Türk milletine karşı sempatilerini asla unutmayacağım."* dediği Bougle'ye, her konuya dair görüşlerini rahatça ifade edebildiğini belirtir. Hatta Türkiye'de başına büyük sıkıntılar açan Fransızca kitabının hocasının takdirine mazhar olduğunu söyleyen yazar, hayli müşkülpesent olan üstadından *"Özellikle eserinizin Maşinizm bahsi, orijinaldir!"* iltifatını aldığını belirtir.

Bougle'nin, Durkheim'in ihmal ettiği iktisat müessesesini, sosyoloji kadrosunun içerisine sokmaya çalışırken mevcut sosyolojik sistemi yerle bir ettiğini ve bunu da bilerek yaptığını iddia eden Erbil; bunun sebebini de, Durkheim'in *"bütün içtimaî müesseseler ile ferdî fiil ve hareketleri cemiyetin maneviyatına bağlayan spiritualıste yaklaşım"*ına karşı hocasının *"bütün içtimaî müesseselerin 'madde'ye ve maddenin istihsal tarzına bağlı olduğunu ve bu tarz değişince o müesseselerin de -zarurî olarak- değişeceğini ileri süren tarihî maddiyetçilik"*i savunması şeklinde açıklar.

Durkheim'in "*İntihar*" adlı eserini ve sosyolojisinin bazı ana fikirlerini kırk elli sahifelik bir çalışmayla tenkit eden yazar; *"Durkheim'in, Fransa'da tecrübî psikolojinin büyük bir üstadı olan Ribot'un, bu dâhilî tecrübe hakkındaki hemen bütün tetkik mahsullerini gizlice kendisine mal ettiğini"* Bougle'ye söyleyince, ondan şu nazik cevabı alır:

"Evet, Durkheim bunu 'Revue philosophique' felsefe mecmuasında bir sefer yazdı. Ancak daha fazlası için de çok ısrarcı olmamak lazım. En doğrusu, Durkheim'in intihar hakkındaki eserini alıp onun dediklerini sıra ile

---

görev alır. 1908'de ders vermeye başladığı Sorbonne'da, Durkheim'in ölümüyle kürsü başkanı olur. Sosyoloji disiplinini "1-genel sosyoloji 2-hane ve siyaset sosyolojisi 3-ahlak ve hukuk sosyolojisi 4-din sosyolojisi 5-ekonomik sosyoloji" diye gruplar. "Bilimin Önünde Demokrasi, Öğrencinin Sosyoloji Rehberi, Toplumsal Eylem ile Sosyoloji, Kast Sistemi Hakkında Yazılar, Fransız Sosyolojisinin Bilançosu, İçtimaî Buhran ve Millî ideolojiler" eserlerinden bazılardır. Kaynak: http://tr.wikipedia.org

tenkit etmelisiniz ve unutmamalısınız ki bu mevzuya dair yazılmış birçok ciltler de var."

Bougle'yle beraber 7 âlimin görüp tetkik ettikleri memleketler hakkındaki düşüncelerini içeren *"İçtimaî Buhran ve Millî ideolojiler"* adlı kitabını, hem Türkiye'deki modern teknik işini tetkik hem de bu yolda yeni bir usul ortaya koymak için referans kabul eden Haşim Nahit; böylece modern teknik işini tetkik için kendisinin izlediği usulün onlarınkinden daha ilmî ve doğru olduğunu mukayese yoluyla ortaya koymaya çalışır.

Bougle'ye yazdığı son mektubunda *"Şimdilik hep psikoloji tetebbuları yapıyorum ve ümit ediyorum ki sosyoloji sahasına daha ziyade kuvvet ve salâhiyetle dönebileceğim."* diyen Nahit Erbil; ne yazık ki, Türkiye'nin iktisadî durumuna yoğunlaşınca, sosyolojiye ait çalışmalarına son şeklini verememiştir.[221]

2.1.3.4. THEODULE ARMAND RİBOT'TAN ETKİLENMELER

Önce Sorbonne'da, sonra College de France'da profesörlük yapan Fransız psikologu Ribot'un (1839-1916)[222] Alman ve İngiliz psikoloji ekollerini Fransızlara tanıttığını belirten Haşim Nahit; onun ferdî ruhiyat hakkındaki tetkikleri sırasında, içtimaî ruhiyatın canlı noktaları üstüne de parmak bastığını hatırlatır. Durkheim'in kıymet hükümlerine varıncaya kadar kendi eserlerine aktardığı psikoloji kırıntılarının, Ribot'un içtimaî ruhiyata ait hususiyetler olduğunu belirtir.

İnsanda iki türlü mantığın varlığını göstermeye çalışan Ribot'un, aslında mantıksızlığa dayalı Nitzsche mantığının önüne geçmeye çalıştığını söyleyen

---

[221] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.8-12 / 169; ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.45-46 / 202; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 41 / 136; İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9 S. 151, Ankara 15.10.1939, s.196-197; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-1, ***Varlık***, C. 11 S. 176, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.176-177; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-2, ***Varlık***, C. 11 S. 177, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.194-195; Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı, ***Varlık***, C. 11 S.178, 01 Aralık 1940, s. 224-228

[222] *Theodule Armand Ribot(1839-1916); Sorbonne'da, ve Collège de France'da profesörlük yapan Fransız psikologudur. İlk Fransız deneysel psikoloji kuramcısıdır. Kişiliğin psikofizyolojik öğretisi doğrultusunda çalışırken, belleğin çözülme yasalarını ortaya koymuştur. Patolojik psikoloji çalışmalarını, rasyonelden ziyade deneysel olarak sürdürür. "Bellek Hastalıkları, İstenç Hastalıkları, Kişilik Hastalıkları" eserlerinden bazılarıdır.* Kaynak: http://tr.wikipedia.org

Erbil; bu amaçla, ilk devredeki mantığı, *"Affectif=teessürî"* ve *"rationnel=gerçekçi"* yaklaşımlar olarak ikiye ayırdığına dikkati çekiyor. Birincisi; ferdî ve içtimaî hayata ait itikatlar ve hurafelere dayalı *"arzu, nefret, korku, hiddet"* gibi duygularla açığa çıkan mantıktır. İkincisi; bir gayeye yönelik objektif düşünüş veya tekniği üretmeyi amaçlayan rasyonel mantıktır. Yazara göre rasyonel mantık, hâdiselerin tabiatını ve objektif nizamını; afektif mantıki ise, bunu yapan kimsenin sübjektif tabiatını belirler. Rasyonel mantık, bir hastalığın delillerini tahlil eder: hastanın bünyesini, hastalığın arazını tetkik eder. Afektif mantık ise bunun aksine olarak neticeyi evvelden tayin eder.

Hükümlerini maddî tecrübelere göre veren Fransız deneysel psikoloji kuramcısı Ribot'un, çalışmalarını kişiliğin psikofizyolojik öğretisi doğrultusunda yoğunlaştırdığını söyleyen Nahit Erbil; bu yüzden de onun *"büyük adamların yetişmesinde cemiyetin tesiri olmadığına çünkü cemiyetin, daima icadın aleyhinde bulunduğuna"* inandığını söyler. Hatta muhayyilenin yüksek icat şekillerinin cemiyet tepkisinden uzak olan güzel sanatlarda daha erken olduğunu göstermek için hocasının verdiği örnekleri sıralar:

"Mozart 3, Hayden 4, Şubert 11 yaşında musiki parçaları ibda etmişler. Behtovn ise daha büyük yaşta böyle bir şey yapabilmiştir. Şiirde Şiller ve Byron 16 yaşında kendilerini göstermişler. Heykeltıraşlık, mimarî gibi plâstik sanatlarda orta yaş 14'tür. Mikelanj 13, Van dik 10 yaşında istidatlarını göstermişler."

Ribot'un, dilin tekâmülünü zekânın tekâmülü ile izah ettiğini söyleyen Erbil; çocuğun okul çağı ilerledikçe öğrendiği ve kullandığı kelimelerle cümle yapısının değişmesiyle ilgili verdiği örnekleri de bu düşüncenin delili sayar:

"İlkokulda okutulacak 'okuma kitabı'nda; 1-Cümleler, kısa olmalı. 2-Cümleler, eşyanın sıfat ve isimlerini ihtiva etmeli. 3-Cümlelerde 'fiil' en az yer almalıdır.

Bunların sebeplerini kolayca bulabiliriz: a)Çocuğun, hafızası kısadır. b)Çocuk müşahhas eşyanın zahirî vasıflarını görebilir. c)Eşya arasındaki alâkayı pek seçemez; çünkü zekâsı, bunları arayıp bulacak seviyeye henüz gelmemiş."

Daha sonra Ribot'un, lisanın meydana gelmesindeki tekâmül devrini tetkik ettiğini belirten yazar; "tecrit" vasıtasıyla zekânın tekâmüle doğru gidiş safhalarını da hocasının şu örneğiyle izah eder:

"Orta tecrit, kelime ile yapılır; 'superieur' tecritte ise kelimenin rolü yoktur. Bu farkı görebilmek için, umumî bir tabir işitildiği zaman insanın şuurunda ne hâsıl olduğunu tecrübe ile anlamak istedik. Matematikçi, fizikçi, âlim, filozof, ressam, çalgıcı, şair, romancı gibi meslek adamlarını toplayıp müşahhastan mücerrede 'köpek, hayvan, renk, şekil, adalet, iyilik, fazilet, kanun, sayı, kuvvet, zaman, alâka, illet, namütenahi' kelimelerini söyleyip hatırlarına gelen çağrışımları kâğıda yazmalarını istedik.

Müşahhas şeylerle uğraşmaya alışmış ressam; 'kanun' mefhumunu, kırmızılar giyinmiş hâkim suretinde; 'şekil' mefhumunu, değirmi bir omuz, 'kuvvet'i; yumruk, 'namütenahi'yi, siyah bir çukur halinde tasavvur etmiş!

Bir kadının intibaı şöyledir: 'Kanun' mefhumunu, 'hükümet fenadır' cümlesiyle tasavvur etmiş; 'iyilik', 'fazilet', iki adamın ismini ona hatırlatmış. 'Şekil' kelimesi, güzel bir adanma ismini, 'alâka', karı koca münasebetlerini, 'adalet', mahkeme salonu ile hâkimleri, 'köpek' akrabasından birini ısırmış olan köpeği onun hatırına getirmiştir. Bir ressam, 'sayı'yı parlak noktalar, 'adalet'i de paralel ve muvazi çizgiler halinde düşünmüş."

Görülüyor ki Nahit Erbil; *"Fransız psikolojisinin babası"* dediği Ribot'u, *"mücerret fikirlerin tekâmülü"* noktasındaki gayretleriyle hep takdir etmiş ve *"insanın kelime ile değil, işaretle düşündüğü; tecrit etmek ameliyesi ilerledikçe de imajdan büsbütün ayrılarak 'zaman, mekân, illet' gibi soyut mefhumları algılayabilecek seviyeye geldiği"* tespitini de, bu konuda hocasının ulaştığı seviyenin göstergesi saymıştır.[223]

---

[223] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.59-63; ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.118-120; ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 227 / 236; İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9 S. 151, Ankara 15.10.1939, s.196-197; Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı, ***Varlık***, C. 11 S.178, 01 Aralık 1940, s. 224-228

2.1.3.5. FREDERİK LİST'TEN YARARLANMA

Haşim Nahit; "*Wurtemburg*"lu genç bir milliyetçi ve iktisatçı olanı F. List'i[224], 18. asrın sonuna doğru 360'tan fazla krallık ve beyliklere ayrılmış ve modern sanayisi olmadığı için İngiliz ticaretinin geniş pazarı haline gelen Almanya'yı bir araya toplayan "*mucizevî iktisatçı*" olarak tarif eder. F. List, bütün bu dağınık hükümetler arasında "Zollverein" gümrük birliğini, şimendifer birliğini ve nihayet "*millî iktisat sistemi*"ni meydana getirerek günümüz Almanyasının temellerini atmıştır. Böylece Almanya'da, daha evvelce sanayileşmiş İngiltere ile öbür Avrupa milletlerinin asırlarca tecrübelerden sonra elde ettikleri sanayi terakkisi, kıyas edilmeyecek kısa bir müddet içerisinde elde edilmiştir. "*Mektep*" ile "*fabrika*"nın dengeli şekilde gelişerek birbirine yardım etmesi, Almanya'nın yüksek bir teknik meydana getirmesini sağlamıştır. [225]

List'in *"Bir memleket; birçok filozofa, lisaniyat mütehassısına, edebiyat mütehassısına mukabil pek az miktarda sınaatle, ticaretle, denizcilikle uğraşanlara malik olabilir. Böyle bir halin neticesi olarak bir memleketin muallimlerden ziyade papazları, hükümet ricalinden ziyade muharebe adamları ve kanun müdafileriyle hâkimlerden ziyade idare adamları ne kadar çok olursa bu, milletin müstahsil kanunlarının inkişafını o derecede men eder."[226]* sözünü, Türk iktisadiyatının teşekkülü ve gelişimi adına önemli bir prensip olarak kabul eden Erbil; Sorbon'un 1923-1924 içtimaiyat yolunu, bütün Dünyada olduğu gibi, *"müstahsil kuvvet"* nazariyesinin aydınlattığına dikkat çeker.[227]

İngiliz Adam Smith'in bir zamanlar "*İncil*" gibi el üstünde tutulan iktisat kitabının "*Millî İktisat Sistemi*" ile gözden düştüğüne işaret eden Nahit Erbil;

---

224 *Georg Friedrich List (1789-1846); serbest ticaretin herkes için kazançlı olmadığını açık seçik ortaya koymuş alman iktisatçısıdır. orijinal Avrupa birliği kuramcısı olarak kabul olan fikirleriyle, Avrupa Ekonomik Topluluğunun temellerini oluşturdu. 1841 yılında Almanya demiryolları sistemini kurarak Almanya'nın kalkınmasını başlattı. Gerek Almanya gerek Amerika'daki çalışmalarına rağmen sürekli dışlandı. 30 Kasım 1846 tarihinde intihar etti.* Kaynak: http://tr.wikipedia.org

225*Haşim Nahit ER-BİL,* ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** *s.176-177;* ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** *s.9-19;* ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** *s. 62-76;* ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** *s. 45-46*

226 Haşim Nahit, Millî İktisadiyat: İktisadiyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1341 (1925), s. 2

227 Haşim Nahit, Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3

List'in *"Serbest ticaret nazariyesinin yalnız insaniyeti ve fertleri görüp 'millet'i asla görmediğini anladım."* sözüyle, Dünya ticaretinde İngiliz menfaati yerine her milletin kendi menfaatini öne çıkardığına dikkati çeker.[228]

Karl Marks'ın Alman iktisadiyatçısı F. List'in bütün iktisatçılarca malûm olan "*Müstahsil kuvvet"* nazariyesini, buna bağlı bir sürü fikirlerle almış iken bunları, -kendisinin buluşları imiş gibi- yazılarında kullanmasını, ilim sahasındaki hırsızlıkların şaheseri[229] sayan Erbil; List'in Almanya'da Zollvrein=gümrük ittihadını, şimendifer sistemini ve nihayet millî iktisat sistemini kurmasına rağmen önce memleketinden uzaklaştırılmasına sonra da sefalet ve ıstırap içinde ölmesinin sebebini de yine onun haysiyet dolu sözüyle açıklıyor:

"Hakkımda doğruluğunu hiçbir şeyin ispat edemeyeceği çok fena muameleler yapıldı. Çünkü bazı kimselerin ve bazı hususî menfaatlerin yolu üzerinde bulunuyordum. Bu entrikaların bidayetinden beri, Alman halkını böyle hususî ve sefil münakaşalarla azap etmeyi düşünmekten çok uzak olan ben, bütün bu tecavüzlere karşı sükûtla mukabeleye katiyen karar vermiştim. Bunun sebebi, hayatımın bunca senelerini feda ettiğim iyi bir maksadı bozmamak ve gayemi takip etmenin ilzam ettiği zihin rahatlığını ihlal etmemek ve nihayet bir gün hasımlarımın hiç olmazsa bu noktada haklı olduğumu teslim edeceklerini ümit edişim idi."[230]

2.2. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN GÜZEL SANATLARA AİT GENEL DEĞERLENDİRMELERİ

Bölümün başında da değinildiği gibi, Arapça ve Farsçasının iyi olması sayesinde daha lise yıllarında Divan edebiyatıyla yakından ilgilenen Erbil;

---

[228] Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s.4

[229] Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: Millî İktisat Tarihinden Notlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1691, 20 Mart 1342 (1926), s. 3; Millî İktisat Tetebbuları: İktisadiyatta Şahsî Teşebbüsler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1699, 28 Mart 1342 (1926), s.3; İktisat Tetkikleri: Millî İktisadın Tekâmül Şartları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1766, 6 Haziran 1342 (1926), s.3; Millî İktisat Sistemi Tetebbu'ları: Tarih ne diyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1683, 12 Mart 1342 (1926), s.3

[230] Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s.4

İstanbul'a gelince de benzer bir sanat ortamıyla karşılaşır: "*Sanat için sanat*" anlayışını telkin eden Divan edebiyatı merakı onu, Servetifünun anlayışının devamı mahiyetindeki Fecr-i Ati şiirine yakınlaştırır. Haşim Nahit; Meşrutiyetin ilk yıllarında, Servet-i Fünun dergisi etrafında yepyeni bir edebî topluluk oluşturmaya çalışan İstanbul münevverleri halkasına dâhil olur. Böylece yüreğinde köpüren "*güzel yazılar yazmak*" hevesi de dönemin matbuat sütunlarında ilk mahsullerini vermeye başlar.

Yazı hayatının "*çocukluk devresi*"[231] olarak nitelediği bu devredeki eserlerini "*edebî tür*" formuyla ortaya koyan Nahit Erbil; bir yandan da Meşrutiyetin ilanıyla alevlenen dönemin edebî tartışmalarına dâhil olur. Böylece, güzel sanatların hem teorisyeni hem de uygulayıcısı olarak neşriyatta bulunur.

2.2.1. DİL, SANAT VE EDEBİYATA DAİR GÖRÜŞLERİ

Haşim Nahit'in güzel sanatlara ait değerlendirmelerine geçmeden evvel, değişim evrelerine Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle beraber bizzat şahitlik ettiği "dil" hakkındaki düşüncelerine değinelim. Bu düşünceler, değişik şubeleriyle ele alacağımız "*sanatta tekâmül*" seyrini anlamlandırmamıza katkı sağlayacaktır.

2.2.1.1. "DİL" KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

"*Dil*" meselesiyle ilgili tespitlerini, yirmiye yakın yazısıyla kitaplarındaki değerlendirmelerinde gündeme getiren Haşim Nahit; konuyla ilgili görüşlerine, "*Dil Tekniği*" adlı kitabında son şeklini verir. *"Baştanbaşa bir tarih olan Türk dili, Cumhuriyetçiler için Türk bayrağı ve Türk toprağı gibi mukaddestir."* hitabıyla kitabını takdim eden Nahit Erbil; öncelikle "*Türk dilinin menşei*" konusunu ele alır.

---

[231] Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, s.59

Dilin menşei hakkında değişik faraziyelerin varlığına[232] işaret eden Erbil; bazı belgeler ışığında Sümerlerin Türk olduğunu ortaya koyduktan sonra, Sümer-Türk dili kıyaslamasıyla, Dünya dillerinin menşeinin Sümerce (Türkçe) olduğunu örnekleriyle ispatlamaya çalışır:

"Sümerlerin arkeolojik eserlerini tetkik etmiş ecnebi âlimlerin yazdıklarına güre Sümercede 'güneş'; 'gökyüzü' ilâhının adı Babbar ve yeryüzü ilâhının adı Nannardır. Sümerce ilâh isimleri, baba, nene kelimeleri olmuş! Sümerce ilâh isimlerindeki 'r' harfleriyle şeddeleri, birkaç bin senelik 'zaman' aşındıra aşındıra yok etmiş! Bunun canlı misalini İstanbul şivesinde bulabiliriz: Meselâ Türkçemizde kullanılan farsça 'hastahane', 'eczahane' kelimeleri; zamanla 'hastane'; 'eczane' şekline girmiştir. Bununla beraber Irak Türkleri bugün bile 'anne' manasında 'nene' kelimesini kullanırlar.

Yine arkeolojik araştırmalara göre Sümerler, bir zaman sonra demir madenini işletmişler hatta 'Eridu' kelimesi de, erimek fiilinden gelen 'eridi' kelimesinin aynısıdır: Bakır eridi, demir eridi, dediğimiz gibi… Ve görülüyor ki 'Eridu', Sümer şehrinin ismi olmuş; öyle bir şehir ki onun ilâhı, demircilik ilâhıdır!"[233]

Zekânın bütün canlılarda ama "*akıl*"ın -lisan sayesinde- sadece insanlarda ortaya çıkıp gelişebildiğine dikkati çeken yazar; Türk lisanının morfolojik gelişimini, Türk milletinin akıl üstünlüğünün göstergesi sayar. Zira Türkçe fiillerdeki "*tahlil ve terkip*" ile "*generalisation=tamim etme*" kabiliyetlerini, Türk zekâsının doğru yolda ilerlediğinin kanıtı sayar:

"Bir dilin eksiklik veya tamamlığını gösteren, onun morfolojisidir: Türk dilinin bu bakımdan; Arapça ve Farsçadan ne derecede üstün olduğunu

---

[232] *Aristo felsefesinde "dilin, tabiatüstü bir varlık tarafından insana öğretildiği" anlayışı vardır. Durkheim'in "Dili cemiyet yarattı." ve A.Smith'in "İnsan; para gibi, dili de ihtiyacı gereği yarattı." ifadeleriyle Wundt'un "Dilin, insanların çıkardığı ses taklitlerinden (onomatope) oluştuğu" görüşleri, bu konudaki yaklaşımlardan sadece birkaçıdır.*
(Ayrıntılı bilgi için bk. Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.298-345; Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*****,** s.36/44/136/243; Haşim Nahit ER-BİL, **7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s. 20-26; Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 95, 1 Aralık 1943, s.5 / 22

[233] Haşim Nahit ER-BİL, **700 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs**, s. 21-23
Ayrıca yazar; *"Sümerlerin Türk olduğu"* teziyle ilgili "*Suriye, Mısır, Irak ve Filistin*"deki şahsî müşahedelerinin yanı sıra, Ankara Müzeler Müdürü H.Z.Koşay'ın "*Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Mevkii*" broşürü ile Fransız lisan âlimi Hilaire De Baranton'un "*Dillerin Menşei*" adlı kitabı gibi birçok bilimsel çalışmayı da değerlendirmektedir.

görmek için Fransızca, İtalyanca, İngilizce veya Almancadan bir 'fiil'i Türkçe ve Arapçaya çeviriniz. Meselâ Fransızcanın 'etre' filini, artıksız ve eksiksiz olarak Türkçeye çevirmek mümkündür. Hâlbuki böyle bir şey, Arapça ve Farsçada imkânsızdır: Üç zamana ve öbür tasrif 'mode'larına ait kelimelerin çoğu Arapçada yoktur. Bir kere bu mücerret mefhumların Arapçada mevcut olmaması, Türk düşünüş mekanizminin üstünlüğünü gösterir. Bununla beraber bir fiilin bütün modlarını Arapçada harfi harfine meydana getirmek lâzım gelirse her biri için ayrı ayrı kelimelerden -hem de uzun- cümleler teşkil etmek zarurî olur. Farsçaya gelince; eğer Arap lisanının yardımı olmasa bunda birçok fiiller tasrif edilemez ve birçok fikirler de ifade edilemez."[234]

İklimin, fizikî çevredeki maddî unsurların ve nihayet üretim tarzının dil üzerinde tesirleri[235] olduğuna işaret eden Erbil; R. Maunier'in "*iktisadî sosyoloji*"ye dair tespitlerinden hareketle, "*dil tekniği*" ile "*medeniyet seviyesi*" arasında sıkı bir ilişki olduğu sonucuna varır. Aynı ilişkinin Türk diliyle Dünya dilleri arasındaki paralelliğine dikkati çeker:

"İnsanın düşünüşü ilerledikçe, teknik âletlerini de ilerletmiş ve lisan tekniği de, ister istemez, bu terakki seyrini takip etmiştir. Avcılıktan çobanlığa, oradan çiftçiliğe ve nihayet teknik işlere geçince; buna paralel olarak, yeni kelimeler vücuda getirilmiştir. O halde bir dilin morfolojisini, gramerini, zenginlik veya fakirliğini anlamanın yolu; iktisadî gelişmelerine bağlıdır. İşte Türk dili de, modern diller gibi, modern ve millî iktisadın inkişafına paralel olarak gelişmiştir."[236]

Böylece dil tekniğini modernliğin bir ölçüsü olarak belirleyen Haşim Nahit; insanlığın ortak eseri olan ve bir meşale şeklinde elden ele dolaşan medeniyetin, her milletin bünyesine bir şeyler kattığına inanır. Bu katkının da, söz konusu yeni kültürlerin tezahürü kelimelerle ortaya çıktığını belirtir:

"Dünyada, kendi başına kurulmuş bir tek 'millî' dil yoktur. Avustralya'daki ilkel kabilelerden daha yüksek medeniyet seviyesine varmış milletlere kadar, bu kelime alışverişi mevcuttur. Garp medeniyetinin anası Yunan-Latin

---

234 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.227-228
235 Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojiye Göre: İktisat Lisanı, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 99, 1 Şubat 1944, s.8 / 20
236 Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği -II'nci Kitap***, s.298-345

kültürünün Avrupa dillerine birçok kelimeyle girmesi gibi, Türklerin Müslümanlığı kabul edişiyle, lisanı Arapça olan dinin tesiri altında, edebî, ahlâkî ve ilmî birçok Arapça kelime de sonradan dilimize karıştı.

Bir milletin başka bir milletten fikir ve kelime alması fazilettir; çünkü medenîleşmek bir fazilettir. İngilizlerin Yunanca-Lâtince kelimeleri gırtlaklarına uydurmaları gibi; Türkler de, birçok Arapça-Farsça kelimeyi -bazen imlâsını ve manasını da değiştirerek- Türkün ağzına ve dudağına uydurmuştur. Ancak bu sırada yapılan yanlışlıklar dili öylesine ayağa düşürdü ki artık Fransızca, İngilizce, Almanca kelimeleri Türkçeye sokmaya çalışan yazarları görüyoruz. Bu durum, ilmî bilgi yoksulluğunun apaçık bir delilidir."[237]

Erbil; Türk dilinin menşei ve morfolojik gelişimini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Arapça-Farsça terkiplerle ağırlaşan "*Osmanlıca*" lisanının sadeleştirilmesini ele alır. *"Türk ruhuna telkinâtta ilk vasıta"* gördüğü lisanın *"teceddüdünün tedrici olması"* gerektiğini belirtirken; alfabe değişikliğini ilk zamanlar "*tıfılâne*" bulur zira "*ıslah-ı hurufî*"den önce "*mükemmel bir vasıta-i ifham*" için kıraati kolay "imlâ"nın aciliyetine inanmıştır. Bu hususta "*aksâ-yı emel*"i ölçü alır. Ona göre Türk aksâ-yı emeli ne ise lisanı ona göre takrir edilmeli![238]

Dil meselesinin ilmî bir mevzu olarak ilk defa "*Türkçüler*"in gündeme getirdiğini belirten yazar; Şinasi'nin "*edebiyat dilinde bir temizlik yapma*" anlayışından ibaret gördüğü bu anlayışın, İstanbul Türk Ocağındaki münakaşalarda -başta Ziya Gökalp olmak üzere- "*Türkçenin millîleştirilmesi*" şeklinde genelleştirildiğini belirtir.[239] İlk olarak Donanma mecmuasında[240] ele

---

[237] Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, s. 6-7

[238] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları***, s.265-266

[239] Haşim Nahit, Türk Ocağı Ne Yapmalıdır, ***İkdam***, N: 9297,2 Şubat 1339 (1923), s.3
Bu yazıda, "İstanbul Türkçesinde mukabili olmayan Arapça-Acemce kelimeleri eskisi gibi kullanacağız lakin Türkçe mukabili olan Arapça-Acemce kelimeleri kullanmayacağız. Klişe haline gelmiş Arapça-Acemce cemilerden başka kelimelerin daima müfretlerini kullanacağız. İzafet terkiplerinin zincirlerini kırıp Türk lisanî dehasının ahengine tabi olacağız." gibi değerlendirmelere yer verilmiştir.

[240] ***1****-Yabancı lisanlara mahsus edatları Türkçede kullanmamak: Mesela "zî-hayat" "zî-kudret" yerine "canlı" ve "kudretli" demeyi tercih edeceğiz. "bin-şart" yerine "şu şartla" "barü'l-irade" yerine "iradeyle" diyeceğiz.* ***2****-Yabancı lisanlara mahsus cemileri (çoğulları) Türkçede kullanmamak: Mesela "eşkâl" yerine "şekiller", "tesâvir" yerine "tasvirler", "hasta-kân" yerine "hastalar" diyeceğiz.* ***3****-Yabancı lisanlara mahsus terkipleri kullanmamak: Mesela "marâz-ı sârî" yerine "sârî marâz" diyeceğiz. (Böyle marâz gibi mâ-kabli lisanımızda bulunan kelimeleri "müteradif kelimeler"*

aldığı lisan meselesine dair tespitlerinin son halini, "*Dil Tekniği*" adlı kitabında ve on dört madde halinde sıralar:

*"**1**-İmlâ lügati, konuşma ve yazı lisanımızda kullanılan kelimelerin imlâsını tayin etmekle onlara bir varlık vermiş oluyor. Eğer yeryüzünde söylenen bütün dillerdeki kelimeleri içerisine almış umumî bir lügat olsaydı, buna Türk lisanı bakımından kıymet verip vermemek bahis mevzuu bile olamazdı. Lâkin önümüzdeki imlâ lügati, Türk diline girmiş kelimelerin imlâsını tayin etmek suretiyle bu kelimelere yeni bir varlık vermiş olduğu için bunların kıymetini, Türkçe bakımından ölçmek ve kurcalamak lâzımdır.*

***2**-İmlâ lügatinde kelimelerin en doğru telâffuz şeklini tayin için, İstanbul şivesinin kabul edildiği anlaşılıyor ki bunun ehemmiyeti biraz sonra anlaşılacaktır.*

***3**-Âbide, âlim gibi kelimelerde 'a'nın üstüne bir uzatma işareti koymalı.*

***4**-İmlâ lügatinde bazı yabancı kelimeler var ki bunların Türkçe karşılıkları yazılıdır: **a**) Bir kere bu yabancı kelimeler, ne İstanbul şivesinde ve ne de Anadolu şivelerinde kullanılmaz; **b**) Türkçe karşılığı olan o yabancı kelimelerin imlâ lügatine geçirilmesi, halk diline girmemiş de yalnız edebiyat lisanına girmiş Arapça ve farsça kelimelerin imlâsını, bunları bilmeyenlere öğretmek içinse, yabancı kelimeleri ayrı bir lügatte toplamalıdır.*

***5**-'Eczahane' kelimesi, Türkçeleşerek 'eczane' olmuş; bunu Türkçe kelimelerden ayırt etmeğe lüzum yok; şayet böylelerinin aslı gösterilmek isteniyorsa, bunu yabancı kelimelerin lügat kitabında yapmalı.*

***6**-İstanbul şivesinde doğrunun aksi olan 'eğri' kelimesinin o lügatte bir de 'iğri' şekli var ki bu, bir tek şive yerine iki türlü şiveyi yaşatmak istemektir.*

---

*bahsinde zikredeceğiz.) "Şems-i cihân-peyrâ" yerine "dünyayı bezeten" yahut "dünyayı aydınlatan güneş", "sefîd-i renk" yerine "beyaz renkli" diyeceğiz. **4**-Lisanımızda mevcut müteradif kelimelerden aralarında bir "nuance" kuvvet-i ifade farkı olmazsa Türkçelerini tercih edeceğiz, "istimal" yerine "kullanmak" diyeceğiz. Bazı arkadaşlar müteradif kelimelerden meselâ "merhamet" ile "acımak" arasında bir "nuance" şöyle birbirinden ancak dikkatle ayırt edilebilen iki renk arasındaki hafif bir ayrılık derecesindeki bir mana farkı görüyor ve her ikisinin de yerine göre kullanılması fikrindedirler. **5**-Her lisanın -böyle unsurlarından sonra- bir de söyleyiş tarzı var. Türkçede bu söyleyiş tarzının en güzeli İstanbul'unkidir. İstanbul Türkçesi, Osmanlı-Türk siyasî hududu dâhilinde ve haricinde bulunan mevki lehçelere tercih edilecek ve tekâmülüne çalışılacak.*

Haşim Nahit, Lisan Meselesi, ***Donanma***, N: 119-70, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1115

***7**-Kabul ettiğimiz bir şivede bulunmayan bir kelimeyi o şiveye sokmak, her şeyden önce, bir tek şive prensibine aykırıdır: 'Açmak', 'aldanmak' fiillerinden yapılmış, İstanbul şivesinde bulunmayan kelimeler gördük: **a**) Modern milletlerin dillerinde 'kıyasî', 'gayri kıyasî' fiiller var ki bu sonuncuların bazısında sade bir iki tasrif tarzı kullanılır, böyle iken hiçbir lisan âlimi, bu tasrifi az olan fiillerin tasriflerini kıyasîler gibi çoğaltmamıştır; **b**) Lisan önce meydana gelmiş ve onun gramerini sonradan yapmışlar; bunu söylemek, hiçbir kimsenin şimdiye kadar keşfedemediği bir sırrı hatırlatmak içindir: Meselâ Türkçe ve İngilizcede sıfat, mevsuftan evvel gelir, Arapça ve Farsçada ise bunun aksidir. Bunların niçin böyle olduğunu dilin 'deha'sına verirler. Türk dilinin 'dehası' da aynı köklerden gelen kelimeleri tayin ve tahdit etmiştir. Açmak ve aldanmak fiillerinden yapılan kelimeler, bu dehaya aykırıdır; **c**) Modern lisanlarda fiillerin tasrifleri ve aynı kökten gelen isimler ve sıfatlar muayyendir. Hâlbuki dil kurumu; kıyas yoluyla bunları yapıyor, **d**) Kelimeyi doğuran, hayatî ve iktisadî zaruretlerdir: Hastahane, eczahane, kolera, firengi, malarya, gibi kelimeler ancak bu hastalıklar anlaşıldıktan ve bunların hastanede ilâçla tedavi edilmesinden sonra lisanımıza girmiştir.*

***8**-Dil kurumunun açmak ve aldanmak fiillerinden yaptığı bazı kelimelerin Fransızca karşılıkları yoktur. Ne bizim şivemizde, ne de modern bir lisanda bulunmayan kelimeleri dil kurumunun neden icat ettiğini hiçbir ilmî bakımdan izah etmek imkânsızdır.*

***9**-İmlâ lügatinde bazı Fransızca kelimeler var; hâlbuki bunların Türkçesini biz kullanıyoruz, bu yabancı kelimeleri Türkçeye sokmak Türk dilinin aleyhindedir.*

***10**-İmlâ lügatinde 'giller' edatı, müfret olarak, kullanıldığı halde buna 'ler' ilâve edilmiş.*

***11**-İmlâ lügati; bazı Fransızca kelimelerin şeklini değiştirerek Türkçe imiş gibi gösteriyor ki bu da doğru değildir.*

***12**-İmlâ lügati birkaç hecesi Fransızca ve birkaç hecesi de uydurma olan kelimeler yapıyor.*

***13**-Muhtelif ilimlere ait kelimeleri, bu ilimlerin mütehassısları yapmalıdır.*

***14**-Türkçeyi Arapça ve farsça kelimelerden temizleyelim derken Dil Kurumu, bu sefer Fransızca kelimeleri Türkçeye sokuyor!"*[241]

Türk Dil Kurumunun hazırlattığı lügatten hareketle itiraz ve tekliflerini bu şekilde ortaya koyan Erbil; "*konuşma-yazı dilinde gündelik kullanılan ve dinî hükümleri ifade eden kelimeleri değiştirme*"nin, düşünce sistemi üzerinde derin yaralar açacağını belirtir.[242] Zira "*imagination=tasavvur, taklit sesi, yazı işareti*" unsurlarından oluşan kelime, insanın tefekkür sisteminin aynası olduğu için; bazı kavramlarda görülen zorlamanın, söz konusu toplumun zihniyet dünyasında buhranlar oluşturacağı aşikârdır:

"Dil Kurumu, sade yazı dilimizde değil, hatta konuşma dilimizde her gün kullandığımız dinî kıymet hükümlerini ifade eden kelimeleri bile değiştirmek istiyor! Bu vakıa, dilcilerin düşünüş tarzının fahiş bir hatası gibi sırıtmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti lâiktir, yani iktisadî ve içtimaî nizamlarını, İslâm dininin hükümlerine göre tanzim etmez ve edemez de. Çünkü modern hayat şartları, yeni nizamların yeni ihtiyaçlara uygun olmasını emrediyor; bu ihtiyaçları karşılayacak nizamlar ise, dinî itikatlara göre değil, rasyonel bir mantıkla, daha doğrusu iktisadî sosyoloji ilminin rehberliğiyle kurulabilir. Lâkin maddî hayatın bu zaruretleri; en az bin yıl ömrü olan ve dünyadaki bütün Müslüman Türklerin canına kadar işlemiş bulunan İslâm kültürünün izlerini, Türk dilinden silmeye kalkışanların bu hareketlerini terviç edemez. Çünkü böyle bir şey, Türk birliğini alt üst edebilir.

Dünyanın hiçbir medenî milleti, böyle bir dil oyunu yapmamıştır: İngiliz lisanını, muhtelif dillerin kelime unsurlarından teşekkül etmiş olduğu halde hiçbir İngiliz âlimi veya cahili, bir tek kelimenin değiştirilmesine kalkışmamıştır. Fransızca, İtalyanca, İspanyolca vs hep öyle... Yalnız Almanlar; bazı ilmî ıstılahları Cermenceden yapmışlarsa da Hitler bile hâkim lisanına dokunmamıştır. Bu sabotajı Bolşevikler, Rusya'daki Türklerin lehçelerinde yapmışlardır. Bu Türkleri Ruslaştırmak için bir yandan onların

---

[241] Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.291-294

[242]Haşim Nahit, Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı (Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresi), ***Bilgi Mecmuası***, C. 3 S. 21, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, s. 134-138

dillerini bozarken bir yandan da Rus dilini ve kültürünü onlara aşılamaktadırlar."[243]

Sıkıntının temelinde, "*dili, sadece 'Linguistique' ve 'Philologie' yönlerden inceleme*" anlayışının yattığını vurgulayan Haşim Nahit; "*tecrübî psikoloji ile iktisadî sosyoloji*" bakışından mahrum bir dil araştırmasının eksik kalacağına inanır. Bu yüzden de Türk Dil Kurumunun lügat hazırlama konusundaki salahiyeti üzerine almasını son derece mahsurlu bulur. Konuyla ilgili Talim ve Terbiye Dairesi adına 18.12.1940 tarihinde hazırladığı -yukarıda 14 madde halinde sıralanmış- raporda, lügatte görülen temel yanlışlıkları delilleriyle ortaya koyar. Burada; *"dil hakkında söz söylemenin bazı ilmî bilgilere bağlı olduğu"* düşüncesinden hareketle, dili düzeltme yetkisinin edebiyat hocası doktor ve profesörlere verilmesinin sakıncalarının altını çizer.[244]

Daha Türk Ocaklarının 1926'daki ikinci kurultayında bu fikirlerini açıkça ifade eden Nahit Erbil; Ziya Gökalp ve onun gibi düşünenlerin aksine, Türk dilinin gelişmesini "*iktisadî tekâmül*"e bağlar. Zira daha önceki bir yazısında[245] söylediği gibi, karnı aç bir adamın güzel şiir yazmasının ya da şuh nağmeler terennüm etmesinin mümkün olamayacağını düşünmektedir. O halde, Türkçeyi sadeleştirmek ve geliştirmek gayesini, hiçbir menfaat beklentisi olmayıp "*ilmî vukufiyete haiz münevverler*" gerçekleştirecektir.

1932'deki Birinci Dil Kurultayının "*Türk dilini, bugünkü ve yarınki medeniyeti kemaliyle kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli ifade vasıtası haline getirmek*" gayesiyle tertip edildiğine işaret eden yazar; Türk Dil Kurumunun rastgele kimselere kelime derlettiği, Fransızca-Arapça kelime tercümelerinde uygunsuz kelimeler kullandığı ve yapılan kurultaya sadece kendi düşüncesine paralel kimseleri davet ettiği için, *"1-Dil Kurumunun ilgasıyla tahsisatının tasarruf edilmesi, 2-Dil işinin Türk mütehassıslarının serbest faaliyetlerine terk edilmesi"* tekliflerini[246] nihaî çareler olarak sıralar.

---

[243] Haşim Nahit, Ümanizma dil ve kültür münakaşaları, ***Türk Yurdu***, C. 27 S: 1-2, 15 Kanun-ı sani (Ocak)1943, s.13-16

[244] Haşim Nahit, Türk Dilinin Dehası, ***Yeni Sabah***, N: 3288, 15 Nisan 1948, s. 6

[245] Haşim Nahit, Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3

[246] Haşim Nahit, Lisan Meselesi: Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3347, 19 Temmuz 1948, s.4-5

Erbil; dil tekniğinin insanın düşünüş mekanizmasından doğduğunu ve kelimeleri zorla değiştirmenin düşünce buhranına yol açtığını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, modern bir dil tekniğinin tesisi için yapılacakları sıralar:

*"**a)**Mekteplerimizde bir yandan tedris sistemi düzeltilirken, bir yandan da derslerin anlaşılmasını kolaylaştıracak tarzda ilmî ıstılahlar meselesini tez elden halletmek, **b)** Türk dilinin özleşmesi için ilmî tetkikler yapmak."*[247]

"*İlmî ıstılahlar*" konusunda, özellikle tıp alanında gözle görülen şeylere ait tıbbî tabirlerin Türkçeleşmesini[248] doğru bulduğunu belirten yazar; "*nebatat, atölye-fabrika, havacılık, denizcilik*" gibi birçok alanda Türkçe tabirlerin bulunması ve kullanılmasının önemini örnekleriyle ortaya koyar.[249]

Maarifin bastırdığı terimler kılavuzunda bile birçok yanlışlıklar[250] varken ansiklopedi yazacak bir halde ve devirde olunmadığını gerekçeleriyle[251] izah

---

[247] Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.362

[248] *"Lisan Meselesi: Bizim tıp lisanımızda lüzumundan fazla Arapça unsur vardır. Tıp ilmine ait bütün kelimelerin Türkçe mukabili vardır, diye iddia etmiyoruz. İlim lisanıyla halk lisanının bir olduğu da hatırımızdan geçmez. Tıp lisanını şu iki düstura göre sadeleştirmek mümkündür: **a**-Arabî ve Farisi terkip ve edat kullanmamak, **b**-Türkçe mukabili olan kelimeler yerine ecnebi kelimeler kullanmamak."* Haşim Nahit, Cumhuriyet Tıp Kongresinin Faydaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1515, 1 Eylül 1341 (1925), s.2

[249] *"**Nebatat:** 1-Halkın dilinde yaşayan kelimeleri; 2-Çiftçiliğe ait eski kitaplarda kullanılan kelimeleri aramak, taramak. **Atölye-fabrika:** 1-Bütün sınaat şubelerinde şimdi kullanılan ıstılahları, 2-Eski esnaf cemiyetlerinin kullanmış oldukları ıstılahları, 3-Küçük zanaatçılarımızın şimdi kullandıkları ıstılahları toplamak. **Havacılık**: Türk havacılığı yapacağı Türk motorunun bütün parçalarına ve havacılığa ait âletlerle iş ve hareket tarzlarına Türkçe adlar koyabilir. **Denizcilik**: Denizcilik dilinde Türkçe karşılığı bulunmayan şeylere dair, atölye ve fabrikaların dili için gösterdiğimiz üç arama ve tarama yolunu kullanmalıyız."*
Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.371-377

[250] *"**1**-Türkçeye girmiş ve asırlardan beri yazı lisanında kullanılan 'tabir' ve 'ıstılah' kelimeleri canlı olarak yaşıyorlar. Frenkçeden azma olan 'terim' kelimesi bunların yerine konulmuştur! **2**-Yazı lisanımızda 'unsur' kelimesi varken bunun yerine Fransızca olan 'element' kelimesi konmuş ve bu asılan bir de 'elemansal' kelimesi uydurulmuştur. **3**-Türkçe ilim dilinde kullanılan 'mücerret' kelimesinin yerine Fransızca olan 'abstrait' kelimesini koymuşlar! 'esham' yerine Fransızca 'aksiyon', 'Zühre' yıldızı yerine 'Venüs' müşteri yerine Yunan ilâhı 'Jüpiter' konmuş! **4**-Liseden çıkmış binlerce kişinin bildiği kelimelerin yerine bir takım yeni kelimeler 'mihver=eksen, cihaz=aygıt, saf=arı' konulmuş. **5**-'müselles' kelimesinin yerine üçgen kelimesini koymuşlar. Türkçesinin 'üçkül' olduğunu bilmezler mi? **6**-Türk dilinde canlı olarak yaşayan kelimeleri bakınız nasıl değiştiriyorlar: Kâinat=evren, düstur=formülmüş!"* Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.348-349

[251] *"**1**-Bizde bir ansiklopedi yazmak; tecrübî ilimler hayatımıza girmediği ve fizik, kimya, mekanik gibi ilimlerden mahrum olduğumuz için mümkün değildir. **2**-Avrupa'da öyle ilimler var ki bunların adı bile henüz üniversitelerimizin kapısından içeri girmemiştir. Bunları kim ve nasıl ansiklopediye yazacak? **3**-Fransızlar, Almanlar, İngilizler; matematik, kimya, fizik, biyoloji ilimlerinde âlimlerin, kâşiflerin buluşlarından, icatlarından bahsetmek için ansiklopedi yazar. Bize gelince; pedagog, sosyolog, filozof geçinenlerin hangi ilmî keşiflerinden bahsedilebilir? **4**-İnsanın tecrübesi arttıkça, eski ilmî kanunların yerine de başkaları geçiyor. Bunun için ansiklopedileri zaman zaman büyütmek*

eden Haşim Nahit; dilimizi, yeni hayat şartlarına uydurma adına Türk Dil Kurumunun yetersizliğini ve yapılması gerekenleri maddeler halinde hülasa eder:

*"**1**-Medenî dünyanın hiçbir yerinde böyle bir dil kurumu yoktur. Modern memleketlerde akademiler var ki bunlar, -çömezlerden değil- ilim ve sanat âleminde eserlerde şahsiyet ve salâhiyet kazanmış büyük üstatlardan teşekkül ederler. Lâkin biz; akademi teşkil edecek duruma henüz gelmedik.*

***2**-Millî terbiye sisteminin, bir tek merkezden, bir tek görüş ve anlayışla kurulması ve işletilmesi, iş bölümü bakımından zarurîdir. İlim, sanat, kültür dediğimiz ne varsa maarife verilmiş; lâkin bunları öğretmenin biricik vasıtası olan dil tekniği 'Dil Kurumu'nun eline düşmüştür ve kurum da istediği gibi dili bozuyor! İşte yalnız bu hal, bir işte ikilik yapmanın şaheseridir: **a)** Maarifin yapıp bastırdığı 'Türkçe terimler kılavuzu', **b)** Dil Kurumunun 'felsefe ve gramer terimleri…' Bu terimler, tedris mevzuunun dışında mıdır? -Eğer içinde ise, nasıl oluyor da bunların bir kısmını Maarif Vekâleti, bir kısmını da Dil Kurumu yapıyor?- Yoksa maariftekiler, felsefe ve gramerden anlamıyor da bunu sade dil kurumundakiler mi biliyor?*

***3**-Dil Kurumunun maarife bağlılığı bir gösterişti: a) Kurum, Atatürk'ün vasiyet parasından başka devlet bütçesinden de para alıyorsa da bütçenin dışında hususî bir bütçesi var ve bunun sarfiyatı, devlet bütçesinin kanunlarına bağlı değildir, b) Dil kurultayını maarif vekili açtı ve kapadı; lâkin bu, dil işinin dış tarafıdır, bunun iç tarafını, dil kurumunun kendisi yapıyor: Kurultayın programını Dil Kurumu çizdi, kurultaya gelip söz söyleyecekleri o seçti ve işine gelmeyenleri kurultaya sokmamak için -tasarladığı usul ve merasimle- kurultayın kapısını o kapamıştır. İş birliği bakımından yapılacak*

---

*icap edecek, lâkin bizim iktisadî durumumuz, böyle masraflara tahammül eder mi? **5**-Fransa'nın hemen bütün âlimleri bir araya gelip 'Fransız XX'inci Asır Larusu' diye ansiklopedi ayarında 20 ciltlik bir eser yazmışlar. Bizim ansiklopedimize yazı yazacak hangi adam, o heyetteki sadece A. Rey'den daha âlim olduğunu iddia edebilir? **6**-Diyelim ki bizim ansiklopediyi, Avrupalılarınkinden tercümeler yaparaktan meydana getireceğiz; lâkin bunlar, Fransızlardan mı, Almanlardan mı, İngilizlerden mi alınacak? **7**-Bizde ilmî bir lisan, daha takarrür etmemiş, çünkü 'kelime'ler henüz şahsiyetlerini kazanamamışlar ve tercüme işinde kim, dil kurumunun terimlerini(!) kabul edebilir? Kimde o yüz var ki 'terme' kelimesini bozuk şekliyle Fransızlara iade edebilsin? Bin yıllık kelimelerimizi şimdi atmak istiyorlar. Bugünün 'terimleri'ni de yarın atarsak, bu terimlerle yazılmış ansiklopediyi değiştirecek miyiz? Lâkin bu yoldaki emeğe ve paralara yazık olmaz mı?"* Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.385-390

bir tek şey var: Ya mektepleri de dil kurumuna verip Maarif Vekâletini ilga etmeli yahut dil kurumunu ortadan kaldırmalıdır: Bunun ikisinin ortası yoktur.

***4**-Dil Kurumunun bütün yaptıkları, dilin ne demek olduğunu gösteren tecrübî ilimlere aykırıdır: -Dil işinde sıçramalar yapalım!- dediğinde hayatı idare eden tabiat kanunlarına taban tabana zıt iddiada bulunmuş oluyor: Çekirge bile, tohumundan, böyle çabuk sıçrayamaz!*

***5**-Dil Kurumu; ilmî mefhumları ifade eden ve halkın dilinde yaşayan kelimelere, uydurma karşılıklar gösterdiği zaman; Türkün tefekkür âlemini yıktığından habersizdir.*

***6**-Ve Dil Kurumu; bu uydurma kelimeleri yapmakla -Türk ilmini yaratma kapılarını ben açtım!- dediği zaman, hem Türk milletinin binlerce senelik ilmini ve medeniyetini, hem de 'kelime'nin ne olduğunu gösteren ilimleri inkâr ediyor.*

***7**-Dil Kurumunun bütün yaptıkları; Türkçenin Türklük şuuruyla devam eden sadeleşme ve özleşme hareketini çığırından çıkarmış ve dilde bir anarşi meydana getirmiştir. Türk gençliğinin tefekkür kabiliyetini alçaltan amillerin en birincisi, bu kelime oyunudur ve bu oyun o kadar çirkin bir şekil aldı ki -hulûskâr dedikleri kimselerden başka- memleketin hemen bütün mütefekkirleri bundan şikâyet ediyor ve avaz avaz haykırıyorlar. Dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir medenî milletin öz diliyle böyle oynanmaz.*

***8**-Dil meselesinde, hatırası bütün dünyaya yayılmış olan Atatürk'ün hem bir arzusu, hem de bu işe vasiyet ettiği bir parası vardır. Bu dil işinin, Atatürk'ün hatırasına lâyık bir tarzda ilerlemesini, ancak dilin ne olduğunu gösteren tecrübî ilimler temin eder ki bunun yeri de, dil meseleleriyle uğraşan dil fakülteleridir.*

***9**-Dil Kurumu; bir kanun maddesiyle ilga edilerek onun parası ve bütün eşyası, dil fakültelerinden birine devredilmeli ve dil araştırmaları, kelime taramaları, kamus, vesaire gibi işler, ilmî metotlarla resmî bir teşkilâta bağlanmalıdır."*[252]

---

[252] Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap***, s.378-381

Sonuç olarak, yazara göre, Birinci Cihan Harbinden sonra, hem Dünyada hem de Türkiye'de *"din, dil, gelenek, hukuk, İktisat, güzel sanatlar"* gibi alanlarda, insanî olan her şeyi kapsayan köklü bir görüş ve anlayış tarzı değişikliği olmuştur. Bu karışıklıklar ortasında, -fırtınaya tutulmuş gemilere yol gösteren fener gibi- Türk milletine yol gösterecek yegâne ışığın "*milliyet duygusu*" olacağına inanan Erbil; bunun taşıyıcılığının da ancak *"millî bir lisan"* ile mümkün olacağı kanaatindedir:

"Güzel Türkçenin mihengini mi istiyorsunuz? Lâkin bunun yanılmaz mihengi, sizin millî benliğinizden, içinizdeki Türklük duygusundan başka ne olabilir? Eğer, bir kelime kulağınızı tırmalamazsa, öz dilinize uygunsa; işte o Türkçedir ve güzeldir. Bedîî bir duyguyu sırf hayalinizle değil, yüreğinizin sezişiyle seziyorsanız; işte o, Türk duygusudur. Kendi içinizin mihenginden başka, hiçbir kimsenin sözüne kanmayınız; çünkü o kara günlerde şaşırmış pek çok insanlar arasında, doğru yolu bana gösteren bu iç duygunun ışığı olmuştur."[253]

Dil meselesiyle ilgili görüşlerine "*tercüme*" bakımından da açıklık getiren Nahit Erbil; meselenin hem dile hem de ilime bakan yönleri olduğuna dikkati çeker. Tercüme işini, -Avrupa ilimlerini kavrayıp memlekete yaymak adına- Avrupalaşmanın birinci şartı[254] sayan yazar; Avrupa dillerinden Türkçeye çevrilen eserlerin doğru tercüme edilmesi için, bu eserlerin tasnif edilmesi mecburiyetine işaret eder. Amper'in tasnifiyle ilmin mevzuunu "*madde dünyası*" ve "*manevî dünya*" şeklinde ikiye ayırırken, bu sınıflandırmanın alt dallarını da şu şekilde sıralar:

"Bunların karşılığı olan ilim kümeleri de ikidir: 1-'Cosmologique=kâinata' müteallik ilimler, 2-'Noologique=insan zekâsını' tetkik eden ilimler. Bunların birincisi, dört sınıf ilim doğuruyor: Matematik ilimler, fizik ilimler, tabii ilimler, tıbbî ilimler. İkincisi de; 'Dialegmatique=düşünce ve heyecanlarımızı' ifade için kullandığımız 'signe=işaretler yani lisan ve sanat eserlerini kendisine mevzu ittihaz eden ilimler, etnografik, politik ilimler ve felsefe."[255]

---

253 Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, s. 3-10
254 Haşim Nahit, Tercümenin İlmî Şartları, ***Varlık***, C. 10 S. 168, 1 Temmuz 1940, s. 595-597
255 Haşim Nahit, İyi Tercüme, ***Yeni Adam***, S: 286, 20 Haziran 1940, s. 12-14

Buna bağlı olarak tercüme işinin, *"sade bir dil meselesi değil, aynı zamanda bir bilgi ve ihtisas işi"* olduğunu tekrar tekrar hatırlatan Erbil; *"madde ilmine ait bir kitabı çevirenin maddî ilimlere, manevî ilme ait bir kitabı çevirenin de his ve heyecanları aktaracak kelime kadrosuyla söyleyiş gücüne"* sahip olması gerektiğini uzun uzadıya tahlil eder.[256]

Görülüyor ki Haşim Nahit; "*lisan*" meselesine, hem bilim adamı objektifliğiyle hem de mensubu olduğu Türk milletinin tüm değerlerine karşı hassas yaklaşan "*dil sevdalısı*" nazarıyla bakmaktadır. Türkiye'de cereyan eden dil değişimi tartışmalarını bizzat yaşayan bir aydın olarak, halkın ihtiyaçlarına cevap veren ve "*millîleşme*" çizgisinde ilerleyen bir "*sadeleşme*"ye taraftar olmuştur. Zira o; bir milletin diline bağlılığını ve değişikliklere karşı şuurlu olmasını, millî duyguların kuvvetine ve iktisadî hayatın canlılığına bağlar.

2.2.1.2. GENEL OLARAK "SANAT MESELELERİ" ETRAFINDA

Nahit Erbil; sanat meselelerine ait genel değerlendirmelerine, akademinin çıkardığı broşürdeki "*güzel sanatlar*"a dair cümlelerden hareketle başlar:

"Bir cemiyetin hayatında millî kültürü teşkil eden unsurlardan biri de, müşterek heyecanlara kaynak olan müşterek zevktir. Güzel sanatların içtimaî fonksiyonu; günlük hayatın zaruretleri ve sıkı nizamı üstünde, ferdî ruhları müşterek ve yaratıcı ideallerle temasa getirmektir. Güzel sanatlar; bilgi ve ihtisasların insanları zerrelere ayırır gibi gözüken tesirini ikmal ederek millî ve beşerî birliği canlı tutan diğer birçok amiller arasında mühim bir rol oynar."

---

[256] *"Türkçe 'kuzu' kelimesinin karşılığı her lisanda vardır ve kuzu her yerde kuzudur; lâkin 'kuzum' sözünün Türkçedeki içtimaî kıymetini bir kere düşününüz. Bu nüvaziş, bu okşama kelimesi, Türk için, en masum bir sevginin, en halis ve insanî bir şefkat ve rikkatin son haddini gösterir. Bu okşama kelimesini, yine okşamak arzusuyla bir Fransız'a söyleyiniz: 'Kuzum' tabirinden çok gücenir; çünkü o, bu kelimeden başka manalar çıkarır. Fransız anneler çocuklarına ve sevgililer, birbirlerine, nüvaziş makamında söylerler: 'Mon chau' bu, ne demektir, bilir misiniz? 'Lahanam' Eğer bir Fransız, okşama maksadıyla -Sen, benim lâhanamsın.- diye bir Türk'e hitap ederse, buna muhakkak darılacağını söylemekte tereddüt etmezsiniz. Görülüyor ki kelimelerin kıymet hükümlerini öğrenmek, yalnız lügat kitaplarının yardımı ile olmaz. Tercüme yapan kimsenin; psikolojinin muhtelif şubelerini, iktisadî içtimaiyatı ve sosyolojiyi de çok iyi bilmesi gerekir."*
Haşim Nahit, Tercümenin İlmî Şartları, ***Yeni Sabah***, N: 1032, 21 Mart 1941, s. 3 / 6

Güzel sanatların içtimaî fonksiyonun "*kültür*"le sınırlandırılmasına temkinli yaklaşan Erbil; ilmin terakkisine varıncaya kadar oldukça geniş bir sahayı içine alan kültürün, *"müşterek zevk=müşterek heyecan"* gibi kuru bir anlayışa indirgenmemesi gerektiğini vurgular:

"Bir kere müşterek zevk, müşterek heyecanlara kaynak olmaz da estetik bir iltisak yani yapışıklık noktası olur, Türklerin ayranı ve pilâvı bira ve makarnaya tercihi etmeleri, zevkte birleştiklerini, yani kültürlerinin birliğini gösterir; lâkin bu gösteriş, onlar için bir heyecan kaynağı olmaktan uzaktır. Çünkü iştahlanmak başka, heyecana gelmek yine başkadır. Yüksek heyecan veren ve insanı müşterek ideallere yaklaştıran hali, musikide bulabiliriz: -Ey gaziler, yol göründü!- parçası veyahut 'Cezayir havası' çalınırken Türk anaların hıçkıra hıçkıra ağladığını gördük. Bu müzik parçaları çalınırken, her Türk saçından tırnağına kadar vücudunun ürperdiğini sezebilir ve her Türk eline geçen silâhı kapıp meçhul iklimleri fethetmeğe koşabilir. İşte böyle bir heyecan, günlük hayatın sıkı nizamını aşan bir taşkınlıkla ruhları taşırabilir. Broşür ise böyle bir heyecanın kaynağı olarak Avrupa'nın güzel sanatlarını kast ediyor ki bu, Türkün kültüründe bulunmadığı için, ona heyecan da vermez ve Avrupa güzel sanatlarının bizde hiçbir içtimaî fonksiyonu olamaz. Meselâ Buter Flay'ın musikisi, bir Japon karısına acımak duygusunu verebilir; lâkin bu duygu, 'millî' değil, insanîdir. Eğer millî bir Türk operası Van, Erzurum, Selanik'te, Rumeli'de Türk çocuklarının süngü ucuna takılırken veya gebe kadınların karnı bıçakla yırtılırken kopardıkları çığlıkları sezdirirse, işte o zaman Türkler heyecana gelirler; dişlerini gıcırdatır, yumruklarını sıkarlar."

Nahit Erbil; sanatın tarifindeki *"bilgi ve ihtisasın insanları zerrelere ayırması"* kaidesini de çok mahsurlu bulur. *"Modern iktisadî hayatı anlamak istemeyen Durkheim'in yaklaşımı"* dediği bu görüşün, bütün sanatların nihaî hedefi "*millî birliği"* zedelediğini belirtir:

"Bilginin az ve ihtisasın yok olduğu zamanlarda, ilk çağın avcıları ve çobanları, kendi başlarına ayrı yaşarlardı. Bilginin arttığı ve ihtisasın çoğaldığı zamanlarda ise -işbölümleri insanları zerrelere ayırdığı nispette- insanların bağlılığı da artmıştır. Bir çiftçi, bir marangoz, bir makinist, bir

mühendis ayrı ayrı işlerle uğraştıkları halde Türklük duygusunda müşterektirler. Görülüyor ki, ihtisaslar arttıkça bağlar da çoğalıyor."

Modern milletlerin Hıristiyan olmayanları köleleştirdiği ya da kendi medenî dünyasından kapı dışarı ettiği bir ortamda, "*millî ve beşerî*" duyguları bir saymanın gafletli bir tuzak olacağını düşünen Erbil; broşürde geçen "resim ve heykel sanatlarının taassup zihniyetiyle horlanması" ifadesinin aksine, bu sanatlardaki içten gelen yüksek duygulara yönelinmesi gerektiği inancındadır:

"Resim ve heykel sanatlarının terakkisine 'mutaassıp telâkkilerin engel olduğunu' broşür söylüyor. Lâkin bu güzel sanatların menşeini bulup kurcaladıktan sonra, 'taassup' sıfatıyla horladığımız o eski iç duygusunun nasıl yüksek bir kaynaktan geldiğinin ve ne kadar üstün bir seziş olduğunun farkına varabildik. Çünkü mücerret bir Allaha inanmak, -tecrübî psikoloji bakımından- 'tecrit' kabiliyetinin yüksek derecede inkişafını gösterir. Ve Türk aklının bu üstün tezahüründen sonra şeklin güzelliğine kıymet vermesi, bayağı bir irtica ve gerileme olurdu. Türkün bu şekil sanatını aşağılık bir iş görmesi, şekilsiz ve mücerret bir Allaha inanmış olmak duygusundan ileri gelmiştir. Ve bu iç sezişin yüksekliğini görmemek, Türk dehasını kavramamaya benzer."

Bu doğrultuda, *"güzel sanatlarda Türkün Avrupalıların izinde yürümesini istemenin Türk tarihini inkâr etmek"* anlamına geleceğini vurgulayan Haşim Nahit; bunun çözümünün, Türk millî idealine uygun bir talim ve terbiye anlayışıyla mümkün olabileceğine inanmaktadır:

"Avrupalıların şekilde göstermek istedikleri güzelliklerin misallerini, Türk sanatkârları; başları göğe yükselmiş camiler, saraylar, kışlalar, sebillerle, yazı şekilleriyle, dekoratif eserlerle vermişlerdir. Avrupa'nın güzel sanatları, bir muharebe meydanını örten leşler gibi, Avrupa şehirlerinin sokaklarında sürünüyor ve dünyanın en sefil ve aç sınıfı artistlerdir. Şiir, edebiyat, resim, heykel gibi sanatları; güzelliklerinden her gün biraz daha kaybederek kıymetten düşüyorlar. Hem Avrupa'nın güzel sanatından bize ne? Yunan heykelleri, Fransız ve Hollanda ekollerinin resimleri, bugün hangi işe yarıyor? Almanlar; güzel resim ve heykel yaptıkları için mi Japonlarla ittifak ettiler? Uzak Şarktan ve sarı bir ırktan olan Japonlarla ırkta üstünlük davasını güden

Almanları hangi vasıflar birleştirdi? Türk millî ideali; yeni dünyanın yeni hayat şartlarına uymaktır ve bunun birinci şartı da, modern bir teknik meydana getirmektir. Yeni bir talim ve terbiye sistemi de bu idealin bünyesinde tahakkuk ettirilecektir."

Nahit Erbil; güzel sanatların bölümleriyle ilgili değerlendirmelerine geçmezden evvel, söz konusu broşürü yayımlayan "*Güzel Sanatlar Akademisi*"ni de mercek altına alır. Bu kurumun, Avrupa'daki benzerleriyle mukayesesini yaptıktan sonra, içtimaî gelişmeler karşısında akademinin içine düştüğü durumdan da bahseder:

"Biz, 'Akademi' tabirini Fransızlardan aldık. Fransız enstitüsünü teşkil eden -benzeri bizde de mevcut resim, heykel gibi- 5 akademi ve her birinin 40'ar veya 60'ar azası var ki bunları, hep büyük âlim ve sanatkârlardan seçerler. Türkçesi akademi; -çömezlerin yeri değil- büyük âlim ve sanatkârların toplandıkları meclislerdir Bizse; bir muallim mektebine 'Enstitü', resim ve heykel sanatını öğreten bir mektebe de 'Akademi' diyoruz! Viyana bozgunuyla başlayan Avrupalılara benzemek arzusu, 'Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bizde de kurdurdu. Lâkin bu taklitçilik, bütün Avrupa'nın bizde sarsamadığı bir iç kuvvetini, yani Türkün kendi kendine güvenmesi duygusunu münevverlerde yıktı! Türk halkının içinde bu 'kendine güvenmek' duygusu, -çok şükür- daima yaşıyor ve eğer bizde resim ve heykelin terakki etmemesi 'Tanzimat' devrinin bilgisini benimsememek yüzünden olduysa, bu bilgisizliği takdis ediyoruz.

Sonra maşinizmin Avrupa'da öldürdüğü sanatları memleketimizde diriltmeğe kalkışmak, modern Türkleri, puta tapan insanların iptidailik çağına doğru sürüklemek ve geriletmektir. Türk kültüründe, Türk hayatında hiçbir mevkii olmayan resim, heykel gibi şeylerle uğraşıp buna para sarf edilemez. Böyle şeylerle uğraşmak isteyenler, Cumhuriyet kanununun himayesi altında kendi kendilerine resim, heykel yapmakta serbesttirler; lâkin bugün bizim istediğimiz şey, Sinan'ın mimarisini diriltecek ve teknik şeylerin şemasını

çizecek teknik resimdir. Güzel Sanatlar Akademisinin resimleri ve heykelleri değil!"[257]

Analojiye dayalı -hayvanların davranışlarını taklitle- ortaya çıkan güzel sanatların "*maşinizm*" etkisiyle yok olduğunu böylece tespit eden Erbil; Avrupa'da dinî ve estetik duyguların kaynağı kilise ve güzel sanatların da modern tekniğe ve gündelik hayatın ihtiyaçlarına göre yaşayan insanın dünyasından tamamen çıktığına dikkati çeker:

"Bu günün şiirinde, resminde, heykeltıraşlığında, güzellik aşkının ilâhî heyecanları, büsbütün yok olmuştur: Bütün güzel sanatlar ölmüşlerdir. Her şeyi alt üst eden fırtınadan sonra ayakta kalmış bir musiki vardır. Lakin makinenin dumanı, insanın son sığınağı olan bu ağacı da kurutmaktadır. Sanat memleketi olan meselâ Paris'te ressamlar, sokak köşelerinde, yol üstünde sergi açar ve tablolarını bir ekmek parası karşılığı olarak satarlar. Orada bütün mesleklerde çalışan işçilerin en zavallısı, ressamlar ve muharrirlerdir. Hükümet, işsiz ameleye biraz para verdiği için ondan on frank gündelik koparabilen ressam veya muharrir kendisini bahtiyar addeder: Edebî eserler yazmış, tiyatro müdürlüğü yapmış bir muharririn açlıktan ölmesin diye, belediyeden günde birkaç frank aldığını yana yakıla anlatan bir Paris gazetesinin bu satırlarını kendi gözümüzle okuduk. Yine kendi gözlerimizle gördük ki eskiden tiyatro olan binalarda, şimdi sinema filmlerini gösteriyorlar!

Şiir, edebî roman, tiyatro, resim, heykeltıraşlık, musiki; hülâsa bütün güzel sanatlar, can çekişiyorlar ve bu şubelerin hiçbirinde eskisi gibi, yeni dâhiler de çıkmadı. Niçin? Çünkü insanın sezmek, duymak, düşünmek tarzı değişti; eskiden efektif mantıkla düşünüyordu, bugün tecrübî, pratik mantıkla düşünüyor. Güzel sanatlar, bir hayal oyunudur. Modern insan; tabiata ve realiteye yüz çevirdiği, eşyanın hassalarını ve kendisinin temayüllerini rasyonel bir akıl ve mantıkla araştırdığı için şimdi reel şeylere daha dikkat ediyor ve kıymet veriyor."[258]

Haşim Nahit; bütün içtimaî kurumları olduğu gibi, güzel sanatların şubelerini de "*iktisadî içtimaiyat*" ilminin süzgecinden geçirerek

---

[257] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 105-111
[258] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.110-121

değerlendirmiştir. İlk olarak plastik sanatları ele alan yazar; insanın analoji yoluyla tabiata ve hayvanlara can vermesi demek olan "*resim, heykel, nakış, oymacılık*" gibi sanatların insanların ihtiyaçlarını izah etmesi zaruretinden doğduğuna ve yine iktisadî zaruretlerle kıymetten düştüğüne inanmaktadır:

"Resim, heykel gibi plâstik sanatlar, avcılık çağında meydana geldi. İptidaî insan, yediği içtiği şeylerin canına can kattığını sezdiği, Türkçesi iktisadî zaruretlerini temin ettiği için ota, ağaca, hayvana karşı bir yakınlık duygusu duymuş ve bu yakınlığı görmek için onların resimlerini, heykellerini yapmıştır. Müslümanlar gibi şekilsiz ve 'mücerret' bir 'Allah' fikrine yükselememiş Romalılar ve Hıristiyanlar; ilahlarının insan şeklinde heykel veya resimlerini yapıp bunlara tapmışlar. Ancak dönemin ruhî ve iktisadî şartlarının desteklediği Sinan'ın, Süleymaniye gibi, mimarî sanatının deha eserlerinin yanında, bu heykelciklerin ne ehemmiyeti var? Ne var ki iktisadî yapı değiştikçe, Avrupa'da bile, eski sanatlara sadece eski nesil kıymet verir hale geldi. Böylece en az para kazanıp sıkıntı çeken, sanat zümresi oldu. Kısaca, yeni iktisadî şartlar, plâstik sanatları öldürdü."[259]

Musikinin kaynağının da, ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan insan gruplarının ortak hareketleriyle çıkardıkları seslerin ahengine dayandığını söyleyen Erbil; iş hayatıyla musikinin kaynağı arasındaki iktisadî ilişkiye dikkat çeker:

"Yelkenli gemi işleten veya onu yapmak için beraber çalışan bir zümrenin iş sırasında çalışma tarzını tanzim eden kesik cümleleri şarkı halinde teganni edişini yakın şarkta gözlerimizle müşahede ettik. Gariptir ki gemiciler; boş zamanlarında eğlenmek için de aynı şarkıları söylerler ve söylerken de iş zamanındaki ritmik hareketler yerine, bu sefer yine ritmik bir surette parmaklarını şakırdatır, tabanlarını -muayyen bir tempo altında- yere vurur ve bütün vücutlarına da, -şarkıya, el ve ayak hareketlerine uygun- itinalar verirler. Demek oluyor ki yalnız dansın değil, musikinin de menşei, amelî hayattır."[260]

---

[259] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 205-207
[260] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.211-212

Böylece her milletin millî şarkılarının, kendi çalışma tarzının hususî ahengini gösterdiği tespitini vurgulayan yazar; klâsik musikiye gelince, tıpkı bir lisan öğrenmek gibi, yüksek musikinin bir eğitim işi olduğu gerçeğine dikkat çeker:

"Faust operasını seyir edenler, eğer Faust'un metnini veya hiç olmazsa operada söylenen sözlerini okumamış ve bunun musikisini meselâ yüz defa dinlememiş iseler bu operayı sevmezler. Demek oluyor ki yüksek musikiden hoşlanmak, tamamıyla bir öğrenmek işidir: Evliya Çelebi; Seyahatnamesinin bir yerinde, Avrupa'da işittiği bir musiki parçasını 'Sivrisineğin vızıltısı' diye tavsif eder. Bu söz bize, musikinin psikolojik sırrını ifşa ediyor: Türk ordusunun ortalığı sarsan o Yeniçerilerin 'Mehter' musikisinin, muharebe eden bütün bir ordunun silâh şakırtılarını andıran yıldırım sesleri yanında, yabancı bir Avrupalının ince sazı şüphesiz ki hiç kalır. Çelebinin bu samimî itirafından da anlaşılır ki klâsik musiki, yabancı bir dile benzer ki bu, öğrenilmek ister."[261]

Görüldüğü gibi Haşim Nahit; gerek dil konusundaki tespitlerinde gerekse güzel sanatlara ve şubelerine yönelik değerlendirmelerinde, estetik anlayışını "*ekonomik kaideler*" etrafında teşekkül ettirmektedir. Özellikle 1934 sonrası "*toplumcu gerçekçilik*" anlayışıyla öne çıkan sanatın izahına yönelik bu maddeci yaklaşım, sanılanın aksine, Haşim Nahit'in sanat anlayışında "*Marksist estetik*" olarak da tezahür etmez. Sanatın her şubesine yönelik yaklaşımlarını "*iktisadî içtimaiyat*" düşüncesiyle ortaya koyan Erbil; bu tavrıyla, eklektiksizim *(farklı tarzları karıştırarak mimaride, sinemada, plastik sanatlarda ve edebiyattaki biçimleri değiştirmek, kaldırmak ve yeniden kurmak)* anlayışına göre hareket ettiğini göstermiş ve sanattaki maddeci yaklaşımını; ülkenin iktisadî kalkınmasını destekleyen, millî değerlere bağlı ve ülke menfaatlerinden yana bir tutumla ele almıştır. Kısacası o; faydacı bir sanat anlayışından yana tavır takınmıştır.[262]

---

[261] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 205-207

[262]Ord. Prof. Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU, ***Karl Marx ve Sistemi***, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976; Berna MORAN, ***Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,*** Cem Yayınevi, İstanbul 1991

2.2.1.3. EDEBİYATA DAİR DÜŞÜNCELERİ

Haşim Nahit'in güzel sanatlara dair değerlendirmelerini yoğunlaştırdığı saha, hiç kuşku yok ki, "*edebiyat*" olmuştur. Konuya dair ilk tespitlerini "*edebiyat tarihi*" üzerine yapan Erbil; yüzeysel bir üslupla kaleme aldığı hülasasında, *"Edebiyatımızın, yıllarca etkisinde kaldığı bir kültürün karmaşasından kurtulmaya çalışırken, daha karışık bir kültürün istilasına uğradığı"* gerçeğine dikkat çeker:

"Türk edebiyatı, Acem ve Arap edebiyatının tesiri altında idi. 'Divan Edebiyatı'na en çok İran edebiyatı ve lisanı tesir etmiştir: 'Selçuk' devletinin resmî lisanı Farsça idi. Son Osmanlı padişahı devrine ait resmî vesikalarda 'kayıt süde=kaydolunmuştur', 'nân-ı aziz=ekmek' tabirlerini görmüştük. Türkçenin sadeleşmesi, 'Şinasi' ile başladı. Sonra garp edebiyatı; Vefik ve Ziya Paşalarla lisanımıza tesir ediyor. Parnas şairlerini taklit etmek hüneri ise son haddini, 'Fecr-i Ati'de bulmuştur. Ölmüş ve daha ölmemiş bazı Türkçe şairleri, muasır Fransız şairlerinin manzumelerini harfi harfine Türkçeye tercüme etmek suretiyle yahut Fransız şiirlerini bağıra bağıra okumakla şöhret kazandılar:

'Fecr-i Ati' ile başlayan 'cosmopolitisme' yani dünyayı vatan ve insan nevini de hemşeri saymak temayülü, dinî ve millî idealizmi öldürdü. Mehmet Akif, Mehmet Emin, Emin Bülent o devrin müstesnalarıdır. Son senelerdeki dil oyunu, şiir ve edebiyatımızın tekniğini de, heyecan kaynağını da harap etti."[263]

Bu kısa değerlendirmeden sonra, dönemlere ait tespitlerini daha da yoğunlaştıran Erbil; İran ve Arap edebiyatının tesirinde kalan Divan edebiyatını, belli bir zümreyi hedef alan sınırlı ve başarısız bir edebî devir olarak niteler:

"Güzel Türkçenin, pürüzsüz ve hoşa gider bir biçimde olması, eğer bir 'forme=şekil' meselesi ise, onun 'fond=içi' yani özü de bir 'esthetique=bedii zevk' meselesidir. Mesela Osmanlı-Türklerde, İran ve Arap edebiyatının tesiri

---

[263] Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 132-133

altında oluşan Divan edebiyatı, Türk bedîî zevkinde bir anarşi meydana getirmiştir: 'Fuzuli, Nedim, Baki, Nefî'… divanları. Bu edebiyat, sade bir 'zümre'ye münhasır kaldı. Divan edebiyatının şekil ve mana aykırılıkları, halk tarafından anlaşılmasına mani olmuştur. Bunlardan yalnız 'Fuzuli'yi istisna etmek mümkündür; çünkü bu şairin, Irak'taki 'Bayat' aşiretinin lehçesiyle yazdığı şiirlerini, onun hemşireleri, bugün bile severek okurlar ve bazı beyitlerini, hususî makamlarla teganni ederler. 'Fuzuli' bir tarafa bırakılırsa, Divan edebiyatı saray adamlarına münhasır kaldı, diyebiliriz."

Bunun yanında, halkın özüne mahsus ve Türk'ün bedii duygusunu yansıtan Halk edebiyatı ve hususiyle Tekke edebiyatının varlığından söz eden yazar; *"Âşık Garip, Âşık Kerem, Dertli Yunus"* gibi âşıkların dilinden ve sazından dökülen bu edebiyatı, *"destanlarıyla, kahramanlık ve insanî duyguları benimsemiş"* gerçek bir Türk edebiyatı olarak niteler.

Bu süreçten sonra, yine tehlikeli bir arayış dönemine girildiğini söyleyen Nahit Erbil; XX'nci asır başlangıcında Türk münevverlerin, *"Avrupa'nın edebî eserlerini tatma ve tattırma"* yarışına girdiğine dikkat çeker:

"Divan ve Halk hatta Tekke edebiyatı ikilemlerini yaşayan edebiyatımız; yepyeni ve çok tehlikeli bir maceraya daha yelken açtı. Bunlar, ilk önce 'Edebiyat-ı Cedide' ve daha sonra 'Fecr-i Âtî' isimleri altında meydana çıkmışlardı. Bunlardan arta kalmış kimseler, bugün bile vardır. Türkçeyi sadeleştirmek çığırını ilk açmış olan 'Şinasi' ile beraber, ondan sonra gelen şairlerin ve ediplerin tesiri altında bulunan bu edebiyatçılar, eskisinden daha düzgünce yazılar yazmadılar değil; lâkin yazılarının özü, Avrupa ve bilhassa Fransız edebî eserlerinin bayağı bir kopyası idi. Divan ve Tekke edebiyatının bazısına damgasını vuran Türk bedîî zevki, Türk karakteri, bunların eserlerinde yoktu bile. Derken Türk milliyetçiliği, sarayın karşısında Bayrağını açtı ve arası çok geçmeden, büyük harp patlak verdi."[264]

Bu değerlendirmeler ışığında, ilk kalem tecrübelerini Servet-i Fünun sütunlarına aktaran Erbil; daha sonra, devrin siyasî ve toplumsal olaylarının etkisiyle, *"millî değerler"* muhtevalı eserlere yönelir. Hatta konuyla ilgili; beş

---

[264] Haşim Nahit Erbil, ***Kara Gün Yazıları***, s. 3-10

yüz bin müslümanın katledildiği bir ortamda kişisel zevkleri anlatmanın bir yana bırakılması gerektiğini,[265] böyle bir ortamda parlak ve kurletolu sözlerle göz boyamacılığının sanatkârın zavallılığını gösterdiğini[266] ve buhran yaşayan halkın hissiyatına tercüman olmak için kuru edebiyat anlayışının bir kenara bırakılması lüzumunu[267] uzun uzadıya tahlil eder. Ancak, o güne kadar yazılarını kabul eden Servet-i Fünûn'un, *"bir edebiyat-ı millîye ihtiyacımız olduğu"*nu söylediği için, yazılarını geri çevirdiğini söyleyen Nahit Erbil; bu süreçte yaşananları ve gösterilen tepkiyi, bir *"acziyet-i edebiye"* olarak niteler:

"Bir gün mufassal bir musahabe-i edebiye yazdım. Fecr-i Ati gençleri, kendi eserlerini yine kendi aralarında pek beğenmelerine ve birbirine 'dâhi' unvanı vermelerine rağmen musahabemde diyordum ki, 'Bu yeni eserler, bizim ruhumuza yabancı ve başka iklimlere ait başka fikirlerin, başka hislerin bir kopyasıdır. Lâkin bizim de bir varlığımız, bizim de bir ruhumuz ve maneviyatımız var. Bizim de bir tarz-ı tefekkür ve tahassüsümüz var. Hulâsa biz, büsbütün başka insanlarız. Bu taklitçilikten, bu kopyacılıktan vazgeçelim de artık kendi ruhumuzu dinleyelim ve kendi ruhumuzu terennüm edelim.' Bu musahabeyi Fecr-i Ati gençleri aralarında okurlar, münakaşa ederler ve nihayet Servet-i Fünûn'a derç edilmemesine karar verirler.

Bu cümle başkalarına, başkalarının hissiyat-ı milliyesine dokunur, gazeteye koyamayız, dediler; içimi çektim. Aradan seneler geçti. Balkan Harbi devam ettiği günlerdeydi. Bir gün Tanin idarehanesinde o cümle için o parçayı gazeteye derç ettirmeyen ve şahsına, liyakatine hürmet ettiğim şaire tesadüf ederek, hafızama bir çivi gibi saplanıp kalmış olan şu vakıayı tezkâr ettim. Biraz mahcup, biraz da nâdim, -Ne yapalım, dedi, o zamanın icabı böyleydi. Ah zaman, bize kusurlarımızın cezasını; bu kusurlarımızı tamir

---

[265] Haşim Nahit, Musahabe: İçtimaiyat mı Edebiyat mı, ***Servet-i Fünun***, S: 1218, 25 Eylül 1330 (1914), s. 340-342

[266] Haşim Nahit, Musahabe-i Edebiye, ***Servet-i Fünun***, S: 1203, 12 Haziran 1330 (1914), s. 99-101; Tenkit-i Edebi: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete***, N:578, 8 Nisan 1326 (1910), s. 3

[267]Haşim Nahit, Hasbihâl-i Edebi, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 22-23

etmek ve kusurlarımızdan istifade etmek imkânını kaybetmeden verecektin!"[268]

Haşim Nahit; Türk edebiyatıyla ilgili bu genel değerlendirmeleri yaptıktan sonra, edebî türlere ait tespitlere de yer verir. Öncelikle "*şiir*"e dair düşüncelerini ifade eden yazar; bu türe ait ilk örneklerin, insanların ilk konuştuğu ahenkli dilde ve ilahlar için yapılan dualarda görüldüğünü belirtir. Daha sonra da, insanların ihtiyaçlarının teşekkülü ve milletlerin değerleri doğrultusunda, şiir dilinin değişerek geliştiğine dikkat çeker:

"İnsanların ilk konuştuğu dil, şarkıya benzer ve ilâhların duası da şiir nevindendir. 'Prose=nesir' ancak zekânın inkişafından sonra meydana geliyor ve ilk felsefe de bununla başlıyor. Daha sonra, insanların hayata dair ihtiyaçları arttıkça, bunları karşılayacak kelime kadrosu da çoğaldı ve bu zenginlik, zamanla şiir diline yansıdı. Öyle ki bu ihtiyaçlar, zamanla bir millete has değerler haline geldi.

Bir milletin idealini temsil eden, 'güzel sanatlar'dır ve edebî eser ve bilhassa 'şiir', bunların başında gelir. Tarihî ve arkeolojik eserler gösteriyor ki ilk dinlerin itikatları, duaları; hep 'manzume'ler şeklinde tecelli ettiler."[269]

Hatta İsmail Habip Sevük'ün 30 Haziran 1952 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki *"Şiirimizin Manzarası"* makalesinden hareketle, şiirin üzerindeki *"karanlık dil oyununa"* dikkat çekmiş ve bunun beraberinde gelebilecek büyük tehlikeyi haber vermiştir:

"Yunus Nadi mükâfatı için gelen 150 şiirden 39 tanesi seçilmiş ve bunlardan yalnız üçü derece almıştır. Bu şiirlerde; ne 'şehit' kelimesinde kavramın manevî nüfuzu ne 'kağnı' lafzında o gıcırtıların altında yatan Anadolu insanının yürek acıları var. 'Şiir' ismine bile lâyık olmayan bu yazılar, çocukça fanteziden başka bir şey değil. Bununla beraber 'şehit' kelimesinin istismarı, terazi hırsızı bakkalın suiistimalini andırıyor ki bu; din, vatan, millet gibi mukaddes mefhumlara karşı komünistlerin istihzasını da hissettiriyor.

Sonra "Günahım" başlıklı manzumedeki küstah çocuk; 'Ey Tanrı! Gel de beraber düşünelim!' dizesiyle, kâinatı yaratan büyük Allah'ı, bir sinekten daha

---

[268] Haşim Nahit, **Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları**, s. 194-197;
[269] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 209-210

hakir olan kendi varlığının aşağılık seviyesine -sözle olsun- indirmek istiyor! 'Yeni nesilde akıl kıtlığı var' iddiamızın canlı delili olan bu dize, yeni nesildeki karanlık ruhların üstünü örten perdeyi bir ucundan açıyor; fakat öbür ucunun altında, ahlâki şenaatler de var: Demek ki komünizm ideolojisi, Müslüman Türk çocuklarından bazısının itikadını da bozmuş!"[270]

Nahit Erbil; "*roman*" türüne dair düşüncelerini açıklarken de, şiirdeki mitolojik kaynaklar gibi, bu türün gelişmesindeki tarihî seyri ortaya koyar:

"İlâhlar için söylenen masallar, günün birinde insanlar için uydurulan romanlar şekline girdi. Romanın iki karakteri var: Bunların biri; ne insanın ve ne de hayvanın ne olduğunu bilmeyen muharririn insana bazı hayvan karakterleri vermesidir ki en eski Hint ve Yunan roman-masalları hep böyledir. Romanın ikinci karakteri, 'renaissance=rönesans' devrinden sonraki eserlerde göze çarpar: Her roman yazan, -aklının kestiğine göre- insan tipleri yaratmak ister. Psikolojinin bir ilim olarak meydana çıkmadığı zamanlarda, her yazıcı kendine göre psikoloji tahlilleri yapmış ve kukla-adamları; sevgi, kıskançlık gibi duygularla hareket ettirmiştir. Psikoloji bilmeyen romancı, -başkalarının duygularını kıyas yoluyla- ve analoji ile tahmin ederek vaka kahramanlarının yapacaklarını önceden kendileri tayin ederler. Böyle romanları beğenen kimselerle bunları öğen münekkitler de, psikoloji bilmedikleri için, yalana inanmışlar."[271]

Romancıların "*insanın iradî fiil ve hareketleriyle uğraşmak"* gibi zor bir işle meşgul olduğunu ve hayalî kişilerine hırsızlık yaptırıp adam öldürtme cüreti verdiğini söyleyen Erbil; edebiyatı *"düşkün bir mitoloji"* olmaktan kurtarmanın yolunu, *"estetik ve psikolojiye dayalı tekniğin gelişmesi"* olarak göstermektedir:

"Dünyanın bütün psikologları ve âlimleri; bir 'fikir'in nasıl 'fiil'e inkılâp edişini tamamıyla halledememişler. Dünyamızın yaratılışından daha güç olan bu işi, romancılar biliyormuş gibi, filan ve falana birtakım fiiller işletirler ve eğer bir psikoloji imtihanına tâbi tutulsalar, çocuğun mektepten kaçtığı gibi kaçarlar. Bizde muntazam tahsil görmüş de psikoloji bilgisini artırmaya

---

[270] Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 130-133
[271] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 209-211

çalışan romancılar olduğunu biliyoruz; lâkin öyleleri de var ki muntazam bir tahsil görmemişler ve kuruntu ile roman yazıyorlar.

Ribot diyor ki: Edebiyat; şeklini değiştirmiş ve medeniyetin değişik şartlarına uymuş bir mitolojidir: Tarihle sabittir ki ilâhî şahsiyetlerin görüldüğü hurafelerden destanlar çıkmış. İlâhî karakterler, yavaş yavaş silinir; hurafeler, insanın hayat şartlarına yaklaşır. İlâhlar, bir oyuncak oldular ki, insan da bunların efendisi oldu ve istediği gibi onlara muamele ediyor.

Bu sözü tasdik veya inkâr edercesine, Kimi; roman muhayyilenin mahsulüdür kimisi de vakıadır, diyor. Bazılarına göre psikolojik tahliller, romanı kuvvetli yapan başlıca amillerden sayıldığı halde, bazısı da bu nevi tahlilleri, romanın kıymetten düşmesine sebep gösteriyor!

-Peki, amma, bir romanın bütün dünyada şöhret kazandığı da oluyor; buna sebep nedir? Romanın milletlerarası bir mimarisi, bir tekniği yok mu, diyeceksiniz; lâkin bizde öyle edebiyatçılar var ki -okuma yazma bilmeyenlerin mollalardan korkması gibi- teknik sözünden ürkerler. 'Renk ve zevk meseleleri, münakaşa edilmez!' diye meşhur bir söz var! Lâkin acaba roman, böyle şahsî, sübjektif bir zevk işi sayıldığı için midir ki romancılarımız, romanın başlıca vasıflarında olsun, birleşemediler? Eğer öyle ise ve roman, milletlerarası bir sanat sayılmıyorsa, Nobel gibi mükâfatlar nasıl var olabilir?

Taş çağında yaşamış insanlarla bugün dünya yüzünde yaşayan vahşî insanların ve medenî insanların kullandıkları balta, kazma, kürek gibi basit âletlerin az çok birbirlerine benzediklerinde şüphe yoktur. Arkeolog Remzi Oğuz gücenmesin amma, bu teknik âletlerin benzeyişini, arkeologlar değil, psikologlar izah edebiliyorlar!

İnsanın düşünüş mekanizması birdir de onun için teknik âletler birbirlerine benzerler. Bu noktaya bir daha döneceğiz; lâkin şimdiden söyleyebiliriz ki romancılarımızın hükümlerinde uyuşmamalarının başlıca sebepleri; bizde esthetique=estetik ve psikoloji ilimlerinin yayılmamış olmasıdır."[272]

Edebiyatın "*göstermeye dayalı*" metin türü olan "*tiyatro*" hakkındaki düşüncelerini aktarmaya, bu türün kaynağı ve tarihî gelişimi üzerine

---

[272] Haşim Nahit, Dil-Edebiyat: Roman, Masal Demek mi? ***Millet*****,** S. 20,1 Aralık 1943, s. 237-240; ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 211-212

tespitleriyle başlayan Haşim Nahit; düşünüş mekanizmasının değişimiyle, "tiyatro"nun tehlikeli bir yola girdiğine dikkati çeker:

"Bilirsiniz ki tiyatronun menşei; şarap ilâhı 'Baccus'un şerefine yapılmış dinî merasim ve alaylardır. Eski Yunanlıların bütün tiyatro piyeslerini elden geçirdik: Yunanlılar, nasıl ki ilâhlarına heykelle bir varlık vermişlerse, ilâhlara ve kahramanlara ait masalları da bu aynı duygu ile canlandırmak istemişler ve bunu gözle görülen şekillere sokmuşlar. Tiyatro işte budur. İlk trajediler, hep dinî mahiyette ise de insanî duygular ancak Sofokles ile tiyatroya girmiş. Yunan tiyatrosunu, Avrupalılar, bütün teknikleriyle taklit ettiler. Ve nihayet ilâhlar yerine kahramanlar ve bazı şahsiyetler koymuşlardır. Şimdi sokak adamları tiyatro piyeslerinin içerisine giriyor.

Modern tiyatro piyeslerini oynayan artistler, tiyatro muharrirleriyle rejisörlerin mekanizmalarını kurdukları makinelere benzerler. Lâkin 'action' fiilin mekanizmasını bunların hiç biri bilmez ve seyirci de analoji ile onları taklit eder. Sokakta gördüğünüz çok feci bir manzara, demirden pençesiyle sizi ağlatabilir; lâkin bunun neresinde sanat var? Tiyatro sahnesinde geçen vakıaları, böyle olağan şeylere benzettikleri ve siz de bunun böyle olduğunu sandığınız için bazı defa heyecana gelirsiniz. Tiyatro, bir psikoloji oyunundan başka bir şey değildir. İnsanın kuruntudan ziyade realiteye inanışı, tecrübî akıl ve zekânın eseridir ve sinemanın tiyatroyu dört duvarla boyalı perdeler arasından alıp, kıra, denize, dağa götürmesini de realist olmak meyli yapıyor. 1923 tarihinden beri Avrupa'da devam eden müşahedelerimizle şu neticeye vardık: Tiyatro binalarının yerini yavaş yavaş sinemaya çeviriyorlar. Eğer televizyon terakki ederse tiyatro büsbütün ölecektir. Eski tiyatro düşkünleri, hâlâ sinema-tiyatro münakaşası yapadursunlar."[273]

"*Trajedi-komedi*"nin insandaki "*ağlamak-gülmek*" fiillerinin tabii bir yansıması şeklinde ortaya çıktığını belirten Nahit Erbil; bu iki aykırı duygunun farklı milletlerde ve değişik şekillerde kendini gösterdiğine dikkat çeker:

"1-Eski Yunanlılarda hem trajedi ve hem de komedi eserleri var; fakat bunların birincisi ikincisinden daha kuvvetlidir,

---

[273] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 210–212

2-Romalılarda komedi daha üstündür; hatta Moliere bile Lâtin komedilerinden mülhem olmuştur,

3-Fransızlarda bu edebî nevilerin ikisi de var. Lâkin Moliere bugün bile Corneille ve Racine'den daha fazla rağbet görüyor. Bununla beraber Fransa'da yaptığım şahsî tetkikler de gösteriyor ki Fransızlarda sevinç ve neşeli olmak meyli daha kuvvetlidir. Maginot Hattı'ndaki Fransız askerleri, harb ederken bile biri-birleriyle şakalaşırlar, sanırım.

4-İngilizlerde Shakespeare'in dramları ayarında komik bir eserin bulunmaması da gösteriyor ki İngiliz milletinin gülmek meylini, derunî hayatın genişliği örtüyor.

5-Almanlar da bu noktada İngilizlere az çok benzerler. Bununla beraber Faust'ta olduğu gibi, Almanlarda düşünüp tahlil etmek meyli, kederlenmek duygusuyla baş başadır ve gülmeye pek az vakit bulurlar.

6-İtalyanların 'İlâhî Komedi'si bir trajediden başka bir şey değildir. İtalyanlar çok hayalî ve fakir de oldukları için, Romalıların aksine olarak, trajediye daha fazla meylederler. Şimdi Garp milletlerinden Şark'a geçiyoruz:

7-Eski Mısır'ın tarihinde "ağlayıcı kadınlar" misali vardır. Modern Araplara gelince; içtimaî hayatlarının normal bir tarzda henüz tamamıyla inkişaf edememiş olmasına göre onlardaki duyguların tabii cereyanlarını almış olduğuna hükmedilemez.

8-İran, 'Kerbelâ vakasını bir trajedi hâline getirmiş olduğu hâlde Müslüman Türkler bu tarihî hâdiseyi derin ve fakat sessiz bir tesirle karşılarlar."[274]

Bu tahlil sürecini Türklerin düşünüş mekanizmasına bağlayan Erbil; Türk'ün tarihine ve müesseselerine bakılarak bu iki türden hangisine meylettiğinin açıkça görülebildiğini ifade eder:

"Türk'ün bizce açık ve söz götürmez bir katiyetle malûm olan tarihine bakınız! Türk'te trajediyi hatırlatan bir müessese veya teşkilât yoktur. Türk'te yas bile sessiz geçer. Buna mukabil, ortaoyunu, karagöz, kukla oyunu gibi sevinç duygusunun teatrâl müesseseleri, sonra hep güldürücü mahiyette olan

[274] Haşim Nahit, Türk'ün Dehası ve Karagöz, ***Yeni Adam*****,** S. 279, 2 Mayıs 1940, s.4/19

Hoca Nasrettin hikâyeleri var ki bütün bunlar, Türk dehasının komediye daha ziyade meylettiğini gösterir.

Ortaoyunu, açık havada oynanan eski Yunan tiyatrosunun bir taklidi imiş; karagöz, İranlılarda, kukla oyunu birçok memleketlerde varmış... Bütün bunlar, boş sözlerdir. Türk milleti, bu oyunları asırlarca oynamış ve bunlarla eğlenmiştir; bu, bir tarihî hâdisedir. Bunlardan bugün de hoşlanıyor; bu da bir realitedir. Bütün bunlardan çıkan netice şunu gösterir: Türk'ün dehası, trajediden ziyade komediye meyleder."[275]

"Ortaoyunu, karagöz, meddah, hokkabaz oyunları, Hoca Nasrettin hikâyeleri…" gibi unsurların bir zamanlar "*Türk'ün gülmek ihtiyacını*" karşılamaya yettiğini söyleyen yazar; bu sebeple, diğer edebî türlerde bile, müelliflerin "*komedi*"yi andıran eserlerinin toplum nazarında rağbet gördüğüne işaret eder:

"Mizahî şair ve nâsirlerin Türk muhitinde gördüğü rağbet, bilhassa tetkike değer: Hüseyin Rahmi Bey'in romanlarını, en başa kaydediyorum. Sonra ismini hatırlayamadığım bir paşanın 'Konya' şivesiyle yazıp Hakan-ı münevver Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği rivayet edilen mizahî şiirlerden birkaç parçasını gördüm.

Tasvirlerdeki kuvvet, harikuladeydi. Merhum Şair Eşref'in şöhreti de çok kuvvetli bir delildir. Memleketimizde hiciv ile mizahın hududu henüz taayyün etmemişse nihayet bu, her tekâmülün mebdesinde olduğu gibi, sanat şubelerinin karışıklığını gösterir. Bununla beraber bir şubeye ait iptidaî anasırın varlığı, -henüz ruşeym halinde dahi olsa- yine bir varlığa delalet etmez mi? Muasır olan mizahî şair ve nâsirlerimizin kemiyeti ve keyfiyeti de 'komedi' temayülünü daha kuvvetli gösterecek derecededir:

"Refik Halit, Halil Nihat, Fazıl Ahmet, Abdülbaki Kuzu… Bunların en ziyade ehliyet ibraz ettikleri saha, mizah vadisidir. Resmin Türk harsına girmeye başladığı pek kısa bir devrede orijinal görünmeye ilk önce karikatürcüler namzet oldular: Cem, Sedat Semavi…

---

[275] Haşim Nahit, Türk'ün Dehası Komediye mi Trajediye mi Meyledecek, ***Yeni Adam*****,** S: 282, 23 Mayıs 1940, s.8/19

Ciddî ve genç şairlerimizin içinde bile -dersini ilk fırsatta bırakıp iştiyak ile oyun oynamaya koşan çocuklar gibi- ikide birde mizahi yazı yazanlar var: Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz gibi. Bu genç şairler içinde mizaha meyil gösteremeyen, yalnız Halit Fahri oldu ve ötede şifahi ve zarif espriler yapan öyleleri var ki bütün kabiliyetleri mizahi bir şair olmaya delalet eder."[276]

Türk dehasının "*komedi*" sahasında tecelli ettiğini hem geleneksel seyirlik oyunlarına dair örneklerle hem de mizahî yazıların fazlalığıyla ortaya koyan Haşim Nahit; buna rağmen, hâlâ bu ayrımın farkında olmayan gençlerin halini de *"Lâkin ne yazıktır, komedi sahasında uğraşan öyle gençler var ki Racine'e bayılıyorlar."*[277] ifadesiyle belirtir.

Nahit Erbil; Türk dehasının "*komedi*"ye yakınlığı ve kabiliyetini birçok delille gösterdikten sonra, insan topluluklarının birbiri üzerine tesir ve tazyikinin tezahürü "*trajedi*"ye meylini ele alır. Türkün vicdanının -Ayastefanos anlaşmasından başlayarak- Avrupa'nın trajik tazyikleriyle günden güne sıkıştırıldığına dikkati çeken Erbil; karışıklık içindeki Avrupa'nın teceddüt ve ıslahat hareketleriyle bu karmaşadan değişikliğe uğrayarak çıkması gibi, Türk milletinin de şuurlu bir irfan sayesinde benliğini anlayıp kendi hususî şeklini alacağını belirtir. İşte bu düşüncenin tezahürünü Deliren Esir'deki *"Allah'ım; sen arttır bu infiali / Çünkü her dolan kap mutlak taşacak!"* gibi dizelerle ortaya koyan yazar; bu değişimin, Türk dehasının meylini "*komedi*"den "*trajedi*"ye yönelteceğini savunur:

"Her Türk, geçmiş günlerin maceralarına başını çevirince öyle fecaat sahneleri görür ki bunların bir misli hiçbir milletin tarihinde yoktur. Rumeli'de, Anadolu'da saçından ve memesinden darağacına asılmış Türk kadınları, süngülerin ucuna bir paçavra gibi takılmış çocuk naaşları, ateşte yakılmış ihtiyarlar ve içinde Allaha dua ettikleri camileriyle beraber bir yangın harabesine ve kül yığınına kalb etmiş Türk kalabalıkları… Yalnız bir

---

[276] Haşim Nahit, İlmî Tetebbular: Türk Dehası Komediye mi Trajediye mi Meyledecek -Tiyatro ile uğraşan gençlere-, ***İkdam*****,** N: 8965, 1 Mart 1338, s. 4

[277] Haşim Nahit, Türk Dehasının Bir Hususiyeti (Tiyatro ile uğraşmak isteyen gençlere), ***İkdam***, N: 8950,13 Şubat 1338 (1922), s. 3; Türk Dehasının Bir Hususiyeti, ***Yeni Adam***, S. 280, 9 Mayıs 1940, s.8-9

defasında katliam edilen beş yüz bin Türk'ün naşı eğer bir adaya yığılsa, yeryüzündeki bütün abidelerin en yükseği olur.

Ne yazık ki Türk'ün son sefalet günlerinde de -benlik şuuru hâlâ uyanmadığı için- bazı dudaklarda tebessüm eksik değildi. Paçavralara bürünmüş elleri ve ayakları yer yer çatlamış, rengi solgun ve gözleri çökmüş bir insan sırıtmasındaki fecaat, en canlı dramların tesirini bile geçer. Ve Türkler benliklerini sezmeye başladıkları günden beri, kahkahayla gülmekten artık utanıyorlar: Şen tabiatlarının tebessüm ve kahkaha ihtiyatına kapılıp da bir cenazenin karşısında gülerken birdenbire kendine gelmesi gibi, şimdi her tebessüm, genç ve ihtiyar dudaklarda henüz açılmadan kopup düşen goncalar gibidir. Dudaklarda beliren her tebessüm şulesi; suyun üstündeki halkalar gibi, simalara yayılmadan aynı dudaklarda bir takallüs, aynı gözlerde bir yaş ve aynı kalplerde bir düğüm halini alıyor. Müheyyiç hadiselerle tam bir heyecan halini iktisab etmiş muhayyileler arı ve karıncaların çalışkanlığına müşabih bir faaliyetle mütemadiyen muhitten ve tarihten hüzün ve elem unsurlarını dimağlara topluyor. Bilmem ki dikkat ettiniz mi; eski divan şairlerinin divan hanelerde vezirleri güldürmek ve eğlendirmek ihtiyatından artakalmış bir hal ile karşımızda kelime oyunları, âdî zekâ eğlenceleri yapan kimseler, -gönlümüzde kanayan hâilenin benliğimizi kendi tesirine râm etmiş halimizde- bize ne soğuk, ne yabancı görünüyorlar! Hâlbuki benlik şuurunu sezmiş olan Türk; hüznün bedii lezzetine çoktan gönül verdi."[278]

"*Tiyatro*"yla ilgili son olarak "*adaptasyon*" meselesine değinen Haşim Nahit; kelimenin normal hayattaki anlamı gibi, sanat eserinde de "*tetabuk=uygunluk*" özelliğine vurgu yapar:

"Elbiseler, nasıl ki vücudun kalıbına girerse, tetabuk ameliyesi de öyle bir itina, bir uysallık kabiliyetidir. Tiyatroda adaptasyon, hayat sahasındakinin hemen hemen aynıdır: Başka bir muhitin mahsulü olan bir sanat eseri, ikinci muhitin bütün hayatî şartlarına tetabuk ederse yaşar; etmezse yaşayamaz: Tabii muhit, ufukları sisler ve buzlarla örtülmüş kutuplardan kızgın ve yanık

[278] Haşim Nahit, Türk Dehası ve Trajedi (Tiyatro ile meşgul olan gençlere), ***İkdam***, N: 8972, 9 Mart 1338 (1922), s. 3

çöllere kadar muhtelif iklimlerin muhtelif tespitleri arasındaki hudutları ifade eder."

Bu ölçüye göre "*her milletin hayat ve kâinatı telakki edişi gibi, bedii zevk ve ahlakının da farklı şekillerde yansıyacağı*" gerçeğine dikkati çeken Nahit Erbil; tüm sanat eserlerinde olduğu gibi, sahnede de bunun değişik biçimlerde ortaya konulacağına işaret eder:

"Bir sanat eserini 'adapte' etmek; terkibini, mimarisini bozmaksızın yeni muhitin bütün ruhî aletlerine uygunlaştırmak demektir! Tiyatro namına; 'ortaoyunu, karagöz, meddah' gibi millî oyunlara mâlik olan Türkler; Avrupa tiyatrolarını anlayabilecek bir seviyeye gelince, ale'l-usul 'taklit' etmek ihtiyacını hissettiler. Reşit ve Mithat paşalardan itibaren muasır hükümet adamlarına kadar memleketin bütün münevverleri medeniyeti sade 'şekil'de görüyor ve onu meydana getiren 'ruh'u bir türlü anlayamıyor, kavrayamıyorlardı. İşte bu telakki ile nasıl ki şeklî taklit vukua geldiyse -yani devlet sahasında Tanzimat, Islahat, Kanun-ı Esasi hareketleri, nezaret teşkilatları, kanunlar, mektep programları yapıldıysa- bizim tiyatro âlemimize de eski Tanzimatçı zihniyeti hâkim oldu: Eski paşalar Avrupa kanunlarını kopya ettirdikleri gibi, tiyatro muharrirlerimiz de piyasaların lisanını, isimleri ve kıyafetleri değiştiriyorlar. Tanzimatçı paşa zannetti ki kanunun maddeleri, o maddelere tatbik edilecek hükümleri millete icat edecek ve bu surette fiillerle hükümler birbirine uygun gelecek.

Tanzimatçı muharrir, sanıyor ki sahneye çıkardığı adamlar nasıl düşünür, nasıl hisseder ve nasıl hareket ederse halk da o düşünüşü, o duyguyu, o hareketi içtimaî vicdanına uygun görecek… Ve hem de bütün bunları bedii bir şekilde görüp ondan bedii bir heyecan alacak."

Miki oyunun Karagöz yerine konulmasının çocukların körpe beyinlerini analoji yoluyla zehirlediğine[279] dikkati çeken yazar; bizzat müşahede ettiği Faust'un da, izleyenlerin zihinlerine Yunan-Latin kültürünü nakşettiğini[280] belirtir. Bu iki adaptasyonun aynı ölçüde kötü tezahürleri olduğuna inanan

---

279 Haşim Nahit, Miki Oyunu Terbiye Bakımından Çok Kusurludur, ***Yeni Sabah***, N: 1004, 17 Şubat 1941, s. 4-5

280 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Opera Tiyatrosunda Faust, ***İkdam***, N:9168, 26 Eylül 1338 (1922), s. 2

Erbil; adapte piyeslerin ne duygu ve düşünce, ne de şahıs kadrosu ve hareket itibarıyla hiçbir gün ve hiçbir sahnede Türklere mal olamayacağını belirterek, bunları bir yana bırakıp bize has eserler ibda etmeye çalışılması gerektiğini vurgular:

"Tam bir açlık, yarım tokluğa ve hastalığın hat safhada olması, müzmin bir devre geçirmesine müreccahtır. Çünkü birinci takdirde 'bekâ-yı nefs' kanunu, ikinci takdirde ise 'en az hareket etmek' kanunu galebe çalar ve netice itibarıyla şüphesiz birinci hal daha tabii ve daha insanîdir. İşte böylece düşünerek diyordum ki bizde adapte piyeslerin varlığından ziyade yokluğu tercih edilmelidir. Çünkü mademki 'tiyatro' ihtiyacını kendimizde seziyoruz, bu ihtiyacın şiddet kesp etmesine müsaade etmeliyiz. Yani bu adaptasyon iptilasına nihayet vermeliyiz. Çünkü bu çeşit oyunlar, ekseriya âdî ve muzır olan romanların kuru sözlerine sade ve sinema kelimelerinin ekseriya yine âdî ve muzır resimlerine hareket vermekten başka hiçbir işe yaramıyor; hâlbuki biz, millî ve ibdaî eserler istiyoruz!"[281]

"Güzel sanatlar ve edebiyat eğitimi" konusuna da değinen Nahit Erbil; "*subjektif*" duyguların "*objektif*" olan ilmî işlerdeki rolünü kavratacak ve teşvik edecek bir talim ve terbiye anlayışının lüzumuna inanır:

"Edebiyat dersi; gençlerin şahsî duygularını heyecana getirmeli ve bu heyecanla onları, yeni hayat şartlarını millete temin edecek tarzda çalışmaya teşvik etmelidir. En iptidaî bir psikoloji bilgisi de gösteriyor ki bir adamın tefekkür ve idrak kabiliyetini, küçük bir vakayı anlatış tarzıyla ölçmek mümkündür. Demek oluyor ki insanın meramını ifade etmesi, düşünüş mekanizmasına bağlıdır: Eğer bu mekanizma iyice işliyorsa, onun sözleri de manalı ve acık, aksi takdirde ise karışık ve manasızdır. Hulâsa düzgünce yazmak, düzgünce düşünmeğe bağlıdır ve edebî güzellik de bu düzgünlüktedir."

Edebiyat Fakültesinin de "*İktisadî sosyoloji*" ilminin süzgecinde ve yukarıdaki anlayışla eğitim vermesi gerektiğini söyleyen Erbil; bu gerçeği

---

281 Haşim Nahit, Tiyatroda Adaptasyon, ***İkdam***, N: 8997, 3 Nisan 1338 (1922), s. 3

ihmal eden "*Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi*"nin, aslî vazifesi olan "*ilim*" kelimesine ihanet ettiğini vurgular:

"Bir kere 'kelime'nin nasıl meydana geldiğini, tecrübî psikoloji ilmi ortaya koyuyor ve lisancıların da birçok yanlışlıklarını meydana çıkarıyor. Sonra iktisadî sosyoloji; kelimenin ve hecelerin sayısını ve hatta şiirdeki vezin, ahenk vs gibi estetik unsurları için de 'İş işlemenin zaruretleri meydana getirmiştir.' tezini müdafaa etmektedir. Şu halde bu iki ilmi bilmeyen, Türk lisanını inceleyemez ve eğer böyle bir âlim bizde henüz meydana gelmemiş ise, bu dil için fakültede kürsü kurmak, hatta zararlıdır; çünkü yanlış bilgileri düzeltmek, doğru bilgiyi kavramaktan daha güçtür. Fakülte; yabancı dilleri bunlardaki edebiyatı öğretmek için değil, edebî parçaları, dilin öğrenmesi için bir vasıta olarak kullanmalıdır. Çünkü edebiyatın 'düşkün bir mitoloji' olduğunu, Avrupalı psikologlar da söylüyorlar. Biz, canlı olan yabancı dilleri, onların ihtiva ettikleri tecrübî ilimlerden istifade için öğreneceğiz; o yavan edebiyatı öğrenmek için değil! Yabancı edebiyatı okutanlar yerine, ilim lisanını öğretecek profesörler koymalıdır."[282]

Haşim Nahit; Türk edebiyatının çeşitli hususiyetleriyle ilgili değerlendirmeler yaptığı gibi, doğup büyüdüğü Irak Türklerinin edebî mahsulleri üzerine de tespitlerini ortaya koyar. Çalışmamızın "*Irak Türkleri ve Haşim Nahit*" bölümünde de tüm yönleriyle ele alındığı üzere, "*lisanı, halk edebiyatı ve halk şairleri, güzel sanatları, masalları, tiyatrosu*" gibi birçok hususiyetleriyle, Irak Türklerinin zengin ve yüksek edebî zevki gözler önüne serilir. Bu eserlerin millî ve manevî değerleri takviye yönüyle, Irak halkını bütünleyici fonksiyonu üzerinde durulur:

"Fertlerin cemiyet halinde tutan müşterek rabıtaların en birincisi, şüphe yok ki, 'din' ve 'lisan'dır. Bir kalenin taşlarını mimarî bir şekilde tutan harç neyse, fertlerden teşekkül eden 'millet' kitlesi için de bu müşterek rabıtalar öyledir. Arada ancak şu fark var: Harç, taşların mahiyetlerine asla te'alük etmediği halde müşterek rabıta ferdî 'vicdan'ların 'buud'unda yaşar! 'Din Birliği'nin içtimaî hayattaki o yüksek nüfus ve kudretinin hikmetinden bahsetmeye

---

[282] Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye'de Modern Teknik***, s. 181-183 / 195-199

lüzum yok. 'Dil Birliği'ne gelince lisan, -düşünen, duyan insanlığın hayata ait her nesi varsa hepsini beraber taşıdığı ve nesilden nesile naklettiği için- fertleri aynı dimağ ve aynı kalp ile müebbeden yaşatır.

Irak Türklerinin bedii zevki, bazı Türk muhitlerine nispeten daha ince ve daha ahlakî, bir bakıma göre de daha temizdir. Bunun altında da, Irak halkının yaşatmaya devam ettiği Türk harsı ve bunun ifadesi olan saf ve orijinal söyleyişler yatmaktadır."[283]

Görülüyor ki Nahit Erbil; bir bilim adamı disipliniyle, sanat ve edebiyata dair tahliller yapmaktadır. Yazarın bu ilmî tavrı; bizzat uygulayıcılığını da yaptığı sanat türlerine karşı, bir düşünüş sistemi geliştirdiğinin ve bunu da teknik konularla desteklediğinin göstergesidir.

2.3. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN ESER VERDİĞİ TÜRLER

Konuya girerken temas edildiği gibi Haşim Nahit; "*duygu*"dan ziyade "*düşünce*"ye meyletmekle birlikte, ilk yazılarını öğretici mahiyette değil "*edebî zevki yansıtıcı metinler*" biçiminde ortaya koymuştur. "*Kaynakça*" bölümünde künyeleri açıkça verilen bu çalışmaların ilk bölümü, -(1909-1922) arasında neşredilen yazılar ağırlıklı olmak üzere- onun "*sanat ve edebiyat*"a ait ilgisini açığa vurmaktadır.

Yayımlanan on üç kitabından üçünün, otuz beş farklı yerde neşredilen beş yüzden fazla çalışmasından yüz on sekiz tanesinin "*sanat ve edebiyat*"a yönelik içerikte olması; Erbil'in bu sahadaki hem ilgisinin hem de gayretlerinin hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğunu ispatlar mahiyettedir.

Arapça ve Farsçasının iyi düzeyde olmasının etkisiyle başlayan ve zaman içinde "*millî meselelere*" kayan bu çalışmalar; onun eserlerindeki edebî tür

---

[283] Haşim Nahit, Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-3, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C.9 S: 5 (96), 5 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.75-80; Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8897, 22Aralık 1337 (1921), s.4; Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, ***İkdam***, N: 8904, 29Aralık 1337 (1921), s.3; Irak Türküleri, ***İkdam***, N:8920, 14 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 3; Irak Türküleri-Serbest Nazmın menşei, ***İkdam***, N: 8940, 3 Şubat 1338 (1922), s. 3; Irak Türküleri ve Serbest Nazım, ***İkdam***, N: 8978, 15 Mart 1338 (1922), s. 3; Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, ***İkdam***, N: 8990, 27 Mart 1338 (1922), s. 4; Irak Türkleri-3,***Türk Yurdu***, C. 9 S:3, 15 Mayıs 1339 (1923), s.84-97; Irak Türküleri, ***Türk Sanatı***, yıl: l S: 12, 15 Haziran 1953, s. 10

zenginliğiyle biçim ve muhteva yönünden oldukça değişken çizgisini gözler önüne sermektedir.

Kitapları -"*Eserleri*" bölümünde ele alındığı için- dışında kalan yazıları incelendiğinde; Nahit Erbil'in çalışmalarında, hem sayısal hem de muhteva yönüyle bir malzeme zenginliği dikkati çeker. Bu malzemenin tüm yönleriyle tahlili adına birçok başlık, alt birimleriyle ve etraflı şekilde değerlendirilecektir.

2.3.1. ŞİİRLERİ

Edebiyat-ı Cedide topluluğunun, Hüseyin Cahit'in 1901'deki "*Edebiyat ve Hukuk*" makalesi ve Abdülhamit devrinin baskıcı tutumu yüzünden kapatılması; toplumsal buhran anaforunun edebiyatı da bünyesine kattığı anlamına gelmekteydi. Altı hafta sonra derginin sorumlularının suçsuzluğu anlaşılıp Servet-i Fünun dergisi tekrar yayımlanmaya başlasa da; edebiyat dünyası, II. Meşrutiyete kadar süren bir fetret devri yaşayacaktı. Hüseyin Cahit'in derginin yazı işlerini bırakması ve bazı üyelerinin İstanbul dışına tayin edilmesi sonucunda derginin neşriyatına ara vermek zorunda kalması ile Mehmet Emin'in şiirleri yüzünden Selanik'te başlayıp İstanbul yazarlarının katılımıyla daha da alevlenen edebî tartışmalar sonucu Çocuk Bahçesi dergisinin tasfiye edilmesi gibi gelişmeler; mevcut sosyal ortam ve siyasî yapının yeni bir edebî oluşumu kolayca hazmedemeyeceğini göstermiştir.[284]

Böylesi bir edebî ve toplumsal karmaşa ortamında Türkiye'ye gelen Erbil; bir yandan devlet memurluğu ve Hukuk talebeliğini birlikte götürmeye çalışırken, diğer yandan da, yayın hayatına verdiği sekiz yıl (1901-1908) aradan sonra tekrar neşriyata başlayan Servet-i Fünun dergisinin müdavimleri içindeki yerini alır.

İlk şiirlerini, dönemin edebî havası paralelinde Edebiyat-ı Cedide zevki ve Fecr-i Ati anlayışıyla (1909-1914) kaleme alan Nahit Erbil; Balkan Savaşlarının acılarını daha da artıran Birinci Dünya Savaşının etkisiyle, milletin yaşadığı acıları terennüm eden bir şiir anlayışına (1914-1922) yönelir.

---

[284] İnci ENGİNÜN, ***Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e-*** Dergâh Yayınları, İstanbul 2006; Dr. Ramazan KORKMAZ, ***Yeni Türk Edebiyatı(1839-2000),*** Grafiker Yayınları, Ankara 2009

Aynı şahsın iki ayrı estetiğe (Fecr-i Ati ve Millî Edebiyat şiiri) göre şiirler yazması, dönemin ortak edebî havasının tezahürü olması dolayısıyla, değişen dil ve duyuş tarzının doğal bir yansımasından ibarettir. İşte Haşim Nahit'in şiirleri de, bu iki dönemin farklı edebî anlayışları doğrultusunda ele alınacaktır.

2.3.1.1. DIŞ YAPI (ŞEKİL) ÖZELLİKLERİ

Dış yapı (şekil-biçim-form) ifadesi, soyut bir içeriğin (fikir, düşünce, hayal, his, intiba…) somuta dönüşmesine imkân veren muhafaza kalıbının adıdır. İnsanoğlunun söz konusu bu soyut muhtevayı en güzel şekliyle koruyabildiği somut ve objektif yapı ise dildir. Sesler topluluğu kelimeyi, kelimeler de bu dil bütünlüğünü oluştururken; insanların duygu ve düşünceleri de, kuşaktan kuşağa aktarılacak sağlam ve kalıcı bir nakil vasıtasına kavuşmuş olur.[285]

Şiirde dış yapı deyince de; kelimeden başlayıp nazım şekline veya metnin bütününe kadar tüm maddî unsurlar düşünülmelidir. Bir başka deyişle kelime, kelime grupları, mısra, cümle, vezin, kafiye, nazım şekli, ritim gibi unsurlar şiirin dış yapısını oluşturur.[286]

Bu bağlamda ele alınacak Erbil'in şiirlerinde de, konunun çeşitliliği ve değişkenliğine paralel olarak, biçimsel farklılıklar görülmektedir.

2.3.1.1.1. NAZIM BİRİMİ – BİÇİMİ (TÜRÜ)

Şiir metninde dış yapının en üst katmanı olan nazım şekli; bent sistemi, nazım birimi, mısra yapısı, vezin ve kafiye şemasının belirlediği şiirin dış görünümü veya muhteva kalıbıdır. Şiirde her tema ve söyleyişin kendi yapısını davet etmesi gerçeğinden hareketle, Yenileşme dönemi şiirinin de değişen zihniyetin en güzel biçimde ifadesini amaçlayan farklı yapısal arayışlara girmesi gayet doğaldır.

---

[285] Prof. Dr. Şerif AKTAŞ, ***Şiir Tahlili "Teori-Uygulama***", Akçağ Yayınları, Ankara 2009; Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ, ***Metin Tahlillerine Giriş "Şiir",*** Fakülte Kitabevi, Isparta-2002

[286] Gıyasesettin AYTAŞ, Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2008

Fecr-i Ati dönemine gelinceye kadar, Türk şiirinde görülen *"anlamın mısrada, beyitte, bentte ve bölümde tamamlanmayıp diğer mısralara kayması, mısraların kırılması, müstezadın daha serbest bir tarzda algılanıp yazılması"* gibi değişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni manzumelere, Fecr-i Ati şairleri "*serbest nazım*" adını vermişlerdir. Serbest nazmın -çağdaş serbest şiirden farklı olarak- ölçülü ve kafiyeli biçimde kullanıldığı nazım türüne de "*serbest müstezat*" denilmiştir.[287] İşte dönem arayışlarının bu çeşitliliği, Haşim Nahit'in şiirlerinde de kendisini göstermektedir.

Nahit Erbil; ilk şiirlerini, Fecr-i Ati topluluğunun "*Sanat, şahsî ve muhteremdir.*" anlayışıyla edebiyat âleminde ortaya çıktığı günlerde kaleme alır. Bu sebeple, döneminin diğer şairleri gibi, hem klasik Türk hem de Batı şiirine ait nazım şekillerini; bazen geleneksel haliyle bazen de geleneğin baskısını kıran şekil serbestliğinin keyfîliğiyle kullanmıştır.

Edebiyat-ı Cedide zevki ve Fecr-i Ati anlayışıyla (1909-1914) kaleme aldığı 14 şiirinde, bentlerden oluşan "serbest müstezat" biçimini tercih etmiştir. Bu şiirlerin bentlere göre mısra dağılımı da şöyledir:

"Karanlıklarda:4-7-7-11"

"Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender: 7-28-9-15-12-26-14-2"

"Şehik-i Garam: 5-6-5-9-6-12-9-7-3-6"

"Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne-Akşam: 6-5-5-4"

"Bahar İçinde-Hayal-i Derbeder: 10-10"

"Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-İkinci Sahne-Hulul-ı Şeb ve Kamer: 8-13"

"Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Üçüncü Sahne-Gece ile Ben: 3-3-3-6"

"Temâsil-i Şüûn-Dördüncü Sahne-Filistin Harabeleri'nde: 10-13"

"Temâsil-i Şüûn Beşinci Sahne-Şarkın Sönmüş Dehaları Karşısında: 4-3-3"

"Temâsil-i Şüûn Altıncı Sahne-Şehîk-i Vâpesin: 4-3-3"

"Çırağan: 4-5-6-18-4-3-6-2-13-4-2-2-6"

"Akşam: 3-3-2-2-6-3"

"Şebhûn: 5-2"

---

[287] Cafer ŞEN**,** Fecr-i Ati Encümeni Edebiyatı, ***Turkish Studies International Periodical For the Languages,*** Volume 4 /1-II Winter 2009, s.1361-1412

“Siyah Taç: 6-3-7-2”

Bentlerdeki bu rastgele dağılım, bu bölümün başında da izah edildiği üzere, serbest müstezadın biçimsel keyfiliğinin bir tezahürüdür. Haşim Nahit; birçok dönem şairinde olduğu gibi, temayı bütünleyen tasvirleri ve içerikle ilgili diğer unsurları ön plana çıkaracak bir biçimsel keyfîlikle ilk 14 şiirini kaleme almıştır.

Erbil’in 1914 sonrası yazdığı 11 şiirinde ise, biraz daha dönemin nazım türü geleneğine karşı duyarlı olduğunu görmekteyiz. Bireysel duyguların yerine milletin acılarının terennümüne dair bu şiirlerde (1914-1922), Millî Edebiyat döneminin gerek Divan ve Halk gerekse Modern şiirin kalıplarının esas alındığı görülmektedir. Bu şiirlerin nazım biçimlerini oluşturan mısra dağılımları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Bahar: 6 beyit”

“Ninni: 9 dörtlük”

“Anneme Mektuplar: 6 bent (12-6-12-12-21-14)

“Vatanla Ben: 3 beyit”

“Mukaddes İhtiras: 3 dörtlük”

“İdeal: 6 beyit”

“Gurbetteki Esir: 1 bent (6) 1 dörtlük”

“Akşam: 10 beyit”

“Ben ve Benliğim: 2 bent (6-14)

“Vatan Şarkısı: 16 bent (4-8-9-5-7-8-6-4-8-8-10-8-7-9-1-6)

Bu örneklerden de anlaşılıyor ki şairimiz, -dönemin edebî havasına paralel olarak- “*beyit-dörtlük-bent*” nazım birimlerinin üçünü de ayrı ayrı bazen de birlikte kullanmıştır. Onun hem Klasik (beyit) hem Halk (dörtlük) hem de Modern (bent) edebiyat nazım birimlerini kullanması; başta Mehmet Emin olmak üzere, dönem şairlerinin şiirdeki yapısal arayışlarıyla da örtüşmektedir. Özellikle Mehmet Emin’in “*yapıyı meydana getiren farklı birimleri bir arada kullanmak*” yoluyla şiirin klasik kalıplarını kırarak -Fecr-i Ati nazmında olduğu gibi- bir şekil serbestliğinde ısrarcı olması, kurallardan azade ve müheyyiç fıtratlı Haşim Nahit için, tam da aradığı bir fırsattır. Böylece o; bazı eserlerinde klasik şiir biçimlerine bağlı kalmakla birlikte, *“estetik endişelerin,*

duygu haline dönüşememiş düşünceye mağlup olduğu" bu yapısal gevşekliği oldukça fazla tercih etmiştir.

2.3.1.1.2. UYAK DÜZENİ – KAFİYE VE REDİF

Şiirde çoğunlukla dizelerin sonundaki ses benzerliğine bakılarak tespit edilen uyak düzeni, aslında şiirin türünün tespitinde de son derece önemli bir ölçüttür. "*Nazım birimi-biçimi*" bölümünde de ifade edildiği gibi, Fecr-i Ati anlayışıyla (1909-1914) kaleme aldığı 14 şiirini "*serbest müstezat*" formuyla ortaya koyan Erbil; buna bağlı olarak da, şiir içinde farklı uyak düzenlerini denemiştir.

Özellikle düz uyaklanışı bentlerde kırarak kullanan şair; örüşük uyak düzeniyle başladığı şiirlerinde bile, bir süre sonra, dönem şiirinin anjambemanı (cümlenin birkaç mısrada tamamlanması) teşvik eden anlayışının da tesiriyle, serbest müstezadın rahatlığına paralel bir şekil gevşekliğine dönüş yapar:

"Sisden işlenme bir hadikâ-yı şeb, *a*
Yasemîn lerzelerle titreyerek *b*
Katre katre tebellür eyledi hep. *a* *(Üç dize, tek cümle halindedir=anjambeman)*

Şimdi sessiz bakan zevâhir-i nûr, *c*
Hep kadın gözleriyle titreyerek *b*
Kalbe bir hahiş-i dua veriyor. *c* *(Üç dize, tek cümle halindedir=anjambeman)*

Ey münâcât eden mu'âsînin, *d*
Cennetin, aşkın, ihtirâsâtın *d" (Akşam, Tetebbu, S: 1, 24 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 12)*

Diğer şiirlerinde de -mısra uzunlukları değişmekle beraber- türün gereği bu dağınık kafiye şemasını kullanan şair; bazen de bentlerin arasına tek mısralık geçiş beyitleri yerleştirir:

“Ey ma’bed-i der-beste-yi vâveyl, *a*
Ey leyl, *a*
Bir tıfl-ı siyeh-pûş, ki bî-kes bu cihanda *b*
Diz üstü düşüp inliyor her gâh eşîğinde, *b*
Kaldır onu dest-i kereminle *c*

Âlâmını, hicrânını dinle! *c”* (Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâli Şairine), *Servet-i Fünun*, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332)

Fecr-i Ati şiirinin nazım türlerinden kaynaklanan bu dağınık kafiye şemasını 1914 sonrası Millî Edebiyat anlayışıyla yazdığı şiirlerinde bir disiplin altına alan Erbil; bu dönemdeki “beyit-dörtlük-bent” nazım birimiyle yazdığı 11 şiirinde de “*düz*” uyaklanışı tercih etmiştir. Sadece bir şiirine “*çapraz*” kafiye şemasıyla başlayan şair; diğer dizelerde yine “düz” uyaklanışa dönmüştür:

Dağlara tırmanan çıplak bir vücud *a*
Her adım attıkça nasıl kanarsa; *b*
Öylece gelirim sana, ey ma’bud *a*
Bu susamış ruhum sende kanarsa. *b*

Sana ermek henüz bir ümid iken, *c*
Saçımın her teli oldu bir diken; *c*
Teheyyüçle döndüm, bak, birdenbire: *d*
Ateşte kıvrılan kızıl demire! *d”* (Mukaddes İhtiras, *Ümid*, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8)

Şiirin yapısal bütünlüğünü sağlamaya katkıda bulunan kafiye ve redif de; şiirde estetik bir görünüm oluşturduğu gibi, anlamı bütünleyici ve akılda kalıcı bir ahenk kazandıran vazgeçilmez unsurlardandır. Kısacası kafiye ve redif; kelimeleri bir araya getiren, bağdaştıran veya zıtlaştıran formel bir ahenk unsurudur.

Fecr-i Ati şairlerinin büyük kısmı, kafiyenin bir ses unsuru olduğu ve şiirde müzikaliteyi oluşturması gerektiği görüşünü benimserler. Bu nedenle, genellikle yarım veya tam kafiye görülür. Fecr-i Ati şiirinde kafiye örgüsü, Klasik şiire oranla gerek şematik olarak, gerekse kafiyenin türü ve redif

bakımından oldukça seyrek ve zayıftır. Hatta Celâl Sâhir gibi bazı şairler, iç ahenge ulaşmak için kafiyesiz yazmayı denerken, hem şiirlerindeki geleneksel kafiye örgüsünü gevşetir, hem de gevşettiği bu örgü yerine yeni yöntemlerle elde edilen yeni kafiye şemaları kurar. Kelime tekrarlarıyla birlikte anjambemana (cümlenin birkaç mısrada tamamlanması) yönelen bu yaklaşım; ahengi sağlayan biçim unsurlarının temanın vurgulanmasına yardımcı olduğu düşüncesini pekiştirmektedir.

Haşim Nahit de, dönem şairleri gibi, yarım ve tam hatta zengin kafiye ile redifi, ilk dönem şiirlerinde kullanmıştır:

"Hâil parıltılarla koşan zinde gölgeler,

Şehrin şikâf-ı târını savletle yardılar; (ar/er: tam kafiye)

Yerler mehîb adımların altında gürledi. (di: redif e: yarım kafiye)

Bir lem'a-i şihâb ile binlerce mâr-ı zer

Coşanların şebîkesi üstünde titredi." (Şebhûn, İçtihat, S: 71, 11 Temmuz 1329 (1913), s. 1568)

"Ey ma'bed-i der-beste-i vâveyl, (eyl: zengin kafiye)

*Ey leyl," (*Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâli Şairine), *Servet-i Fünun*, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332)

Kafiye ve redif kullanımındaki bu çeşitliliği 1914 sonrası şiirlerinde de devam ettiren Erbil; bu şiirlerinde, zengin kafiyenin özel bir çeşidi olan tunç kafiyeye de sık sık yer verir:

"Ufuklar, bulutlar, sanki parça parça tunç,

Ortalık benden karanlık, benden de korkunç; (unç: zengin kafiye)

Güneş benziyor, damlayan kan çanağına,

Ey kan, dökül yüreğimin siyah dağına! (ına: redif ağ: tam kafiye)

Gönlüm, gözüm, dudaklarım kan istiyor, kan;

Eski benliğim mi içimde şahlanıp kalkan? (kan / kalkan: tunç kafiye)

Gel, al dağa kaçır beni genç adam, (adam / sadam: tunç kafiye)

Kalbine dokunsun hıçkıran sadam!.." (Millî Gurur, Kara Gün Yazıları-1940, İstanbul-1920, s. 26-29)

Şair; "*Ninni*" şiirinde anonim edebiyat geleneğindeki tür özelliklerine uygun olarak her dörtlüğün sonunda "*Uyu, ey sevgisi hicranlım uyu!"* dizesini tekrarlarken, "*Vatan Şarkısı*"nın her bent başında yinelediği *"Şen Dicle, gülşen Dicle"* ifadelerini, nakarat mısra redifi olarak kullanmıştır. Ayrıca, *"Mukaddes İhtiras"* şiirinin ilk dörtlüğünde de cinaslı kafiyeye başvurur:

"Dağlara tırmanan çıplak bir vücud *(*ud*: tam kafiye)*

Her adım attıkça nasıl kanarsa; (kanarsa: kana bulanmak / kanarsa: susuzluğu gidermek)

Öylece gelirim sana, ey ma'bud

Bu susamış ruhum sende kanarsa." (Mukaddes İhtiras, *Ümid*, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8)

2.3.1.1.3. ÖLÇÜ (VEZİN) VE RİTİM

Tanzimat dönemine kadar "mevzun" tabiriyle, sözün şiir sayılmasındaki temel şart olan vezin; R. M. Ekrem'le belli ölçüde kırılmış ve Garip hareketiyle şiirden büsbütün atılmıştır. Türk şiirinin iki temel vezniyle (hece-aruz) başlayıp ölçüsüzlüğe (serbest şiir) varan bu süreç; şiire yeni söyleyişler kazandırabilme gayretini ifade etmekle birlikte, şiirin yapısal serbestliğinin vardığı son noktayı da göstermektedir.

Şiirlerini iki döneme ayırdığımız şairimiz de, "*serbest müstezat*" tarzında kaleme aldığı ilk şiirlerinde, aruzun değişik kalıplarını farklı cüzleriyle kullanmada ısrarcı olmuştur.

Nahit Erbil; *"Hangi vezni kullanayım?"* sorusu yerine, dönem şairlerinin genelinde olduğu gibi, *"Vezni nasıl kullanayım?"* sorusuna cevap veren anlayışla hareket etmiştir. Buna göre, dört temel bahrin ana kalıplarını bazen deforme (bozarak) bazen de reforme (yenileyerek) eden yaklaşımıyla vezinleri kullanmayı tercih etmiştir.

a) Bahr-i hezec (neşeli-nağmeli) (- - v / v - - v / v - - v / v - -)

Şairimiz; en uzun şiirlerini, aruzun bu en ahenkli ve şen şakrak vezniyle kaleme almıştır. "*Çırağan*" şiirinde (mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün)

kalıbını, (uzun-kısa-kısa-uzun) gibi mısra uzunluklarına göre değişen tefilelerle kullanmıştır:

"Altun u gümüş zülfü duvarlarda yanan duhter-i san'at

- - v / v - - v / v - - v / v - - v / v - -

-Gerinde vü dem-beste-i zulmet-

- - v / v - - v / v - -

Dilteng ü mukassî"

- - v / v - -

Aynı bahire ait (mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün) kalıbını da "*Müdavele-i Zafer yahud Selahaddin ve İskender*" adlı diğer uzun şiirinde kullanan şair; yine veznin birçok kırık ve farklı tefilelerini şiir içine serpiştirerek, bir veznin değişik kullanımlarının şiirde oluşturabileceği müzikal ahengi yakalamaya çalışır:

"Cihân–peymân olan bir meş'al-i vehhâce dönmüştün,

v - - - / v - - - / v - - - / v - - -

Savâıktan, bevârıktan da sâtı'dın,

v - - - / v - - - / v - - -

Ve zulmetler

v - - -

Senin eşrâk-ı azminden

v - - - / v - - -

Hurâsandı

v - - -

Girîzândı…"

v - - -

b) Bahr-i remel (koşan) (- v - - / - v - - / - v - - / - v -)

Şair; heyecanlı fıtratını çağrıştıran bu kısa ama seri şiir söyleme veznini, "*Temâsîl-i Şu'ûn: -Arz-ı Filistin'de-*" adını verdiği ve birbirini tamamlayan altı şiirinde kullanmıştır. Erbil; ana kalıbı (fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün) olan bu bahri, (feilâtün) ve (feilün / fâlün) tefileleriyle denemiştir. Bu serinin son şiiri "*Şehik-i Vapesin*"de bu değişik kullanımları görmek mümkündür:

“Nazarım: Seyr-i ruûdunla açılmış

v v - -/v v - -/v v- -

-O muallâ, müdhiş-

v v- - / - -

Şâh-râhında olur hûn-efşân,

-v - -/v v - -/ - -

Sonra bir nahle, asâsıyla dayanmış

- v - - /v v - -/v v - -

-müteheyyic, hâmûş-

v v - - / - -

Bedevîler gibi kumlarda kalır ser-gerdân

v v- -/v v - - /v v - - / - -

c) Bahr-i hafif (yavaş) (- v - - / v - v - / v v -)

Aruzun bu en sakin veznini ilk şiirlerinde deneyen şair; Tevfik Fikret’in Rubab-ı Şikeste’de yaptığı gibi, veznin (fâilâtün “feilâtün / mefâîlün / feilün) kalıbını hiç kırmadan ve aruz kusurlarına düşmeden kullanmıştır:

“Öpüşür his-i müşterekle umûm:

v v - -/ v - v -/ v v -

Kuş, çiçekler, kamer zalâm u nücûm;”

- v - -/ v - v -/ v v -

(Karanlıklarda, *Servet-i Fünun*, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318)

“O bütün yaz gubâr-ı kasvetini

v v - - / v - v -/ v v-

Râh-ı hülyâma neşr eden zehabı”

- v - - /v - v - / v v -

(Bahar İçinde Hayal-i Derbeder, *Servet-i Fünun*, S: 962, 29 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 413)

d) Bahr-i muzâri (benzeyen) (- - v / - v - v / v - - v / - v -)

Şairimiz; devrin diğer şairleri gibi, aruza hâkimiyetini gösterebilmek için, aruzun bu hem görkemli hem de çok kullanılan (mef’ûlü / fâilâtü / mefâîlü /

fâilün) kalıbıyla üç şiir yazmıştır. "*Siyah Tac*" ve "*Şeb-hûn*" şiirlerinde, bu vezni aslına uygun olarak ve parçalı tefilelere girmeden kullanmıştır:

"Ömrün diyâr-ı hecrini gezdim adım adım

- - v / - v - v/v - - v / - v -

Dillerde râ'şeler sezen â'lâmı inledim."

- - v / - v - v / v - - v / - v -

(Siyah Taç, *Servet-i Fünun*, S: 1231, 25 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 134

Hâil parıltılarla koşan zinde gölgeler,

- - v / - v - v /v - - v / - v -

Şehrin şikâf-ı târını savletle yardılar; (Şebhûn, İçtihat, S: 71, 11 Temmuz 1329 (1913), s. 1568)

- - v / - v - v / v - - v / - v -

Erbil; Millî Edebiyat anlayışıyla kaleme aldığı 11 şiirinde ise, devrin hâkim anlayışına paralel olarak, hece vezninin farklı duraktaki kalıplarını tercih etmiştir. 7 şiirinde, Halk şiirinin koşma türünde yaygın 11'li hece ölçüsünü kullanan şairimiz; bu şiirin çeşitli kalıplarına bazen farklı şiirlerinde bazen aynı şiirin bölümleri içinde yer vermiştir.

Erbil; bu kalıpla yazdığı 7 şiirinin beşinde (*Mukaddes İhtiras, Gurbetteki Esir, Akşam, Ben ve Benliğim, Bahar*), şiirin tamamında (6+5=11) duraklı hece kalıbını uygular:

"Dokunma gönlüme + gönlüm kırıktır, (6+5=11)

*Benim gülmem bile + bir hıçkırıktır!" (*Akşam, *Yarın*, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.5)

"Ey yerin dibinden + fışkıran hayat (6+5=11)

*Rengin kudretinle + onu hatırlat" (*Bahar*, Kara Gün Yazıları*-1940, İstanbul-1914, s. 32)

Şairimiz; 11'li hece ölçüsüyle yazdığı diğer iki şiirinde ise, bu ölçüyü değişik duraklı kalıplarda da denemiştir:

"Ben bir gün dalmışken + gam deryasına, (6+5=11)

Yalnızlığın + sonu gelmez + yasına" (4+3+3=11) (İdeal, *Ümid*, N:13, 3 Kasım 1336 s. 5)

"O kadar hoş + kokuyorsun ki gülüm, (4+7=11)

Sarı iynende + "diken" sezdi elim, (5+6=11)

Açılırsan + seni sarmak emelim, (4+7=11)

Uyu, + ey sevgisi hicranlım + uyu!" (2+7+2=11) (Ninni*, Kara Gün Yazıları*-1940, s. 30-32)

Erbil; "*Vatan'la Ben*" şiirinde ise, kurallı cümle yapısını uyguladığı (7+5=12) duraklı hece kalıbını dener:

"İkimizin de derdi + bak işte birdir, (7+5=12)

Bizi boğmak isteyen + aynı zincirdir. (7+5=12) (Vatan'la Ben*, Kara Gün Yazıları*-1940, s. 30)

"*Vatan Şarkısı*"nda ise şair; anonim edebiyatın "*mani*" türüne ait 7'li hece kalıbını değişik duraklarla hatta dizeleri parçalayarak kullanır:

"Şen Dicle, (3)

Gülşen Dicle; (4)

Bu sabah + böyle erken, (3+4=7)

Sen çağlar, + ben ağlarken. (3+4=7)

İşte geldik + yüz yüze: (4+3=7)

Gecem döndü + gündüze, (4+3=7)

Çünkü derd + ortağımsın, (3+4=7)

Sen hicran + yatağımsın!" (3+4=7) (Vatan Şarkısı, *Yarın*, S: 15, 26 Ocak1338, s. 6-8)

Nahit Erbil; bentlerle kaleme aldığı "*Millî Gurur*" ve "*Anne Mektupları*"nda ise, Mehmet Emin Yurdakul'un hece vezniyle serbest müstezat tarzı şiirler söyleme gayretlerinden etkilenmiş ve aynı şiirde farklı hece kalıplarını kullanmıştır. Yurdakul'un "*Dicle Önünde*" şiirinde üç farklı kalıbı "*4+4=8, 7+8=15, 4+4+4=12*", şairimiz de; bir dertleşmeci cümle kurgusuyla yazdığı "*Millî Gurur*"da iki, konuşma diline iyice yaklaştığı "*Anne Mektupları*"nda üç farklı kalıbı birlikte kullanmıştır:

"Ufuklar, bulutlar, + sanki parça parça tunç, (6+7=13)

Ortalık benden karanlık, + benden de korkunç; (8+5=13)

Güneş benziyor, + damlayan kan çanağına, (5+8=13)

Ey kan, dökül+ yüreğimin + siyah dağına! (4+4+5=13)

Ey fırtınalar, + hep başımda esin! (5+6=11)

Nedir membaası, + bu katil sesin? (6+5=11)

O ne, + gördüğüm kim? + İşte bir adam; (2+4+5=13)

Artık biraz sus, + ey kükreyen sadam!" (5+6=11) (Millî Gurur, Kara Gün Yazıları-1940, s. 26-29)

Kurban kestim evliyaya, + mum adadım kırklara, (8+7=15)

Yüz göz sürdüm + kutsi olan her yere, (4+7=11)

Baktım yine + gelmedin... (4+3=7)

Çizgileri + göze çarpan + bir yığın (4+4+3=11)

Kemik gibi + mihrapların önüne (4+7=11)

Yanık gönlüm, + ak saçımla süründüm, (4+7=11)

Yasa girdim, + siyahlara büründüm, (4+7=11)

Baktım yine + gelmedin, (4+3=7)

Sen gelmedin + bekliyorum ben yine. (4+7=11)

Haşim Nahit; her devirde görüldüğü gibi, ahengi sağlayacak ünlü (asonans) ve ünsüz (aliterasyon) harf hatta kelime ya da dize tekrarlarına (tekrir) başvurmuştur. İlk dönem şiirlerinde, muhtevaya paralel olarak, yumuşak ünsüzlerle ağızdan rahat çıkan ve musiki değeri yüksek ince ünlüleri tercih eder:

*"**Ş**imdi **l**e**yl**i**n** **s**ö**n**ü**y**or me**ş**'â**l**e**s**i…*

***S**a**n**ki gökde**n** dökü**l**e**n** ebr-i **s**eme**n**,*

***S**arı**y**or arza bir ef**s**urde kefe**n**."* (Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Üçüncü Sahne: Gece ile Ben, Servet-i Fünun, S: 965, 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 37)

Görüldüğü gibi (l-n-s-ş-y) gibi akışkan ünsüzlerle bir müzikalite oluşturmaya çalışan şair; tüm ince ünlüleri (e-i-ö-ü) de, bu musikinin tiz bir notası gibi, kelimelerin yapısında kaynaştırmıştır.

Benzer ses değerlerini 14 şiirinde tekrarlayan şairimiz; Fecr-i Ati geleneğinin hâkim anlayışı doğrultusunda, kelime tekrarlarıyla ahenk oluşturmayı da sık sık denemiştir. "*Temâsil-i Şu'ûn*" şiir dizisinin ilk parçası "*Akşam*"da;

"Sen, ki ilk yurdu idin Havvâ'nın,

Sen, ki ilk mehdî idin her şânın;

Sen, ki bir lahd-ı harâb oldun,"

Sen, ki bir leyl-i müzâb oldun!" (Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne: Akşam, Servet-i Fünun, S: 963, 5 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 15-16) dizelerinde tekrar edilen "Sen ki" ifadesiyle, "Çırağan"daki bent sonlarında tekrar edilen

"Öldürme, bırak, ey bîm-i zehhâr-ı cehennem,

Öldürme, bırak, leyl-i müneccim," (Çırağan, Servet-i Fünun, S: 974, 21 Kanun-ı sani (Ocak) 1325 (1909), s. 183-184) nakarat dizeleri, anlamı ahenkli kılan bir kelimeler orkestrası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harflerin ve kelimelerin müzikal ahengini Millî Edebiyat zevkiyle yazdığı şiirlerinde de oluşturma gayretine giren Erbil; muhtevanın ağırlaşması ölçüsünde, sert ve patlamalı seslerle kalın ünlülere daha fazla yer vermiştir:

*"Dağlara **t**ırmanan **ç**ı**p**la**k** bir vücu**t***

***H**er adım a**ttıkç**a na**s**ıl **k**anar**s**a;*

*Öylece gelirim **s**ana, ey mabut*

*Bu **s**u**s**amış ru**h**um **s**ende **k**anar**s**a." (*Mukaddes İhtiras, Ümid, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8)

Şiirin geneline de bakıldığında, (ç-h-k-p-s-t) gibi sert ve patlayan sesler, şiirin musiki havasını değiştirirken; (a-ı-u) kalın seslerin şiirin geneline hâkim olması, söyleyişe tok ve erkekçe bir eda katmaktadır. Yine 11 şiirinde de bir lait motif gibi tekrarlanan "*ey, ah*" gibi nida kelimeleri, muhtevaya bağlı olarak, şiirlere bir seslenme ve yakarış ahengini vermektedir.

2.3.1.1.4. DİL VE ÜSLUP

Dil sanatı olan edebiyatın en bedii ve hususî mahsulü şiir; "*dil, muhteva, yapı*" unsurlarının ferdî ve orijinal bir sentezidir ki buna "*üslup*" diyoruz. Metnin en dışından ta içine hatta en küçük zerrelerine, muhtevadan yapıya, kelimeden cümleye, imladan metnin geneline kadar uzanan sanatkâr şahsiyetin damgası üslup; şiir veya sanatkârın kimliğini ortaya koyan ve onu diğer şiir ve sanatkârlardan ayıran vazgeçilmez unsurdur.

İnsan tarafından meydana getirilen her eser, ortaya çıktığı zaman dilimine ait özelliklerden yararlanır ve dönemini farklı bakımlardan temsil eder. Adına "*zihniyet*" denilen bu yaklaşım; "*metnin ortaya konulduğu dönemin hâkim zevk ve anlayışının eserin yapı, tema ve anlatımına sinip eserle bütünleşmesi*" şeklinde karşımıza çıkar. İşte bu durum, bölüm başından beri, Erbil'in şiirlerini iki döneme ayırmamızdaki temel sebeptir.

"*Heykeltıraşın mermer parçasından eserini oluşturması gibi, şair de, kelimelerin seçimi ve kullanımıyla şiire ulaşır*." gerçeğinden hareketle, Haşim Nahit'in şiirlerinde de; gerek cümle yapıları ve kelime kadroları gerek (anlatma, gösterme, duyurma, hissettirme, çağrıştırma) yöntemleriyle dil göstergelerinden faydalanılarak oluşturulan ses ve söz kalıpları (imge) yönüyle oldukça zengin ve değişik kullanımlar gözlenmektedir.

Fecr-i Ati şiirinin genelinde olduğu gibi, Nahit Erbil'in ilk dönem şiirlerinde de; bazen reel dekorun müphem bir atmosfer altında izlenmesinden dolayı, eşyanın mevcut görünümünden uzaklaşarak muhayyileye zengin çağrışımlar sunacak hâlde algılanmasıyla şairin, kendi ruh durumu ile dışarıdaki yaşanan reel atmosfer arasında bir benzerlik kurması (empresyonist anlatım) bazen de reel dekorun ve varlıkların muhayyel dünyadaki görünüme ait zengin imajlarla sunulması (sembolist anlatım) şeklindeki ifade yöntemleri gözlemlenmektedir.

Haşim Nahit; kendi ifadesiyle, "*his ve heyecan devresinin mahsulü*" şiirlerini, birlikte olduğu veya eserlerini dikkatle okuduğu şairlere özenerek ve onları taklit etmek suretiyle kaleme almıştır. Ekseriyetle Ahmet Haşim'in şiirden kulesi "*Göl Saatleri*"ne, zaman zaman da Cenap Şehabettin'in "*Riyah-ı Leyal*"ine veya Tevfik Fikret'in "*Ömr-i Muhayyel*"ine benzer bir şiir dünyası kurmaya çalışmıştır. "*Divan şiirine özenti ve Fecr-i Ati şiirini taklit hamulesi*" dediği bir meylin ürünü ilk 14 şiirinde, biçim yönüyle (serbest müstezat) olduğu gibi, muhteva ve muhtevayı söyleyiş biçimi olan üslup bakımından da bu benzeme gayreti açıkça görülmektedir.

Erbil'in bu dönemki şiirlerinde ilk göze çarpan şey, yukarıda da söylendiği gibi, şairin kendi ruh durumuyla dışarıdaki gerçek hayat ve tabiat arasında ilişki kurduğu empresyonist anlatım ve gerçek dekorun muhayyel dünyadaki

zengin imajlarla sunulmasına imkân tanıyan soyutlamayı ve duygusallığı veren sembolist ifade tarzıdır. Bu şiirlerinde şair; Edebiyat-ı Cedide sanatçılarının başlattığı ve Ahmet Haşim'in zirveye çıkardığı "*dış dünyayı manevî varlık haline koyma*" anlayışından yararlanmıştır. Maddîyi manevîleştirmek için "*objektif isim+sübjektif isim*" formülüyle uygulanan bu yaklaşım; görünenin yerine görünmeyeni koymak şekliyle, hem maddî hem manevî olan ve sadece şiire has üçüncü tip varlığı ortaya koyma gayretidir. Erbil'in, bu zengin söyleyişi denediği bazı kullanımlarına yakından bakalım:

Karanlıklarda: "reh-i fecâ'at = acılar yolu", "kahkaha-zen-i leb-i eşyâ = eşyanın gülen dudağı", "lahn-ı 'aşk = aşk nağmesi"

Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender: "cihân-bân = kâinat bekçisi", "tâk-ı ser-zerrîn = altın başlı zafer takı", "şehike-yi hürmet = saygı çığlığı", "leb-i gavr = boşluğun dudağı", "şebistân-ı şu'ûn = olayların yatağı", "firâş-ı mevt = ölüm yatağı", "vehm-i ufûl = korkunun etekleri", "germî-yi vegâ = savaş sıcaklığı", "zafer-bâr = zafer yağmuru", "leb-i âba = suyun dudağı", "kevkeb-i ceyş = yıldız askerleri", "ervâh-ı müstakbel = geleceğin ruhları"

Şehik-i Garam: "şehik-i garam = aşk nefesleri", "ma'bed-i der-beste-yi vâveyl = çığlık bestesinin kapısı", "tıfl-ı siyeh-pûş = kara bahtlı çocuk", "lems-i nevâziş = gönül okşayan dokunuş", "bûse-yi tesrîr = mutluluk öpücüğü", "şehka-i mazbûte = hapsedilmiş hıçkırık", "sîne-i şeb = gecenin koynu", "dil-i şeydâ = çılgın gönül", "leyâlin sadr-ı ketûmu = gecenin sır saklayan göğsü", "umk-ı leyâl = gecelerin derinliği", "ayn-ı hayâl = hayalin gözü", "na'ş-ı şebâbet = gençlik cesedi", "atş-ı beyâbân = çöllerin susuzluğu", "gaşy-ı sa'âdet = mutluluk baygınlığı", "mürevveha-i nûr = güzel kokulu ışık", "tayf-ı semen = yasemin kokulu hayal"

Temâsil-i Şüûn-Birinci Sahne-Akşam: "hûr-ı mesâ = güzel gözlü akşam", "cûy-ı 'âlâyiş = gösteriş ırmağı", "dest-i 'îsâr = yardımlaşmanın eli", "şânın mehdîsi = zaferin beşiği", "leyl-i müzâb = eritilmiş gece"

Bahar İçinde / Hayal-i Derbeder: "râh-ı hülyâ = hayalin yolu", "mürde toprak = ölü toprak", "infilâk-ı sürûd = tükeniş şarkısı", "jeng-i gubâr = sıkıntının tozu", "semâ-yı ruhâm = mermerden gökyüzü"

Temâsil-i Şüûn-İkinci Sahne-Hulul-ı Şeb ve Kamer: "cevv-i zulmet = karanlığın boşluğu", "gecenin kahkaha-i ser-bâzı = gecenin cesur kahkahası", "şirişk-dâne-i elmâs = elmas taneli gözyaşı", "samt-ı eb'âd = suskunluğun boyutları", "semt-i gufrân = bağışlanma yeri", "bint-i semâ = gökyüzünün kızı", "şeb-i şikest-likâ = kırık yüzlü gece"

Temâsil-i Şüûn-Üçüncü Sahne-Gece ile Ben: "efsurde kefen = duygusuz örtü", "Ürdün'ün âvâre sesi", "seyr-i dilâşûb = sıkıntılı takip", "beşerin kıssa-i hüsrânı = insanlığın felaketli hikâyesi"

Temâsil-i Şüûn-Dördüncü Sahne-Filistin Harabeleri'nde: "pîş-i fikrim = fikrimin önü", "ka'r-ı zulmet = karanlığın çukuru", "ra'şe-i giryân = ağlayan titreme", "tîr-i nevvâr = aydınlığın oku", "ufk-ı havârik = harikalar ufku", "hak-i 'âzâm = toprağın yüceliği", "baht-ı fecî'i = felaketli kader"

Temâsil-i Şüûn-Beşinci Sahne-Şarkın Sönmüş Dehaları: "elsîne-i müstakbel = geleceğin lisanları", "yed-i tarrâk = gök gürültüsünün eli", "tâk-ı 'ulvîyet = yüceliğin kemeri", "kalb-i merâret-gâh = acı yüklü kalp", "fikr-i şevâhık-câh = doruklardaki düşünce"

Temâsil-i Şüûn-Altıncı Sahne-Şehîk-i Vâpesin: "şu'ûnun devr-i sükûnu = olayların hareketsiz dönemi", "Seyr-ı ru'ûd = gök gürlemesinin izleri",

Çırağan: "pür-cûşiş lehibe-i 'atş = coşkulu ateş kıvılcımı", "bîm-i zehhâr-ı cehennem = cehennem dolusu korku", "duhter-i san'at = sanatın kızı", "leyl-i müneccim = gece falcısı", "mürevvehe-i bâd-nefîsi = güzel kokulu rüzgâr nefesi", "âvîze-i rahşân-ı nigâr = sevgilinin yüzü gibi parlak avize", "eşbâh-ı pür-zünûn = zanlardan ibaret gövdeler", "ahcâr-ı şeb-nümûn = geceyi andıran taş yığını", "lerze-bâr duhûr = tireme hissi veren dünyalar"

Akşam: "hadikâ-yı şeb = gece bahçesi", "ufk-ı hüzn = hüzün ufku", "nâ-şekîbâne titreşen yıldız = sabırsızlıkla parlayan yıldız", "Hicr-i haşyet-re's = korku besleyen ayrılık", "ka'r-ı şeb = gece çukuru"

Şeb-hûn: "Şeb-hûn = gece baskını", "şehrin şikâf-ı târ = şehrin saç teli", "dest-i intikâm = intikamın eli", "sihâm-ı hûn = kanlı ok", "hâil parıltı = korkak aydınlık"

Siyah Taç: "diyâr-ı hecr = ayrılık diyarı", "ka'r-ı mûhişe = vahşi derinlik", "hayâlin âzerde nâşı = hayâlin ateşli cesedi"

Muhtevanın mecbur bıraktığı bu "*dış dünyayı manevî hale koyma*" üslubunu, toplumsal içerikli ikinci dönem şiirlerinde göremiyoruz. Zira şair, ülkenin acı gerçekleri (Balkan ve Kurtuluş savaşları) karşısında bu pitoresk üslubu tamamen terk etmiştir.

Sadece yukarıdaki söz gruplarına bakılarak da anlaşılacağı gibi, ikili hatta üçlü terkiplerle kurulan tamlamalar ile bu terkipleri oluşturan Arapça-Farsça kelimeler, Erbil'in ilk dönem şiirlerinde önemli bir oran teşkil etmektedir. Öyle ki hemşerisi Ahmet Haşim'in "*Gece*" şiirini hem adı hem üslubuyla çağrıştıran "*Şeb-hun*"da, Haşim'i bile gölgede bırakacak kadar terkipler ve yabancı sözcükler kullanmıştır. Başlığıyla birlikte 38 kelimeden oluşan bu kısa şiirde, tüm terkiplerin (6 tane) yanı sıra kelimelerden yarıdan fazlasını (22 tane) Arapça-Farsça sözcüklerden seçmiş, sadece fiillerle zaman ve niteleme bildiren ifadelerde Türkçe sözcüklere yer vermiştir. Yine "*Riyâh-ı Leyâl şairine*" atfettiği "*Şehik-i Garam*"da, Cenap Şehabettin'in çok tartışılan "*saat-ı semen-fam*" terkibine nazire yaparcasına "*ma'bed-i der-beste-yi vâveyl = çığlık bestesinin kapısı, gaşy-ı sa'âdet = mutluluk baygınlığı, mürevveha-i nûr = güzel kokulu ışık, tayf-ı semen = yasemin kokulu hayal*" gibi terkipleri peş peşe kullanmıştır. İkinci dönem şiirlerinde hemen hemen hiç görülmeyen bu ve buna benzer terkipler; Haşim Nahit'in şiirlerini önemli ölçüde konuşulan Türkçeden uzaklaştırmış ve devrin diğer şairlerinde olduğu gibi, şairimizin de zamanının dışında kozmik bir âlemde yalnızlaştığını göstermiştir.

İlk dönem şiirlerindeki kelime kadrosunun yarısından fazlasını böylesi yabancı terkiplerden kurulu soyutluk ifade eden sıfatlarla dolduran şair; buna paralel olarak, cümle yapısını da, devrin geleneksel "*anjambeman ifade kurgusu*"na uydurmuştur. Özellikle ilk dönem şiirlerinin tamamını kapsayan bu anlayışta; devrik cümlenin, tabiatın duygularla bileşimini ifade eden uzun sıfatlarla beslendiğini görmekteyiz. "*Şehik-i Garam*"da da, bu döneme ait diğer şiirlerde olduğu gibi, anjambeman üsluba sık sık başvurulduğunu görmekteyiz:

"Pîşânî-i sevdâ-yı nihânda
Bağrında yanarken ebedî atş-ı beyâbân
Sermest-şegaf, can veren insana

Ey ismet-i ruh, ey şeb-i îsâra karışmış
Bir gaşy-ı saâdetle sönen nevha ü nâliş,
Sen gel,
Gel ağlaşalım, gel!"

Görüldüğü gibi, "*yanarken, veren, sönen, karışmış*" filimsileriyle uzatılan "*anjambeman ifade kurgusu*", bütün şiirlerinde görülen "*ey*" nidası ve "*gel*" kelimesinin tekrarıyla desteklenmiş ve birkaç dizeye taşan bir empresyonist tasvire ulaşılmıştır. Aynı üslubu heceyle yazdığı şiirlerinde de zaman zaman deneyen Nahit Erbil; "*Vatan Şarkısı*"nda olduğu gibi, birkaç satırda tamamlanabilen tasvirlere başvurur:

"Söyle, söyle,
Gülşen Dicle,
Hep birer deste gülle,
Kısmeti senden soran,
Saçlardaki sümbülle,
Aksini suda gören
Dilber kızlar ne oldu?"

Sanatkârın "*sıradan olan*"ı güzel, "*güzel*"i daha güzel göstermek; "*çirkin*"de güzeli bulmak; "*sempatik olan*"ı yüceltmek, "*sevimsiz*" olanın değerini iyice düşürmek; bir bakıma "*kabul*" veya "*red*"lerde mübalağalara başvurmak suretiyle "*varlığı değiştirme*" çabası, üslubu renklendiren önemli özelliklerdendir. Böylece sanatkâr, hayal gücünün bu aktivitesini azami derecede kullandığı ölçüde hususî idrak dairesini genişletir ve bunu üslubunun temel unsurlarından biri olarak kullanır. Teşbih olsun, mecaz ile istiare ve benzeri hayal unsurları olsun, varlığın daha şahsî ve hususî bir tarzda anlaşıldığını gösterir.

Haşim Nahit'in üslubunu meydana getiren etkenler içinde de hayal unsurlarının önemli bir yeri vardır. Özellikle ilk dönem şiirlerinde şiirlerine başlık yaptığı "*Şeb-hûn, Siyah Taç, Şehîk-i Vâpesin, Akşam, Hayal-i Derbeder, Şehik-i Garam*" gibi ifadeler; Fecr-i Ati şiirinin anlayışında görüldüğü üzere, Erbil'in muhayyel dünyadaki görünüme ve hisse yönelik sembolist anlatımın imgelerine sıkça yer verdiğini gösterir: "*Şeb-hûn* ve *Siyah*

Taç'taki siyahın, hayata ve geleceğe karşı bir karamsarlığı; *Akşam* şiirlerindeki kızıl ve sarının, hastalığı ve güçsüzlüğü; *Şehik-i Garam* ve *Şehîk-i Vâpesin*'deki hıçkırıkların, insanın giderek artan yalnızlığını ve duyguların acı veren yakıcılığını; *Hayal-i Derbeder*'deki beyazın, tükenişi ve ölümü sembolize etmesi gibi genel anlayışa uygun kullanımlara şiirlerde fazlaca rastlamaktayız.

Dönem şairlerinin ekseriyetle tercih ettiği gibi, Nahit Erbil'in şiirlerinde de, benzetmenin değişik kullanımları ilk sırayı almaktadır. Şair; *"Mermer ilâheler gibi mağrûr u bî-keder kanlı izler = Siyah Taç", "şehkalar, tıpkı bir kandilin ziyâsı gibi titreşsin = Akşam", "onu kaldır, bir ot gibi çiğnetme = Şehik-i Garam", "harâbâta şebîh olmuş olan dehr = Gece ile Ben", "bir harâbât-ı heyâkil Yed-i Beyzâ gibi lâhûta uzar = Filistin Harabeleri'nde", "nazarım: bedevîler gibi kumlarda kalır ser-gerdân = Şehîk-i Vâpesin", "kamer, bir tül gibi kal'â-yı billûr açarken = Müdavele-yi Zafer yahut Selahaddin ve İskender", "ateşten bir gömlek gibi kumral saçlar = İdeal", "bir kesik baş gibi bir kütük, bir taş = Mukaddes İhtiras", "*bir hıçkırık gibi, içime dolma = *Akşam", "heykel, kuş gibi haykırır = Ben ve Benliğim", "çölde su arayan seyyah gibi seni bekliyorum = Anne Mektupları", "bir at gibi şahlanıyor çılgın benliğim = Millî Gurur", "gönlüm, yavru bir kuş gibi aç = Vatan Şarkısı"* örneklerinde, benzetmeyi tüm unsurlarıyla (teşbih-i mufassal) kullanır.

Erbil; *"yıkık ma'bedin ilâhesisin = Karanlıklarda", "hevâ-yı gayz ile âzerde güller = Siyah Taç", "Maşrık sihâm-ı hûn, Hâil parıltılarla koşan zinde gölgeler = Şeb-hun", "mâzîye münkalib görünen yaz = Bahar İçinde", "ey leyl, bir tıfl-ı siyeh-pûş = Şehik-i Garam", "Âsumân, kasr-ı zeberced = Akşam", "şirişk-dâne-i elmâs ile mâh, Ürdün ki ebed-sâ'ha-yı arz-ı Ken'ân = Hulul-ı Şeb ve Kamer", leylin sönüyor meş'âlesi = Gece ile Ben", "Seni bir sarsara benzer görürüm = Şehîk-i Vâpesin", "ra'şe-i giryân hayât = Filistin Harabeleri'nde", "duvarlarda yanan duhter-i san'at = Çırağan", "yâd-ı İskender, hazin bir ses veya bir şân = Müdavele-i Zafer yahut Selahaddin ve İskender", "yalnızlığın sonu gelmez yası = İdeal", "ateşte kıvrılan kızıl demire döndüm = Mukaddes İhtiras", "sesi anlaşılmaz kırık bir 'ney'im = Gurbetteki Esir", "*benim gülmem bile bir hıçkırıktır = *Akşam", "*bir ay ışığı tül geriyor = *Ninni", "ah İstanbul,*

sevgisi büyü olan güzel dul = Anne Mektupları", "Yüreğin bir taş mı, yoksa bir demir = Millî Gurur", "Bir çırağ idim, söndüm = Vatan Şarkısı" şeklindeki terkiplerde de, benzetmenin güzel ve öz kullanımına (teşbih-i beliğ) yer verir.

İstiare sanatına ise neredeyse tüm şiirlerinde yer veren şair; bunların bir kısmını, kişileştirmeye (teşhis) başvurduğu yerlerde, *"Leb-i eşyâ = eşyanın dudağı / Kuş, çiçekler, kamer zalâm u nücûm öpüşür his-i müşterekle / âzerde güllerin hûnîn dudakları = ateşli güllerin kanlı dudakları / ey leyl, kaldır onu dest-i kereminle; âlâmını, hicrânını dinle / hâil parıltılarla koşan zinde gölgeler"* gibi, benzetilen unsurun (insan) gizlendiği söyleyişlerde kullanır.

Ayrıca, *"lem'a-i şihâb / şehrin şikâf-ı târı / ka'r-ı mûhişe / hayâlimin âzerde nâşı / nakş-ı sarâhat-gubâr / sarı atlas yeşille mezc oluyor / mürde toprak / semâ-yı ruhâm / çehre-i zerd / sadr-ı ketûmunda leyâlin / rû'yâ-yı şebâb / reng-i safîr / leyl-i müzâb / kasr-ı zeberced-fâm / Ürdün'ün âvâre sesi / seyr-ı ru'ûd / harâbât-ı heyâkil / ka'r-ı zulmet / tîr-i nevvâr / tâk-ı ulvîyet / bîm-i zehhâr-ı cehennem / na'ş-ı şeb-nümûn / kasr-ı ser-nigûn / hadikâ-yı şeb / ka'r-ı şeb / nûr-ı beyzâ / ervâh-ı müstakbel / zulemâ-yı mel'ûne / hûnîn hâ'ilât-ı zulüm / ateşten gömlek / rüzgârın eli /* altın iz / gecenin nefesi / *sevgisi büyü olan güzel dul / akşamların korkunç, al örtüsü / ateşten set /* gönlümde *tutuşan bir ateş"* gibi daha birçok eksik benzetmeyle (istiare) de; şiirin muhtevasını besleyen ahenkli üslubun oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Empresyonist anlatımın ve pitoresk üslubun gereği, biçimsel ifadeye değer veren Haşim Nahit; tabiata ait renk ve şekil kompozisyonlarıyla (tenasüp), ya bir tabiat parçasını yahut zamanın özelikle kapalılık ifade eden dilimini, insan psikolojisini yansıtacak soyutlamalar şeklinde verir: *"öpüşür his-i müşterekle umûm: Kuş, çiçekler, kamer zalâm u nücûm / âzerde gül, hûnîn dudak, zehr-i râyihâ / hâil parıltı, zinde gölge, şehrin şikâf-ı târı, lem'a-i şihâb, mâr-ı zer / tozlu, ıssız, cehennemî tepe; jeng-i gubâr, semâ-yı ruhâm / âlihe-i aşk, aşk-ı muhayyel, Pîşânî-i sevdâ-yı nihân / âsumân, kasr-ı zeberced, hûr-ı mesâ deste-i mercân, yâkût, leyl-i müzâb / leylin meşâlesi, gökde efsurde kefen / lehibe-i ateş pür-velvele yükseliyor, zülfü duvarlarda yanan duhter-i sanat, hançer-i ateş / hadikâ-yı şeb, zevâhir-i nûr, nâ-şekîbâne titreşen yıldız, kandilin ziyâsı süslesin ka'r-ı şebi / cehûl insanların hûn-i siyâhından,*

kemiklerden, sütun şeklinde bir eserdir Büyük İskender'in nâmı / saçın her teli diken, ateşte kıvrılan kızıl demir, kesik baş / ey deli rüzgâr, sallama şu kırık dalı, düşürdüğün yaprak / yerin dibinden fışkıran hayat; rengin kudretinle sümbüllere kuşlara ahenk ver, yasemin, kırmızı karanfil / uyu, ey sevgisi hicranlım uyu / *ziyanı yok, çekeceğim, çünkü ben bir anneyim / tunç, kan çanağı, kalkan, çılgın benliğim, yalın kılınç hamle, zincirini şakırdat"*

"*Çırağan, Filistin Harabeleri'nde, Müdavele-i Zafer yahut Selahaddin ve İskender*" şiirlerinin daha başlıklarında, söz konusu şiir boyunca yapacağı hatırlatmanın (telmih) ipuçlarını veren Erbil; "*Akşam*" şiirinde "*Sen, ki ilk yurdu idin Havvâ'nın*" mısrasında, Hz. Havva'nın dünyaya ilk gelişine; "*Şehik-i Garam*"daki "*Lakin sorarım ben sana ey güşte-i 'Kâbil' / Ey menkîbe-i aşka olan matla-ı hâil*" dizeleriyle, Hz. Âdem'in çocuklarından Kabil'in korku salan yaptıklarına; "*Hulul-ı Şeb ve Kamer*"deki "*Şimdi 'Ürdün' bu ebed-sahâ-yı arz-ı Ken'ân*" mısrasıyla, Ürdün'ün Arz-ı Filistin'de Şeri'a dedikleri ve Hıristiyanların çocuklarını suyuyla vaftiz ettikleri nehrin ismi olduğuna; "*Gece ile Ben*"de, "*Ey nehr ki dâstânlar taşıyan cânib-i Beytullâh'a*" ifadesiyle Kabe'ye; "*Filistin Harabeleri*"ndeki "*Yed-i Beyzâ*" terkibiyle Hz. Musa'nın parlayan eline; "*Anne Mektupları*"ndaki "*Ah 'İstanbul İstanbul'! / Ey sevgisi büyü olan, güzel dul*" dizeleriyle Tevfik Fikret'in "*Hep levs-i riya, levs-i hased, levs-i teneffü*" gibi söyleyişlerle İstanbul'a kinini kustuğu "*Sis*" şiirine atıfta bulunmuştur.

Fecr-i Ati şiirinin genelinde görülen zıt söyleyişlere "*Şehik-i Garam*"daki "*Ârâf-ı serâbında hakikatle X hayâlin*" ve "*Karanlıklarda*" şiirindeki "*Bî- nihâyet kuyûda X bend ederek / Sonra; -git!- de… Hayat X ölüm mü demek?"* kelime tezatları ve *"Akşam"daki "Benim gülmem bile bir hıçkırıktır!"* dizesindeki mana tezadıyla yer veren şair; yine aynı şiirlerde kendisini olaylardan soyutlayarak (tecrit), "*Seyre daldım hayâtımın bu çetin / Bu çekilmez reh-i fecâ'atını"* dizesindeki gibi, acıları karşısındaki pasif müşahedesini vermeyi de ihmal etmemiştir.

Erbil; Ahmet Haşim'in "*O Belde*"de "*akşam, mesa, leyl, gece*" kelimelerini birbirinin iştikakları şeklinde kullanmasına nazire yaparcasına, "*Akşam*" şiirinde "*akşam*, *hûr-ı mesâ, deste-i mercân, reng-i safîr, kasr-ı zeberced,*

leyl, hadikâ-yı şeb" terkipleriyle akşamın ve gecenin muayyen vakitlerini ve *"lerzelerle titreyerek" ile "mezâr – merkad – ka'r-ı şeb"* gibi birbirini karşılayan ifadelerle de kelimelerin müştaklarını bir arada kullanarak ahenkli bir söyleyiş yakalamaya çalışmıştır.

Şiirin geneline hâkim olan ve duyulara yönelik soyutlamayı ifade eden sıfatlara ilk dönem şiirlerinin tamamında özellikle yer veren şair; "*Şehkalar merkadimde titreşsin"* ifadesiyle hıçkırıkların titreşmesini*, "seyr-i ruûd*" terkibiyle gök gürültüsünü seyretmeyi, "*Mâ'î denizin mürevvehe-i bâd-nefesi*" dizesiyle denizin rüzgâr nefesindeki kokuyu hep birer duyu aktarması şeklinde kullanmıştır.

Dönem şiirinin fazlaca rağbet ettiği kelime tekrarlarını (tekrir) da ihmal etmeyen şair; Edebiyat-ı Cedide şiir geleneğinin yaygınlaştırdığı ve seslenme (nida) bildiren "*ey*" sözcüğünü, tüm şiirlerinde hem de defalarca kullanır. Yine kesinlik bildirmeyen "*bir*" ve yönlendirme ifade eden "*bu*" sıfatları da, şiirlerin çoğunda tekrarlanmaktadır. Şiirlerde açıkça verilen ya da yüklemde veya terkiplerde gizlenen "*ben*" zamiri de, dönem şiirinin moda kullanımlarına uyulduğunu gösterir. Ayrıca, şiirlerde lait motif olarak kullanılan ya da üsluba revnaklık katacak bir çeşni şeklinde şiirin muayyen bölümlerinde tekrarlanan sözcük veya terkipler de (*ilâhe, ey leyl, gel ağlaşalım, ey bîm-i zehhâr-ı cehennem, O hisler ki, hıçkırık, uyu ey sevgisi hicranlım uyu, ah, şen Dicle gülşen Dicle, Gülnaz)* şiirlerin üslubuna katkıda bulunan unsurlardandır.

Şiirlerindeki anjambeman cümle yapısını, devrik cümleler ve tasvirleri uzatan fiilimsilerle kurgulayan şair; ilk dönem şiirlerindeki sözcük ve terkiplerin seçiminde, Türkçenin günlük kullanımı dışına çıkacak ölçüde Arapça ve Farsça ifadelere yer verir. İkinci dönem şiirinde ise, birkaç Arapça sözcüğü bir kenara bırakırsak, dilinin tamamen sadeleştiğini görürüz. Hatta heceyle yazdığı şiirlerini bir kitabında tekrar yayımlarken, aruzlu şiirlerini bunun dışında bırakarak, bazı sözcükleri daha sade söyleyişleriyle (*mihnet = hicran, grubda = akşamda, nuska = bitik, avare = kapalı, libasıyla = örtüsüyle, meşrıkından = kaynağından*) değiştirdiği görülür. Bu durum, dönemin "*dilde sadeleşme ve millîleşme*" gayretlerine destek verdiğinin en açık ve canlı delilidir.

Son olarak, bu şiirlerdeki terkip veya cümlelerin yapısal yönüne baktığımızda, fesahate ters düşecek kullanımları da görmekteyiz. 29 dizelik "*Karanlıklarda*" şiirinde zamirin (*ben*) 12 ve "*Şehik-i Garam*"da belgisiz sıfatın (*bir*) 14 defa tekrarlanması, ahengin oluşumuna katkı sağlamakla birlikte, kulağı tırmalayacak sıklıkta (*kakafoni*) bir ses kirlenmesine sebep olmuştur. Yine "*Karanlıklarda*" şiirindeki "sarf-ı ömr ederim" ifadesi de, "ömrü sarf etmek" bileşik fiilinin vezin gereği bozulmuş şekliyle kullanılışıdır. "*Çırağan*"ın "*Sen, ey esâret vü zülmün şevâhidi*," dizesindeki zamirle isim arasındaki tekil çoğul uyumsuzluğu; "*Müdavele-i Zafer yahud Selahaddin ve İskender*"de uyaklanan "*canlandı, kanlandı, çınlandı"* sözcüklerinin sonuncusu olan fiilin, anlamına ters düşecek şekilde edilgen yapılması; "*Şarkın Sönmüş Dehaları Karşısında*" şiirinde "*nakş olmuş olan burc-ı azâm*" terkibinde iki sıfat-fiilin peş peşe bulunması; "*Siyah Taç*"ta "*Heykellerinde nakş-ı sarâhat-gubâr olan / Çökmüş maâbidindeki metrûk ilâheler"* dizelerindeki (*çökmüş*) sözcüğünün fiilimsi mi yoksa çekimlenmiş fiil olarak mı kullanıldığının kesinlik kazanmaması gibi üslup karmaşıklıkları; şiirlerde göze çarpan bazı sarf ve nahiv kusurlarıdır. Ancak şairin bu kullanımlarla şiirde bazı kavramları vurguladığı ve ahenkli bir söyleyiş yakalama gayreti içinde olduğu düşünülürse, şiirin kendine has dil ve üslup çeşnileri de dikkate alındığında, bunların şiirin yapısını bozduğu ve şiiriyete gölge düşürdüğünü söylemek de biraz ağır bir itham olur. Zira şiirin yapısal zorlamalardan azâde, aykırı söyleyişlerin dünyası olduğu unutulmamalıdır.

2.3.1.2. MUHTEVAYA AİT UNSURLAR

Şiirin ana unsurlarından birisi, hiç kuşku yok ki, mana yani muhtevadır. Ancak alelâde bir söz veya nesirle şiirdeki muhtevanın kaynağı, mahiyeti, sunuluş biçimi, sunuluş amacı ve hitap ettiği merkez birbirinden çok farklıdır. Zira şiir kendini, sanat olma gibi temel bir nitelikle sınırlamak; dolayısıyla okuyucuya estetik haz vermek durumundadır. Bu sebeple şiirden ilk planda beklenen şey; bir fikri ya da ideolojiyi açık ve net bir biçimde anlatması değil, güzel olması ve bu güzelliği ile ruhumuzda bedii bir haz uyandırmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında, okuyucu ile duygu ve düşüncelerini paylaşmaya şairi zorlayan şey; ona bu edebî metni ilham eden "*muharik (tahrik edici*)" unsur ya da unsurlardır. O halde şiirde muhteva deyince, üzerinde söz söylenen konulardan ziyade, muhtevadaki ilham verici tahrik unsurlarından bahsetmek daha isabetli olacaktır.

Her şairdeki bu ilham kaynaklarını, *"1-Şairin dış âlemi algılayışını gösterenler, 2-Şairin iç âlemini (duygu dünyasını) yansıtanlar, 3-Şahsî veya toplumsal olaylarla yoğrularak, şairin düşünce dünyasına ait verileri okuyucuya aktaranlar"* şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Bu değerlendirmeler ışığında ele alındığında, Erbil'in 25 şiirinde, bu üç kaynağın da varlığı açıkça görülmektedir. *"Bireysel duyuştan toplumsal kaygılanmalara"* doğru genişleyen bu muhteva derinliğine, birkaç başlık altında ve daha yakından bakalım.

2.3.1.2.1. BİREYSEL DUYUŞA DAİR TEMALAR

Haşim Nahit'in şiirlerinin yaşadığı dönemin zevk ve anlayışına göre iki grupta toplandığını daha önce söylemiştik. Bu bilgiden hareketle, birinci grupta yer alan şiirlerin çoğunda, bireysel duyuşu yansıtan temaların ağır bastığını söyleyebiliriz. Genelde Ahmet Haşim, Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin etkisiyle kaleme alınan bu parçalar; Edebiyat-ı Cedide ve özellikle Fecr-i Ati şiirlerindeki temel felsefede görüldüğü üzere, seyredilen manzaranın ardındaki renkli ve hareketli tabloları, yani görünenden ziyade hissedileni anlatır.

2.3.1.2.1.1. KAÇIŞ ALANLARI

Nahit Erbil; Hukuk talebeliğiyle başlayan mücadele dolu hayatının aksine, şiiri, adeta realiteden kaçıp sığınılacak bir liman gibi görmüştür. Erbil'in şiirleri; hemşerisi Ahmet Haşim'de olduğu gibi, gündelik hayatın gerçeklerinden, somut dünyadan ve toplumdan kaçışın ifadesidir. Bu kaçış alanlarının başında da, "*akşam*" ve "*gece*" gelmektedir.

Şairin zaman zincirinin akşam halkasına olan eğilimi, dönemin şiir zevki doğrultusunda, realiteden (visionel) ziyade duyulan ve yaşanılan (expressional) bir "*ân*"ın terennümünden ibarettir. Üç şiirine "*Akşam*" ismini veren şair; "*Temasil-i Şuun*" serisinin ilk şiirinde "*Akşam*"ı, renk cümbüşünü andıran zümrütten bir saray şeklinde tarif eder. Deste deste dökülen bu kırmızı ve kokulu ışık demeti; gökyüzünde akıp giden rengârenk gösteriş ırmağını andıran haliyle, insanı tüm sıkıntılarından alır ve huzur dolu bir âleme kaçırır:

"Âsumân, kasr-ı zeberced gibi merî… Ve onun
Zîr-i pâyında muallâk sarı tül perdelerin
Arkasından; (mütenevvir, mütegarib, mebhût)
Saçıyor hûr-ı mesâ deste-i mercân, yâkut;
Deste, deste dökülen la'l ü semen, mezc olarak
Cûy-ı âlâyiş elvâna eder müstağrak."[288]

Bu manzarayı, parnasyenlerin donuk ve net tasvirlerinden çok öteye götüren şair; göğün karmaşık ve belirsiz tabakasını yırtarcasına bir ışık ve renk bahçesinden bahseder:

"Sisden işlenme bir hadîka-i şeb,
Yasemîn lerzelerle titreyerek
Katre katre tebellür eyledi hep."[289]

İkinci döneme ait şiirinde ise akşam, kanlı kefene benzeyen rengiyle, milletin acılarını hatırlatan bir kızıl renk demetidir:

"Kanlı bir kefene benzeyen renkle,
Akşamı al, götür, kendin sürükle."[290]

Erbil'in şiirlerinde, "*akşam*"dan sonra başvurulan diğer kaçış alanı da akşam vaktinin uzantısı "*gece*"dir. Duyguların bütün yoğunluğuyla hissedildiği zaman dilimi olan gece; genellikle, karamsarlık ve yalnızlık vaktidir. Bu temayı *"Karanlıklarda, Şehik-i Garam, Hulul-ı Şeb ve Kamer, Gece ile Ben, Şeb-hûn, Siyah Taç"* şiirlerinde yoğun şekilde işleyen şair; "*Temasil-i Şuun*"

---

288 Haşim Nahit, Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne: Akşam, ***Servet-i Fünun***, S: 963, 5 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 15-16,
289 Haşim Nahit, Akşam, ***Tetebbu***, S: 1, 24 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 12
290 Haşim Nahit, Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.5

serisinin ikinci şiirinde, karanlığın boşluğundaki göğün gözyaşı damlasına benzettiği ayın doğuşunu, geceye hayat ve heyecan veren bir ışık dansı olarak tarif eder:

"Sonra, solmuş ve ağarmış gökden,
Bir şirişk-dâne-i elmâs ile mâh
Eğilir hâke mükedder, gümrâh
Gölgeler, raks-ı giriftiyle hemân
Veriyor mahşer-i eşbâha nihânî halecân"[291]

Artık gece, tüm koyu karanlığıyla gökyüzündeki saltanatını ilan etmiştir. Ayışığı ve yıldızları saran koyu sis, reel dünyaya bir ölüm perdesi (kefen) çekip şairin hayal dünyasının kapılarını aralamıştır:

"Şimdi leylin sönüyor meşâlesi…
Sanki gökden dökülen ebr-i semen,
Sarıyor arza bir efsurde kefen."[292]

Şair; gündelik hayat çizgilerinin tamamen silindiği bu hayalî ve büyülü atmosferde, hayattan somutlanmış bir halde, bu müphem perdenin arkasındaki acılarını izlemektedir:

"Gök kararmıştı. Ben de bir odanın
Kuytu zulmetlerinde mest-i hüzün
Seyre daldım hayâtımın bu çetîn,
Bu çekilmez reh-i fecâatını…"[293]

Ayrılık acılarıyla iki büklüm olan şair; öfke gözyaşlarını döktüğü karanlıklara, gök gürlemesine benzeyen hüzünlerini katar:

"Kaldım zalâm içindeki hecrimle baş başa,
Döktüm dümû-ı kînimi bir ka'r-ı mûhişe,
Kattım ruûdu zulmete hep benliğimde ben."[294]

---

[291] Haşim Nahit, Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-İkinci Sahne: Hulul-ı Şeb ve Kamer, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 21
[292] Haşim Nahit, Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Üçüncü Sahne: Gece ile Ben, ***Servet-i Fünun***, S: 965, 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 37
[293] Haşim Nahit, Karanlıklarda, ***Servet-i Fünun***, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318
[294] Haşim Nahit, Siyah Taç, ***Servet-i Fünun***, S: 1231, 25 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 134

Karabasanlar gibi bütün ruhunu istila eden elemler karşısında şair, gecenin şefkatli bağrına sığınır ve yerlere düşmüş bir çocuğa benzeyen ruhuna yardım etmesi için geceye yalvarır:

"Ey ma'bed-i der-beste-i vâveyl,
Ey leyl,
Bir tıfl-ı siyeh-pûş, ki bî-kes bu cihanda
Diz üstü düşüp inliyor her gâh eşîğinde,
Kaldır onu dest-i kereminle
Âlâmını, hicrânını dinle!"[295]

Şair; *"yalnızlık, keder, elem, karamsarlık, yorgunluk, marazî aşk"* gibi birçok hüznünü paylaştığı gecenin sona ermesini ve bitmesini hiç istemediği bu gizemli zaman diliminin tükenişini, güneşin geceden intikamını aldığı gürültülü ve kanlı bir sahne olarak tasvir eder:

"Hâil parıltılarla koşan zinde gölgeler,
Şehrin şikâf-ı târını savletle yardılar;
Yerler mehîb adımların altında gürledi.
Bir lem'a-i şihâb ile binlerce mâr-ı zer
Cûşanların şebîkesi üstünde titredi.

Birden sükûtu parçaladı dest-i intikâm,
Maşrık sihâm-ı hûn ile etmişti irtisâm."[296]

2.3.1.2.1.2. OLUMSUZ VE KARAMSAR DUYGULANIMLAR

Gerek kelime kadrosu gerek muhtevayı sarmalayan hayal dünyası yönüyle Ahmet Haşim'in etkilerini özellikle ilk dönem şiirlerinde açıkça hissettiren Erbil, *"karamsarlık, gam, keder, ümitsizlik, yalnızlık, ölüm"* gibi olumsuz duyguları sıkça terennüm etmiştir. Özellikle tabiatta uyum içindeki varlıkları gördükçe yalnızlığı artan şair; etrafındaki kalabalıklara rağmen iç âlemine

---

[295] Haşim Nahit, Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332
[296] Haşim Nahit, Şebhûn, ***İctihad***, S: 71, 11 Temmuz 1329 (1913), s. 1568

çöken bu yalnızlığını, Fecr-i Ati'nin "elem-melâl-hüzün" üçgeni çerçevesinde ve müebbet bir duygu şeklinde izah eder:

"Öpüşür his-i müşterekle umûm:
Kuş, çiçekler, kamer zalâm u nücûm;
Ben bu mahşerde hep başımda elem,
Yine yalnızlığımda tek kalırım.
Ben emînim bu his-i müşterekin
Ben de münkâdıyım bugün ü yârın"[297]

"Kuytu zulmet, ka'r-ı mûhişe, dest-i intikâm, umk-ı leyâl, levs arayan ârife-i nahs, leyl-i müzâb, mütekeddir, lahz-ı fücûr, gavr-ı mehcûr, bîm-i zehhâr-ı cehennem, pür-şetûm gurâb u bûm, ka'r-ı şeb, zulemâ-yı mel'ûne, tarrâka-i dehhâş" gibi tamamen karamsarlık halet-i ruhiyesiyle yüklü olumsuz söz grupları, şairin içinde bulunduğu menfî atmosferi açıkça göstermektedir. Öyle ki hitap ettiği tüm kavram ve değerler, o uğursuzluğun birer yansımasından ibarettir:

"Ey beldelerin kirli havâsında gezen ses,
Dünyâda ne var yoksa müebbed ü mukaddes
Her şeyde birer levs arayan ârife-i nahs;
Sen sus ebediyyen, sana ikrâh ederim ben"[298]

"*Şehik*" ve "*hıçkırık*" kelimelerini, beşerî duyguların ses tellerindeki melankolik tezahürü şeklinde kurgulayan şair; hıçkırıklarını, ağlaşmaya çağırdığı bir kişi şeklinde müşahhaslaştırır. Öyle ki bu hıçkırık, olumsuzluk ifade edilen birçok kelimeyle beraber tüm dünyasını sarmıştır:

"Bir şehka-i mazbûte gibî sîne-i şebde
Merî olan âvâre hayâlet, dil-i şeydâ
Ey çehre-i zerd, ey pür-i zulmetle mükellel
Çarpınmaya mahkûm ü müvekkel ebediyen
Ey gençliğim, ey sen
Gel ağlaşalım, gel!"[299]

---

[297] Haşim Nahit, Karanlıklarda, ***Servet-i Fünun***, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318
[298] Haşim Nahit, Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332

Aynı kelime, şairin milleti adına kaygılanmalarını anlatmak için de kullanılmıştır:

"Dokunma gönlüme gönlüm kırıktır,
Benim gülmem bile bir hıçkırıktır!
Dokunma gönlüme, ey deli rüzgâr
Onun her telinde bir hıçkırık var;
Sallama şu kırık dalı kırıktır,
Düşürdüğün yaprak bir hıçkırıktır."[300]

Ölüm duygusunu ise *"Hayat ölüm mü demek?"* şeklindeki tezat içeren bir soruyla irdeleyen şair; ruh dünyasındaki bu zıtlığı, evvela etrafındaki varlıkların soyut dünyasını temaşa ederek aşmaya çalışır:

"Görüyorken gözüm sa'âdetini
Bu muhîtin içinde tut da beni
Bî- nihâyet kuyûda bend ederek,
Sonra; -git!- de… Hayat ölüm mü demek?
Ulu Tanrı! Hayat ölümse, neden
Leb-i eşyâ behîc ü kahkaha-zen
Beni her dem hayata cezb ediyor?"[301]

Sürekli acı çeken ruhunu kendi varlığından soyutlayarak (tecrit) tasvir eden şair; en büyük acıyı da, bu ruhunu bizzat toprağa verdiği gün yaşamış ve hayallerini, terk edilmiş hayalî bir beldeye bırakmıştır:

"Metrûk ilâheler gezinen gamlı bir yere
Defn eyledim hayâlimin âzerde nâşını,
Ben işledim elimle onun seng-i nakşını…"[302]

Ölümün asıl acı tarafının, gençliğe ait bir cesedin gömülmesi olduğuna *"Defn eyliyorum kûyına bir na'ş-ı şebâbet"* dizesiyle dikkati çeken şair; son nefesinde dahi olsa, bir şifalı elin dokunuşuyla acılarının biraz olsun hafifleyeceğini ummaktadır:

---

[299] Haşim Nahit, Şehîk-i Vâpesin, ***Servet-i Fünun***, S: 968, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 87
[300] Haşim Nahit, Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.
[301] Haşim Nahit, Karanlıklarda, ***Servet-i Fünun***, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318
[302] Haşim Nahit, Siyah Taç, ***Servet-i Fünun***, S: 1231, 25 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 134

"Ey dest-i şifâ-zâ

Gel, kalbimin üstünde biraz dûr

Gel, son nefesim âh-ı garâmınla biterken

Yalnız, ebediyyen

Topraklara medfûn olacak na'şı selamla"[303]

Şair; mezara girdikten sonra bile, mezarın soğuk ve ürkütücü manzarasına karşı, ses ve renklerle örgülenen bir tablonun onu yalnız bırakmayacağına inanmaktadır:

"Bir mezârın siyah, soğuk ve derin

Boşluğunda defîn-i samt olurum,

O şeb, ki ben ölürüm,

Bûyâ-rîm

Şehkalar merkadimde titreşsin

Tıpkı bir kandilin ziyâsı gibi

Süslesin ka'r-ı şebi."[304]

Şair, ölüm temini, tabiata hareketlilik gelmesini anlatırken;

"Mürde toprak bahâra kalb oluyor,

Sarı atlas yeşille mezc oluyor."[305]

"Çırağan" Sarayında binanın alevlerle sarılması sırasında yaşanan hüznü verirken;

"Birdenbire bir lehibe-i 'atş'le uyandı.

-Gerinde vü dem-beste-i zulmet-

Bir nâliş-i dil çâka koyuldu.

Öldürme, bırak, ey bîm-i zehhâr-ı cehennem,

Öldürme, bırak, leyl-i müneccim,"[306]

Büyük İskender'in yaptığı vahşeti tasvir ederken de kullanmıştır:

"Cehûl insanların hûn-i siyâhından,

Kemiklerden,

---

303 Haşim Nahit, Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332

304 Haşim Nahit, Akşam, ***Tetebbu***, S: 1, 24 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 12

305 Haşim Nahit, Bahar İçinde Hayal-i Derbeder, ***Servet-i Fünun*****,** S: 962, 29 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 413

306 Haşim Nahit, Çırağan, ***Servet-i Fünun***, S: 974, 21 Kanun-ı sani (Ocak)1325 (1909), s. 183-184

Sütun şeklinde bir eserdir ayân oldu
Büyük İskender'in nâmı onun üstünde çınlandı.
Mass oldu sana bir âlemin ceyş-i zer-pûşı
Kavâfille deniz düşman kusar gömdükçe her na'şı
Fecâatler, ölümlerle kuşanmış burc-ı 'geha'da
Olan sendin o istihkâr eden 'azminle pâ-ber-câ"[307]

2.3.1.2.1.3. AŞK VE KADIN

Haşim Nahit; ilk dönem şiirlerinde, Divan şiirinden Fecr-i Ati'ye tevarüs eden hayalî bir sevgiliyi tasvir eder. Bu sevgili, tüm âşıklara yaptığı gibi, kendine esir ettiği aşkını terk ederek ona derin acılar çektirmektedir:

"Görüyorken gözüm sa'âdetini
Bu muhîtin içinde tut da beni
Bî-nihâyet kuyûda bend ederek,
Sonra; -git!- de… Hayat ölüm mü demek?
Lahn-ı 'aşkın içimde yükseliyor
Ey kadın, sen bu ömr-i derbederi,
Meseddetten cüdâ, siyâh-kaderi
Mest ü şeydâ sürükledin…"

Hâlbuki şair, bir mabedin ilahesi saydığı sevgiliyi hiç görmeden sevmiş ve nerede olduğunu bilmediği bu sesin kendisini çağırması için beklemektedir:

"… Ve bu gün
Bir yıkık ma'bedin ilâhesisin,
Ben ki hiç görmeden seni severim,
Bu ibâdetle sarf-ı ömr ederim
Kâinâtın revâbıtıyla olan
Kayd-ı hissim seninledir ebeden.
Sen, fakat nerdesin ki bilmiyorum,
-Gel!-diyen şüphelerle inliyorum"[308]

---

[307] Haşim Nahit, Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender-1-2, ***Resimli İstanbul***, N:14/15, 5/14 Eylül 1325 (1909), s. 215-217/ s. 229-230

Aşkın en ihtiraslı halini *Şehik-i Garam*'da tasvir eden şair; sevgilinin yerine koyduğu geceye yalvarırken, uzaklarda olan sevgili yerine koyduğu geceyle birlikte ağlaşmayı arzulamaktadır:

"Pîşânî-i sevdâ-yı nihânda
Bağrında yanarken ebedî atş-ı beyâbân
Sermest-şegaf, can veren insana
Ey ismet-i ruh, ey şeb-i îsâra karışmış
Bir gaşy-ı saâdetle sönen nevha ü nâliş,
Sen gel,
Gel ağlaşalım, gel!"

Daha sonra, bu "*aşk*"ın hayalden ibaret olduğunu "*bir aşk-ı muhayyel*" terkibiyle açığa vuran Erbil; Ahmet Haşim'in "*Hayal-i Aşkım*" şiirine nazire yaparcasına, bütün kötülüklerden kaçıp acı çekmeye değecek gizemli sığınağın ancak ve sadece "*aşk*" olduğunu özellikle vurgular:

"Ey beldelerin kirli havâsında gezen ses,
Dünyâda ne var yoksa mü'ebbed ü mukaddes
Her şeyde birer levs arayan ârife-i nahs;
Sen sus ebediyyen, sana ikrâh ederim ben
Kurtar beni ey âlihe-i aşk
Îman ü taabbud ederim ben sana ancak.
Ey fevk-i hakâyıkta, bu hîçî-i cihânda,
Îkad eden envâr-ı müheykel;
Bir aşk-ı muhayyel"[309]

Şair; sevdiğini somut olarak tarif ettiği ve "*Gülnaz*" diye adıyla hitap ettiği sevgiliye ise, ikinci dönem şiirlerinden "*Vatan Şarkısı*"nda yer verir. Kaybettiği sevgilisinin akıbetini Dicle'den soran Erbil; sevgilisinin yokluğunu, kendi sonu olarak görür:

"Ey Dicle,
Coşkun Dicle,

---

[308] Haşim Nahit, Karanlıklarda, ***Servet-i Fünun***, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318
[309] Haşim Nahit, Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 33

Sana geldim bak niçin:
Gönlümde için için
Tutuşan bir ateş var,
Dağ başında güneş var.
Güneş eritmez dağı;
Lakin bir dert ortağı
Hasrete dayanamaz!..
Demek ki öldü Gülnaz!

Öyle ise koynunu aç,
Koynumdadır eski saç
Beni götür sürükle,
Koynumdaki 'bitik'le"[310]

2.3.1.2.1.4. TABİATA AİT UNSURLAR

Haşim Nahit; dönem şiirindeki pitoresk üslup ve empresyonist anlatımın gereği, şiirine tabiatın değişik görünümleriyle belli kavram ve zaman dilimlerini alır. Tasvir ettiği ya da hakkında bahis açtığı veya kısaca değindiği tabiat unsurlarını da olduğu gibi yani gerçek haliyle değil, genellikle hüzünlü, kederli, ümitsiz, karamsar ruh haline göre yorumlayarak sunar. Bu tasvir öğeleri arasında; çeşitli hususiyetleriyle gökyüzü, ay, nehir, bahar mevsimi, camit varlıklar, çöl, rüzgâr gibi unsurlar bulunmaktadır.

Erbil'in şiirlerindeki tabiat izlenimleri arasında, çoğunlukla, gökyüzü ve buna ait tasavvurlara rastlamaktayız. Öncelikle akşamın oluşunu *"Saçıyor hûr-ı mesâ deste-i mercân, yâkût; / Deste, deste dökülen la'l u semen, mezc olarak / Cûy-ı âlâyiş elvâna eder müstağrak."* dizeleriyle bir renk cümbüşü şeklinde veren şair; ardından, gecenin hâkimiyetini bir zafer kahkahası olarak tasvir eder ve ayın doğuşuyla bu zaferin perçinlendiğine dikkat çeker:

"Cevv-i zulmetde -müheyyic ü derîn-

[310] Haşim Nahit, Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8.

Gecenin kahkaha-i ser-bâzı
Yayılır;
Sonra, solmuş ve ağarmış gökden,
Bir şirişk-dâne-i elmâs ile mâh
Eğilir hâke mükedder, gümrâh
Gölgeler, raks-ı giriftiyle hemân
Veriyor mahşer-i eşbâha nihânî halecân"[311]

Şair, bu renk cümbüşünü, gökyüzüne asılmış bir zafer tacı olarak algılar ve kendisine de, bu tacın ışığı altında bir paye biçer:

"Encümle incilâ eden eller, pür-ihtilâc
Örmüş ışıldayan dağınık saçla bir de tâc
Baktım hüvîyetimde yanan kanlı izlere.
Metrûk ilâheler gezinen gamlı bir yere
Defn eyledim hayâlimin âzerde nâşını,
Ben işledim elimle onun seng-i nakşını…"[312]

Şairin, *"ey ma'bed-i der-beste-i vâveyl, dest-i kerem, ey hûr-i şebistân, ey çehre-i zerd, ey ulu ma'bed, ey menkîbe-i aşka olan matla-ı hâil,"* şeklindeki hitap bildiren terkiplerle geceye seslenmesi; romantik duyuşun tezahürü olduğu gibi, tabiat unsuruyla bu karanlık gece ortamında hissedilen duygu arasında bir ilişki kurma gayretinin ifadesidir. Şair, *"Şimdi leylin sönüyor meş'âlesi… / Sanki gökten dökülen ebr-i semen, / Sarıyor arza bir efsurde kefen."* dizeleriyle, gökyüzünde bu duyguları çağrıştıracak bir müphemiyetin oluştuğunu ve bu ortamın devamında da, dertleşmeye ve teselliye kapı aralandığına dikkat çekmektedir:

"Bir bûse-i tesrîr ile ey hûr-i şebistân,
Bir dem'-i tazarru'la olan hep sana mâil
Bir çeşm-i şegafdır onu sen sil.
Gel ağlaşalım sadr-ı ketûmunda leyâlin
Ârâf-ı serâbında hakikatle hayâlin,

---

311 Haşim Nahit, Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-İkinci Sahne: Hulul-ı Şeb ve Kamer, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 21
312 Haşim Nahit, Siyah Taç, ***Servet-i Fünun***, S: 1231, 25 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 134

Ey leyl,

Düşdüm dür-i rahmında senin ey ulu ma'bed

Ey varlığın âtîsine pûşîde-i sermed"[313]

Erbil'in şiirlerinde görülen diğer bir tabiat unsuru da, "*bahar*" mevsimiyle ilgili betimlemelerdir. Aynı temayı iki farklı şiirinde ele alan şair; öncelikle, ta yaz mevsimine ait tabiatın duygulanmalara yol açan olumsuz halini (*mürde toprak)* izah eder ve sözü, baharın gelişiyle doğada yaşanan gözle görülür değişime getirir:

"O bütün yaz gubâr-ı kasvetini

Râh-ı hülyâma neşr eden zehebî

Mürde toprak bahâra kalb oluyor,

Sarı atlas yeşille mezc oluyor.

Mütezehhir vüreykalar, geceden

Kalma şebnemleriyle gark-ı semen,

Müteânik, şebîke-bend-i hilâl

Saçıyor rîze, rîze-i necm ü lâ'l."

Bu durum, Fecr-i Ati'nin şiir zevkine uygun haliyle, *"yaz mevsiminin, bir ihtiyar gibi söylene söylene oraları terk etmesi"* kompozisyonuyla ifade edilmektedir:

"Şimdi mâzîye münkalib görünen;

O bütün yaz gubâr-ı kasvetini

Râh-ı hülyâma neşr eden zehebî,

Tozlu, ıssız, cehennemî tepeden

Müteeyyis, elem-fezâ, asabî

Bir hayâlet yavaş yavaş inerek,

Yorgun argın vü ittikâ ederek

Gidiyordu: Yüzünde jeng-i gubâr,

Süzülen nazrasında gurbet-i şâm,

Fevk-i re'sinde bir semâ-yı ruhâm"[314]

---

313 Haşim Nahit, Şehik-i Garam (Riyah-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 33

Aynı mevsime ait tasvirlere Millî Edebiyat zevki doğrultusunda kaleme aldığı başka bir şiirinde de şair; baharı, Fecr-i Ati'nin karamsarlık ve hüzün yüklü tasvirlerinin aksine, bitki ve hayvanların hayat dolu hallerinden hareketle, Yaratıcıyı hatırlatan bir ilham ve heyecan kaynağı olarak ifade eder:

"Ey yerin dibinden fışkıran hayat
Rengin kudretinle onu hatırlat

Sümbüllere onun gözünden renk ver
Kuşlara sesinden onun ahenk ver

Yasemin benzesin parmaklarına
Kırmızı karanfil dudaklarına

Saçını andırsın gür sarmaşıklar
Durgun göllerinde solgun ışıklar"[315]

Erbil'in şiirlerindeki tabiat öğelerinden biri de, "*Dicle*" nehridir. Dicle'nin akışını;

"Şen Dicle, gülşen Dicle;
Hep akarsın sevinçle!
Gündüz; güneşten şensin,
Akşam da bir gülşensin!" dizeleriyle, tasvir eden şair; Dicle'yi, dertlerini paylaştığı ve yardım istediği biricik dostu olarak tasavvur eder:

"Şen Dicle, Gülşen Dicle,
Bari beni sen dinle:
Gurbet elinden döndüm,
Ayağımın toziyle,
Bir çırağ gibi söndüm,
Onun yâdı, söziyle,

---

[314] Haşim Nahit, Bahar İçinde Hayal-i Derbeder, ***Servet-i Fünun***, S: 962, 29 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 413

[315] Haşim Nahit, Şiir: Bahar, ***Kara Gün Yazıları***-1940, İstanbul-1914, s. 32

Söyle nerde "Gülnaz"ım?
Senden budur niyazım!
Çünkü derd ortağımsın,
Sen hicran yatağımsın!"[316]

Şair; bu ifadelerin dışında*, "hâil parıltılar, zinde gölgeler, his-i müşterekle öpüşen kuş ve çiçeklerle kamer u nücûm, âzerde güller, zehr-i râyihâ, mâr-ı zer, gubâr-ı kasvet, bir ot, ebr-i semen, ey nehr, ey sevâhil, ey ruûd-ı şehâmet, ey fırtına ve berk, tâk-ı âsumân, yasemîn lerze, titreşen yıldız, miyâh-ı Dicle, semâ sâmit, güneş mahrek, deniz âsi, tarrâka-i dehhâş, Sellere tutulmuş bir kütük ve taş,* kırık dal, düşürdüğün yaprak, *rüzgârın eli, yıldızlı geceler"* gibi söz ya da terkiplerle, tabiattan mülhem değişik duyguların tasavvurunu başarıyla ifade etmiştir.

2.3.1.2.2. TOPLUMSAL KAYGILANMALARI YANSITAN TEMALAR

Rönesans'la birlikte bir kıpırdanma sürecine giren Batı dünyası; kendi geçmişini, tarihî zaman içinde kazandıklarını, konuştuğu dili, halkın yaşama tarzını ve değerler dünyasını anlamaya ve zamanın getirdiği imkânlardan yararlanarak bunları değerlendirmeye başlar. Böylece, milleti meydana getiren insanların belli düşünce etrafında toplanması ve kültür ile siyaset alanlarındaki önderlerin yönlendirmesiyle, millî bir şuur ve ulusal bir zihniyet teşekkül ettirmeye başlarlar.

Modern Türk edebiyatının öncüsü kabul edilen Recaizade Mahmut Ekrem'in *"En güzel eserler onlardır ki okunduktan sonra da insanı bir müddet düşündürmeye mecbur eder."* sözüyle veciz şekilde ifadesini bulan *"fikir eksenli şiir"* geleneği; yukarıda sözü edilen *"millî bir şuur ve ulusal bir zihniyet teşekkülü"* gayesinin, artık Türk şiirinde de gündeme gelmeye başladığını gösterir. Türk şiiri; Tanzimat'la birlikte, milleti bir arada tutan bu değerler bütününü anlama ve anlatma çabası içine girmiştir.

---

[316] Haşim Nahit, Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8

Tanzimat I. neslinin, devrinde somutlaştıramadığı bu mecazî vatan ve mukaddesat sevgisi, Millî Edebiyatın erken sesi Mehmet Emin'in, 1897'de Türk-Yunan Savaşı sonrası Selanik'te Asır gazetesinde neşredilen *"Anadoludan Bir Ses Yahut Cenge Giderken"* şiiriyle birlikte, yepyeni fakat hiç olmadığı kadar bereketli bir akış mecrasına kavuşmuştur.

1911'deki Genç Kalemler'in teşebbüsüyle başlayan Yeni Lisan hareketi; Nev-Yunanîlik ve Nâyîler akımları yanında, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Ati şiirindeki bireyin dünyasıyla sınırlı santimantal ve romantik anlayışın sonunun artık geldiğini göstermekteydi. Bir yandan dağılma dönemine giren ve son yıllarını yaşayan Osmanlı Devleti'ndeki sosyal çalkantıların devrin Türk aydınına verdiği kötümserlik duygusu, diğer yandan Avrupa'daki Fransız İhtilalıyla İstanbul'da başlayıp 1897 Türk-Yunan harbiyle yavaş yavaş Anadolu'ya yayılan Türkçülük hareketi; *"Türklük bilinci, Müslümanlık ve şehitlik duygusu, bayrak ve vatan sevgisi, tarih şuuru ve Türk kahramanlığı, Anadolu insanının yaşantısı ve sosyal kıymetler"* gibi değerleri ön plana çıkarmıştır.

Devrin bu zihniyet değişimine kayıtsız kalmayan Haşim Nahit de, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde kaleme aldığı şiirlerinde, "*bireysel duyuş*"tan "*toplumsal kaygılanmalar*"a yönelmiş ve *"milletinin dertleriyle dertlenen sanatkâr ve aydın"* hüviyetine bürünmüştür. Nitekim bu değişimi, Osmanlının kan gölüne dönmeye başladığı günlerde yazdığı bir musahabede, şu cümlelerle ifade etmektedir:

"-Size artık güceniyorum, şiire de edebiyata da galiba veda ettiniz.

-Lakin azizim edebiyatın sırası mı ya!

-Bence şiir, her şeydir. Hatta birkaç nesir yazdığıma bile şimdi nâdim oluyorum. Veznin ahengi, sözlere ilahî bir tesir verir.

-Balkan harbi oldu. Osmanlı orduları inhizâma uğradı Bir imparatorluğa kâfi gelecek yerlerimizi zapt ettiler. Çocukları, kadınları boğazladılar. Beş yüz bin Müslüman katliam edildi. Bütün bunlara karşı kayıtsız tesirsiz mi kaldınız?

-Monşer bunların şiirle, sanatla ne alâkası var? İtiraf ederim: Bu vakaların hiçbiri bende bir şiir tevlid etmedi!

-Hakiki hayata karşı gözleri kapanık ve ruhu pek tehî bir şair dostum var. O da benim içtimaiyâtla meşgul olmama itiraz ve tariz etmişti. 'Haile İçin Kahraman' unvanını verdiğim küçük bir kitabımın mukaddimesinde demiştim ki, bir dalga veya bir nefha temas ettiği eşyada mutlak ve nispi bir tesir yapar. Eğer şair hadisenin akislerini başkalarından daha fazla duyan mümtaz bir hüviyet ve şiirde bu akislerin halk ettiği bedii heyecanların bir nakşı ise, bizim muazzam hâilemizin (Balkan hezimetini kastediyorum.) karşısında sakin kalanlara şair diyebilecek miyiz? Siz ki Osmanlı-Türk memleketinde hükümran olan kitlenin bir ferdisiniz. Siz ki bu ufuklara, bu topraklara, bu memleketin tarihine ananelerine insanlarına hülasa bu memleketin bütün bedia ve facialarına pek hususî rabıtalarla bağlısınız. Elbette onun kederine de sevincine de iştirakiniz olur. Bir dalga, temas ettiği kumları, çakıl taşlarını arkasından sürükler, kayaları sarsar ve eğer hakikaten siz de şair yani başkalarından ziyade hassas iseniz, memleketi gezen her heyecan, sizin kalbinizden -başkalarından fazla- bir hassâ-yı lerzîş alır."[317]

Görüldüğü gibi, milletinin hal-i hazırdaki durumuna ve değerlerine karşı son derece duyarlı olan Haşim Nahit; bu hassasiyetini, devrin şiir zevkine göre şekillenmiş dizelere de yansıtmıştır. Şimdi, onun bu dönem şiirlerindeki temalarını daha ayrıntılı şekilde ele alalım.

2.3.1.2.2.1. VATAN SEVGİSİ ETRAFINDA

İlk dönem şiirlerinde "*güzel*"e talip olan Erbil; Millî Edebiyat anlayışıyla kaleme aldığı şiirlerinde, Mehmet Emin ve Ziya Gökalp gibi, "*faydalı*"nın peşindedir. Bireysel acılarla sızlayan şairin kalbi, artık milletinin acılarıyla tek vücut olmuş şekilde atacaktır.

Milletlerin ortak kazanımları diye kabul ettiğimiz ve ait olduğu milletin bütün fertleri tarafından, herhangi bir maddî zorlama olmaksızın kabul edilen, bir bakıma o milletin hayat prensipleri ölçüsünde temel değerleri vardır. Aynı zamanda bir milletin kültürü de sayılan bu birikimler, o topluluğu oluşturan

---

[317] Haşim Nahit, Musahabe: İçtimaiyat mı Edebiyat mı, ***Servet-i Fünun***, S: 1218, 25 Eylül 1330 (1914), s. 340-342

bireylerin millî kıymetleridir. Bu ortak zenginliğe son derece hassas yaklaşan Haşim Nahit; Türk millî kültürünü oluşturan kıymet hükümlerine tüm eserlerinde yer vermiştir. Bunların başında da, "*vatan*" kavramı etrafında örgülenen duygu ve düşüncelerin mahsulü temalar gelir.

Nahit Erbil; coğrafî toprak parçasından öte manevî değerin ifadesi olan vatan sevgisini, daima acılarla yoğrulmuş bir dönemde (1914-1922) sezmiş ve sezdirmeye çalışmıştır. Bu nedenle, Ziya Gökalp'ın "*Altın Destan*"da dile getirdiği *"Eskiden şanlı bir birlik teşkil eden Türk ırkı, şimdi parça parça ve perişan durumdadır."* düşüncesini, ikinci dönem şiirlerinin ana teması yapmıştır.

"*Vatan*" kavramını, kıyısında büyüdüğü ve gençlik yıllarını geçirdiği "*Dicle*" nehriyle bütünleştiren şair; memleketin içine düştüğü sıkıntılı durumu, geçmişten günümüze yaptığı bir mukayeseyle ortaya koyar:

"Şen Dicle,
Eskiden ne çok şendim,
Sanki şurda bir "ben"dim;
Hem neşeliydim, hem dinç;
Şimdi nerde o sevinç!
Şimdi neden ufuk loş,
Sahilin boş, yolun boş...
Şu macerayı söyle,
Sen susma, durma böyle!"[318]

Erbil; bir heykel şeklinde somutladığı ruhuna seslenerek, bireysel duygulardan sıyrılıp vatanın bir parçası olmakla ancak varlığının bir anlam ifade edebileceğini vurgular:

"Ben istiyorum ki 'Âlem' olayım,
Sade tabiatla hemdem olayım:
Gözyaşım aksın coşkun pınara,
Nefesim katılsın deli rüzgâra,
Yıldızlı geceler gözüme insin,

[318] Haşim Nahit, Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8.

Güneşin ışığı gönlüme sinsin…

Ey medd ü cezrini sezdiğim umman,

Ahengini alsın nabzımdaki kan!..”[319]

Şair; bu şekilde tarife başladığı “*vatanın bir parçası olma*” idealini, “*kişisel hisler zindanından kurtardığı bedenine acı ama ruhuna aydınlık veren ve uğrunda türlü işkencelere katlanılmaya değecek sevgili*” imgesiyle tarif eder:

“Ben bir gün dalmışken gam deryasına,

Yalnızlığın sonu gelmez yasına

Yavaş yavaş gelip tuttun kolumdan:

“Gel dedin yaraşmaz sana bu zindan!”

Aydınlat ruhumun karanlığını.

Kumral saçlarının çelik ağını

Ateşten bir gömlek gibi bana sar,

Ey sevgisinde bin mihnet olan yâr!..”[320]

Erbil; insanın bu acılara katlanmasının sebebini de, “*ferdî ihtirasın, vatan yolunda mukaddes bir davaya dönüşmesi*” olarak açıklar:

“Dağlara tırmanan çıplak bir vücut

Her adım attıkça nasıl kanarsa;

Öylece gelirim sana, ey ma’bud

Bu susamış ruhum sende kanarsa.

Sellere tutulmuş bir kütük, bir taş,

Bir kesik baş gibi mesafeler aş.

Ey benliğim; artık bu sırra inan:

İradeyle gelir insanlara can!..”[321]

Vatan uğrunda, sürgünde bir esaret hayatının bile göze alınması gerektiğini söyleyen şair; Mehmet Emin’in “*Ordu’dan Bir Ses*” şiirinde de ifade ettiği gibi, milletin halinin kendi melalini unutturduğuna dikkati çeker:

“-Genç yolcular!.. Alın armağanımı,

---

319 Haşim Nahit, Ben ve Benliğim, ***Yarın***, S: 14, 19 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 7
320 Haşim Nahit, İdeal, ***Ümid***, N:13, 3 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 5
321 Haşim Nahit, Mukaddes İhtiras, ***Ümid***, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8

Söyleyin vatana son figanımı.
Söyleyin, serhadler buradan uzak mı,
Vatan ufukları kızıl mı, ak mı?
Ağlaşıyorlar mı yine anneler;
Yasla mı geçiyor orda seneler?"[322]

Tüm acılarının kaynağını Anadolu'nun "hâl-i pür-melâli"yle açıklayan Haşim Nahit; kendi kaderini vatanın yaşadığı drama bağlayarak, bu toprakların ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koyar:

"Esir düştük bir günde: ah sen de ben de,
Sen zincire bağlandın ben de kemende

Aramızda uçurum var, ateşten set var,
Boynumuzda zincir var, kopmaz kement var

İkimizin de derdi bak işte birdir,
Bizi boğmak isteyen aynı zincirdir."[323]

Milletinin derdiyle dertlenmeyi "*Ey dağ başında gezen genç adam*!.." hitabıyla başladığı "*Millî Gurur*" şiirinde anlatan şair; "*Al, götür beni de o dağ başına*" ifadesiyle, Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine bizzat katılmak istediğini ilan etmektedir. Böylesi bir varoluş mücadelesinden kaçmanın büyük "*zillet*" olacağını haykıran Erbil; Mehmet Emin'in, *"yurdu için boynuna kefen takmayan şehirliyi 'alçak' tabiriyle nitelendirdiği"*ni hatırlatırcasına bir üslupla, bu vatanın toprağında ve çok sevdiği vatanı için can vermeyi arzuladığını defalarca tekrar eder:

"Ey dağ başında gezen genç adam!..
Al, götür beni de o dağ başına,
Süreyim yüzümü yalçın taşına;
Orda ben: taş yerim, kan içerim;
Lâkin nerde atım, nerde hançerim?
Ey dağ başında gezinen genç adam,

---

[322] Haşim Nahit, Gurbetteki Esir, ***Ümid***, N:14, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 16
[323] Haşim Nahit, Vatan'la Ben, ***Kara Gün Yazıları***, kitap, İstanbul-1920, s. 30

Kalbine dokunsun hıçkıran sadam!

….

Benle atım: yalnız, gece ve gündüz,

Her taraf sade kum, her taraf dümdüz;

Hiç görmeyiz: ne su, ne ot, ne ağaç

İkimiz düşeriz: yorgun, susuz, aç...

O zaman, ufuktan silinir her renk.

Kâinatın nabzı alır bir ahenk:

Ortalıkta her şey kalb olur kuma,

Ben de, oh, dalarım o son uykuma"[324]

Türk milletinin kurtuluş mücadelesinin devam ettiği yıllarda (1920-1922) bu şiirleri kaleme alan şair; Anadolu'nun yaşadığı o büyük katliam acılarını düşününce, dış tehlikelere karşı millî birliği sağlama yolunda elde edilen Sakarya zaferine bile sevinememiştir:

"Dokunma gönlüme gönlüm kırıktır,

Benim gülmem bile bir hıçkırıktır!

Dokunma gönlüme, ey deli rüzgâr

Onun her telinde bir hıçkırık var;

Sallama şu kırık dalı kırıktır,

Düşürdüğün yaprak bir hıçkırıktır.

İstemiyorum ben, şimdi ne seni

Ne sularda ışık eğlencesini;

Sen sade dokunma, gönlüm kırıktır,

Benim her nefesim bir hıçkırıktır!"[325]

Neticede "*vatan*" sevgisini "*vatanın acılarına ortak olmak*" şeklinde mısralarında terennüm eden şair; şanlı tarihi tekrar canlandıracak ve esaret zincirlerini kıracak bir şahlanışın hayaliyle yaşamaktadır:

"Bir at gibi şahlanıyor çılgın benliğim,

Yalın kılınç hamlesiyle saldırmalıyım;

Zincirini şakırdatan atımın hızı,

---

324 Haşim Nahit, Millî Gurur, ***Kara Gün Yazıları***-1940, İstanbul-1920, s. 26-29

325 Haşim Nahit, Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.5

Çatır çatır düşürmeli Gökten yıldızı;
Kalmamalı: Gökte ışık, yeryüzünde can,
Eski adem rüyasına dalmalı cihan."[326]

2.3.1.2.2.2. TARİHÎ KONULARA DAİR

Nahit Erbil'in Türkiye'ye geldiği günden vefatına değin müşahede ettiği dönem, Türk milletinin tarihte en büyük sosyal ve siyasal çalkantılarla geçirdiği dönemdir. Bu dönemin ilk yıllarında Türk milleti, bir taraftan Doğu medeniyeti dairesinden çıkıp Batı kültür halkasına yönelmiş; diğer taraftan, elindeki son bağımsız devlet olan Osmanlı da düşmanları tarafından tarihten silinmek istenmiştir. Bu kanlı sürecin bedelini binlerce şehit vererek ödeyen Anadolu; Cumhuriyet'in ilanı ve inkılâplarla başlayan değişim sürecinde de, sosyal ve siyasî hayata ait sancılı olaya tanıklık etmiştir. İşte Haşim Nahit de, o döneme ait bazı olayları şiirlerine yansıtarak, dizelerine tarihî vesika hüviyetini verdirmiştir.

İlk olarak, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası, 10 Kanun-ı sani Ocak 1325'te elektrik kontağı arızasıyla çıkan Çırağan Sarayı yangınını sanatkârane üslupla tasvir eden şair; bu yangın bahanesiyle, Abdülhamit devri baskı yönetiminde geçen yirmi beş yılı, uğursuzluklarla dolu bir dönem olarak tasvir eder:

"Bu, arza çökmüş olan tâk-ı âsumân
Bu, bir yığın küle dönmüş serây-ı Şark
Serây-ı baht-siyah, yigirmi beş sene
Zalâm-ı hicre dönmüş ömr-i sâkine
Mezâr idi…
Sen, ey esâret ve zülmün şevâhidi,
Sen, ey halîfe-i İslâmı haps eden
Cidâr-gâhına, ey enkâz-ı bî-kefen,
Yarın öter ser-i kabrinde pür-şetûm;

---

[326] Haşim Nahit, Millî Gurur, ***Kara Gün Yazıları***-1940, İstanbul-1920, s. 26-29

Gurâb u bûm!"[327]

Haşim Nahit'in makalelerinde ve hayat mücadelesinde önemli yer tutan Irak meselesi ve Mezopotamya havzasında yaşananlar da, şiirlerinde değindiği tarihî hadiseler arasında yer alır. Altı bölüm halinde yayımladığı ve "Arz-ı Filistin'de" alt başlığını verdiği şiirlerinde; pitoresk üslubun başarılı soyut tasvirleri yanında, Hz. Havva'nın yeryüzüne gönderildiği ve Hıristiyanlarca mukaddes sayılan Ürdün nehrinin aktığı Filistin topraklarında, devrin saltanatlarını kuran dehaların, bir ağaca yaslanmış ve bakışı çöl kumlarına takılı kalan ihtiyarlar seviyesine düştüğünü haber verir:

"Sonra bir nahle, asâsıyla dayanmış
-müteheyyic, hâmûş-
Bedevîler gibi kumlarda kalır ser-gerdân"[328]

Şairin dünyasında en fazla yer eden ve birçok tarihî olaya ev sahipliği yapan en hususî mekân ise, Dicle nehri ve civarıdır. Birçok şiirinde ima ettiği ama üç şiirinde de ismen zikrettiği Dicle, tarih boyunca buralarda cereyan eden birçok kanlı hadisenin canlı tanığı olarak tasvir edilmiştir. Bunların başında da, Büyük İskender'in bu topraklarda yaptığı katliam ile Selâhaddîn'in verdiği kurtuluş mücadelesi geliir:

"Ve bir vahşî
Tesâdümden miyâh-ı Dicle kanlandı.
Cehûl insanların hûn-i siyâhından,
Kemiklerden,
Sütun şeklinde bir eserdir ayân oldu
Büyük İskender'in nâmı onun üstünde çınlandı.
…
Derîn bir şehike-i hürmetle hep birden
Cebîn sâ'y-ı tezellûlken
Kurulmuş seyf ü mağfereden azîm bir tâk-ı ser-zerrîn
Murassam cebhe-i taâzimine Selâhaddîn…

---

[327] Haşim Nahit, Çırağan, ***Servet-i Fünun***, S: 974, 21 Kanun-ı sani (Ocak)1325 (1909), s. 183-184
[328] Haşim Nahit, Şehîk-i Vâpesin, ***Servet-i Fünun***, S: 968, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 87

O gün İskender'in yükseldi unvân-ı cihânbânı,

Bu gün yükseldi Şark'ın cebhe-i şânı."[329]

Erbil; bir annenin ağzıyla hitap ettiği Dicle'ye, kendi yaşamından aktardığı kesitler eşliğinde, *"bu topraklarda yaşanan şanlı tarih"*in yadigârı nazarıyla atıflarda bulunur:

"Ey bu yolun uğrağından gelen yolcu, ey 'Dicle'!

Merhamet et, bari bana sen söyle,

Kederime karşı, kalma yabancı,

Sen tanırsın o genci:

Bir zamanlar, senin taşkın sularında yüzerdi,

Kollarıyla dalgaları yarar, kırar, ezerdi.

İşte onun varlığından kalma bir iz sen göster,

Sahilinde bıraktığı şanlı izler nerdeler?"[330]

Dert ortağı gördüğü Dicle'ye eski şanlı günleri soran şair; kendi kaderinin de Dicle'yle beraber değiştiğini, artık mutlu günlerin her ikisi için de çok gerilerde kaldığını söyler:

"Şen Dicle,

Gülşen Dicle;

Bu sabah böyle erken,

Sen çağlar, ben ağlarken.

İşte geldik yüz yüze:

Gecem döndü gündüze,

Çünkü derd ortağımsın,

Sen hicran yatağımsın!

Gülşen Dicle,

Gül kokan sahilinde,

O kargısı elinde,

Genç atlılar ne oldu?

---

329 Haşim Nahit, Müdavele-yi Zafer yahud Selahaddin ve İskender-1-2, ***Resimli İstanbul***, N:14/15, 5/14 Eylül 1325 (1909), s. 215-217/ s. 229-230

330 Haşim Nahit, Anne Mektupları, ***Kara Gün Yazıları-***1940, İstanbul-1918, s. 34-37

Geçtikleri şu yoldu..."[331]

2.3.1.2.2.3. ANNE VE ÇOCUK

İlk dönem şiirlerinde, "*aşk*"ın vazgeçilmez unsuru "*hayalî sevgili*"den bahseden Haşim Nahit; ikinci dönem şiirlerinde bu sevgiliyi somutlarken, bunun da, erkeğini bekleyen ve yollara bakarken gözlerini kapayan bir genç kız olduğunu ifade eder:

"Ben ayrılırken dedi:
-Al şunu, sakla şimdi!
Yerin olsa da uzak,
Her gece 'Zühre'ye bak;
Baktıkça 'ona', el sür:
Saç, hasreti öldürür.
Zühre de yardım eder,
Eğer ki varsa kader.
Kavuşuruz biz bir gün;
Bizimçindir: Yas, düğün...

Güneş eritmez dağı;
Lakin bir dert ortağı
Hasrete dayanamaz!..
Demek ki öldü Gülnaz!"[332]

Bireysel duyguların kaynağı "*sevgili*"nin yerine toplumsal kaygılanmaların timsali "anne"yi koyan şair; tıpkı annesinin "*Oğlum, gitme*!" hıçkırıklarına benzeyen bir annenin feryatlarını, oğlu İstanbul'a gidip de dönmeyen bir kadının ağzından aktarır:

"Her gün seni bekliyorum şu yolda:
Su arayan seyyah gibi bir çölde.
Her gün derim: oğlum gelir ha şimdi,

---

[331] Haşim Nahit, Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8
[332] Haşim Nahit, Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8

Her gün gelip oturduğum bu taş bile aşındı.

Niçin gittin, sanki orda ne vardı.

Gel gör işte: saçım gözüm ağardı!.”

Nahit Erbil; kendi hayatının kopyası hüviyetindeki bu satırlarda oğlunun dönüşünü bekleyen bu annenin yaşadıklarını ve yaptıklarını anlatırken, memleketinin hoyratlarında da görülen halk söyleyişlerinin benzeri sözcük ve terkiplere başvurur:

“Bak, düşürdün beni yavrum, bir ümitsiz hicrana,

Seni sordum yele, kuşa, gelip geçen kervana.

Kaç senedir bu yolların boşluğunu inlettim.

Avazımı kurda, kuşa dinlettim,

Kurban kestim evliyaya, mum adadım kırklara,

Yüz göz sürdüm kutsi olan her yere,

Baktım yine gelmedin...

Çizgileri göze çarpan bir yığın

Kemik gibi mihrapların önüne

Yanık gönlüm, ak saçımla süründüm,

Yasa girdim, siyahlara büründüm,

Baktım yine gelmedin,

Sen gelmedin bekliyorum ben yine.”

Ancak bekleyişi bir türlü sona ermeyen anne, bu halinden şikâyet etmek yerine, Rabbine karşı tevekkül ve teslimiyetle dolu bir vaziyette duasına devam etmektedir:

“Güneş battı: artık sular karardı,

Karartılar dağı, taşı hep sardı.

Garip akşam, gönlüm gibi mahzundur.

Son ışığı, canım gibi solgundur.

Kurtlar, kuşlar yuvasına giderken,

Şu yolculuk kenarında, tek başıma kaldım ben...

Durgunlukta, birdenbire, yanık bir ses ayıldı,

Gölgelerin kanadıyla, yere göğe yayıldı;

Bu seslerle inildedi: dere, tepe, her koru,

Ey Allah'ım, Allah'ım
Sana varsın bu ahım.
Ezan sesi hürmetine, yavrucumu sen koru!
Bu ayrılık senin emrin, ben kul değil, ya neyim?
Ziyanı yok, çekeceğim, çünkü ben bir anneyim."[333]

Şair; yavrusunu uyutmak için annenin söylediği bir ninniyi terennüm ederken de, Mehmet Emin'in aynı adı taşıyan şiirinde ifade edildiği gibi, evladının tüm haksızlıklarına rağmen hiç eksilmeyen "*anne şefkati*" üzerinde durur:

"Uyanınca azıcık fikrini yor,
Sana düşkün mü değildim? Aya sor
Bana yaptıklarının zulmünü gör,
Uyu, ey sevgisi hicranlım uyu!

O kadar hoş kokuyorsun ki gülüm,
Sarı iynende 'diken' sezdi elim,
Açılırsan seni sarmak emelim,
Uyu, ey sevgisi hicranlım uyu!"

Görüldüğü gibi, şiirlerini iki farklı zevk ve anlayışın doğrultusunda yazan Haşim Nahit; buna paralel olarak, farklı biçim ve muhteva arayışlarını eserlerine yansıtmıştır. Şiirlerinin ilk döneminde "*sanatsal*" söyleyişi, ikinci döneminde de "*fikrin hâkimiyeti*"ni öne çıkaran Erbil; bu tavrıyla, dönemin duygu ve düşünce dünyasına yabancı kalmadığını gösterdiği gibi, kendi hayatındaki değişime paralel eser veren sanatkâr hüviyetine de bürünmüştür.

2.3.2. HİKÂYELERİ (FANTEZİ VE TEKELLÜMİ HİKÂYELERİ)

Belli bir zaman ile mekân bağlamı içinde ve belli bir şahıs kadrosunun yaşadığı olayları anlatan edebî form türü hikâye;[334] farklı tanımlamaları

[333] Haşim Nahit, Anne Mektupları, ***Kara Gün Yazıları***-1940, İstanbul-1918, s. 34-37

yapılmakla birlikte, Haşim Nahit'in ilk kalem tecrübeleri arasındaki yerini de almıştır. Yazarın tespit edilebilen yirmi bir hikâyesi, gerek biçim gerek muhteva yönüyle, farklı hususiyetleri ihtiva eden hayli zengin bir tahkiyeli anlatım çeşitliliği sunmaktadır.

Nahit Erbil'in bu alandaki eserleri neşretmeye başladığı günlerde edebiyatımız; hikâye ve romanda, yarım asırlık bir tecrübeye sahip olmuştu. Fecr-i Ati ile Millî Edebiyat zevk ve anlayışının canlı tanığı Erbil; şiirlerinde olduğu gibi, hikâye alanında da, dönemin tecrübe ve birikimlerinden faydalanmıştır. Ancak müellifimiz; belli bir edebî anlayışın ısrarlı takipçisi olmadığı veya eserlerini sosyal bir problem üzerinde yoğunlaştırmadığı için, gerek teknik gerekse muhtevayı canlı bir ifadeyle veren üslup yönüyle, devrindeki Halit Ziya ya da Ömer Seyfettin tarzlarının çok uzağında kalmıştır.

Aslında bir metni mutlaka bilinen edebî tür kalıplarına sıkıştırmak zorunda değiliz. Çünkü söz konusu edebî eserin, aynı tür içinde gösterilen diğer bir eserin bütün vasıfları taşıması her zaman mümkün olmayabilir. Nitekim Hamit'in trajedilerini "*tiyatro*" türünün formuyla ya da Fecr-i Ati arayışlarının sonucu olan ve anlatıcının araya girerek değişik fanteziyeleri mektup veya hatıra türünü çağrıştıracak iç monologlarla verme gayretlerini "*hikâye*" türünün temel kurallarıyla tamamen bağdaştırmak mümkün değildir. Ama hem pedagojik değerinden ötürü hem de ilmin gerektirdiği sistem kategorileri açısından tür adına daima ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.[335]

Haşim Nahit'in eserlerine bu çerçeveden baktığımızda, üç farklı hikâye formuyla karşılaşmaktayız. Birincisi; bu türdeki eserlerinin çoğunluğunu teşkil eden klasik hikâye formudur ki bu eserlerin isimleri, kronolojik sıraya göre, şunlardır: *"Buhran, Şühedâ-yı Tahsil, On Beş Sene Sonra, Güveyinin fotoğrafı, Çöl Hayatı: Süheyl ile Leyla, Kahraman Hatun, Genç Emir, Poliste Fikr-i Tecessüs -Sarı Defter-, Hayatta Ölüm, Millî Hikâye: Hâcir, Dicle'de Bir Kayık Âlemi, Kâzım'ın Rüyası, Adam Efendinin Eşeği, Monte Carlo'da Müşahade".* Olay (Maupassant) ya da kesit (Çehov) hikâyesi diyebileceğimiz

---

334 Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ, ***Metin Tahlillerine Giriş-2 "Hikâye-Roman-Tiyatro",*** Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 44-47

335 Dr. Nâzım Hikmet POLAT, Şahabeddin Süleyman, ***KTB Yayınları,*** Ankara-1987, s. 8-13

bu on dört eserde; bazen klasik zaman diliminde veya geri dönüşlerle olay akışı, bazen de iç dünyaya ait psikolojik çözümlemelerle yüklü bir kesit anlatımı görülmektedir.

İkincisi; yazarın da eserine bizzat not düştüğü "*fantezi*" hikâyelerdir. Fantezi veya fanteziye adını alan ve daha önceleri "*mensure*"yi karşılayacak şekilde kullanılan bu yazılar, bir küçük vaka etrafında geliştirildiğinden, hikâyeye yaklaşmaktadır. Düşünce ve üslupta şairanelik esasına dayandıkları için de hikâyeden ayrılmaktadır. "*Anlatma*" ile "*hissettirme*" özellikleri bu tür yazılarda iç içedir. Bu tarz hikâyelerde kişilerin bildiriş biçimi, aradaki ilişki düzeyi, olayı algılama biçimi ve genel eylem yönü açısından her okuma veya dinleme; vakanın veya verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunur. Ancak Haşim Nahit; bu forma bağlı kaldığı dört eserinde (*Rüya, Hoca Hanımın Ninnisi, Fantezi: Ak Yıldız, Fantezi: 1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden*), sanatsal söyleyişi bir kenara bırakarak, söz konusu küçük vakaya odaklanmış ve anlatma esasına dayalı üsluba sadık kalmıştır.

Üçüncüsü; karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış kalem tecrübeleridir. Nahit Erbil; "*nuvel-diyalog*" veya "*tekellümî hikâye*"[336] diye adlandırılabilecek üç eserinde (*İzdivaç, Turancılar Arasında, Avrupa Medeniyetine Dair*), söyleşmelerin vurgulandığı temsil kabiliyetini öne çıkarmıştır. Hakkı Tahsin'in tekellümî tarzdaki "*İlkbahar*" öyküsünün önsözünde söylediği *"Söyleşmelerin kıymeti iyi okunduğunda anlaşılır. Hem sade okumak da kâfi değil, aynı*

---

336 Tekellümî hikâye karşılığında önerilen Nuvel-diyalog kavramında yer alan "Nouvelle-La Nouvelle- terimi, Fransız Edebiyatında bir tür adıdır. 15-19.yy. arası dikkate alınarak, "ilk kez anlatılan bir maceranın kısa hikâyesi" şeklinde tanımlanmıştır. Özellikleri: Önceleri fiction anlatılarının kısa bir parçası halindeydi. Sonraları roman ve masaldan ayrılarak başlıbaşına bir tür olmuştur. Bileşkeleri: Aksiyon basit bir olay çevresinde gelişir. Kısa bir krizin, anlık bir izlenimin gerçeğimsi dışa vurumudur. Kişi sayısı en aza indirgenmiştir. Psikolojik yönü yoğundur. Kahramanların özel bir anları tanıtılır. Bir varlığın çok kısa bir reaksiyonu, yoğun bir anı söz konusudur. Dekorda, hikâyeyi anlamamız için detaylardan ayıklanarak gerekli olan verilir. Yazar, dramatik olmaya yönelik bir psikolojik analiz sunar; okuyucunun zekâsına çağrıda bulunur. Bu türün ahlakî yanı da vardır. (Henri Benac, "Nouvelle", Guide des idees litteraires, Hachette Education,1988, s. 361-363.) Micro Robert(1989 Paris) ise (La) nouvelle'i "*Az* şahıslar sunan dramatik yapılı hikâye" diye tanımlıyor. Diyalog'un, "piyes, roman, hikâye gibi yapıtlarda iki ya da daha çok kimsenin konuşması; bu biçimde konuşmalı yazılmış yapıt" tanımı ile Nuvel türün özellikleri birleştirilince tekellümî hikâye'nin mahiyeti anlaşılmış olmaktadır. Bizce bu tür, "tek perde, tek meclisten oluşan kısa oyun ya da tablo" diye tanımlanabilir.

zamanda çok dinlemeli."[337] düşüncesini, Erbil'in eserleri için de telaffuz edebiliriz. Müellifimiz; asıl mesajı taşıyan kısmı (iç vaka), hem seyirci ile görsel iletişime geçerek (gösterme) hem de bu iletişimi sağlayan kişilerin ağzından anlatmaya dayalı olarak vermekle, tiyatro ve hikâyenin özelliklerini birlikte kullamayı denemiştir. Bu ön bilgilerden sonra, yazarımızın her üç biçimi de denediği yirmi bir hikâyesini incelemeye başlayalım.

2.3.2.1. KONU VE VAKA

Anlatma esasına bağlı türlerdeki vazgeçilmez unsurlarının başında "*konu*" ya da "*vaka / olay*" gelmektedir. Belli bir konu çerçevesinde var olan birden fazla olayın sebep-sonuç ilkesine bağlı biçimde oluşturdukları organik bütünlükten ibaret konu veya vaka; yazarın içinde bulunduğu edebî ve içtimaî yapının tesiriyle, "*bireysel*" ya da "*toplumsal*" bir karakter arz edebilir. İşte Haşim Nahit'in hikâyelerindeki vakalar da, tıpkı şiirlerinde olduğu gibi, bu iki kaynaktan da beslenmiştir.

1. Bireysel Duygulanmaların Mahsulü Hikâyeleri: Genel itibariyle Fecr-i Ati zevk ve anlayışının hâkimiyetindeki devrede (1909-1912) yazılan hikâyeler, Erbil'in ferdî teessürlerinin iki noktada yoğunlaştığını göstermektedir. Birisi, dönem hikâyelerinde çoğunlukla ele alınan aşk ve kadın konusu; diğeri de, gerek bu konuyla ilgili gerekse farklı hadiselerden kaynaklanan iç dünyayı yansıtan psikolojik çözümleme öyküleridir.

Fecr-i Âtî hikâyelerinde işlenen konuların başında yer alan aşkı, hikâyesine çeşitli görünümleriyle yansıtan Nahit Erbil; bu konuyu bazen hikâyenin ana konusu, bazen ana konuya bağlı bir yan mevzu olarak işlemiştir. Tarih itibarıyla ilk tespit edebildiğimiz *Buhran* hikâyesinde aşkı, santimantalizme hatta marazîliğe varacak haliyle işleyen yazar; bu hikâyede aşkın nasıl başladığı, marazîleştiği ve nihayetinde nasıl bir hazin sona sürüklendiğini, derin ruh tahlilleriyle ortaya koyar:

---

[337] Dr. Banıçiçek KIRZIOĞLU, Hakkı Tahsin'in "İlkbahar" Adlı Tekellümî Hikâyesi, ***Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,*** Sayı 11 Erzurum-1999

"Şimdi bu akşam hüzün ve sükûnuyla pencerelerinin ağzına kadar zulmetle gömülen odasında göğsünün çökmüş bir mezar ağırlığıyla nefesi tıkanıyor, boğuluyordu. Dimağında bir demir çemberin tazyiki cismen beyninde kuvvetli bir pençe ile boğazı sıkılan bir serçenin irtihâ-yı azâleti vardı. Kolları sarkmış, başı çıplak bir duvar köşesinin zulmetine gömülmüştü. Bütün arzû-yı isyanın fevkinde bir his duydu: Yokluk. Şimdi ölümün ve ölmek imkânının keşif-i mühimine medyûn olduğu bu yeni ve kati galebesinin ilk şehrayinini yapıyor gibi ikinci bir kibritle lambasını tutuşturdu. Lambanın ışığıyla daha iyi görebildiği simasının büsbütün kesb-i vuzuh eden manâ-yı vakar ve ihtişamı bir şimşek cereyanıyla kanına sıcaklık, taşkınlık veriyordu. Cebinden not defterini çıkararak birçok satırları bir hamlede yazdı. Sonunda şu kelimeler vardı:

-Ölümle aramızdaki fasıla-i mutaazzam cebhemin saniye-i inhinâsıdır."

Ancak hikâyenin erkek kahramanı; aşkına karşılık bulamadığı anda, hazin sonunu hazırlamak yerine, aşkına karşılık bulamamanın ezikliği psikolojisinden, bir anlık hamleyle kurtulmayı başarır:

"O aldatıcı aşkın sebebiyet verdiği hassasiyet-i müfride ile ta kenarına kadar sürüklendiği cinnet uçurumlarından tebaid ediyor gibi odasının vahdet ve sükûnunda sıyrılarak dışarıya fırladı. Kalbinde büyük bir felaketten kurtulanların sevinci vardı. Sokakta tesadüf ettiği bir mektep arkadaşının hemen koluna girerek uzun şüpheli gurbet seferlerinden henüz dönmüş gibi iştiyak ve hararetle onunla musahabeye başladı. Cemil, artık büsbütün değişmişti."[338]

"*On Beş Sene Sonra*"da ise, aile baskısına boyun eğerek intihar eden Fahriye ile annesine söz verdiği için on beş sene bekleyip aynı kaderi paylaşan Nihat'ın aşklarındaki hazin sonun benzerliği işlenmektedir:

"Ertesi günü akşama doğru kapalı bir mektup aldı. Fahriye'nin yazısı olduğunu tanıyarak tehâlukla açtı. İçinde kırmızı bir kurdeleyle bağlanmış ufacık bir saç demeti olan mektupta şu satırlar yazılıydı:

---

[338] Haşim Nahit, Buhran (Hikâye), ***Resimli Kitap***, c.3 s.19, Mart 1325 (1909), s. 481- 489

-Nihat, ben hissiz değilim, seni bütün ruhumla seviyorum lâkin beni '.'e vermek için peder ve validemin kararı kat'idir. Yani, onları feda etmek lâzım, düşündüm: Bitmez tükenmez şefkatleriyle bana hasr-ı vücut eden annemi, babamı terk etmek kudretini kendimde bulamadım. Sana gelince, bu aşk-ı ulvi ve sâfınla seni reddetmek! Bu asla mümkün değildir. O halde?.. İşte son kararımı veriyorum. Lakin Cenab-ı Allah'ın birliğine ve bu kadar sevdiğin Fahriye'nin ruh-ı kibriyasına yemin verdiriyorum ki sen yaşa, ak saçlı annen sensiz sefil ve perişan olur. Bir kerecik öpemediğim o güzel gözlerin yeryüzünde bir müddet daha benim için ağlasın, Nihatçığım, seni Allah'ın birliğine emanet vererek terk-i hayât ediyorum. İmza (F)

İşte on beş senedir annesi için yaşıyordu. Bir gün evvel annesini de topraklara gömdü. Artık Fahriye'siz geçen hayat-ı hecr ü elemini yeryüzünde sürükleyecek hiçbir rabıtası kalmamıştı. Mevcudiyetini silsile-i beşeriyeden kopmuş lüzumsuz bir halka gibi görüyordu. Bundan sonra ne annesinin müşfik elleri boynuna sarılacak, ne de yeni bir aşk kalbinde inkişâf edecekti. Kendisini sevmediği için mezara göndereceğini yüzüne haykırdığı Fahriye, bilakis aşkının kurbanı olarak mezara gitmişti. Ve bu gece yine beyaz elbisesiyle, dalgın gözleriyle ona bakarken sanki nazarlarında âteşin bir mânâ-yı dâvet vardı. Hiçbir şeyi düşünmeyerek elbisesini giydi, dışarı çıktı. Ve bir daha avdet etmedi.

İki gün sonra İstanbul'un yevmî gazeteleri Edirnekapı mezarlığında sebeb-i mevti anlaşılamayan bir naaş bulunduğunu haber veriyordu."[339]

Yazarın hem kurgu hem de üslup yönüyle en başarılı hikâyelerinden sayılabilecek "*Dicle'de Bir Kayık Âleminde"* de, sevdiği rakkase Süheyla'ya bir türlü kavuşamayan Osman Çavuş'un acıklı ölümüyle karşılaşmaktayız:

"Süheyla; perişan, kendinden geçmiş bir halde, yalvaran sesiyle böylece haykırırken, bütün etrafındakiler hıçkırıkla ağlaşıyorlardı.

Osman'ın kanları hâlâ akıyor, rengi gittikçe sararıyordu. Bilinmez, hangi meçhul kudretle göz kapaklarında bir hayat raşesi titredi ve dalgın dalgın Süheyla'ya baktı. Dudaklarında acı, can yakıcı bir tebessüm vardı. Bu, belki

[339] Haşim Nahit, On beş sene Sonra, ***Yeni Gazete***, N:704, 10 Ağustos 1326 (1910), s. 3.

Süheyla'nın aşkının, ancak böylece kanlara boyandıktan sonra doğmuş olmasına ait hayreti ifade içindi: Artık Süheyla onun; o, Süheyla'nındı… Fakat neden sonra?

Öteden fecî bir sahnenin bütün macerasını kısa, kesik cümlelerinde toplamış Arapça bir gazel sesi; matemî ahenkle inledi:

Ve künna bi-ictima ke'-l Süreyya

Fesayyerna ez zaman benatü'n-naaş

(Biz, bir yıldız mecmuası olan Süreyya gibi hep bir aradaydık. Hâlbuki zaman bizi, "Yedi Kardeşler" yıldızları gibi dağıttı.)"[340]

Yine değişik türdeki birçok eserin de konusu *Süheyl(Mecnun) ile Leyla*'da, aşk uğruna verilen ölümüne kavga, iki tarafın psikolojik durumlarının tahlilleriyle verilir:

"Süheyl, herc ü merc ve gubâr-âlûd (tozlu ve dağınık) kıyafetine korkunç bir mânâ-yı kable't-tarih veren kan tutmuş gözlerini uzak ufuklarda gezdirerek, gâh mızrağını ve kollarını gâh bütün vücudunu sarsan o hâlâ durulmamış taşkınlığıyla Leyla'ya, deminki çarpışmalarının ahenk-i mehâlikini inşat ediyordu. Lakin birdenbire sesi gevşedi, çehresinde bir sarılık belirdi: Bunu fark eden Leyla, bir şitâb-ı perişanla ona yaklaştı. Hemen Süheyl'i kucaklayıp atından indirdi: Süheyl'in heybesinden macun gibi bir şey çıkararak insana korku veren yarasının ağzına ondan bir parçasını tıkadı. Şimdi Süheyl bî-hoş bir halde kumların üstüne serilmişti.

Leyla'nın nigâh-ı huşu ve cinnetinin bir lehîb-i sûzanla tutuşmuş fezâ-yı berîninde şimdi bütün bu namütenahiliğin dolduramayacağı bir boşluk ve bütün katarat-ı asumanla sönmeyecek bir yangın vardı. Âheng-i ihtizârında yırtılmış bir kalbin nevhâ-yı fecaat ve tazarruunu inleyen sesiyle:

-Süheyl! diye bağırdı."[341]

Rübab mecmuasının "Hafta-i Edebiyat" köşesindeki *"Küçük Emir; güzel ve belki ruh-ı fikri küçük bir hikâye olmak istidadını gösteriyorken ne yazık ki muharririn tasvir-i harici ile tasvir-i kâinat-ı ruhîyeyi mezc edememesi*

---

340 Haşim Nahit, Dicle'de Bir Kayık Âlemi -Ahmet Haşim'e ithaf-, ***İkdam***, N: 8914, 8 Kanun-ı sani 1338, s. 3.

341 Haşim Nahit, Küçük Hikâye: Çöl Hayatı -Süheyl ile Leyla-, ***Servet-i Fünun***, S: 1056, 9 Şubat 1328, s. 368-371.

yüzünden bir cenîn-i sâkıt-ı edebî gibi kalmıştır. Buna küçük bir hikâye demektense, mensure-i musavvere demek daha iyidir."[342] değerlendirmelerine maruz kalan *Genç Emir*'de ise, bir kadına karşı cismaniyetin verdiği şehevî ihtirasın aşka galip gelmesi irdelenmiştir:

"İhtimal ki niçin böyle asude, sessiz durduğumu anlamak için o, yüzüme doğru eğilirken, çehresini siyah bir hâle gibi çerçeveleyen başörtüsü kaydı ve şakaklarında örülmüş saç örgüleri cismâniyetimde harikulâde rahşeler yaratan bir temasla yüzüme sarktı.

İşte o zaman saçımdan tırnaklarıma kadar cismimin her zerresinde kaynaşıp damarlarımı tazyik eden nes-i hayat ve şebâb, sahillerini dövüp yıkan dalgalar gibi birden tuğyân etti. Bir tufan-ı tahassüsle gerilen damarlarım demirden ağ gibi vücudumu sıkarken bütün muhitinde bir zelzele-i ihtilâl yaparak taşıp çarpınan silsile-i ihtiras, yumruk kadar ukdelerle boğazımı düğümledi, dişlerimi gıcırdattı. Kulaklarım uğultuyla, gözlerim havf-ı cününle doldu.

Kamerin gümüşten, nurdan işlenmiş bir kemend gibi müfteris nefsâniyetimi böyle zecr ve tevkîf edişine karşı isyan ederek haykırdım:

-Beşerin varlığından zulm ve mâsiyetin siyah ve derin izlerini yıkamaya senin nur ve şiirin bile kâdir değil."[343]

Yazarın altı hikâyesi içinde olumlu bir sonla neticelenen ve gerek içerik gerek kurgusu yönüyle toplumsal değerlerle en fazla örtüşen eseri, *Ak Yıldız* isimli fanteziyesidir. Erzincan bankası memuru Ertuğrul'un İstanbul'daki sevdiği kız Ay Hatun'un ad (doğum) gününe gidişi ve ailenin onlara nişan merasimi düzenlemesini anlatan bu küçük hikâyede, millî ve manevî değerlerin (çalınan müzikler, ailenin tavrı, el etek öpmeler) öne çıkarıldığını görmekteyiz:

"Ay Hatun, bir kelebek gibi, salonun öbür ucundan uçup geldi; Ertuğrul'u karşıladı. Ertuğrul, yaşlı erkek ve kadınların eteklerini öptü, gençlerle

---

342 (İmzasız), Hafta-i Edebiyat, ***Rübab Mecmuası,*** nu.7, Haziran 1912 s.48

343 Haşim Nahit, Küçük Hikâye: Genç Emir -Köprülü Fuad'a ithaf-, ***Servet-i Fünun***, S: 1085, 9 Mart 1328, s. 446-448

musafaha etti. Ve hiçbir ferdi eksik olmayan aile ocağında Ay Hatun'un Ad bayramını tesid ettiler.

Yemek, neşe ile yendi. Biraz sonra büyük salonda genç kızlar, Ay Hatun'un şerefine millî şarkılar terennüm ediyorlar, oynuyorlardı.

Yeşil dallar arasında, aşkın esrar ve füsununu cıvıldayan bu seslerin ahengine münkad olmuş gibi Ertuğrul, titreyen sesle:

-Ay Hatun, dedi, adınızın bayramı olan bu akşamı çoktan bekliyordum. İçimde belirsiz bir duygu, hayatımla beraber yaşayan bir saadet dakikasının işte bu akşam hulûl ettiğini bana sezdiriyordu. Geldim. Ömrümün acı tatlı günlerini ve bütün macerasını bilirsin. Ay Hatun. Bunu gençliğime bağışla! Şu ak yıldızı al. (Erzincan elmasından işlemiş yıldız şeklinde bir yüzüğü ona verdi)

Ay Hatun, kaymak sarısı başörtüsünün altında kumral saçının pırıltısı artan başını Ertuğrul'un göğsüne dayamış, elâ gözlerinin derinliklerinde parlayan aşk ve şükranını mest-dîde bakışlarıyla Ertuğrul'a takrîr ediyordu. Ay Hatun'un babası yeni nişanlıları aile erkânına takdim ettiği zaman, Papatya, dudaklarında aynı çizgi ile 'çifte kumru'yu bir daha çaldı."[344]

Yazarın bireysel duygulanmaları konu edindiği diğer bir öyküsü de, otobiyografik özellikler taşıyan *Hayatta Ölüm* hikâyesidir. Servet-i Fünun'da yazılar neşreden bir muharririn gözleri kapalıyken yaşadığı psikolojik çöküntü ve arkasından görmeye başlamasıyla gelen büyük mutluluk, duygusal çözümlemeler eşliğinde verilir:

"Hayata karşı zekâsı inkişaf ettiği günden beri, her şeyden evvel kendi düşüncelerini, duygularını tahlil etmekle onda başlamış olan felsefe fikri, bu duyguda pek tabii bir cereyanla ilk önce kendi varlığının sahasında döndü, dolaştı: Hassas ve hayalî olduğu derecede muhakemeleri sarîh, kat'i, müsbet olduğu için nefsine ait rast geldiği fikirleri birer birer temizledi. Çocuk gibi korktuğu göz rahatsızlığının ehemmiyetsizliğine kâni olduktan sonra vaktini böyle bir odaya kapanmakla geçirmekten artık muzdarip oluyordu. Ehemmiyetini pek takdir ettiği 'itiyâd'ın insanı elem çekmeye de,

[344] Haşim Nahit, Fantezi: Ak Yıldız, ***Servet-i Fünun***, S: 1202, 5 Haziran 1330, s. 83-86

mahrumiyete katlanmaya da alıştıracağını bildiği için, sabır ve tahammülünün yavaş yavaş arttığını da gizlice fark ediyordu. Ve yine anlıyordu ki bu rahatsızlık hali ona ızdırap vermekle beraber, çok okumak, yazmak, düşünmek gibi faaliyetlerle yorulmuş dimağını da biraz dinlendiriyordu.

Hastamız, üç hafta sonra, senelerini zindanlarda geçirdikten sonra geniş ufuklarda hürriyet ve gururunu daha iyi hisseden, hayatını daha çok seven bir insan tavrıyla 'Servet-i Fünûn'un muharrir odasına şetâretle girdi:

-Sabah-ı şerifler hayrolsun, efendim!

Mahmut sadık -Eyvallah paşam, dedi. Sonra gözlerinin yazmakta olduğu kâğıdından ayırınca ilave etti:

-Ooo, geçmiş olsun Haşim Nahit, cidden sizi merak ediyordum.

-Teşekkür ederim. Hayat-ı fikrîyeye intisap etmiş insanlar için gözlerin kapanması, tam manasıyla hayatta ölüm gibidir."[345]

2. Toplumsal Değerlerin Vurgulandığı Hikâyeleri:

Haşim Nahit'in 21 hikâyesi incelendiğinde, gerek sayı (14) gerek içerik zenginliği yönüyle, toplumsal mahiyetteki öykülerinin daha ağır bastığı görülmektedir. Bu on dört hikâyenin konu zenginliğini, dönemin tarihî ve toplumsal olaylarındaki yoğunluk ve karmaşaya bağlayabiliriz.

Bu hikâyeler arasında ilk sırayı, millî ve tarihî değerleri yansıtan öyküler almaktadır. İlk yazılarında doğup büyüdüğü topraklardaki sıkıntıları dile getiren Erbil; fanteziye olarak kaleme aldığı "*Rüya*"da, Abdülhamit'in şahsında, Irak'ı İngiliz deniz taşımacılı şirketine peşkeş çeken Osmanlıdaki bazı hainleri dikkatlere sunar:

"Müzeyyen bir salon, büyük bir masanın etrafında birçok Museviler birikmiş ve masanın önünde şişman, başı açık çehresiyle siyah, kalın Latin hurufatıyla (Lynch) yazılı bir herif elinde tuttuğu koca şapkasından demet demet kâğıtlar çıkararak gelenlere tevzi ediyor. Yanımdakine sordum:

-Şu kâğıtlar ne?

[345] Haşim Nahit, Hikâye: Hayatta Ölüm, ***Servet-i Fünun***, S: 1235, 12 Kanun-ı sani 1330, s. 198-203

-Dicle ve Fırat Şirket-i Osmaniyesi'nin hisse senedatı; herkes hissesini alıyor, dedi.

Ve fesli olan bu adam Musevi'ye takarrüb ederek yavaşça,

-"Mösyö, hani ya benimki!" diyerek elini uzattı.

Ben kemal-i gayz ve nefretle yumruklarımı sıkarak:

- Al, dedim, alçak!

-Şırak!..

Karyolanın sert demirlerine çarpan elimin can-hıraş acısıyla uyandım: Vücudum ter içinde, kalbim şiddetle çarpıyordu. Seherin ilk fıtrat-ı nuru perde aralarından süzülerek heyecandan açılmış gözlerimi selamladı:

-Oh, dedim, şükür yarabbi, ne fena bir rüya!"[346]

"Kahraman Hatun"da, Kara Fatma'nın ağzıyla, Erzurum halkının düşmana karşı tek vücut halinde direniş heyecanını verir:

"Kara Fatma, elindeki ateş-feşân asasını rikkât ve itaate işaret eder gibi birkaç defa salladıktan sonra devam etti:

-Ağalarım, oğullarım! Devlet, Moskoflarla harp edeli ben de Allah yoluna cihat ediyorum. Benim cihadım, askerlerimize su, yemek götürmek, onların yaralarını sarmaktı. Moskof süngüsü benim de sizin de ciğerlerimizi deldi. Moskof 'Aziziye'yi aldı. Bilirsiniz ki Aziziye, Erzurum'un kilididir. Düşmana karşı ıyalimizin (çoluk çocuğumuzun) namus kapısı can damarımız 'Aziziye'dir. 'Aziziye' Moskofların elinde kalırsa Erzurum'u da alacaklar, yurdumuzu baştanbaşa yıkacaklar. Devlet ve millet mahvolacak! Oğullarım, ben bu yaşıma geldim; son dileğim, Hakk'a kavuşmaktır. Allah huzuruna peygamber uğruna, devlet ve millet uğruna, erkekler gibi, sizin gibi olacağım. Siz de benimle beraber olmak istemez misiniz?"[347]

"Kâzım'ın Rüyası" öyküsünde, Erbilli bir gencin yine Erzurum'u düşman işgalinden kurtarmak için annesinin izniyle cepheye gidişi anlatılır:

"Kâzım:

-Anne, dedi, ben zaten ihtiyat zabiti oluyorum. Eğer izin verirsen Erzurum cephesine giderim.

---

346 Haşim Nahit, Rüya, ***Yeni Gazete***, N:442, 18 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

347 Haşim Nahit, Kahraman Hatun -Muammer Beye-, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 678, 25 Şubat 1328, s. 4.

Hatice Hatun, bütün annelik şefkatini verdiği ve üstüne titrediği bu en küçük ve en son oğlunu İsmet Hanım'dan işittiği o yüce dağlar üstünde, karlar arasında görmüş gibi, birden bire ağlayıp haykırmaya başladı. Çaresizliğin, zaaf eserinin başkaları üzerindeki tesiri bazen tersine olur. Ve aksülâmel büsbütün zayıf ihtisaslar halinde tecelli eder. Şimdi Kâzım'ın varlığında da annesinin hıçkırık sesleriyle metanetli bir erkek ruhu uyanıyor, söz söylüyordu:

-Anneciğim, dedi, Basra'ya da gitsem Erzurum'a da gitsem, askerlik, yine askerliktir. Hem düşün ki İsmet Hanım'ın çocukları da askerlikle her biri bir tarafa gitmiş; o, ihtiyar annesi ve biricik kızıyla şimdi yapayalnızdır. Düşmanın ayak bastığı yerlerde neler oluyormuş, bilsen anne… Bir kere düşün: Kardeşlerim, ben hep uzak yerlere gitmiş olalım, sen de bu evde yalnız başına kal..."[348]

*"Hâcir"*de, olayların müşâhidi bir kadının ağzıyla, Bulgar zulmünün dehşetini yansıtan vahşet manzaraları hâkimdir:

"Vahşilerden birisi, Türk'ün fesini başından attı. Biri kafasına bir yumruk, bir başkası da göğsüne bir tekme vurdu. Siyah, uzun libaslı, sakallı biri de elindeki haçı Türk'e doğru uzatıyor, -Öp şunu köpek!- diyordu. Türk'ün yanık ve çıplak çehresinde birdenbire sanki bir kıvılcım uçtu. Bu insan yığını bir an içinde dağıldı, toplandı, birbirine karıştı ve onların arasında yükselen kılıç uçlarında sabah güneşinin şuleleri parlıyordu. Sonra bu parıltılar kızardı. Kılıçlarda şimdi hep kızıl şuleler vardı. Kalabalık yeniden açıldığı zaman Türkün olduğu yerde kanına bulaşmış et parçalarından başka hiçbir şey yoktu. Birkaç kişi çadırlardan birinin eteklerini topladılar. Direğinin başından bir ip sarkıttılar. İpin bir ucunu çarşaflı kadının saçına bağladılar, kadın bağrışıyordu. Biz, sade boş gözlerimizle bakıyorduk. İpi çekince kadın, anadan doğma ipte sallandı. Sabah güneşinin şuleleri yeniden kılıç uçlarında parladı ve kızıllaştı. Kadının göğüsleri, parmakları, kolları, vücudunun her parçası yere düşüyordu."[349]

---

348 Haşim Nahit, Kâzım'ın Rüyası -Yakup Kadri Beye ithaf-, ***İkdam***, N: 8929, 23 Kanun-ı sani 1338, s. 4-5.

349 Haşim Nahit, Millî Hikâye: Hâcir, ***Servet-i Fünun***, S: 1205, 26 Haziran 1330, s. 134-135

"Turancılar Arasında" adlı öyküsü ise, "Turan" fikrinin coğrafya parçasından öte bir ideal olduğuna dikkat çekmektedir:

"- Efendim, Turan mefkûresini süratle iki şekilde izah ediyorlar: Bir fikre göre Turan, Türk ırkına mensup fertlerin mevcut bulunduğu ve Türkçe konuşulan her yer 'Turan'dır.

Bir başka fikre göre de Turan, Türklerin hükümran olduğu yerler neresiyse orası Turan'dır. Türk tarihini okuyunuz, göreceksiniz ki Türkler; Hindistan'da, Türkistan'da, Avrupa'da, Afrika'da, muhtelif asırlarda birçok saltanatlar tesis etmişler. İşte bu Türk saltanatlarının tesis etmiş, yaşamış ve nihayet inkıraz bulmuş olduğu bütün ülkeler bizim için 'Turan'dır. Biz bu saltanatları ihya edeceğiz. Öyle bir Türk saltanatı kuracağız ki hatırât-ı tarihîyesini de toplayacak derecede muazzam olsun. Öyle bir saltanat ki Türk ırkına mensub bütün fertler, bu muazzam sultanlığın havzasında, bir aile ocağı gibi toplansın!"[350]

Toplumsal değerlerin vurgulandığı hikâyelerde ele alınan ikinci unsur da, "*aile*" kavramıdır. Meşrutiyet dönemindeki birçok değişimde gözlendiği gibi, bu toplumsal müesseseyi de "*Batılılaşma*" çerçevesinde irdeleyen Haşim Nahit; *İzdivaç*'ta, dört gencin "*evlilik*"le ilgili fikirlerini aktardıktan sonra, Sârim Naşit'in ağzından, konuya dair düşüncelerini açığa vurur:

"Ailenin iki rengi terazinin iki gözünde ekseriya birbirine denk çıkmıyor. Bu muvazenesizlik, aile teşkilatına mâni olduğu gibi, teşekkül eden ailelere de beklenilen saadeti vermiyor. İşte mesele budur. Mutâd olan merasimle nihayet bulan izdivaçlarda aynı hal, bu merasim hilâfında vâki olan izdivaçlarda yine aynı hal var. Demek istiyorum ki fenalık, zannolunduğundan fazla derin ve ehemmiyetlidir. Ben şikâyet olunan halin hakiki sebeplerini şu vecihle buluyorum: Biz şimdi bir buhran devresindeyiz. Eski Osmanlı-Türk tarz-ı hayatı ihtilat ettiği milletlerin ve Avrupalıların tesiriyle tahavvülâta uğradı. Yeni bir tarz-ı hayat zaten tekerrür etmemiştir. Bu tahavvülât ile adem-i tekerrürünün eserlerini ahlâkta, âdâpta muâşerette, akîdede lisanda,

[350] Haşim Nahit, Turancılar Arasında, ***Servet-i Fünun***, S: 1206, 3 Temmuz 1330, s. 147-150

hülasa hayat-ı içtimaîyenin her sayfasında görebilirsiniz. İşte bahsettiğimiz izdivaç veya aile teşkilatı bunun ancak bir sayfasıdır."[351]

Erbil; *Güveyinin Fotoğrafı*'nda, Avrupalıların tesiriyle değişime uğrayan "*evlilik*" anlayışının aksine, düğün arifesindeki bir genç kızın nişanlısının resmine bakarken bile hissettiği mahcubiyeti tasvire çalışır:

"İzdivacının üçüncü senesinde Zahide, bir gün kocasına eski hatıratını naklederken söz, fotoğrafın kendisine verildiği bahse geldi. Suad'ın onu ta gözlerinin yanına kadar getirdiğini görünce hicabından kimseye bakamayacak kadar nasıl kızardığını, fotoğrafı alıp getiren halasının memnun olup olmadığını soran nazarlarından nasıl sıkıldığını anlattı. Sonra birdenbire gözlerini zevcinin sakin duran gözlerine dikerek ve dudağındaki tebessümle gözündeki zıll-ı endişeyi setre çalışarak şöyle dedi:

-Fotoğrafa bakabilmeye yavaş yavaş alıştım. Bu hayalimdeki noksanı pek güzel ikmal etti. Artık geceleri yatağıma uzanırken, beni koltuğa götüren sendin. Sonra gözlerinde o kadar ulvi ve acayip bir ziya vardı ki yetim ruhumun zulmet ve hüznünü yıkardı. Annemin zayıf ve ihtiyar kollarının beni sürükleyip çıkarmaya muktedir olamayacağını bildiğim hayatta bana ebediyen nigehbân olacak bu necip ve asil gözlerin o kadar samimî bir vaat ve bir şefkatle bana bakıyordu ki itiraf ediyorum fotoğrafını öptüm. Beni affet!"[352]

Yazar; bu mahcubiyet halinin yaşlılıktaki yansımasını da, *Hoca Hanımın Ninnisi*'nde, torununa ninniler söyleyen muhterem bir "anneanne" şeklinde tarif eder:

"Gece kandiliyle aydınlanmış beyaz bir odanın içinde, sağ eliyle tespihin danelerini çevirirken, öbür eliyle beşik sallayan ihtiyar bir kadın; ince, titrek sedasıyla söylüyordu:

Marmara'nın denizinde
Kan kalmamış benizinde
Al kapidinesi omuzunda
Kaptan göreyim yavrum seni

---

[351] Haşim Nahit, Kısm-ı Ahlâkî: İzdivaç, ***Musavver Malumat-ı Nafia***, S: 7, 27 Mart 1330, s.98-100
[352] Haşim Nahit, Efkâr: Güveyinin fotoğrafı, ***Yeni Gazete***, N:1072, 17 Ağustos 1327 (1911), s.2

Ninni, yavrum ninni…

Uykusuz gecelerini hep böyle torununu beklemekle ve uyanırsa ona ninni söylemekle geçiren Hoca Hanım'ı bütün komşuları candan severdi. Yaşadığı senelerin hesabını tutuyor gibi çizgilerle dolmuş beyaz ve sakin çehresiyle, kınalı saçlarının birkaç telini bile nadiren ihmal eden gaz bezinin bir ay çevresi gibi sardığı vakur başı ve hâlâ mâî ve taze duran şefik gözleriyle herkese elleri öpülecek muhterem bir kadın hissini veriyordu. Bütün ana duygularının tombul, esmer torununda toplanışı, bilhassa ana kalplerini bir huşû ve takdis-i dindarâne ile ona cezp ederdi. Onun -Mehmetçiğim!- deyişinde hıçkırığa benzer bir titreme vardı."[353]

Erbil'in konu yelpazesi en geniş öyküleri, toplumun değişik alanlarına dair eleştiri ve değerlendirmelerini kapsamaktadır. Bu hikâyelerden biri *Sarı Defter*'de; toplumsal buhranın acı reçetelerinden bir cinayetin nasıl aydınlatıldığı ele alınır:

"Üç gün sonra Zekâi Efendi; karakoldaki odasında fecrin eşyaya renk ve hayat veren aydınlığı içinde hâlâ sahir ve mübtehic gündüzü, o günün getireceğini bekliyordu. Nihayet ilk mevzunun sisiyle basamakları atlayarak bir gazete aldı. 'İntihar Değilmiş' ser-levhası altında şu fıkrayı okudu: (İntihar ettiğini on gün evvelki nüshamızda beyan ettiğimiz 'A' Efendinin müstecir bulunduğu pansiyonda sakin 'S' tarafından 'A'nın malik olduğu tabanca sisteminde başka bir tabanca ile katledildiği ve maktulün yazısını takliden 'İntiharımdan kimse mesul değil!' ibaresini de 'S'nin bizzat yazdığı ve hane sahibesi Madam Haykanuş'ın da bu cinayette müdahildar olduğu tahakkuk etmiştir. Cinayetin keşfi de mevki-i polis memuru Zekâi Efendi'den tahkikât-ı hususiyesi sayesinde olduğu cümle-i müstahber etmemizdendir. Umum-ı ileyhin bu hususta gösterdiği zekâ ve dirayet takdire şayandır.)[354]

Monte Carlo'da Bir Müşahede adlı öykü; Amerikalı bir milyonerin ağzıyla, kumar batağına düşmüş insanların psikolojisinin uzun uzadıya tahlili üzerine kurgulanmıştır:

---

353 Haşim Nahit, Hoca Hanımın Ninnisi, ***Donanma***, N: 104-54, 15 Mayıs 1326, s. 214-215

354 Haşim Nahit, Poliste Fikr-i Tecessüs -Sarı Defter-, ***Polis mecmuası,*** S: 10, 30 Teşrinisani 1329, s. 333-335

"Bu adamlar, otomatik bir tarzda hareket ediyorlardı; yediler, içtiler ve yine uslu ustu yerlerine oturdular. Topu, tüfeği olmayan bir tek adam bir sürü insanı, yularlı hayvanlar gibi kaldırıp oturtuyordu.

Amerikalı milyoner tekrar söze başladı:

-Müsaadenizle bu işlerin biraz da psikolojisini yapacağım: Amerika haydutlarından dehşet ve nefretle bahsedersiniz; lâkin unutmayınız ki onların bile bir asil tarafları var. İlk önce ölümü göze alırlar da öylece tehlikeli ve fena işlere girişirler. Lâkin siz, her şeyden evvel korkaksınız. Bununla beraber gizli fenalıklarda haydutları bile geçiyorsunuz. Başkalarının namusu ve hayatı sizin için bir hiçtir; çünkü siz namus ve şerefe, yalnız sokakta giyilen bir elbise gibi bakar ve dört duvar arasında buna hiçbir kıymet vermezsiniz. Para kazanmak için kumar masasına mutlaka bir kadınla beraber gelmek âdetinizdir; çünkü kadın sizce, sinek avlamaya yarayan bir örümcek ağıdır ve bundan başka neniz var, söyleyiniz! Zekânız mı, iradeniz mi, yoksa bir meslekte ihtisasınız mı? Bunların hiçbirisi sizde yoktur. Okuryazarlığınıza gelince, hiçbir insanî fikri tam ve doğru olarak bilmezsiniz, bilemezsiniz de; çünkü sizde ilmî bir zekâ yok da, dalavere çevirmeye elverişli şeytanlıklar vardır. Bunu da yalnız para için işletirsiniz. Başkalarına gelecek fenalık sizin umurunuzda değil."[355]

Âdem Efendi'nin Eşeği'nde de; güya konuşmaya başlayan eşeğin ironik üslubuyla, batıl inançların ortaya çıkardığı trajikomik durum, mizahî bir öykü formuna bürünür:

"Âdem Efendi: Ocağına düştüm, beni bırak!

Eşek: Hayır, mümkün değil, söyle bakalım, şu ziyaretine gitmek istediğin şeyhin kerametine inanıyor musun? Ah be saf akıllı; tekke şeyhi kim, cennet nerede? Bunlar, senin kuruntuların… Kafalarınız işte bu akıl ile dolu olduğu içindir ki hiçbir hayvana benzemiyorsunuz. Yulara boyun uzatmak özelliği sizi çamurdan çamura, bataklıktan bataklığa sürüklüyor.

İçinizden birisi bir yola gitti mi, haydi bakalım, hepiniz onun arkasından gidersiniz. Bir başkası, ne düşünürse siz de onu düşünür, ne hissederse siz

---

[355] Haşim Nahit, Monte Carlo'da Bir Müşahede -Reşat Nuri Güntekin'e-, ***Yeni Adam***, N: 313, 26 Aralık 1940, s.6 / 15

de onu hissedersiniz. Ne yaparsa siz de onu taklit edersiniz. Bunun içindir ki bugün güzel dediğinize yarın çirkin dersiniz. Bugün iyi bulduğunuz yarın fenâ olur, çünkü güzellikle çirkinlik, iyilikle fenalık nedir, bilmezsiniz. Bilseniz de esasen buna göre davranma imkânınız yoktur; zira başınızda hangi fikrin yuları varsa siz de ona tabi olursunuz.

Âdem Efendi, sıcak bir güneşin verdiği sıkıntı ile gözlerini açtığı zaman, kendisini mezarında hortlanmış zannediyordu. Buna rağmen yer, gökyüzü, güneş… her şey o tabii halindeydi. Yediği türlü türlü otlarla karnı şişmiş olan eşeğe gelince; sırtını ısıtan güneşin rengârenk ziyâları altında etrafını rahat rahat seyrediyordu.

Âdem Efendi, korka korka ayağa kalktı ve gidip eşeğin kuyruğuyla ayağını öpmeye başladı. Eşek, onun bu hareketlerine aldırmadı bile… Âdem Efendi, hayvanın yularından yavaş yavaş çekerek yola tekrar revan oldu. Köye varınca doğru evine gidip, eşeği halılar ve naylonlarla döşenmiş hususî odasına çekti. Hususî oda artık eşeğin ahırı olmuştu. Âdem Efendi, bütün varını ve kazancını eşeğin yemine sarf ediyordu. Fıstıkiçi, ceviz, üzüm gibi kuru yemişler; elma ve portakal gibi en zarif meyveler yemlikten eksik olmazdı.

Üç sene sonra, köyün müstesna bir yerinde, her dertlinin başvurduğu bir türbe vardı ki bunun adına 'Tezveren Baba' derlerdi."[356]

"Avrupa Medeniyetine Dair"de, birçok eserinde ele aldığı "medeniyet" kavramını öyküleştiren yazar; bunun, Avrupa'yı taklidin değil, değişen sosyal hayata tatbik edilebilecek yepyeni fikirler şeklinde anlaşılması gerektiği mesajını verir:

"-Evet, ben istiyorum ki böyle düşüncesi, duygusu, yemesi, içmesi hatta selam vermesi gibi hayatına ait mukaddesattan en âdî teferruata kadar bütün telakkileri böyle temelinden sarsılmış bir milletin bütün ızdıraplarını ruhunda sezen bir mütefekkirin gözleri, mimarî şekiller üstünde, güzel terkipler arasında kalmasın! Avrupa'ya giden bir Türk mütefekkiri, ruhunda sezdiği bütün ızdırapların heyecan ve kuvvetiyle Avrupa müesseselerinin şekillerini

---

[356] Haşim Nahit, Hâkimiyet-i Milliye Hikâyeleri: Adam Efendinin Eşeği, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1684, 13 Mart 1342, s. 5

delsin. Bu şekillerin arkasında gizlenen fikirleri keşfedip bize göstersin! Ve desin ki Avrupa'nın gıpta ettiğiniz medeniyetinin anahtarı işte budur! Medeniyet demek, beşeriyetin keşfedip iyiliğin hükmettiği birtakım 'fikir'lerin 'hayata' hâkim olması demektir! Ben isterdim ki Avrupa'ya gidin ve sizin mütefekkir dediğiniz adamlar Türkiye'ye döndükleri zaman desinler ki: Hayatımızı idare edecek fikirler şunlardır ve -Avrupa'da tetkik ettiğimize göre- bu fikirler, hayata şu surette hâkim olabilir! Heyhat!"[357]

Geleceğe dair beklentilerini "*1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden"* fantezisiyle öyküleştiren Erbil; Türkiye'nin kaderinde söz sahibi olacağına inandığı hava bombardıman gücüne dikkati çeker:

"Hava mühendislerimizin tespit ettiği dereceyi telsiz telefonla hemen haber verdiler. Muayyen istikamete gelince motorlar tevakkuf etti, ses kesildi ve ağır bombardıman tayyarelerimiz kanatlarını büküp süzülen bir kuş gibi aşağıya doğru kaydılar. Râsıt tayyareler muayyen bir irtifada, filoları takip ediyordu. Birdenbire bütün bulut tabakaları, muazzam çelik levhaların birbirine çarpmasını andıran gümbürtülerle sarsıldılar. Gümüşümsü bir hava ortasında kesif ve siyah duman tabakaları yükseliyor ve bunların içerisinden kırmızı alev dalgaları fışkırıyor ve bulutlar, muazzam çelik tabakaların çarpışması gürültüsüyle mütemadiyen sarsılıyor.

Büyük harp gemilerinin cephanelerinde memleketimizi tahrip için saklı duran muhrip daneler, şimdi içerisini kurtlar yemiş bir ağaç güvesi gibi asıl gemilerin gövdesini hem de bir hamlede parça parça ediyor. Koca zırhlılar, içlerinden çıkan alev sütunu havaya yükseldikçe, o nispette bir süratle aşağıya, denizin dibine alçalıyorlar ve birkaç dakika sonra yok oluyorlar. Deniz üstünde duran siyahımsı lekeler, tebeşir taneleri üstündeki beyaz çizgiler gibi, kolaylıkla ve birer birer siliniveriyor! Zırhlıları tahribe mahsus olan Türk kimyagerlerden 'A.N' Bey'in icat ettiği 'yapışkan lav'ın harikulade ve müessir tahribatını yalnız biz değil, düşmanlarımız da gördüler."[358]

---

357 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetine Dair, ***Donanma***, N: 121-72, 10 Kanun-ı evvel 1331, s.1147-1149

358 Haşim Nahit, Fantezi: 1934 tarihli bir hatıra defterinden, ***Türk Hava Mecmuası*****,** S: 4, 15 Temmuz 1342, s.11-13

Yazar; hayatından kesitler sunduğu "*Şühedâ-yı Tahsil*"de ise, İstanbul'un o zamanki eğitim merkezi Esirpazarı'na ait hem fizikî hem ruhî tasvir ve çözümlemelere yer verir:

"Hamid'in oturduğu han bu meyhane köşesinden itibaren başlayan yerde, 'Esir Pazarı'ndaydı. Etrafıma bakındım. Zindan zulmetiyle kararmış bu çamurlu sokağı tahdit eden binaların pencerelerinde bir bir hafif ziyalar parlıyordu. Sokağın ortasındaki kuyudan teneke ile su alan birkaç hancı birbiriyle şakalaşıyor, kuyunun yanındaki yalaktan bir köpek su içiyordu. Kuyunun ta karşısındaki kunduracı dükkânında bir elinde çekiç, bir eliyle de düşmemek için duvara tutunan fena halde sarhoş bir herif; ötede bodrum kapısından başını çıkararak mangalını içeriye almak isteyen paçavralara bürünmüş ihtiyar kadına küfürler savuruyordu.

Bu dakikada bu 'Esirpazarı' iskânı için ağlamak ihtiyacı duydum. Hamid'in hastalık haberiyle kalbimde ihtirâz eden bir hiss-i şefkat, artık beşeriyet için olmuş sayılan bu ihtiyar, sarhoş kunduracıyı, bu ihtiyar karıyı ihmal ile ötede birer birer lambalarını yakarak derslerini yapmaya hazırlanan bütün Darülfünun talebesine tesmim ediliyordu. Darülfünun talebesinin hayat-ı say ve gayretlerinin en büyük sahnesi, şüphe yok ki bu Esirpazarı'dır. Rumeli'nin, Anadolu'nun, Irak'ın, Suriye'nin, Kürdistan'ın uzak memleketlerindeki ana babalarını, kardeşlerini, hemşerilerini ve bütün varlıklarında sevinç ve keder izi bırakmış sevgili yurtlarını terk ederek pây-ı tahta tahsil için gelen binlerce gencin senelerce devam eden hayat-ı garibânesi burada cereyan eder. Bu demir kapılı, basık tavanlı, çirkin hanlarda ne muhterem zekâlar var, Yarabbim!"[359]

2.3.2.2. VAKA TİPLERİ

Herhangi bir alâka ile bir arada bulunan veya birbiriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin

[359] Haşim Nahit, Şühedâ-yı Tahsil, ***Yeni Gazete***, N:567, 25 Mart 1326 (1910), s. 3

tezahürü olay örgüsü / vaka tipi; insanın insanla, insanın toplumla, insanın tabiatla, insanın kendisiyle mücadelesinden doğar.

Olay örgüsünün şu veya bu tarzda şekillenmesi, onu okuyucuya nakledecek anlatıcının imkân, tercih ve zevkine bağlıdır. Mesela hikâyelerdeki normal kronolojik olay örgüsü; sondan başa, ortadan sona, ortadan başa sonra sona doğru şeklinde kurgulanabilir. Yazarının estetik endişesinin bir sonucu olan ve hikâyenin kendi içinde alt gruplara (vaka hikâyesi, durum hikâyesi…) ayrımında temel teşkil eden bu olay örgüsü farklılığı, öykünün tarihî seyri içinde, birkaç koldan gelişme gösterir: tek zincirli vaka tipi, çok zincirli vaka tipi, helezonik vaka tipi…

Haşim Nahit'in 21 hikâyesi bu ölçütlere göre değerlendirildiğinde, *"tek bir zincir"* halinde nakledilen vaka tipinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir gencin yaşadığı marazîliğe varan aşkın psikolojik tahlilinin yapıldığı "*Buhran*"da; Esirpazarı'ndaki talebelerden Hukukçu Hamit'in vefatı üzerine kurgulanan "*Şühedâ-yı Tahsil*"de; nişanlısının fotoğrafını ilk gördüğünde gelinin hissettiklerini yansıtan "*Güveyinin Fotoğrafi*"nda; Kara Fatma'nın Erzurum işgaline karşı halkı galeyana getirmesini işleyen "*Kahraman Hatun*"da; çölde amaçsızca dolaşan gencin bir kıza karşı kabaran şehevanî hislerin tasviri "*Genç Emir*'de; gözünden rahatsızlanan bir yazarın bu vaziyetteyken yaşadığı duyguları anlatan "*Hayatta Ölüm*"de; Erzurum'daki Banka müdürünün ad gününde nişanlısını ziyaretinin kurgulandığı "*Ak Yıldız*"da; Dicleli Osman Çavuş'un sonu hüzünlü biten aşk hikâyesi "*Dicle'de Bir Kayık Âlemi*"nde; Erbilli Kâzım'ın Erzurum'daki vatan savunması için askere gidişinin öyküleştirildiği "*Kâzım'ın Rüyası*"nda; ironik bir üslupla akıl-his çatışmasının ele alındığı "*Âdem Efendinin Eşeği*"nde; Hukuk'taki Nihat'ın sevdiği hala kızına kavuşamayıp vasiyeti gereği 15 yıl bekledikten sonra garip şekilde ölümünü işleyen "*On Beş Sene Sonra*"da; benzer anlayışların sonucu olarak, merkezî kahramanın hayatından bir zaman dilimi (sergüzeşt) ele alınmıştır.

Erbil'in bazı öykülerindeyse, *"birbiri içine yerleştirilen (helezonik)"* vaka tipinin kullanıldığı görülmektedir. Bu hikâyelerde asıl mesajı taşıyan (iç) vaka, diğer (çerçeve) vakanın içine yerleştirilerek verilmiştir. "*Rüya*"da, bir rüya

zeminiyle Irak'ın Lynch'a peşkeşine duyulan öfke; "*Hoca Hanımın Ninnisi*"nde, torununa ninni söyleyen anneanne zeminiyle denizlere açılıp da dönmeyen kardeşe duyulan özlem; "*Süheyl ile Leyla*"da, bilindik bir hadiseden alınan kesitle aşk uğruna yapılan ölümcül kavga; "*Hâcir*"de, Bulgar zulmü tarihî gerçekliğinden hareketle nişanlanmak üzereyken bu zulme maruz kalan genç kızın yaşadıkları; "*1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden"* fantezisinde, 1934 Hava Muharebesi zeminiyle hava bombardıman gücünün önemi; "*Monte Carlo'da Bir Müşahede*"de, bir kumar hilesi kesitiyle bu batağa düşmüş insanların halleri anlatılmıştır.

Yazarın en az başvurduğu teknik, *"çok zincirli"* olay örgüsüne dayalı vaka tipidir. Özellikle tekellümî hikâyelerde tercih edilen bu vaka tipinde, asıl vaka zinciri, kendi içinde birden çok dala ayrılır ve bu dallar, zaman zaman birleşip tekrar ayrılabilir.

Moda sahilinde bir araya gelip evlilik hakkında konuşan dört gencin sözlerini konu alan "*İzdivaç*"ta; farklı düşünceler değişik tecrübelerle örneklendirildikten sonra, *"Asıl itiraz olunan, neticedir: Ailenin iki rengi terazinin iki gözünde ekseriya birbirine denk çıkmıyor. Bu muvazenesizlik, aile teşkilatına mâni olduğu gibi, teşekkül eden ailelere de beklenilen saadeti vermiyor. İşte mesele budur."* ifadesiyle, meseleye ait temel yargıya varılır. "*Turan*" kavramının değişik yönleriyle ele alındığı "*Turancılar Arasında*"da; konuya dair birçok fikrî ve coğrafî yaklaşımdan sonra, *"Türklerin hükümran olduğu yerler neresiyse orası Turan'dır."* yargısında birleşilir. Mezun olacak beş gencin Avrupa'ya dair farklı düşüncelerinin ele alındığı "*Avrupa Medeniyetine Dair*"de ise, *"Ben isterdim ki Avrupa'ya gidin ve sizin mütefekkir dediğiniz adamlar Türkiye'ye döndükleri zaman desinler ki: Hayatımızı idare edecek fikirler şunlardır ve -Avrupa'da tetkik ettiğimize göre- bu fikirler, hayata şu surette hâkim olabilir!"* cümlesi, bu düşüncelere ait varılabilecek nihaî hedef olarak gösterilir. Bu vaka tipinin en başarılı uygulaması "*Sarı Defter*"e gelince; bir cinayet sonrası normal işlemler yapılırken, polis memuru Zekâi Bey'in dikkati, işin hiç de göründüğü gibi olmadığını ve intihar süsü verilen bir cinayet gerçeğini ortaya koyacaktır.

2.3.2.3. ZAMAN VE MEKÂN

İtibarî dünyada olup bitenleri okuyucuya sunmakla görevli anlatıcı ve onun anlatma eylemi, zamanın vazgeçilmezliğinin delilidir. Zira anlatma eylemi, olayların oluşumundan farklı bir zamanda cereyan eder. Dolayısıyla öykü; vaka zamanı ile anlatma zamanının, sanatkâra has estetik terkibinden doğar.

Olayların meydana geliş (vaka) ve bunların anlatılış (anlatma) zamanı; birbirine benzer görünmekle birlikte, aralarında belirgin farklar da bulunmaktadır. Anlatma zamanı, tamamen anlatıcıya bağlıdır ve onun anlatma eylemiyle ilgilidir. Vaka zamanı ise, eserdeki kahramanlara bağlıdır ve olay örgüsünden beslenir.

Bu bilgiler ışığında Haşim Nahit'in öykülerine bakıldığında; tekellümî hikâyelerinde (İzdivaç, Turancılar Arasında, Avrupa Medeniyetine Dair), zaman bildiren somut bir kelime kullanılmamakla birlikte, vaka ve anlatma zamanları örtüşmektedir. Bu eserlerde, konuşma zamanı yaşanılan zamanla sınırlı kalmasına rağmen, fiil kiplerinde geçmişe ve geleceğe kaymalar gözlenmektedir.

Vakaları birbiri içine yerleştirilen öykülerde zaman, daima "*geriye dönüşlü*" olarak kullanılır. Zira bu öykülerde "*iç vaka*"lar, kahraman-anlatıcının geçmişe ait düşünceleri veya hatıralarıdır. "*On Beş Yıl Sonra*"da Nihat; hayatına son vermeden önce, karanlık gökyüzüne bakarak Fahriye'yle aralarında cereyan eden umutsuz aşk dakikalarını hatırlar.

Eserlerin çoğunda iç vakaların zamanı, çerçeve vakalarınkinden önceye aittir. Zamanın bu şekilde kullanılması, iç vakaları daha uzak ve geniş perspektiften değerlendirme imkânı verir. "*Âdem Efendinin Eşeği*"nde ihtiyar köylü, gördüğü rüyada eşeğin konuşmasının etkisiyle, evini bir yatıra çevirme lüzumunu hisseder.

Tarihle alâkalı vakalarda zaman, sosyal ve tarihî bir hususiyet arz eder. "Kahraman *Hatun*"daki "*1292 senesinin siyah bir gecesindeydi*" ibaresi, hem tarihî hem de sosyal zamanı yansıtır.

Psikolojik tahlilleri ele alan öykülerde zaman, konuya paralel olarak, akşam vakti veya gece karanlığıdır. "*Buhran*"da, iki senedir ilahî aşkla sade

uzaktan ve karşılıksız seven Cemil'in yaşadığı bunalım ile "*Hayatta Ölüm*"de, bir süreliğine görme yetisini kaybeden bir yazarın iç dünyasındaki dalgalanmalar; zaman dilimi olarak akşam vaktini ya da gecenin ilerleyen saatlerini karşımıza çıkarır. Konuyla ilgisi olan bu vakitler, *"Şimdi bu akşam hüzün ve sükûnuyla pencerelerinin ağzına kadar zulmetle gömülen odasında göğsünün çökmüş bir mezar ağırlığıyla nefesi tıkanıyor, boğuluyordu."* ifadesinde olduğu gibi, kahramanların ruh hallerine ve konuşmalarına, dolayısıyla dil ve üsluba tesir etmektedir.

Zaman dilimiyle ilgili karşılaşılan son bir ayrıntı da, kahramanların "*geçmiş*"i hatırlayıp "*ân*"ı yaşadığı halde, gelecek üzerine en ufak bir planının dahi bulunmamasıdır. Fecr-i Ati zevk ve anlayışında hâkim olan melankolik zaman anlayışıyla (Buhran) Millî Edebiyatın realiteden kaynaklanan tarihî gerçekliğe dayalı zaman anlayışı (Hâcir), bu iki zaman diliminin kullanımını yoğunlaştırmaktadır.

Eserde yaşananların sahnesi olan mekân konusunda da titiz ya da ısrarcı davranamayan Haşim Nahit; birçok eserinde, yok denecek kadar az ve son derece silik çevre betimlemelerine yer verir. Psikolojik çözümlemelerin ağırlık kazandığı hikâyelerdeki mekân unsurları ve isimleri, ancak vakaya gerçeklik veya olabilirlik kazandırmak maksadıyla belirtilmiştir. "*Buhran*"da Cemil'in, "*Hayatta Ölüm*"de Nahit'in, "*Hoca Hanımın Ninnisi*"nde Hoca Hanımın, "*Turancılar Arasında*"da tartışanların, "*Güveyinin Fotoğrafı*"nda Zahide'nin, "*Avrupa Medeniyetine Dair*"de konuşan beş gencin yaşadıkları; ayrıntılı tasviri yapılmayan bir odada geçmektedir. Yine "*Genç Emir*" ve "*Süheyl ile Leyla"*da çöl; *Monte Carlo'da Bir Müşahede*'de kumar salonu; "*Rüya*" ve "*On Beş Sene Sonra*"da bir apartman dairesi; **"***Âdem Efendinin Eşeği*"nde bir köy yolu; **"***Kahraman Hatun*"da Soğanlı Dağı; hiçbir ayrıntısı verilmeyen ve sadece ismen zikredilen dekor mekânlardır. Bu eserlerde mekânın kaldırılması veya değiştirilmesi, öykünün yapısında farklılaşmaya yol açmayacak kadar zayıf bir unsurdur.

Olay örgüsü yoğun öykülerde ise hem mekânın çeşitlendiği hem de ayrıntılı betimlemelere yer verildiği görülür. "*Sarı Defter*"de; hem cinayetin işlendiği Madam Haykanuş'ın pansiyonuna hem de Zekâi Bey'in delilleri

toplarken dikkat ettiği odaya ait ayrıntıların (kapının eşiğinden itibaren içeriye doğru uzanan bir tahta çizgi) tasvirine yer verilir. "*Şühedâ-yı Tahsil*'de; İstanbul'un eğitim yuvası "*Esir Pazarı*"nın tasviri yapıldığı gibi, Hamit'in kaldığı Çemberlitaş Halil Efendi Hanı"na dair teferruata da yer verilmiştir. "*Ak Yıldız*"da ise; tümünde ayrıntıya girilmemekle birlikte, hayli zengin mekân unsurları (Erzurum üçüncü konağı, İstanbul katarı, Ayastefanos Konağı, Şişli-Beyazıt, Sarayburnu-Üsküdar, Çamlıca), sadece bir dekor mekân şeklinde görülmektedir.

2.3.2.4. ŞAHIS KADROSU

Hikâyede anlatılan olayları yaşayan insanlardan teşekkül eden şahıs kadrosu; bazen belli bir grubun ortak değer ve niteliklerini şahsında taşıyan kahramanlardan (tip), bazen de sadece kendine has değer ve nitelikleri belirginleşen kişilerden (karakter) teşekkül eder. Bu ayrımın dışında; olay örgüsündeki işlevlerine, sosyal ve psikolojik durumlarına, fizikî görünümlerine göre de şahıs kadrosu tahlil edilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında, Haşim Nahit'in öykülerinde, kahramanların sabit niteliklerinden ziyade olaya ya da duruma göre değişken özellikleri dikkat çeker.

Yazarın hayatından kesitler taşıyan (otobiyografik) öykülerinden "*Şühedâ-yı Tahsil"* ve "*On Beş Sene Sonra*"da, hukuk tahsili yapan Haşim ve Nihat; "*Hayatta Ölüm*"de, göz ameliyatı nedeniyle dış dünyadan kopup iç âlemine yoğunlaşan yazar Haşim Nahit; olay örgüsünün teşekkülünde ve değişik istikametlerde şekillenmesindeki aktif kahramanlardır.

Aşkı ve bu yolda çekilen acıları veya fedakârlıkları konu alan hikâyelerden "*Buhran*"da, iç âleminde hayatla ölüm arasında gelgitler yaşayan Cemil; "*Genç Emir*"de, gençlik hevesatını çölde rastladığı bir kıza hasreden Küçük Emir; "*Dicle'de Bir Kayık Âlemi*"nde, *Süheyla'ya kavuşamamanın acısıyla kolunu köpekbalığına kaptıran Osman;* "*Süheyl ile Leyla*"da, sevdiği kız uğruna ölümcül bir kavgaya tutuşan Süheyl; "*Ak Yıldız*"da, sevdiği kızın doğum gününe katılmak için Erzurum'dan İstanbul'a gelen banka müdürü;

bütün gayretlerinin temelinde, karşı cins tarafından beğenilmek arzusu yatan ve âdeta aşk için yaşayan kahramanlardır.

Tarihî vakaların etrafında kurgulanan öykülerden "*Kahraman Hatun*"da, Moskof süngüsünün Aziziye'ye dayanması üzerine Erzurum halkını düşman zulmüne başkaldırıya yönelten Kara Fatma; "*Kâzım'ın Rüyası*"nda, vatanı uğruna sevdiklerini Erbil'de bırakıp Erzurum savunmasına koşan Kâzım; "*Rüya*"da, Dicle ve Fırat Şirket-i Osmaniyesi'nin hisselerini Lynch şirketine peşkeş çekenlere öfkesini yumruklarıyla gösteren genç; "*Hâcir*"de, Bulgar zulmüne tanık olan ve namusunu korumak için canına kıyan Necdet'in nişanlısı; kişisel istek ve beklentilerinden ziyade, bir duygu veya değerin savunucusu olarak hareket etmektedir.

Belli bir duygu ya da düşüncenin ön plana çıkarıldığı hikâyelerden *İzdivaç*'ta, evlilik hakkındaki farklı düşünceleri dillendiren dört genç; "*Avrupa Medeniyetine Dair*"de, diplomalarını alıp Avrupa'ya gitme hayali kuran ve Şark-Garp mukayesesi yapan beş genç; "*Turancılar Arasında*"da, Türk Ocağı'nda toplanıp "Turan" fikri üzerine düşüncelerini ortaya koyan kimseler; savunduğu düşünce etrafında şuurlu bir duruş sergileyen aydın karakterleri temsil etmektedir.

Toplumsal yapı ve değerlerin konu edildiği öykülerden "*Sarı Defter*"de, intihar süsü verilen cinayeti aydınlatan polis memuru Zekâi; "*Monte Carlo'da Bir Müşahede*"de, kumar batağında yapılan hileyi ortaya çıkaran Mister Sam; "*Âdem Efendinin Eşeği*"nde, rüyasında dile gelen eşeğin sözlerinden sonra ona türbe yaptıran trajikomik durumuyla Âdem Efendi; "*1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden*"de, düşman taarruzuna karşı avcı uçağında görevini yaparken yaralanan hava pilotu Işık; içtimaî yönüyle öne çıkarılmış ve toplumun farklı katmanlarına ait unsurları vurgulayan kahramanlardır.

Haşim Nahit'in hikâyelerindeki kadın kahramanların fizikî ve ruhî tasvirleri ise, bazen erkek kahramanların bazen de yazar anlatıcının bakış açısıyla yapılmaktadır. "*Hoca Hanımın Ninnisi*"nde, elinde tespihiyle torununa ninni söyleyen mütevekkil anneanne; *"Güveyinin Fotoğrafı*"nda, nişanlısının resmine bakarken bile yüzü kızaran Zahide; *"Hâcir*"de, Bulgar zulmünden kaçıp iffetini temiz tutmak uğruna canına kıyan Necdet'in nişanlısı; *"On Beş*

Sene Sonra"da, sevdiği gençle ailesi arasında kaldığı için canına kıyan Fahriye; *"Kahraman Hatun*"da, Erzurum halkını düşman zulmüne karşı ayaklandırmada erkekleri kıskandıracak bir cesaret sergileyen Kara Fatma; toplumsal değerler açısından olumlu karşılanabilecek özelliklerdeki kadın kahramanlardır. "*Buhran*"da, karşılıksız, acı veren cilveleriyle Cemil'i ölüme sürükleyen insafsız sevgili; "*Dicle'de Bir Kayık Âlemi*"nde, Osman'ı kıskandırabilmek için eğlence meclislerinde rakkaselik yapan Süheyla; "*Genç Emir*"de, kıyafeti ve şuh tavırlarıyla küçük emîrin şehevanî hislerini tetikleyen Mezopotamyalı dilber; *"Sarı Defter*"de, intihar süsü verilen cinayeti işlemeye yardım ve yataklık eden Madam Haykanuş; roman ve öykü geleneğimizde o dönemlerde de yaygın haliyle, toplumun hiçbir şekilde desteklemediği "*düşkün kadın tipi*"ni temsil etmektedir.

2.3.2.5. BAKIŞ AÇISI

Bakış açısı; anlatma esasına dayalı metinlerde vaka zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından kime nakledildiği sorularına verilen cevaptır.

Haşim Nahit; öykülerini, "bakış açısı fikri"nin yeni yeni inkişaf etmeye başladığı bir devrede kaleme almıştır. Dolayısıyla eserlerde, bu kavramın hususiyetlerinin tam anlamıyla görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Bu öykülerde, kâmil bir bakış açısı ortaya konmamasına hatta aynı eser içinde farklı yaklaşımlar arasında gelgitler yaşamasına rağmen, ağır basan bakış açısı özelliklerine göre eserler tasnif edilecektir.

Erbil'in öykülerinde en sık rastlanan, olay örgüsünde bizzat yer alan kahraman anlatıcı bakış açısıdır. 21 hikâyesinin on dördünde *(Buhran, Şühedâ-yı Tahsil, On Beş Sene Sonra, Hayatta Ölüm, Hâcir, Dicle'de Bir Kayık Âlemi, Rüya, İzdivaç, Turancılar Arasında, Avrupa Medeniyetine Dair, 1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden, Süheyl ile Leyla, Genç Emir)* yazar; zaman zaman hâkim ya da gözlemci yaklaşımlara geçiş yapsa da, kahraman ağzından olayları aktarmayı uygun görür. Kendi hayatından kesitler sunduğu

üç öyküsünde (*Şühedâ-yı Tahsil, Rüya, Hayatta Ölüm)* de, gerek tahkiye gerekse tasvirler yönüyle, kahraman anlatıcıyı tamamen egemen kılmıştır.

Vakaların birbiri içine yerleştirilerek verilen öykülerde ise (*On Beş Sene Sonra, 1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden);* iç vakanın yerleştirildiği çerçeve vaka vasıtasıyla, hatıralarını nakletmesi için, iç vakayı nakledecek kahraman anlatıcıya müsait bir zemin hazırlanmıştır. Bu hikâyelerde asıl mesajı taşıyan kısım, iç vakadır. Bu kısmın hadiseyi bizzat yaşamış kahraman tarafından nakledilmesi, inandırıcılığı kuvvetlendirmek maksadıyladır.

Psikolojik karakter gösteren *"Hâcir, Hayatta Ölüm* ve *Buhran"*da; kahramanın ruh hali, kendi ağzından nakledilir.

Tekellümî hikâye yapısındaki üç öyküde ise (*İzdivaç, Turancılar Arasında, Avrupa Medeniyetine Dair)*, müşahit anlatıcı zaman zaman konuşanlara söz taksimi yapar görünse de, konuşan kişi adedince kahraman bakış açısı görülmektedir.

Bazı öykülerde ise olay örgüsü boyunca sürüp giden diyalog (*Süheyl ile Leyla, Âdem Efendinin Eşeği, Dicle'de Bir Kayık Âlemi)*, karşılıklı kahraman bakış açılarının hâkimiyetini ortaya çıkarmaktadır.

Haşim Nahit'in beş hikâyesinde ise *(Güveyinin Fotoğrafı, Ak Yıldız, Kahraman Hatun, Sarı Defter, Monte Carlo'da Müşahede),* kahraman ve hâkim bakış açısının yoğun tesiri görülmekle birlikte, kahramanlar arası söz geçişlerini düzenleyen ve mekânı fotoğraf gerçekliğiyle tasvir eden bir müşahit (gözlemci) bakış açısının varlığından söz edilebilir.

Erbil'in tüm eserlerindeki psikolojik durumların anlatımında ortaya çıkan hâkim bakış açısı ise, yazarın bir durumu yücelttiği ya da söz konusu duruma karşı eleştirel tutumunu öne çıkardığı üç öyküsünde (*Hoca Hanımın Ninnisi, Âdem Efendinin Eşeği, Kâzım'ın Rüyası*) karşımıza çıkmaktadır.

Eserlerde karşılaşılan anlatım tarzları ele alındığında, türün tabii neticesi olarak, 21 öykünün on ikisinde "*tahkiye / anlatma*" tarzının hâkim olduğu görülmektedir. Tekellümi (*İzdivaç, Turancılar Arasında, Avrupa Medeniyetine Dair)* ve birden fazla kahramanın konuşmalarıyla kurgulanan (*Âdem Efendinin Eşeği, Kâzım'ın Rüyası, Şühedâ-yı Tahsil)* hikâyelerde dış diyalog tekniğinden faydalanan yazar; özellikle iç monologa dayalı ruhî tasvirlerde,

"*tahlil / iç çözümleme*" (*Hâcir, Hayatta Ölüm, Buhran, Rüya) anlatım tarzına başvurur.* Anlatılanların belli bir mantık çerçevesine oturmadığı "*şuur akımı*"na da (*On Beş Sene Sonra, 1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden)* eserlerinde yer veren Erbil; "*Hoca Hanımın Ninnisi"*nde "*ninni*" sözcüğünü, "*Süheyl ile Leyla"* ve *"Genç Emir"*de "*çöl*" sözcüğünü birer "leitmotif" olarak eser boyunca tekrarlamaktadır.

Görüldüğü gibi Haşim Nahit; ulaşabildiğimiz 21 hikâyesinde, teknik yönden hayli zayıf olmakla birlikte, özellikle konu ve olay örgüsü yönünden oldukça zengin bir öykü dağarcığı ortaya koymaktadır. Bu durum, yazarın bu türe ilgi duyduğunun ancak türün hususiyetleri konusunda derinleşemediğinin göstergesidir.

2.3.3. PİYESLERİ

Osmanlı-Türk toplumunun 1839'dan itibaren yabancı kumpanyaların oyunlarıyla tanımaya başladığı modern Batı tiyatrosu, ilk yerli telif eserine Şinasi'nin kaleme aldığı *Şair Evlenmesi (1859)* ile kavuşur. Bu dönemde eser veren Tanzimat tiyatrosu yazarları; tiyatroyu, "*halkı eğlendirirken eğiten bir mektep*" olarak görür. Ancak 1876'ya kadarki süreçte, gerek sahne sanatı gerekse edebiyat türü olarak hızla gelişen modern Türk tiyatrosu; II. Abdülhamit'in yönetimi tamamen ele geçirmesinden sonra duraklama hatta gerileme sürecine girer. Tanzimat aydınlarının "*hürriyet, meşrutiyet, hak, adalet, kanun*" gibi sosyal ve siyasî içerikli konuların halka aktarılmasında en etkili vasıta gördükleri tiyatroyu, yönetiminin geleceği için bir tehdit unsuru şeklinde algılayan devrin idaresi; 1876-1908 arasındaki tiyatro faaliyetlerini, tedrici olarak susturur. Bu durum, zülf-i yâre dokunmayan hatta sadece okunmak maksadıyla kaleme alınan tiyatrolar yazılması sonucunu doğurur. Bu dönemdeki Servet-i Fünun nesli, halkla ilgileri asgari seyirde olduğundan, tiyatro ile pek uğraşmamıştır.

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, Osmanlı-Türk toplumunun sosyal, siyasî, kültürel hayatında olduğu gibi, sanat hayatında da çok önemli gelişmelere zemin hazırlayan bir dönüm noktası teşkil eder. Artık sanat ve

sanatkârın elini kolunu bağlayan, onu susturan baskıcı dönem sona ermiştir. Hürriyetin, hayatın hemen her alanında kendini açıkça hissettiren coşkusu, tiyatro sanat ve edebiyatında da kısa sürede kendini gösterir.

Dönemin hürriyet coşkusuyla kurulan topluluklarla (*Osmanlı Komedi Kumpanyası, Vatan Tiyatrosu Kumpanyası, Yeni Osmanlı Tiyatrosu, Darülbedayi "İstanbul Şehir Tiyatroları", Donanma Cemiyeti Tiyatrosu*…) bu eserleri ve eleştirilerini yayımlayan gazete (*Zaman, Dersaadet, Vakit*…) ve dergilerin (*Servet-i Fünun, Rübab, Musavver Tiyatro, Temaşa*…) neşriyatı sayesinde bir canlanma sürecine (1908-1923) giren tiyatro; varlığını sürdürüp gelişebilmesine imkân vermeyen (Peş peşe gelen savaşların "*Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve İstiklal savaşları*" tiyatro ortamını yerle bir etmesi, yetişmiş profesyonel oyuncu "*özellikle Müslüman kadın oyuncular yönüyle*" yetersizliği, tiyatro binalarının yetersizliği ve devlet birimlerinin tiyatroya yeterince destek vermemesi…) şartlar sebebiyle, amatörce bir uğraştan öteye gidememiştir.

Kısaca hatırlatmaya çalıştığımız bu süreçte kaleme alınan Haşim Nahit'in 3 tiyatro denemesi de, devrin sosyal ve siyasî şartları doğrultusunda şekillenmiş kalem tecrübelerinden ibarettir.

2.3.3.1. DİL VE TEKNİK

Haşim Nahit'in 3 tiyatro denemesi arasında, gerek dil ve üslup gerekse sahne ışıklarını görebilmesi yönüyle bir adım öne çıkan eseri, "*Deliren Esir*" adlı manzum tiyatrosudur. İlk defa A.Safvet'in İstanbul Musahabeleri "Saadet K.evi, İstanbul-1334 (1918) (112 sayfa)" eserinde "*Deliren esir / Haşim Nahit*" alt başlığıyla ve 22 sayfa halinde yayımlanan eser; 1336'da Garp cephesi komutanı İsmet İnönü'nün "*zabitan ve kıtaatına dağıtılması*" emriyle, bir kitapçık halinde basılmış ve 1923'te de, "*Kızılay menfaatine*" Kadıköy Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Yazar; bazı bölümlerini çıkarmak ve değiştirmek suretiyle, aynı eseri, "*yeni nesile okutabilmek için*" 1942'de Latin harfleriyle neşrettiği "*Kara Gün Yazıları*" adlı kitabına da almıştır.

Ata Terzibaşı'nın, hakkında "*Haşim Nahit, Türkmen şairleri arasında ilk manzum piyesin yazarı sayılır.*" Değerlendirmesi yaptığı bu eser; başta Irak Türkmenleri olmak üzere, *"Dünya Türklüğünün (Turan) ülküsü etrafında toplanması fikri"*nin bir beyannamesi hüviyetindedir.

Manzume şeklinde kaleme alınan eserde, genellikle beyit nazım birimi kullanılmakla birlikte, üç ve dört mısralık birimlere de yer verilmiştir:

"Her tarafta, ateşle kan:
Haykırırdı düşen, kalkan.

Silahların şakırtısı,
Kemiklerin çatırtısı.
Karışırdı birbirine.
İklimden iklime diktiğim bayrak,
Bir abidesidir yüce neslimin.
Eğer yıkılırsa, şunu siz bilin:
Yeryüzünde kalmaz: Bir yeşil yaprak"[360]

Eser boyunca farklı hece kalıplarını deneyen şair; tekrarlarda "*beşli*" ve "*yedili*", tasvirlerde "*sekizli*" ve olay anlatımıyla konuşmaları içeren piyesin genelinde "*on birli*" ölçüyü tercih eder:

"Ey fırtına çık,
Ey fırtına yık!
Hava karanlık,
Her şey karanlık
...
Deniz bitse. . . Türk olur:
Kan, ateşten bir yağmur.
Haydi, Kızıl Elmaya,
Haydi, Kızıl Elmaya!
…
Bulutlanan tozla duman;

---

[360] Haşim Nahit, ***Deliren Esir (Manzum piyes),*** İstanbul-1336 (1920), (22 sayfa)

Süngülerden bazı çıkan
Kıvılcımdan şimşeklendi;
…
Ey karanlıkları aydınlatan sen,
Ey hilâl, hilâl, ey başımda esen"[361]

Eserde öne çıkan diğer bir üslup özelliği de, eserin iki baskısı arasında değiştirilen ya da söylenmek istenmeyen kelimelerdir. Eserin ilk baskısında yer alan ve eserde tekrarı yapılan "*Yunanlı, Irak, Rumeli, Kafkas, Azer, Kırım, Semerkant, Taşkent, Mekke, Medine*" gibi kişi ve yer adları; eserin evrensel mesajlar içermesi beklentisiyle olsa gerek, sonraki baskılarda yazılmamıştır. Yine ilk baskıda bulunan bazı Arapça / Farsça kelime ve terkipler de, Dil Devrimi ve Türk Dil Kurumunun "*sadeleşme ve Türkçeleşme*" çalışmalarını destekler mahiyette bir gayretle, akışkan ve birbirine yakın sesleri içeren Türkçe kelimelerle değiştirilmiştir. "*libasıyla* = örtüsüyle, *gayzından* = hıncından, meşrıkından = *k*aynağından" gibi sözcük değişimleri, yazarın *"Bir kelime kulağınızı tırmalamazsa, öz dilinize uygunsa, işte o Türkçedir ve güzeldir."* ifadesinin paralelinde bir düşüncenin örnekleri olarak gösterilebilir.

Yazarın "*Âdem'le Havva'dan Bir Parça*" ve "*Yarım Kalmış Bir Muhavere*" adlı küçük piyes parçaları[362] ise, nesir tarzıyla kaleme alınmış ve bu eserlerde, genellikle eylem soylu yüklemlere dayalı kısa cümleler tercih edilmiştir.

Eserlerdeki bakış açısına gelince, "*Deliren Esir*"de şair; oyunun merkezine, delirmiş bir esirin diliyle, bütün heyecan ve infialini yansıtarak bizzat kendini koymuştur. Daha sonra sahneye gelen "*Anadolu, Irak, Rumeli, Kafkas*" gibi sembolik isimler, birer duygu ve düşüncenin temsilcisi şeklinde, metnin diyalog üslubunda yerlerini alır. "*Âdem'le Havva'dan Bir Parça*", sadece *Âdem*'in konuşma ve bakış açısıyla sunulmuş bir monologdur. "*Yarım Kalmış Bir Muhavere*" ise "*Birinci Hayalet*" ile "*İkinci Hayalet*" arasındaki diyalogdan ibarettir.

---

361 Haşim Nahit, ***Deliren Esir,*** s. 5 / 11 / 18 / 21

362 Haşim Nahit, Âdem'le Havva'dan Bir Parça (Abdülhak Şinasi Beye), ***Yarın***, S: 12, 5 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 5-6; Yarım Kalmış Bir Muhavere, ***Yarın***, S: 13, 12 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s.12-13

Haşim Nahit'in bu üç eserindeki dekor da temsil edilmeye gayet uygundur. Nitekim "*Deliren Esir*"in 1923'te de, "*Kızılay menfaatine*" Kadıköy Tiyatrosu'nda sahnelenmiş olması, bu düşünceyi ispatlamaktadır. Ancak diğer iki piyes, sahnelenemeyecek kadar kısa ve olay örgüsü de üzerinde çalışma yapmayı gerektirmeyecek ölçüde basit ve yüzeyseldir. Adeta, küçük bir kalem tecrübesini andırmaktadır.

Eserler, tiyatro tekniği açısından incelendiğinde, klasik tiyatronun üç birlik kuralına uygunluk göstermez. Yer ve olay birlikteliği yanında, zaman dilimi, sadece bir yardımcı unsur olarak karşımıza çıkar: (Bugün gençliğine doymadan ölen = *"Deliren Esir";* Ay, bulut dalgalarının arasında = "*Âdem'le Havva'dan Bir Parça";* Ay ışığı odamın içerisine dolmuş = "*Yarım Kalmış Bir Muhavere")*

Mekâna ve eşyaya ait tasvirler de (*Kırmızı elbiseli bir kadın hayaleti belirir. Sonra saçları perişan, boynunda zincir bir kadın daha görünür. Anadolu, evvelki kadına doğru yürüyerek, şefkatle = "Deliren Esir"; Yeryüzünün ıssızlığı ve gecenin sükûtu içerisinde Âdem'in sesi dağdan dağa aksediyor. Karanlık ormanlar, vahşi hayvanların haykırışmalarıyla yerinden oynuyor, kımıldanıyor gibidir... Ehram kadar yüksek ve muazzam ağaçların kovukları, karanlık mağaraların ağızları, sanki bütün aydınlığı içecek gibi, yeryüzünü karartacak gibi genişliyor. = "Âdem'le Havva'dan Bir Parça"; Mehtabın dalgaları, beyaz ve ipek bir maşlah gibi, narin endamına kıvrım kıvrım sarılmış bir kadın; bu beyazlığın içinde, sarı saçları bir alev gibi, rüzgârla dalgalanıyor ve bakışları, yeşil bir ziya huzmesi gibi, yüksekten aşağıki loşluklara akıyordu – "Yarım Kalmış Bir Muhavere")* gerçeğe uygun şekilde ve ayrıntılı olarak yapılmıştır.

2.3.3.2. MUHTEVA

Haşim Nahit'in piyeslerine muhteva yönüyle bakıldığında, tematik bir çeşitlilikle karşılaşılmaktadır. Öncelikle "*Deliren Esir*"de; Osmanlı'nın kurtuluş ve gelişmesinin ancak Türk milliyetçiliğiyle mümkün olabileceği düşüncesiyle, başta Irak Türkmenleri olmak üzere, *"Dünya Türklüğünün (Turan) ülküsü etrafında toplanması fikri"* esas alınır. 22 sayfalık bir manzume şeklinde

kaleme alınan metin, sembolik şahıslar ekseninde, üç bölüm halinde tertip edilmiştir.

Delirmiş bir esirin diliyle bütün heyecan ve infialini yansıtmak gayesiyle oyunun merkezine bizzat kendini koyan şair; ilk bölümde, *Deliren Esir*'in ağzından, vatanın içinde bulunduğu felaketli durumun tesiriyle oluşan duygularını ortaya koyar:

"Şu esaret beni bir derde saldı:
Vücudum bir deri bir kemik kaldı."
"Talihsiz başımdan eksilmiş hilâl,
Mabetleri sarmış acı bir melal."
"Yıkılmak isteniyor bu memleketle bu din:
Katliama öç dendi, yangınlara şehrayin;
Şefkate susamışken, içimizi sardı kin;
Ezelden hür doğmuşuz, esir olmak bize şin (Deliren Esir, s.3 / 5 / 7)"

Piyesin ikinci bölümünde *Deliren Esir*, *"Anadolu, Rumeli, Irak, Kafkas"* gibi sembolik kahramanlara tek tek seslenmek suretiyle, içinde bulunulan tabloyu gözler önüne serer:

"Sessiz, boynu bükük, bağrı kan dolu,
Mazlum anneciğim, ey Anadolu,
Matem örtüsüyle sana geldi bak:
O, ahu bakışlı evlâdın Irak!
Söyle, dinmedi mi, güzel Rumeli
Sinenden fışkıran kızıl kan seli?
İşte annen burada, sarışın Kafkas
O dertli başını, gel, göğsüne bas
Şimdi ağlayınız: Ana, oğul, kız...
Allah'ım, bırakma beni vatansız! (Deliren Esir, s.10-11)"

Ardından, bu halin oluşmasının sebebi saydığı Garp illerine, çok ağır bir üslupla seslenir:

"*(Şey)e tapan ey Garp, ey eski bunak:*
Yüzünü boyamış (Yunanlı) kaltak;
……..

Medeniyetiyle öğünen beşer,

Bütün yaptıkların dalâletle şer:

……...

Zulme tedip dedin, imhaya temdin;

Hep sade menfaat oldu sence din. (Deliren Esir, s.11-12)"

Sonra da, vatanı için doğranan gençlerden oluşan "*kan ve kemik ordusu*"nun halini düşündükçe, bu korkunç manzara karşısında yorgun düşen bedeniyle, tekrar tekrar Rabbine yönelir:

"Her gün, sarılmakta bin genç kefene

Saçlarını yolar, binlercesi anne.

Ak saçlı anneler, şirin tazeler,

Hançerle doğranmış al cenazeler,

Yerden fışkırıyor bütün havaya.

Baktıkça, ey vatan, senin al bayrağına:

Ağlayan gözlerim döner kan çanağına.

Dünya haram olsun bana, çünkü sensizim,

Ağla, gözüm ağla, çünkü ben vatansızım.

Lâkin ölme, ey tarihin kanlı gölgesi,

Bil ki sensin, hailenin en mukaddesi!

Allah'ım, bırakma beni vatansız!

…….

Ey Allah'ım, artık yeter bu zulüm! (Deliren Esir, s.12 / 20)"

Manzume, *"bu felaketin ancak millî bir irade (kızıl elma) etrafında toplanmakla bertaraf edileceği"* düşüncesiyle nihayete erdirilir:

"Denizin bitmez suyu,

Türkün tükenmez soyu,

Deniz bitse. . . Türk olur:

Kan, ateşten bir yağmur.

Haydi, Kızıl Elmaya,

Haydi, Kızıl Elmaya! (Deliren Esir, s.22)"

"Âdem'le Havva'dan Bir Parça" ise, adından da anlaşılacağı üzere, geliştirilmeye uygun bir monologun parçası hüviyetindedir. Bir araştırmada

"*manzum kozmogoni*"[363] olarak değerlendirilen eser, Âdem'in, "*Seni kaybettim Havva, bana ses ver, nerdesin Havva*!" yakarışıyla başlar ve eski günlerin hayaliyle devam eder:

"İşte şu kayanın üstünde sen benim elimi tuttundu; işte şu kayanın üstünde ben, senin elini nefesimle ısıttımdı. Bak, şimdi ben üşüyorum, nerdesin gel, Havva! Mehtabın aydınlığı, sanki bir buz tabakası gibi çıplak vücuduma sarılmış; ayağıma taş, diken batıyor, lakin buna rağmen içimde bir cehennem var... Şu acılar, hep seni kaybettiğimde bana geliyor. Gel de acılarım gitsin; lâkin nerdesin, ses ver, Havva! (Âdem'le Havva'dan Bir Parça, s.5-6)"

"Yarım Kalmış Bir Muhavere" de, bir önceki eserde söylendiği ve adından da anlaşılacağı gibi, geliştirlmeye müsait bir kalem tecrübesinden ibarettir. Yazarın, *"Uyuyor muyum uyanık mıyım, bilmiyorum. Gördüğüm rüyamıdır yoksa benim kendi tahayyüllerim mi, bunların hepsi müphem…"* diyerek kurgulamaya başladığı biri kadın diğeri erkek iki hayaletin muhaveresinden mülhem bu eser, biri kavgacı diğeri sevgi dolu iki ruhun bir araya gelme arzusunun yarım kalmış bir çıpınışıdır:

"Birinci hayalet: -Meçhul kadın, tâ uzaklardan geldim; sen, 'Semiramis'i tanımaz mısın? O, kemerinin altında bir hançer gizleyen kadını... O, terini silerken, hançerinin ucundan mendiline bulaşmış kanları, bir gül gibi koklayan kadını bilmez misin? Onun arabasının tekerlek gıcırtıları ona, deldiği sayısız kalplerin iniltisini hatırlatırdı... Onun 'asılı bahçe'sini görmedin mi, işitmedin mi? O bahçe ki, nadir çiçekleri, kaç defa kanla sulanmıştı.

İkinci hayalet: -Zavallı genç, yaramı deşme! Bil ki, ben de senin gibi kimsesizim: Gülen, eğlenen neşeli varlığımın iç yüzünü bir görsen... Gönlüm, iki mezarın ortasında kalan bir beşik gibidir. Kökü toprağa gömülü bir ağaç, gıdasını nasıl yerden alırsa, aynı beşiğin çocuğu olan ben, yeryüzünde yaşayan ben; tesellilerimin en canlısını şu iki mezardan alıyorum. Söyle, beni sevecek misin? (Yarım Kalmış Bir Muhavere, s.12-13)"

---

363 Yrd. Doç. Dr. Ümmühan BİLGİN TOPÇU, Büyük Bir Türk Destanı Yazma Fikri, ***Millî Folklor***, Yıl 22 Sayı 85, Ankara-2010, s.401-403 Burada kozmogoni, "*evrenin ve insanın yaratılışını açıklayan tez*" anlamında kullanılmıştır.

2.3.4. MENSURE, DENEME VE SOHBETLERİ

Haşim Nahit'in neşriyatı; gerek sanat ve edebiyata merakı gerekse matbuatta "*muhabir*" olması dolayısıyla, hem sayısal hem de tür yönüyle oldukça zengin bir külliyat oluşturmaktadır. Erbil, bazı kalem tecrübelerini "*mensure*", "*musahabe*", "*hasbihâl*" şeklinde üst başlıklarla nitelendirmiştir. Benzer tarafları ayırıcı yönlerinden daha çok olan bu metinleri aynı grupta incelemek uygun görülmüştür.

Musahabeler, yazarın içtimaî fikirlerinden akisler, mensureler ise hususî hayatından izler taşır. Musahabelerdeki hadiseleri mizahî bir üslupla yazarken mensurelerinde de, duygu ve düşünce dünyasından taşanları tasvire çalışır. Bunlar arasında, sonsuzluk ve vatan hasreti gibi bireysel duygulanışlar yanında bayrak ve tarihî kahramanlıklar gibi millî hislere varan çok geniş bir duygu yelpazesi göze çarpar. Musahabe ve mensurelerin bazı ayırıcı taraflarına rağmen, ortak yanı ve asıl özelliği şairânelik taraflarıdır.

2.3.4.1. FERDÎ ARZULAR, ACILAR, HATIRALAR

Servet-i Fünun, *Yeni Gazete* ve *Tanin*'de yoğunlaşan deneme-mensure ve sohbet türlerindeki 29 yazıda; öncelikle, hayalî sevgiliye dönük arzu ve acılarla hatıralar ele alınmaktadır. *"Bundan on sene, on bin sene evvel - Mesâfe-i âsumân sönen arz ile ölçülemez!- Babil sularında bir dalganın mâkes-i elmasında seni gördüm. Bizi ayıran tabiat-ı semâ; o ılık gecenin sînesinde sulara gölge saran hurma ağaçlarının dalları kadar kısalmış, küçülmüştü."* cümleriyle başlayan "*Müşafahât-ı Nücûm*" (*Merih'ten Nahit'e, Servet-i Fünun, S: 966; Merih'ten Nahit'e, Servet-i Fünun, S: 971; Merih'ten Zühre'ye, Servet-i Fünun, S: 978*) serisinde, sevgiliyle araya giren yıldızlara sitem edilmektedir. "*Şiirimin Perisi*"nde *(Servet-i Fünun, S:1207/1208)* ise *"Şiirimin Perisi! Sazımı ver! Kalbimde bir çarpıntı, sahillerini döven dalgalar gibi göğsümü dövüyor; sazımı ver, avuçlarımda ve alnımda bir hararet, gözlerimde parlamak isteyen gizli bir meşalenin ışığı var; sazımı ver, sık ve ateşli nefeslerimle kupkuru olmuş dudaklarım, işte bak, yarı açıktır; sazımı*

ver, bütün ruhumda bir mestlik, bütün varlığımda bir ürperme duyuyorum, yanıyorum, boğuluyorum, ey peri sazımı ver!" sözleriyle, duygulara ilham kaynağı olan sevgiliye seslenilmektedir.

2.3.4.2. MİLLÎ ENDİŞELER

Sanatının ikinci evresinde millî edebiyat zevk ve anlayışını öne çıkaran Nahit Erbil; deneme-mensure türü yazılarında da aynı duygu ve düşünüş etrafında yoğunlaşmıştır. "*Kahramanlık Devri" (Servet-i Fünun, S: 1251)* ve "*Kahramanları Bekleyen Meydan"*da (*Türk Yurdu*, S:4) yer alan *"Her milletin tarihine bakınız, göreceksiniz ki altın taçlarının şaşası asla sönmeyen ve köylerinde, sayfiyelerinde daima tâzîm ettiği kahramanları var!"* gibi ifadelerle, eski şanlı günlere atıf yapıldığı gibi, Türk milletinin yaşadığı hezimetler (Balkan, I.Dünya ve Kurtuluş savaşları) karşısında aynı hissiyata sahip olunması zaruretine vurgu yapılır. Hatta "*Mehmet Çavuş*"ta (Servet-i Fünun, S: 1242) yer verilen *"Koca düşman! Korkak ve alçaksın! Altı bin senedir Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da saltanatlar tesis eden, altı yüz senedir Sultan Osman'ın kan ve ateşle işlediği saltanat tacının namusu için cenkleşen büyük, kudretli bir neslin evladıyım! Kaçarsam kahpeyim, seni bekliyorum!"* gibi coşkulu söyleyişlerle de, bu hissiyatın pekiştirildiği görülür. Erbil, "*1330-1331 senesi (Türk millî vicdanı)nın ateş bayramıdır! Çanakkale'de Türklerin mert göğsü, üstünde her kuvvetin dalgalar gibi parçalandığı yalçın bir kaya oldu: Top, bomba, süngü, bütün ateşler bu masum kayaya çarpınca tar u mar oldu.*" ifadeleriyle de, "*Muharebenin Bir Senesi"*nde (*Donanma, S: 120-66*) benzer duygularını dile getirmiştir.

Haşim Nahit, "*Türk*"te (*Tasvir-i Efkâr*, S: 673), mensubu olduğu soyu *"Asya çöllerinin bütün vüsat ve ateşi ruhunda toplanan Türk! Sen, kırmızı libasının şi'r ve mehabetiyle taht-ı saltanatın olan atının sırtına kurulunca etrafındaki insan ruhları tazim vahşetiyle doldu ve kalpler bir âhenk-i inkıyâd ile çarptı."* şeklinde tarif ederken, *"Vatansız*"da yer alan "*Vatan, Vatan, Vatan! Neslimin şanlı kitabelerinin kan damgalarını hâlâ taşıyan bu yerleri yabancıların çiğnediğini görmektense, ey vatan, son defa için kapanacak dudaklarıma*

bana hükümran olanların kanından bir 'Kevser' içir!" sözleriyle, Vatan duygusunu daha da yüceltmektedir.

"*Hilal*" başlığıyla iki yazı *(Kardeş Sesi, S:3; Tanin, S:1475)* kaleme alan Nahit Erbil; bu yazılarda geçen *"Sana söylüyorum Türk; kalbinin üstüne kızgın bir taş koyarak beni dinle! Altı bin senelik saltanat ocağını söndürmek, hilalini parçalamak istiyorlar. Şimdi sen de sana kastedenlerin ocağını söndür, bayrağını çarıklarının altında ez, çiğne!"* gibi cümlelerle, vatana ve bayrağa karşı hassasiyetini tüm coşkunluğuyla ve açıkça ortaya koymuştur.

"Asker Borusu"nda (*Yeni Gazete, S:565*) yer verilen "*Asker borusu, asker mızıkası kadar şu Osmanlı ruhunun amâkını titreten bir şey yoktur. Herkes çalgıyı da sever lâkin askerî mızıkalarının lahn-ı semavîsi sevginin, bütün hissiyat-ı bedâyi-perestinin fevkinde olarak Osmanlı kalplerine bir tesir-i umk verir.*" gibi sözlerle, daha önce söylenenlere benzer coşkulu ifadelere kapı aralayan Erbil; *Çöl Hatıraları*'nda (*Yeni Gazete, S:587*) ise "*Şimdi çılgın hamlelerle her tarafa saldıran Arap atlarının keskin tırnaklarıyla savrulan kumlardan çölün bütün boşluklarını istilâ edecek gibi yükselen tufan girdabı içinde siyah, uzun saçları, atlarının saçına karışmış çöl kahramanları; birbirinin çıplak göğsüne mızraklarını saplamak için ileriye atılıyor ve insan bağrışmaları, hayvan kişnemeleri, silah şakırtıları, birbirine karışıyordu.*" cümleleriyle, içindeki cenk duygularını açığa vurmaktadır.

Son olarak, doğup büyüdüğü topraklara dair duygularını da iki sanatkârane yazıyla (*Dicle'nin Figanları, Tanin, S:1636; Dicle'ye Dair, Servet-i Fünun, S: 966*) dile getiren yazar; Dicle'nin ağzından kaleme aldığı *"Zalûm ve Cehûl insan! Gün oldu beyaz sularımı mukaddes kitapların sevadına boyadın. Gün oldu, gümüş dalgalarımı kızıl kanlara boğdun. Gün oldu insan kafasından muntazam kalelerin arâmı altında sahillerim çökerken, bir taraftan da sînemi naaşlarla doldurdun."* gibi sözlerle, insanlığın zulümlerine şairâne bir söyleyişle ayna tutmuştur. Sonra da, *İntikam*'da *(Servet-i Fünun, S: 973)* sarf ettiği "*İsterdim ki fezâil-i beşeriyenin bu gaddar, cehennemî düşmanlarından, bu daima kan içen, kan kusan mahlûkların harîk-i ecsamından şahrâh-ı fazileti aydınlatacak bir şehr-âyin yapayım. İşte o*

zaman belki fazilet kurtulur." sözleriyle, insanlık adına fayda vermeyen çırpınışlarını itiraf etmek ister gibidir.

2.3.4.3. DİĞER TOPLUMSAL KONULAR

Haşim Nahit'in insanlar arası ilişkilere dair yazdığı her şeyde, cemiyet içinde lakayt hali ya da menfî tutumuyla insan düşünce ve davranışları vurgulanmaktadır. Hayatıyla olduğu kadar eserleriyle de devrinin ve ülkenin içine düştüğü sıkıntıların tanıklığını yapan Erbil; her konuda olduğu gibi, sanat ve edebiyatla ilgili üç yazısında (*İçtimaiyat mı Edebiyat mı, Servet-i Fünun, S: 1218; Musahabe-i Edebiye, Servet-i Fünun, S: 1203; Hasbihâl-i Edebî, Servet-i Fünun, S: 964*) da, içinden çıktığı cemiyetin sıkıntılarını terennüm eden bir edebiyattan yanadır:

"Şair, hadisenin akislerini başkalarından daha fazla duyan mümtaz bir hüviyet ve şiir de bu akislerin halk ettiği bedii heyecanların bir nakşı ise, bizim muazzam hâilemizin (Balkan hezimetini kastediyorum.) karşısında sakin kalanlara şair diyebilecek miyiz? …Şair için kurun u vustanın serseri dervişleri gibi nîm-mecnûn olmak icap etmez. Hayatı, hayatı idare eden kanunları ve hiçbir şeyi bilmezse, o; sade vezin ve kafiye ile ihtiva ettiğinden fazlasını mısralarında vehmettiren bir sihirbaz gibidir. Bir sihirbaz ki ciddî nazarların önünden derhal firar eder. …O halde, toplumdan kopuk bir şairden ziyade, müspet bir tarz-ı tefekkürü hazırlayacak bir terbiye-i dimağîye usulünü isti'mâl ve tatbikten başka çaremiz yoktur."

Yazılarının bazılarında da (*Kardeş Sesi, Yeni Gazete, S:558; O Ses Diyor ki, Yeni Gazete, S: 1062; Gönül-Darülfünun Gençlerine, Tanin, S:1481*) gençliğe seslenen Nahit Erbil; gençliği, bütün olumsuzluklarını bir kenara bırakarak, (*Sipirtizm, Maniyatizm, Marksizim*…) her şeye rağmen, bir ideal peşinde mücadeleye teşvik etmektedir:

"Ey genç; senin mesire-i hayatın bir gülşen-sarây-ı imâle-i müntehî olmayacaksa, eğer müstakbelin geniş ufuklarında göz diktiğin bir nokta, eğer kalbinin üstünde seni yükseklere davet eden bir ilahe-i emelin gölgesi yoksa sen ne kadar bedbahtsın! … Mutlak senin gibi olmayan, senin gibi duymayan

başkalarının sana telkin-i hayat eden neşidelerini yırt, at! Senin hiç kimseye şüphesiz benzemeyen varlığının da kendisine haiz bir lahn-ı tegannisi var. Cidalgâh-ı hayata atıl, hadisatla yüz yüze gel, hayatın bütün darbelerine karşı kendi evtar-ı kalbini ger ve gayene doğru koşarken makes-i ruhunda ihtizaz edecek sedaları kendi lahn-ı şebabınla terennüm eyle! Yaşamanın manasını, zevkini, saadetini işte o zaman duyacaksın ve bil ki ebedi olan ilahe-i sanat, senin teganni edeceğin na-şenide nağmeleri bekliyor."

Sosyal meselelere de değinen yazar; *İslamiyet ve Avrupa*'da (*Tanin, S:1507*) *"Din-i İslamı mahvetmek azmi hiçbir zaman kalbinde kesb-i rehâvet edemeyen Avrupa, bilhassa en çok Müslüman tebaaya malik İngilizler, Fransızlar, Ruslar; Rumeli'de İslâmı ve Türkiye'yi mümkün olursa büsbütün ifna ve idam etmek istemektedir."* sözleriyle, bu üç ülkenin şahsında Avrupa'nın İslamiyet'e bakışını ortaya koyar. *Para ve Namus*'ta (*Tanin, S:1514*) ise, "*Parayı namusa tercih edenlerin akıbetine gelince: Rumeli'de ekser zenginler hayat-ı milliyeden fazla bir hayat-ı ferdîye yaşıyorlardı. Vatan, hükümet rabıtaları gevşekti. Onlar serveti nefislerine hasır ile memleketi ihmal ettiler, sonra ne oldu? Bu hususta pek çok rivayetler işittik, mesela Kavala'da donanma ianesine beş lira vermemiş adamlar, Bulgar şakîlerinin sinelerine dayanmış kılıçları altında beş bin lira verdiler.*" sözleriyle, iki kavram arasındaki hassas dengelere dikkati çeker.

Amerika Tetkik Heyeti Azasıyla Hasbihâl'de (*Hâkimiyet-i Milliye, S:1529*) ülke menfaati doğrultusunda heyetle yapılan samimî sohbetini, *Şeyh Abdülaziz Çavuş*'ta (*Tanin, S:1470*) Osmanlı saltanatının ihtişam ve kuvvet merkezinde olan insanların daha şuurlu ve samimî gayretler içinde olması zaruretini dile getiren Erbil; *Teceddüt-Maarif*'te ise, *"Reşit Paşa sisteminde olan maarifin bizi uçurumun kenarına sürüklemesi nasıl ki müspet ilimlerle vicdaniyatın uyuşmamasından ileri geldi ve bu da, sırf bu sistemi tatbik edenlerin kendi varlıklarını çok zaman evvel unutmuş iddialarından neşet etmişse, fertlerin düşünce ve duygularında bir vahdet husule getiremeyecek yeni bir sistemin muvaffakiyetsizliğini de bunlara atfetmek mümkün olur."* diyerek, "*ilim ve fen ile vicdaniyâtın ahengi*"ne dayalı yepyeni bir mefkurenenin lüzumuna değinir.

2.3.5. TAHLİL VE TENKİTLERİ

Matbuatta uzun süre "*muharrir*" sıfatıyla vazife yapan Haşim Nahit; bu durumu sebebiyle, daha ziyade gazete ve mecmua sahasında yaygın türlerde yazılar kaleme almıştır. Muhtelif gazete ve mecmualarda 1908-1953 arası dönemini kapsayan bu 82 yazısını, üç grupta incelemeye çalışacağız…

2.3.5.1. İLMÎ VE EDEBÎ YAKLAŞIMLAR

Temaları bu grupta mütalaa edilen 16 kalem tecrübesinden beşi, sanat ve edebiyata dönük değerlendirmelerdir. *"Fena Bir Fırsat"* (*Yeni Gazete, S:578*) adını verdiği tenkit-i edebîsinde "*İnkılâptan sonra (Edebiyat-ı Cedide) müntesiplerinin ekserisi siyasiyâtla iştigal ediyordu, bugünkü gençler de ilk eserlerini yeni çıkan gazetelerde dağınık bir surette neşrediyorlardı. Ve o genç şahsiyetlerin mütemadiyen değişen sahifelerde adem-i takriri yüzünden garip bir zehap hasıl oldu: -Edebiyat inhitât ediyor!*" girizgahıyla dönemindeki eleştiri ortamına dahil olan Erbil; *İlimde ve Sanatta Tekâmül*'de (*İkdam, S: 9007*) yer verdiği *"Sanattaki tekâmüle gelince, hemen 'Yeni ediplerin ve şairlerin eserleri nerede?' diye soruluyor. Bu sual çok yabancı ve çok cahilânedir. Çünkü edebiyat 'telakkîsi'nin, estetiğinin ve nihayet heyecan menbâsının değiştiğini bilmiyorlar."* sözleriyle, yeni edebî anlayışın taraftarı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yine, *Tercümenin İlmî Şartları* (*Yeni Sabah, S: 1032*) ve *Türk Dilinin Dehası* (*Yeni Sabah*, S: 3288) adlı yazılarında yer alan *"Bizim bir edebiyatımız var; lakin bu, henüz modern ilimlerin metotlarına incelenmemişse Yabancıların buna dair yazdıklarına da hiç inanılmaz. Bir milletin akıl ve zekâ durumunu ve hususî karakterlerini kavrayabilmek için ilk tetkik mevzuu, onun lisanıdır."* gibi ifadeleriyle, dilin gelişiminde yapılması gerekenlere dair tekliflerini sıralar. Bu arada "*Ali Şir Nevai'nin yanında 'Fuzuli ikinci plâna giriyormuş*." gibi kısırdöngü tartışmalarına cevap verdiği *Fuzuli ve Ali Şir Nevai* (*Yeni Sabah, S: 1084*) adlı yazısında da, *"Nevai, Türk milliyetçiliği ve düşünce tarzı bakımından büyük bir Türk'tür. Fuzuli'nin de,*

kendisine mahsus hem de çok yüksek vasıfları ve karakterleri vardır. Edebiyat tarihi ile uğraşanlara düşen vazife, ipsiz sapsız sözlerle ve sathî mukayeselerle değil, ilmî bir usule ve psikolojiye dayanarak, estetik ilmi bakımından bu şairlerin hususiyetlerini meydana koymaktır." diyerek, eleştiri için izlenmesi gereken yolu ortaya koymaktadır.

İlmî meselelere dair on üç yazısında ilk göze çarpan ise, dört bölüm halinde yayımladığı "*Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar*" (*Yeni Sabah, S:1011 / 1016 / 1017 / 1018*) adlı yazı dizisidir. *"Yirminci asır Fransız ansiklopedisinin birinci cildinin ilk makalelerini yazan A. Rey, Şarklıları aşağılatmak istemektedir."* ifadesiyle başladığı yazılarında, Sorbon'daki hocasının yanlışlarını tek tek ortaya koyan Nahit Erbil; *"Fransız iktisatçısı 'Şarl Jid'in Türkler için kullandığı fena bir kelimeden ötürü kendisiyle yaptığım münakaşa, artık bir Avrupalı âlimin karşısına çıkabilecek bir kafa ile düşünebildiğimi gösterir."* sözleriyle tarif ettiği *Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa*'da (*Hâkimiyet-i Milliye, S: 1442 / 1455*) da, muhatabının ortaya attığı iddiaları, ilmî metodla ve birer birer çürütmektedir.

Ayrıca "*Yeni İlimler Eski Felsefeyi Yıktılar" (Yeni Adam, S: 329 / 330 / 331)* yazı dizisinde de, *"Eski filozoflar, yalnız 'müşahede'yi bilirler ve 'tecrübe'yi bilmezler; hâlbuki insanın gözleri ve kulakları bile bazen kendisini aldatır ve bunun içindir ki onların verdikleri hükümlerin yanlışlarını modern ilimler meydana çıkardılar."* sözleriyle bu alandaki değişimi, ilmî çerçevede gözler önüne sermiştir.

2.3.5.2. BİREYLER ARASI İLİŞKİLERE DÖNÜK TUTUMLAR

Bu bölümde yer alan 34 çalışmanın çoğunluğunu, "*eğitim*"le ilgili yazılar oluşturmaktadır. Talebe olduğu yıllarda *Tetebbu*'da (*Birleşelim, S: 1; Talebe Niçin ve Nasıl Birleşecek 1-2, S: 2-3*) ve *Yeni gazete*'de (*Hukuk Mektebi ve Terkin-i Kayd, S: 14; Talebe Hayatı: Pansiyon, S:582; Mektep-i Hukukta Doktora Meselesi, S: 928; Doktoraya dair S: 940; Doktora Hakkında, Yeni Gazete, S: 941*) neşrettiği sekiz yazıda, döneminin eğitim anlayışını eleştirel bir bakışla ele alan Haşim Nahit; *Yepyeni Bir Terbiye Nazariyesi* (*Yeni Adam,*

S: 284) ve *Miki Oyunu Terbiye Bakımından Çok Kusurludur* (*Yeni Sabah, S: 1004*) adlı tahlil denemelerinde de, *"Çocuk terbiyesinde ilk halledilecek noktalar; çocuğa telkin edilecek fikirlerle bunların telkin 'vasıtaları'nı tayin etmekten ibarettir."* cümlesinden hareketle, meselenin temeline yani çocukluk dönemi eğitim anlayışına dair tespit ve değerlendirmelerini sıralar.

"Avrupa Medeniyeti ve Avrupa'da Tahsil" (*İkdam, S:9067*) ve "*Paris'te Kimler Tahsil Ediyor"* (*İkdam, S: 9225*) adlı tahlil denemeleriyle eğitimin Avrupa ayağına dair tespitlerini ortaya koyan Erbil; konuyla ilgili en genel değerlendirmelere de "*Maarifimizin İstikameti Var mı Yok mu"* (*İkdam, S: 9360*) adlı yazısında yer vermektedir:

"Hayatta hiçbir say ve amel tarzı yoktur ki bir gayeyi istihdaf etmesin ve bütün hayatî fiileri etrafında toplayan ezeli kanun 'nefs-i ibkâ'dır. Milletler de tıpkı canlı varlıklar gibi, bu kanunun hükümlerine tâbidir. 'Maarif' dediğimiz zaman, insanın akıl ve zekâsının asırdan asıra ve nesilden nesile iktisap ettiği tecrübelere istinat ederken hayatî fiillerini tanzim etmesi manası anlaşılıyor. Burada fennin ve fennî araştırmaların gayesi, insanların nefsini daha iyi idare ederkeni insanı ideal bir kemale doğru sevk etmesinden ibarettir."

Bölümle ilgili öne çıkan ikinci tema, bireyler arası ilişkilerde "*dinî*" ve "*ahlakî*" değerlerin tespitiyle ilgilidir. "*İlmî Tetebbular*" başlığıyla İkdam'da yedi bölüm halinde (*S: 8758 / 8765 / 8779 / 8793 / 8797 / 8811 / 8818*) yayımladığı *Cevabım*'da, Şeyhülislâm Mustafa Sabri'nin *"İslam dinini yenileştirmeye ve değiştirmeye kalkışanlar, münafıklık yapmaktadır."* ithamını, delilleriyle çürüten Nahit Erbil; "*Allah ve Şeytan Mücadelesi*"nde (*Yeni Sabah, S: 3190*) de, *"Dünya kurulduğu günden beri hemen bütün dinler, bir Allah ve Şeytan mücadelesinden bahsederler. Lâkin insanların cehaleti sayesinde şeytan ananesi devam ettiği için, Allah-Şeytan mücadelesi bir daha çehre ve kıyafet değiştirdi."* sözleriyle, meseleye dair yepyeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

"İdeal Ahlâka Doğru" (*İkdam*, S: 9045) ve "*Yeni Ahlâkın İstikameti"* (*İkdam*, N: 9062) yazılarında *"Umumî ahlâk terbiyesi, en geniş bir tarzda ilkokullarda çocuğu karşılamalıdır. İlkokulda ahlâk nizamının iç kuvvetinden bahsetmeğe*

mecburuz; çünkü polisin ve kanunun giremediği bir yerde, yani vicdanda bunun yeri vardır." kaidesi doğrultusunda tespitler yapan yazar; "*Aşağılık Duygusunun Sosyal Hayatımızdaki Fenalığı*"nda (*Yeni Sabah*, S:3337) meselenin uzun uzadıya sosyolojik tahlilini yaptıktan sonra, "*Ankara Cinayetinin Psikoloji Cephesi"* (*Vakit*, S: 9986) ve "*Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi"* (*Vakit*, S: 10005) yazılarında da meseleyi, müşahedeye dayalı bir örnekle somutlaştırıyor:

"Rahmetli Doktor Naci'nin varisleri adına, bu cinayet davasına giren avukat Hamit Şevket ince; memleketimizin sosyal hayatı bakımından dikkate değer şu sözleri söylemiştir:

-Bazı gençlerimizde derin bir ahlak tereddisi ve buhranı vardır. Bunlar; serseri ruhlu, kumarbaz, bedavadan geçinmek isteyen bir zümre teşkil ederler. İşte bu gibiler, yağmagirlik, tehditle başkalarının namuskârâne mesaiye dayanan kazançlarını gasp ederek keyif ve heveslerine harcamak temayülündedirler. Memleketin ahlâkî bünyesini kemiren bu mikroplar, Amerika kovboy filmlerinin tesiri altında yetiştiler."

Feminizm'de (*Hanımlar Âlemi, S: 2*) kadınlara ait meseleri, *Hakiki Teceddüt*'te (*Donanma, S: 104-54*) toplumun değişimi adına yapılması gerekenleri, *Yaralılar ve Hanımlarımız*'da (*Servet-i Fünun, S: 1263*) Türk kadınının savaş sürecindeki fedakârlıklarını değişik yönleriyle ve eleştirel bir gözle irdeleyen Erbil; böylece, toplumsal bakımdan hayli geniş bir değerlendirme yelpazesi ortaya koymaktadır.

2.3.5.3. TÜRK VE DÜNYA SİYASETİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde yer alan 32 yazının on tanesi, "*Musul Meselesi*" ile ilgilidir. *Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanan (S:1494 / 1496 / 1502 / 1503 / 1505 / 1506 / 1507 / 1508 / 1509 / 1510*) bu yazılarda Haşim Nahit; hem gazeteci hem de bir Irak vatandaşı olması nedeniyle, süreci yakından takip etmiş ama sürece dair hiçbir katkı sağlayamamanın acısıyla kıvranmıştır:

"İngilizlerin; pek nadir bir av avlamak için vahşi zevklerini sükûtlarıyla gizleyip ehemmiyetsiz bir alış veriş eder gibi, Dicle ve Fırat'ta vapur işletmek imtiyazını bizden istedikleri zamanı hatırlıyorum. Mukaddesatı tahkir edilen bir genç mekteplinin bütün isyanları ve delilikleriyle o zaman ne kadar çırpınmıştım ve ne kadar yalnızdım."

Bölümün ağırlıklı ikinci teması, dönemin Dünya siyaseti ve hususiyle İngiliz siyaseti üzerine yapılan değerlendirmelerle ilgilidir. Dünya siyasetine dair *Vakit*'te neşredilen ve özellikle Atom Bombası etrafında şekillenen (*Atom Bombası mı Bayram Şekeri mi, S: 9940; Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese, S: 9960; Atom Sırrı Etrafında Saptırmalar, S: 9993; Üçler Tebliğinin Psikolojik Bir Tahlili, S: 10040*) yazılarda, Dünyada yeniden şekillenen güç dengeleri üzerine yaptığı tahlilleri gözler önüne serer. Konuyla ilgili Fransız siyasetine de (İtiraf, *Sebilürreşad*, S: 52-234) değinen Nahit Erbil; ayrıntılı incelemelerini ise İngiliz siyaseti üzerinde yoğunlaştırır. Yine *Vakit*'te neşredilen yazılarında (*İngiliz Sosyalizminin İstikameti 1-2, S: 9904 / 9906; İngiltere'de Komünizm Yapılabilir mi, S: 9908; İngiltere'de Marksçılık Yapılabilir mi, S: 9920; İngiliz Sosyalizmi Karşısında Marksizm, S: 9924; Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış 1-2, S: 9924 / 9928; İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, S: 9931; İngiliz Sosyalistleri Marksizm'i Benimseyemez, S: 9946*) İngiliz siyasetine dair uzun uzadıya tahlil ve tespitlerde bulunur. Sonunda meseleyi, otuz üç yıl önce kaleme aldığı İngiliz Kuvvetinin Esrarı'ndaki (*Servet-i Fünun, S: 1255*) "*İngiltere'nin Türkiye için bir projesi var. Bu projeye göre Türkler Avrupa'dan tard olunacak, Suriye ve Hicaz zabt ve taksim edilecek. Irak, İngilizler'in idaresine geçecek Şarkî Anadolu parçalanacak ve nihayet nüfuzu Türklerle meskûn birkaç vilayete münhasır zayıf ve istinadsız bir Türkiye kalacak imiş. Bir Türkiye ki İngilizleri tedhiş eden İslamiyet nüfuzundan, yani halifelikten mahrum…*" tespitlerine dayandırır.

Türk siyasetine dair tespitlerini, *Türk'ün Asil Seciyeleri Nedir*'deki (İkdam, S: 9028) "*Türk'ün öyle asil seciyeleri var ki zamanın bütün tahriplerine rağmen, metin abideler gibi hâlâ sapasağlam duruyor. Bu seciyeler kayalardan sıza sıza damla haline gelen sular gibi asırdan asra ve nesilden*

nesile Türk'ün ahlakî vicdanına sinmiş, orada kökleşip kalmış ve Türk'ün tarihinin bütün cereyanına hâkim olmuş, o cereyana istikamet vermiş." sözlerine dayandırarak ortaya koyan Erbil; *Türk Hava Mecmuası'*nda neşrettiği *30 Ağustos* (*S: 8*) ve *Büyük Gazi'nin Nutku* (S: 13) yazılarında, bu asil seciyelerin Mustafa Kemal'in şahsında yeniden tezahür ettiğine dikkati çeker.

2.3.6. FIKRA VE MAKALELERİ

Haşim Nahit'in "*muharrir*" sıfatının en yoğun tezahürleri, "*fıkra*" ve "*makale*" türündeki eserlerinin çokluğuyla kendisini göstermektedir. Zira elli yıla yaklaşan matbuat hayatında kaleme aldığı 550 civarındaki yazısının yarısını (*288*), "*fıkra*" ve "*makale*" türündeki eserler oluşturmaktadır. Gerek sayı gerek içerik yönüyle hayli zengin bu neşriyat; bütün ömrü boyunca ilme ve tefekküre talip olmuş Erbil'in, en farklı fikirlere sahip ve her iklimde kanaatlerinin kararlı müdafii bir münevveri olduğunun canlı bir delilidir.

2.3.6.1. KÜLTÜREL DEĞERLERE DAİR

Yazarın bu zengin yazı külliyatından otuz çalışması, onun kültürel değerlere ait görüşlerini ihtiva etmektedir. Bunları, iki grupta ele almak mümkündür.

Birinci gruptaki on üç yazısında, doğup büyüdüğü toprakların kültürel zenginliklerini gazete ve mecmua sütunlarına taşıyan Nahit Erbil; özellikle *İkdam* (*Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, S: 8904; Irak Türkleri, S: 8897; Irak Türküleri, S:8920; Irak Türküleri-Serbest Nazmın menşei, S: 8940; Irak Türküleri ve Serbest Nazım, S: 8978; Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, S: 8990…*) ve *Türk Yurdu'*nda (*Irak Türkleri 1-2-3, C. 9 S:1-2-3*) neşredilen çalışmalarında, "*Irak Türklerinin bedii zevki, bazı Türk muhitlerine nispeten daha ince ve daha ahlakî, bir bakıma göre de daha temizdir. Sonra halk şiirlerindeki 'orijinalite' bariz bir şekilde göze çarpar*." tespitiyle, daha

sonraki ilgili bölümde ayrıntılı şekilde inceleneceği üzere, Irak Türklerinin edebî mirasını tüm yönleriyle ortaya koymaktadır:

"*Fertleri cemiyet halinde tutan müşterek rabıtaların en birincisi, şüphe yok ki, 'din' ve 'lisan'dır. Bir kalenin taşlarını mimarî bir şekilde tutan harç neyse, fertlerden teşekkül eden 'millet' kitlesi için de bu müşterek rabıtalar öyledir. Arada ancak şu fark var: Harç, taşların mahiyetlerine asla teâlük etmediği halde müşterek rabıta ferdî 'vicdan'ların 'buud'unda yaşar! 'Din Birliği'nin içtimaî hayattaki o yüksek nüfus ve kudretinin hikmetinden bahsetmeye lüzum yok. 'Dil Birliği'ne gelince lisan, -düşünen, duyan insanlığın hayata ait her nesi varsa hepsini beraber taşıdığı ve nesilden nesile naklettiği için- fertleri aynı dimağ ve aynı kalp ile müebbeden yaşatır. Bu itibarla, Irak Türkleri'nin lisanından bahsedeceğiz*…"

İkinci gruptaki on yedi yazısında ise dil, sanat ve edebiyat üzerine umumi değerlendirmeler yapmaktadır. Yine *İkdam'*da neşredilen (Türk Dehasının Bir Hususiyeti, S: 8950; Türk Dehası ve Trajedi, S: 8972; İlimde ve Sanatta Tekâmül, S: 9007; Tiyatroda Adaptasyon, S: 8997…) yazılarda, *"Vakıa Türkler, birçok kara günler geçirmişler, büyük ızdırapları sinelerine çekmişler. Ancak bütün bunlar, askerî ve siyasî mağlubiyetler şeklindedir. Bu şekil perişanlığının altında Türk dehasının aklî, hissî, iradî ve ahlakî tezahürleri yine asâleti muhafaza etmişti. Bizans muhitinde Romalılar'ın ve Türk olmayan unsurların Türk hayatına yılan gibi hulûl etmesi, o dehayı, o suretle zehirledi ki düştüğü dalâletlerle bazı bazı tarihî istikâmetini şaşırıyor, vehmini veriyordu."* tespitiyle başlayan ve sanat hayatının muhtelif sahalarını kapsayan incelemeler yapmaktadır.

Ayrıca *Lisan Meselesi* (*Donanma, N: 119-70*) ve *Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı* (*Bilgi Mecmuası, S. 21*) dilde sadeleşme arayışlarını; *İyi Tercüme* (*Yeni Adam, S: 286*) ve *Tercümenin İlmî Şartları* (*Varlık, S. 168*) dilimizin, başka dillerle münasebetinde uyulması gereken hassasiyetleri; *Fuzuli'nin Mezhebi* (*İkdam, S: 8936*), *Roman Masal Demek mi* (*Millet*, S. 20), *Ahmet İhsan* (*Servet-i Fünun, S: 1249*), *Tevfik Fikret* (*Servet-i Fünun, S: 1390*) gibi yazılar da, sanatın değişik dallarında eser vermiş kişilerin düşüncelerini matbuat sütunlarına taşımıştır.

2.3.6.2. SİYASÎ VE İKTİSADÎ MESELELER

Söz konusu türlere ait yazılarının büyük çoğunluğunu (208) oluşturan bu bölüme ait çalışmalar, "*siyasî*" ve "*iktisadî*" iki alt başlık halinde ele alınabilir.

Öncelikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşularıyla olan ilişkilerini *Her Gün*'deki seri makaleleriyle (*Mısırda Bir Mısır Milleti Var mıdır 1-2, S: 1458 / 1460; Şu Bağıran Suriye Milleti Kim ve Nedir, S: 1467-1468; Bugün Arap Dünyasında Türk Düşmanlığı Niçin Yapılıyor, S: 1475; Kıbrıs Kimindir, S:1489; Kıbrıs Bizimdir, S: 1516; Tunus İhtilâlını Doğuran Fransızların Zulmüdür, S: 1589; Ortadoğu'nun Ehemmiyeti, S: 1635; Kore Harbi Nasıl Biter, S: 1678; Irak'tan neler isteyebiliriz, S:1976*…) ortaya koyan Erbil; *Vakit*'te "*Yeni Dünya Nizamı*" başlığı altında ve "*Büyük İnsan Ruzvelt'in Şerefli Hatırasına*" ithafıyla kaleme aldığı (*S: 9805-9893 arası 19 makale*) çalışmalarında, Dünyadaki güç dengelerinin olumlu ya da olumsuz etkenlerini, çözüm önerileriyle birlikte sıralamaktadır.

Ayrıca Irak'a dair (*Bağdat'ta İlan-ı Hürriyet ve Askerlerin İttihadı, Yeni Gazete, S: 9; Musul'da Ray-ı âm, Hâkimiyet-i Milliye, S:1525; Şimalî Irak Türkleri, İkdam, S: 9235; İntihabat İşleri: Hitabelerim 1-4, Yeni Gazete, S:1248-1251; L'Irak et Les Turcs de l'Irak 1-2, La Pensee Turque, S: 5 / 7; Irak Türkleri, Yeni Gün, S: 72*…) gündemle ilgili meseleleri de, etraflıca incelediği fıkra ve makaleler kaleme almıştır.

Dünya dengelerini yeniden şekillendiren siyasî ve fikrî cereyanları *İkdam* (*Memleketimizde İlmî Cereyan 1-5, S: 8838 / 8846 / 8853 / 8860 / 8866*), *Millet* (*Tarihî Maddeciliğin Yanlış Görüşleri 1-6, S: 16-21*) ve *Varlık*'taki (*İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, S. 151; Durkheim'in Marifet Nazariyesi Yanlıştır 1-3, S: 176-178*) seri yazılarıyla inceleyen Nahit Erbil; bunlara karşı Türkiyenin izleyeceği yolları da *Türk Yurdu*'ndaki (İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, C. 26 S:3; Modern Türkçülük, C. 26 S: 4; Ümanizma Dil ve Kültür Münakaşaları, C. 27 S: 1-2…) makaleleriyle ortaya koymaktadır.

Söz konusu bölüme dair "iktisadî" içerikli çalışmalarını ise, *Hâkimiyet-i Milliye* (*Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır: Millî İktisat, S: 1530; Millî İktisat Nedir, S:1531; Şapka ve Millî İktisat, N:1563; Millî İktisadın Tekâmül*

Şartları, S: 1766…) *Türk Hava Mecmuası* (*Tayyare Kuvvetinin İktisadî Neticeleri, S: 1; Tayyare Cemiyeti ve Türkiye'nin İktisadiyatı, S: 5; Türk Tayyareciliği ve millî iktisadîyat, S: 6; Cumhuriyet Rejiminin iktisadî bir zaferi "Kabotaj", S: 7*…) *Vakit* (*İktisadî Kalkınmamızı Sağlayacak Bir İlim Var, S: 9727; İktisadî Kalkınmamız İçin Yeni Bir İktisat Sistemine İhtiyaç Var, S: 9744, İktisadî Kalkınmamız 1-8, S: 9757-9797 arası sayılarda*…) ve *İktisadî Yürüyüş (Hukukun Menşei İktisattır, S: 108; Modern Türkiye ve Modern Ekonomi, S: 109; İktisadın Ahlâka Tesiri, S: 113*…) gibi matbuatın çeşitli yayın organlarında, uzun yazı dizileri şeklinde kaleme alır.

2.3.6.3. MİLLÎ VE MANEVÎ KIYMETLER

Haşim Nahit'in, neşriyata adımını ilk attığı dönemle Sorbon'da "*iktisadî içtimaiyat*" tahsilini yapmaya başladığı süreç arasında geçen (1908-1928) yirmi yıllık süre zarfında, millî ve manevî değerler konusunda son derece hassas olduğu görülür. Gerek ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı dönem gerekse hayatı boyunca sadık kalacağına söz verdiği "*Türk Ocağı*"ndaki çalışmalarının etkisiyle, bu dönemde kaleme aldığı elli yazıda, "*vatanperver Türk aydını*" kimliğini öne çıkarmıştır.

Öncelikle *İkdam (Türk Ocağı, S: 9264; Türk Ocağı ve Siyaset, S: 9293; Türk Ocağının Yapacağı şeyler, S: 9304*…) ve *Hâkimiyet-i Milliye*'deki (Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük 1-8, *S*: 1412-1439 *arası sayılarda*…) "*İstanbul'un alaca, renksiz olan içtimaî tezahürleri ile siyasî cereyanları karsısında, yine iç duygularıma uyarak Türkçü olmuştum: İstanbul Türk Ocağı'ndan başka hiçbir cemiyetle beraber çalışmak hatırımdan bile geçmedi*." görüşü çerçevesindeki yazılarında, "*Türk Ocağı*"nın millî ve manevî değerlere katkılarını, ayrıntılı biçimde ortaya koyar:

"*Türkçülüğün gayesi: Millî şuuru takviye etmek, millî harsı meydana getirmek, içtimaî hayatta iş bölümünün husule ve mütehassıs zümrelerin teşekkülüne, Türk milletinin medenî, sıhhî, iktisadî, tekâmülüne çalışmaktır. Millî müesseselerin tekâmül cereyanını tanzim edebilmek için ya doğrudan doğruya iktidar mevkiine geçmek veyahut millî umdeleri kan pahasına da*

olsa hakiki hayata hâkim kılmak icap ediyor. Ancak Türk Ocağı, siyasî bir kulüp haline gelmemeli! Ocak'ta lisan, edebiyat, ahlak, hukuk gibi mevzulara dair milletin hissiyatına uygun duygu ve düşünceler tebellür etmektedir."

Nahit Erbil'in bu gruptaki yazılarında dikkatlerden kaçmayan diğer husus da, millî ve manevî değerlerin oluşumunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek meselelere karşı takındığı "şuurlu aydın" tavrıdır. *Donanma*'da kaleme aldığı eğitime dair (*Tedrisatta Gaye 1-6, S: 111-117*) yazı dizisi, *Hâkimiyet-i Milliye* sütunlarında ele aldığı matbuatın tesirleriyle (*Matbuat Kuvveti, S:1557; Matbuat Kuvveti Tanzim ve İdare Edilmeli, S:156; Cumhuriyet Matbuatı Nasıl Olmalıdır? S: 1573; Matbuata Hâkim Olacak Cumhuriyet Umdeleri, S: 1580…*) ilgili çalışmaları ve Türkiye'nin Avrupalılaşırken kendi değerlerine sahip çıkmasıyla ilgili hassasiyetlerini (*Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük 1-8 Hâkimiyet-i Milliye, S: 1412-1419*) ortaya koyduğu makaleleri; yazarın söz konusu muhtevaya dair düşüncelerinin de açık bir göstergesidir.

2.3.7. ESER VERDİĞİ DİĞER TÜRLER

Daha önce de ifade edildiği gibi Haşim Nahit; gerek neşrettiği çalışmalarının sayısal çokluğu gerekse tür çeşitliliği bakımından, II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine eli kalem tutan hemen herkesin girdiği matbuat hayatında, Türkiye'nin meseleleri hakkında çok farklı fikirlere sahip ve her sahada düşüncelerinin kararlı savunucusu bir aydın olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple, Erbil'in çalışmalarını belli başlı tür başlıkları altında sınıflandırmak oldukça güçtür. Dolayısıyla, buraya kadar incelenen yazı türleri yanında, sayı ve özellik yönüyle biraz geri planda kalsa da, başka türlerdeki çalışmalarına da temas edilecektir.

2.3.7.1. MEKTUPLARI

Haşim Nahit'in bu başlık altında ele alınan elli üç yazısı, iki bölümde incelenebilir. Bu yazıların çoğunluğunu, *İkdam*'da (*S: 9082, 29 Haziran 1338*

- S: 9506, 5 Eylül 1339 arası 34 mektubu kapsamaktadır.) neşredilen ve kendisinin de "*Paris Mektupları*" başlığıyla tasnif ettiği yazılar teşkil etmektedir. İki yıllık (1922-1923) süreçte ve "*muhabir*" sıfatıyla Paris'ten gönderilen bu mektupların bazıları; içerik bakımından farklı türlerde değerlendirilmekle birlikte, devrin Fransız hayatının hususiyetleri yanında Türkiye'nin o dönemdeki meselelerine yabancı gözüyle bakışı da günü gününe ortaya koyması yönüyle dikkat çekici mahiyettedir.

Bu bölümde ele alınan diğer çalışmalarda ise, türün özellikleri gereği, bazı konularda, ilgili kişi ya da kurumları bilgilendirmek veya uyarmak amaçlanmaktadır. *Yeni Gazete* (*Donanmaya Dair: Muhterem Ayan ve Mebusan'a, S: 481; Maarif Nazırı Emrah Efendiye, S: 575*…), *Hâkimiyet-i Milliye* (*İstanbul Mektupları 1-4, S: 1540-1553 arası*) ve özellikle *Yeni Sabah*'ta (*Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na 1-6, S: 3347-3391 arası*) neşredilen açık mektuplarda; dönemin meseleleriyle ilgili eleştiri veya teklifler ele alınmaktadır. Nahit Erbil; *Servet-i Fünun'da (Ümidin Tahakkuku, S: 1221; Muhterem Dostum Celal Sahir'e, S: 1247*…) kaleme aldığı mektuplarda ise, hususi hayatına dair bazı kesitleri paylaşmaktadır.

2.3.7.2. GEZİ YAZILARI

Haşim Nahit'in bu başlık altında toplanan yazıları arasında, *Türk Yurdu*'nda yedi bölüm halinde ve "*Bir ihtiyat zabitinin seyahat hatıralarından*" alt başlığıyla kaleme alınan "*Irak Türkleri*" başlıklı çalışması öne çıkmaktadır. "*Seyahat*" köşe başlığı altında neşredilen bu yazıların ikincisinde "*Türk Yurdu'nun muhterem kari'lerine, Irak Türklerinin coğrafî mevkilerini gösterir bir kroki arz ediyorum*" ifadesiyle ilan ettiği ayrıntılı bir harita da yayımlayan Nahit Erbil; Irak Türkmenlerinin henüz fazlaca bilinmediği dönemlerde kaleme aldığı bu yazılarda, Irak'taki Türk varlığına tarihî, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasî açılardan yaklaşır.

Yazarın bu türe ait diğer dört yazısı ise, "*Paris Mektupları*" köşe başlığı altında verilen ve bu seyahat sırasında yazarın gözlemlerini aktaran notlardan oluşmaktadır. Paris'e giderken geçtiği Edirne'de karşılaştığı acı

tabloyu "*Yunanistan'ın işgal ettiği bir yerdeyim*." ifadesiyle başlayan yazısında gözler önüne seren Erbil; diğer üç yazısında ise, 12-17 Haziran 1338 arası altı gün süren deniz seyahatına ait notlarını ve ardından ayak bastığı Paris'e dair ilk müşahadelerini aktarmaktadır.

2.3.7.3. MÜLAKATLARI

Haşim Nahit'in "*muharrir*" sıfatının bir gereği diyebileceğimiz ve o dönemde "*Paris'te Türk Meselesi*"ni çeşitli yönleriyle sıcağı sıcağına yansıtmayı amaçlayan bu dokuz mülakat yazısında, o dönemde Türkiye adına Paris'te bulunan "*Müfide Ferid Hanım, Ahmet Rıza Bey, Ankara Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Paris Mümessilleri Ferid ve Nabi Beyler, Doktor Nihat Reşat*" gibi devlet büyüklerinin düşünceleri ve teşebbüsleri birinci ağızdan aktarılmaktadır.

2.3.7.4. HİTABELERİ

Haşim Nahit'in bu başlık altında incelenebilecek on beş yazısı dikkate alındığında; mektup türünde olduğu gibi, hem dönemin siyasî yapısını ortaya koyan hem de türün gereği olarak belli bir topluluğu harekete geçirmeyi planlayan içerikte çalışmalar olduğu görülmektedir.

Irak'a Dair yaşananların günü gününe takibi neticesinde özellikle *Yeni Gazete*'de kaleme alınan ve "*Bağdat Vali ve Kumandanı Nâzım Paşa Hazretlerine, Irak Mebusan-i Kirâme, İkdam Gazetesine, Tanin Muharriri Hüseyin Cahit Beye, Siverek Mebusu Nureddin Beye*" gibi hitaplarla kaleme alınan yazılarda; Irak'taki Türkmen varlığı üzerine tezgâhlanan İngiliz oyununa dikkat çekilip yapılması gerekenlerle ilgili teklifler sıralanmaktadır.

Türün gereği olarak belli bir topluluğu harekete geçirmeyi planlayan içerikteki çalışmalarında ise Haşim Nahit; "*Gençliğe*" hitabıyla kaleme aldığı "*Hukuk Mektebi, Veda, Bugünün Bizden İstediği, Hitabe*" başlıklı yazılarıyla, kendisi gibi tahsil hayatını tamamlayan gençliği, vatan için hizmet etmeye çağırmaktadır.

III. BÖLÜM

3. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN FİKİR DÜNYASI

Yazı hayatına Meşrutiyetin ilk yıllarında(1909) başlayan Haşim Nahit; Cumhuriyet sonrasına uzanan süreçte (1958), hem çalışmaları hem de makaleleriyle etkin rol oynar. Onun *"edebiyattan iktisadiyata, felsefeden teknik konulara"* kadar genişleyen bu fikir zenginliği, Türk düşünce tarihinin en canlı şekilde yaşandığı bir döneme rastlar. Dönemin farklı fikir cereyanları içinde kendi düşünce dünyasını kuran Erbil; çalışmalarıyla, sanatçı kişiliğinden çok, *"Türk düşünürü ve tefekkür adamı"* kimliğini öne çıkarır.[364]

Yazarın hayatındaki hareketlilik de, duygu ve düşünce dünyasındaki zenginliğini beslemiştir: Mezun olabileceği bir yaşta hukuk tahsiline başlayan Erbil; çocukluğundan gelen mücadeleci mizaçla bu olgunluğu birleştirerek, düşüncelerinin ısrarlı savunucusu olur. Bu özelliği sebebiyle meslek hayatında zaman zaman sıkıntılar yaşasa da, fikirlerinden asla taviz vermez. Matbu haldeki (çevirilerle birlikte) on üç kitabıyla gazete ve dergilerde neşredilmiş değişik türlerdeki beş yüzden fazla çalışması, "*fikir işçisi*" yönünün göstergesidir.

*"Haşim Nahit Erbil'in Fikir Dünyası"*nın değerlendirildiği bu kısımda; yazarın düşünce dünyasına ait fikir zenginliği, değişik yönleriyle ve bölümler halinde ele alınmaktadır.

3.1. IRAK TÜRKLERİ VE HAŞİM NAHİT

Haşim Nahit'in eserlerinde, Irak Türkleri davası önemli yer tutar. Yazar; meselenin Osmanlı aydınının henüz gündeminde bulunmadığı dönemlerde, bölge insanının haklarını, özellikle *Türk Yurdu* ve *İkdam'*daki seri yazılarıyla

---

[364]Bu durumu, "*Kara Gün Yazıları*" adlı kitabının önsözünde, kendi hayatındaki değişimin tefekkür dünyasına etkileri bağlamında ele alır: *"Gençliğimin ilk çağında 'ideal'in ne olduğunu bilmezken, -yaradılışım itibarı ile- bir 'idealist' olduğumu sonradan öğrendim. Yazı yazabilmek, beni sevindirmişti. Lâkin ilk yazdıklarım, benim idealime uygun değillermiş. ...Eğer o zamanki talim ve terbiye sistemimiz; felsefenin ne olduğunu, bana vaktinde öğretmiş olaydı, 'tefekkür' devrine daha çabuk ve daha kolayca girmekliğim mümkün olurdu. İşte bütün bu yoksulluklar içinde, istidadımın inkişaf edebilmesi için, yabancı bir dilde kültür yapmak çaresini, kendi kendime, arayıp bulduktan sonra, düşünmek kabiliyetim o tarzda inkişaf etti ki artık şiirle uğraşmağa imkânım kalmadı. ...Öz yaradılışıma borçlu olduğum bu keşif kuvveti, -Türk vatanının uğradığı karışıklık ve çektiği acılar ortasında- millî ve yüksek bir idealin ışığını görüp sezmiş ve beni bu ışığa doğru itmiştir."* Haşim Nahit, ***Kara Gün Yazıları*****,** Titaş B.evi, Ankara 1940, s. 59.

savunur. Iraktaki Türk varlığına *"tarihî, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal açılar"*dan yaklaşan Erbil; bu toprakların Türkiye için taşıdığı önemi, ilk yazılarından itibaren, sürekli vurgulamıştır. Irak Türkmen aydını Suphi Saatçi'nin *"Haşim Nahit'in bu makaleleri, Iraktaki Türk varlığının dünya kamuoyuna duyurulması yolunda yapılan ilk ciddî çalışmalardandır."* tespiti de, bu düşünceyi desteklemektedir.[365]

Irak Türklerine dair dönemin gazete ve dergilerinde neşredilen ve eserin kaynakçasında künyeleri verilen yetmişten fazla eser incelendiğinde, yazarın konuyu çeşitli yönleriyle ve ilmî bir bakışla ele aldığı görülür. Bu yazılarda; *"varlığı, kültürel değerleri ve tarihî perspektifiyle"* Irak Türkleri davası incelenmektedir.

3.1.1. IRAK TÜRKLERİNİN VARLIĞI

Irak Türklerinin menşei ile ilgili birçok araştırma ve makale yayımlanmıştır. Hüseyin Hüsameddin Yaşar'ın (Amasyalı Hüsameddin) *İkdam* gazetesinde kaleme aldığı *"Irak Türklerinin Menşei"* adlı iki sayılık yazısı, bu alandaki ilk çalışmalar arasında sayılır.[366]

Çeşitli yazılara inceleme konusu olan Irak, Haşim Nahit'in *"vazgeçilmez sevdası"* olmuştur. Bu toprakları Osmanlı'nın bir parçası gören Erbil; *"Bütün dünya sandığımız İstanbul'a öyle kapanmışız ki, ırkdaşlarımızın varlığından bile haberimiz yok."* serzenişiyle, aynı anlayışın İstanbul'da olmadığından yakınır.[367]

Türk Yurdu dergisinin ikinci sayısındaki yazısına, *"İlk önce size Irak Türklerinin bulunduğu yerleri göstermeliyim."* diyerek başlayan Haşim Nahit;

---

[365] Suphi SAATÇİ "Irak Türkleri", ***Tarih ve Toplum***, C. 17, S: 102,Haziran 1995, s. 37-40.

[366] "Irak" kelimesinin etimolojik olarak ele alındığı yazıda, bu topraklar üzerindeki yerleşime dair bilgiler özetlenir: *"Altay Türk hükümdarlarından Iğrak Bin Bars Bin Samur Hakan zamanında Dicle Irmağı kenarında Samerra şehri tesis olunmuştur. Daha sonra, hükümdarın adına izafeten bu topraklara 'Irak' adı verilir. Bu topraklar, Hülefa-i Raşidin devri tabiininden Basluhan zamanında da İslamla şereflenmiştir."* Hüseyin Hüsameddin Yaşar (Amasyalı Hüsameddin), "Irak Türklerinin Menşei I - II" ***İkdam***, N:8915 / 8939 6 Kanun-ı sani / 5 Şubat 1922

[367] Haşim Nahit, Bir Zabitinin Hatıralarından-1, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 3 (94), 8 Teşrin-i evvel (Ekim)1331 (1915), s.23-27

sözünün devamında, Irak Türklerinin coğrafî mevkilerini gösterir bir krokiye[368] yer verir. Bu belge ışığında, bölgedeki Türklerin yerleşim yerleriyle ilgili değerlendirmeler yapar.[369]

Bu yöreyle ilgili bilgiler, derginin yedi sayısı boyunca aktarılır. Bu genel malumat dışında, burada yaşayan Türklerin yerleşim yerleri ve nüfuslarıyla ilgili ayrıntılar da verilir. Buna göre, Irak'ın o dönemki sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, kuzey taraflardaki yerleşim yerlerinde yaşayan Türkmen nüfusun yoğunluğu göze çarpar.[370]

1923 yılı itibariyle, sayıları üç yüz bine yaklaşan Irak Türkleri, ne zaman ve hangi yolla Irak'a gelmişlerdir? Haşim Nahit; o gün itibarıyla hakkında çok az bilgi sahibi olunan Irak Türklerinin buraya gelişiyle ilgili, *"Osmanlı saltanatı döneminde"* ve *"Asya steplerinden Batıya göçler devresinde"* bu topraklara gelip yerleşildiği tezleri üzerinde durmuştur.

Ancak yazar; *"Osmanlı saltanatının IV. Murat döneminde buraya yerleşildiği"* tezini eksik bulur. Zira Irak Türklerinin, Osmanlının ilk dönemlerine hatta Selçuklu Türklerine benzemeyen karakteristik özellikleri vardır. O halde, *"İran-Azerbaycan yoluyla ve muhtelif zamanlarda Irak'a gelip yerleşmiş oldukları"* tezi, akla daha yatkındır. *"Erbil, Telafer, Karakoyun, Salâhiye kasabalarının Türkçe lisanlarındaki Azerî etkisi ve Türk millî geleneklerinin en eski şekliyle muhafaza edilmesi"* de, ikinci delilin inandırıcılığını artırır.

---

368 Haşim Nahit, Bir Zabitinin Hatıralarından -2, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 4 (95), 22 Teşrin-i evvel (Ekim)1331 (1915), s. 58-62
Bu krokinin orijinali ve Mühendis Hasan Bey'in Latin alfabesine aktardığı çizimi, çalışmamızın "belgeler-fotoğraflar" bölümünde Ek-8 olarak verilmiştir. Aynı belge, Yeni gün'deki yazısında da yayımlanmıştır.

369 *"Bilirsiniz ki İstanbul'dan Bağdat'a kadar uzayan bir (posta yolu) var. Şimdi haritayı alıp Dicle'nin sol sahilinden geçen bu yolu takip etmek üzere Musul'dan Bağdat'a kadar bir çizgi çiziniz. İşte bu çizginin uzandığı yerlerde, yani posta yolunun uğrağında bulunan nahiye, kaza, sancak merkezi ahalisi hep Türk'tür!"* Haşim Nahit, Şimalî Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N:80, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1334 (1918), s. 1-2

370 Söz konusu tabloda verilen yerleşim yerleri ve nüfusları şöyledir: *Nakliyekün (6000), Nebi Yunus (Ninava) (5700), Karakoyun aşiretine mensup köyler (6800), Erbil (32000), Altunköprü (5000), Kerkük (58000), Kerkük civarındaki köyler (6000), Dakuk (4000), Dakuk civarındaki köyler (5500), Tuzhurmatı (7500), Salahiye (Eski Kifri) (35000), Bayat aşiretine mensup köyler (8700), Salahiye civarındaki köyler (5800), Karatepe (3500), Deli Abbas (4000), Hanekin (18000), Mendeli (15000), Şehriban (7500), Kızlarabat (5000), Bedre (7500), Horasan (2500)* Haşim Nahit, Irak Türkleri -1,***Türk Yurdu***, C. 9 S:1, 15 Mart 1339 (1923), s. 30-31

"*Şimalî Irak*" adı verilen Irak Türklerinin coğrafî varlığını ve buraya nasıl geldiklerini bu şekilde ortaya koyan Haşim Nahit; "*şeytanet-i siyasiye*" diye adlandırdığı Batının o "*kalem diplomasisi*"ne karşı bunların yeterli olamayacağının farkındadır. Bu nedenle; Iraktaki Türk varlığını, *"Türklerin Orta Asya'dan gelip Irak'a yerleşmiş ve orada kökleşmiş olduğunu gösteren tarih delili"*i[371] ve *"oradaki halkın mevcudiyetine dayalı canlı Türk varlığı delili"*i[372] ile de ispatlamaya çalışır.

Nahit Erbil'in *"Irak Türklerinin varlığını ilmî delillerle ortaya koyma"* hususundaki gayretleri, davasındaki kararlılığının göstergesidir. Bu hassasiyet, Irak Türkleriyle ilgili her konuda mevcuttur.

3.1.2. IRAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

Lozan Konferansı sürecinde, Avrupa ve İstanbul gazetelerinde,[373] Iraktaki Türkler ve "*Musul Petrolleri*"ne dair farklı fikirler içeren yazılara yer verilmektedir. Bu yazıların çoğunda, "*Petrol Ticareti*"yle "*Türk milliyeti*" meselesi birbirine karıştırılarak verilir. Böylece konu, iktisadî ve siyasî bir ortama çekilmek istenir. Haşim Nahit, konunun başka taraflara çekilerek asıl mecrasından çıkartılmasına yönelik teşebbüslere karşı tepkilidir.[374] Bu

---

371 Konuyla ilgili, Vital Cuinet'in "*Asya Türkiyesi*"deki, Musul Vilayeti Türkmenleriyle ilgili şu tespitlerine yer verilir: *"Menşeleri Türkistan olan bu Türkmenler, Elcezire'ye ve Asya-yı Suğra'ya, Selçuk Türklerinden ve tabii ki Osmanlı Türklerinden evvel hicret etmişlerdir. Ahlâk ve tabiatları, libas itibariyle de biraz benzedikleri Kürtlerinkine biraz benzese de, Türkler umumiyetle daha halim, misafirperver, açık kalpli ve daha sahib-i haysiyettirler. Lisanları Türkçedir ve bilhassa Musul Sancağında, Dicle'nin şark sahilinde intişar etmişlerdir (yayılmışlardır)."*

372 Yazar, "lisanıyla, edebiyatıyla, anane ve âdâtıyla, sınaî ve medenî eserleriyle", burada bir Irak Türkmen halkının yaşadığını ispatlamak için, aşağıdaki etnografik delilleri de sayar: *"Yemek içmek, mesken, elbise, süs, muharebe silahları, sulh zamanında kullanılan aletler, kara ve deniz avcılığı, ziraat, sanat aletleri, mübadele, nakliye vasıtaları, bayram, dinî merasim, her nevi oyun, az çok inkişaf etmiş sanatlar, ferdin, ailenin, cemiyetin (toplumun) maddî hayatında tezahür eden ve cemiyetin mümeyyiz (belirgin) izlerini gösteren her şey, âdetler, örfler, ahlâkî ve lisanî farklar…"* Haşim Nahit, Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N: 72, 15 Teşrin-i evvel (Ekim)1334 (1918), s. 1-2

373 Bu dönemde konuyla ilgili neşriyatta bulunan yevmi İstanbul gazetelerinden bazıları şunlardır: *"Alemdar, Doğru Yol, Donanma, Genç Türk, Hak, İçtihat, İfham, İkdam, Sabah, Tanin, Tanzimat, Yeni Gazete, Yeni Tasvir-i Efkâr"*

374 Tepkisini de, özetle, şu şekilde ifade eder: *"Kurun-ı Vusta'da (Orta çağ), Derebeylik zamanında esir insanların çiftlik eşyasından addedildiği tarzda, Iraktaki Türk milliyeti meselesinin petrol ticaretine karıştırılmamasını istiyoruz. İstiyoruz ki, Türkiye ve Avrupa vicdan-ı umumisi, yalan yanlış münakaşa edilen şu konunun mahiyetine vakıf olsun."* Haşim Nahit, Şimalî Irak Türkleri (Lozan'da Türk Murahhaslarına), ***İkdam***, N: 9235, 2 Aralık 1338 (1922), s. 1

tepkisi; Irak Türklerinin varlığını, milleti bir arada tutan kültürel değerlerin teşekkülüne ve devamlılığına bağlamasından kaynaklanır. Bunu da, üç bölümde ele alır.

3.1.2.1. DİNÎ VE AHLÂKÎ YAPI

Haşim Nahit; Irak Türklerinin toplumsal yapısının temelini, din duygusunun oluşturduğunu belirtir. Bu dinî tesirin yoğunluğunu *"Herhangi birine -Nesiniz, hangi millettensiniz?- diye sorulsa, -Müslümanım!- cevabıyla karşılaşılır."* tespitiyle ortaya koyar. Yazar, bu durumu, İslam'ın kesin kaidelerinin Iraklıların fıtratı haline gelmesiyle açıklar. Hatta halkın, hükümetin nizamî mahkemeleri varken hukukî itilaflarında müftülere danışmasını, buradaki dinî yaşayışın yoğunluğuna örnek gösterir.[375]

Aynı anlayışın ahlâkî yapıda da görüldüğüne değinen Erbil; dinî tezahürlerin etkisiyle, "*İslam ahlâkı*"nın içtimaî hayatı şekillendirdiğine dikkat çeker. Yazar, Anadolu'nun hilm (yumuşaklık) ve sükûnuna dayalı ahlâkî yapısına karşılık, Irak Türk'ünün İslamî ahlâkının huşunetle (sertlikle) tecellisini, yine aynı ahlâkî anlayışla açıklar.

Nahit Erbil; aile yapısında da, kadın ve erkeğin duygu-düşünce birliğine dayanan sağlam temeller üzerine kurulduğunu belirtir. Erkek, dışarıda rızkını temine çalışırken; kadın da, evini idare eder.[376] Bu birlikteliğin aile fertlerini her türlü fuhşiyattan[377] koruduğunu söyleyen Nahit Erbil; halkın nazarında

---

375 Haşim Nahit, Irak Türklerine Dair Son Bir İzah, ***Türk Yurdu***, yıl:5 C. 9 S: 9 (100), 31 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.58(2800) 62(2804)

376 Ancak Haşim Nahit, kadının köy hayatındaki yaşamının hiç de kolay olmadığını şu sözleriyle ortaya koyacaktır: *"Sabahleyin herkesten evvel yatağından fırlayarak çalışmaya gidecek, erkeklerin yemeğini hazırlayıp onları doyurduktan sonra ekseriya nasibi olan sefih artıklarını bazen oturup yemeğe de vakit bulamayarak bir parça kuru ekmeği kemire kemire o da onlar gibi çalışmaya giderek, fakat akşam yemeğini de yetiştirebilmek için onlardan evvel eve koşmaya mecbur olan ve eğer geç kalırsa yahut bir kusuru olursa yine yüzünü yakacak sillelerin, kemiklerini kıracak tekmelerin altında ezilen, inleyen zavallı kadınlar!"* Haşim Nahit, Elcezire Mektupları-1 Kadın Hayatı, ***Mehasin*** N: 7, Mart 1325 (1909), s. 516-520

377 Haşim Nahit, bununla ilgili karşılaştığı iki vakayı, başka bir yazısında şöyle aktarmaktadır: *"Erbil'de bir genç hem anasını hem de anasıyla münasebette bulunanı bir günde ve bizzat katletti. Yine iki kardeş, hafif meşreplik eden amcalarının kızını bir gece kasabanın haricinde boğazladılar. Bu zavallı kızın bugün mezarı bile yoktur."* Bk. Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.112

ayıp sayılan *"talak=boşanma"* ve *"taaddüd-i zevcat=çok eşli evlilik"* hadiselerinin de yok denecek kadar az olduğunu ifade eder.

Haşim Nahit'e göre, edebiyat ve şiire meraklı Irak Türk'ü, bireysel ilişkilerinde o kadar mütevazı değildir. Anadolu'nun ova halkındaki iç hayatı gizleyen vakarlı sükûtuna karşın, Irak Türklerinde, görünmeye fırsat arayan bir gurur ve hassasiyet göze çarpar. Yazar; bu durumu, Irak Türklerinin samimî hallerinin yansıması olarak görür.

Görünüşte menfî sayılabilecek *"zillete yakın tevazu ve riyakârlıklara asla taviz vermeme"* halinin Osmanlıya duyulan tarihî bağlara dayalı muhabbeti gölgelemediğini belirten Nahit Erbil; bilakis Irak Türklerinin memurlar ve yolcular arasında tesadüf ettikleri Osmanlılara karşı, bütün muamelelerinde içten bir sevgi beslediklerini ifade eder. Bu sevginin gereği olarak, Irak Türkleri, Osmanlıdan gelen misafirlerini ihtişamlı saraylarında ağırlamaktadır. Hatta Osmanlıya karşı öyle derin sevgi vardır ki henüz milliyet duygusu oluşmamış Iraklılar, hâlâ kendilerini Saltanatın manevî bir parçası gibi görmektedir.

3.1.2.2. DİL, SANAT VE EDEBİYAT ANLAYIŞLARI

"Irak Türkleri, aile ocaklarında ve içtimaî hayatlarının bütün tezahürlerinde Türkçe konuşur." tespitiyle konuya giriş yapan Haşim Nahit; bu lisanın şivesini, *"İstanbul-Konya-Ankara Türklerininkinden ziyade, Azerbaycan'ınkine daha yakındır."* diye tarif eder.[378]

Güzel sanatlara gelince, belirleyici unsurun *"İslamî düşünüş ve yaşayış"* olduğunu söyleyen Nahit Erbil; Irak'ta, insan sureti dışındaki resim ve heykeltıraşlığın, ayrıca yöresel unsurların etkisindeki *"mimarlık, nakış, oymacılık"* gibi sanatların geliştiğine değinir.[379]

---

[378] Yazar, konuyla ilgili fiil çekimlerinden *"giderem=gidiyorum, gidersen=gidiyorsun, gediri=gidiyor"* ve günlük yaşayışa dair farklı kullanımlardan *"nene=anne, emmi=amca, dayza=teyze, yigirmi=yirmi, yemek=aş, yev=ev"* örnekler vermiştir. Haşim Nahit, Bir İhtiyat Zabiti-3, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C.9 S: 5 (96), 5 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.75-80

[379] Haşim Nahit, Irak Türkleri -3,***Türk Yurdu***, C. 9 S:3, 15 Mayıs 1339 (1923), s. 84-97

Irak Türklerinin edebiyat mahsulleri üzerinde de duran yazar; Osmanlıdaki havas (soylular) ve avam (halk) edebiyatı gibi, burada da iki edebî zümrenin birlikte devam ettiğine işaret eder.[380]

Erbil; Irak Türklerinin halk edebiyatını, hem muhteva zenginliği hem de taşıdığı bedii zevk yönleriyle ele alır. Bu zenginlik, daha ziyade, koryat "*gazel*" ve şarkılarla "*beste*" ortaya konulmuştur. Söz konusu türler, sadece Irak Türklerinin bedii zevkini değil, birçok Türk yöresine göre daha ince, daha ahlâkî ve daha temiz bir aşkın lirizmini taşır.[381]

Tespitlerini bir adım daha ileriye taşıyan yazar; Kerkük havalisinde nesilden nesile aktarılan bu temiz duyguların, zamanla, Kerkük ile Urfalılar arasında "*dayı-yeğen*" şeklinde samimî bir diyaloğa dönüştüğünü iddia eder. İddiasını destekleyen iki canlı belgeyi de, lehçe ve şarkılar olarak sıralar. Irak Türklerinin lehçesiyle Urfalınınki birbirine o kadar benzemektedir ki bir Urfalı ile bir Iraklının karşılıklı sohbetlerinde, bu durum açıkça kendisini gösterir.[382] Hatta bu koryat ve şarkılar vesilesiyle, hemşerisi Ahmet Haşim'e de gönderme yapan Erbil; Göl Saatleri'ndeki ince lirizmin benzerinin, bu koryatlarda da mevcut olduğunu belirtir.[383]

---

380 Yazara göre *Fuzuli, "Şark'ın canlı anane ve hurafelerini hemşerilerinin şivesiyle terennüm etmiş" olduğu için halk tabakasına inmiş ve divanı da, Irak Türkmenleri arasında elden ele dolaşmıştır. Ayrıca Nedim, Baki, Nabi, Veysi gibi sanatkârlarla Süleyman Çelebi'nin "Mevlid-i Şerif" kitabı ve "Âşık Kerem, Âşık Garip, Âşık Ömer" gibi aşk destanları; evlerde, divanhanelerde okunmaktadır. Hatta Mevlidin "Geldi bir akkuş kanadıyla revan" gibi heyecan dolu mısraları, Iraktaki Türk lisanıyla, "duygulu bir söyleyişe" dönüşmektedir*. Haşim Nahit, Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8897, 22Aralık 1337 (1921) s.4

381 *"Ettiler hayâ bular (bunlar demek) / Benzeri (benziyor) aya bular / Menim (benim) bu süt gönlüme /Vurdular maya bular."*

Yazar, yukarıdaki dizelerde, "genç ve zinde bir ruhun, çaya inen sevgililer karşısında birdenbire garip bir heyecanla titreyişinin; beyaz, durgun bir süt tabakasının yeni bir mahiyetle kaynaşıp köpürmesi kadar güzel" ifade edildiğini belirtmektedir.

Haşim Nahit, Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, ***İkdam***, N: 8904, 29Aralık 1337 (1921) s.3

382 Yazar, aşağıda verilen şarkıdaki ahengin, hem Urfalının hem de Iraklı Türk'ün yüreğini aynı tesirle heyecanlandırmasını, bu ortak hissiyatın bir göstergesi sayar: *"Aman yâr değme mene / Ne dedim küstün gene / Evleri yol üstüydü / Kemeri bel üstüydü / Her gün gel buradan savuş / Koy desinler dostuydu"*

383 Yazar, aşağıdaki dizelerde *"âşığın, sevgilisiyle Bağdat'a gidebilme hayali"ni dile getirildiğini ifade eder:*

"Bağdat'ın yollarında / Su durmuş göllerinde / Bir çift kol bağ (bilezik) olaydım / Yârimin kollarında"

Haşim Nahit, Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, ***İkdam***, N: 8990, 27 Mart 1338 (1922), s. 4

Ahmet Haşim, yukarıdaki dörtlüğü de örnek göstererek, Haşim Nahit'in bu yazılarını övücü şu sözleri sarf eder: *"Bu Iraklı ateşin şair, Irak Türklerine dair İkdam'da neşrettiği makale silsilesinde, Irak Türklerinin menşei, maişeti ve âdetleriyle beraber, nalân ruhlarını da tespit etmiştir. Bu manzum*

Makalelerinde başka koryat ve şarkılardan da örneklemeler yapan Haşim Nahit; Irak Türklerinin millî ve bedîî vicdanından doğmuş bu dörder mısralık şiir parçalarında, koskoca bir hissiyat âleminin ortaya konulduğunu belirtir. Bu koryatlarda insanlar; *"ızdırapları, sevinçleri, emelleri ve bütün hayatî beklentileriyle"* ve canlı olarak yaşatılmaktadır.[384]

Irak Türklerinin "*dil, sanat ve edebiyat*" alanlarındaki zenginliğini birçok yazısında gündeme getiren Erbil; böylece, "*anlatıldığından çok daha geniş ve zengin*" bu dünyanın canlılığını araştırmak isteyenlere de kapı aralamaktadır.

3.1.2.3. İKTİSADÎ YAPI

Haşim Nahit; Irak Türklerinin iktisadî yapısıyla ilgili kapsamlı değerlendirmelerine, *Türk Yurdu*'ndaki yazılarında yer verir. Bu yazılarda, bölge insanının; kültür seviyesinde olduğu gibi, iktisat sahasında da Araplara ve Kürtlere karşı mutlak hâkimiyetinden söz edilir. Yazar; bu düşüncesini, tarım ve hayvancılık (koyun beslemeye müsait arazide büyük sürüler teşkil etmek, şehrin civarındaki arazileri ekip işlemek) ile esnaflıktan (saatçilik, demircilik, dülgerlik, dokumacılık, terzilik, saraçlık, kunduracılık) ve ticaretten (sebzevanlık, kasaplık, bakkallık, eşya satışı) verdiği örneklerle ortaya koyar.

Nahit Erbil, Irak Türklerinin "*iktisadî kabiliyet*"inden başka, ülkenin zengin petrol kaynaklarının da ekonomiye katkısını vurgular. "*Avrupa'nın iştahını kabartan*" Kerkük ve Mendeli petrolleri, bölge halkının iktisadiyatında önemli unsurlardandır.

---

satırlarda, taşlıklı sarı ovalar ortasında asır görmüş hanlar, suları kayalara çarpıp köpüren çayların kemerleri altından geçtiği harap taş köprüler, bağlar, bahçeler, sazlar ve sûsenler, o diyarın elvahını câbecâ gösterir; bu bağ ve bahçelerde, ipekli, sırmalı dört peşli entari giyinmiş, beli altın kemerli, keskin karanfil kokan çatık kaşlı levent ve mağrur maşukaların şem-i aşkında pervaneler gibi yanan, bahtlı veya bahtsız âşıkların taraf taraf ah u figanı işitilir." bk., Ahmet Haşim, Şiirde Vatan, ***Dergâh Mecmuası*****,** C. 11, N: 18, İstanbul: 5 Kanun-ı sani (Ocak)1338 / 1338 (1922), s.82-83

[384]Haşim Nahit, Dicleli iki aşığı anlattığı bir hikâyesinde, Osman Çavuş'un ağzından, Süheyla için de benzer koryatları söyletmiştir: *Ay çıktı dağa düştü / Hızmân dudağa düştü / Hızman kaldır bir öpem(öpeyim) /Yolum uzağa düştü!*

Haşim Nahit, Dicle'de Bir Kayık Âlemi (Ahmet Haşim'e ithaf), ***İkdam***, N: 8914, 8 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 3

Yazar, konuyla ilgili değerlendirmelerini; Irak Türklerinin "*çalışkan ve müteşebbis*" bir yapıya sahip olduğu, bunun için de *"değişik coğrafyalarda farklı iktisadî teşebbüslerde"* bulunduğuna dair tespitleriyle noktalar.[385]

3.1.3. IRAK TÜRKLERİNİN DAVASI

Irak Türklerinin varlığını kültürel değerleriyle tespit eden Erbil; Avrupalı milletlerin ve özellikle İngiltere'nin bu topraklar üzerinde sahneye koyduğu oyunlar üzerinde durur.[386] Yazar, sömürgeci Avrupa'nın gözüyle bakıldığında, bu durumun normal karşılanması gerektiğini belirtir. Irak'ta Avrupa'nın iştahını kabartan üç servet -hem de fazlasıyla- bulunmaktadır: *"Su, toprak, petrol"*

Yazara göre, Dicle Vadisi'nin batı kısmındaki Erbil ovası; tarih boyunca, Asur ile Babil medeniyetlerinin (Nineva bahçeleri) beşiği olmuş bereketli topraklardır. Mısır'ın, Nil vadisini yüz defa gölgede bırakacak şekilde, buğday ve arpanın bire yüz hatta bire yüz elli verdiği bu arazi; bütün dünyanın *"Zahire Ambarı"*dır. Zamanla çoraklaşan bu arazi, Fırat ve Dicle'nin suyuyla birleştiğinde, ilk medeniyet devirlerindeki gibi, yine hayat ve bereket kaynağı olacaktır.

Nahit Erbil; Avrupa'nın Irak iştahını kabartan diğer önemli unsurun da, zengin petrol madenleri olduğunu söyler. Batum'dakinden daha derin ve zengin petrol madenleri; öylesine bereketlidir ki bazı yerlerde, kendiliğinden fışkıran su misali, akıp gitmektedir. Ne yazık ki Amerikalı mütehassısların *"Batum petrol tabakası bir gün nihayet bulduğu hâlde, Irak'ınki yine bakidir çünkü bu, daha derin ve daha zengindir."* dediği petrol yatakları, buradaki

---

385 *"Irak'ta bir Ankaralı bir İstanbullu, bir Adanalı Türk taciri yoktur. Lâkin Irak'ın Türklerle meskûn olmayan yerlerinde, Suriye'de, Anadolu'da bir tahkikat yapsanız bütün bu yerlerde Iraklı Türklerden birkaç kişi bulabilirsiniz." Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için şu yazılara bakılabilir:* Haşim Nahit, Irak Türkleri -3,***Türk Yurdu***, C. 9 S:3, 15 Mayıs 1339 (1923), s. 84-97; Irak Türklerine Dair Son Bir İzah, ***Türk Yurdu***, yıl:5 C. 9 S: 9 (100), 31 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.58(2800)-62(2804); Irak'ın Tabii Servetleri, ***İkdam***, N: 9248, 15 Aralık 1338 (1922), s. 3; Şimalî Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N:80, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1334 (1918), s. 1-2

386 Konuyla ilgili tespitini, Ernest Lavisse'in Birinci Dünya Savaşından önce yazdığı kitabından hareketle, ortaya koyar: *"Eski Türkiye'nin mirası arasında yabancıların birinci derecede göz diktiği yer, Iraktır. Hatta bu, Alman iktisadiyatı kadar, savaşın çıkmasında etkili bir sebeptir."* Haşim Nahit, Irak'ın Tabii Servetleri, ***İkdam***, N: 9248, 15 Aralık 1338 (1922), s. 3

Türklerin siyasî kaderini hep olumsuz etkilemiştir. Bu durum, sadece İngiltere ve Almanya değil, Fransa, İtalya, Rusya hatta Amerika tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Osmanlının bu duruma seyirci kalmasına içerleyen Haşim Nahit; daha sonra yapılan iyi niyetli birkaç teşebbüsün bile Irak'ın aleyhine sonuçlanmasının, burada yaşayan Türkleri kaçınılmaz bir sona doğru sürüklediğini belirtir.[387] Böylece Irak; bir taraftan Nil Vadisi'ne yüz defa üstün bir ziraat kabiliyeti, bir taraftan da bütün petrol tacirlerinin ihtirasını tahrik edecek derecede zengin petrol serveti dolayısıyla, *"Avrupa'nın keyif sofrasının iştahlı bir mezesi"* olmaktan kurtulamamıştır.

IV. Murat zamanında "*Osmanlı toprağı*" olan ve üç vilayet "*Musul, Bağdat ve Basra*" şeklinde idare edilen Irak; Cemiyet-i Akvam eliyle ve "*tedricî*" olarak, Saltanat idaresinden koparılır. Sömürü ihtirasıyla yanıp tutuşan Avrupa'nın insafına bırakılan bu topraklarda; "*Lynch Şirketi*" ve "*Musul*" sorunuyla, "*ayrılık ateşi*" körüklenmiş ve "*evlâd-ı vatan*" olan bu Türkmen diyarı, Osmanlının bağrından koparılıp "*Avrupa'nın kurtlar sofrasına*" terk edilmiştir.

3.1.4. LYNCH ŞİRKETİ MESELESİ

Lynch şirketi; bir yandan yolcu taşımacılığı yaparken, diğer yandan İngilizlerin asıl gayesi olan misyonerlik faaliyetleri yürütmektedir. Konuyu, İstanbul matbuatındaki haber ve yorumlardan öğrenen Haşim Nahit; hemen harekete geçer ve hissiyatını gazete sütunlarında paylaşır.[388]

---

387 *"Irak kıtasını ecnebî hükümetler bizden daha iyi bilmektedir: Tüccar ve gemici olan İngilizler, Hindistan'ı müstemleke hâline getirdikleri günden beri Basra Körfezi'ne sokuldular. Dicle Nehri'nde vapur işleten İngiliz 'Lynch' Kumpanyası, iktisadî teşkilâtı tedricî suretle Bağdat şehrine kadar İngiliz nüfuzuna tesis etti. Müteşebbis İngilizler Bağdat'tan Irak'ın şimal hududuna kadar bu kıtanın servet namına nesi varsa hepsini birer birer öğrenmişlerdir. Eski Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet devresinde, Irak'ın su işlerini takip eden İngiliz mühendisi 'Sir Cox'; Dicle ve Fırat'ın umur-u miyahiyesine (su işlerine) ait bütün projeleri İngiltere için hazırladı. Merhum İkinci Abdülhamit'in görevlendirdiği 1320 (1904) Alman Maden Mühendisi Groskop, Hazine-i Hassa'dan ücret alarak yaptığı fennî müşahedelerinin bütün netayicini (sonuçlarını), Alman hükümetine ve Alman gazetelerine yetiştirdi."* Haşim Nahit, Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-6, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 8 (99), 17 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.116-122

388 *"Lynch işinin mebdeini ben de bilmiyorum; lakin bir gün Tanin Gazetesinde bu meselenin menafi-i Osmaniye'ye muvafık olmadığına dair bir makale gördüm. Onun üzerine evvelemirde bir mektupla*

Yazar; meselenin çıkış noktasında, *"Dicle'de İdare-i Bahriye vapurları varken bunları Lynch şirketine satmakla kendi menfaatine hizmet ettiğini düşündüğü Abdülhamit'i"* suçlar.[389] Ona göre bu durum, bir sözleşme haline bile getirilememiş ve Hükümet-i Osmaniye'nin kendi karasularına karşı yapılmış bir "*tecavüz-i alenî*"dir.[390]

Lynch şirketi; deniz taşımacılığı adıyla, Bağdat'tan Irak'ın şimal hududuna kadar olan bölgenin servetinin tamamını öğrenmiştir. Sonra da, misyonerlik yoluyla[391] İngiliz kültürünün yayılmasını sağlayarak, Irak'ın tabii zenginliklerinin İngiltere tarafından sömürülmesine hizmet etmiştir.

Yaşananlar; İngilizlerin, Hindistan'ı müstemleke hâline getirdikleri günden beri, Basra Körfezi'ne sokuldukları sistemli bir sömürgecilik sürecidir. Erbil; Hüseyin Cahid'e hitaben kaleme aldığı yazısında, eski dünyanın zahire ambarı Mezopotamya'nın, birilerinin menfaati uğruna, İngilizlere "*peşkeş*" çekildiğinden[392] yakınır. Hâlbuki bu korku ortamının hem sebebi, hem de bundan çıkış yolu; hükümetin bu belirsiz tutumundan kurtulmasıyla ilgilidir.[393]

Haşim Nahit, bu olumsuz havanın bertaraf edilmesi için, her kapıyı zorlar. Bu amaçla, "*Çırağan Sarayı'nda toplanmış Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye'ye çağrı"* mahiyetinde bir açık mektup kaleme alır. Burada *"hazine-i maliyenin*

Hüseyin Cahid Bey'e müracaat ederek (Irak tehlikede!) diye bağırdım. Bir gün sonra artık sözlerimi söylemeye müsaade eden Yeni Gazete'ye koştum, bildiklerimi yazdım."
Haşim Nahit, Lynch Meselesi, ***Yeni Gazete***, N:465, 11 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s.1

389 Haşim Nahit, Dicle ve Fıratta Seyr-i Sefain, ***Yeni Gazete***, N: 439, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3-4

390 Haşim Nahit, Lynch Kumpanyası, nafî mi değil mi, ***Yeni Gazete***, N: 440, 16 T.sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

391 Yazarın şahit olduğu iki hadise de, bu tespiti doğrulamaktadır: *"Dicle'de seyahat ettiğim bir İngiliz vapurunda, vapur musluğunda abdest alan ihtiyar bir Arab'a gözüm takıldı. Zira tayfalardan biri hemen yanına gelip (Hacı, hemen yerine otur, kaptan yoklama yapıyor.) diye uyardı. İhtiyarın elini yıkamakta devam ettiğini görünce, koridordan geçen bir başka İngiliz'e ihtiyarı gösterip bir şeyler konuştular. İhtiyarı kolundan çekerek arkasından ittiler. Mütecavizlerin yumruk darbeleriyle yere yığılan ihtiyarı, iki kolundan tutup sürükleyerek götürdüler. Yine Lynch vapurları; bazı gecelerde, büyük bir binanın karşısında saatlerce tevakkuf edip mütemadiyen kendi sallarıyla sahile sandıklar çıkarırdı. Acaba bu sandıklar neydi? Kerkük'ten eşya mı kaçırıyorlar, Bağdat'a gizli gizli hediyeler mi getiriyorlardı? Belli ki yasak şeylere dair bir sevkiyattı bu."* Haşim Nahit, İngiliz Tehlikesi-Irak Ehline, ***Servet-i Fünun***, S: 1229, 11 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 102-105

392 Haşim Nahit, Tanin Ser Muharriri Cahit Beye, ***Yeni Gazete***, N: 452, 28 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

393 *"Ahali, niçin birbirini kırsın? Buna karşı birçok esbap; maarifsizlik, işsizlik vesaire dermiyan olunabilir. Lakin bunun en iptidai ve mühim sebebi, hükümetsizliktir: Kuvvet ve hüsn-i idare-yi kuvvet. Hükümetimizin Irak'ta kavi ve adil olacağı gün, efradın uzvî say ve amelini hissedecekleri ferda-yı Turanî'dir."* Haşim Nahit, Dicle ve Fırat: Seyrisefain (Hatt-ı Irakiyenin İstikbâli "Irak Mebusan-ı Kirâme"), ***Yeni Gazete***, N: 442, 18 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

hakkı olan Dicle ve Fırat nehirlerinde vapur işletmek imtiyazının Lynch'a veya Mösyö Vitali'ye satılmak istenmesinin hikmetinin ne olabileceğini" [394] sorar. Ancak, kendisine konuyla ilgili hiçbir cevap verilmez. Bu durumu, Hüseyin Cahid'e yazdığı ve *"mebuslarımız da okusun"* ibaresi ilave edilmiş mektubunda tekrar gündeme getiren Erbil; Heyet-i Vükela'nın şimdiki kararını düzeltmedikçe bu meselenin de asla halledilemeyeceğini vurgular.[395] Zira hazinenin deniz taşımacılığı yapan sekiz vapuru varken, Lynch'ın üç vapurundan iki şilin fazla gelir elde edip sonra bunun bir şilinini Lynch'a veya onun yerini tutacak birine vermek, "*fahiş*" bir hatadır.[396]

Lynch meselesiyle ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Siverek Mebusu Nurettin Bey; *"Hükümetin ticaretle bizzat ilgilenmesi menafi-i siyasîyeye uygun değildir."* ifadesiyle başlayan uzun bir beyanat yayımlar. Haşim Nahit; bu beyana dair cevabî yazısında, buradaki fikirlerin yanlışlığını ve konunun çözümü adına yapılabilecekleri tahlil eder.[397]

---

394 Haşim Nahit, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye'ye, ***Yeni Gazete***, N:449, 25 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 2

395 Yazar, tam da bu günlerde *"bazı kişilerce millî menfaatlerin Lynch şirketine peşkeş çekildiği dair söylentiler"* işitmektedir. Bunun üzerine, daha önce gördüğü kâbus gibi rüyayı aktarır: *"Şimdiye kadar hiç görmediğim muhteşem binaların tahdid ettiği geniş, kalabalık bir caddedeyim. Her tarafta insanlar... Bu, bir Avrupa memleketiydi. Acaba bu insanlar niçin toplanmışlar? Nazarlarımla şu halkın nereye gittiklerini takip ettim. Bir noktada insanların muazzam binaya girip çıktıklarını görerek hemen içeri daldım. Müzeyyen bir salon, büyük bir masanın etrafında birçok Museviler birikmiş ve masanın önünde şişman, başı açık çehresiyle siyah, kalın Latin hurufatıyla (lynch) yazılı bir herif elinde tuttuğu koca şapkasından demet demet kâğıtlar çıkararak gelenlere tevzi ediyor. Yanımdakine sordum:*
-Şu kâğıtlar ne? -Dicle ve Fırat Şirket-i Osmaniyesi'nin hisse senedatı, herkes hissesini alıyor, dedi.
Ve fesli olan bu adam Musevi'ye takarrüb ederek yavaşça, -Mösyö, hani ya benimki! diyerek elini uzattı.
Ben kemal-i gayz ve nefretle yumruklarımı sıkarak: - Al, dedim, alçak! -Şırak!
Karyolanın sert demirlerine çarpan elimin can-hıraş acısıyla uyandım: Vücudum ter içinde, kalbim şiddetle çarpıyordu. Seherin ilk fıtrat-ı nuru perde aralarından süzülerek heyecandan açılmış gözlerimi selamladı: -Oh, dedim, şükür yarabbi, ne fena bir rüya!" Haşim Nahit, Rüya, ***Yeni Gazete***, N:442, 18 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

396 Haşim Nahit, Lynch Meselesi, Hüseyin Cahit Beye, ***Yeni Gazete***, N:450, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

397 *"**1**-Hükümet ticaret etmemelidir, diyorsunuz. Almanya Hükümeti, sizin müdafaa ettiğiniz nazariyeyi fiilen reddediyor. Eğer biz de, İngilizler gibi, menafi-i milliyeyi takdir eden efrada malik olsaydık, o zaman belki hükümet-i Osmaniye'nin teşebbüsüne gerek kalmazdı. **2**-Zamanımızdaki muharebatın siyasî olmaktan ziyade iktisadî olduğunu biliyorsunuz da -nasıl oluyor- o müteşebbis, zengin, tüccar âlem-i İngilizlerle bu evsafa kâmilen haiz olmayan Iraklıların müsademesi fikrinde bir mahzur görmüyorsunuz? **3**-Hükümet, Dicle'deki idare-i nehriyemizin hukuk-ı imtiyaziyesini, vapurlarını satmak fikrinde mutlak ısrar ediyorsa bunu yerlilere satsın! Böylece Irak ahaliyemiz, bir kıta-yı arzın anasır-ı şikârı olarak can çekişme dramından kurtulmuş olur."*Haşim Nahit, Siverek Mebusu Nureddin Beye ***Yeni Gazete***, N: 460, 3 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 2

Bu süreçte, umut verici bazı gelişmeler de yaşanır. Vilkoks'un gazetelere yansıyan Lynch ile ilgili ılımlı beyanatı üzerine, Meclis-i Mebusan; *"Fırat'ta iskâ-yı arazi sıralarında vapur işletmenin imkânı yavaş yavaş zail olacak ve belli dönemlerde Lynch'ın faaliyetleri akîm kalacak."* şeklinde bir açıklamada bulunur. Ardından da, "*vatanperver*" bir insan olan Nazım Paşa; *"bir elinde seyf-i celadet, öbür elinde kanun-ı adalet taşıyan bir abide"* hüviyetinde, vali ve kumandan olarak, Bağdat'a tayin edilir. Ancak Nahit Erbil'i heyecanlandıran bu ılımlı gayretler, Irak'ta esen menfî rüzgârların dağılmasına yetmez. Zira Lynch'ın "*deniz taşımacılığı kisvesi*" altındaki misyonerlik faaliyetleri artarak devam etmektedir.[398]

Bütün bu gelişmeler karşısında, Osmanlı matbuatı da ikiye bölünmüştür. Bir tarafta, *"Irak satılamaz, Iraklılar esir olamaz!"*[399] şeklinde feryatlar eden *"Yeni Gazete, İkdam, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Sabah"* gibi "*muhalif*" damgası yiyen birkaç gazete bulunmaktadır. Erbil; hükümetin bu süreçte yaptıklarını desteklemeyen gazeteleri, *"Kendi ihtiyarımızla intihar ediyoruz. 13 Mart hadisesinin kanlı, feci hayalini tekrar yaşamak istemiyorsak, şahsiyetimizi milletin uğrunda istihkâr edelim."*[400] sözüyle uyararak, düşüncelerinde ılımlı olmalarını ister. Bu "*vatanperverâne*" çırpınışların karşısında ise; her şeyin yolunda gittiğine dair tozpembe tablolar çizen İstanbul matbuatın ekserisi ve özellikle *"hükümetin borazanlığını"* yapan *Sadâ-yı Millet* gazetesi vardır. Bu genel tabloya rağmen Erbil; kısık sesle de olsa, dönemin gazete ve dergilerini, Lynch kumpanyasıyla ilgili *"cidal-i tefekküre"* çağırmaktan geri durmaz.[401]

Yazarın bu çabaları, Lynch şirketinin Irak'ta kökleşmesine ve Musul toprağının, Osmanlı'nın bağrından sökülüp alınmasına engel olamayacaktır.

---

398 Haşim Nahit, Lynch İşi, ***Yeni Gazete***, N: 456, 2 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 3

399 Haşim Nahit, Dicle ve Fırat Hakkında: İkdam Gazetesine ***Yeni Gazete***, N:447, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s.4

400 Haşim Nahit, Bizde Şahsiyat, ***Yeni Gazete***, N: 451, 27 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3

401 *"Yeni Gazete'nin açtığı sahne-i cihad ve münakaşayı, Irak'ın istikbali namına açılan cidal-i vatanperveranede, kendi hasta sesiyle yalnız kalmasına ey vatanperver Osmanlı matbuatı, müsaade etmeyin! Vazifemizi müdafaa cüreti bizi mahkemelere, zindanlara sürüklerse bu, tarih-i milliyemizde sine-i mefahir-i milliyemizi tealuk edecek murassa birer hatıra-nişin ve şeref olacak!"* Haşim Nahit, Dicle ve Fırat: Seyrisefain (Matbuat-ı Osmaniye'den Niyazım), ***Yeni Gazete***, N: 444, 20 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 1-2

Haşim Nahit; ileriki yıllarda kaleme alacağı yazılarında, bu yaşananları derin bir üzüntüyle hatırlayacaktır.[402]

3.1.5. MUSUL MESELESİ

Musul bölgesinin hem ekonomik (doğal kaynaklarıyla) hem de stratejik (Doğu bölgesi ile ulaşım bağlantısı) yönden önem taşıması; 19. yüzyıldan itibaren İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya'nın dikkatlerinin bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Hatta o dönemin Türk-İngiliz ilişkilerini savaş noktasına getiren Musul Meselesinin çözümü; İsmet Paşa ile Lord Curzon'un ortak kararıyla, Londra konferans sonrasındaki ikili görüşmelere bırakılmıştır.[403]

Haşim Nahit; "*Musul Meselesi*"nin tarihî sürecini yakından takip eder. Daha Lynch şirketiyle ilgili sıkıntılar su yüzüne çıkmadan, *Yeni Gazete*'de *"Musul ahalisinin meşrutiyeti istemediği"*ne dair bir yazı gözüne ilişir. Dâhiliye Nazırı Vekili Hakkı Bey'in *"Mademki meşrutiyeti istemiyorlar, o halde Musul halkı hakk-ı intihaptan mahrum kalır!"* beyanatını okuyunca, *Yeni Gazete*'de *"İntihabat İşleri-Cevabım"* başlığıyla, Irak halkını uyaran dört sayılık bir yazı kaleme alır.[404]

Bu arada, Cihan Harbi ve arkasından başlayan Türk Millî Mücadelesini fırsat bilen İngiltere; 1919 ve 1921 yıllarında, korkutarak veya el altından para yardımında bulunarak kendi tarafına çektiği eşraf (aşiret şeyhleri, cemaat mümessilleri…) nezdinde, Irak'ta kurdurduğu krallık için plebisit (seçim)

---

402 *"İngilizler pek nadir bir av avlamak için vahşi zevklerini sükûtlarıyla gizleyip ehemmiyetsiz bir alış veriş eder gibi Dicle ve Fırat'ta vapur işletmek imtiyazını bizden istedikleri zamanı hatırlıyorum. Mukaddesatı tahkir edilen bir genç mekteplinin bütün isyanları ve delilikleriyle o zaman ne kadar çırpınmıştım ve ne kadar yalnızdım."* Haşim Nahit, Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-5, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 7 (98), 3 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.102-106

403 Sawash H.Muhammed Ali, ***Lozan Anlaşması ve Musul Sorunu Çözümü*****,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008

404*Bu yazılarda; hemşerilerini, "ilmî cehle tercih etmemeleri" konusunda ikaz ederek, "vilayetini tanıyan ve tanıtabilenlerden teşekkül edecek bir hizb-i münevverin reylerinin memleket için en salim bir teşrih kuvveti" ve "usul-i meşrutiyeyi kabul etmemenin Irak Türkleri için bir cinayet" olacağını ısrarla vurgular.* Söz konusu yazıların künyesi şöyledir: Haşim Nahit, "Hitabelerim-1" ***Yeni Gazete*****,** N:1248, 15 Şubat 1328 (1912) s.1; Haşim Nahit, "Hitabelerim-2" ***Yeni Gazete*****,** N:1249, 16 Şubat 1328 (1912) s.1; "Hitabelerim-3" ***Yeni Gazete*****,** N:1250, 17 Şubat 1328 (1912) s.2; "Hitabelerim-4" ***Yeni Gazete*****,** N:1252, 19 Şubat 1328 (1912) s.1

uygular. İngiltere kontrolündeki bu seçim sonrasında, "*İngiliz mandaterliğinin kuklası*" Faysal da kral seçtirilir.[405]

Nahit Erbil; halkın görüş ve beklentisinden uzak bu sonucun, Türk tarafında kabul görmesinin mümkün olmadığını belirtir. Bu yüzden de, gerek Cenevre görüşmelerinde Tevfik Rüştü Bey'in, gerekse Lozan'da İsmet Paşa'nın ısrarla müdafaa ettiği fikir; Musul'da tarafsız bir plebisit *(rey-i amm=seçim)* sisteminin oluşturulmasıdır. Bu düşünce, bütün korkutma ve diplomasi oyunlarına rağmen, Musul'un Türkiye lehine oy kullanacağını bilen İngiltere'nin işine gelmez. O halde, Musul'u Lozan antlaşmasının maddeleri arasından çıkartmak, İngiltere için en kârlı sonuçtur. İngiltere'nin *"zaman kazanmaya dayalı diplomasi oyunuyla"* sürüncemede bırakılan Musul'un kaderi, Türkiye ve İngiltere delegelerin İstanbul'da, Haliç'te katılacakları toplantıya bırakılır.[406]

Erbil'e göre, işin bu noktaya geleceğini ta başından beri planlayan İngiltere; Irak mümessili olarak Haliç'e göndereceği Sir Percy Cox aracılığıyla, toplantı öncesi Türkiye'yi aciz bırakacak bir hamle daha yapar: Irak ve İran'da dağınık yaşayan Asurî, Keldanî ve Nesturîleri; Bağdat'ta yaşayan Türklere karşı örgütler. Sonra da, onların Londra'daki merkezlerinde yapılmış gizli görüşmede alınan kararla, *"Kerkük'teki ayaklanma fitili"* ateşlenir.[407]

Bu felaketi bile kendi lehine kullanmaktan çekinmeyen Sir Percy Cox; Haliç görüşmesinde, bu hadisenin Türkiye'nin acziyetini gösterdiğini iddia eder. Sonra da, bırakın İngiltere'nin Musul'u Türklere vermesini, Diyarbakır'a kadar olan yerleri de Türk hükümetinden isteme küstahlığında bulunur.

---

405 Haşim Nahit, Musul Raporunun Tahlili-2, ***Hâkimiyet-i Milliye*****,** N:1503, 18 Ağustos 1341 (1925), s.2

406 Haşim Nahit, Musul'da Ray-ı âm, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1525, 13 Eylül 1341 (1925), s.2

407 Yazar, bu süreçte yaşananları şöyle özetler: *"Oruçlu olup da dinî hissin en çok teheyyüce müsait bulunduğu bir günde, Nesturîlerin hakaretine uğrayan Türkler, buna karşılık verince, Nesturî askerler, hemen kışlaya koşar ve zabitlerine haber verirler. İşte mükemmel bir surette tertip edildiğini gösteren ahvaldendir ki o gün bütün Nesturîler toplu bir halde kışlada mevcut bulunuyorlar. Ve derhal silahlanıp zabitlerinin kumandası altında, çarşıdan binlerce halk üzerine ateş açarlar, bir gün sonra olacak bayramın hesapsız kurbanları gibi Kerkük sokakları Türk gençlerinin, Türk kadın ve çocuklarının cenazeleriyle döşenir. Çarşıyı da yağma eden Nesturîler, istediklerini aldıktan sonra, gaz tenekelerini zengin Türk mağazalarının üstüne döküp çarşıyı ateşe verirler."* Haşim Nahit, Musul Meselesi Haliç Konferansında Müzakere Edilirken Kerkük'te Yapılan Katliam, ***Hâkimiyet-i Milliye****,* N:1494, 7 Ağustos 1341 (1925), s.3

Sonuçta; bu konferans da, İngiltere'nin planladığı gibi, bir sonuç alınamadan dağılır.

İngilizler; bir yandan ayak oyunlarıyla Musul halkını korkuturken, diğer yandan da yoğun neşriyatla, tüm Avrupa ve Dünyaya Musul meselesini kendi açısından anlatarak, menfaatleri lehine bir ortam oluşturmaya çalışır. Bu duruma sessiz kalamayan Haşim Nahit; İkdam gazetesinin muhabiri olarak gittiği Paris'te, hem Irak Türkleri davasıyla ilgili broşürler bastırıp yabancı matbuatta neşrettirir, hem de konuyla ilgili İkdam gazetesinde seri yazılar kaleme alır. Bu yazıların ilkinde; Musul'un Türkiye'ye verilmesinin gerekliliğini *"tarihî, etnografik, coğrafî, askerî ve siyasî"* gerekçeleriyle izah edildikten sonra, Musul'un hem Irak hem de Türk halkı için vazgeçilemez olduğu vurgulanır.[408]

Cemiyet-i Akvam'ın görevlendirdiği Musul Tahkik Komisyonu, ilk incelemelerini esas alan gizli raporunu tamamlamıştır. Fakat İngiltere; Cemiyet-i Akvam'ın bu raporu tetkik etmesini beklemeden, *Tayms* gazetesi yoluyla, belgeyi bütün Dünya matbuatına sızdırır. Erbil; bu hareketiyle İngiltere'nin, *"Irak mandaterliğini, yöre halkını medenîleştirmek gibi insanî bir gaye için değil, sadece petrol ve pamuk istihsali maksadıyla istediğini"* açıkça ortaya koyduğunu söyler.[409]

Bununla da yetinilmeyerek; Cemiyet-i Akvam'ın eylül toplantısı öncesi, Irak kralı Faysal Avrupa'ya çağrılır. Yazara göre İngiltere; Musul'un Irak'a ait olduğunu Faysal'ın ağzından Dünyaya ilan ederek, Avrupalılar gözünde Türkiye'yi haksız konuma düşürme peşindedir.[410]

---

408 *"Malumdur ki milletler, tarih-i siyasîlerinin her devrinde tabii ve millî bir hududa malik olmak isterler. Ve bu onlar için bir hakk-ı meşrudur. Her kavim için tabii olan bu hakkı, Türkiye Devleti de istiyor. Bizim istediğimiz bir hudut-ı milliye, bir hudut-ı tabiyedir. Musul Irak'a verilirse Türk'ün nazarı o zaman Musul'a değil, ta Bağdat ufuklarına kadar uzanacaktır. Kısacası Musul, her nokta-yı nazardan bizim için, bir Alsace-Lorraine'dir. Onu bizden ayırmak ikinci bir Alsace-Lorraine faciasını ve onun mucip olduğu netaic-i vahimeyi tevlit edici esbabı (kötü sonucu doğuran sebepleri) hazırlamaktır."* Haşim Nahit, Günün Meselesi: Musul Türk'ündür, ***İkdam***, N: 9968, 2 Kanun-i sanî 1341 (1925), s. 3

409 Haşim Nahit, Musul Meselesi Karşısında, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1492, 5 Ağustos 1341 (1925), s.3

410 *"İngiltere, Irak kralı Faysal'ı Avrupalılara tasdik ettirerek, (Bir varmış bir yokmuş, Bağdat'ta bir krallık varmış!) tarzında bir tutumla, bu işe meşru ve hukukî bir şekil verecek. Sonra da Cemiyet-i Akvam karşısına çıkan Faysal, (Musul, zat-ı hastanemizin ecza-yı memalikindendir, bunu Türklere terk edemem!) diyecek ki, mevcudiyetini Avrupalı devletlerin tasdik ettiği bir krallığın hukukuna da*

Musul Tahkik Komisyonunun böylesine hareketli bir süreçte hazırladığı Musul raporunda neler vardır? Nahit Erbil; "*Irak için hayatî önem*" taşıyan iki yüz elli sayfalık raporla ilgili tetkiklerini *Hâkimiyet-i Milliye*'de,[411] ve beş bölüm (coğrafî, ırkî, tarihî, iktisadî ve siyasî) halinde ele alır.

Raporu sadece bir hudut meselesi değil *"büyük bir ülkenin mukadderatı"* olarak gören Erbil; "*Neteaiç*" bölümünde komisyonun, "*haddi aşan bir teşebbüs*"le, İngiliz misyonerliğine hizmet ettiğini belirtir. Bu durumu da; Türkiye'nin, *"Balkan dağlarından değil Cenevre taraflarından gelen kan kokusuyla"* boğdurulması gayreti olarak görür.[412]

Meseleyi İngiltere açısından da ele alan yazar; *"İngiltere'nin Musul'u işgal etmekte devam etmesinin siyasî ya da iktisadî menfaati olduğu"* yalanını Baldwin kabinesinin uydurduğuna dikkati çeker. Sanıldığı gibi, muharebe ve ihtilallarla çöküşün eşiğine gelen İngiliz sanayisini, tek başına Musul'un kurtarması mümkün değildir. Makineleri çalıştıracak Irak petrolü, iplik ve kumaş hammaddesi Dicle pamuğu olsa da; İngiliz mamullerine Dünya pazarlarının kapıları peş peşe kapandığı için, İngiltere'de hem işsizlik hem de komünizm faaliyetleri artmaktadır.[413]

"İngiltere'nin Musul'da kaldıkça, İngiltere'yi zor günlerin beklediğini" dile getiren Haşim Nahit; Musul'un -Hintlilere benzemeyen- mücadeleci fıtratıyla, İngilizlere karşı mübarezeyi (savaşı), her gün biraz daha artıracağını vurgular. Ayrıca Diyale Hattının ötesinden başlayıp Bağdat, Kerbela, Necef, Hille ve Basra'ya kadar devam eden ve merkezi İran'da bulunan *"Şii*

---

riayet edilecektir." Haşim Nahit, Musul'a Dair: Faysal Niçin Avrupa'ya Gidiyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1496, 10 Ağustos 1341 (1925), s.2

411 *Yazar, Musul sorununu, Hâkimiyet-i Milliye'de kaleme aldığı bir dizi makalede ele alır. Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Musul Raporunun Tahlili-1, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1502, 17 Ağustos 1341 (1925), s.2; Musul Raporunun Tahlili-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1503, 18 Ağustos 1341 (1925), s.2; Musul Raporunun Tahlili-3, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1505, 20 Ağustos 1341 (1925), s.3; Musul Raporunun Tahlili-4, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1506, 21 Ağustos 1341 (1925) s.3; Musul Raporu Hakkında Türk Tezi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1507, 23 Ağustos 1341 (1925), s.3-4; Musul Raporunun Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1508, 24 Ağustos 1341 (1925), s.2-3; Musul Raporunun Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1509, 25 Ağustos 1341 (1925), s.2; Musul Raporunun Son Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1510, 26 Ağustos 1341 (1925), s.2

412 "*1-Brüksel Hatt-ı İtibarîsi, 2-Irak'ın yirmi beş sene İngiliz mandası altında bırakılması, 3-İngiliz mandası devam etmeyecekse Irak'ın Türk idaresine terki, 4-Münazaunfih arazi taksim edilecekse Küçük Zap Nehrinin hudut hattı itibar edilmesi…"* Haşim Nahit, Cemiyet-i Akvam Harb İstiyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1534, 23 Eylül 1341 (1925), s.2

413 Haşim Nahit, Baldwin İngiliz Milletini Nasıl İğfal Ediyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1556, 19 Ekim 1341 (1925), s.2

düşmanlığı" ile Hicaz kıtasından Fırat ve Dicle sahillerine uzanan *"Vehabi Hareketi",* Irak çöllerindeki İngiliz askerlerini kar gibi eritecektir. Baldwin Kabinesinin bu üç büyük tehlikeyi halkından gizlediğine işaret eden yazar; İngiltere'nin bu acı gerçeklerle er geç yüzleşeceğine inanmaktadır.

Nahit Erbil'in çırpınışları; Lynch Şirketi meselesinde olduğu gibi, İngiliz misyonerliği karşısında da etkisiz kalmıştır. Doğup büyüdüğü topraklara atılan ayrılık tohumlarının yeşermesini engelleyemeyen yazar; Irak'ın hâlâ sürüp giden karmaşasını ta o zamanlarda görmüş gibi, *"Ey Irak halkı! Aranızdaki tefrika, akıbetinizi akîm (sonuçsuz) bırakacak!"* diye, feryat etmiştir.[414]

3.2. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN MİLLÎ MESELELERE BAKIŞI

Haşim Nahit'in millî meselelerle ilgili hassasiyeti, sadece Irak Türkleri davasını değil, Türkiye'yi ve bütün Türklük dünyasını ilgilendiren her konuyu kapsamaktadır. *"Annem, şerefim, hayatım"* diye hitap ettiği ve kalbinde büyük aşk beslediği Osmanlı Saltanatının düştüğü hazin durumu önceden fark eden yazar; bundan sonraki gayesini, *"necat u itilâ-yı vatan"* şeklinde tarif eder.[415]

Nahit Erbil; hedefini, "Irak'tan İstanbul'a geldiği meşrutiyet yıllarının karmaşasındaki Türkiye'yi içine düştüğü zor durumdan kurtaracak çareleri aramak" olarak ifade eder. Yazar; Saltanatın yaşadığı sıkıntılar ve bundan kurtuluş yollarını, birçok yazısında ele almakla birlikte, *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları* adlı kitabında, bütün yönleriyle ve sistemli bir şekilde ortaya koymaktadır.

---

414 Haşim Nahit, Musul'un İhdas Ettiği Yeni Vaziyet, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1542, 2 Ekim 1341 (1925), s.2

415 *"Ah, ben bu sükûtu çoktan hissetmiş ve inlemiştim. Bu bozuk maneviyat ve ahlâk ile er geç sükût edeceğimizi çoktan hissetmiş ve inlemiştim. ...Milleti kurtarmaktan başka bir gaye-i emelim yoktur. Mesele, milletin halâsına taallûk ediyor. Fikrin münakaşası haricinde hiç kimseye -ne derlerse- hiçbir cevap vermeyeceğim. ...Türkiye, senin evlâdın olan bizler, hakikat-ı azamı görmez ve seni kurtarmaya azim etmezsek hep beraber mahvolacağız."*
Haşim Nahit, Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** Giriş kısmı, s.D-R

3.2.1. OSMANLI TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Meseleyi, *"tarih şuuru"*[416] ekseninde ele alan Erbil; *"Türk-Osmanlı saltanatının kuvvetini günden güne kaybederek niçin gerilediğini anlamak için, bu kuvvetin membaına kadar gidip Saltanatın nasıl kurulduğuna bakmak lazım."*[417] sözüyle, konuyu tahlil ederken izleyeceği metodu belirler. Buna göre, Ahmet Rasim'in *Tarih-i Osmanî*'si ve Feridun Bey'in *Münşeat*'ını kaynak alan yazar; Ertuğrul Bey ve Osman Gazinin gayretleriyle kurulan "Osmanlı Saltanat"ını ve bunun çekirdeği *"Yeniçerinin teşekkül"*ünü[418] ayrıntılı şekilde ele alır.

Konuyla ilgili Molins'in[419] *"Türkler, çoban kültüründen geldiği için, giyim ve beslenme ile idare tarzı olarak sade bir yaşayış şekline sahiptir."* düşüncesini haklı bulan Erbil; bunun yanında *"dört yüz çadırdan ibaret bir küçük aşiretin üç kıtaya hükmettiği"* tespitini ise, *"ebedî bir menkıbe"* kabul eder. Yazara göre Anadolu'daki Türk unsuru, o dönem itibarıyla, sadece bu dört yüz çadırdan ibaret değildir. Aksine, Selçuklular ve ondan sonra bu topraklar üzerinde hâkimiyet kuran devletler de Türk'tür. Dolayısıyla, bu topraklar üzerindeki Türk varlığı hiç eksik olmamıştır.

Nahit Erbil; Osmanlı Saltanatının *"İslâm'ın küffâr üzerine hâkimiyeti"* akîdesini yitirmesiyle, önce idare ve orduda, sonra da toplumun diğer

---

416 *"Diplomatların, gazetecilerin, milliyetperverlerin, içtimaî meslek sahiplerinin, hukuk-ı düvelin hülâsa insanları idare ve tahrik eden fikirlerin fevkinde bir mihenk taşı var: Siz buna idrak, vicdan, telakki, ukde, ne derseniz deyiniz. Ben sade 'tarih' diyeceğim. İşte bu adaletli hâkim her türlü tahriflere rağmen, muâsıralara ve ahfada hakikatin asıl çehresini gösterecektir."*
Haşim Nahit, Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1212, 14 Ağustos 1330 (1914), s. 249-250

417 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.1

418 Haşim Nahit, Yeniçerilerin kurulmasıyla ilgili, Ahmet Rasim'in Tarih-i Osmanî'sinden şu alıntıyı yapar:
"Rivayete göre, Çandarlı Kara Halil'in hazırladığı "Orhan halledallahü mülkehû" ibareli fermanla, askerlerin padişaha bağlılığı kayıt altına alındıktan sonra, Orhan Gazi 'Yeniçeri'lerden birkaçıyla berabe,r o zamanlar 'Amasya' taraflarında züht ve takva ile meşhur 'Hacı Bektaşi Veli'nin (Suluca Karaöyüğü) nam mahaldeki ikametgâhına girerek bütün asker hakkında hayır dualarını iltimas eylemiş. Şeyh Hazretleri de elinin birini neferlerden birisinin başına koyarak:
-Bunların ismi Yeniçeri olsun. Cenab-ı Hakk yüzlerini ak, Pazılarını kuvvetli kılıçlarını keskin, oklarını mühlik kendilerini daima galib buyursun, diye dua etmiştir. 'Yeniçeriler' aziz-i müşarünileyhi hami tanımışlar ve bu sebeple 'Bektaşiyan' namını aldıkları gibi, ağalarına dahi 'Ağa-yı Bektaşiyan' demişlerdir. Yeniçeri külahları dahi yaya külahları gibi iken Hacı Bektaşi Veli, elini neferin başına koyduğu zaman kolu sarktığından buna işaret olmak üzere külahların arkalarına mustatil şeklinde bir parça keçe külah ilâve olunmuştur." Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.11

419 Edmond Demolins, 1852-1907 arasında yaşamış Fransız pedagogdur.

kurumlarında zafer sarhoşluğuna düştüğüne inanır. *"Adalet duygusundaki aslan kükremelerinin, zevk ve sefahat batağında kedi mırıltılarına dönüştüğü"* bu trajik sahneyi de, bir *"şehvet azgınlığı"* şeklinde tasvir eder.[420]

Sonuçta; bir zamanlar *"Basra Körfezi'nden Viyana surlarına ve Afrika içerisinden Kırım'ın ötesine"* kadar geniş bir coğrafyaya hâkim Osmanlı saltanatı; *"askerî teşkilatının eski şiddet ve intizamını kaybettiği"* günden beri, önlenemeyen bir çöküş ve tükeniş devresine girmiştir.

3.2.1.1. TÜRK-OSMANLI HÜKÜMETİNİN ÇÖKÜŞ SEBEPLERİ

Nahit Erbil; saltanatın çöküş sebeplerini değerlendirmeden önce, Türk-Osmanlı Devletinin mevcut durumunu da ortaya koyar. Buna göre, Osmanlının içine düştüğü kötü durum, sadece ordunun ve askerî yapının bozulmasıyla açıklanamaz. Meselenin bu boyutlara gelmesinde iki önemli unsur daha vardır: Devlet büyüklerine "*aşırı bağlılık*" ile "*gaye-i emel*" noksanlığı.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türklerde, iklimin toplumsal yapıya etkisi bakımından, Şarklılık yönü ağır basar. Bu nedenle de, içtimaî hayatta *"usûl-i vâlidiyet"* yani anne-babaya bağlılık duygusu çok önemlidir. Bu duygu, Türklerin padişahına bağlılığını; hükümdarın gücüne boyun eğmek değil, büyüğe saygı anlayışıyla yerine getirmesini sağlar. Ancak bu durum; *"saltanatının tahtı, atının sırtı"* padişahlar yerine saraylarda "*sefahat*" düşkünlüğü yaşayan yöneticiler devresinde de devam edince, gündelik hayata dair huzursuzluklar görülmeye başlar.

Devletin geleceğini sultanın attığı adımların belirlediği bir yönetim geleneğinde, *"idare edilmek"* hastalığı üst düzeye çıkan halk; *"gaye-i emel"*

---

[420] *"Türk-Osmanlılar; saltanatını tesis eden cengâverliği, askerî teşkilâtının eski şiddet ve intizamını kaybettiği gün saltanatı da inhitata başladı. Artık eski cengâverlerin elinde kaba ve öldürücü kargılar yerine narin gümüşlü altınlı, dırahşan mızraklar; sırtlarında, o eski ve kaba yün libasa hiç benzemeyen sırmalı hil'atlar var. Kılıçları murassa', atlarının eğeri murassa' her şeyleri mücevherden ve ziynetlidir Siyah kıldan çadırların gölgesinde içilen 'kımız' çanaklarına bedel şimdi, fosforun zümrütlü sahillerindeki muhteşem sarayların, kasırların müzehhep tavanları altında, seyyal şualardan gökyüzünün yıldızları kadar çiçekleri olan lâleler, hadikalar arasında billur kadehlerin nûşin rahîkını katre katre emiyorlar. Dilberdudakların mukassi, can-sitan nağmeleri mestîde ruhların aşk ve şehvetini bütün azgınlığı, harareti, heyecanı ve üryanlığıyla terennüm ediyor."* Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.18

duygusunu kaybeder. Şahsî menfaatler öne çıkınca, bozulan Yeniçeri Ocağı; *"aslanın, zincirini çözen mürebbiyesini parçalaması"* gibi, 10 yaşındaki padişahları tahta çıkarır ve işi bitince de onların hayatına son verir. Erbil'e göre, kişisel çıkarlarını *"gaye-i emel"* maskesiyle gizleyenler; kendi elleriyle, mensubu oldukları milletin varlığını kaçınılmaz bir sona doğru sürüklemiştir.

Yazar; saltanatın çöküşünün "*içtimaî*" ve "*siyasî*" sebeplerini altı başlık halinde ele alır: *"1-Din-i İslam (İslam Dinî), 2-Irkın Müsalebesi (Irkın Yağma Edilişi), 3-Avrupa Medeniyetinin Yanlış Telakkisi, 4-Askerliğin Terakkisi, 5-Servet ve Sefahat, 6-Mağlup ve Mücavir Akvamın Tesiri"*[421]

3.2.1.1.1. Din-i İslam (İslam Dini) Türk-Osmanlı Devletinin dinî kaidelere göre şekillendiğini vurgulayan Haşim Nahit; *"Osmanlı ulemasının çağa ayak uyduramaması"* ve *"padişaha bağlılığın kutsallaştırılması"* yüzünden, inanç sisteminin düşünce özgürlüğünü engellediğine işaret eder. Ancak, bunun suçlusu din değil, onu zamana göre düzenleyemeyen İslam ulemasıdır.

Yazar; konuyla ilgili, Doktor Dozy'nin[422], Abdullah Cevdet tarafından tercüme edilen *"Tarih-i İslamiyyet"* adlı eserine dikkati çeker. Eserdeki "*İradât-ı ilâhiye, tek bir adam (yani Hazret-i Muhammed) tarafından tebliğ olunmuştur. İslâmiyet'te bu sebeple büyük bir sâbitiyyet, hareketsizlik var. Hareketsizlik ölüm demektir ve maatteessüf İslâmiyet'in prensibidir.*" düşüncesine kesin olarak karşı çıkar. Zira kişilerin gevşekliğinden ortaya çıkan bu durum, İslâmiyet'e mal edilemez. "*Akıl ile naklin*"[423] çatıştığı noktada

---

421 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.27-84. Aynı konuyla ilgili, kitabın 26. sayfasında da şöyle bir sıralama yapılmıştır:*"**1**-Dinin tesiri **2**-Mütemadi zaferlerin temin ettiği azim servetlerin, Türkleri ihtişam ve sefahate sevk etmesi. **3**-Anasır-ı medeniyeden askerliğin terakkisiyle, diğer anasır-ı medeniyenin ihmali. **4**-Irkın müsâlebesi. **5**-Hıristiyan akvam-ı mağlûbe ile Arapların ve Acemlerin tesiri. **6**-Garp medeniyetinin yanlış telâkkisi."*

422 *Hollandalı Reinhart Dozy (1820-1883), Fransız tarihçi ve oryantalistlerden oluşan bir fikrî ortamda yetişmesi sebebiyle, İslam ve Hz. Peygambere dair "toptan reddetme" şeklindeki anlayışı benimsemiştir. 1908'de Kahire'de Abdullah Cevdet tarafından çevrilip II. Meşrutiyet ilanıyla İstanbul'a getirilen "Tarih-i İslamiyyet" adlı eseriyle, dönemin fikir hareketleri içinde etkili olmuştur.* Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Hatiboğlu, Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler, ***İslam Araştırmaları Dergisi (İSAM)***, N:3, İstanbul-1999, s, 197-213

423 *İşte tam da bu noktada Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin ağır eleştirilerine maruz kalır. Zira Mustafa Sabri, bu hadisenin "Akıl, nakil ile tevil olunur." şeklinde değil, anlam olarak "Nakil, akıl ile tevil olunur." şeklinde izahının daha doğru olacağını söyler. Bu vesileyle de Haşim Nahit'in Türkiye'nin geri kalmasıyla ilgili yapmış olduğu tespitlere genel olarak katılmakla birlikte, İslâm dinini yenileştirme ve değiştirme hususunda, "her önüne gelenin dinî hükümlerle ilgili olarak, özellikle kendi amaçlarını gerçekleştirmek için yorum yapmaması gerektiğini, (hürriyet istiyoruz) diye, dinden*

aklın doğrultusunda hüküm verilmesinin gerektiğini savunan Erbil; dinde içtihat yani yenilik kapısının açık tutulmasını ister.

Dinî kaidelere göre devlet bünyesinin oluşturulduğuna dikkati çeken yazar; Hıristiyanlığın tasallutundan kurtulan Batının, aklı kullanarak geliştiği süreçte, Müslümanların ise menfaatlerine "*dinden*" kılıf uydurarak, "*vakıf, medrese, tekke*" vasıtasıyla, "*halk*" ile "*Hak*" arasına girdiğini belirtir.[424] Erbil; bu durumun, kişisel menfaatler uğruna devletin gerilemesine yol açtığı gibi, tarih boyunca da "*iktidar mücadeleleri*" şeklinde sürekli kendini gösterdiğini ifade eder.

Haşim Nahit'in "*dinde içtihat*" düşüncesi, başta şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi[425] olmak üzere, devrin birçok din âliminin eleştirilerine[426] maruz kalır. Ancak o; Dozy'nin *"İslam'ın Kur'an ve Peygamberine reddiyeler"* içeren düşüncelerinin aksine, dinden yanlış alınmış kaideleri temizleyerek, *"dinin ruhuna nüfuz etme"* gayreti içindedir. Bu sebeple de; Şeyh Abduh, Cemaleddin Afganî ve özellikle Kazanlı Musa Bigiyef[427] gibi yenilikçi aydınların, "*İslam dinini modern gelişmelerle bağdaştırma*" gayesine yönelik fikirlerini açıkça desteklemiştir.

---

sapılma gibi yanlış bir yola girilmemesi" konusuna ısrarla vurgu yapar. Ayrıca Haşim Nahit'in 'faiz ve başörtüsü'yle ilgili sözlerini de eleştirir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.. Mustafa Sabri, ***Dinî Müceddidler Yahud: Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***, s, 3-49 / 62-64

424 Haşim Nahit, Türkiye'de Tekyeler ve Tarikatlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1498, 12 Ağustos 1341 (1925), s.2

425 *Mustafa Sabri'nin eleştirilerine, İkdam'daki bir yazı dizisiyle cevap verir. Bu yazıların künyesi şöyledir: Haşim* Nahit, Cevabım -1, ***İkdam***, N: 8758, 1 Ağustos 1337 (1921), s.2; Cevabım -2, ***İkdam***, N: 8765, 8 Ağustos 1337 (1921), s.4; Cevabım -3, ***İkdam***, N: 8779, 25 Ağustos 1337 (1921), s.4; Cevabım -4, ***İkdam***, N: 8793, 8 Eylül 1337 (1921), s.4; Cevabım -5, ***İkdam***, N: 8797, 12 Eylül 1337 (1921), s.4; Cevabım -6, ***İkdam***, N: 8811, 26Eylül 1337 (1921), s.3; Cevabım -6a, ***İkdam***, N: 8818, 3Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.4

426*Yine İkdam'da, Haşim Nahit'in fikirlerini eleştiren bir yazı dizisi yayımlanır. Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Ahmed ŞIRANI, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-1-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N:8839, 24 T.Evvel 1337 (1921), s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8840, 15 T.Sani 1337 (1921), s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2a-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8841, 21 T.Sani 1337 (1921), s.4; Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-3-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8842, 5 K.Evvel 1337 (1921), s.2

427*Don Rostov Tatarları'ndan ulema bir aileye mensup Musa Cârullah Bilgi (Bigiev) (1875-1949) Kazan, Buhara, Kahire ve İstanbul medreselerinde ileri bir tahsil görmüştür. Sünnî, fakat çok cesur bir din adamı olarak tanındı. İslâm dinini modem gelişmelerle bağdaştırma gayesine yönelik fikirleri, Yenilikçiler arasında ve bilhassa Türkiye'de şiddetli tartışmalara yol açtı. Bigiev, 1917'den sonra Rusya'da kalmayı tercih ederek İslâm ile Komünizm'in arasını bulmaya çalıştı. Leningrad'da 13 yıl yaşadı. Bu süre içerisinde Marksizm'e çatmaktan kaçınmış, ancak her fırsatta İslâm dinini savunmuştur. 1930'da ümitlerini tamamen kaybeden Bigiev, Finlandiya'ya göç etmiş ve orada ölmüştür.* Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Beningsen-Lemercier C. Qelquejay, ***Step'de Ezan Sesleri*****,** (Çev. Nezih Uzel), İrfan Y.evi, 5. bsk, İstanbul 1997, s. 312.)

3.2.1.1.2. Irkın Müsalebesi (Irkın Yağma Edilişi) Nahit Erbil; Le Bon'un[428], *Ruh'ul Akvam'*ında "*Tesadüfat, fütuhat ve menafi-i ticariye bir kavmi; lisân-ı maderinden gayrı bir lisan kabulüne şüphesiz sevk edebilir."* ifadesindeki örneği gibi, Osmanlı-Türklerinin İmparatorluk coğrafyasında diğer kavimlerle birleşmesinin zararlı etkileri olduğuna değinir. Zira "*İslam'ın farklılıkları ve zıtlıkları bir araya toplama*" hoşgörüsüyle bu dinin asırlarca bayraktarlığını yapan Osmanlı; fethettiği kavimlerin kendi değerlerini serbestçe devam ettirmesine izin verince, *"Türklük ruhu"* bundan büyük zarar görmüştür. Yazara göre, Osmanlı topraklarının genişlemesini sağlayacak bu durum; söz konusu müsamaha dolayısıyla, millî hislerin doğmasını geciktirmiş ve devletin *"tek cins"* hâline gelmesini engellemiştir.

3.2.1.1.3. Avrupa Medeniyetinin Yanlış Telakkisi Haşim Nahit; Türk toplumunda yenileşmenin öncülerinden kabul edilen Mustafa Reşit ve Mithat Paşaları, Avrupa'nın görünürdeki hazır ürünü olan *"vicdan serbestliği, eğitim serbestliği, fikir serbestliği, bütçe nizamnamesi"* gibi sadece birkaç maddeyi almaları sebebiyle, *"Avrupa taklitçisi"* olarak niteler. Erbil'e göre esas yapılması gereken, Avrupa'nın gelişmesini sağlayan temel dinamikleri görüp bunları uygulamaktır. Garbın düşük seviyedeki zekâsını Şark'a üstün kılan dinamikler ise, *"Sa'yda usûl ve intizâm"*dır."[429]

"Her milletin kendine göre farklı hususiyetleri olduğu" gerçeği görmezden gelinerek, *"Batılılaşmak, Meşrutiyet"* gibi kavramların Avrupa'dan Osmanlı-Türk toplumuna aktarılmaya çalışıldığına dikkati çeken Nahit Erbil; meselenin özünde, bu "*ruh*"u yakalamanın olması gerektiğini vurgular. Reşit ve Mithat Paşalar; Osmanlı Türklerinin "*ırk, din, duygu ve düşünce tarzı, ahlâk, anane*" gibi yönlerden Avrupa ile zıt olduğu gerçeğini görmezden gelmişlerdir. Oysa Türkiye'yi kurtarmak için yola çıkan aydınlar; kimlikleriyle barışık bir şekilde problemlere çözüm üretmeli, millî değerleri taklitçiliğe kurban etmeden, saltanatın ruhunu sağlam temellere oturtmalıdır. Erbil; başka milletlerin *"libas,*

---

428 Gustave Le Bon (1841-1931), ırk temelli kitle hareketini *Ruh'ul Akvam'*ında ele almış bir "hekim ve sosyolog"dur.

429 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

usul-i muaşeret, usul-i maişet" gibi şeklî yanlarını taklit etmenin, Osmanlı Saltanatının sonunu getireceğini belirtir.

3.2.1.1.4. Askerliğin Terakkisi, Haşim Nahit; Garbın yeni bir hakikatmiş gibi ortaya koyduğu *"Bir milletin mukadderatı, kendi seciyesinden sudur eder."* anlayışının, bin üç yüz otuz sene evvel İslâmiyet'te *"Kemâ tekünû yüvelli aleyküm=Nasılsanız öyle yönetilirsiniz."* hükmüyle ifade edildiğini belirtir. Ancak Türk-Osmanlılar; millî benliğini, sadece ordu sisteminde devam ettirmiştir. Yeniçeri Ocağı gibi "*muhteşem*" bir askerlik sisteminin benzeri, hükümetin diğer eğitim kurumlarında oluşturulamamıştır. Bu sebeple de, Türk akıl ve zekâsının gelişme mahsulü olan "*ilim, fen, sanat, ticaret*" gibi sahalarda ciddî gelişmeler sağlanamamıştır.

Yazara göre Türk-Osmanlı saltanatının çöküşü; siyasî bir olaydan ziyade, *"fizyoloji hadisesi"* olarak görülmelidir. Asker bandosunun körüklediği *"cengâverlik"*[430] duygusuyla düşmanlarını titreten Yeniçeri, askerî mağlubiyetlerle başlayan çözülme sürecine girince; halkın *"kuvve-i maneviyesi"* sarsılmış ve insanlar, kahramanlık duygusundan yoksun yığınlar haline gelmiştir.

3.2.1.1.5. Servet ve Sefahat Meseleyi, yine Gustave Le Bon'un *Ruh'ul Akvam'*ındaki *"Başka milletlerin saldıramayacağından emin halde ve sefahat içinde yaşayan bir milletin askerî gücü yok olur."* sözüyle ele alan yazar; sade bir yaşam tarzına alışmış Türk-Osmanlılar'ın, ganimetle birlikte, rehavete sürüklendiği belirtilir. Bu durum, Türk-Osmanlı saltanatının temeli olan Yeniçerinin de bozulmasına yol açar. Öyle ki, III. Selim döneminde; askerlik teşkilatındaki modernleşmeyi bahane ederek, maaşını devletten aldığı halde savaşa katılmayıp esnaflık yapan askerler bile vardır.

3.2.1.1.6. Mağlup ve Mücavir Akvamın Tesiri Nahit Erbil'e göre Türk-Osmanlılar; gerek kılıçları altında yaşattıkları Hıristiyan kavimlerin, gerekse Araplarla Acemlerin ahlâkî tesirlerinden çok zarar görmüşlerdir. Özellikle ecnebî hükümetlerin (Doğu'da Rusya ve Batı'da Avusturya'ya kadar olan devletler) entrika ve saldırılarıyla, bu ülkelerin ahlaksızlaştırma cereyanına

---

[430] Haşim Nahit, Müşahedat: Asker Borusu, ***Yeni Gazete***, N:565, 23 Mart 1326 (1910), s. 3

kapılan Türk-Osmanlı; Asya'ya geldiği zaman, karakteri iyice oturmadığı için, aslî değerlerini büyük bir hızla kaybetmiştir. Bu olumsuz durumun Osmanlı'nın zaafı sonucunda oluştuğuna değinen yazar; Osmanlı hükümeti güçlü karaktere sahip olup yabancı unsurları iyi idare edemediği için, sayısız müdahaleye maruz kaldığını belirtir.

Haşim Nahit; *"Türk-Osmanlı milletinin bozulma sebeplerini" "içtimaî" ve "siyasî"* yönleriyle değerlendirdikten sonra, hem hükümeti hem de toplumu meydana getiren fertlerin bu bozulmadaki etkilerini ele alır. Osmanlı-Türk milletini fertler meydana getirdiğine göre, problemi çözmek adına, Osmanlı ferdinin *"zihnî, dinî, siyasî, ailevî"* yönleri de incelemeye tabi tutulmalıdır.

Erbil; ferdin içinde bulunduğu durumu tahlil ederken; dini, İslam tarihinden gelen farklı anlayışlar sebebiyle, yanlış özümsediğini söyler. Özellikle, "Sufiyyun" denen tarikat yapısı; Allah'la kul arasına şeyhleri ya da ölmüş insanların mezarlarını koyarak, kişisel çıkar peşinde koşmuştur. Bu şekilde tarikatlara intisap etmiş fertler; tekke ve zaviyelerde, elini eteğini dünyadan ve çalışmadan çekerek, tembelliklerine bir kılıf uydurmuştur. Ayrıca padişahın, istediğini yapma serbestîsi ekseninde, *"yarı mabud"* hâline gelmesi ve onun altındaki yönetici zümrenin de bu durumdan menfaat sağlama hırsı; Osmanlı ferdini, korku altında *"kırbaç darbesi"* yemişçesine, *"muti, zelil, sersem, riyakâr, yalancı"* bir hüviyete büründürmüştür.

Tüm bunlara, *"doğu toplumlarında çocuğun, ailesinden aldığı terbiye gereği soru soramaması"* hali eklenince; ortaya, düşünmekten korkan ve kaderine peşinen rıza gösteren hayalperest fertler çıkmaktadır. Hatta kendisinin de, *"doğuştan faal müfekkere"*ye sahip olmasına rağmen, zamanla ve "*teslimiyet*" adı altında, "*düşünmek*"ten bile alıkonduğunu ifade eder.[431]

---

431 *"Henüz çocuktum. Zihnim inkişafa başladıkça hâdiselere dikkat etmeye başladım. Her çocuk lisanından sâdır olacak istifham kelimelerini ben de etraftakilere, anneme, pederime, kardeşime, muallimime, arkadaşıma irâd ettim: -Bu nedir, bu niçin böyledir, nasıl böyle oluyor?*
Kâh sudan bir cevap alırdım. Bazen ikimizin sükûta mecbur olduğumuz bir serhadda vasıl olurduk. Bu haddi tecavüz etmek istersem tekdir, tehdit, hatta tahkire duçar olurdum. Karşımda daima bir hudut-ı tefekkür görmeye cebren alıştırılıyordum. Bu, yavaş yavaş bende itiyat haline gelmeye başladı. Hikmetine nüfuz edemeyeceğim sebeplere, müessirelere boyun eğmeye başladım Şarklılar gibi cevval ve faal müfekkiremin geniş ufuklarda dolaşmak isteyen şehbal-i tecessüs ve cüretimin, o muamma, o memnu serhatlara çarpa çarpa kanadı kırıldı. Artık her şeyi olduğu gibi mütevekkil telâkki ve kabul ediyor, fikrimi müşahedâtımınn ötesine infaz edemiyordum. Cüret-i tefekkürümün

Böyle bir yetiştirme tarzının saltanat ailesi için daha büyük tehlike olduğuna değinen Nahit Erbil; meselenin özünde, yanlış "*eğitim*" anlayışının yattığını söyler: Çağın gereklerine uygun eğitim alması gereken şehzadeler; bunu, saraydaki mürebbi ve mürebbiyeler (kalfalar, harem ağaları) yoluyla değil, ülkenin veya Avrupa'nın üniversitelerindeki değerli ilim ve irfan sahibi aydınların gayretleriyle sağlamalıdır ki, idare edeceği insanların fikrî seviyesinden üstün olabilsin. Yeterli bilgi ve birikimi olmayan şehzadeler, Türk milletinin, daha büyük felâketlere sürükler.

Saltanatı idare edecek fertlerin yanlış yetişmesi yüzünden, toplumda bir *"gaye veya kanun"* bilincinin oluşmasının zor olduğunu söyleyen Erbil; gayesiz bir memlekette kanun olamayacağı gibi, kanunsuz bir memlekette de adaletten söz edilemeyeceğini savunur. Zira kanunlara saygısızlık; kanunları gereksiz gösterdiği gibi, adalete güveni sarsılan halkı kavgaya sürükler.

Görüldüğü gibi Haşim Nahit; Gustave Le Bon ve Ziya Gökalp'ın aksine[432], Türk-Osmanlı'daki değişimi toplumsal sistemler açısından değil, ferdin şahsiyetindeki değişimi hazırlayan sebepler bakımından ele alır. Böylece, devrin "*toptancı*" zihniyetine karşı çıkarak; toplumsal kurumlar bozulduğu için ferdin kötü olmadığının, aksine fertlerdeki bozulmalar yüzünden Osmanlı'nın bir çöküşe sürüklendiğinin altını çizer. Fertlerin bünyesinde mevcut olan ve içtimaî hayatta çöküşe sebebiyet veren noksanlıkları da, on beş madde halinde sıralar.

3.2.1.1.6.1. Fikr-i İhtiyatın Fıkdanı (Yokluğu): Servetin kaynağı olan ihtiyatı (tedbir), göçebelikten medeniyete geçiş aşaması gören yazar; *"fikr-i ihtiyad=tedbirli olma"* anlayışı olmayan Osmanlının, *"bugünkü yumurtayı yarınki tavuğa tercih etme"* anlayışı yüzünden, istikbale ait düşünce ve hareketleri ihmal ettiğini belirtir.

3.2.1.1.6.2. İbret Almak Hasletinin Yokluğu: Türk-Osmanlı ailesinde, zararı görülen olayları bir daha yaşamama adına, gerekli tedbirler

---

kırıldığı günden beri iradiyem de zayıflamaya başladı." Haşim Nahit, Talebe Niçin ve Nasıl Birleşecek-1, ***Tetebbu***, S: 2, 31 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 20-22

[432]*Ziya Gökalp, eski hayatın "iktisadî, ailevî, bedii, felsefî, ahlakî, hukukî, siyasî" unsurlardaki yapısal düzenlemelerle değişebileceğini söylerken; Gustave Le Bon ise, bir milletin hayat seyrini "bir ideal etrafında toplanarak uygarlık oluşturmak ve ideal gücünü yitirince çözülüp dağılmak"tan ibaret görür.*

alınmadığından yakınan Erbil; olaylar tekrar ettikçe, sadece geçici bir pişmanlık duygusunun hissedildiğini belirtir. Bu durumu; Türk-Osmanlı ailesinde, akıl ve muhakeme yerine, *"sevk-i tabii"* denen alışkanlık türü zekâların hâkimiyetine örnek gösterir.

3.2.1.1.6.3. Kanaat ve Tevekkül: Türk-Osmanlı ailesinin, dini yanlış algılamasıyla, *"kanaatkârlık, tevekkül ve teslimiyet"* gibi kavramlar, toplumda bir miskinlik havası oluşturmuştur. Haşim Nahit; bu durumun, "*fertlerin, geleceğini eline alacağı çalışma ve hayat mücadelesi şuurundan yoksun olması*" gibi kötü bir duruma yol açabileceğine işaret eder.

3.2.1.1.6.4. Teşebbüs-i Şahsi ve İstidrad: Yazar; Türk-Osmanlı ailesinin fertlerinde "*teşebbüs-i şahsî*"nin bulunmamasını, "*din, istibdat ve aile terbiyesinin*" insanda şahsiyeti öldürdüğü tespitine bağlar. Çözüm için de; şimdiye kadar ferdi şahsiyetsizleştiren idareye, *"çocukların talim ve terbiyesinde onlara mücadeleci bir kişilik kazandırması"* ve *"çocukları hür, müteşebbis, azimkâr ve hayattar şahsiyete büründürecek bir anlayışın hâkim kılması"* gibi önerilerde bulunur.

3.2.1.1.6.5. Sahte Gurur ve İzzet-i Nefsin Fıkdanı (Yokluğu): Nahit Erbil; yaşanan istibdat yönetiminin ferdin dünyasındaki yıkımları arasında, *"din, akıl, ahlâk ve âdât"* gibi fazilet mertebelerinin yıktığı kişisel gurur ve cesaretin yokluğunu da sayar.

3.2.1.1.6.6. Kin ve İntikam Hisleri: Yazar; meselenin vardığı olumsuz boyutları göstermek için, mukaddesata yapılan saldırıların bile ferdin kalbinde gayz ve kin duygusu uyandıramadığından yakınır. İstibdat etkisindeki ferdin, vatanına yapılan taarruzlardan endişelenmemesi imkânsızdır.

3.2.1.1.6.7. Tabasbus, Riya, Yalan: Varlığına kıymet vermeyen fert, haysiyet ve şerefini başkalarının nüfuz ve kudretinden alır. Haşim Nahit; aldanma ve aldatmanın nezaket haline gelmesiyle, *"yalancılık, birini seviyor gibi görünmek"* gibi nezaketle gizlenmiş kaba rezaletlerin de, büyük bir ahlâkî çöküntüye yol açtığına işaret eder.

3.2.1.1.6.8. Aile Hayatı, Tesettür Meselesi, Kadın Hukuku: Nahit Erbil'e göre Türk-Osmanlı maneviyatındaki bozulma, dinî hükümler üzerine

kurulmuş olan aile hayatında başlar. Ecnebî okullarda okuyarak ecnebileşmiş hanım kız, Hıristiyan bir kız gibi, *"çarşafsız gezinmeye, istediği erkekle görüşmeye, istediği yere istediği zaman gitmeye"* heveslenir. Aile yapısını temelinden sarsan bu olumsuz ortam; daha sonra, *"İslâm akide, ahlâk ve âdâtının değişmesini hatta yok sayılmasını"* sıradan bir durum haline getirir.

3.2.1.1.6.9. Hiss-i Namus: Yazar; mekteplerde ahlâksızca yetişen gençlerin, kadınları kötü yola düşmeye zorladığını belirtir. Bu zorlamalar karşısında, Türk-Osmanlı toplumundaki *"görenek"* merkezli ve *"taklidî"* olan namus anlayışı; *"fuhuş ve sefahat"* gibi bataklıklara sürüklenir. Sonuçta, *"dekolte gezmek, içkili eğlenceler, yasak ilişki"* gibi İslamî anlayışa zıt hadiseler, Türk-Osmanlı ailesinde, sıradan vaziyetler konumuna düşmüştür.

3.2.1.1.6.10. Vatanperverlik: Türk-Osmanlılarda vatanperverlik iddiasının olamayacağına işaret eden Haşim Nahit; sözde münevverler veya yarım âlimlerin savunduğu bu fikrin, *"terbiye"* ile *"his"* haline gelemedikten sonra, *"müşterek* ve *millî"* bir *"ruh"*tan bahsedilemeyeceğini belirtir. Erbil'e göre Bulgarlar, gerçek vatanperverliği, bizzat hayatlarını ortaya koyarak gösterirken Osmanlı, millî şahsiyetle manevî yapının bileşimi bir vatanperverlik hissine ulaşamamıştır. İstanbul Bulgar toplarıyla sarsılırken, yöre halkının duruma kayıtsız kalması bunun göstergesidir.

3.2.1.1.6.11. Milliyet Hissi: Vatanperverlik gibi, milliyet fikrinin de Türklerde sınırlı hatta "yok" hükmünde olduğunu iddia eden Nahit Erbil; *"Türklerin, başka milletleri kendi millettaşlarına tercih etmesini"*, bu durumun göstergesi sayar. Osmanlı'nın başlangıcından beri Yeniçeri ocağının muhtelif milletlerin fertlerinden oluşması, Türklerde kavmiyet hissinin ihmal edildiğinin başka bir delilidir. *"Hâkimiyet, üstünlük, şeref, haysiyet"* dereceleri de, kavmiyete göre değil devlet payelerine göre şekillendirildiğinden, milliyet hissi körleşmiş ve zamanla yok olmuştur.

3.2.1.1.6.12. Edebiyat, Sanayi-i Nefise: Haşim Nahit; *"Sanat için sanat"* anlayışındaki sanatkârların, *"inkılâp heyecanı sönmedikten ve hissiyat eski sükûnunu bulmadıktan sonra"*[433] güzel eserler veremeyeceklerini belirtir.

---

[433] Haşim Nahit, Musahabe-i Edebiye, ***Servet-i Fünun***, S: 1203, 12 Haziran 1330 (1914), s. 99-101

Yazara göre; milletin ruhu kendi ırkına benzetileceği yerde, *"iklimi, cinsi, cismaniyeti, ahlâkı, ananesi"* başka olan Arap ve Acemlere ya da Garplılara özenilen sanat eserleri vücuda getirilmek suretiyle, devrin sanatı, ait olduğu toplumdan uzaklaştırılmıştır.

3.2.1.1.6.13. Sanâyi-i Dâhiliye: Erbil'e göre, *"Avrupalılar gibi giyinmek, yeyip içmek, onların ihtiyaçlarını sağladığı şeyi kullanmak"* şeklindeki taklidî tutumlar; mahallî ve dâhilî sanatları bitirmiştir. Avrupa medeniyetinin yanlış anlaşılması ve *"incelme, kibarlaşma"* adına Avrupa'dan alınan eşyaların taklit edilmesi; Türkiye'nin sınırlı ölçekteki küçük sanayisinin sonunu getirmiştir.

3.2.1.1.6.14. Ticaret: Yazar; Osmanlıların eskiden beri sadece çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmasını, *"ticareti, namus anlayışına uygun bir iş"* olarak görmemelerine bağlar. Hâlbuki gayrimüslimler, ticaret yaparak ve değişen ihtiyaçları da karşılayarak, büyük kârlar elde etmektedirler. Türk-Osmanlılar, kılıçlarının hakkı olarak istilâ ettikleri ülkelerin servetini rahat rahat yeme sarhoşluğuna asırlarca devam ederken; reaya (bugünkü tacirler) ise, efendilerini uşaklığa düşürecek ticari bir zekâ ve kabiliyetle, çalışmaktadır.

3.2.1.1.6.15. Ziraat: Edmond Demolins'in *"Cihan sabanla fethedilir."* tespitinin, Hz. Nuh zamanından kalma sabanlarla gerçekleştirilemeyeceğine belirten Erbil; Türkiye'nin kötü durumdaki sanat, ticaret ve ziraatını iyileştirebilecek tedbirlerin lüzumundan bahseder.

Özellikle, *"dinî hakikatlerin yanlış anlaşılması"* hususu üzerinde ısrarla duran Nahit Erbil; İslam dininin *"hakikat hükümleri"* yönüyle değil, *"zulmet ve hurafeler"* içindeki taraflarıyla, Müslümanlar arasında uygulandığını vurgular. O halde, yıllarca zulmet ve hurafeler içinde yaşamış bir topluluğun intizam ve ahengi *"kanunlar"* yoluyla sağlansa da; bunun devamlılığı ve *"dinî, ahlâki siyasî, iktisadî, millî"* gayelere yöneltilmesi, topluluğun bu hak ve vazifeyi ne şekilde kullanacağının şuuruna ermesiyle mümkün olacaktır. Mesela Dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanlar sefalet çekerken, buralarda yaşayan Hıristiyan ve Musevilerin üstünlüğü; sa'yde "*usul*" ve "*intizam*" anlayışından kaynaklanmaktadır. Böylece Garplılar, *"vasat derecesindeki zekâlarını"* Şark'ın âlî zekâsından daha verimli kullanmışlardır.

Haşim Nahit; *"sa'yde usul ve intizam"* tarzıyla Garplıların Şark ikliminin menfî tesirlerinden etkilenmemesi gibi, millî değerlere bağlı bir *"talim ve terbiye"* anlayışıyla, Türk-Osmanlıdaki olumsuz tablonun da bir kenara bırakılarak, *"Türkiye'nin Kurtuluş Yolları"*nın, yönetici ve aydınların önünde belireceğine inanmaktadır.

3.2.1.2. TÜRKİYE'NİN KURTULUŞ YOLLARI

Haşim Nahit; Şarklılık yönü ağır basan Osmanlının çöküş sebeplerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, saltanatın çöküşünü önleyip tekrar güçlenmesini sağlayacak çözüm önerilerini de ele alır. Milletin kurtuluşu ve devamı hususundaki tekliflerini, *"dinî, içtimaî, idarî"* alanlarda yapılması gereken düzenlemeler (ıslahatlar) şeklinde sıralar:[434]

3.2.1.2.1. Islahat-ı Diniye (Dinî Islahat): İslam dininin saf, ulvi ve Müslümanları ilerlemeye teşvik edecek esaslarını meydana çıkarmak ve dinî teşkilatı da bu esaslara uygun hale getirmek gerekmektedir. Nahit Erbil, bu amaçla meseleyi; *"içtihad", "akîde", "ukubât-ı muamelât", "vesâyâ, ferâiz, münakehât, evkâf", "medreseler", "tekkeler"* olmak üzere, altı bölüm halinde verir.

Erbil'e göre Türk-Osmanlı milleti, asırlardan beri, dinden yanlış veya noksan alınmış ya da suiistimal edilmiş sabit kaideler altında yaşamaktadır. Hâlbuki iman, vahdaniyet ile nübüvveti kalben tasdik ve lisanen ikrarı rükünlerinden ibaret değildir. İslamiyet'in özünde, yaratıcıyı bilip ona ibadet etmekle beraber, dünya ve ahiret saadetinin sağlanması için çalışmak da önemlidir.

İşte bu noktada Haşim Nahit; *"Türk-Osmanlı hükümetinin 'ahkâm-ı ukubât' yerine 'kanun-ı ceza'yı uygulaması gerektiğini"* savunur. Zira dinin muamelât kısmı, yalnız mecelleden ibaret değildir. Bu konuda; Hanefî, Şafî, Hanbelî, Malikî, Caferî gibi mezhep imamlarının içtihatlarının dikkate alınmasını tavsiye eder. Böylece, Türklerle İslâm toplulukları arasındaki manevî bağların

---

[434] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.212-350

hukukî kanunlarla beslenmesiyle, bağların daha da güçlendirilmesi sağlanacaktır.

Yazar; *"farzlar, vasiyet, nikâh ve vakıf"* gibi konularla ilgili yürürlükte olan dinî hükümlerden de şikâyetçidir. Yanlışlıklar "*acilen*" düzeltilmezse, vakıfların *"varidatı cebe indirme kurumu"* hâli sürecek ve Osmanlı, "*ölüler memleketi*" kimliğine bürünecektir. Bunun çözümü ise; bunların bir tek daireye bağlanarak, sorumluluğunun *"Şeyhülislâm"*a bırakılmasıdır.

Meseleyle ilgili en fazla tartışılan yönlerden birinin "*medrese ve tekkeler*" olduğuna dikkati çeken Erbil'e göre; dinî medreselerde İslamiyet'ten eser kalmadığı için, buralarda İslam ümmetinin maneviyatı katledilmektedir. Hâlbuki bir satır Arabî'yi bile düzgünce öğrenemeyen müderrislerin yuvası haline gelen bu yerler; *"şerî hükümlerin Türkçe tedris edilmesi"* ve millî terbiye esasları ekseninde *"tabii ilimler, riyaziyât, matematik, felsefe, hukuk hatta ecnebi lisanlarının"* okutulmasıyla; aslî görevine uygun bir canlılık ortamına kavuşacaktır. Bunların gerçekleşmesini; yalnız hükümet değil, İslâm'ın hakikî âlimlerinin ve şuurlu gençlerin uyanık olması ve *"menfaat yuvaları"*yla mücadelesi sağlayacaktır.

Erbil'in dinî meselelere karşı bu reformcu tavrının temelinde, *"Şeyh Abduh, Cemaleddin Afganî ve Kazanlı Musa Bigiyef"* gibi yenilikçi aydınların, *"İslam dinini modern gelişmelerle bağdaştırma"* fikrini desteklemesi yatmaktadır. Ziya Gökalp'ın *"Devleti, dinin elinden koparmak mümkün olmuyorsa dini, devletin gelişimini engelleyecek hurafe ve taassuplardan temizlemeli."* anlayışını destekleyen yazar; böylece İslamiyet'i gerçek ruhuyla yeniden ortaya koymaya çalışır.

3.2.1.2.2. İçtimaî Islahat: Haşim Nahit; Türk-Osmanlı milletinin idealini; *"gaye-i emelini açıkça tayin ederek, milleti bu gayeye sevk edecek surette bir talim ve terbiye usulü ortaya koymak"* şeklinde izah eder. Bunun gerçekleşmesi için yapılacakları da; *"Fikrin Hürriyeti ve İstiklâl-i Şahsî", "Haysiyet", "Azim ve İrade", "Aşk ve Muhabbet", "Teşebbüs-i Şahsî", "His-i Namus ve Şeref", "Hubb-ı Hakikat", "Fikr-i Vazife ve Mesuliyet", "İtimad-ı Nefis ve İman, Mağlubiyetin Hakiki Sebepleri", "Fedakârlık Hissi", "Aksâ-yı*

Emel", "Milliyet-Vatan Hisleri", "Lisan", "Kadının Mevkisi ve Tesettür Meselesi" şeklinde, on dört başlık altında ele alır.

"Türk-Osmanlı, milletinin kıymetsiz ve şahsiyetsiz ferdine, -para vermek ya da iş bulmak- yerine, her şeyden evvel ona bir kıymet kazandırmalıdır." diyen Nahit Erbil; içtimaî ıslahat meselesinin özünü, *"şahsiyet kazandırma"* şeklinde ifade eder. Yazara göre bir ferde toplumsal kimlik ve kıymet verildiğinde; toplumdaki vazife ve hukukunun bilincine varan kişi, kendisi ve milleti için daha faydalı fiil ve davranışlara yönelecektir.

Bu konuda, Ziya Gökalp ve Durkheim'in *"içtimaî sınıflandırması"*na karşı çıkan Erbil; bir insanın bu değerlere sahip olması için, mutlaka *"yüksek hayatî güç sahibi grup"*'ta bulunmasının şart olmadığını savunur. Erbil'e göre bu değerler; şehrin kenar mahallesindeki yoksullara da, köyünde rençperlik yapan kendi halindeki insanlara da lazımdır. Dolayısıyla, ekonomik seviyesi üst düzeydeki kimselerden alt tabakadaki insanlara kadar herkes bu değerlere sahip olursa, o milletin değerleri de topyekûn olarak yükselecektir.

Haşim Nahit; *"Tarihin hiçbir devresinde hiçbir fert veya millet imandan uzak kalmamıştır."* sözüyle, ne ferdin ne de milletin imansız yaşayamayacağı hakikatine dikkati çeker. Ancak, Bigiyev'in yenilikçi fikirlerinin etkisiyle, toplumsal yaşayıştaki inanç sisteminin sadece *"sevap ve azap"* kavramları üzerine değil, *"fayda ve zarar"* anlayışına göre de tespit edilmesi gerektiğini söyler. Zira cehennem azabından korkan fert, aynı mantıkla hükümdardan da korkarsa, *"özgür düşünme ve fikrini serbestçe söyleyebilme"* hakkını asla kazanamaz. *"Din, aile ya da hükümet"* adına, kısaca ne ad altında olursa olsun, baskının her çeşidine kesinlikle karşı çıkan yazar; *"Hakkı çiğnenmiş adamın hayat hakkı yoktur."* diyerek, toplumun her kesiminde, vazife şuuruyla ve özgürce hareket edilmesinin lüzumuna vurgu yapar. Hatta bu konuda, *"Daha Hukuktan diplomayı alırken, fikr-i vazife ve mesuliyetin saraylardan köylü kulübelerine, bâb-ı âliden mektep sıralarına kadar tamim edilmesi için ant içtik."*[435] sözünü hatırlatarak, kendisinin de bu değerler için mücadele ettiğini belirtir.

---

[435] Haşim Nahit, Veda (Darülfünun Gençlerine), ***Yeni Gazete***, N: 1053, 31 Temmuz 1327 (1911), s. 1-2

Nahit Erbil'in üzerinde ısrarla durduğu diğer bir kavram da, tarihin büyük ve heyecanlı hadiselerinin mahsulü olan *"aksâ-yı emel"*dir. Müslümanların en kuvvetli bağı olan din duygusuyla beslenen aksâ-yı emel, zamanla, milliyetçilik anlayışına yaklaşmış ve *"Türk-Osmanlı intibahı, Türk İttihadı"* şekline bürünmüştür. Ayrıca, Türk lisanın ıslahı da, bu nihaî hedefi pekiştirecektir.

Erbil'in *"içtimaî ıslahat"*a dair son değerlendirmesi ise, *"kadının mevkisi ve tesettür meselesi"* ile ilgilidir. *"Kadının, toplumun gelişmesinde önemli rol oynadığı"*na dikkati çeken yazar; kadınların ve kızların küçük yaştan itibaren erkeklerle aynı sınıflarda eğitim almasının öneminden bahseder. Yazara göre ev kadını olarak her türlü bilgiye sahip olan genç kızın; -tıpkı erkekler gibi- doktor, dişçi ve hatta belediye ve meclis üyesi de olması, *"eğitimde fırsat eşitliği"*nin gereğidir.

3.2.1.2.3. İdarî ve Siyasî Islahat: Haşim Nahit; ilk iki bölümde, *"dinî ve toplumsal"* alanda yapılabilecek düzenlemeleri sıraladıktan sonra, bunların uygulayıcısı hükümet idaresindeki değişiklikleri de ele alır. *"Avrupa ve İslâmiyet", "Hilâfet Meselesi, İslâmiyet-Osmanlılık-Türklük Siyasetleri", "İslâmiyet Siyaseti, İslâm İttihadı Mümkün Mü?", "Türklük Siyaseti", "Osmanlılık", "Islahat-ı idariye, Padişah Nüfuzu", "Avrupalı, Amerikalı ve Japonyalı Mütehassıslardan Hangisi?", "Hususiyet-i Mahalliye ve İslâm Unsurları", "Kanuna Hürmet Fikri", "Kanunların Ruh-ı Esasisi", "Tekâlif-i Emiriye", "Maliye Meselesi", "Zabıtâ-yı Ahlâkiye"* şeklinde sıralanan başlıklar; yazarın, *"Batıdaki gelişmeler karşısında Osmanlının takındığı tavır ve yaptığı düzenlemeler"*le ilgili tahlillerini kapsamaktadır.

Öncelikle Avrupa ile İslamiyet'i kıyaslayan Nahit Erbil; Hıristiyan dünyasının Müslüman âlemini yok etme çabalarına değinir.[436] Bu nedenle

---

[436] *"Biz, Avrupa'nın din tesiratından sıyrıldığını, hakikî bir beşer olduğunu zannettik. Hakikat şudur ki, din-i İslâm'ı mahvetmek azmi hiçbir zaman kalbinde kesb-i rehavet edemeyen Avrupa, bilhassa en çok Müslüman tebaaya malik İngilizler, Fransızlar, Ruslar; Türkiye inkılâbından endişeye düştüler. Müslümanlar terakki ederse, onları mahvetmek ideali de beraber mahvolacak, diye düşündüler.*

Bugün Rumeli'de İslâm'ı katliam ve Türkiye'yi mümkün olursa büsbütün imha ve idam etmek isteyen işte şu üç millettir. Onların sadâ-yı bülendidir ki, Müslümanları daha şiddetli boğmak, boğazlamak kuvvetini Balkanların vahşi ruhunda ve kollarında halk ediyor. Bütün muvahhitler bilsinler ki, Türkiye, dini için mahvediliyor." Haşim Nahit, İslâmiyet ve Avrupa, ***Tanin***, N:1507, 10 Şubat 1329 (1913), s. 3

Osmanlının Doğudan ve Batıdan sıkıştırıldığını söyleyen Erbil; İngiltere ve Fransa'nın *"halifelik nüfuzuna"* ve *"İslâm siyasetine"*, Rusya'nın da *"milliyet siyasetine"* karşı olduğunu belirtir. Bu tutum karşısında "*düşünmek*"ten bile korkar hale gelen Osmanlı hükümetinin, kurtuluş reçetesi umuduyla, tarihî süreçte ve değişik zamanlarda, *"İslâmiyet, Osmanlılık, Türklük"* gibi siyasî düşünceleri gündeme getirdiğini ifade eder.

Bu üç düşüncenin -görünenin aksine- birbirini tamamladığına dikkati çeken yazar; öncelikle, Abdülhamit devrinde bir devlet politikası haline gelen "*İslamcılık*" anlayışını ele alır. Padişahın "*halife*" sıfatıyla farklı din ve mezhepleri birbirine yaklaştırması ve Şeyhülislâmın önderliğinde İslâm'ın hoşgörüsünün tüm insanlığa yayılması; Avrupa misyonerlerinin dünyanın her tarafından Müslümanları Hıristiyan yapmaya çalışmasına mukabil, Müslümanlığı öğrenenlerin sefilâne hayattan manevî zirvelere çıkmasını sağlayacaktır. Hatta yazar, Sebilürreşat'ta[437] çıkan yazısında, bu yoldaki çalışmaları desteklediğini beyan eder. Ancak, söz konusu anlayışın hem Ziya Gökalp ile İttihatçılar tarafından benimsenmemesi hem de Bigiyev gibi yenilikçilerin çok fazla sahip çıkmaması yüzünden, "*İslamcılık*" düşüncesinde ısrarcı olmamıştır.

Haşim Nahit; Osmanlılık siyasetini de, *"çeşitli kavimlerin millî-içtimaî gelişimini hızlandıracağı ve Türkleri milliyetsizleştireceği"* için faydasız ve imkânsız görür. Fransız ihtilalı sonrası oluşan milliyetçilik cereyanından devletin zarar görmemesi için özellikle Müslüman gruplar tarafından ortaya atılan bu siyasal ideal, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk milliyetçiliğinin etkili olması sebebiyle gündemden düşmüştür.

Nahit Erbil'in üzerinde etraflıca durduğu Türklük siyaseti ise, *"Osmanlı-Türk milletinin intibahı, Türk lisanı, Türk ticareti"* gibi konular ile talim- terbiye yoluyla *"Türklük seciyesinin oluşturulması"* düşüncelerini kapsamaktadır. Erbil'e göre İslâmiyet'in hâkimiyet ve yayılmasını mukaddes bir vazife gören Türkler; bu uğurda -asliyetlerini, milliyetlerini, nüfus ve kuvvetlerini kaybettikleri için- Türk-Osmanlı saltanatının devamı uğrunda, her türlü

---

[437] Haşim Nahit, Sebilürreşâd Mecmua-yı İslâmiyesine, ***Sebilürreşad***, C. 2-9, N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912), s. 451

maddî-manevî yardıma muhtaç vaziyete düşürülmüştür. Bu sebeple, II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelen Türkçülük siyaseti, Osmanlının son günlerinde pek de etkili olamamıştır.

Islahat mevzusunda Avrupa'ya karşı temkinli duran Nahit Erbil; konuyla ilgili bilgi ve destek almak için, Amerikalı ve Japon uzmanların tercih edilmesi gerektiğini belirtir. Onlardaki *"kanuna hürmet"* fikrinin bizde de iki taraflı oluşmasının önemini vurgulayan Erbil; *"Kanuna uymak, kanun yapmak kadar önemlidir zira kanuna inkıyâd ve hürmet hissi olmazsa kanun hükümleri yerine getirilemez ve kanunlar, faydasız bir kâğıt parçası seviyesine düşer."* ifadesiyle, halkın da bu konuda bilinçlendirilmesinin önemine işaret eder. Zira çöküşün engellenmesi, hükümetin olduğu kadar, hükümeti oluşturan millet ve fertlerin de gayretleriyle mümkün olacaktır.

Yazara göre, Türkleri bu uyuşukluk içinden çıkaracak yegâne güç, "*milliyet*" fikridir. Türklük dünyası uyanırsa, bütün İslâm âleminin hatta bütün Şark'ın kurtuluşuna vesile olacaktır. Bu sebeple, Türk olmayan İslâm gençleri de, Türklük âleminin uyanışı için çizilen bu necat ve itilâ yollarını kendi milletleri için takip ederlerse, ülkelerinin muzafferiyetlerini temin edecektir. İslâm'ın şahlanışı, ancak umumi bir ahenkle ve bir devamlılık silsilesi halinde gerçekleşebilecektir.

3.2.2. OSMANLININ SON DÖNEMLERİ

Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Devleti; güçlü dönemini geride bırakmış, duraklamayla başlayıp gerileme ile devam eden çöküş sürecinin son günlerini yaşamaktadır. Bu dönemde devletin dört bir yanında kargaşalıklar hüküm sürmektedir.[438] Siyasî çekişmelerle boğuşan Osmanlı devlet adamları, içinde bulunduğu durumu kavrayıp tedbirler almak ferasetinden tamamıyla uzaktır. Haşim Nahit de; söz konusu dönemle ilgili

[438] UĞRAŞ, Nilüfer, ***"Osmanlı Basınında (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat) Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler"*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008

değerlendirmelerini, şahidi olduğu bu felaketi engelleyemeyen bir *"aydın mahcubiyetiyle"* ifade eder.[439]

3.2.2.1. MUTLAKİYETTEN MİLLİRADEYE: YENİ BİR DEVLETİN DOĞUŞU

Siyasal tarihimizde meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi ile Osmanlı Devleti; parlamenter ve anayasal düzen içerisinde farklı düşünce ve ideolojilere sahip partilerin temsil hakkı elde ettiği çok sesli, kozmopolit ve çoğulcu bir döneme geçmiştir. İlk kez 1876'da açılan Osmanlı parlamentosu, ikinci meşrutiyet evresinde üç yasama dönemi geçirmiştir. Farklı düşüncelerin katılımına sahne olan bu devrede, her konunun tartışma alanı bulduğu bir siyasallaşma süreci yaşanmıştır. Ancak bu dönemde; *"31 Mart Olayı", "Saray Entrikaları", "Bab-ı Ali Baskını", "İktidar ile Muhalif Siyasî Partiler Arasındaki Mücadeleler", "İktidar ile Etnik ve Dinî Gruplar Arasındaki Sürtüşmeler"* gibi iktidar mücadelesine sahne olan baskılı hatta kanlı olaylar yaşanmıştır.[440]

Mutlakıyetten Meşrutiyet'e geçişin yaşandığı karışık süreçte Türkiye'ye gelen Haşim Nahit; kendini, bir anda, bu karmaşanın içinde buluverir. 1700'lerden başlayan çağdaşlaşma bunalımının çözümlenecek bütün sorunları sanki 1908-1918 arasındaki bu on yıla sıkıştırılmıştır. Çünkü 1908 devrimi, o zamana kadar Saltanat tarihinde görülmemiş oranda bir tartışma döneminin kapılarını açmıştır. Gelişmiş ülkelerde fikir özgürlüğüne zemin oluşturabilecek bu ortam; kafa karışıklığı ve iç-dış koşulların baskısı yüzünden, Osmanlının sonunu hazırlamıştır.

---

439 *"Türk-Osmanlı milletinin hüviyetini kemiren hastalıkları, zaafımızı görmemezlikle, bu kadar büyük bir cehaletle nihayet bir gün gelecek, elhamraların şevketli ve heybetli şerirlerinden kovularak lüzumsuz, muzır bir şey gibi, deniz sahillerine atılan İspanya Müslümanları gibi, biz de bir gün, paçavralara bürünmüş kanlı ve yaralı vücudumuzu elimizdeki kırık asaya ittika ettirerek -Türk taht-ı saltanatın enkazını gizleyen altın kapılı saraylarımızın önünden- bir dilenci gibi geçeceğiz. Boynumuzda esaret zinciri, başımızın üstünde kavilerin yumruğu, bizi hayvan sürüleri gibi sürükleyecekler, öldürecekler. Avrupa'ya yakın olduğu için tehlikeyi de diğer Şark milletlerinden önce yaşayacak Türk-Osmanlı; zannedildiğinden daha kötü bir haldedir, tehlike büyük ve müthiştir."* Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** Giriş kısmı, s.E-F

440 HOCAOĞLU, Baran, **"*İkinci Meşrutiyet Dönemi(1908–1913) Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri***", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2008

Yazar; *"Kanun-ı Esasi* ile *Gülhane* ve *Islahat Fermanları"*nın getirdiği düzenlemelerin, ecnebîlerin imtiyazlarını artırmaktan öteye gitmediğinden yakınır. Zira gayrimüslimlerin *"patrik ve hahamlarına, meclis ve mahkemelerine, mektep ve matbuatına"* bu kadar imtiyaz verilirince; Osmanlı Türklerinin ruhu, tamamıyla ölüme terk edilmiştir." [441]

Erbil; Mithat ve Reşit Paşaların *"serbestî-yi edyan, Avrupa maarif programlarına uygun mektepler kurmak"* gibi şeklî değişmelerle yenileşme olacağını sanmalarının,[442] büyük yanılgı olduğu düşüncesindedir. Zira Batı özentili birkaç aydının halk adına yaptıklarını iddia ettikleri bu düzenlemeler, halkın nazarında, *"köylülerin hiç görmedikleri mükellef ve muğlâk bir salondaki va'z-ı hayretine"*[443] benzemektedir. Dolayısıyla meşrutiyetin; halka faydalı olmaktan öte, toplumun her kesiminde ve bilhassa "aile" kurumunda tamiri imkânsız zararları olmuştur.[444]

Mefkûreyi Türklere, 1908 inkılâbının getirdiğini ileri süren yazar; Maliye Bakanı Cavid Bey'in *"Türkiye'de Gümrük Rüsumu"* ile ilgili değerlendirmelerinde de söylediği gibi, gelişmeyi sağlayacak istiklâl fikrinin, insanların elini kolunu bağlayan *"baskıcı zihniyetle"*[445] ya da *"Avrupa'nın kontrolünde"*[446] bir anlayışla asla gerçekleştirilemeyeceğini belirtir. Yazara göre Reşit Paşa'nın *"Türkiye'nin tekâmülünü, Avrupa medeniyeti mahsulü kurumların taklidine bağlaması"* ve Mithat Paşa ile İttihat ve Terakkinin de *"medeniyeti tetkik eden amilleri araştırmak yerine, Avrupa'yı tüm yönleriyle ülkemize taşımayı hedeflemesi"*[447] gibi "*talihsiz*" gayretler; Türkiye'ye, daha büyük acılar yaşamak hatta *"kendi evlatlarının eliyle öldürülmek"* akıbetini getirmiştir.

---

441 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.63
442 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyeti ve Avrupa'da Tahsil (Ahmet Cevdet Beye), ***İkdam***, N:9067, 14 Haziran 1338 (1922), s. 3
443 Haşim Nahit, Teceddüt Maarif, ***Donanma***, N: 105-57, 13 Ağustos 1331 (1915), s. 905-906
444 Haşim Nahit, İzdivaç, ***Musavver Malumat-ı Nafia***, S: 7, 27 Mart 1330 (1914), s.98-100
445 Haşim Nahit, Türkiye'de İstiklâl-i Millî, ***Servet-i Fünun***, S: 1217, 18 Eylül 1330 (1914), s. 321-323
446 Haşim Nahit, Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1520, 7 Eylül 1341 (1925), s.2
447 Haşim Nahit, Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-1, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1412, 1 Mayıs 1341 (1925), s. 2

Mithat ve Reşit Paşaların *"iyi niyetli"*[448] gayretleriyle başlayan Meşrutiyet hareketi, taklitçiliği aşamayınca, kapsamlı bir yenilik oluşturamamıştır. Yazara göre; halkın *"hissiyatını rahatça söyleyebilme hevesini"* halkın kursağında bırakan, Abdülhamit'in baskıcı yönetimi olmuştur.[449]

Haşim Nahit; "*yükselmek*" umudundaki halkın "*meşrutiyet*"ten çok şey beklediğini ancak insanlığın en mukaddes hukukunu tahkir eden "*mutlak idare*"den kurtulmaya çalışırken, "*şahsî istiklâl*" uğruna, daha büyük sıkıntılara düştüğünü ifade eder. Mücadele azmini tetikleyen ve hürriyet aşkıyla halka büyük bir heyecan vermesi beklenen meşrutiyet; hükümranlık altında ezilen halkı, beklediği güzel günleri vermekten öte, çok daha büyük uçurumlara sürüklemiştir.[450]

3.2.2.2. BALKAN SAVAŞLARI VE HARB-İ UMUMİ (BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI)

İttihat ve Terakki'nin ortaya attığı Meşrutiyet, Osmanlı toplumunun siyasal ve sosyal yapısını güçlendirme amacı güttüğü halde, aksine olarak, Türk'ten gayrı unsurların Osmanlı Devleti'nden ayrılma arzularını kamçılamış ve bu arzuların gerçekleşebileceği uygun bir ortamı hazırlamıştır. Ardından da, II. Meşrutiyetle başlayan sıkıntılar zincirinin önemli halkalarından Balkan Savaşları patlak vermiştir. Avrupa'daki Saltanat topraklarının %83'üne karşılık gelen neredeyse bütün Rumeli'nin kaybedildiği Balkan Savaşları; Osmanlı Devleti'ndeki gafletin, siyasî hırsların, dış politikada olayları ve

---

448 Haşim Nahit, Hakiki Teceddüt, ***Donanma***, N: 104-54, 15 Temmuz 1331 (1915), s. 851-853

449 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.323-324

450 *"Her milletin terakkisi için 'müsait bir saha' olan meşrutiyet; Türkiye'nin ellerine, kollarına bağlanmış ağır ve gaddar bir zinciri kıramamıştı: Kapitülasyon! Meşrutiyet, bize vicdanın ve ezanın hürriyetini verdikten sonra kapitülasyonların ne kadar haşyet-şiken olduğunu düşünebildik. Düşündükçe bu yükün ezici ağırlığı her gün biraz daha artıyordu. Bir kere düşününüz: Sahibi olduğunuz bir evin kapları daima açık ve anahtarı daima başkalarının elindedir. Evinizin servet ve eşyasında onlar istedikleri gibi tasarruf ederler, siz bile o duygusuz eşya gibisiniz: Sizin için hiçbir hak ve hiçbir haysiyet tanımazlar. Servetinizle îrâd ve masrafınızı kendileri tanzim ederler ve açlıktan inlediğiniz zaman, öldürmeyen fakat sade yaşatan zehirli bir lokmayı köpeklerin önüne atar gibi size verirler. Çünkü evin bir sahipten ziyade bir korkuluğa ihtiyacı vardır."* Haşim Nahit, Şarkın Temeddününde (Medenileşmesinde) Türkiye'nin Ehemmiyeti, ***Servet-i Fünun***, S: 1215, 4 Eylül 1330 (1914), s.289-291

gelişmeleri yerinde ve doğru olarak değerlendirememenin sonuçlarının en acı şekilde Türkiye'nin yüzüne çarpılması olmuştur.[451]

Balkan Savaşları'nın Rusya ve Avusturya'nın İslavları ve Yunanlıları ayaklandırmasıyla başladığına dikkati çeken[452] Haşim Nahit; Türkiye aleyhindeki her projede olduğu gibi, Balkan Savaşları'nda da, İngilizlerin parmağı olduğunu vurgular. Nitekim Mister Eskuet de; 1912'deki İngiltere'nin Türkiye projesini, *"Türkler Avrupa'dan tard olunacak, Suriye ve Hicaz zabt ve taksim edilecek. Irak, İngilizlerin idaresine geçerek Şarkî Anadolu parçalanacak ve nihayet nüfuzu Türklerle meskûn birkaç vilayete münhasır zayıf ve istinatsız bir Türkiye kalacak."* ifadeleriyle özetlemiştir.[453] Hıristiyanlık âlemi, Müslümanları Avrupa'dan atmakta kararlıdır.

Nahit Erbil; *"baş döndürücü bir hızla geçtiği yerlerde otları söküp dalları kıran, kütükleri deviren, taşı toprağı birbirine karıştıran bir kasırga"*[454] şeklinde tarif ettiği Balkanlardaki Bulgar istilasının, hayatın tüm lezzetlerini gözlerden sildiğini belirtir.[455] Yazara göre 1328 vahşeti; Çatalca'daki top sesleriyle, çocukların bile yüreğine korku salmıştır.

Balkanları saran bu acılar dinmeden, tüm Anadolu'yu "*yangın yerine*" çeviren Harb-i Umumi (Birinci Dünya Savaşı) başlar. Erbil; Avrupa, Asya ve Afrika'nın büyük bir kısmını kan gölüne[456] çeviren bu felaketin çıkış sebebini, "*rekabet*"[457] kavramıyla izah eder. *"Siyasî, ilmî, fennî, içtimaî, iktisadî"*

---

451 UĞRAŞ, Nilüfer, **"*Osmanlı Basınında (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat) Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler"*,** s.45-47 / 163-166

452 Haşim Nahit, Üç Büyükler Uyuşabilirler mi, ***Vakit***, S: 9975, 28 Ekim 1945, s. 2

453 Haşim Nahit, 1912'deki İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1214, 28 Ağustos 1330 (1914), s. 373-374

454 Haşim Nahit, Balkan hezimetini anlattığı bir hikâyesinde, yaşanan korkunç manzarayı şöyle tasvir etmektedir: *"Yangınlar arasında, cenazeler üstünden saçından sürüklenen bir kadın kafilesine beni de kattılar. Top tüfek tarrakaları, silah şangırtılarıyla at kişnemelerinin ve acı acı haykırışmaların toz ve duman içinde birbirine karıştığı ve her tarafta kızıl, alevler yükselen cehennemî bir saatte, kapıları dipçik ve kılıç darbesiyle kırıp içeri saldıran vahşi tavırlı, katil bakışlı Bulgarlar; kadınları birer birer topluyorlar, sürü halinde meçhul bir mezara sürüp götürüyorlardı. ...Direğinin başından bir ip sarkıttılar. İpin bir ucunu çarşaflı kadının saçına bağladılar, kadın bağrışıyordu. Biz, sade boş gözlerimizle bakıyorduk. İpi çekince kadın, anadan doğma ipte sallandı. Sabah güneşinin şuleleri yeniden kılıç uçlarında parladı ve kızıllaştı. Kadının göğüsleri, parmakları, kolları, vücudunun her parçası yere düşüyordu."* Millî Hikâye: Hâcir, ***Servet-i Fünun***, S: 1205, 26 Haziran 1330 (1914), s. 134-135

455 Haşim Nahit, Bir Mektup: Ümidin Tahakkuku, ***Servet-i Fünun***, S: 1221, 16 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 385-387

456 Haşim Nahit, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*,** s.3

457 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

sahalarda birbirine üstünlük kurmaya çalışan Avrupa; Erbil'e göre, sırf menfaatleri uğruna, insanlık katliamı yapmaktadır. Bu katliam sahasına, Balkan Savaşlarındaki hezimetiyle *"kolay lokma"* haline gelen Osmanlı da dâhil edilmeye çalışılır. Nihayet 1330-1331 senesi itibarıyla, yazarın *"Türk millî vicdanının ateş bayramı"*[458] dediği Dünya savaşına, Osmanlı Saltanatı da katılır. Ve Türkiye'nin, *"Düşmanımızın düşmanı dostumuzdur."* anlayışıyla, Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı harp eden Almanya'nın yanında savaşa girmekten başka çaresi kalmamıştır. Zira İngiltere ve Fransa, Osmanlının ittifak tekliflerini reddetmiştir.[459] Artık Anadolu, doğusu ve batısıyla, büyük bir ateş topuna dönüşmüştür.

Nahit Erbil; Balkan Savaşlarıyla Osmanlının sonunun geldiği düşüncesinin aksine, başta Çanakkale[460] olmak üzere, Türk askerinin tüm cephelerde kanının son damlasına kadar savaşmaya devam edeceğine inanmaktadır. 93 harbinde "*Kara Fatma*"ların[461] müdafaasıyla düşman çizmesi altında çiğnenmekten kurtulan Erzurum; *"Erbil'in yağız delikanlılarının yiğitlikleriyle"*,[462] bu zulme karşı hâlâ ayakta olduğunu göstermektedir. Cephe gerisinde ise, Anadolu kadınının şefkati hâkimdir.[463]

---

458 Haşim Nahit, Muharebenin Bir Senesi, ***Donanma***, N: 120-66, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.1054

459 Haşim Nahit, Harbin Netaici (Neticeleri), ***Servet-i Fünun***, S: 1211, 7 Ağustos 1330 (1914), s. 225-229

460 Konuyla ilgili kaleme aldığı bir mensuresinde, Mehmed Çavuşun ağzından şu yemini haykıracaktır: *"Altı bin senedir Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da saltanatlar tesis eden, altı yüz senedir Sultan Osman'ın kan ve ateşle işlediği saltanat tacının namusu için cenkleşen büyük, kudretli bir neslin evladıyım! Kaçarsam kahpeyim, seni bekliyorum!"* Haşim Nahit, Sultan Osman Reşadiye'nin intikamı: Mehmet Çavuş, ***Servet-i Fünun***, S: 1242,12 Mart 1331 (1915), s.314-315

461 Haşim Nahit, Kahramanlık Devri, ***Servet-i Fünun***, S: 1251, 14 Mayıs 1331 (1915),s. 38 Bu olayı konu alan bir hikâyesinde de, Kara Fatma'nın ağzından, hissiyatını şöyle dile getirecektir: *"1292 senesinin siyah bir gecesindeydi. Kara Fatma, elindeki ateş-feşan asasını rikkat ve itaate işaret eder gibi birkaç defa salladıktan sonra konuşmaya başladı: -Ağalarım, oğullarım! Devlet, Moskoflarla harp edeli ben de Allah yoluna cihat ediyorum. Benim cihadım, askerlerimize su, yemek götürmek, onların yaralarını sarmaktı. Moskof süngüsü benim de sizin de ciğerlerimizi deldi. Moskof "Aziziye"yi aldı. Bilirsiniz ki Aziziye, Erzurum'un kilididir. Düşmana karşı ıyalimizin (çoluk çocuğumuzun) namus kapısı, can damarımız "Aziziye"dir. "Aziziye" Moskofların elinde kalırsa Erzurum'u da alacaklar, yurdumuzu baştanbaşa yıkacaklar. Devlet ve millet mahvolacak! Oğullarım, ben bu yaşıma geldim; son dileğim, Hakk'a kavuşmaktır. Allah uğruna peygamber uğruna, devlet ve millet uğruna, erkekler gibi, sizin gibi olacağım. Siz de benimle beraber olmak istemez misiniz?"*
Haşim Nahit, Kahraman Hatun, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 678, 25 Şubat 1328 (1912), s. 4

462 Haşim Nahit, Kâzım'ın Rüyası (Yakup Kadri Beye ithaf), ***İkdam***, N: 8929, 23 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 4-5

463*Düşmanla İstanbul arasına kanlarından ve kemiklerinden adeta bir sed yapan Çanakkale Gazilerine, cephe gerisinde Anadolu kadınlarının gösterdiği şefkat ve hürmet de had safhadadır.*

Osmanlı Saltanatı'nda topyekûn bir seferberlik ilan edilmiştir. Zaten yokluklarla kıvranan halkın, verecek neredeyse hiçbir şeyi kalmamıştır. Yine de, son bir gayretle, donanma için yardım toplanmakta; memurundan mebusuna, köylüsünden askerine kadar[464] herkes, elinde avucunda ne varsa ortaya koymaktadır. Ancak, halkın "*kanlarını emerek*" definelerini dolduran Osmanlı zenginlerinin uzak durmaları karşısında Haşim Nahit; *"Kalkın, uyanın, bakın! Dün cihan ve vahşetin bağrına dayadığımız silah-ı zaferi, bugün cihan-ı medeniyet bizim göğsümüze saplamak istiyor."*[465] diyerek onları, geleceğin "gaflet içindeki dilencileri" olmama konusunda uyarır.

Bu seferberlik, sadece Anadolu toprağıyla sınırlı değildir. Bir zamanlar *"din ve gönül birliği"* olan Asya ve Afrika'da da, "*cihad*" çağrıları[466] yankılanmaktadır. Erbil; tüm dünyayı kasıp kavuran bu insanlık dramının arkasındaki ülkeleri, "*Fransa ve İngiltere*"[467] olarak ilan eder.

Neticede, Birinci Dünya Savaşına fiilen girildiği için, hem harbin büyük acıları çekilmiş hem de altı yedi devletin kurulmasına yetecek büyüklükte toprak kaybedilmiştir. Meydan muharebelerinde, kum ve kar fırtınalarında milyonlarca Türk askerleri can vermiş; açlık ve hastalık gibi sebepler, kefensiz gömülen insan leşlerini günden güne çoğaltmıştır. Haşim Nahit; uzun yıllar geçmesine rağmen, bu acı dolu günlerin, kolay kolay unutulamayacağına her fırsatta dikkat çekecektir.[468]

Hastanede millî vazifelerini sadakatle yapan hanımların -hayatın bütün zevklerini unutmuş ve ibadet eder gibi- ellerini yanık ve çıplak ciltlerin üstünde gezdirmesi, onlardaki ana ve kardeş şefkatinin en samimî tezahürleridir. Haşim Nahit, Hilal-i Ahmer'in Galatasaray Sultanisi Hastanesinde: Yaralılar ve Hanımlarımız, ***Servet-i Fünun***, S: 1263, 13 Ağustos 1331 (1915), s.227-229

464 Haşim Nahit, Açık Mektup-Muhterem Ayan ve Mebusan'a, ***Yeni Gazete***, N:481, 29 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 3

465 Haşim Nahit, Osmanlı Zenginlerinde Hiss-i Namus, ***Yeni Gazete***, N:479, 27 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 1-2

466 Haşim Nahit, Asya ve Afrika'da Cihat, ***Servet-i Fünun***, S: 1224,6 Teşrin-i sani (Kasım) 1330 (1914), s. 21-23

467 Haşim Nahit, Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1212, 14 Ağustos 1330 (1914), s. 249-250

468 *"Bir belediye doktoru, şunu anlatıyor: Birinci Dünya Savaşı İstanbul'unun Aksaray taraflarında, kaç gündür ocağı tütmemiş, ışığı yanmamış bir evi haber verdiler; bekçi ve polislerle beraber bu evin kapısını zorlayarak içeri girdik. Bir odanın içinde köşeye dayanmış baba, ötede koyun koyuna iki çocuk, karyolanın üstünde yatan anne; hepsi hepsi tifüsten ölmüştü. Anneyi muayene ederken bir de ne göreyim: Ölmüş annesinin memesini emen en küçük çocuk, hâlâ yaşıyor!"* Haşim Nahit, Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

3.2.2.3. ÜÇ BİLİNMEYENLİ DENKLEM: GARB, ŞARK VE TÜRK MESELELERİ

Haşim Nahit; Şark ile Garp hakkındaki düşüncelerine birçok yazısında yer vermiştir. Ancak, 1921'de kaleme aldığı "*Üç Muamma*" adlı eserinde, Doğu ile Batı arasında mukayeseler yaparken, bu iki medeniyet arasında sıkışıp kalan Türk meselesini de, ayrıntılı olarak tahlil eder. Daha sonra da, bu ikilemde sıkışan Osmanlı Saltanatı'nın "*kurtuluş reçetesi*" olarak gördüğü ve uygulamaya çalıştığı fikir akımlarını değerlendirir.

Konuya dair siyasî yaklaşımlardan uzak durmaya çalışan yazar; düşüncelerini, aklın rehberliğinde ve toplumsal açıdan ifade etmeye çalışır. Bu sebeple; hakikate ulaşmak için, hadiselerin nasıl olması lazım geleceğini değil nasıl olduğunu gösterme gayretindedir. Dünyayı meşgul eden Türk meselesinin tek başına düşünülemeyeceğinin farkında olan Erbil; konuyu, "*heyet-i umumiye*" çerçevesinde, yani etrafındaki diğer iki medeniyetle birlikte ele almaya çalışır. İlk olarak da, Garp âlemiyle ilgili fikirlerini izah eder.

Nahit Erbil; Birinci Dünya Savaşında Amerika'yı da yanına alan Avrupa medeniyetini, "*menfaat*" üzerine kurulmuş bir "toplaşma" olarak tanımlar. Avrupa'da hayat namına istenilen bütün haklar, gaye adına, insanları hep "*menfaat*" kelimesine sürüklemektedir. Meslekî cemiyetlerin fertleri arasındaki yakınlaşmanın temeli de budur. Yazar; ister Durkheim'in "*içtimaî sınıflar*" nazariyesi isterse Tarde'nin "*sosyal bağlılık katmanları*" düşüncesiyle açıklansın, farklı şey söyleyen bütün iktisat nazariyelerinin, hep aynı sonuca, yani "*maddî menfaat*" konusuna bağlandığını söyler.[469] Öyle ki Avrupa; her şeyi "*menfaat*" eksenli gördüğü için, Asya'dan gelen nüfus izdihamıyla zor duruma düşünce, hemen refahını artıracak yeni arayışlara[470] başlar.

Erbil'e göre, hadiselerin "*illet*" ve "*netice*"lerini tasnif edip kurallara bağlayarak "*sa'yde usul ve intizam*" yolunu bulan Avrupa; medeniyetinin temelini, müspet ilimlerin "*müşahede*" ve "*tecrübe*" usulleriyle maddiyat

---

[469] Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi,*** s. 6-11

[470] Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

sahasında (makine, alet, edevat) büyük değişiklikler meydana getirmesine borçludur.[471] Düşünce (muakale) sistemindeki bu değişim, sosyal alandaki gelişmelerle de takviye edilmiştir: Avrupa'daki okuma yazma oranı artınca, insanların düşünme yetenekleri; sebep-sonuç ilişkisi bağlamında, bilinçli şekilde gelişmeye başlamıştır.

Erbil; Avrupa medeniyetini bir araya toplayan diğer unsurun da "*din*" olduğu görüşündedir. Tarihî süreçte eski Yunan-Roma medeniyeti, birçok mücadele ve istihaleden sonra, Hıristiyanlıkla karışarak[472] 1920'lerin Avrupa'sını oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu din merkezli medeniyet; *"İslam unsurları arasına tefrika sokmak, halifelik meselesiyle Müslümanlar arasına fitne sokarak, onları Hıristiyanlara ezdirmek"* şeklinde tarif edilen "*misyonerlik*" faaliyetinden[473] başka bir şey değildir

Avrupa'daki "*akıl*" ve "*muakale*" sistemi, öyle bir noktaya varmıştır ki, aklın tekâmülüyle "*niçin ve neden*" sorularını zihinde canlandıran insan; mantıksız bir durum gördüğü zaman, tarihî müesseseleri bile eleştirebilme gücüne ulaşmıştır. "*Manevî*" kıymetlerin yerini, "*maddî*" değerlerin aldığını söyleyen Haşim Nahit; Avrupa medeniyetine mensup insanların, hayallerindeki mutluluğa ulaşmak için, herkesi ve her şeyi kritiğe tabi tutmaktan asla çekinmediğini belirtir.

Yazar; dünyada görülen ihtilâl hareketlerinin sebebini de, fertlerin kendi cemiyetleriyle alakalarına göre değil, en son yaşanılan "*muakale*" sistemiyle açıklar. Avrupa'yı saran zihniyet, geçmişin değerleriyle çatışmaktadır. Birinci Dünya Savaşı, "*mutlu olmak*" ya da "*dini, vicdanlara hâkim kılmak"* için değil, idare sistemlerinde tadilat yapılması baskısıyla ortaya çıkmıştır. Sonuçta, 1920'ler Avrupa'sındaki manevî nüfuzun iflasına yol açan bu medeniyet tarzı; "*tekâmül nazariyesi"*yle idare sistemlerinde tadilat yapılmasını sağlayarak, geleneğe dayalı katı yönetime karşı, cumhuriyet tarzı demokrasinin ilk zaferi olmuştur.[474]

---

471 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.207
472 Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi*****,** s.10- 16
473 Haşim Nahit, İslamiyet'e Karşı Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun*****,** S: 1213, 21 Ağustos 1330 (1914), s. 257-260
474 Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi*****,** s.15-23

Garp dünyasındaki değişimi bu şekilde değerlendiren Nahit Erbil; Şark âlemini ise, hâlâ eski günlerinin hülyasıyla, serseri dervişlerden harikalar bekleyen "*hayalperestler medeniyeti*" olarak tarif eder. *"Fırtınaya tutulduğu zaman dalgaları sahillere çarpan ve ufuklara yükselen bir deniz"*e benzeyen Şark'ın akıl ve zekâsı; Avrupa'nın "*muakale*" sistemi ve "*iktisadî faaliyetleri*" karşısında, "*köleleştirmiş zavallı bir ihtiyara*"[475] dönüşmüştür.

Yazar, bu durumu; Garplılarda "*usul*" ve "*intizam*"ı vücuda getiren "*say-ı akıl*" kanununun, Şark'ta "*çok çalışmak zarureti olmadığından*"[476] etkisiz kalmasına bağlar. Bereketli topraklar üzerindeki gıdaları kolayca elde eden insanlar için, "*say, akıl, usul, intizam"* gibi kelimeler, içi boş birer kavramdan ibarettir. Zira Şark; "*şiir, felsele, ilim-i nücûm ve simya, sihir ve füsun, ispritizma, mucize, keramet"* gibi akıl ve zekâya muhalif şeylerin ilk defa ortaya çıkıp en üst seviyeye ulaştığı bir "*hurafeler beşiği*"dir.[477] Erbil'e göre, hissiyata dayalı Şark ile "*usul*" üzere hareket eden Garp arasındaki uçurum, iki temel farka dayalıdır: *"1-Medeniyet farkı, 2-Zihniyet farkı"*[478]

Nahit Erbil; Şark'a üstünlük sağlayan Avrupa'nın, Şarklılara kendi dilini öğretmek suretiyle, bu topraklardaki hâkimiyetini pekiştiren münevver bir sınıf oluşturduğuna dikkati çeker. Avrupa medeniyetinin cemiyete hukuk vaat eden bu tefekkür tarzı, "*hürriyet, adalet ve müsavat*" gibi kelimelere dayansa da, yaşananlar; Avrupa'nın Şark'ı sömürgeleştirmesinden başka bir şey değildir. Bu durumdan kurtulmak isteyen Şark'ın son umudu ise; Avrupa'nın komşusu ve akla uygun medeniyet düsturlarına, sahip Türkiye'dir.[479]

Haşim Nahit; İslam medeniyeti içerisindeki diğer unsurların gerileme devresi yaşadığı bir ortamda Osmanlı Türklerinin güçlenmesini, hem maddî hem de manevî açıdan askerliğe dayandırmıştır. Zira Türkler, tarih sahnesine

---

475 Haşim Nahit, Şark ile Garp, ***Servet-i Fünun***, S: 1222, 23 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 412-413

476 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.208

477 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

478 Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi*****,** s.29

479 Haşim Nahit, Şarkın TemeddünündeTürkiye'nin Ehemmiyeti, ***Servet-i Fünun***, S: 1215, 4 Eylül 1330 (1914), s.289-291

çıktıkları andan itibaren, Şark ile Garp arasındaki mücadelenin (*İspanya Fethi ve Haçlı Seferleri*)[480] üçüncü safhasını, zafer halkası gibi tamamlar.

"1683 Viyana Kuşatması'ndaki askerî yenilginin Avrupa'nın üstünlüğünü kabul" şeklinde anlaşıldığına değinen yazar; Avrupa medeniyetinin teknik aletlerle değil, bunları üreten düşünce sistemini bilmekle anlaşılacağını savunur. Ancak, hükümet adamlarının iyi niyetli mesaisiyle başlayan yenileşme çalışmalarının; sonradan Garp lisanı öğrenen ve ilme, edebiyata ve sanata dair Garp eserlerini tetebbu eden "*münevverler*" tarafından şuurlu hâle getirilemediğinden yakınır. Nihayet, son dönemlerde Avrupa'yı "*sistem*" hâlinde kavrayacak aydınlar çıkmış ve bu şekilde Garp medeniyeti, Türkiye'de anlaşılır olmuştur. "*Aklın yolu birdir.*" anlayışındaki Türk mütefekkirleri; Garbın irfan meşgalesiyle aydınlandığında, "*şuurlu*" bir medeniyeti ortaya çıkaracaktır.[481]

Haşim Nahit; Türk'ün Avrupa irfanıyla temasında, bütün "*kültür-hars*" müesseselerinin bu etkileşimi kendi bünyelerinde hissettiğine işaret eder: Din müessesesi, müspet ilimlerin müşahede ve tecrübe usullerinden kuvvetini alan bir tenkit tarzıyla, bilhassa münevver zümrenin vicdanında, nüfuzunu kaybetmeye başlar. Din müessesesinin zaafa uğramasıyla ve kuvvetini dinden alan öbür kurumların gittikçe zayıflamasıyla; "*ahlâk*" da müthiş bir gerileme devresine girer. Hâlbuki hükmünü çoktandır icra edemeyen dinin iktisadî ve hukukî kaideleri, bir zamanlar, üç kıtaya yayılmış muhteşem bir bünyenin temel taşlarıydı.[482]

Avrupa'nın "*iktisadî nüfuz mıntıkaları*" dâhilinde Türkiye'yi sömürgeleştirme çalışmalarına karşı "*Ben de bir milletim*" diyebilmenin önemini vurgulayan yazar; Avrupalıların Türk meselesini bir "*muamma*" şeklinde göstermeye çalışmalarını, *"Türklerin asrî bir millet hâline gelmekteki kararlılıklarını kırma"* gayreti olarak izah eder. Gerek Ehl-i Salib savaşlarında gerekse Balkan Harbi hezimetinde çok sayıda Türk'ü katleden Avrupalılar; *"Tarihte yeni bir devir*

---

480 Haşim Nahit, Şark ile Garp, ***Servet-i Fünun***, S: 1222, 23 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 412-413

481 Haşim Nahit, Azami Fedakârlık, ***Servet-i Fünun***, S: 1225, 13 Teşrin-i sani (Kasım) 1330 (1914), s. 43-46

482 Haşim Nahit, Türkiye'de İstiklâl-i Millî, ***Servet-i Fünun***, S: 1217, 18 Eylül 1330 (1914), s. 321-323

açılıyor." yaygarasıyla, Türklerin İstanbul'u fethinin öcünü aldıklarını iddia etseler de, Türkiye bu zorluğu da, ancak kendi değerlerine sahip çıkmakla atlatacaktır.[483]

Nahit Erbil'e göre; Balkan Savaşlarının acılarını yaşayan Osmanlının, iki medeniyet arasında sıkışıp kaldığı dönemde sürdüreceği en uygun siyaset, "*İttihat-ı İslâm*" düşüncesidir.[484] Bu birlikteliği, Kur'an ve Hac unsurları da desteklemektedir. Geriye sadece, halkın bilinçlendirilmesi için, ulemanın sistemli bir çalışma başlatması kalmaktadır.[485]

Ancak yazar; Türk-Osmanlı milletinin izlediği bu hilâfet ve İslâmiyet siyasetinin, o dönemdeki Ermenileri bile memnun etmiş olsa da, yirminci asırda devam ettirilmesinin çok gülünç olacağına dikkat çeker. Zira ittihâd-ı İslam davası, Avrupa'nın aklı öne çıkaran "*milliyetçi*" anlayışı karşısında tesirini kaybetmiştir.[486]

Osmanlılık siyasetinin de faydasız hatta imkânsız olduğunu dile getiren Nahit Erbil; Türklük siyasetinin, Osmanlının şuurlanması için, en elverişli düşünce sistemi olacağını savunur.[487] Ancak mesele, söz konusu karmaşa ve acıları yaşayan insanların gündemine ilk defa geldiğinden; "*millî cereyan*"la tutuşturulan bu "*millî vicdan*" meşalesinin[488], öncelikle Anadolu topraklarında alevlendirilmesi gerekmektedir.

Hâlbuki Osmanlı milletinde mütefekkir ve sanatkâr gibi aklı başında olanları; fırka ihtilaflarını ve şahsî garazlarını ayaklarının altına alarak, kalb ve vicdanlarını say ve zekâlarını aynı gaye için bir araya getirmeleri gereken topyekûn bir seferberlik yaşatmalıdır. Haşim Nahit; Cevdet Beyin İsviçre'den İkdam'a gönderdiği ve *"Avrupa'da şu sırada top, tüfek, diridnot kadar kalem, yazı muharebesi de yapılıyor."*[489] ifadesiyle başlayan makalesinden hareketle, "*keskin ve müessir kılıçlar sallayan kolların kuvvet bağının*

---

483 Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi*,** s.41-45
484 Haşim Nahit, İttihat-ı İslam, ***Servet-i Fünun,*** S: 1223, 30 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 6-7
485 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*,** s.308-309
486 Haşim Nahit, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s.68
487 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*,** s.311
488 Haşim Nahit, Mefkûreye Doğru, ***Servet-i Fünun,*** S: 1244, 26 Mart 1331 (1915), s. 342-343
489 Haşim Nahit, Manevî Silahlar, ***Servet-i Fünun***, S: 1237. 5 Şubat 1330 (1914), s. 230-231

vicdanda, vicdanları ateşleyen fikirlerin ise kalem ucunda" olduğuna dikkati çeker.

Erbil'e göre Türk ırkı; altı yedi asırdır servetini ve kanını, hep *"Moskoflarla, Avusturyalılarla, Yunan, Bulgar, Sırp, Karadağ"* ile cenk ederek tüketmektedir. Artık Türkler; tarih sahnesinden silinmemek için, ticaret ve sanat alanlarından başlayarak, kendi ırkı için bir şeyler yapmalıdır.[490]

Görüldüğü gibi Haşim Nahit; üç medeniyet çerçevesindeki üç düşünceyi tüm yönleriyle ortaya koymakla, Osmanlıyı içine düştüğü sıkıntıdan kurtaracak yepyeni bir medeniyetin "*temel taşlarını"* şekillendirmeye çalışmıştır.

3.2.2.4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ VE MUSTAFA KEMAL

Osmanlıyı şanlı günlerine tekrar kavuşturmak için girilen Birinci Dünya Savaşı 1918 Kasım ayında bittiğinde, geriye bir "*Türk ulusu*" kimliği kaldığı bile şüpheliydi. Yapılacak iş; tarih içindeki ömrünü tamamlayarak savaşla birlikte yakılan ve her taraftan istilaya uğrayıp Batı sömürgeciliğinin iştahını kabartan Osmanlı enkazından Türk olan kısmı kurtarmak ve ortaya millî bir devlet koymaktır. Nahit Erbil; bu hedefi, *"savaş sonrası Anadolu üstüne çökmüş felaket bulutlarını dağıtarak tüm dünyanın gözlerini kamaştıran millî ihtilal güneşi"*[491] olarak izah eder.

Savaş sonrası Osmanlı toprakları; doğusu ve batısıyla, sömürgeci devletlerin insafına terk edilmiştir. Bu sebeple, Anadolu'ya geçerek, Mustafa Kemal önderliğindeki Kurtuluş mücadelesine katılmak gerekliydi. Yazara göre, Anadolu'da kurulan Millî Müdafaa Teşkilatı; birçok sıkıntıyla uğraşmakla birlikte, üç temel gayeyi gerçekleştirmek için çalışacaktır: *Maneviyatı takviye etmek, maişet ihtiyaçlarını hazırlamak, kimsesizlerin imdadına koşmak!*[492]

---

490 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.320

491 Haşim Nahit, Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

492 Haşim Nahit, Millî Müdafaa, ***Servet-i Fünun***, S: 1239, 19 Şubat 1330 (1914), s. 259-260

Türk milletinin, Çanakkale'de olduğu gibi, Mütareke yıllarında da dünyanın takdirini kazanmış kahramanlar çıkaracağına[493] inanan Erbil; Mustafa Kemal'in *"Anadolu, Anadolu!"*[494] diyerek, milletin kurtuluş yerinin adresini gösterdiğine işaret eder. Öyleyse, *"subay, öğretmen, öğrenci, avukat, tüccar, doktor, çiftçi, din adamı…"* kısaca eli silah tutacak kim varsa Anadolu'da Müdafâ-yı Hukuk komiteleri altında birleşmeli ve vatan toprağına sahip çıkmalıdır.

Bu gelişmeler karşısında daha fazla sessiz kalamayan İtilaf devletleri; Anadolu'daki faaliyetlere tepki olarak, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eder ve Meclis-i Mebusan'ı dağıtır. Haşim Nahit; İstanbul'un üstüne kara bir bulut gibi çöken o felaketli günlerde bile,[495] *"Türk milletinin içindeki ilahî ümit ışığı"*nın hiçbir zaman söndürülemeyeceğine inanmıştır.[496] Bu inancını da, işgal altındaki İstanbul'da karşılaştığı Fransız askerinin istihzalı sözleri gibi durmlara rağmen, hiç kaybetmemiştir.[497]

Nahit Erbil; Batılıların 10 Ağustos 1920'de İstanbul hükümetine Sevres Antlaşmasını imzalatmasının da Ankara hükümetini durduramadığını belirtir. Zira Anadolu'nun Millî mücadeleye girişmesinin sebebi; Avrupa ve Amerikalıların sandığı gibi, mantık ya da menfaat yaklaşımları değil, şanlı

---

493 Haşim Nahit, Fikir ve İbda, ***Servet-i Fünun***, S: 1241, 5 Mart 1331 (1915), s. 295-296

494 Haşim Nahit, (Mukaddes Müdafaa), ***İkdam***, N: 8825, 10Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921) s.4

495 *"Köprüden geçerken, asla unutamayacağım, dünyanın en acıklı bir manzarasıyla yüz yüze geldik: Bir yük arabasının üstünde, hayvanlarının dizginini ayakta güden, çocuk denecek kadar genç bir arabacı, arabasının tekerleklerini şakırdatarak köprüden geçiyor... Köprü üstünde seyir ve seferi tanzim eden yabancı askerin tam yanına yaklaşınca, asker, siyah ve uzun kırbacını arabacının suratına indirdi. Delikanlının alnından fışkıran al kanlar yüzüne gözüne ve elbisesinin üstüne aka aka -hiç bir şey olmamış gibi- yine arabasını güdüyor, gördüm. Ne vuran, ne de vurulan bir söz söylemediler. Artık, düşmanların işgal ettikleri İstanbul'da hiçbir şey yapılamayacağı için, Anadolu'da bir mücadele teşkilâtı yapmak gerekecektir"* Haşim Nahit, Ziya Gökalp'ın ölümünün 18. yıldönümü, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:5-6, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1942, s.173-176

496 Haşim Nahit, Fikrî İnkılâp, ***Servet-i Fünun***, S: 1243, 19 Mart 1331 (1915), s.326-327

497 *"Şüphe yok ki biz, en mukaddes akidelerimizden hayatımızın en hurda teferruatına kadar her şeyin değişmesiyle bitecek bir 'inkılâp' içerisindeyiz. Hıçkırıklarla gözyaşları ve kan selleri buna mukadderdir. 'Milliyet' sevgisi bu fedakârlığa bizi katlandırır. Milliyet ki kendini bilmek ve kendini sevmek şuur ve akidesidir. Ve şahsî şuur yoluyla Allah'ı daha yakından ve daha derinden sezmek ve sevmek hissi, fani hayat ve emeli insana unutturur. Dün 'İnönü'nde bugün 'Sakarya'da kılıç sallayan kolları işte bu Allah'ı sezmek ve sevmek imanı tahrik ediyor. Onlar biliyorlar ki düşmanın kastı, milliyeti yani 'benlik şuuru'nu öldürmektir. Erkek kız insanın benliği ile Allah'ı arasına cebren girmek isteyenlere karşı ne yapılırsa, Anadolu da Yunanlılara onu yapıyor."* Haşim Nahit, Ümit Bize Nereden Geliyor, ***İkdam***, N: 8821, 6 Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.4

tarihinden gelen mücadele duygusunun gereğidir.[498] Hatta İzmir köylüsü; bütün olumsuzluklara rağmen, Türkün mayasındaki "*istiklâl*"[499] fikrinin verdiği güçle, Erzurum ve Sivas kongrelerinden önce teşkilatlanmıştır.

Erbil; Falih Rıfkı'nın *"Paralı parasından, akıllı aklından, cesur cesaretinden, dâhi dehasından, kadın kalbinden ve çocuk masumiyetinden en yüksek fedakârlığı yapmalıdır."*[500] sözünü hatırlatarak, devrin sanatkârının da; milletinin müşterek hissiyatına tercüman olması[501] gerektiğini vurgular. Sanattaki "*ruh ve lisan*" ahengine dikkat çekerek; parlak ve kurletolu kelimelerle "*güzel söz avcılığı*" yapanları, millî sanatçı olmaktan ziyade "*insanlık zavallısı*"[502] diye tanımlar.

Aynı hissiyatı kendisi de şiirleştiren Erbil; İsmet Paşa komutasındaki "*zabitan ve kıtaata*" dağıtılan *"Deliren Esir"* manzumesinde, felaketler karşısında delirmiş bir insanın hissiyatıyla,

"Dünya haram olsun bana, çünkü sensizim,

Ağla, gözüm ağla, çünkü ben vatansızım." diyerek, bu acı manzarayı tasvir eden şair; *"vatan, millet, bayrak"* şuurunu aşılamaya çalıştığı şiirini, umut dolu bir gelecek hedefi göstererek bitirir:

"Haydi, Kızıl Elmaya, - Haydi, Kızıl Elmaya!" [503]

Bütün Anadolu'yu etkileyen üzüntüleri sıcağı sıcağına dizelerine[504] aktaran şair; yaşananlar karşısında, Sakarya Muharebesinin zaferine bile sevinememiştir:

"Dokunma gönlüme gönlüm kırıktır

Benim gülmem bile bir hıçkırıktır!" [505]

---

498 Haşim Nahit, Millî Mücadele, ***Yeni Adam***, N: 300, 26 Eylül 1940, s.6
499 Haşim Nahit, Harbin umdeleri, ***İkdam***, N:8984, 21 Mart 1338 (1922), s. 3
500 Haşim Nahit, Musahabe: İçtimaiyat mı Edebiyat mı, ***Servet-i Fünun***, S: 1218, 25 Eylül 1330 (1914), s. 340-342
501 Haşim Nahit, Hasbihâl-i Edebi, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 22-23
502 Haşim Nahit, Musahabe-i Edebiye, ***Servet-i Fünun***, S: 1203, 12 Haziran 1330 (1914), s. 99-101
503 Haşim Nahit, ***Deliren Esir (Manzum piyes)***, s. 2/22
504 *Söz konusu şiirlerden birkaçının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Mukaddes İhtiras, ***Ümid***, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8; İdeal, ***Ümid***, N:13, 3 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 5; Gurbetteki Esir, ***Ümid***, N:14, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 16; Millî Gurur, ***Kara Gün Yazıları(derleme),*** s.16
505 Haşim Nahit, Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.5

Türk milletinin kurtuluş mücadelesi bir yandan cephelerde sürerken; diğer yandan da Avrupa'daki diplomatik girişimler hız kazanır. Bu süreçte, Sorbon'daki "*sosyoloji*" eğitimini tamamlamak için Paris'te bulunan Haşim Nahit; aynı zamanda İkdamın Paris muhabiri olarak, bu yoğunluğu günü gününe izler. Batılı devletler, Ankara'nın mücadelesini kırmak için, özellikle "*Yunanlılar*" kozunu kullanmaktadır.[506] Yazara göre Yunanlılar; İzmir'de kalamayacaklarını anlayınca, *"Trakya ve İstanbul civarına kırk bin asker yerleştireceğiz."* tehdidine başvurmuştur.[507]

Savaşın tüm şiddetiyle sürdüğü günlerde İngiltere ve İtalya'yı müzakerelere razı etmeyi Ankara'nın ilk bürokratik başarısı[508] sayan Erbil; bu görüşmelerde, Fransa'nın Türkiye'ye yakın durmasını da, Fransa'nın Müslüman sömürgelerine şirin gözükme gayreti olarak görür.*[509]*

Nahit Erbil; Mustafa Kemal'in konferans için "*İzmit*" teklifine, özellikle İngiltere'nin karşı çıktığını[510] belirtir. 23 Şubat-12 Mart 1921 arasındaki Londra konferansı için İstanbul'un yanında Ankara hükümetinin çağrılmasını ise, Batılı devletlerce tanınmanın göstergesi sayar.

Ankara hükümetini Doktor Nihat Reşat Bey, İstanbul hükümetini Ferit ve Nabi Beyler temsil etmektedir.[511] Haşim Nahit; konferans sonrası Paris

---

506 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris'te İstanbul Meselesi, ***İkdam***, N:9119, 8 Ağustos 1338 (1922), s. 1

507*Haşim Nahit'in Türk-Yunan hükümetleri arasında yaşanan gergin süreçle ilgili mektuplarından bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Paris Mektupları: Siyasî Vaziyet: (Poenkure-Loyd George), ***İkdam***, N: 9120,9 Ağustos 1338 (1922), s. 1; Müfide Ferid Hanımla Mülakat, ***İkdam***, N: 9098, 15 Temmuz 1338 (1922), s. 1; Yeni Konferansta Şark Meselesi, ***İkdam***, N: 9096, 13Temmuz 1338 (1922), s. 1; Siyasî Vaziyet: (Paris'ten Bir Görüş), ***İkdam***, N: 9109, 26 Temmuz 1338 (1922), s. 1; Siyasî Vaziyet, ***İkdam***, N: 9128, 17 Ağustos 1338 (1922), s. 1; Paris Konferansını Vücuda Getiren Amiller, ***İkdam***, N: 9175, 3 Teşrin-i evvel (Ekim)1338 (1922), s. 3; Ankara Dâhiliye Vekilinin (Fethi Bey) Beyanatı, ***İkdam***, N:9114, 31 Temmuz 1338 (1922), s. 1; Türk Meselesi Halledilecek mi, ***İkdam***, N: 9123,12 Ağustos 1338 (1922), s. 1; Paris Mümessilleri Ferid ve Nabi Beylere Göre, ***İkdam***, N: 9121, 10 Ağsts 1338 (1922), s. 1

508 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Konferans Arifesindeyiz ***İkdam***, N: 9102, 19 Temmuz. 1338 (1922), s. 2

509 Haşim Nahit, Fransa'daki Türkiye Dostluğunun Sebebi, ***İkdam***, N: 9088, 5 Temmuz 1338 (1922), s. 1

510 Haşim Nahit, Venedik Konferansı Hakkında Ferid Beyin Beyanatı, ***İkdam***, N: 9139,28 Ağustos 1338 (1922), s. 1

511*Haşim Nahit'in konferans öncesi Londra görüşmeleriyle ilgili Paris'ten gönderdiği diğer mektuplardan bazıları şunlardır:* Haşim Nahit, Londra'da Nihat Reşat ile Bir Mülakat, ***İkdam***, N:9137, 26 Ağustos 1338 (1922), s. 1; Avrupa Siyasetinde Yeni Devre, ***İkdam***, N:9135, 24 Ağustos 1338 (1922), s. 2; Ecnebi Muhabirler İçtimaında Bir Münakaşa, ***İkdam***, N:9163, 21 Eylül 1338 (1922), s. 2; Yeni Bir Konferansla Şark Meselesi, ***İkdam***, N: 9106, 23 Temmuz 1338 (1922), s. 1;

mümessili Ahmet Rıza Bey ile yaptığı değerlendirmede, Batılıların hâlâ Sevres mantığıyla Anadolu'yu bölüşmeye çalıştığını ve bunun Misak-ı Millî açısından kabul edilemez olduğunu belirtir.[512]

Nahit Erbil; bir yandan diplomatik yoğunluğu "*Paris Mektupları*" adıyla Anadolu'ya aktarırken, öbür yandan da Paris'teki ecnebî muhabirlere Türk davasının haklılığını anlatır. Hatta sık sık cereyan eden tartışmaların birinde, Yunanlı gazeteciye, *"Türklerin Çanakkale'de sessizce çorbasını içen Fransız askerine kurşun sıkmamasına karşın, Yunanlıların Trakya'daki köyleri yaktığını ve yumurtalarla tavuklara bile el koyduğunu"*[513] söyledikten sonra, oradaki gazetecilere, Türk halkının her şeye rağmen sulh istediğini belirtir.[514] Paris dönüşü Edirne'den geçerken şahit olduğu korkuyu ve "*yakılan evler, ağıllar, samanlıklar*"a dair felaket manzarasını da, Yunanlıların yaptığı zulmün açık ve canlı bir kanıtı sayar.[515]

Paris'teki Toyluere bahçesinde gezindiği bir akşam, gazetelerin "*Türkler, İzmir kapısında!"*[516] haykırışını işiten Erbil; bir avuç Türk'le, çekilen acıları unutturacak bir coşku yaşar.[517]

Millî mücadeleye dair izlenimlerini bu şekilde aktaran Haşim Nahit; gerek bu süreçte, gerekse Cumhuriyet Türkiyesinin oluşumunda aktif rol oynayan kişinin Mustafa Kemal olduğuna vurgu yapar. Mustafa Kemal'e dair ilk izlenimi; mütareke İstanbul'unda Celâlettin Arif, Çürüksulu Mahmut Paşa, göz hekimi Esat Paşa gibi kimselerin kurduğu Millî Kongre Cemiyetindeki[518] bir toplantıya aittir. Mustafa Kemal'in yaveri Miralay Husrev'in (Gerede) Millî mücadeleye destek isteyen konuşmasına muhalif sesler yükselince, Nahit

---

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, ***İkdam***, N: 9147, 5 Eylül 1338 (1922), s. 2; Almanya- Fransa Hadisede İngiltere'nin Nokta-i Nazarı, ***İkdam***, N:9138, 27 Ağustos 1338 (1922), s. 1

512 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Ahmet Rıza Bey ile Mülakat, ***İkdam***, N: 9112, 29 Temmuz 1338 (1922), s. 1

513 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Ecnebi Muhabirler İçtimaında Bir Münakaşa, ***İkdam***, N:9163, 21 Eylül 1338 (1922), s. 2

514 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Ecnebi Muhabirler Arasında, ***İkdam***, N:9192, 19 Teşrin-i evvel (Ekim)1338 (1922), s. 3

515 Haşim Nahit, Edirne'den Geçerken Neler Gördüm, ***İkdam***, N: 9214, 11 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922), s.2

516 Haşim Nahit, 30 Ağustos, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 8, 15 Eylül 1342 (1926), s.1-2

517 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris'te İlâhi Zaferin Tesidi (Kullanması), ***İkdam***, N: 9160, 18 Eylül 1338 (1922), s. 2

518 Tarık Zafer Tunaya, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*****,** Tıpkı Basım, Arba Yay., 2 bs, İstanbul 1995, s. 417-420

Erbil; çatlak sesleri bastırırcasına, *"Mustafa Kemal'e söyle, kılıncını çektiği gün bütün Türk milliyetçileri onun emrindedirler!"* [519] diyerek, Millî mücadeleye ve liderine desteğini oradakilerin huzurunda ilan eder.

Başta Haşim Nahit ve Ziya Gökalp olmak üzere, birçok Türkçü aydın; *"Bütün ümidin, Mustafa Kemal Paşa'da olduğu"*na inanmaktadır. Hatta Erbil; Mustafa Kemal'e olan inancını, ona gönderdiği mektupla da, kayıt altına alır. Bir süre sonra da, Mustafa Kemal'in teşekkür mahiyetindeki cevabî telgrafı eline ulaşır: *"Ben de zat-ı âlinizin fikrindeyim, Allah müşterek eserimizde bizi muvaffak'un-bilhayr eylesin."* [520]

Yazar; Mustafa Kemal'e bağlılığını, sadece Anadolu'daki toplantılarda değil, ecnebî diyarlardaki programlarda da ortaya koyar. Paris camiinin mihrabı konurken Mareşal Lyautey'in yaptığı konuşmada *"Anadolu muzafferiyeti ve Mustafa Kemal"*den bahsedişi ve salonda yükselen alkış sesiyle onurlanan Erbil;[521] salondakilere, Mustafa Kemal'in, Türk Milletine güveninin göstergesi sözlerini hatırlatır.[522]

Erbil'e göre Mustafa Kemal; Kâzım Karabekir, İsmet Paşa, Refet Bey gibi komutanlarla birlikte giriştiği Türk milletinin kurtuluş mücadelesinde, *"milliyet"* şuurunun[523] abideleşmiş bir heykeli olmuştur. Paris'teki Gambete heykeline ve altındaki "*Vatan, Gambete'nindir."* ifadesine bakarken bile, hayalen Mustafa Kemal'i görür ve bu *"İzmir kahramanı"* için, milleti adına, şu tarihî notu düşer: *"-Vatan, Mustafa Kemalindir."*[524]

Aslında Mustafa Kemal'in Millî mücadeledeki *"askerî dehası"*nın İzmir'den Selanik'e gidecek kararlılıkta olduğunu vurgulayan yazar; *"gündelik*

---

519 Haşim Nahit, Ziya Gökalp'ın ölümünün 18. yıldönümü, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:5-6, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1942, s.173-176

520 Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s.49 Haşim Nahit'in birkaç yazısında değindiği mektup, 5 Kasım 1919 tarihli olup, katalog bilgisine göre, Genel Kurmay Arşivinde "ATASE ARŞ., ATAZB., 2113/15-103" kayıtlıdır.

521 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris Camiinin Mihrabı Kurulurken, ***İkdam***, N: 9198, 26 Ekim 1338 (1922), s. 3

522 *"Düşman Ankara'yı da Sivas'ı da alsa yine mücadeleden vazgeçmem, düşmanın giremeyeceği bir yerde tutunur ve burası bir dağ başı olsa, yine mücadeleye devam ederim; çünkü bir gün düşmana karşı başarılı olacağımdan eminim. Çünkü bu millet, hayat ve istiklâlini mutlaka kurtaracaktır!"* Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris'te İlâhi Zaferin Tesidi (Kutlanması), ***İkdam***, N: 9160, 18 Eylül 1338 (1922), s. 2

523 Haşim Nahit, Türk Ocağı, ***İkdam***, N: 9264, 31 Aralık 1338 (1922), s. 3

524 Haşim Nahit, 30 Ağustos, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 8, 15 Eylül 1342 (1926), s.1-2

politikacılığın darbeleri ve siyaset adamlarımızın gaflette oluşu" sebebiyle, bu düşüncenin gerçekleşemediğini ifade eder.[525] Haşim Nahit; Fransız edibi Klod Ferer ile Piyer Loti, Mareşal Lyautey gibi birçok insanı kendine hayran bırakan Mustafa Kemal'in dahi yönünü,[526] bir Alman tüccarın *"Almanya'da da kumandanlarımız var; fakat istiyoruz ki genç birisi, Mustafa Kemal ve Türkiye gibi bir ihtilâl ve müdafaa hareketinde bulunsun."*[527] sözleriyle pekiştirir.

Mustafa Kemal'in askerî zekâsının, *"Frederik, Waşington, Napolyon"* gibi cihanın diğer askerî dehalarının üstünde olduğunu belirten[528] Erbil; Türk inkılâbını, *"Lenin'in Rus İnkılâbı"* ve *"Mussolini'nin İtalya İnkılâbı"*yla karşılaştırır: Mustafa Kemal'in askerî dehasının toplumsal aynası Türk inkılâbı; *"hürriyet, istiklal, huzur ve refah"* içinde yaşamak isteyen milletin, medenî uluslar seviyesine yükselmesinde temel dinamik olmuştur.[529]

Nahit Erbil; siyasî ve askerî zaferin ancak içtimaî inkılâpla tamamlanacağını bilen Büyük Gaziyi, değişikliklerin de ilk uygulayıcısı görür. Asrî ziraat aletlerini bizzat kullanması,[530] teceddüt ve inkılâbın tezahürlerinden şapkayı ilk kez giymesi gibi uygulamalarla bu değişime öncülük ettiğini söyler.[531] Hatta *"Vatandaşların kendi gayret ve hamiyetlerinin mahsulü olan Tayyare Cemiyetinin bir senelik sanayi ve terakkiyatı takdire şayandır."*[532] sözünü, Gazinin ekonomik ve toplumsal kalkınmaya desteğinin delili sayar.

Erbil; "*Gazi Paşa Hazretleri*"nin, inkılâbın ruhunu toplumlara taşıyacak matbuata verdiği öneme de değinir.[533] Mustafa Kemal'in, tüm "*hürriyetlerin*

---

525 Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s.47
526 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Müfide Ferid Hanımla Mülakat, ***İkdam***, N: 9098, 15 Temmuz 1338 (1922), s. 1
527 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s.23
528 Haşim Nahit, Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1532, 22 Eylül 1341 (1925), s. 2
529 Haşim Nahit, Kuvvet ve Kanun İstihsali, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1464, 30 Haziran 1341 (1925), s. 2
530 Haşim Nahit, Cumhuriyetin Ankara'ya Faideleri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1567, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925),s.2
531 Haşim Nahit, Şapka ve İktisadî Neticeleri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1554, 16 Ekim 1341 (1925), s.2
532 Haşim Nahit, Büyük Gazi'nin Nutku, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 13, 1 Aralık 1342 (1926), s.1
533 Haşim Nahit, Matbuata Hâkim Olacak Umdeler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1580, 16 Teşrin-i sani (Kasım)1341 (1925), s.2

âmilî" matbuat hürriyetini, *"insanların vicdaniyatı ve hürriyet-i siyasiyenin tecellisi"*[534] hükmündeki toplumsal güç" olarak gördüğüne işaret eder.

Haşim Nahit; Millî mücadele bitince, Türk Ocağının ikinci kurultayı mümessilleriyle Atatürk'ü ziyarete gider. Atatürk'ün *"İtalya'nın Türkiye için tehlikeli politikalar sergilediği"* tespitini hatırlatarak, 25 yıl sonra yaşanan hadiselerin de, Atatürk'ün haklılığını gösterdiğini belirtir.[535]

Nahit Erbil; Mustafa Kemal'i, *"eskinin paslarını silen*[536] *ve kendisi gibi inkılâpların sevdalısı olan Türk ülkücülerine rehberlik eden"*[537] gayretli bir lider olarak tarif eder. Bu özelliklerine rağmen, Atatürk'ün de zaman zaman belli kesimlerin maksatlı eleştirilerine maruz kaldığını belirten Erbil; bu ithamların en ağırlarından birinin de, "*din aleyhtarlığı*" olduğunu üzülerek ifade eder. Bunun doğru olmadığına delil olarak da; Atatürk'ün hemşiresi hanımefendiden Ankara'da bizzat dinlediği *"Rahmetli, Kuran okunmasını çok severdi; Kuran okunurken, bazen gözlerinin yaşardığını da görürdüm; çünkü o, Kuran'ı anlardı."*[538] ifadesine yer verir.

3.2.3. ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA CUMHURİYETİN TESİSİ

Yaşananları tarihsel boyutuyla ele alarak hem gününe hem de geleceğe dönük değerlendirmeler yapan Erbil; böylece "*din ve gelenek*" merkezli zihniyetten "*ulus*" odaklı bir yönetim sistemine geçişi daha geniş çerçevede gösterir. Bu sancılı dönemin nihaî meyvesini, "*yepyeni bir yönetim sistemi olan cumhuriyet idaresi*" şeklinde izah eden yazar; bu kavramı, sadece "*çağdaşlaşma*"nın etiketi değil, Türkiye'nin son iki yüz yıl içindeki yenileşme

---

534 Haşim Nahit, Cumhuriyet Matbuatı Nasıl Olmalıdır? ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1573, 6 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2

535 *"İtalya'ya ticaret için bir kaç defa seyahat etmiş bir Türk taciri, alışveriş ettiği İtalyan tacirleriyle her şeyi serbestçe konuşmaktadır. Bu sırada, bir İtalyan mühendisi tarafından Türk tacirinin önüne bir harita serilir. Bu haritada tayin edilen zeytinyağı tasfiyehanelerinin yerlerini bizim Türk'e gösteriyorlar. Hakikat şudur ki İtalyan hükümeti, Antalya'yı askerî kuvvetle işgal etmezden önce, bazı İtalyan mühendisleri ve zeytinyağı tacirleri, Antalya'da kuracakları tasfiyehanelerin projesini çiziyorlar!"* Haşim Nahit, Ortadoğu'nun Ehemmiyeti, ***Her Gün***, N: 1635, 19 Mayıs 1952, s. 2-3

536 Haşim Nahit, İktisadiyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1341 (1925), s. 2

537 Haşim Nahit, Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3

538 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s.56

çabalarının varacağı kesin hedef olarak gösterir. Özellikle *Hâkimiyet-i Milliye*'deki yazılarda bu kavram, ilk defa başlı başına bir konu olarak işlenirken; yeni kurulan bir devletin sosyal ve siyasî yaşantısındaki değişme ve gelişmelerin temeli olarak görülür.

3.2.3.1. CUMHURİYETİN ANLAMI VE KAZANIMLARI

"*Cumhuriyet*"in bir anda gündeme getirilmediğini söyleyen Haşim Nahit; daha öncesindeki Türk ıslahatçılarının ve meşrutiyetçilerinin gayretlerine işaret eder. Buna göre, idare tarzındaki düzenlemelerin "*şekil*"den ibaret olmaması için, "*medeniyet*"in iyi anlaşılması gerektiğini söyler. Yazar; Ağaoğlu Ahmet Bey'in "*Üç Medeniyet*" adlı makalelerinde de belirtildiği gibi, cumhuriyetin ilhamı *Avrupa medeniyetinin* "*nazari ve tecrübî akıl*"a dayalı anlayış getirdiğini, yeni idare tarzının da akıl"a dayalı olduğunu savunur.[539]

Nahit Erbil; *"Cumhuriyetin uzun ve zorlu süreçten sonra gündeme gelen köklü bir zihniyet değişimi"*[540] olduğu düşüncesini, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya yazdığı mektuplarda da[541] ifade eder. Avrupa'nın müspet ilimlerinin memleketimize girip mekteplerimizde okutulmasının tek başına yeterli olmadığına değinen Erbil; *"dinin tesirindeki saltanat, aile, mektep ve çevre gibi unsurların, zekâya dayalı düşünce sistemini engellemesi"*[542] yüzünden, *"müşahede, tecrübe, usul"*[543] gibi kavramların sosyal yaşantıya girme sürecinin sıkıntılı olduğundan bahseder.

Yeni zihniyeti oluşturacak aklı "*mücerret*" ve "*tatbiki*" diye ayıran Erbil; mücerret aklın tesiri sayesinde Türkiye'nin, ihtiyacı olmayan eski kurumları bir hamlede yıkmak suretiyle cumhuriyeti kurduğuna dikkati çeker. Tatbiki aklın gücüyle de, bu düşünüşün ürünü "*makine*"nin öne çıktığını belirten yazar;

---

539 Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine -4, ***Hâkimiyet-i Milliye*****,** N: 1423, 13 Mayıs 1341 (1925), s. 2

540 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-2, ***Vakit***, S: 1045, 9 Ocak 1946, s. 2

541 (Hachim Nahit),Haşim Nahit, ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede*****,** s.69-71

542 Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine -5, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1427, 18 Mayıs 1341 (1925), s. 2

543 Haşim Nahit, Milliyet ve Cumhuriyetin Mantıkı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1518, 4 Eylül 1341 (1925), s.3

Avrupa medeniyetinin temelini oluşturan bu gücün, milletlerin kültürel değerlerini olumsuz etkilediğini ifade eder.[544]

Akla dayalı düşünüş sistemini savunduğu için Mustafa Sabri Efendi'nin "*dinsizlik*"le itham ettiği Erbil; ne kendisinin ne de Cumhuriyet idaresinin *"dine karşı hiçbir hürmetsizlik göstermediğini"*, aksine; "*vicdanî akidelere*"[545] bağlı bir düşünce hürriyeti istediğinin altını çizer.

Cumhuriyetin temel dayanaklarından "hürriyet"in, tarihin her devresindeki hareketliliğin sebebi olduğuna değinen Haşim Nahit; bunun korunmasının da, ancak marifet (eğitim) sistemiyle mümkün olabileceğini söyler. Ancak, Türkiye'deki durumun hiç de anlatıldığı gibi olmadığından yakınan yazar; bunun ispatının da, *"hürriyet uğruna her şeyini ortaya koyduğu halde hürriyetinden olan halkın hali"* olduğunu ifade eder.[546]

Yazara göre, cumhuriyetin oluşum sürecinde; bütün toplumsal kurumlar eski değerini kaybettiği için, herkesin her şeyden bahsedip hüküm vermek"[547] gibi garip durum görülmektedir. Bırakın fikrî terbiyeyi, doğru dürüst Türkçe yazmasını bilmeyen kimseler bile, çalakalem herkese sataşmaya başlamışlardır. Matbuatta görülen bu *"hürriyet namına ağzına geleni yazma"*[548] hali, cumhuriyetin ilanıyla hızlanmıştır. Nahit Erbil; "*millî şuur*" eksikliğinden doğan bu kargaşayı, "*İstiklal Mahkemesi*"nin önlediğini belirtir.

Yazara göre Darülfünun; *"ilmî terakkileri meydana getiren âlimler zümresini bünyesinde barındırdığı"* ve *"âlimlerin en yüksek neşriyat ve tatbikat yeri olduğu"* için, "*nazari ve tecrübî aklın*" gelişebileceği en uygun ortamdır. Ancak *"Türk milletinin Avrupa medeniyetine uyum sağlamasına katkı yapması"* gereken Darülfünun, *"ilmî seviyesi düşük müderrisler"* ve *"hükümet yanlısı menfaatçi zihniyeti*" yüzünden, "*Türk milletinin gelişimine*

---

544 *"Makine; elindeki okla, insanların kalbini merhametsizce delen o acayip meleğin de kanatlarını kırdı: Aşk artık ölmüştür... Bütün güzel sanatlar ölmüşlerdir... Fırtınadan sonra ayakta kalan bir musiki var... Makinenin dumanı insanın son sığınağı olan bu ağacı da kurutacaktır."* (Hachim Nahit),Haşim Nahit, ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede*****,** s.72

545 Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine -5, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1427, 18 Mayıs 1341 (1925), s. 2

546 Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine -6, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1433, 25 Mayıs 1341 (1925), s. 2

547 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*****,** s.5

548 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*****,** s.8

rehberlik etmek" şöyle dursun, birçok yeniliğin karşısındaki en büyük engel olmuştur. Bu durum, eski zihniyetten yeni bir düşünüş tarzı beklenemeyeceğinin de açık bir göstergesidir. Cumhuriyetin teşekkülü adına kurulan Darülfünun, "*akıl, hürriyet, makine*" gibi kavramları topluma yaymaktan öte, topluma verdiği zararlardan ötürü, kaldırılması düşünülecek bir kurum haline gelmiştir.[549]

Haşim Nahit; Cumhuriyetle birlikte oluşmuş "*akıl*"a dayalı yeni düşünceyle ortaya konan değişikliğin sosyal hayata yansıyan somut örneği olarak, "*eski düşünüş tarzının simgesi İstanbul*" ile *"yeni zihniyetin sembolü Ankara"* arasında, sosyal yaşantıya ait kıyaslamalar yapar: Ankara'nın, Cumhuriyetin getirdiği değişim rüzgârlarıyla "*irfan, sanayi, ticaret merkezi*"[550] olmaya yönelmesine karşılık İstanbul'da; kozmopolit yapısı ve yaşam karmaşası yüzünden, tam anlamıyla, bir "*can çekişme"* havası hâkimdir.[551] Bu yüzden yazar; *"hareketten ziyade oturmayı hissettiren güzel İstanbul'a, tozlu ama cumhuriyeti özümsemiş Ankara'yı"* tercih eder.[552]

Nahit Erbil; Türkiye'nin cumhuriyet devrini, gelişme ve ilerleme bakımından, dünyaya yepyeni görüş ve anlayış tarzıyla baktığı bir dönem olarak görür. "*Türk inkılâbı*" denen bu medeniyet ve çağdaşlaşma dönemi; hem düşünüş hem de mahsul yönüyle, *"eğitim-öğretim, sanat, hukuk, ahlâk, tarım, ticaret ve sanayi"* alanlarındaki topyekûn kalkınma hamlesidir.[553] Bu kalkınma hamlesi, cumhuriyetin ilk kurumlarında ve özellikle matbuat ortamında da açıkça görülecektir.

3.2.3.2. CUMHURİYETİN İLK KURUMLARI VE MATBUAT

Türk milletinin benlik şuuru kazanmasıyla, cumhuriyetin sosyal hayata tatbik edileceğini söyleyen Haşim Nahit; toplumun bir anda ve tamamıyla

---

549 Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine -8, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1439, 1 Haziran 1341 (1925), s. 2

550 Haşim Nahit, Cumhuriyetin Ankara'ya Faydaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1567, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2

551 Haşim Nahit, İstanbul Mektupları: Can Çekişen İstanbul, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1548, 9 Ekim 1341 (1925), s.2

552 Haşim Nahit, İstanbul Mektupları: Bir Mukayese, ***Hâkimiyet-i Milliye***, 30 Eylül 1341 (1925), N:1540, s.2

553 (Hachim Nahit),Haşim Nahit, ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede*****,** s.72-84

değişemeyeceğinin de farkındadır. Zira cumhuriyetin bütün kurumlarında, dinî tesirler açıkça kendini göstermektedir.

Cumhuriyet devrinin değişimlerine cevap veremeyen kurum ve kavramların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yazara göre bunlardan biri, *"dinî bir rüyet tarzının mahsulü"* mecelle; diğeri de, "*hükümet içinde hükümet*" gibi işleyen evkaf müessesesidir. Bu kavramlar; *"değişen hayat şartlarıyla örtüşmeyen kanunlarla hüküm verilmesi"* veya *"hayır için kurulan yardım kurumlarının milletin değil kişilerin menfaatine çalışır hale gelmesi"* gibi birçok olumsuzluğu bünyesinde barındırmaktadır.[554] Özellikle "*vakıf*" üzerinde duran Nahit Erbil; millet menfaatinden uzaklaşan bu yapıda, acil ve kalıcı düzenlemeler yapılmasını ister.[555]

Haşim Nahit; *"Kadirî, Rufai, Nakşibendî, Mevlevi, Melami"* gibi tarikatların şeyhlerini, dervişleri, üfürükçüleri, falcıları, sihirbazları besleyen bir memlekette, *"cumhuriyet'in temellerinin bu kafalara istinat ettirilemeyeceğine"* dikkati çeker. Öyleyse cumhuriyeti kuran memleket, birtakım dervişler ve üfürükçüler tarafından saf ve namuslu kimselerin ifsat edilmesine daha fazla müsaade etmemelidir. Yazar; *"Başımızın üstüne bomba yağdıracak tayyarelerden ne şeyhlerin muskası ve ne de duası bizi koruyabilir. Bunu anladığımız günden beri tekye ve tarikat zihniyeti, bizim için bombadan daha muhrip oldu."* dediği bu zihniyetin bertaraf edilmesi için, tekye ve hurafelere karşı tavizsiz ve kalıcı bir mücadelenin yapılmasını ister.[556]

---

554 Haşim Nahit, Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi, , N:1520, 7 Eylül 1341 (1925), s.2

555 Buna bir örnek olarak, Eskişehir'deki bir vakıfla ilgili şu değerlendirmeleri yapacaktır: *"Vakıfta en kuvvetli delil: "Nef-i âm"dır. Derler ki vâkıf, mülkünü bir emir-i hayra vakfetmiş, bu nef-i âm içindir. Sadrazam İbrahim Paşa ganâimini müsadereden kurtarmak için varidatının binde biri ile Eskişehir ve İstanbul arasında, han, otel, lokanta gibi müştemilâtı olan bir bina yaptırmış. İstanbul'dan Eskişehir'e merkep-i süvâr olarak gidip gelenlerin hem kendilerini, hem hayvanlarını barındırmak ve iaşe etmek için senede on bin lira varidatı olan bir çiftliği buna vakfetmiş. Gel zaman git zaman Eskişehir'le İstanbul arasında buharla işler bir şimendifer yapılmış, sonra şimendifere elektrik tatbik olunmuş. Şimdi Efendim, burada müebbeden pilav zerde pişirsinler mi? Çiftliğin varidatı buna mevkuf kalınsın mı? Hani ya nef-i âm ne oldu?Eskişehir ahalisini frengi hastalığı kırıp geçiriyor. Bu hem doktorsuzluktan hem cehildendir. Buraya bir tıbbiye mektebi, bir frengi hastanesi tesisine lüzum var. Nef-i âm pilav pişirmekte mi, yoksa hastane tesisinde mi?"* Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*****,** s.223

556 Haşim Nahit, ilk anda yapılabilecekleri, beş madde halinde sıralamaktadır: *"**1**-Tekyelere ait bütün emval ve emlaki millî emlake kalb etmek, **2**-Müstahsil zümrenin sırtında tıflî bir halde yaşayan bu kabil kimselere devlet kasasından bir santim vermemek, **3**-Tekyeleri menafi-yi umumiye tahsis etmek, **4**-Tekye mensuplarını çalışmaya icbar etmek, **5**-Üfürükçülüğü, falcılığı hülasa "ilim-i gayb"*

Nahit Erbil; Cumhuriyetin dinî hüviyetinin değişmesi gayretlerinin hiç durmadan yapılmasını, Türkiye için iktisadî bir zaruret olarak görür. Zira vakıfların geliri; savaş sırasında, iki milyonu İstanbul'da olmak üzere iki milyon altı yüz bin lirayı bulmuştur. O halde evkafın millîleştirilmesi, hem halkın yararına hem de inkılâbın ruhuna uygun bir iş olacaktır.[557]

Erbil; Cumhuriyetle birlikte yeniden şekillenen "*harbiye*" ve özellikle "*tıbbiye*" alanındaki gelişmelere de değinir. Ankara'da yapılan tıp kongresi hakkında değerlendirmeler yaparken; Avrupa'dan üstün yönlerinden iftiharla bahsetmekle birlikte, "*tıp*" lisanının ve sağlık kurumlarının şartlarının iyileştirilmesi gerektiğini belirtir. Hatta Arapçasının çok iyi olmasına rağmen, bazı tıp terimlerini kendisinin bile anlayamadığını ifade eder.[558]

Erbil'in üzerinde durduğu diğer Cumhuriyet müessesesi, matbuat kurumudur. Talebelik yıllarında[559] tanıştığı matbuatla ilişkisini hayatı boyunca sürdüren yazar; bizzat tecrübe ettiği "*gazetecilik*" mesleğini, başlı başına bir konu olarak da tahlil eder. Buna göre *"Fransa, Amerika, Rusya, İngiltere"* gibi ülkelerde önem kazanan gazetecilik[560]; Cumhuriyet öncesi matbuatta ise, maalesef, halkı basit eğlence ve gündelik telaşlarla meşgul eden *"yevmî ve mizahî"*[561] neşriyattan ibaretti. Nahit Erbil; gazeteciliğin Türk inkılâbının ruhunu anlamaktan çok uzak oluşunu, *"İstanbul'un iktisadî yapısının, inkılâbın şimdiki halde orada anlaşılmasına mani olmasıyla"*[562] açıklar. Hâlbuki Cumhuriyet matbuatı, "*başlı başına bir memleket meselesi*"dir.

---

hurafesiyle ve halkın maneviyatıyla oynayanları bir kanun maddesiyle men etmek. Türkiye Cumhuriyeti, hurafeye karşı kati ve müspet bir tarzda çalışmaz ve hurafe zihniyetini ortadan kaldırmazsa yeni Şeyh Said'lerin kudümüne intizar etmelidir!" Haşim Nahit, Türkiye'de Tekyeler ve Tarikatlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1498, 12 Ağustos 1341 (1925), s.2

557 Haşim Nahit, Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1520, 7 Eylül 1341 (1925), s.2

558 Haşim Nahit, Cumhuriyet Tıp Kongresinin Faydaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1515, 1 Eylül 1341 (1925), s.2

559 Sermuharrirliğini yaptığı Tetebbu'da, matbuatın birleştirici yönüne şöyle değinmektedir: *"Fikrinize bir kuvvet verebilmek için, evvel emirde matbuata bir hürriyet-i tamme fakat ulviyet ve nezahet-i ruhiyenin müsaade edeceği bir hürriyet veriniz. Böyle serbest bir fikrin, varlığımızı her türlü teşebbüslere hatta mehalike doğru tahrik edecek kadar bir kuvveti iktisap edebileceğini göreceksiniz."* Haşim Nahit, Talebe Niçin ve Nasıl Birleşecek-2, ***Tetebbu***, S: 3, 7 Şubat 1326 (1910), s. 24-26

560 Haşim Nahit, Matbuat Kuvveti, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1557, 20 Ekim 1341 (1925), s.2

561 Haşim Nahit, İstanbul Matbuatı Üzerine Bir Müşahede-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1553, 15 Ekim 1341 (1925), s.2

562 Haşim Nahit, Matbuat Kuvveti Tanzim ve İdare Edilmeli, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1561, 25 Ekim 1341 (1925), s.2

Öyleyse Türk matbuatının günlük yaşayışta "*kuvvet*" haline gelmesi, *"Türk inkılâp ruhunu ve hedefini kavramasına"* ve "*hürriyet*" mefhumuna[563] bağlıdır. Ancak matbuat mensupları, cumhuriyetle birlikte yaşanan bu zihniyet değişimini yanlış anlamıştır. Sonuçta, Avrupa'daki "*kuvvetli-zayıf*" "*kapitalist-işçi*" gibi mücadeleler; asıl gayesi "*Türk milletinin müstakil olarak ika bulması ve yaşaması*" olan Cumhuriyet matbuatını da olumsuz etkilemiştir.

Erbil; Cumhuriyet sistemine geçişte yaşanan bu sancılı sürece[564] rağmen, matbuatın "*tecrübî akıl*" ve "*hürriyet*"in ışığında yeniden düzenlenmesi fikrinden vazgeçmez. Haşim Nahit'e göre, *"eski hurafeleri yaşatmak ve insanın zihnini çelmek suretiyle onları aldatan ilimsiz muharrirleri susturmak ve insanı doğru yoldan çıkaran kitapları ve yazıları cezalandırmak, hür memleketin matbuatını, neşriyat vasıtalarını, doğru yola sevk etmek"*; her milletin temel hakkıdır. Hürriyet, tecrübî aklı kavramış insanların hürriyetidir. Gaipten haber veren sihirbazların, falcıların, eski filozoflara uymuş kimselerin hürriyeti ise, tecrübî akla karşı bir suikasttır.[565]

Cumhuriyetin ilanından uzun yıllar sonra da matbuatla ilgili değerlendirmeler yapan Erbil; İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaptığı mukayesede, *"bir gazetecinin atom bombasından daha kuvvetli"* olduğunu vurgular. Zira atom bombası patladığı yerde tahribat yaparken, Hüseyin Cahid gibi gazeteciler, her dönemde farklı cephelerden gelen taarruzlara karşı koyarak, insanlığın topyekûn harap olmasını önlemiştir.[566]

Hüseyin Cahid'in bu gayretlerinde yalnız olmadığını belirten yazar; *"Asım Us, Peyami Safa, Necmettin Sadak, Nadir Nadi"* gibi gazetecilerin de insan

---

563 Haşim Nahit, Cumhuriyet Matbuatı Nasıl Olmalı? ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1573, 6 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2

564 Haşim Nahit, Matbuata Hâkim Olacak Umdeler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1580, 16 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2

565 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.278

566 *"Cahit, kızıl kuvvetin hürriyet ve istiklâl düşmanlığı aleyhine medeniyet âlemini açıktan açığa tahrik etmekten çekinmedi. Bolşeviklerin Finlandiya'dan Romanya ve Triyeste'ye kadar olası yerlerdeki halkı Bolşevikleştirmeğe, bir İslav bloktu kurmaya çalıştıklarını, İran'dan çıkmadıklarının sebebi de Yakın şarkı istilâ etmek maksadından ileri geldiğini, maddî delillerle göstermeğe çalışmıştır. Nihayet Anglosakson gazetecileri ve diplomatları da Cahit gibi görmeğe ve düşünmeğe başladılar: çünkü Londra konferansında Bolşeviklerin -Balkanlardan çıkmak şöyle dursun- İstanbul boğazlarında bunlara yakın adalarda ve hatta Afrika'da üsler istedikleri de meydana çıktı. Hüseyin Cahid'in önce Hitler diktatörlüğü daha sonra kızıl Bolşevik istilası aleyhinde yazmasının bir tezat değil, istilanın nereden gelirse gelsin asla kabul edilemeyeceği gerçeğinin bir tezahürüdür."* Haşim Nahit, Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese, **Vakit**, yıl: 29 S: 9960, 3 Ekim 1945, s. 2

hak ve hürriyetlerini müdafaa noktasında istilâcıların kötü niyetleri karşısında durduklarını ifade eder.

Haşim Nahit'in bu değerlendirmelerinden de anlaşılıyor ki; cumhuriyetin ilk kurumlarında ve özellikle matbuatta, Türkiye Cumhuriyetinin medeniyet âleminin bir parçası haline gelmesi için, "*nazarî ve tecrübî akıl*"ın rehberliğiyle "*hürriyet*" fikrinin muhafazası etkili olmuştur.

3.2.3.3. TÜRK İNKILÂBI VE İSMET İNÖNÜ

Değişmeyi ve ilerlemeyi esas alan Türk inkılâbı; millet olma yolunda daha ileri toplum, daha çağdaş kurumlar, daha iyi yönetimi amaçlar. Temelinde bilimsellik olan bu hedef uyarınca, modern çağa uygun kurumların temelleri atılmaya çalışılmıştır.[567]

Meşrutiyetçilerinin, bu değişimi "*teşkilat ve idare tarzının şekle ait taklidinden*" ibaret gördükleri için, başarısız olduklarını söyleyen Nahit Erbil; Avrupa medeniyetine uyum sağlamak için, öncelikle medeniyet kavramının iyi anlaşılması lüzumuna işaret eder.*[568]*

Erbil'e göre, "*Avrupa'yı taklit*" ile "*Avrupa medeniyetine intibak*", birbirinden farklı şeylerdir. Buna göre; Avrupa medeniyetine uyum sürecinde gerçekleşecek "Türk inkılâbının ruh ve hedefi", "millî"*[569]* kriterlere göre tespit edilmelidir.

Yazar; inkılâbın önemini ve ruhunu ortaya koyabilmek için, Rus ve Türk inkılâplarını kıyaslar: Rus İhtilâlı'nın temelinde, *"Çarlık rejiminin mujiklere kan kusturan işkence, zindan ve Sibirya sürgünlüğü yani Orta Çağ'ın kölelik rejimi"* vardır. Türk inkılâbı ise; sıkıntıların bir kenara bırakılarak, milliyetçilik

---

[567]OKYAY, Mehmet Erkan, ***"Türk İnkılâbında Ulus Kavramının Gelişimi",*** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2009

[568]*Avrupa medeniyetine intibak edebilmek için, bizzat medeniyeti ve medeniyetin amilini bilmek icap eder. Medeniyet; bir telakki tarzıdır, bir düşünüş, duyuş ve amel tarzıdır. Bu itibarla içtimaî bütün müesseseler ve teşkilatın ve beşeri zekânın mahsulü olan manevî ve maddî bütün eserlerin topuna medeniyet ıtlak olunur."*Haşim Nahit, Türk Milleti Avrupa Medeniyetine-4, **Hâkimiyet-i Milliye**, N: 1423, 13 Mayıs 1341 (1925), s. 2

[569]Bu kriterleri de; *"Millî şuuru takviye etmek, millî harsı meydana getirmek, içtimaî hayatta işbölümünü husule getirmek, mütehassıs zümrelerin teşkiline çalışmak, Türk milletinin medenî-sıhhî-iktisadî tekâmülüne çalışmak!"* şeklinde sıralar. Haşim Nahit, Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-1, **Hâkimiyet-i Milliye**, N: 1412, 1 Mayıs 1341 (1925), s. 2

duygusuyla, istiklal ve hürriyeti kurtarmak ve korumak için mücadeleye girilmesinden ibaret bir "*Anadolu İhtilâlı*"dır.

Bolşevik Rusya'nın propaganda ve yardım yoluyla komünizm üzerinden Türkiye'yi etkileme çabalarına değinen Haşim Nahit; Falih Rıfkı ve Yakup Kadrinin[570] söylediklerine bakarak, Bolşeviklerin "*Anadolulunun hürriyet ve istiklal mücadelesini dejenere etmek*" oyununun tuttuğundan üzüntüyle bahseder.

Türk inkılâpçılarının en fazla önem verecekleri unsurun "*millî iktisadiyat*"*[571]* olacağını vurgulayan Erbil; harsî meselelerin, iktisadî refahla çözüleceğine inanır. Hatta bir yandan Türk inkılâbının hem ruhî hem de şeklî numunelerinden şapka giyilmesi üzerinde durulurken,[572] öbür yandan şapkanın dışarıdan alınmayıp ülke içinde imalinin tavsiye edilmesinin de;[573] Türk inkılâbının "*millî iktisadiyat*"la olan kuvvetli bağının göstergesi sayar. Bu konudaki teklifini bir adım daha ileri götürerek, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılâpçı ruhunu*", dünyaya yepyeni bir görüş ve anlayış tarzı verecek "*iktisadî sosyoloji*" ilmine göre değerlendirmeyi teklif eder.[574]

Türk inkılâp sürecinde, "*Reformun Büyük Rotası*"nı "*üniversite*" gören yazar; *"anayasal ya da cumhuriyetçi rejimin kuruluşu", "şapka", "Latin harfleri", "Avrupa kanunlarının kabulü"* gibi konularda halkı bilinçlendirmesi gereken bu kurumun, bu hedefin çok uzağında bir vaziyette olduğundan yakınır.[575]

570*Falih Rıfkı, "Geniş kalabalığı az zaman içinde terbiye etmek ve yeni müesseseye alıştırmak için, her iki inkılâbın metot ve tecrübelerinde birbiri için dersler bulunabilir." diyerek "Moskof inkılâbıyla Türk inkılâbının aynı kefeye koymaya çalışır.* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.188-190

571 Haşim Nahit, İktisadiyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1341 (1925), s. 2

572 Haşim Nahit, Şapka ve İktisadî Neticeleri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1554, 16 Ekim 1341 (1925), s.2

573 Haşim Nahit, Şapka ve Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1563, 27 Ekim 1341 (1925), s.2

574 *Yazar"Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede=Türk İktisadî Buhranının Arazı" adlı eserinde; "Şapka Kanunu"ndan "Latin Harfleri Konusu"na, "ekonomik boyut"tan "Avrupa'nın Ceza ve Medeni Kanunlarının Alınması"na kadar çok çeşitli sahalarda; "iktisadî sosyoloji" ilmine göre değerlendirmeler yapar. Bu ilmî yaklaşımla; İtalyan Ceza Kanunu ile İsviçre Medeni Kanunu'nun alınmasının Türkiye açısından bir ilerleme değil hata olduğunu savunur."* Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-2, **Vakit**, S: 1045, 9 Ocak 1946, s. 2

575 *Tanrısız, peygambersiz dinler olsa da, XX. yüzyılda kitapsız hocalar olamaz. Ne yazık ki Ziya Gökalp Bey'in döneminde, İstanbul Üniversitesine düzenli eğitim almamış insanlar hocalığa atanmış ve üniversitenin entelektüel otoritesi sağlanamamıştır. Birkaç kişi hariç bu üniversite hocalarından hiç biri bilgi, yetenek ve seviyelerini gösterecek şekilde eserler verememişlerdir. Mevkilerini korumak*

Türk inkılâbının gerçekleşmesi yolundaki çalışmaların Atatürk'ün vefatından sonra da sürdüğünü söyleyen Nahit Erbil; "*millî şef*"[576] İsmet İnönü'nün bu çalışmaları devam ettirdiğini belirtir. *"Türkiye'nin mukadderatı da CHP ile onun Sayın Şefinin elinde olacaktır."*[577] diyerek, İnönü'ye olan güvenini ifade eden yazar; onun 1941 ve Mart 1942'de[578] İzmir'deki "*teknik tedrisat*" ile ilgili açıklamaları vesilesiyle, "*ilmin altın bir devresi*" saydığı İnönü İnkılâbını, ayrıntılı biçimde tahlil eder.[579] Hatta İnönü'nün inkılâbını *"yeni terbiye sistemi", "toprak kanunu", "iş kanunu" ve "Tıp Fakülteleri"*[580] şeklinde dört maddeyle özetleyen Erbil; "*millî şef*"in, iktisadî dehasının örneklerini de, *"şimendifercilik"* ve *"Aşar Usulü'nün ilgası"* olarak sayar.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduktan sonra, "*köy enstitülerinin kurulması*" ve "*fakültelerin açılması*" yoluyla eğitime büyük önem verdiğine değinen Haşim Nahit; böylece iyi terbiye sisteminin faydalarının da (Düşünüş mekanizmasını rasyonel mantıkla çalıştırarak ilmî kanunları iş hayatına sokmak.)[581] sosyal hayata yansıtılmaya çalışıldığını belirtir.

Yazar; İnönü'nün, maarifin bütçesini 10 milyondan 100 milyona çıkarması ve teknik tedrisatı yapacak elemanları yetiştirecek fen fakültesiyle teknik üniversiteyi açmasına rağmen, *"üniversite hocalarının siyasî düşünceleri ve*

---

için hakaretlere göz yummuşlar, çıkarlarını gözetmişlerdir. Çıkar gözetmek ve şahsi emellerini bilimsel alana karıştırmak, politikaya karışarak ülkenin ahlâkî problemlerini görmezlikten gelmek üzüntü verici bir durumdur. Haşim Nahit, (Hachim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"***, s.70-74

576 Cemil KOÇAK, ***Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası(1923-1950),*** İletişim Yay. İstanbul-2006

577 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 490.01/863.402.1

578 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.13

579 *Söz konusu yazılardan bazılarının künyeleri şöyledir:* Haşim Nahit, İsmet İnönü İnkılâbı, ***Vakit***, S: 9866, 9Temmuz 1945, s. 2; İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-1 ***Vakit***, S: 1043, 7 Ocak 1946, s.2; İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-2, ***Vakit***, S: 1045, 9 Ocak 1946, s. 2; İsmet İnönü'nün İktisatçı Şahsiyeti-3 ***Vakit***, S: 10057, 21 Ocak 1946, s. 2; İsmet İnönü'nün İktisadî Karakteri-4 ***Vakit***, S: 10066, 30 Ocak 1946, s. 2; İsmet İnönü İnkılâbı-5: Tedrisatta Sistem ve Metot, ***Vakit***, S: 10070, 3 Şubat 1946, s.2; İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: Endüstrileşmenin Sırrı-6 ***Vakit***, S: 10078, 11 Şubat 1946, s. 2; İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: İktisat Sistemi ve Plân-7 ***Vakit***, S: 10096, 27 Şubat 1946, s. 2

580 Haşim Nahit, İsmet İnönü İnkılâbı, ***Vakit***, S: 9866, 9Temmuz 1945, s. 2

581 Haşim Nahit, İsmet İnönü İnkılâbı-5: Tedrisatta Sistem ve Metot, ***Vakit***, S: 10070, 3 Şubat 1946, s.2

ders programlarının objektif incelenmemesi" yüzünden, hedefe ulaşılamadığından yakınır.[582]

Türkiye'de "*maşinizm devrini*" açmaya çalışan İnönü inkılâbını ve teknik eğitime verilen önemi[583] de tahlil eden yazar; Lozan'daki "*12 Ada*"[584] meselesinden dolayı, İsmet Paşa'yı eleştirmekten de geri durmaz.

3.2.3.4. DEMOKRASİ VE HUKUK

Prens Sabahattin'in[585] Osmanlıdaki *"âdem-i merkeziyet[586] anlayışının 1913'lere kadar sürdüğü"* düşüncesini destekleyen Haşim Nahit; okulunun da etkisiyle, *"hukuk ve demokrasi"*den hiç vazgeçmemiştir.[587] Demokrasinin "*emniyet*"[588] duygusu ve vatandaşların "*şuurlu*"[589] hale gelmesiyle

---

[582] *"Demek istiyoruz ki üniversite meselesi, halis bir ilim işidir ve bunu bir parti işi yapmak tehlikelidir. İsmet İnönü zamanında meydana gelen Teknik Üniversite, Fen fakültesi, Teknik enstitüler, Malş'ın üniversiteyi kurduğu zaman, mevcut değildiler. Üniversite ile teknik tedrisat arasında yeni bir koordinasyon meydana getirmeye mecburuz ve bilhassa milliyetçi mütefekkirlerimizin bunu idrak edeceklerinden emin olarak üniversitelerin radikal bir tarzda ıslahına çalışacaklarını umuyoruz. Muhakkak ki, üniversitelere muhtariyet vermek, İsmet İnönü inkılâbını akamete uğratır."* Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversitenin İlmî Durumu-9 ***Vakit,*** S: 10105, 8 Mart 1946, s. 2

[583] *"**1**-Teknik aletler gaye değil, vasıtadır. Çünkü teknik ideali değil ideal, tekniği yaratmaktadır. 2-Türkiye'nin Avrupalılaşması demek, yeni hayat şartlarım kavrayabilmesi için Avrupalıları taklit etmek değil, medeniyet tarihini iyi incelemektir. **3**-Akıl doğrudan doğruya maddî ve teknik tecrübelerle inki-şaf etmiştir. Bir teknik ne kadar mükemmelse, akim değeri de o kadar artar. Aleti yapan düşünüş mekanizması önemlidir. **4**-Tekniği kuvvetli olan millet, tekniği zayıf olanı mağlup ediyor. **5**-Modern bir teknik için tecrübî akıl ve düşünüş mekanizmasının gelişmesine, bu ise talim ve terbiye sisteminin ilerlemesi ve kültüre bağlıdır. **6**-Yabancı ve Türk mütehassısların görüşleriyle birlikte ilk, orta ve üniversite programlarının gözden geçirilmesi gereklidir. **7**-iktisat müessesesi diğer bütün toplumsal müesseseler üzerine etki eder. Bu nedenle istiklâlin sağlanabilmesi için modern bir iktisadî organizasyon gereklidir. **8**-Örf ve âdetten ibaret olan ahlakın iç kuvveti ya dinden ya da idealizmden gelen imandır. Modern iktisadî organizasyon bilinçli şekilde bir ahlak meydana getirir. **9**-Yeni terbiye sistemleri ilkokuldan üniversiteye kadar Türkiye'nin yaratıcı kuvvetini oluşturacak şekilde geliştirilmelidir. Eğitim-öğretim okul dışını da dikkate alarak şekillendirilmelidir. Çalışmalarda rasyonellik ve objektiflik önemlidir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.25-31

[584] *"Nihayet İsmet Paşa Hükümeti, 12 Adayı da Greklere terk etmiştir. İşte böylece siyaset adamlarımız, Türk milletinin tarihini dar görüşlerin, gündelik politikacıların zararlarına maruz bıraktılar! Şimdi bunun cezasını çekiyoruz."* Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s.48

[585] Prens Sabahattin, ***Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar***, Ayraç Yay. Ankara-1999,

[586] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.145-148

[587] Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.268-270

[588] Haşim Nahit, Tetkik ve Tahliller: Atom Sırrı Etrafında Saptırmalar, ***Vakit***, S: 9993, 15 Kasım 1945, s. 2

[589] Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: Milliyet Faşizm Değildir, ***Vakit***, S: 9890, 2 Ağustos 1945, s. 2

sağlanacağını belirten yazar; içinde bulunulan zamandaki toplumsal bozuklukların ancak insanın tecrübî ve hür aklıyla düzeltebileceğini[590] düşünür. Bunun için de; rasyonel mantıkla düşünen Amerika'da olduğu gibi, geniş hürriyet isteyen hukukla iktisadî faaliyetlerle beslenen modern tekniği birleştirmek gerektiğine inanır.[591]

Hukuk fakültesinden mezun olurken, "*kanuna hürmet hissini*"[592] hayatının temel hedefi yapan Erbil; bu işin, fakültede verilen "*köhnemiş dersler*"le[593] değil, "*tecrübî psikoloji*"nin[594] rehberliğinde ve hukuk kaidelerinin yeniden yorumlanmasıyla yapılabileceğini belirtir. Zira "*idam cezası*" örneğindeki gibi, "*aynı suça farklı coğrafyalarda değişik cezalar*" verilebilmektedir.[595]

Hukuk kaidelerinin iktisadî zaruretlere göre yorumlanmasının[596] önemine dikkat çeken Nahit Erbil; Türk üniversitelerinin hukuk anlayışı ve kanunlarının *"eski Türklerin örf ve âdetlerine, İslam dininin hukuki telâkkisine[597] ve modern Türk görüş ve anlayışlarına"* uymadığından yakınır. Türk üniversitelerinde "*tecrübî psikolojiye*" önem verilmediği için, *"hâkimlerin avukatları, hem yargıç hem de savcı kimliğiyle hapse attırdığına"* dikkat çekilir.[598]

Tarih boyunca Amerikan, Fransız, İngiliz, Japon demokrasilerinin Yunan-Latin kültürü ve Hıristiyanlıktan beslendiğini söyleyen Erbil; Türk demokrasi

---

590 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Emperyalizm, ***Vakit***, S: 9858, 1 Temmuz 1945, s. 2

591 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamı: Başlangıç ve Amerikan Hürriyeti, ***Vakit***, S: 9871, 14 Temmuz 1945, s. 2

592 *"Eğer Türk-Osmanlılarda vazife ve mesuliyet hissi, kanuna hürmet hissi olsaydı, ne sultan Hamid, ne de başkaları zulüm ve istibdat edebilirdi!"* Haşim Nahit, Veda (Darülfünun Gençlerine), ***Yeni Gazete***, N: 1053, 31 Temmuz 1327 (1911), s. 1-2

593 Haşim Nahit, Talebe Hayatı: Mektep-i Hukukta Doktora Meselesi, ***Yeni Gazete***, N: 928, 27 Mart 1327 (1911), s. 3

594 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.337-339

595 *"Bir kere ölüm cezasını kaldırmış memleketler vardı. Sonra öldürülen insan kanının eşek gibi satıldığı memleketler de var. Bununla beraber Avrupa'da aynı ceza mahkemesinin bir katili ölüme mahkûm ettiğini ve başka bir katili affettiğini ve halkın bu ikinci katili nümayişlerle selamladığını gözlerimizle gördük. Bu mahkeme kararları gösteriyor ki hukuk telâkkisi; örf ve âdetlerden, iktisadî nizamlardan içtimaî kıymet hükümlerinden ve nihayet içtimaî idealden kuvvet alır."* Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Hukuk Fakültesi-10 ***Vakit,*** S: 10108, 11 Mart 1946, s. 2

596 Haşim Nahit, Hukukun Menşei İktisattır, ***İktisadî Yürüyüş***, c:5 S: 108, 16 Haziran 1944, s. 6 / 16 / 19

597 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s.169; ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s.4

598 Haşim Nahit, Bu Kanun Maddesinin Değiştirilmesi Lazımdır, ***Her Gün***, N: 1541, 15 Şubat 1952, s. 2

ve hukukunun bunları kopyalamakla sağlıklı bir oluşum fırsatını kaçırdığını ifade eder.[599]

3.2.3.5. SİYASET VE PARTİ

Haşim Nahit'in "*demokrasi ve hukuk*"a dair iyimserliği, "*siyaset ve parti*" konusunda görülmez. Daha Meşrutiyet devrinde, fırkacıların vatanı bölünmeye sürüklediğine[600] işaret eden yazar; Mustafa Sabri'nin "*İslam-ahlâk-siyaset üçgeninde, dinin esaslarını değiştirmeye çalıştığı için*[601] *riyakârlık içinde dinsizliğe doğru gittiği*" eleştirisine karşı, İslam dininin ilim ve fenle yorumlanabileceğine[602] işaret eder. Asıl tehlikenin, İslam'ı siyaset yaklaştırmak değil, toplumda yaşanan "*ahlâk kapitülasyonu*"[603] olduğunu belirtir.

Nahit Erbil; siyasî partiler oluşumu[604] ile ilgili, *"siyasî tutkuların her şeye hükmettiği ve bazen de her şeyi kirlettiği"* bir ortamda, bu düşüncelerinin bazı kişiler tarafından yanlış yorumlanacağını belirtir.[605] Bununla birlikte; Fethi Bey'in siyasî teşebbüsünün, halkın mevcut zihniyetten hoşnut olmaması yüzünden, Anadolu'da iyi karşılandığını ifade eder. Hatta Menderes'in de bulunduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) "*kanunsuz şekilde*" feshedilmesini[606] Türk siyasetinin talihsizliği sayar.[607]

---

599 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.18 / 274

600 *"Fırka, fırka… Lakin bu sesler kimindir, bunlar kimlerdir? O kara günlerde bunlar nerede idiler? Sihirbazlar için boş mendilleri madeni sikkelerle doldurmak ne kadar yalansa onlar için de gaye, program o kadar yalandır. Biz sade şunu biliyoruz ki bu yalanları çok işitmek memleketin parçalanmasına mal oldu. Ve büyük ıstırapların verdiği şuurla herkes yalnız şu fırkayı biliyor: Türk milleti!"* Haşim Nahit, Vatan Karşısında Fırka, ***İkdam***, N: 8873, 28Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2

601 Mustafa SABRI, ***Dînî Müceddidler Yahud (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***), s.14-17

602 *"İslam dini, bir medeniyettir ve emirleri de insanın akıl, zekâ ve vicdanı tarafından algılanır. Siz, kendiniz gibi düşünenleri dinsizlikle suçlayacağınız yerde, yazdığınız fikirlerin İslam açısından değerinin ne olduğunu ortaya koyarsanız daha doğru olur."* Haşim Nahit, Cevabım -6a, ***İkdam***, N: 8818, 3Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.4

603 Haşim Nahit, Ahlâk Kapitülasyonu, ***Servet-i Fünun***, S: 1219, 2 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 353-354

604 Tarık Zafer TUNAYA, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952,*** Tıpkı Basım, Arba Yay. 2 bs, İstanbul-1995

605 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 233-261

606 Haşim Nahit, (Hachim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"***, s.12-17

Yazara göre CHP'nin hataları, "*malî politikalarının yanlışlığı*" ile "*Türk Ocaklarını kapatması*" olmuştur.[608] Bu durumu, "*halka rağmen halkı düşünmek*" ifadesiyle eleştiren Haşim Nahit; İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki "*Dünyayı gül ve gülistan*"[609] gösteren CHP'nin iktisadî ve tarım politikalarını eleştirir. Hatta *"Para politikası düzeltilmeli, gıda maddelerinin fiyatları düşürülmeli, giyim sektöründe yerli malına önem verilmeli, vurgunculuk önlenerek ihtiyaç maddeleri kontrol altına alınmalı."*[610] gibi tespitlerle, Mehmet Recep Peker Hükümetinin Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'e, Almanların "*millî iktisat*"[611] modelinden örnekler sunar.

1946 itibarıyla Nahit Erbil; siyasî partilerin, cemiyetin iktisadî zaruretleri ve ruhî temayüllerinden doğan fikirler etrafında şekillendiğini söylemekle birlikte,[612] *"Politikacılık yapanlar ilim adamı olamazlar."*[613] ifadesiyle, politikanın ilim olmadığı konusunu da vurgular.[614]

CHP'yi, Çukurova'daki sel baskınları[615] ve 7 Eylül kararları[616] nedeniyle açıkça eleştiren Erbil; her iki olayı da, ilimden uzak politikacıların "*acziyet delili*"[617] sayar.

---

607 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 206

608 Haşim Nahit, (Hachim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"***, s.20-47

609 Haşim Nahit, Çiftçilerimizin Zenginleşmesi Şartları Neye Bağlıdır, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 79, 1 Nisan 1943, s. 6 / 18

610 Haşim Nahit, Ucuzluğun ve Paramızı Kıymetlendirmenin Tek Usulü Vardır, ***Yeni Sabah***, N: 2967, 4 Aralık 1946, s. 3

611 Haşim Nahit, Paranın Ayar Tarzı İlmî Kaidelere Uymuyor, ***Yeni Sabah***, N: 2960, 27 Kasım 1946, s. 3

612 Haşim Nahit, İçtimaî Psikoloji İncelemeleri: Fransız Buhranının Dâhili Sebepleri, ***Vakit***, S: 10068, 1 Şubat 1946, s. 2

613 Haşim Nahit, üniversiteye Muhtariyet Verilir mi-16 ***Vakit***, S: 10135, 7 Nisan 1946, s. 2/4

614 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: İkinci Prensip, ***Vakit***, S: 9883, 28 Temmuz 1945, s. 2

615 *"CHP'nin bir iktisadî programı ve bunda ziraata, sınaate, ticarete ait izah ettiği hususî prensipler var. Lâkin aynı partinin kurduğu hükümetin icraatı: Bu prensipleri, kuru sözler hâline getirmiş başka bir tabirle hükümet, milletin iktisadî işlerini idare etmekte tam bir kifayetsizlik göstermiştir ki, bunun en son ve meşru delili de meydandadır."* Haşim Nahit, Çukurova Faciasının Mesulleri Cezalandırılmalıdır, ***Yeni Sabah***, N: 3256, 14 Mart 1948, s. 4

616 *"7 Eylül 1946 kararlarının ortaya çıkması garabetinde; idare otoritesini benimsemiş hükümet adamlarının anlayışından mı yoksa asıl ilimlerin otoritesinden mi şüphe edeceğiz?"* Haşim Nahit, 7 Eylül Kararları Lağvedilebilir mi? ***Yeni Sabah***, N: 3166, 14 Aralık 1947, s. 4./ 6

617 *"Politika bir aldatma ve aldanma oyunudur ki, bunun da hududu, kaidesi yoktur. Politikacılar daima ferdî menfaat ve şahsi ihtiras ile hareket ederler. Tarihin başlangıcından beri onlar, dünyayı fesada vermişlerdir. Bu yarım âlimler bir tarafa atılıp da dünyayı hakiki âlimler; yani sosyal psikoloji ilmine vâkıf kimseler idare etmedikçe milletler, birbirileriyle boğuşmak felâketinden kurtulamazlar."* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s. 7

CHP ile DP arasındaki siyasî rekabetin kızıştığı bir ortamda, DP'nin 1950 seçimlerini "*14 Mayıs inkılâbı*"[618] olarak niteleyen yazar; iktidarı, "*köy sorunları*" ve "*üniversiteler*" konusunda CHP'nin durumuna düşmeme konusunda uyarır.[619]

DP'nin CHP'den iktidarı devraldığında, ülke ekonomisinin bozukluğuna[620] dikkati çeken Erbil; *"Arapça ezan yasağını kaldırmış, kapanmış türbelerin kapılarını açmış, dinî tedrisata başlamış"*[621] olduğu için övmekle birlikte, iktisadî kalkınma planı olmadığı için, DP'yi eleştir.[622]

3.2.4. CUMHURİYET TÜRKİYESİNDE YAŞANANLAR

Cumhuriyet Türkiyesinin ilk devresinde görülen yoğun ve sancılı sürecin şahidi Haşim Nahit; "*Osmanlı viranesi*"nde yeşeren Türkiye Cumhuriyetinin, iki Dünya savaşı arasında olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını da tahlil eder. Böylece toplum yaşayışından sosyal kurumlara, inkılâplardan siyasî hayata uzanan çok yönlü gayretler, dönemin tarihî seyrine de ışık tutar.

3.2.4.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE

1919 Versay barışından sonra Dünyada on yıllık bir yumuşama dönemi olduğuna işaret eden Erbil; 1925 Locarno Antlaşması ile Avrupa'ya hâkim olan bu eğilimin, 1929 sonrasında ekonomik krizlere dönüştüğünü belirtir. 18-20 milyon işsizin bulunduğu Avrupa'da, 1934 buhranının[623] bazı malî tedbirlerle atlatılabildiğine dikkat çeken yazar; hocası Prof. Laland'a yazdığı mektupta,[624] bu durumun bir Dünya savaşına yol açabileceği endişesini paylaşır.

---

618 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s. 57/59-60/186
619 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 22-23/34
620 Haşim Nahit, Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-2, ***Her Gün***, N:1707, 1 Ağustos 1952, s. 2-3
621 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 75/110-111
622 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 296-298
623 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 18
624 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 8

Amerikanın Wilson prensipleri ve Marshall Planını komünizmi önlemek için ortaya attığını söylemesine rağmen, teknolojisini pazarlamak için Bolşevik Rusya'ya gizlice yardım ettiğini[625] ifade eden Nahit Erbil; sözüm ona "*milletlerin hürriyet ve istiklâli*" için çalışan İngiltere'nin de, sanayisinin gelişmesi ve hammaddesinin çokluğuna rağmen işsizliğine çare bulamayınca, ürettiklerini pazarlama adına tüm dünyayı yakmakta tereddüt etmediğini belirtir.[626]

Yazara göre Rusya'nın 1917'de komünist,1939'da "*Litvanya ve Estonyayı işgal ettiği*" için emperyalist, 1941'de İslav birliğini ilân etmekle Panislavist, aynı sene içinde kiliselerin kapısını yeniden açmakla teokratik devlet olması;[627] *"İslav bloğu kurarak Yakın Şark'ı Bolşevikleştirme"*ye dayalı menfaatlerinin gereğidir.[628] Yine endüstri mütehassısı Belçika ile sınaatçi İsviçre'nin[629] ve Yunan-Lâtin kültürünün mensubu Fransa'nın[630] Amerika ile ortak hareket etmesi; menfaatlerinin icabıdır. *"Alsas-Loren"*i Fransızlara kaptıran Almanya ise; özellikle İngilizlere olan kiniyle, *"medeniyet âlemindeki korkunç bir boğuşmayı"* başlatmıştır.[631] Erbil; savaşın sebeplerini *"siyasî, iktisadî, askerî, sömürgecilik"*[632] şeklinde sıralarken, bu kargaşayı bitirecek güçte bir devletin yokluğundan yakınır.[633]

Haşim Nahit; Rusya'nın Çin'i Demir perde gerisine alarak Dünyadaki güç dengesini lehine çevirirken,[634] teknolojik üstünlüğe sahip Almanya'nın da

---

625 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.45

626 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 306

627 Haşim Nahit, Dünyaya Verilecek Yeni Nizam Hakkında: ***Millet***, S. 24, 1 Nisan 1944, s. 366-370

628 Haşim Nahit, Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese, ***Vakit***, yıl: 29 S: 9960, 3 Ekim 1945, s. 2

629 Haşim Nahit, Küçük İsviçre Büyük Amerika İhtilafından Alınacak Ders, ***Vakit***, S: 10020, 16 Aralık 1945, s. 2

630 Haşim Nahit, İçtimaî Psikoloji İncelemeleri: Fransız Buhranının Dâhili Sebepleri, ***Vakit***, S: 10068, 1 Şubat 1946, s. 2

631 Haşim Nahit, Almanya Faciaları, ***Her Gün***, N: 1911, 24 Şubat 1953, s.2-3

632 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 17-24. Aynı eserin başka bir bölümünde de, ikinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebepleriyle ilgili şu tasnifi yapacaktır: *"**1**-Müstemleke veya hammaddelerin sanayici memleketler arasında nispetsiz bir surette taksim edilmesi, **2**-Fabrikalardaki üretimin fazlalığı, **3**-Devletlerin masraf bütçelerinin artması, **4**-Amelenin işsizliği, **5**-Ticarî rekabet, **6**-Siyasî ihtiraslar."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 3-4

633 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.3-7

634 Haşim Nahit, Rusya İle Yapılan Gizli Anlaşmaların İç Yüzü, ***Her Gün***, N: 2037, 2 Temmuz 1953, s. 2-3

kendisinden *"kat kat üstün"* Avrupa'ya kafa tuttuğunu belirtir.[635] Bunu, F. List'in *"millî iktisat"* sisteminin[636] başarısı sayan yazar; güç dengelerini, yine Amerikanın iktisadî yapısı ve bunun ürünü atom bombasının[637] değiştirdiğini söyler. Zira *"atomik demokrasi"*[638] sıfatıyla anılan Amerika; gösterdiği teknik üstünlüğüyle, akıl ve zekâ terakkisinin diktatörlük rejiminden iyi gelişebileceğini ispatlamıştır.[639] Ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı'nda Rusya'yı Hitlerin elinden kurtarmış[640] Amerikan mucizesi;[641] Birleşmiş Milletlerin Bolşeviklere veto hakkını vermesiyle[642] Rusların, Avrupa'nın doğusu ve Çin'i komünistleştirerek dünyaya meydan okuyan bir güç hâline gelmesine sebep olmuştur.[643]

Son olarak, ikinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki seferberlik nedeniyle hem üretimin azaldığı[644], hem de *"ciddî kontrolsüzlük ve iktisadî programsızlık"* yüzünden fiyatların arttığına[645] dikkati çeken yazar; savaşta yıkılan Almanya'da bile pahalılığın %7'yi geçmediğini belirtir.[646] Bu durumu da, Türkiye'deki *"istifçilik, vurgunculuk, havacılık, karaborsacılık"*[647] gibi sosyal ve ahlakî hastalıklarla açıklar.

3.2.4.2. GENÇ TÜRKİYE'NİN DÜNYA İLE İLİŞKİLERİ

"*Cumhuriyet*" sistemini kuran ve sağlamlaştıran Türkiye, kendi içinde bu değişimi yaşanırken, Dünya ile ilişkileri de önem verilmiştir. Erbil; Dünya

---

635 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 307-313
636 Haşim Nahit, İktisat Davaları: Yeni İktisat İlmine İhtiyacımız Var, ***Yeni Sabah***, N: 2949, 16 Kasım 1946, s. 2
637 Haşim Nahit, İlmi Tetkikler: Üçler Tebliğinin Psikolojik Bir Tahlili, ***Vakit***, S: 10040, 4 Ocak 1946, s. 2
638 Haşim Nahit, Atom Bombası mı Bayram Şekeri mi, ***Vakit***, S: 9940, 23 Eylül 1945, s. 2
639 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: İkinci Prensip, ***Vakit***, S: 9883, 28 Temmuz 1945, s. 2
640 Haşim Nahit, Başlangıç ve Amerikan Hürriyeti, ***Vakit***, S: 9871, 14 Temmuz 1945, s. 2
641 Haşim Nahit, Amerikan Mucizesinin Sırrı, ***Vakit***, S: 10139, 11 Nisan 1946, s. 2
642 Haşim Nahit, Ortadoğu'nun Ehemmiyeti, ***Her Gün***, N: 1635, 19 Mayıs 1952, s. 2-3
643 Haşim Nahit, Dünyada Oynanan Politika Oyunu Zaman Kazanmak, ***Vakit***, S: 9972, 25 Ekim 1945, s. 2/5
644 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 22-26
645 Haşim Nahit, İstanbul'un Kalkınması İçin Neler Yapılmalıdır, ***Her Gün***, N: 1523, 28 Ocak 1952, s. 2-3
646 Haşim Nahit, 7 Eylül Kararları Lağvedilebilir mi? ***Yeni Sabah***, N: 3166, 14 Aralık 1947, s. 4./ 6
647 Haşim Nahit, Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

ülkelerini tarihî yönüyle tahlil ettiği gibi, Cumhuriyet Türkiyesinin yaklaşımlarını da sürekli göz önünde bulundurmuştur.

İngiltere'yi, "*menfaat*"e dayalı politikasıyla ele alan Nahit Erbil; Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de köklü değişimler yaşanırken, İngiltere'de de farklı arayışlara girildiğine işaret eder.[648] İngiltere'de; önceleri, Çörçil'in politikalarındaki himaye nedeniyle sosyalistlerle mücadele edildiğini, serbest mübadele ile birlikte, hükümetin müdahalesinin sanayiyi geliştirdiğini ifade eder. Erbil; krala karşı bütçe hakkından dolayı isyan ederek haklarına kavuşan İngiltere'yi, "*Marksçı*" veya "*komünist*"[649] anlayışlardan ziyade, "*emperyalist*" politikalarla ve insanları birbirine düşürerek[650] hareket etmiş bir sömürge devleti[651] olarak görür. Yazar, Adam Smith'in *"Serbest mübadele"* sistemini[652] uyguluyor görünen İngiltere'nin, menfaatlerine uygun her iktisat sistemini takip ettiği için,[653] savaşa girmemiş ama şahsî menfaatlerin millî iktisada hayat hakkı tanımadığı Türkiye'den daha iyi durumda olduğunu ifade eder.[654]

Özellikle "*ekonomi-politik, sosyoloji ve psikoloji*" konularında[655] Fransa'dan etkilenen Haşim Nahit; İkdam'da neşredilen "*Paris Mektupları*"nda,[656]

---

648 *Konuyla ilgili kaleme alınan yazılardan bir kısmının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizminin İstikameti, ***Vakit***, S: 9904, 16 Ağustos 1945, s.2; İngiltere'de Komünizm Yapılabilir mi, ***Vakit***, S: 9908, 20 Ağustos 1945, s. 2; İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9924, 5 Eylül 1945, s. 2; Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış, ***Vakit***, S: 9924, 11 Eylül 1945, s. 2; İngiliz Sosyalistleri Marksizmi Lenini Sevemez, ***Vakit***, S: 9946, 29 Eylül 1945, s. 2

649 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.303

650 "*Memleketimize 280 milyon 500 bin sterlin ihracat yapıp ancak beş buçuk milyon sterlin ithalatı olan İngiltere; Türkiye'nin hesapsız kitapsız müsamahasından istifade ederek, -güya Türk üzümlerine karıştırılmış demir parçalarını bir kavanoz içinde- Londra'ya gitmiş Türk ticaret heyetine veriyorlar, yani Türk ihracatçıların ticaret emniyetini ihlâl ettiklerini her iki dünyanın ticaret âlemine ilân ediyorlar. Hakikat sonradan anlaşılıyor ki, üzümün içine demir parçaları karıştıran kimse, iki seneden beri İzmir'e yerleşmiş bir İngiliz firmasıdır."* Haşim Nahit, İngiltere bu yoldan dönmeli, ***Her Gün***, N:1952, 6 Nisan 1953, s.2

651 Haşim Nahit, Bazı İktisatçıların Yanlış Görüşleri, ***Yeni Sabah***, N: 2995, 1 Ocak 1947, s. 4./ 6

652 Haşim Nahit, İktisat Davaları: Yeni İktisat İlmine İhtiyacımız Var, ***Yeni Sabah***, N: 2949, 16 Kasım 1946, s. 2

653 Haşim Nahit, Milliyetçiliğin Manası Artık Tasrih Edilmelidir, ***Her Gün***, N: 1551, 25 Şubat 1952, s. 2-4

654 Haşim Nahit, Sterlin ile İhracat Yapılmaz, ***Yeni Sabah***, N: 3204, 22 Ocak 1948, s. 4-5

655 Fransa'nın Haşim Nahit'in üzerine etkisini Necmi Uyanık, "Yenileşme Yolunda Bir Türk Aydını ve Ondaki Fransa Üzerine Bazı Tespitler" (http://www.sosyalarastirmalar.com/cilr2/sayi6pdf/uyanik_necmi.pdf/21.03.2009) adlı makalesinde ele almıştır.

Fransızları millet haline getiren "*örf, adet, sanat, müzik*" gibi değerleri tahlil eder. Ayrıca hocası Bougle'nin *"Millî birlik ve idealini kaybetmiş Fransa, iktisadî problemlere sürüklenmiştir."*[657] tespitinden hareketle, Fransa'nın İkinci Dünya muharebesinden sonra çöküşünü; *"ideolojilerin çokluğu,*[658] *Yunan-Lâtin kültürüne bağlılık hissi, egoizmin ölçüsüz bir tarzda inkişafı ve nihayet komünizm"*[659] ifadeleriyle açıklar. Hatta Laland, Bougle, Ribot gibi hocalardan ders almasına rağmen Fransız üniversitesi modelinin çok iyi olmadığı ve Fransız üniversitelerinden çıkıp Fransa'yı idare eden politikacıların, teknik terakkilere önem vermedikleri için, Fransa'yı felâkete sürüklediklerini belirtir.[660]

Erbil; İtalya'nın, 13.yy'dan itibaren ticaret ve sanat (banka, pusula, denizcilik) bakımından üstünlüğüne rağmen, İngiltere gibi bir "*millî vahdet*"i[661] bulunmadığına dikkat çeker. Aynı İtalya'nın İstanbul'a asker çıkarmakla[662] Türkiye'deki komünist faaliyetleri başlattığına değinen yazar; faşist Mussolini'nin istilâcılık politikasıyla da Antalya'ya[663] göz diktiğini hatırlatır.

Almanya'nın "siyasî istila"dan önce "*iktisadî istila*"yı tercih ettiğini için Türkiye'ye *(Deutsche Orient Bank'ın faizleri % 50'den 3-4'lere çekmesi*[664] *gibi)* yardım ettiğini belirten Nahit Erbil; Alman birliğinin kurulmasını Frederik List'in "*Millî İktisat Sistemi*"yle[665] açıklar. Hitler yüzünden felaketlere[666] sürüklense de, Dünyayı Moskof zulmünden[667] koruyan Almanya'nın

---

656 Elliye yakın bir sayı teşkil eden bu mektupların tam listesini, çalışmamızın "Kaynakça" bölümünde bulabilirsiniz.

657 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 45-47

658 Haşim Nahit, Tunus İhtilâlını Doğuran Fransızların Zulmüdür, ***Her Gün***, N: 1589, 3 Nisan 1952, s. 2-3

659 Haşim Nahit, Günün Meselelerinden Fransız Buhranı, ***Her Gün***, N: 1565, 10 Mart 1952, s. 2-4

660 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Yeni Üniversite Modeli-15 ***Vakit***, S: 10120, 23 Mart 1946, s. 2

661 Haşim Nahit, Millî İktisat Sistemi Tetebbu'ları: Tarih ne diyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1683, 12 Mart 1342 (1926), s. 3

662 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.134

663 Haşim Nahit, Ortadoğu'nun Ehemmiyeti, ***Her Gün***, N: 1635, 19 Mayıs 1952, s. 2-3

664 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.291-293

665 Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s. 4

666 Haşim Nahit, Almanya Faciaları, ***Her Gün***, N: 1911, 24 Şubat 1953, s.2-3

667 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.134

"*mekteple*[668] *fabrikayı*" yan yana getirdiğini söyleyen yazar; Almanya'nın 1939'daki savaş gayesinin, "*Alman birliği, komünizme karşı milliyetçilik mücadelesi"* olduğunu belirtir.[669] Yazar; Japonların kırk elli senedeki gelişimini çok daha kısa sürede başardığını için, Almanların modern tekniklerinin üstünlüğüne dayalı terbiye sisteminin örnek alınabileceğini söyler.[670]

Sömürgecilik bağlamında "*ebedi düşmanımız"*[671] dediği Rusya'ya, Slavları hatta Yunanlıları Balkan muharebesiyle Türkiye'den kopardığı[672] için lanetler yağdıran Haşim Nahit; Amerikalı diplomatların, "*Kızıl Moskoflar*"ın[673] bir ucu Berlin'de, öbür ucu Kore'deki "*tahterevalli*"[674] oyununa kandığını belirtir. Rusya'nın "*bolşevik, emperyalist, panislavist, teokratik*"[675] yapılara bürünmesini "*kızıl bayrağın sinsiliği*"[676] sayan yazar; aynı gaflete, İzmir fuarındaki[677] Türk idarecilerin de düştüğünden yakınır. Ancak, bu hilelerin sonunun geldiğine [678] inanan Erbil, komünizme karşı alınacak tedbirlerle[679], meselenin kökünden halledileceğini belirtir.

"Fıtraten, çalışmayı ve kazanmayı arzulayan millet" olduğu için İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren "*Amerikan Mucizesi*"nin[680] oluşturduğunu belirten Nahit Erbil; teknik işlerden doğan akıl ve rasyonel mantıkla düşünmesini bilen

---

668 Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: Endüstrileşmenin Sırrı-6 ***Vakit***, S: 10078, 11 Şubat 1946, s. 2
669 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 325
670 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 142-145
671 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.290-291
672 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.160
673 Haşim Nahit, Rusya İle Yapılan Gizli Anlaşmaların İç Yüzü, ***Her Gün***, N: 2037, 2 Temmuz 1953, s. 2-3
674 Haşim Nahit, Serbest Sütun: Kızıl Tahterevalli Oyunu, ***Her Gün***, N: 1672, 27 Haziran 1952, s. 2
675 Haşim Nahit, Üç Büyükler Uyuşabilirler mi, ***Vakit***, S: 9975, 28 Ekim 1945, s. 2
676 Haşim Nahit, Dünyada Oynanan Politika Oyunu Zaman Kazanmak, ***Vakit***, S: 9972, 25 Ekim 1945, s. 2/5
677 Haşim Nahit, Gafletlerimiz: İzmir Fuarında Komünist Propagandası, ***Her Gün***, N: 1380, 4 Eylül 1951, s. 2-4
678 Haşim Nahit, Dulles'in ziyareti münasebetiyle: Rusya dünyayı artık aldatmaz, ***Her Gün***, N:2005, 29 Mayıs 1953, s.2-3
679 *"**1**-Komünizmin yanlışlıkları, lise ve üniversitelerde okutulmalı. **2**-Komünizmin propagandası yasaklanmalı. **3**-Komünistler, din duygusunu zayıflatıp sabote ettiği için, şiddetle cezalandırılmalıdır. **4**-Camiler, türbeler ve mukaddes kitaplar da Milliyet duygusu gibi önemli olduğu için, aynı hassasiyet gösterilmeli. **5**-İlim ve sanatkârların eserlerini kıymetten düşürmeye yönelik sabotajlara da dikkat edilmeli."* Haşim Nahit, Komünizmle Mücadele, ***Her Gün***, N: 1463, 29 Kasım 1951, s. 2-4
680 Haşim Nahit, Amerikan Mucizesinin Sırrı, ***Vakit***, S: 10139, 11 Nisan 1946, s. 2

Amerikalıların, Bolşevikler hilelerini önleyemediğinden yakınır.[681] Amerikan politikacıların bazı hatalarına[682] da değinen yazar; *"hürriyet, emniyet ve şahsî teşebbüs"*ün güvencesi *"Amerikalılık*" kavramının *"menfaat"*e dönüştüğünden yakınır. Ancak, çıkarları gereği Rusya'ya yardım etse de, *"hürriyet rejiminin verimi bombayı, hürriyeti yok etmek isteyen kızıl diktatörlüğün eline"*[683] vermediği için, insanlığa karşı bazı değerleri ayakta tutmaya çalışan Amerika'yı diğer Avrupa milletlerine göre *"ehven-i şer"* görür ve Akdeniz'deki güçlere bir kumandan atanacaksa, bunun Amerikan kumandanı olmasını ister.[684]

Haşim Nahit; 1636-1854'e arasında dünyadan soyutlanan Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı döneminde ilerlediğine[685] dikkat çeker. İngiltere'nin *"sömürgeleri adına"* uzak şarkta çekindiği ve yine Amerikanın *"iktisadî yönden"* büyük tehlike[686] gördüğü atom bombası mağduru Japonya'nın, "*komünizm*" ile "*emperyalizm*"[687] arasındaki en önemli güç dengesi olduğunu belirtir.

Arap dünyasındaki karmaşaya da değinen Nahit Erbil; Suriye'de Musa El Aşari zamanında başlayıp hâlâ devam eden kışkırtmaların, ancak Atatürk zamanındaki "*Saadâbad*" paktı gibi bir birliktelikle çözülebileceğini ifade eder.[688] Aynı şekilde *"Mısırın[689] İngiliz tahakkümünden, Afrika'daki Tunus[690]*

---

681 Haşim Nahit, Başlangıç ve Amerikan Hürriyeti, ***Vakit***, S: 9871, 14 Temmuz 1945, s. 2

682 *"**1**-Birleşik Amerika, Baltık denizinden Karadeniz'e 100 milyon nüfusu ve modern sanayiyi Rusya'ya bırakmıştır. **2**-Atom bombasıyla yendiği Japonya'nın silahlarını Çin'e vererek, Kore'de sıkıntılar yaşadı. **3**-Bolşeviklere Çin'de büyük arazi ve Japon denizinde birçok ada verildi. **4**-Marshal'ın yanlış politikası, 450 milyon Çinliyi Stalin'in kucağına atmıştır."* Haşim Nahit, Serbest Sütun: Dost Amerika ve Komünizm Tehlikesi, ***Her Gün***, N: 1601, 15 Nisan 1952, s. 2-3

683 Haşim Nahit, Atom Bombası mı Bayram Şekeri mi, ***Vakit***, S: 9940, 23 Eylül 1945, s. 2

684 *"**1**-Birleşik Amerika; Avrupa'yı, Avrupalılar için müdafaa etmek istiyor. **2**-Bu iş, Akdeniz devleti olmayan İngiltere'ye bırakılamaz. **3**-İngiltere'nin emperyalizmi Amerika'da yoktur. **4**-Fransa ile İtalya, Akdeniz'i müstemleke yolu yapmışlar. **5**-Amerika'nın deniz kuvveti, tüm devletlerin deniz kuvvetinden üstündür. **6**-Amerika, insanlık hak ve hürriyetleri için Dünya savaşında canını ve malını tehlikeye koymuştur."* Haşim Nahit, Akdeniz Komutanı Kim Olacak ve Olmalıdır Meselesi, ***Her Gün***, N: 1640, 24 Mayıs 1952, s. 2

685 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 38-41

686 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 171

687 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.301

688 Haşim Nahit, Şu Bağıran Suriye Milleti Kim ve Nedir-1, ***Her Gün***, N: 1467, 3 Aralık 1951, s. 2-4; Şu Bağıran Suriye Milleti Kim ve Nedir-2, ***Her Gün***, N: 1468, 4 Aralık 1951, s. 2-3

ve Lübnan'ın[691] *da Fransız esaretinden kurtulmasının çaresini Amerikan yardımını şarta bağlamak"* şeklinde ifade eden Erbil; memleketi Irak'ı[692] da bu kışkırtmalara karşı uyanık olmaya çağırır.

Rusya'nın sıcak denizlere çıkmak için gündeme getirdiği Kore'yi "*karanlık*" istila planını da Türk süngüsünün ışığının "*aydınlattığına*"[693] işaret eden yazar; Kıbrıs'ın da *"coğrafya, etnografya, jeoloji, strateji, siyasî ve hukukî"* bakımlardan Türkiye'ye ait olduğunu ispat etmeye çalışır.[694]

3.2.5. MODERN TÜRKİYE

Türkiye'nin "*millet olma*"[695] yolunda önemli adımlar attığını belirten Haşim Nahit; modern millet anlayışıyla birlikte, modern Türkçülük konusunu ele alır: Türk milletini medenî milletler seviyesine çıkaracak, Türk milletine yararlılık *(dil, hukuk, güzel sanatlar, ahlâk, tecrübî psikoloji)* göstermeye dayalı Türkçülük anlayışı benimsenmelidir.[696]

Modern tekniğe dayanan modern ekonomi sistemi kurabilmek için, Türkün zekâsını işletmek kadar, faaliyet sahasının belirlenmesinin[697] de önemine işaret eden Nahit Erbil; Modern Türkiye'nin teşekkülü ve hükümetin

---

689 Haşim Nahit, Mısırda Bir Mısır Milleti Var mıdır-1, ***Her Gün***, N: 1458, 24 Kasım 1951, s. 2; Mısırda Bir Mısır Milleti Var mıdır-2, ***Her Gün***, N: 1460, 26 Kasım 1951, s. 2-3; Mısır Meselesi, ***Her Gün***, N: 1582, 27 Mart 1952, s. 2-3

690 Haşim Nahit, Serbest Sütun: Tunus İhtilâlını Doğuran Fransızların Zulmüdür, ***Her Gün***, N: 1589, 3 Nisan 1952, s. 2-3

691 Haşim Nahit, Bugün Arap Dünyasında Türk Düşmanlığı Niçin Yapılıyor, ***Her Gün***, N: 1475, 11 Aralık 1951, s. 2-4

692 Haşim Nahit, İktisadî Sosyoloji Görüşleri: Arap Birliğinde Irak, ***Vakit***, S: 10125, 28 Mart 1946, s. 2; Irak'tan neler isteyebiliriz, ***Her Gün***, N:1976, 30 Nisan 1953, s.2/4; Irak'ta Yaşayan Türkler, ***Fuzuli***, S: 5, 1 Temmuz 1958, s. 15

693 Haşim Nahit, Serbest Sütun: Kore Harbi Nasıl Biter, ***Her Gün***, N: 1678, 3 Temmuz 1952, s. 2-3

694 Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s. 8; Kıbrıs Kimindir, ***Her Gün***, N:1489, 3 Ocak 1952, s. 2-4; Kıbrıs Bizimdir, ***Her Gün***, N: 1516, 21 Ocak 1952, s. 2-3

695 Haşim Nahit, İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.81-83

696 Haşim Nahit, Modern Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 4,15 Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.120-122

697 Haşim Nahit, Modern Türkiye ve Modern Ekonomi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 109, 3 Temmuz 1944, s. 9 / 21

zenginleşmesi adına, terbiye sisteminden ekonomiye, yapılması gereken bir dizi çalışma olduğunu vurgular.[698]

Modern bir tekniğe dayanan iktisadî çalışmaların hukuk üzerine tesirlerinin açıkça görüldüğünü belirten yazar; zamanında "*mecelle*" kaidelerinin bırakılmasının da modern Türkiye'nin iktisadî hayatı gereği olduğunu belirtir.[699] İşte bu iktisadî hayattaki gelişmeler, Dünyanın yeni hayat şartlarına göre memleketimizin servet kaynaklarını işletmek suretiyle, Modern Türkiye'nin kurulmasını ve güçlenerek devamını sağlayacaktır.[700]

3.3. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN EĞİTİM ANLAYIŞI

Eğitim ve ilme dair izlenimlerini, hem *öğrenci (1325-1327 Hukuk talebeliği* ve *1923-1928 Sorbon'daki iktisadî içtimaiyat dersleri)* hem de öğretmen *(1930-1939 Kerkük ve Bağdat'taki lise ile üniversite hocalığı* ve *1946-1950 Kadıköy Saint-Joseph Fransız Erkek Lisesi Türkçe öğretmenliği)* olarak tecrübe eden Haşim Nahit; bu iki yönlü tecrübelerini, kitaplarıyla gazete ve dergi yazılarına yansıtmıştır.

3.3.1. İLMÎ MESELELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nahit Erbil; çocukluğundan gelen "*mücadeleci*" fıtratı sayesinde, Eski Yunan-Lâtin, Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman edebî ve ilmî eserlerini okuyarak, yepyeni bir âleme girer: Sorbon'daki içtimaiyat dersleriyle, bir hadiseyi "*olduğu gibi*" tetkik etmeyi, yani, "*düşünmeyi*" öğrenir.[701] Bu "*yabancı dille ilmî tetkikler yapma*" süreci; onun mütefekkir yönünü besler.

İlmi, "*iyi yaşamak*" için bir vasıta gören Erbil; metot eksikliği yüzünden Garba ve Şarka ait prensiplerin birbirine karıştırıldığını, bu yüzden de tıbbiye

---

698 *"**1**-Endüstri şubelerini hep birden ilerletmek için beş on senelik umumî bir program yapmak, **2**-Devlet ve endüstri işlerinin başına, her işin mütehassısını getirip ihtisasa eskisinden çok daha fazla kıymet vermek, **3**-Balıkçılık, kimyacılık, makinecilik gibi teknik işlere acımadan para sarf etmek."* Haşim Nahit, Hükümetimizin Zenginleşmesi, ***İktisadî Uyanış***, S. 38, 1 Mart 1952, s.6

699 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.206

700 Haşim Nahit, Mali ve İktisadî Sahada Hükümetimizin Zenginleşmesi1-2, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 86, 16 Temmuz 1943, s. 9 / 24; S: 87,1 Ağustos 1943, s. 4

701 Haşim Nahit ER-BİL, ***Kara Gün Yazıları (derleme),*** s. 59-62

ve harbiye dışındaki ilmî çalışmaların yetersizliğini ifade eder.[702] Hâlbuki ilmin mevzuunun "*madde dünyası*" ve "*manevî dünya*"[703] şeklinde ikiye ayrıldığı -Amper'in tasnifiyle-[704] belirten yazar; bu tasnife bağlı olarak tercüme işinin de, "*sade bir dil meselesi değil, aynı zamanda bir bilgi ve ihtisas işi*"[705] olduğunu belirtir.

Konuyla ilgili düşüncelerini sadece teoride bırakmayan Haşim Nahit; İstanbul'daki köpeklerin durumuna dair Şarl Jid'le yaptığı münakaşasında,[706] Avrupa düşünüş tarzını tahlil ettiği Lalande'a mektubunda,[707] bazı fikir cereyanlarını yanlış anlamaması için hocası Bougle'ye yol gösterdiği tavsiyelerinde,[708] Ribot'un *"Aristo mantığından kurtulması"*na yardımcı olduğu düşüncelerinde,[709] Avrupalı âlimlerin karşısına çıkabilecek bir kafa ile düşündüğünü göstermiştir.

Adnan Adıvar'ın "*Osmanlı Türklerde ilim*"[710] adlı eserini tahlilinde, *"bir ilmî teşkil eden esaslı fikirler arasında da terkibî bir ahenk olmasının ve böylece tecrübe ve müşahede yoluyla belli bir gayeye doğru hareket ederek, yeni hakikatler keşfinin hedeflemesinin gerekliliğini"* söyleyen yazar; "*hayatı iyileştirmek*" yolundaki ilmî gayretleri ağacın dallarına benzetirken, bunları kök gibi göğsünde birleştiren ilmin de felsefe ve iktisadî sosyoloji olduğunu belirtir.[711]

---

702 Haşim Nahit, Mekteplerimiz ve İlmin Gayesi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1457, 22 Haziran 1341 (1925), s. 2

703 *"Bunların karşılığı olan ilim kümeleri de ikidir: **1**-'Cosmologique=kâinata' müteallik ilimler, **2**-'Noologique=insan zekâsını' tetkik eden ilimler. Bunların birincisi, dört sınıf ilim doğuruyor: Matematik ilimler, fizik ilimler, tabii ilimler, tıbbî ilimler. İkincisi de; 'dialegmatique=düşünce ve heyecanlarımızı' ifade için kullandığımız 'signe=işaretler, yani lisan ve sanat eserlerini kendisine mevzu ittihaz eden ilimler, etnografik, politik ilimler ve felsefe."* Haşim Nahit, Tercümenin İlmî Şartları, ***Yeni Sabah***, N: 1032, 21 Mart 1941, s. 3 / 6

704 Haşim Nahit, Tercümenin İlmî Şartları, ***Varlık***, C. 10 S. 168, 1 Temmuz 1940, s. 595-597

705 *"Madde ilminden kitap çevirenin maddî ilimlere, manevî ilimden kitap çevirenin de his ve heyecanları aktaracak kelime kadrosuyla söyleyiş gücüne sahip olması gerekir."* Haşim Nahit, İyi Tercüme, ***Yeni Adam***, S: 286, 20 Haziran 1940, s. 12-14

706 Haşim Nahit, Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa1-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1442, 4 Haziran 1341 (1925), s. 2; N: 1455, 19 Haziran 1341 (1925), s. 3

707 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.7-14

708 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.31-45

709 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s.236-243

710 Haşim Nahit, Tahlil-Tenkit: Osmanlı Türklerinde İlim, ***Millet***, S. 22, Şubat 1944, s. 320-322

711 Haşim Nahit, İlimde ve Sanatta Tekâmül, ***İkdam***, N: 9007, 13 Nisan 1338 (1922), s. 4

3.3.2. EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ

İslam kültürünün etkisindeki Osmanlı eğitim kurumları, *"sıbyan okulları, medreseler ve Enderun"*dan ibarettir.[712] Erbil; *"eğitimin yaygınlaşması ve kitlesel boyutlara ulaşması"*ndan önce, bu eğitim sisteminin bütünüyle ele alınması gerektiğini belirtir. Zira *"en büyük bir inkılâp-ı ilmî ve fikrîyi ifa etmek"* amacındaki kurumlar, ezberci sistemleri yüzünden gözden düşmüş ve *"mektepsizlerin mekteplilere göre daha üstün olduğu"* trajikomik vaziyet[713] ortaya çıkmıştır.

Meseleyle ilgili tespitlerine "*tarih*" eğitimini örnekleyerek başlayan Nahit Erbil; tarihin bizi "*kendimizi bilmek*" sırrıyla "*yenileşme*"ye[714] teşvik etmesi gerekirken, "*bin bir gece hikâyesi*" köhneliğine[715] büründürdüğünden yakınır. Lavisse'den tercüme ettiği "*Haile İçin Kahraman*"da; *"düşünmenin usulünü öğrenme ve hayat mücadelesine hazırlanma"* noktasında anahtar saydığı tarih öğretimine[716] dair tavsiyelerde bulunur.

Kendisinin de "*şahsiyetin üstüne çelikten kalın perde gerildiği*"[717] eski eğitim sistemiyle ilk tahsilini tamamladığını belirten Haşim Nahit; Esirpazarı'ndaki[718] talebe hayatını, çeşitli yazılarıyla tahlil ettikten sonra,

---

[712]Mehmet KINA, ***Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi,*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-2006

[713] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s. 121-132

[714] Haşim Nahit, Hakiki Teceddüt, ***Donanma***, N: 104-54, 15 Temmuz 1331 (1915), s. 851-853

[715] Haşim Nahit, Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1212, 14 Ağustos 1330 (1914), s. 249-250

[716] *"**1**-Çocukların yaşları, sınıfları ve anlama kabiliyetlerine göre tarih eğitimi verilmelidir.**2**-Olayları değerlendirirken tarihî süreç dikkate alınarak, farklı dönemlerin bakış açıları gözler önüne serilmelidir. **3**-Çocuklar olayların geçtiği ya da yaşandığı mekânlara götürülmelidir. **4**-Çocukların toplumsal değişikliğin farkına varmaları için, fıkralar, mukayeseler, tercüme-i hâller, yapılmalıdır. **5**-Millî devlet ve ordunun öneminin yanı sıra vatanın sınırlan, coğrafyası öğretilmelidir. **6**-Tarihteki bütün kralların ismini ezberletmek yerine, başarılı kralların icraatları, başarıları ve başarısızlıkları anlatılmalıdır. **7**-Olayların sebep ve neticeleri ders çıkarılarak öğretilmelidir. **8**-Dünyanın farklı bölgelerindeki medeniyet tarihine ait gelişmeler, tarihî çağlar dikkate alınarak çocuklara mukayeseli bir şekilde verilmelidir. **9**-Şairlerin şiirleri, vatan sevgisi oluşturacak şekilde öğretilmelidir."* Haşim Nahit, ***Haile İçin Kahraman, Yazan: Ernest Laves, (çeviri),*** s. 6-47

[717] Haşim Nahit ER-BİL, ***Kara Gün Yazıları (derleme),*** s. 59-62

[718] *"Darülfünun talebesinin hayatı, say ü gayretlerinin en büyük sahnesi, şüphe yok ki bu Esirpazarı'dır. Rumeli'nin, Anadolu'nun, Irak'ın, Suriye'nin, Kürdistan'ın uzak memleketlerindeki ana babalarını, kardeşlerini, hemşerilerini ve bütün varlıklarında sevinç ve keder izi bırakmış sevgili yurtlarını terk ederek pây-ı tahta tahsil için gelen binlerce gencin senelerce devam eden hayat-ı garibânesi burada cereyan eder. Bu demir kapılı, basık tavanlı, çirkin hanlarda ne muhterem zekâlar*

"*memleketi sefalet-i medeniyeden kurtarıp istiklal-i şahsiyeye sevk edecek yepyeni bir terbiye sisteminin oluşturulması"* için tekliflerini de sıralar.[719]

Gülhane ve Islahat fermanlarının şekilcilikten öte geçmediğinden[720] yakınan yazar; Mustafa Sabri'nin "*içtihat kapısının zorlanmaması*" düşüncesine rağmen,[721] medreseler öğrencilerin hem dünyasını hem de ahiretini kaybetmelerine neden olduğu için, Avrupa ilim ve maarifinin Türk "*akidesini*" bozmayacak şekilde yeni terbiye sistemini şekillendirmesini ister.[722]

Türk saltanatının ayaklar altına alındığı bir ortamda bile, memleketin eğitimine dair köklü bir değişime ihtiyaç olduğuna inanan Erbil; Türkiye'nin hakiki ve kalıcı kurtuluşu sağlayıp gelece güvenle bakması için, eğitim çöplüğüne dönen medreselerin yerine, bilgilerin uygulanarak gösterileceği ve "*ticaret fikrinin*" ön planda tutulacağı yeni ve modern mekteplerin kurulmasının önemini vurgular.[723]

3.3.3. YENİ EĞİTİM SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Eskiyi eleştirmenin yanında, hissî mantıktan kurutulup tecrübî aklın gelişmesini sağlayacak rasyonel ve ideal eğitimin şartlarını da sıralayan[724]

---

var, Yarabbim!" Haşim Nahit, Şühedâ-yı Tahsil, ***Yeni Gazete***, N:567, 25 Mart 1326 (1910), s. 3; Talebe Hayatı: Pansiyon, ***Yeni Gazete***, N:582, 12 Nisan 1326 (1910), s. 3; On beş sene Sonra, ***Yeni Gazete***, N:704, 10 Ağustos 1326 (1910), s. 3;

[719] *"**1**-Terakki-i maarifin mana-yı amik ve şamiline göre memlekette nasıl bir tarz-ı tefekkür tesis edilmek isteniliyorsa bunu husule getirecek telkinâtın ilk sahâ-yı tatbiki mekâtib-i âliyemiz olmalıdır. Mektep programları değiştirilinceye kadar ve daha sonra muayyen gecelerde Darülfünun binasında konferans verdirilmeli, saniyen talebenin mecmuu olan divan yolu civarında talebeye mahsus bir kütüphane tesis edilmelidir. **2**-Mekatib-i âliyenin muhtaç talebesine muavenet ve talebe mecmuunun mümkün mertebe ıslahına itina etmek üzere hükümetin nezaret-i taahhüdünde bir komite teşkili ile komiteye birkaç talebenin Avrupa sefirine muadil bir tahsisat ihatası lazımdır."* Haşim Nahit, Açık Mektup ***Yeni Gazete***, N:575, 2 Nisan 1326 (1910), s. 3

[720] Haşim Nahit, Teceddüt Maarif, ***Donanma***, N: 105-57, 13 Ağustos 1331 (1915), s. 905-906

[721] *"Aklın hürriyetini temin için, içtihat kapısı yenileşme adına açılmalı, diyorsunuz. İslam'ın terakkisine mani olan bu hâl yani içtihat kapısının kapalılığı mücerret cümlesiyle izah olunursa, içtihat kapısını açık tutan İran için ne demeli?"* Mustafa Sabri, ***Dînî Müceddidler Yahud (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***), s. 53-60,65-67,213-219.

[722] Haşim Nahit, Mekteplerimiz ve İlmin Gayesi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1457, 22 Haziran 1341 (1925), s. 2

[723] Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s. 307-320

[724] *"**1**-Eşyayı, hayatı, kâinatı, talebeye tanıtmak, analojinin etkisini kaldırmak. **2**-Bütün mektep bilgilerini, uygulamalı şekilde çocuklara öğretmek."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.276-277

Haşim Nahit; bunun da ancak "*Türk millî ideali"*ne[725] uygun şekilde gerçekleştirileceğine inanır.

Nahit Erbil; "*askerlik ve tababet*" dışında, Avrupa ilim ve fenninin çok gerisinde kalışımızı, Avrupa medeniyetinin ruhu olan tecrübî aklı kavrayamamamıza bağlar. Sınırlı sayıda Avrupa'ya giden[726] talebenin de Türkiye'ye döndüklerinde *"Hayatımızı idare edecek fikirler şunlardır ve bu fikirler, hayata şu suretle hâkim olabilir."*[727] düşüncesinden çok uzak olduğundan yakınan Erbil; bunun çözümü adına, Almanların teknik terakki modelini tavsiye eder.[728]

Çocukları daha ortaokuldayken belli sahalara yönlendiren Alman eğitim sisteminin[729] bugünkü halini, fabrikalarda profesör seviyesinde mühendis ve kimyacılar yetiştirilen "*seminerlere*" ve bu eğitimin sonucu okullara (teknik okullar, iptidaî sanayi mektepleri, yüksek ticaret okulları, ziraat mektepleri ve öğretmen okulları)[730] borçlu olduğunu söyleyen yazar; Türkiye'de de *"üretici, ilmin anlamını bilen bir nesil"*in yetiştirilmesine yönelik yepyeni eğitim sisteminin peşindedir.

Eğitimin temelinde daha küçük yaştan itibaren takip edilen "*terbiye*"[731] unsurunun yattığını belirten Erbil; bunun da, Avrupalı ve Amerikalıların

---

725 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.99-112

726 Haşim Nahit, Paris'te Kimler Tahsil Ediyor, ***İkdam***, N: 9225, 22 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922), s. 3; Paris'te Türk Birliğinde Bir İçtima, ***İkdam***, N: 9506, 5 Eylül 1339 (1923), s. 2; Avrupa Medeniyeti ve Avrupa'da Tahsil (Ahmet Cevdet Beye), ***İkdam***, N:9067, 14 Haziran 1338 (1922), s. 3

727 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetine Dair, ***Donanma***, N: 121-72, 10 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.1147-1149

728 *"**1**-Almanlar, çocuklarını daha ilkokulda ihtisasa hazırlamaktadır. Bunun başlıca vasıtası ek işleridir. **2**-Mektep, yetenekleri uygulamalı şekilde çalıştırmaktadır. **3**-Lise tahsili, ihtisasa ilmî bir yön vermektedir. **4**-Üniversite, tefekkür yeteneğini sonuna kadar geliştirerek, ferdin yaratıcılık gücünü tamamıyla çalıştırmaktadır. **5**-Almanya'da endüstrinin özel şubelerini fizikî şartlar belirlemektedir. **6**-Almanya'daki organizasyonlar Alman iktisadî bünyesine göre yapılırken, Türkiye'deki gibi memur yetiştiren siyasal mektebinin eşi yoktur. **7**-Almanya'da terbiye işinin hükümetle beraber belediye ve özel cemiyetlerce yapılması, Alman milletinin 'talim ve terbiyeyi; kendi sınaî inkişafının başlıca vasıtası' saydıklarını gösterir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.143-150

729 Haşim Nahit, İsmet İnönü İnkılâbı-5: Tedrisatta Sistem ve Metot, ***Vakit***, S: 10070, 3 Şubat 1946, s.2

730 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.150-153

731 Haşim Nahit, Terbiye Nazariyesi, ***Yeni Adam***, S: 284, 6 Haziran 1940, s. 6-7

uydurması analojiye dayalı Miki[732] oyunuyla değil, Türk çocuğuna ideal Türk tipini sevdirecek Karagöz'le[733] verilmesi taraftarıdır.

Haşim Nahit; *"Bizde maarif, muhtelif bilgilerin neşir ve tamiminden ibaret olunca, bu bilgileri ahenktar surette içtimaî hayata tatbik edecek maarif programımız da olmadı!"* ifadesiyle mevcut durumu ortaya koyduktan sonra,[734] eğitim için somut ve öncelikli bir hedef belirlemeye çalışır. Bunun için de, Almanya'nın Vaymar maarif müşavir Karl Monesyos'un fikirlerinden hareketle *"Türkiye'de millî mefkûreyi içeren bir gayeye yönelik tedrisat programının"* nasıl olması gerektiğine dair oldukça tafsilatlı değerlendirmeler yapar. [735]

---

732 Haşim Nahit, Miki Oyunu Terbiye Bakımından Çok Kusurludur, ***Yeni Sabah***, N: 1004, 17 Şubat 1941, s. 4-5

733 Haşim Nahit, Türk'ün Dehası ve Karagöz, ***Yeni Adam***, S. 279, 2 Mayıs 1940, s.4/19

734 *"Avrupa'nın müspet ilimleriyle bizim dinî akidelerimizi ve Şark'ın 'Spiritualisme=spirtualizmiyle' Garb'ın materyalizmini telif edecek, tarlasıyla fabrikasında çalıştığı şevk ile harb cephesine koşacak bir karakteri ortaya koyacak bir program olmadığı için sebzeci bile, nebatat ilmini, bu ilmi tahsil edenden daha çok bilmektedir. O halde, öncelikle, ortaya bir program koymak ve 'eğitimin gayesini' tam olarak tespit etmek lazımdır."* Haşim Nahit, Maarifimizin İstikameti var mı yok mu, ***İkdam***, N: 9360, 6 Nisan 1339 (1923), s. 3

735 *"**1**-Tahsil-i mecburi olmalı ve bu, vicdani vazife haline gelmelidir. **2**-Medeniyet-i şahsiye; fikrin sürat ve ahengiyle iktisadî vaziyet, esas meşgaleler talim ve terbiye tarzına icra-yı tesir etmelidir. **3**-İktisadiyatta mahsuldar olmak, zekâ ve vukufun tevsiini bu da iktisadiyatın daha ziyade inkişafını sağlar. **4**-Kız meslek teşkilatını da tedricen erkeklerin seviyesine getirmelidir. **5**-Dinî tedrisat, aksam-ı asliyedendir. Bunun yerine tedrisat-ı ahlakîye ikame edilmemelidir. **6**-Tedrisattan maksat, çocukları fünunun muhtelif şubelerini cami olan âli mekteplerin kapısına kadar sevk etmektir. **7**-Çocuğun yaşı ilerlediği nispette tedrisatı da derece derece yükselmeli. **8**-İlim, mücerret bir bilgi halinde kalmayıp çocuk onu hazım ve temsil etmeli; 'fikir' 'fiil'e kalb olmalıdır. **9**-Talim ve terbiyenin bütün inkişafında doğrudan doğruya vatan hissi, vatanperverlik ve milliyetperverlik münkalib omalı. **10**- Zekâyı, riyaziyat-ı iptidaiye-yi lisan ve sair malumat ile hissiyatı da, edebiyat ve musiki ile inkişaf ettirmelidir. **11**-Tedrisatın netayici yalnız tedris olunacak mevzulara değil, tedris usulüne de tâbidir. İstişare olunacak memba; kitaplar değil hakiki hayat sahneleridir. Çocuklar; öğrenecekleri makine cihazlarını mümkünse kendileri yapmalı ve ismini, havasını öğrenecekleri nebatları numune bahçelerinde bizzat yetiştirmelidirler. İbda için, ibda zevki tatmalıdır. **12**-'Seciye'lerin teşekkülü için mühim bir vasıta olan 'el'i istimal ettirmelidir. **13**-Gençliğin ruhunda hissiyata karşı, hakkaniyet ve necabete karşı derin bir his-i vazife uyandırmalıdır. **14**- Terbiye-yi ahlâkiyenin feyz ve teâlisi için mektep hayatı heyet-i umumiyesiyle tesiratını icra etmeli, her sınıf küçük bir heyet-i içtimaîye olmalıdır: Sınıfın temizliğine, siyah tahtanın silinmesine, mektep kütüphanesinin intizamına, mektep bahçesinde çalışırken oyun ve gezinti zamanlarında sınıfı murakabe etmeye talebeden bir kısmı memur edilir. **15**-Tedrisatın muvaffakiyetini tasvirini mürebbiler bahsi ikmal eder: Amelî ve nazarî fenn-i terbiye, usul ve sanat tedris ve talimi, usul ve tarih-i terbiye, ulumu'r-ruh… **16**-Tedrisatın sırr-ı muvaffakiyeti mürebbilerdedir."* Haşim Nahit, Tedrisatta Gaye-1, ***Donanma,*** N: 111-62, 14 T.evvel1331 (1915), s. 980-982; Tedrisatta Gaye-2, ***Donanma***, N: 112-63, 21 T.evvel1331 (1915), s. 999-1002; Tedrisatta Gaye-3, ***Donanma***, N: 113-64, 29 T.evvel1331 (1915), s. 1011-1014; Tedrisatta Gaye-4, ***Donanma***, N: 114-65, 4 T.sani (Kasım)1331 (1915), s. 1027-1030; Tedrisatta Gaye-5, ***Donanma***, N: 116-67, 5 T.sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1069-1070; Tedrisatta Gaye-6, ***Donanma***, N: 117-68, 12 T.sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1084-1086

Söz konusu bu tekliflerin hayata geçmesi için, Avrupa ve Amerika'daki gibi, devletin öncülüğünün şart olduğuna[736] dikkati çeken yazar; meselenin "*iktisatla terbiye*"[737] çerçevesinde ele alınmasını isteyecektir. Böylece hem okuldaki hem de okul dışı terbiye sistemi, herkesin anlayacağı şekilde yeniden düzenlenmiş olacaktır.[738]

Cumhuriyet hükümetinin masraf yaparak "*John Dewey, Dr. Künhe, Ömer Buyse, A. Malche*" gibi yabancı bilim adamlarına Türk eğitim sistemini incelettirmesini açık şekilde eleştiren[739] Haşim Nahit; bu eleştirisinin "*Avrupa'nın ilmine*" değil, Osmanlı İmparatorluğundan kalma "*güvenlerini kaybetmiş aydın tavrı"*na karşı olduğunu belirtir. O halde, Avrupa'dan alınanları Türkün düşünüş ve karakter süzgecinden[740] geçirecek bir eğitim ve terbiye sistemine ihtiyaç vardır.

1942'deki eğitim sisteminin Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak olduğuna değinen Nahit Erbil; sistem başarısının ancak mektep kitaplarıyla programlarının incelenmesiyle ortaya konabileceğini belirtilir. Özellikle şehirlerdeki maarif mekteplerinin ve üniversitelerin, genç nesillerin dilini, dinini ve karakterini bozduğunu[741] söyleyen yazar; meselenin çözümü için, Cumhuriyetin modern eğitim kurumlarını tek tek ele alarak, bunlarla ilgili tespit ve tekliflerini sıralar.

---

736 Haşim Nahit, Talim ve Terbiyede İnkılâp-5 Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3379, 21 Ağustos 1948, s. 4

737 *"**1**-Okul-fabrika işbirliği yapılmalıdır. **2**-Umumi okullar Millî Terbiye Vekâletine bağlı olmalıdır. **3**-Her vekâletin yaptığı ihtisas okulu, o vekâlete ait olmalıdır. **4**-Millî sanayi politikasına uygun olarak (jeoloji fizik, kimya gibi) enstitüler kurulmalıdır. Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile birleştirilmelidir. **5**-Millî Terbiye Vekâletine bağlı mekteplerin sayısı ve derecesi, okutmasını bilen hocaların sayısına göre ayarlanmalıdır. **6**-Eğitimde objektif düşünüş, tecrübî ilimle elde edilecektir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.271-283

738 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.176

739 *"**1**-İlkokul ve teknoloji mekteplerinin iktisadî zaruretlere göre açılmasını ve birden fazla yabancı dil verilmesini isteyen Dewey, Türkiye'deki mekteplerin 'ilmî düşünceyi öğretemediği' gerçeğinden habersizdir. **2**-Mektebini kurmak pahalıya mal olacağı için Türkiye'de usta olmak isteyenlerin Almanya'ya gönderilmesini isteyen Künhe, Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve Almanya'nın sömürge pazarı olmaya devam etmesini istemektedir. **3**-370 sayfalık raporu diğer raporlardan daha kaliteli olan Ömer Buyse, el sanatlarına önem verilip Belçika'nın başarısının yakalanacağını söyleyerek, hedefi sınırlamıştır. **4**-Türkiye'deki gazete haberlerinden derlenmiş basit bir yazıdan farksız olan Malche'nin raporu, Türkiye'nin nasıl bir üniversiteye ihtiyacı olduğunu kavrayamadığının açık kanıtıdır."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik,*** s.51-60

740 Haşim Nahit, Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

741 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s.51-60 / 146-147

1939'daki maarif şurasının 77 sayfalık raporundan[742] hareketle ilkokul sistemini ele alan Erbil; programın hedefinin, "*bilgisizliği gidermek*" değil, *"ferdin düşünüş mekanizmasını işletip onu hazırlamak ve onun yaratıcı kuvvetini uyandırmak"* olduğuna dikkat çeker.[743] Hâlbuki eğitimin ezberci sistemi, hafızayı yorarak, "*amelî ve teknik işlerin*" uygulanmasına vakit bırakmamaktadır. O halde ilk prensip=postulat, *"çocuğa, ancak kendi tecrübelerinden çıkarabileceği bilgilerin verilmesi"* olmalıdır ki çocukta psikolojik ve şahsî gelişme sağlanabilsin.

Ortaokul derslerin gerçekçi terbiye sistemiyle örtüşmediğini söyleyen Haşim Nahit çocuklara, soyut derslere ait bilgiler ezberletildiğini belirtir. Hâlbuki çocuklara, düşünme kabiliyetlerini geliştirecek bir program ve laboratuarda öğreneceği bir ders ortamı oluşturulmalıdır: Coğrafya dersleri, tabiat ve kır gezileriyle uygulamaya aktarılmalı; gramer, boş yorgunluk verecek kadar yoğun anlatılmamalı;[744] yabancı dil de, kâbus ders olmaktan çıkarılması için, psikoloji bilenler tarafından okutulmalı.[745]

Üniversitenin eşiği olan lise öğreniminde, edebiyat ve tarih derslerini fizik ve kimyanın önüne koymanın teknik eğitimi öldürdüğünü[746] belirten Nahit Erbil; bu durumun *"gençlerin maddî hayatın zaruretlerini görmelerini engellendiğini ve onları çalışmaktan ziyade hayal oyunlarına teşvik ettiğini"* söyler. Hatta aynı tespitin 1939 üniversite raporunda[747] da yapıldığına değinen yazar; lisede yabancı dillerden önce, "*millî birliğin*" temeli Türkçenin kullanımında bilinçlenme isteyecektir.[748]

---

742 Haşim Nahit, Maarif Şûrasından Ne Beklenir, Onlar Ne Yaparlar, ***Yeni Sabah***, N:2969, 6 Aralık 1946, s. 3/6

743 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.68-73

744 Haşim Nahit, Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı ***Bilgi Mecmuası***, C. 3 S. 21, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, s. 134-138

745 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 73-77 / 177-181

746 Haşim Nahit, Teknik Tedrisattaki Uygunsuzluklar-6Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3391, 2 Eylül 1948, s. 4

747 *"**1**-Lise mezunları tecrübî ilimleri öğrenememiştir. **2**-Ana diliyle meramını anlatamıyor. **3**-Yabancı bir dil öğrenememiştir. 4-Anlamak ve anlatmak kabiliyetleri azdır."* Haşim Nahit, Mekteplerde Tedrisat Meselesi-2 Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3352, 24 Temmuz 1948, s.4-5

748 Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği-II'nci Kitap,*** s. 364

İstanbul Üniversitesini *"fakültelerin programı, üniversiteyi kuran A.Malche'nin üniversite anlayışı, maarifin talim ve terbiye hedefi"*[749] yönleriyle, Ankara Dil ve Tarih Fakültesini de "*Sümeroloji, Hintoloji, Sinoloji ve Macarca bölümleri ve buralardaki hocaların ülkenin realitesiyle alakası olmadığı*"[750] tespitiyle veren Erbil; konuyla ilgili değerlendirmelerini *"İsmet İnönü inkılâbı karşısında"* adlı yazı dizisiyle ortaya koyar.[751] Bu yazılarda; Maarif Nazırı Emrullah Efendi zamanındaki *"Eğitim-öğretim reformuna üniversiteden mi, ilkokuldan mı başlanmalı?"*[752] tartışmasının sebebini, memleketimizin ihtiyacını bilemeyen A.Malche'nin *"üniversite kurma talihsizliğine"* bağlar ve çözümü de üniversitenin tüm fakülteleriyle yeniden kurulmasında bulur.[753]

İlk tespitlerini mezunu olduğu Hukuk fakültesiyle ilgili yapan Haşim Nahit; öncelikle, hukuk eğitiminin kitapları ve derslerinin içerikleri yönüyle, günün şartlarına uyarlanması lüzumundan bahseder.[754] Daha sonra da, iktisadî ve içtimaî şartlar değiştikçe kanun anlayışı değiştiği için,[755] hukukun müstakil bir ilim olamayacağını ifade eder. Bunun için de, hukuk fakültelerinde psikoloji ve iktisadî sosyoloji derslerinin mutlaka okutulması gerektiğini ifade eder.

İktisat fakültesinde iktisadın ilim hâline gelmesinin "*iktisadî sosyoloji*" ile mümkün olabileceğini savunan Nahit Erbil; "*hafıza işi"* olan dil öğrenme, modern milletlerde ortaokul ve lisede yapıldığı için, bizdeki pedagojiden uzak

---

749 Haşim Nahit, İstanbul Üniversitesi-3 Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3357, 29 Temmuz 1948, s. 4

750 Haşim Nahit, Ankara Dil Tarih Fakültesi-4 Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3358, 30 Temmuz 1948, s. 4

751 Haşim Nahit, Üniversitenin Muhtariyeti-8 ***Vakit***, S: 10102, 5 Mart 1946, s. 2/5; Üniversitenin İlmî Durumu-9 ***Vakit,*** S: 10105, 8 Mart 1946, s. 2; Hukuk Fakültesi-10 ***Vakit,*** S: 10108, 11 Mart 1946, s. 2; Üniversite Fakültelerinin Hali-11 ***Vakit***, S: 10110, 13 Mart 1946, s. 2; Siyasal Bilgiler Okulu-12 ***Vakit***, S: 10113, 16 Mart 1946, s. 2; Üniversiteye Muhtariyet-13 ***Vakit***, S: 10116, 19 Mart 1946, s. 2; Üniversite Islahatına Başlangıç-14 ***Vakit***, S: 10118, 21 Mart 1946, s. 2; Yeni Üniversite Modeli-15 ***Vakit***, S: 10120, 23 Mart 1946, s. 2; üniversiteye Muhtariyet Verilir mi-16 ***Vakit***, S: 10135, 7 Nisan 1946, s. 2/4

752 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-1 ***Vakit***, S: 1043, 7 Ocak 1946, s.2

753*"**1**-Üniversiteyi kurarken, Hıristiyanlık ve Yunan-Latin kültürü etkisindeki Avrupa üniversitelerini taklit etmemek. **2**-Tedris unsurlarını ve usullerini de pozitif ilimler ve psikolojinin rehberliğindeki tecrübe hayatından almak."* Haşim Nahit, Üniversite Islahatına Başlangıç-14 ***Vakit***, S: 10118, 21 Mart 1946, s. 2

754 Haşim Nahit, Talebe Hayatı: Mektep-i Hukukta Doktora Meselesi, ***Yeni Gazete***, N: 928, 27 Mart 1327 (1911), s. 3

755 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Hukuk Fakültesi-10 ***Vakit,*** S: 10108, 11 Mart 1946, s. 2

"*Yabancı Diller Mektebi*"nin lüzumsuzluğuna değinir.[756] Ayrıca Maarif Bakanlığının broşüründeki, *"Resim ve heykel sanatlarının terakkisine mutaassıp telâkkilerin engel olduğu"* yönündeki görüşünün aksine, Güzel sanatlar Akademisinde "*Türk'ün Avrupalıların izinde yürümesini isteyecek bir anlayışın, Türk tarihini inkâr etmek anlamını taşıyacağı*"nı ifade eder.[757]

Fen fakültesindeki öğrenci sayısı azlığının memleket gerçeğiyle örtüşmediğini[758] belirten Erbil; Tıp fakültesinin ise herhangi bir Avrupalı milletinkiyle -hem de göğsümüzü gere gere- mukayese edebilecek"[759] seviyede olduğundan övgüyle bahseder. Buna karşılık Edebiyat Fakültesi eğitiminin, pozitif ilimlerin insana vermeye çalıştığı rasyonel mantığı *(Aristo felsefesi ile Durkheim sosyolojisi yüzünden)* bozduğunu üzülerek ifade edecektir.[760]

Siyasal mektebini *"Politika ilim değil ki mektebi olsun!"*[761] diye eleştiren Haşim Nahit; Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesini (DTCF) de, *"Sümeroloji, Hindolji, Antropoloji"* gibi günlük hayatla ilişkisi olmayan alanlarla uğraştığı için tenkit edecek ve "zamanın ihtiyaçlarına uygun formatta ve yeni hayat şartlarına göre eğitim vermesi" için, yeniden yapılandırılmasını isteyecektir.[762]

---

756 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 89-92

757 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 107-110 / 203-204

758 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversite Fakültelerinin Hali-11 ***Vakit***, S: 10110, 13 Mart 1946, s. 2

759 Haşim Nahit, Cumhuriyet Tıp Kongresinin Faydaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1515, 1 Eylül 1341 (1925), s.2

760 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 89-92 / 196

761 Haşim Nahit, İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Siyasal Bilgiler Okulu-12 ***Vakit***, S: 10113, 16 Mart 1946, s. 2 *Gelen bu eleştirilere, "Alp Arslan Kayan" ismiyle ve mülkiyeliler adına, iki hafta sonra cevap verilir. Bu cevabî yazıda, "Ali Fuat Başgil'in nutku, F. Flainer ve Muhlis Ete'nin eserleri" hatırlatılarak, cemiyette her müessesenin sosyal bir ihtiyacı karşılamak için doğduğuna dikkat çekilir. Haşim Nahit'in, politikayı bir ilim saymamasına karşılık, ıslahat talebinin de büyük çelişki olduğu ifade edilir.* Alp Arslan Kayan, Siyasal Bilgiler Okulu hakkında- Haşim Nahit Erbil'e, ***Vakit***, S: 10130, 2 Nisan 1946, s. 2; Alp Arslan Kayan, Siyasal Bilgiler Okulu hakkında, ***Vakit***, S: 10131, 3 Nisan 1946, s. 2

762 Haşim Nahit, Antropoloji İlim Değildir, ***Vakit***, S: 9856, 29 Haziran 1945, s. 2; Antropolojinin Üniversitelerde Yeri yok, ***Vakit***, S: 9834, 8 Haziran 1945, s. 2; Ankara D. T. C Fakültesi Hakkında Bir İtiraza Cevap, ***Yeni Sabah***, N: 3395, 6 Eylül 1948, s. 4 *"Her ilmin muayyen bir konusu ve metodu olur; antropolojinin benimsediği (insan) mevzuunu ise, birçok ilimler, muhtelif bakımlardan tetkik ediyorlar. Antropologların birçok ilimden alıp içerisine biraz da metafizik unsurlar karıştırdıkları antropoloji, bir ilim sayılmaz." diyen Haşim Nahit'e karşı Sami N. Özerdim'in kaleme aldığı cevabî yazıda, Dil Tarih Fakültesinin eksikliklerinin olabileceği ancak, lüzumsuz bir fakülte olarak gösterilmesinin yanlış olduğu ifade edilecektir. Ayrıca Haşim Nahit'in, "Sümerce öğrenmek yerine, teknikten ve fabrikalar kurmak" istemesinin, "manevî ve sosyal birimleri bir kenara atıp sadece maddî terakkiye önem verdiği" anlamına geleceği belirtilerek, bu tek yanlı düşünüş tarzı*

3.4. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN KÜLTÜREL DEĞERLER HAKKINDAKİ KANAATLARI

Nahit Erbil; bir milletin asırlarca yoğurduğu içtimaî ve toplumsal değerler[763] bütünü *"plâstik, fonetik, dramatik ve edebî sanatlar; ilmî ve fikrî cereyanlar, zevk ve kıymet hükümleri"* kültürü, özellikle Türk ve Batı medeniyeti mukayesesi şeklindeki değerlendirmelerle ele almıştır.

3.4.1. MEDENİYET TARİHİ

"İlmin gayesi hakikate varmaksa, yüzyıllardır yaşayan insanlar da; zekâ seviyesine göre, bir 'medeniyet tarihi' ortaya koymuştur."[764] diyen yazar; yeni hayat şartlarını kavrayabilmek için, Avrupalıları taklit etmek değil, medeniyet tarihini kurcalamak gerektiğine inanır.

Son asırlarda çıkarılan arkeolojik eserlerin bildiğimiz medeniyet tarihi bilgilerini değiştirdiğine inanan Erbil; Mezopotamya topraklarındaki[765] arkeolojik araştırmalarda, ilk *"teknik âletlerin icadı, buğday ve arpa ziraatı, gemicilik, hiyeroglif, ateş, altın ve demir madenleri, para"*[766] gibi unsurlara ait bulgulardan hareketle, Sümerlerin ilk medeniyetin temellerini kurduklarını belirtir.

Hammurabi Kanunları'ndan[767] çok sonra, "*mistisizm*"e dayalı Yunan-Latin kültürünün[768] ortaya çıktığını söyleyen yazar; Avrupa'nın lise ve

---

eleştirilecektir. Sami N. ÖZERDIM, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Davası-Haşim Nahit'e-, ***Yeni Sabah***, 25/071940, S: 3412, sh.13

763 Orhan Okay, ***Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi***, Baylan Matbaası, Ankara-1975

764 Haşim Nahit, Fikir ve İbda, ***Servet-i Fünun***, S: 1241, 5 Mart 1331 (1915), s. 295-296

765*Yazar, buradaki medeniyete dair izlenimlerini bazı şiir ve manzumelere de konu etmiştir. Söz konusu eserlerden bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Müdavele-yi Zafer yahut Selahaddin ve İskender-1, ***Resimli İstanbul***, N:14, 5 Eylül 1325 (1909), s. 215-217; Müdavele-yi Zafer yahut Selahaddin ve İskender-2, ***Resimli İstanbul***, N:15, 14 Eylül 1325 (1909), s. 229-230; Diclenin Figanları, ***Tanin*** N:1636, 19 Haziran 1329 (1913), s.3; Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne: Akşam, ***Servet-i Fünun***, S: 963, 5 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 15-16

766 Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s. 7-9 / 14-20

767 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.96-99

768*Konuyla ilgili yazılardan bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-1, ***Yeni Adam***, N: 329, 17 Nisan 1941, s.4; Eski Felsefeyi Yıktılar-2, ***Yeni Adam***, N: 330, 24

üniversitelerinde[769] okutulan Yunan felsefesinin Avrupa politikacılarının düşünüş tarzına tesir edip[770] onları yoldan çıkarışını, Yunan-Roma ilminin Hıristiyanlık akideleri için vasıta olarak kullanılmasına bağlar.[771] Hatta Avrupa'da Yunan-Roma felsefesinin yerini zamanla, *"Leibniz, Wolf'le Almanya'da; Locke ve Hume ile İngiltere'de; Spinoza ile Hollanda'da ve Rousseau ile Fransa'da aydınlık felsefesinin[772] aldığını"* belirten Erbil; Hegel'in "mantık oyunu" yaptığına, Schopenhauer'un idealizminde orijinalliği olmayan *"hasta bir adam"* olduğuna, Feuerbach, Stuart Mill ve Auguste Comte ile Avrupa'da "*pozitivizmin*" hâkimiyetine dikkati çeker. Yaşanan bu değişimin sebebini de; spekülasyon ve metafizik "*sapıtmalar*"la, insanın "*maddeci*" düşünmeye zorlanmasına ve nihayet "*komünizm*"[773] gibi sömürgeci sistemlerin ortaya çıkmasına bağlar.

3.4.2. MODERN MEDENİYET TARİHİ

Türk milletinin '*Bon sens=aklıselim*'e dayalı modern medeniyetin ilmî şartlarına Japonlardan bile hızlı uyum sağladığını[774] iddia eden Nahit Erbil; bunun gerekçesini de, Nietzche'nin "*mantığın, mantıksızlıktan çıktığı*" görüşünden ziyade Ribot'un "*düşünüş ve teessür*"e dayalı anlayışının[775] benimsenmesiyle açıklar.

3.4.2.1. İLMÎ VE FİKRÎ CEREYANLAR

Yunanlıların, pozitif ilimlerin gelişimini yavaşlatmak için, medeniyet âlemini etkileyen fikrî cereyanlar ortaya çıkardıklarına değinen Haşim Nahit; bu

---

Nisan 1941, s.4; Eski Felsefeyi Yıktılar-3, ***Yeni Adam***, N: 331, 31 Nisan 1941, s.6 / 15; Yunan Felsefesi, ***Vakit***, 28 Mayıs 1945, yıl: 28, S: 9823, s. 2; Yunan-Latin Kültürü, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9830, 4 Haziran 1945, s. 2; Yunan Latin Dilleri ve Kültürü, ***Vakit***, S: 9836, 10 Haziran 1945, s 2/6

769 Haşim Nahit, Avrupa Ulûmu ve Biz, ***Donanma***, N:122-73, 17 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s. 1163-1164

770 Haşim Nahit, Düşünüş Tarzı, ***Yeni Adam***, N: 290, 18 Temmuz 1940, s.6 / 9

771 Haşim Nahit, En büyük Eksiğimiz Düşünmesini Bilmemek, ***Yeni Adam***, S: 274, 21 Mart 1940, s.8

772 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.65-72

773 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 33-41 / 226

774 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 81 / 185

775 *"**1-Tahayyül / Rasyonel / Entelektüel Muakale:** Vakıalara intibak eder, gayesi objektif hakikatleri bilmektir. **2-Affectif / Teessürî / Heyacanî Muakale**: İtikatlara, arzulara, nefret ve istizahlara intibaktan ibarettir, sübjektiftir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.93-122

yoldaki ilk sistemin, önceleri *"İspiritizim, Maniyatizim"*[776] sonra da *"Marksizm, Komünizm, Bolşevizm"* şeklinde adlandırılan *"Materyalizim, Tarihî Maddiyatçılık"*[777] olduğunu vurgular.

"Materyalistlerin, yaşanan düzensizlikleri işçi ve sermaye bakımından algıladıkları için, işin fikrî yönünü göremediğini" ve *"toplumsal problemlere çözüm getiremeyeceğini"* belirten Erbil; *"ilmî nazariyeden ziyade hayalî metafizik"* olan materyalizmin*, "iktisadî mezhep veya siyasî akide"* hâline getirilmesiyle, Türk birliğini bozmaya[778] yönelik tehdit haline geldiğine dikkati çeker.

Sosyal Psikolojiyi, *"eskiden felsefenin içinde görülen psikolojinin bir dalı*"[779] olarak ele alan Nahit Erbil; sosyal psikolojiyi bilmeyen ve şahsî ihtiras ile hareket eden "*politikacılar*"[780] yüzünden, Dünyanın büyük felâketlere" sürüklendiğini belirtir. Oysa olayların yorumlanmasında sosyal psikolojinin ilk devresi olan tecrübî psikoloji kullanılsaydı, felsefî sistemlerin ve pozitif ilimlerin şekillenmesinde öne çıkan *"faraziye ve nazariyelerden çoğunun bir kuruntu olduğunu"* psikoloji ilmi ortaya çıkaracaktı.[781] Yazara göre bu yanlışı, 'sociologie' tabirini ilk kullanan ve bu bilimin babası sayılan Fransız matematikçisi ve filozofu A.Comte ile Durkheim de yapmıştır:[782] İktisat

---

776 Haşim Nahit, Asâtire Doğru-İspirtizm (Şebab-ı Müteferrika), ***Yeni Gazete***, N:552, 10 Mart 1326 (1910), s. 3; Musahabe: Kardeş Sesi, ***Yeni Gazete***, N:558, 16 Mart 1326 (1910), s. 3

777*Konuyla ilgili yazılardan bazılarının künyesi şöyledir* Haşim Nahit, İçtimaiyat: Tarihî Maddeciliğin Yanlış Görüşleri-1, ***Millet***, S. 16, 1 Ağustos 1943, s. 100-102; Tarihî Maddiyetçilikte Yanlışlıklar-2 K. Marks'la ve F. Engels'in Bilgileri, ***Millet***, S. 18, 1 Ekim 1943, s.161-163; Tarihî Maddeciliğin Yanlış Görüşleri-3 Sınıf Mücadelesi, ***Millet***, S. 19, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1943, s. 198-201; Tarihî Maddiyetçiliğin Yanlışları-4 İstihsal Tarzı, ***Millet***, S. 21, 1 Ocak 1944, s. 268-270; Tarihî Maddiyetçiliğin Yanlışlıkları-5 Kıymet Nazariyesi ve İş Bölümü, ***Millet***, S. 22, 1 Şubat 1944, s. 306-308; Materyalizm Neden Dünyaya Yayıldı-6, ***Millet***, S. 23, 1 Mart 1944, s. 333-336

778 Haşim Nahit, İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.81-83

779 Haşim Nahit, Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-2, ***Yeni Adam***, N: 330, 24 Nisan 1941, s.4

780 Haşim Nahit, Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

781 Haşim Nahit, Yeni bir dünya görüşü: Ziraat mı Sınaat mı, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 74, 16 Ocak 1943, s. 6 / 17 / 22

782 *Söz konusu yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9, S. 151, Ankara 15.10.1939, s. 196-197; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-1, ***Varlık***, C. 11 S. 176, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.176-177; Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-2, ***Varlık***, C. 11 S. 177, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.194-195; Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı, ***Varlık***, C. 11 S.178, 01 Aralık 1940, s. 224-228

müessesesini[783] ihmal eden ve *"metodunu tecrübî psikolojiden aşırarak psikolojinin bir ilim olmadığını"* söyleyen Durkheim; bütün bilgilerini dinî hayata (maneviyata) bağlamakla, maddî hadiseleri (iktisat) ve psikolojiyi hiçe saymıştır. Bu durum, Durkheim sosyolojisini ilim olamayacağının en açık göstergesidir.

Tek millet hâkimiyetine dayalı faşizmi, Avrupa kıtası tek milletin mülkü olmayacağı için imkânsız gören Erbil; "*yıkmak*!" fikrine dayalı anarşizmi, çocukların önlerine gelen her şeyi kırıp geçirmesi ya da "*bir hayvanın kızgınlığı ve ipini koparması*" haline benzediği için, ciddiye alıp münakaşa etmeye bile değmeyecek bir anlayış olarak görür.[784]

*"Bir şeyi başka bir şeye benzeterek anlamaya çalışmak"*tan ibaret analojinin metafizik unsurlarda *"ruh, sihir, fetişizm, resim, astroloji din, kozmoloji, mitoloji",* lisanda *"harf ve kelime şeklinde"*, ilimlerde "*matematik fizik, kimya, biyoloji",* uygulanmaya çalışıldığına[785] dikkati çeken Haşim Nahit; ancak tecrübî ilimlerin insana vereceği rasyonel mantıkla, modern âlim ve münevverlerin bu "*analojiyle düşünmek bataklığı*"ndan[786] kurtulabileceğine inanır.

"*İzm*"le biten mektepler sınıfına zamanla hümanizmin[787] de eklendiğini söyleyen Nahit Erbil; Ferid Cansever'in "*komünizmin beşinci kolu*" diye tarif ettiği hümanizmanın zehirli oklarına karşı önlem alınmasını ister. Zira Türk toprağı üstünde yaşayan Türklerin yüreğini hümanizma hülyasına açmak yerine, bu "*kültür bozgunculuğuna*" karşı "*Türk gençlerinin tecrübî ilimlerle düşünüş yeteneklerini geliştirmek*" gerekecektir.[788]

"Bizde solculuk, Cumhuriyetle başladı ve komünizmin Türk ajanları, aşırı solculuğun karşısına, hatta solculuğu unutturmak için 'aşırı sağcılık' sözünü

---

783 Haşim Nahit, Yeni bir ilim şubesi: iktisadî Sosyoloji, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 92, 16 Ekim 1943, s. 6 / 22; Klasik İktisat ve Sosyoloji, ***İktisadî Uyanış***, S. 37, 1 Şubat 1952, s. 8/16
784 Haşim Nahit, Milliyet Faşizm Değildir, ***Vakit***, S: 9890, 2 Ağustos 1945, s. 2,
785 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.25-58
786 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s. 17-21
787 Haşim Nahit, Modern Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 4,15 Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.120-122
788 Haşim Nahit, Hümanizm, dil ve kültür münakaşaları, ***Türk Yurdu***, C. 27, S: 1-2, 15 Kanun-ı sani (Ocak)1943, s.13-16

uydurdular ve Türkün tarih şuurunu, milliyetçiliğini yıldırmak için 'ırkçılık davasını' bile icat ettiler."[789] sözüyle meseleyi tahlile başlayan Erbil; Gustave Le Bon'un *"sınıf mücadelesinin sona ereceği"* düşüncesine karşılık, mülkiyet ve veraset hakkını reddeden bu ideolojilerin, din ve maneviyatın yüksek olduğu Türk ve İslam memleketinde kabul görmeyeceği görüşündedir.[790] Daha sonra Marks ve Engels'in ortaya koyduğu 1848 Komünist Beyannamesi'yle Batı Avrupa'da *"saman altından suyun yürümesi gibi"*[791] komünizm ideolojisinin yayıldığına dikkati çeker.

Endüstrisi zayıf olan Fransa'da komünizmin kuvvetlenmesini ve İngiltere'de[792] zayıf olmasını Fransız kanunlarının yabancıların Fransızlaşmasına çok müsait olmasıyla izah eden yazar; Türkiye'deki komünizm propagandasının[793] İstanbul'un işgaliyle başlayıp II. Dünya Savaşı yıllarındaki *Aydınlık ve Kadro* mecmualarıyla sürdüğünü söyler. Bu mecmuaların fikirlerine karşı, *İkdam*'daki yazılarıyla[794] tek başına mücadele eden ve komünist faaliyetlerin durdurulması için idamı dahi savunan Erbil;[795]

---

789 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s. 290

790 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.299-330

791 *"**1**-Avrupalılar modern medeniyetin, Yunan-Latin kültürüyle başladığım iddia ederler. **2**-Komünizmin başlangıcını felsefe kitaplarında aramak doğrudur. **3**-Yunan filozofları hakikaten ve fiilen komünizm ideolojisinin ilk prensiplerim ortaya atmışlardır."* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi*** s. 20-33

792*Konuyla ilgili yazılardan bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizminin İstikameti, ***Vakit***, S: 9904, 16 Ağustos 1945, s.2; İngiliz Sosyalizminin İstikameti-2, ***Vakit***, S: 9906, 18 Ağustos 1945, s. 2; İngiltere'de Komünizm Yapılabilir mi, ***Vakit***, S: 9908, 20 Ağustos 1945, s. 2; İngiltere'de Marksçılık Yapılabilir mi, ***Vakit***, S: 9920, 1 Eylül 1945, s. 2; İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9924, 5 Eylül 1945, s. 2; Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış, ***Vakit***, S: 9924, 11 Eylül 1945, s. 2; Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış-2 ***Vakit***, S: 9928, 15 Eylül 1945, s. 2; İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9931, 18 Eylül 1945, s. 2; İngiliz Sosyalistleri Marksizmi Leninizm'i Sevemez, ***Vakit***, S: 9946, 29 Eylül 1945, s. 2

793*Kadro'daki Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'yı, "Cumhuriyet diktatörlüğünün en meşhur iki muharriri" olarak tanıtan yazar; parasal yardımı da CHP'nin sağladığını belirtir.* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi***, s. 49-56 / 100-106

794 Haşim Nahit, Memleketimizde İlmî Cereyan-1, ***İkdam***, N: 8838, 23Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-2, ***İkdam***, N: 8846, 30Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3; Memleketimizde İlmî Cereyan-3, ***İkdam***, N: 8853, 5Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2; Memleketimizde İlmî Cereyan-4, ***İkdam***, N: 8860, 14Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.4; Memleketimizde İlmî Cereyan-5, ***İkdam***, No. 8866, 21 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), (s.2)

795 Haşim Nahit, Ceza Kanununda: Komünizmle Mücadele, ***Her Gün***, N: 1463, 29 Kasım 1951, s. 2-4

Türkiye yanında Amerika ve medeni dünya devletleri komünistlere karşı cephe almadıkça, Moskof istilacılığının önüne geçilemeyeceğini ifade eder.[796]

Bu bağlamda "komünizmin fikir babalarından" dediği Marksla Engels hakkında da değerlendirmeler yapan Haşim Nahit; onların ilk yazılarında, *"idealizme karşı humanisme realiste=realist insaniyetçiliği müdafaa ettiklerini"* savunduğunu belirtir[797]. Ancak özellikle Karl Marks'ın, Hıristiyan âleminin kapitalist teşkilâtını Yahudilikten kurtarmak suretiyle Yahudileri hürriyete kavuşturmak için komünizm düşünce sistemini ortaya attığına ve bunu da, Alman idealist felsefesinden aldığı dialectique tekniğiyle ifade ettiğine özellikle dikkat çeker.[798]

Böylece, tarihî maddiyetçiliğin Marksla Engelsin çalışmalarıyla son şeklini aldığına[799] işaret eden Nahit Erbil; Marksla Engelsin tecrübî psikoloji bilgisizliğinin ürünü bu sakat düşüncenin, Türk milletinin dehasına dayalı bir Dünya nizamıyla düzeltilebileceğine inanmaktadır.[800]

Menfaate dayalı sömürgeciliğin[801] savaşlara yol açtığını belirten Haşim Nahit; Avrupalı emperyalistlerin,[802] sömürgelerini ellerinde tutabilmek için, yerli halkı silahlandırıp "*cephelerde horoz gibi dövüştürdüğünü*" belirtir. Başlangıçta *"vatansız kalan Yahudilerin İngilizler tarafından Filistin'e yerleştirmesine"*[803] destek veren yazar; daha sonra *"kardeşlik maskesiyle her*

---

796 Haşim Nahit, Gafletlerimiz: İzmir Fuarında Komünist Propagandası, ***Her Gün***, N: 1380, 4 Eylül 1951, s. 2-4

797 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 74-75

798 Haşim Nahit, Asâtire Doğru-İspirtizm (Şebab-ı Müteferrika), ***Yeni Gazete***, N:552, 10 Mart 1326 (1910), s. 3; İçtimaiyat: Tarihi Maddiyetçilikte Yanlışlıklar-2 K. Marks'la ve F. Engels'in Bilgileri, ***Millet***, S. 18, 1 Ekim 1943, s.161-163; Materyalizm Neden Dünyaya Yayıldı- 6, ***Millet***, S. 23, 1 Mart 1944, s.333-336; Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s.132-151; Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9931, 18 Eylül 1945, s. 2; Ceza Kanununda Yapılacak Tadilât ve Bazı Düşünceler: Komünizmle Mücadele, ***Her Gün***, N: 1463, 29 Kasım 1951, s.2-4

799 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s.12-18

800 Haşim Nahit, Dünyaya Verilecek Yeni Nizam Hakkında: Harry Hopkins'e İthaf Olunur, ***Millet,*** S. 24, 1 Nisan 1944, s. 366-370

801 *"1-Müstemleke halkını birbiriyle kavgaya düşürmek, 2-Kuvvetlileri zayıfların elleriyle ezdirmek, 3-Fikrî hürriyetin inkişafını engellemek."* Haşim Nahit, İngiliz Kuvvetinin Esrarı, ***Servet-i Fünun***, S: 1255, 11 Haziran 1331 (1915), s. 98-99

802 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Emperyalizm, ***Vakit***, S: 9858, 1 Temmuz 1945, s. 2

803 Haşim Nahit, Yahudi Meselesi, ***Vakit***, S: 9861, 4 Temmuz 1945, s. 2; Yahudi Meselesi, ***Vakit***, S: 9862, 5 Temmuz 1945, s. 2

milletin aleyhine kullanılabilecek tuzak" olan Farmasonluğun[804] çeşitli adlar *(siyonizm, komünizm, masonluk[805])* altında insanlığın başına bela olmasını lanetleyecektir.

Nahit Erbil; tüm bu olumsuz cereyanlarla zehirlenen Türk milletinin panzehirini, "*Türk ittihadı*" aksa-yı emelini hedefleyen "*milliyetçilik*"[806] sistemi olarak görür. Şeyh Cemaleddin Afgani'nin "*dinî milliyetçilik*" ile Gustave Le Bon'un "*vatanî milliyetçilik*"[807] fikirlerini psikoloji ilminin ışığında birleştirmeye çalışan yazar; Avrupa'da din çağından milliyet asrına geçildiği dönemde, vatan fikri gibi, milliyet hissinin de Osmanlı'da yeni bir kavram olduğuna işaret eder.

Milliyetçilik konusunu değişik türdeki çalışmalarıyla[808] ele alan Erbil; *"Ey yeni Turan, sana yol nereden?"* ifadesiyle dile getirdiği "*Turancılık*" ülküsünü[809] de, Dünya karışıklıkları ortasında yol gösteren benlik duygusunun tezahürü milliyetçilik ile açıklar.[810] Milliyetçiliğin ilmî manasını da "*milliyetin birliğini[811] yapan, dil, kültür, iktisat ve menfaat bağlarına tüm*

---

804 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 161-162 / 305-306

805 *"**1**-Masonların insanî dedikleri gaye ferdîdir. Çünkü kardeş bildikleri ve yardıma mecbur oldukları fertler mason olanlardır.*

***2**-Masonların gayesi ferdiyetçi olduğu için, milliyetçi değildir. Bunun neticesi olarak insaniyetçi olması düşünülemez. Çünkü kardeşlik, bütün insanlara değil, yalnız Mason zümresine şamildir.* ***3**-Masonlar, başka milletlerden olan masonlara da yardım ettiklerinden;* ***a**-Türk masonluğunun yalnız kökü değil, dalları dahi ecnebi memleketlerde ve hatta Türk düşmanları arasındadır.*

b**-Masonlar, siyasî maksatlarla birbirilerine yardım ederken, Türk düşmanlığına hizmet edebilirler. Bu sebepler Cumhuriyet gazetesinde yazıldığı gibi masonluğun, "ilmî, edebî ve kültürel mahiyette" olduğunu iddia etmekle masonluğun gayesi "çorbaya" çevrilmektedir.* ***c**-Binlerce yıl önce ortaya çıkmış olan masonluk ideolojisi ilimle hiçbir alâkası yoktur. Çünkü rasyonel mantığa uymamaktadır. Felsefî olması da kendi aleyhinedir çünkü eski felsefenin bir hezeyan olduğu ortadadır. Kültürel olamaz, çünkü kliklerin, gizli cemiyetlerin kültüründen bahsetmek zordur."* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele, 287-289

806 Haşim Nahit, Harbin Netaici (Neticeleri), ***Servet-i Fünun***, S: 1211, 7 Ağustos 1330 (1914), s. 225-229

807 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.261-265

808 *Söz konusu çalışmalarından bir kısmının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, ***Deliren Esir (Manzum piyes)***, İstanbul, 1336 (1920), (22 sayfa) ; İntikam, ***Servet-i Fünun***, S: 973, 14 Kanun-ı sani (Ocak)1325 (1909), s. 163; Türk, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 673, 20 Şubat 1328 (1912), s. 4; Kahraman Hatun, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 678, 25 Şubat 1328 (1912), s. 4; Vatansız, N:1509, ***Tanin***, N:1509,12 Şubat 1329 (1913), s. 3; Kahramanlık Devri, ***Servet-i Fünun***, S: 1251, 14 Mayıs 1331 (1915),s. 38; Hâcir, ***Servet-i Fünun***, S: 1205, 26 Haziran 1330 (1914), s. 134-135; Mukaddes İhtiras, ***Ümid***, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8; Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8

809 Haşim Nahit, Turancılar Arasında, ***Servet-i Fünun***, S: 1206, 3 Temmuz 1330 (1914), s. 147-150

810 Haşim Nahit, Türk Milliyetçiliğinin Menşei ve Zaferi, ***Varlık***, C. 11 S: 170, 01 Ağustos 1940, s. 29-30

811 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: Milliyet Faşizm Değildir, ***Vakit***, S: 9890, 2 Ağustos 1945, s. 2

fertlerin sıkıca bağlanması" diye izah eden yazar; bu anlayıştaki Türkçülerin de, dünyadaki "*sağcı, solcu ve saldırgan*" hiçbir ideolojiyi benimsemediğine, "*kara ve kızıl ihtilâlı"* reddettiğine dikkati çeker. Zira Türkçüler, yeni terbiye sistemini, Latin-Yunan kültürünün hurafe unsurundan ve hatta Avrupa'nın taklitçiliğinden temizleme emelindedirler.[812]

3.4.3. AVRUPA MEDENİYETİNE BAKIŞ

Avrupa medeniyetini "*taklitçilikten*" ibaret gören zihniyetin "*Türkleri hüviyetsizleştirdiği*"ni[813] belirten Haşim Nahit; Avrupa medeniyetinin bir "*Hıristiyan medeniyeti*"[814] olduğunu iddia eder. Zira medeniyetin maddî ve manevî tezahürlerini "*kazma-kürek gibi aletler; dil, din, hukuk, iktisat, ahlak, estetik gibi ilimler ve güzel sanatlar"*[815] "*tecrübî akıl*"la geliştiren Avrupa; teknik üstünlüğünü kabul ettirince,[816] Türkleri "*Medeniyet, her şey Avrupa'dadır.*"[817] fikrine ikna etti. Yazara göre bu durum; özellikle, Mustafa Reşit ve Mithat Paşaların "*şekilciliği*"[818] yanında "*yeni fikirler*" getiren medenî Avrupa ile mutlaka barışık yaşamak zorunda olduğumuz yanılgısını[819] getirdi. Hâlbuki Sanayi İnkılâbı ile güçlenen medenî Avrupa; "*rekabet anlayışı içerisinde yaşamak*" prensibiyle hareket ederken, Asya veya Afrikalıya daima bir "*vahşi*" nazarıyla bakmakta hatta "*medeniyet götürüyoruz*" derken gizlice sömürgecilik yapmaktadır.[820]

Avrupa'nın bu "*riyakâr ve zalim*" medeniyetini,

"Medeniyetiyle öğünen beşer! - Bütün yaptıkların dalâletle şer:

Zulme tedip dedin, imhaya temdin; - Hep sade menfaat oldu sence din.

---

812 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 74-75
813 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.60-77
814 Haşim Nahit, İslâmiyet ve Avrupa, ***Tanin***, N:1507, 10 Şubat 1329 (1913), s. 3
815 Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** s.8-10
816 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 18
817 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetine Dair, ***Donanma***, N: 121-72, 10 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.1147-1149
818 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyeti ve Avrupa'da Tahsil (Ahmet Cevdet Beye), ***İkdam***, N:9067, 14 Haziran 1338 (1922), s. 3
819 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Avrupa Medeniyeti ve Biz, ***İkdam***, N: 9459, 17 Temmuz 1339 (1923), s. 3
820 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

'Şey'e tapan ey Garp, ey eski bunak: - Yüzünü boyamış... kaltak;"[821] dizeleriyle tasvir eden Erbil; bu medeniyetin Türklerin toplumsal bütünlüğünü parçalamaması için, Avrupa'nın maddî gelişmesinin Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre "*tadil edilmesini*" isteyecektir.[822] Ayrıca, Avrupa'yla rekabet için, hissî mantıkla değil, tecrübî ilmin gereklerine göre hareket edilmesi gerektiğini ifade edecektir.[823] Yazara göre Türkiye'nin davası sadece *"Garp medeniyetine tabii bir uzuv"*[824] haline gelmek değildir. Türkiye'nin ideali; kendi toplumsal nizamını modern teknikle takviye ederek, *"kuvvetli ve medenî bir millet"* halinde yaşamaktır.[825]

Söz konusu Avrupa medeniyeti ülkelerini, tahlile Lynch şirketi[826] yüzünden, "*İngiltere'nin Müslümanlara karşı sistemli bir misyonerlik faaliyeti uyguladığını"* ortaya koyarak başlayan Nahit Erbil; Baldwin'in *"Musul'un işgalinde İngiltere'nin menfaati vardır."*[827] sözünde de, Kırım'da Ruslara karşı İngilizlerin bizimle birlikte savaşıyor görünmesinde de, sadece "*İngiliz menfaati*"nin[828] tesiri olduğunu belirtir. Cihanşümul İngiliz siyasetini, *"biri rakiplerine diğeri istila etmek istediği yerlere"* ait sömürgecilikle[829] özetleyen yazara göre; "*Loyd Corc-Bonorlav*" değişimi bile İngilizlerin *"menfaate dayalı kan dökmek"* politikasını etkilememiştir.[830] Erbil; Dünya ticaretinin

---

821 Haşim Nahit, **Deliren Esir**, s. 8-9

822 Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi,*** s. 38-59

823 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 6

824*Haşim Nahit, konuyla ilgili Fransız Ansiklopedisindeki çarpıtmaları tek tek tespit ederek iddialara cevap vermiştir. İlgili yazıların künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Tetkik-Tahlil: Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar: Prof. Abel Rey'in Şark Milletlerine Savurduğu İftiralar-1, ***Yeni Sabah***, N:1011, 24 Şubat 1941, s.4-6; Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar-2, ***Yeni Sabah***, N: 1016, 1 Mart 1941, s.2; Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar-3, ***Yeni Sabah***, N:1017, 2 Mart 1941, s. 3 / 6; Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar -4, ***Yeni Sabah***, N: 1018, 3 Mart 1941, s.2

825 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, s. 246

826 *Söz konusu yazılarla ilgili ayrıntılı değerlendirme, çalışmamızın "Irak Türkleri ve Haşim Nahit" adlı bölümünde yapılmış olup ilgili yazıların tam künyesi "Kaynakça" bölümünde verilmiştir.*

827 Haşim Nahit, Baldwin İngiliz Milletini Nasıl İğfal Ediyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1556, 19 Ekim 1341 (1925), s.2

828 Haşim Nahit, 1912'deki İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1214, 28 Ağustos 1330 (1914), s. 373-374; Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1212, 14 Ağustos 1330 (1914), s. 249-250; İslamiyet'e Karşı Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun,*** S: 1213, 21 Ağustos 1330 (1914), s. 257-260

829 Haşim Nahit, İngiliz Kuvvetinin Esrarı, ***Servet-i Fünun***, S: 1255, 11 Haziran 1331 (1915), s. 98-99

830 Haşim Nahit, Paris Mektupları: İngiliz Milleti ve İngiliz Hükümeti, ***İkdam***, N: 9210, 7 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922). s. 3; Avrupa Siyasetinde Yeni Devre, ***İkdam***, N:9135, 24 Ağustos 1338 (1922), s. 2; Almanya ile Fransa Arasındaki Hadisede İngiltere'nin Nokta-i Nazarı, ***İkdam***, N:9138, 27 Ağustos 1338 (1922), s. 1

temellerinden İngiltere'nin,[831] *"milletlerin istiklâli"* sözüyle, sadece "*İngiliz imparatorluğunu olduğu gibi yaşatmak gayesini*" güttüğünü belirtir: İngiltere, menfaati gereği birçok "*izim*"e dâhil olsa da, sadece *"müstemlekelerini muhafaza etmek"* hatta *"yenilerini zapt etmek"* gayesindedir.[832]

Fransa'nın da, İngilizler gibi, Şark'a bizzat misyonerlik yaptığını[833] belirten Haşim Nahit; Fransa'nın rasyonel bir mantıkla ve menfaatine dayalı milliyetçilik yaptığına dikkati çeker. Zira Afrika'daki sömürgelerine şirin görünmek için Türkiye'ye dostça yaklaşan Fransa,[834] bir yandan da, sosyal hayatın çok canlı yaşandığı bir ülkedir:[835] Yazara göre, *"edebî türlerin gelişmesi,[836] sergiler,[837] operalar[838] yerli ve yabancı kutlamalar"*[839] sosyal yaşantıyı iyi gösterse de, Fransa; *"kof bir ağaç kütüğü"* gibi, içten içe kemirilecek[840] ve *"Şark'ta yaptıklarından dolayı yok olacaktır."*[841] Zira nüfusu Türkiye'nin iki katı olan, ziraatı ve sınaati ile muharebe gücü artan Fransa; "*serbest ticaret*" yüzünden batmak üzeredir. Komünizmin tesirindeki

---

831 Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: İktisadiyatta Şahsi Müteşebbisler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1699, 28 Mart 1342 (1926), s. 3; İngiliz İktisadiyatında İki Nazariye, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1705, 3 Nisan 1342 (1926), s. 3; Ticaret Siyaseti, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1717, 18 Nisan 1342 (1926), s.3

832 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 315

833 Haşim Nahit, Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212

834 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Fransa'daki Türkiye Dostluğunun Sebebi, ***İkdam***, N: 9088, 5 Temmuz 1338 (1922), s. 1

835 *Haşim Nahit, İkdam'ın Paris muhabiri olarak gittiği bu ülkenin muhtelif hususiyetlerini, "Paris Mektupları" başlığı altında sıcağı sıcağına aktarmıştır. İlgili yazıların künyesini, "Kaynakça" bölümünde bulabilirsiniz.*

836 Haşim Nahit, Türk Dehasının Hususiyeti (Tiyatro ile uğraşan gençlere), ***İkdam***, N: 8950,13 Şubat 1338 (1922), s. 3

837 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Marsilya Sergisi, ***İkdam***, N: 9082, 29 Haziran 1338 (1922), s. 4; Marsilya Sergisi ve Marsilyalılar Günü, ***İkdam***, N: 9084, 1 Temmuz 1338 (1922), s. 2; Marsilya Sergisi ve Bundaki Gaye, ***İkdam***, N:9092, 9 Temmuz 1338 (1922), s. 3

838 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Opera Tiyatrosunda Faust, ***İkdam***, N:9168, 26 Eylül 1338 (1922), s. 2

839 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Paris'te 14 Temmuz Süruru (Sevinci), ***İkdam***, N: 9104, 21 Temmuz 1338 (1922), s.1; Paris'te İlâhi Zaferin Tesidi (Kutlanması), ***İkdam***, N: 9160, 18 Eylül 1338 (1922), s. 2; Paris'te Millî Eğlenceler, ***İkdam***, N: 9436, 24 Haziran 1339 (1923), s. 2; Kurban Bayramı: Paris'te Kur'an Sesi, ***İkdam***, N: 9476, 6 Ağustos 1339 (1923), s. 2; Mısır Kadınlarının Faaliyeti ve Madam Şerâvı, ***İkdam***, N: 9482, 13 Ağustos 1339 (1923), s. 3

840 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Almanya ile Fransa Arasındaki Hadisede İngiltere'nin Nokta-i Nazarı, ***İkdam***, N:9138, 27 Ağustos 1338 (1922), s. 1; Fransız Mebusanından Yunan-Latin Aleyhtarlığı, ***İkdam***, N: 9336, 13 Mart 1339 (1923), s. 3

841 Haşim Nahit, İtiraf, ***Sebilürreşad***, C. 2-9, N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912), s. 433-434

materyalist düşüncelerin hâkim olduğu ülkede, eşya fiyatları giderek yükselmektedir.[842]

Amerikalıların, "*fıtraten ve hukuk-ı tabiyesiyle sade çalışmayı, kazanmayı ve hayatı yaşamayı bildiğini*"[843] ifade eden Nahit Erbil; Amerikan mucizesini, *"talim ve terbiye sistemiyle yüksek öğretimin ilmî organizasyonuna"* bağlar.[844] Hatta Amerikalıların millî iktisat sistemi sayesinde mükemmel bir milliyetçilik[845] de yaptığını belirten Erbil'e göre; Amerika'nın önderliğinde, iki cihan harbinde ve Kore'de dökülen kanların hesabının verilmesi için, bazı sorumlulukların yerine getirilmesi[846] gerekmektedir.

Haşim Nahit; bir "*mecnun(Hitler*)" yüzünden felaketlere uğramadan önce[847] F.List'in ortaya koyduğu millî ekonomi sayesinde[848] gelişen Almanya'nın,

---

842 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 8; Fransız İktisadiyatı ve Napolyon, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1724, 25 Nisan 1342 (1926), s. 3

843 Haşim Nahit, Hasbihâl: Türkiye-Amerika, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1529, 17 Eylül 1341 (1925), s.2

844 Haşim Nahit, Amerikan Mucizesinin Sırrı, ***Vakit***, S: 10139, 11 Nisan 1946, s. 2

845 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 38-39

846 *"**1**-Birleşmiş Milletlerin şimdiki teşkilâtı, yeni dünya görüşünü, modern ilimlerin modern insana verdiği rasyonel mantıkla dikte ettirebilir. **2**-İki dünyanın bir tek 'dünya devleti' kurmasına, Birleşmiş Milletler asamblesi=cemiyeti bugün fiilen başlamıştır. Bu gayenin gerçekleşmesi için, 'hürriyet' gerekir ve hürriyet olmadıkça, öbür insan hakları ve hürriyetleri müdafaa edilemez. **3**-Hürriyetleri ve içtimaî nizamları yok etmeyi hedefleyen anarchisme, bütün medenî milletler tarafından kanun dışı edilmiştir. Bunun için komünizm ideolojisi; Birleşmiş Milletlere girmiş bütün hükümetlerin memleketlerinde kanun dışı ilân ve komünist teşkilâtı da ilga edilmelidir. **4**-Birleşmiş Milletler azasından bu prensibi kabul etmeyenler, buradan çıkarılmalıdırlar; çünkü komünistlerin varlığı; komünist propagandası yapmak, sulhu güden her fikri baltalamaktan, Milletler Birliğini bozmaya çalışmaktan başka bir şeye yaramıyor. **5**-Komünistleri gizlice kollayan hükümetler dahi komünistleri açıkça takbih etmeğe davet edilmelidir; çünkü gizli düşman, aşikâr düşmandan her zaman daha tehlikelidir. **6**-Bolşeviklerle işbirliği yapmak hülyasını terk etmeli. **7**-Birleşmiş Milletlerin kararma karşı koyacak Bolşeviklere peyklerine karşı, deniz ve havaya şamil olmak üzere umumî bir Bloccus=abluka ilân ve tatbik edilmelidir. Bolşeviklerle Çinliler, muharebeye son vermez ve Birleşmiş Milletlerin kararını reddeder veya harbe devam ederlerse atom silâhlarının kullanılmasına karar verilmelidir. **8**-Birleşik Amerika tüccarlarının Rusya ve Çine; harbe yarayacak maddeler sattıklarını bilmiyoruz; fakat İngiltere'nin Rusya'dan aldığı odun karşılığı tepkili uçaklar, makineler verdiğini âlem biliyor. Bunun için İngiltere ve Hindistan'ın uyarılması lâzımdır. **9**-Birleşik Amerika, tek başına Japonya'yı mağlûp etmişti, Japonya ile yine tek başına sulh akdetmeğe hakkı var. Bununla beraber bu sulh müzakerelerine Uzak Şarkta menfaati olan İngiltere ve Fransa'yı da iştirak ettirmek suretiyle Japonya ile hem sulh, hem de ittifak akdedilmeli ve Japonlar, süratle teslih edilmeli ve eski hâkimiyete kavuşabilmelidir. **10**-Amerika ve Garbî Avrupa devletlerinin Garbî Almanya ve Avusturya ile süratle sulh akdetmeleri ve bunları silahlanmakta serbest bırakmaları lâzımdır. **11**-Birleşik Amerika başta olmak üzere bütün demokrat milletler; komünist Rusya ile Çine karşı ittifak ederek cephe almalı ve bu iki memleketi peyklerle beraber kordon altına almalıdırlar. Kızıllar harp edince artık atom bombası kullanılmalıdır. **12**-Her iki dünyada sulh takarrür edinceye kadar isçi ve memurların grev yapmaları yasak edilmelidir."* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 298-302

847 Haşim Nahit, Almanya Faciaları, ***Her Gün***, N: 1911, 24 Şubat 1953, s.2-3

848 Haşim Nahit, Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s. 4; İktisadiyatta Şahsî Teşebbüsler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1699, 28 Mart 1342 (1926), s. 3

Türkiye'yi hammadde satın alacağı bir "*çiftlik*"[849] olarak gördüğü için, Katolik kilisesinin de tesiriyle[850] "*Türkiye'yi yanlış yollara sevk etme*" politikası güttüğünü söyler. Hatta Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye'yle girmesine rağmen, menfaatleri gereği, bazı cephelerde Anadolu aleyhinde olduğuna dikkat çeker.[851]

Neticede Avrupa'nın, işsizlik yüzünden buhranlar yaşadığını belirten Erbil; çözümün, "*modern insanın düşünüş mekanizmasına bağlı iktisadî ve siyasî organizasyonlarda*"[852] olduğunu söyler.

3.4.4. ÇAĞDAŞ VE AVRUPAÎ TÜRK MEDENİYETİNİN HUSUSİYETLERİ

Nahit Erbil'e göre; Viyana Bozgunu'yla başlayan "*Avrupa'nın çökmeye yüz tutan sosyal unsurlarını*" kopya etmek hastalığı yerine, modern hayat şartlarını incelemek suretiyle, yeni yaşayışa uygun "*devlet mekanizmasını düzeltmek ve işletmek*" daha mantıklıdır. Bunun için de, halkın içtimaî vicdanında yaşayan "*gelenek*" ile "*inancı*", bu unsurlarla birleştirmek gerekir.

3.4.4.1. DİNÎ VE AHLAKÎ YAPI

Dinî ve ahlâkî mevzularla ilgili görüşlerini *"Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları"* adlı eserinde ayrıntılı şekilde ele alan Haşim Nahit; İslamiyet'i "*sabit kalıbına sokmaya*" çalışan dönemin tutucu yaklaşımlarına karşı "*içtihat*

---

849 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Temelleri-3: Menfî ve Müspet Şartlar, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9821, 26 Mayıs 1945, s. 2

850 Haşim Nahit, Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Büyük İhtilal Karşısında Kilise, ***Vakit***, S: 9838, 12 Haziran 1945, s. 2

851 Haşim Nahit, Fikir ve İbda, ***Servet-i Fünun***, S: 1241, 5 Mart 1331 (1915), s. 295-296

852 *"**1**-Gelişme açısından serbest düşünce önemlidir. **2**-Hükümet, iktisadî politikalara müdahale edebilir. **3**-İngiltere'de ideolojiler iktisadî sistemler sayesinde şekillenmiştir. **4**-Amerika'da bireycilik demek teceddüt, muharebe, terakki ve değişme demektir. **5**-Teknikle birlikte ideal önemlidir. **6**-Modern sınaat, Japonya'da olduğu gibi toplumsal dengesizlik doğurabilir. **7**-Sanayi ile birlikte çiftçilik teşvik edilmeli ve işçi teşkilata da güçlendirilmelidir. **8**-Üniversiteler fabrika gibi çalıştırılmalıdır. **9**-Milliyetçilik, millî birlik ya da kuvvetli bir millet olma hissi önemlidir.**10**-İktisadî zaruretlerle idealizm sıkı sıkıya bağlıdır. İktisadî işler bozulursa Fransa'da olduğu gibi toplumsal buhran doğar. **11**-Modern insan maddî ve teknik işlerle birlikte, hayatî ve içtimaî işlerde de hissî değil 'objektif ve rasyonel' bir mantıkla hareket etmelidir."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 33-47

kapısının açık olması" gerektiği düşüncesi yüzünden eleştirilmiştir. Ancak, "*dinin birtakım hükümlerinin bulunduğu ve bunların insanın aklıyla değerlendirildiği*"[853] düşüncesiyle, İslamiyet'in bazı hükümlerinin yeniden ele alınmasında ısrarcı olmuştur. Hâlbuki "*dini bütün*" biri olduğunu söyleyen yazar; yabancı topraklardayken[854] bile bu "*manevî atmosfer*"i her fırsatta yaşadığını ve Rabbine şükrettiğini belirtir.

700 senelik dinî ve siyasî otoritesinin zamanla menfaat kapısı haline gelmesi ve Avrupa'nın da buna karşı "*Hıristiyan Birliği*" şeklinde hareket etmesi[855] yüzünden Osmanlı'nın harp durumunda olduğuna[856] değinen Erbil; savaşlardan ziyade, zamanla "*yozlaşmış*" dinî hükümler sebebiyle,[857] devletin sonunun geldiğine dikkat çeker. Artık, İslam âlemini yardıma çağırmak da faydasızdır. Zira aynı bozulma tüm Müslümanlara sirayet etmiştir.[858]

Adnan Adıvar'ın *"Din ve İlim"* eserinden hareketle, dinin ilme tesir (siyasî, felsefî ve ilmî âmiller)[859] ettiğini söyleyen yazar; dinin hayat ve kâinata bir düzen verdiği için, buna inananların da iş ve hareketlerini buna göre ayarladığını[860] belirtir.

Komünizmin baskısı ve laisizmin yanlış anlaşılmasına rağmen, Cumhuriyetle birlikte, din nüfuzunun dünya işlerinden uzaklaştırıldığını ifade eden Erbil; birkaç tarikatçı ya da meczubun "*TBMM'de ezan okuması*" veya

---

853 Haşim Nahit, Cevabım-2, ***İkdam***, N: 8765, 8 Ağustos 1337 (1921), s.4

854 Haşim Nahit, Paris Mektupları: Fransa'da Dinî Bir Hadise, ***İkdam***, N: 9495, 25 Ağustos 1339 (1923), s. 2; Kurban Bayramı: Paris'te Kur'an Sesi, ***İkdam***, N: 9476, 6 Ağustos 1339 (1923), s. 2; Paris Camiinin Mihrabı Kurulurken, ***İkdam***, N: 9198, 26 Ekim 1338 (1922), s. 3; Avrupa'da Türk Taassubu Efsaneleri, ***İkdam***, N: 9185, 13 Teşrin-i evvel (Ekim)1338 (1922), s. 3

855 Haşim Nahit, İslâmiyet ve Avrupa, ***Tanin***, N:1507, 10 Şubat 1329 (1913), s. 3; Açık Sütunlar: Makale-yi İçtimaiye, ***Hak***, S: 23 23 Mart 1328 (1912), s. 3; Para ve Namus, ***Tanin***, N:1514 17 Şubat 1329 (1913), s. 5

856 Haşim Nahit, İslamiyet'e Karşı Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun,*** S: 1213, 21 Ağustos 1330 (1914), s. 257-260; İtiraf, ***Sebilürreşad***, C. 2-9, N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912), s. 433-434; Avrupa Ulûmu ve Biz***, Donanma, 122-73,*** 17 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s. 1163-1164. Bizde Her Şeye İnanmak, ***Servet-i Fünun***, S: 1240,26 Şubat 1330 (1914), s. 275-276

857 Haşim Nahit, Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1520, 7 Eylül 1341 (1925), s.2; Türkiye'de Tekyeler ve Tarikatlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1498, 12 Ağustos 1341 (1925), s.2

858 Haşim Nahit, İttihat-ı İslam, ***Servet-i Fünun***, S: 1223, 30 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 6-7; İttihat-ı İslam, ***Servet-i Fünun***, S: 1223, 30 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 6-7; Cihat Vesilesiyle, ***Servet-i Fünun***, S: 1230. 18 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 122-123; Müslüman Sözü, **Donanma**, N: 125-76, 5 Kanun-ı sani (Ocak)1331 (1915), s. 1180-1181

859 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi,*** s. 258-261

860 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 153-156

"*Atatürk'ün heykelini*" kırmaları hadiselerinin, yapılan değişikliğin doğruluğunu[861] ispatladığına dikkati çeker.

Türk toplumunda ahlâk ve namus anlayışının İslâm dininin taklidî kurallarıyla ve "*görenek*" merkezli olduğunu belirten Nahit Erbil; bu yüzden, ahlâkı zayıf olanların, maddî ihtiyaç ya da zevk için ahlâk ve kanunları çiğnediğini[862] ifade eder. Hâlbuki Türk tarihinin bütün kahramanlıklarına hâkim olan, ahlak seciyesidir[863]. Bu seciye ise, Türk'ün İslâmiyet'ten önceki yapısında da mevcut bulunan millî ve ideale dayalı ananelerden oluşmuştur.[864]

Ahlâkın kaynağını, "*iktisadî zaruretlerin tesiri altında teşekkül etmiş örf ve âdetler*" şeklinde tarif eden Haşim Nahit; "Bu örf ve âdetler dinî şekil alınca, kutsî bir mana ve kıymet kazanırlar; lâik kanunlar şekline girdikleri zamanda ise, maddî ceza korkusu, kanunu destekler." ifadesiyle, ahlâkın insana iç kuvvet sağladığını belirtir. Bu kuvvet tesirindeki insan, bir hareket ya da çalışma tarzını kendine uygun gördü mü, bunu benimser ve zihnini bu yaşayışa uydurur.[865]

Kuvvetini hissî mantıktan alan din duygusu zayıfladığı için ahlâksızlıkların günden güne arttığını vurgulayan yazar; özellikle CHP döneminde materyalist düşüncelerin mekteplere ve enstitülere yayılması ve Arapça ezanın yasaklanmasıyla,[866] "*ahlâk duygusunun iyice gevşeyip sıradanlaştığını"* ifade eder. Öyleyse, millî şeref ve haysiyetin korunması ile varlığın muhafazası adına, maddî (*iktisat*) ve manevî (*din ve ahlâk*) sahalarda kalkınmaya ihtiyaç vardır.

---

861 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı,*** s. 164-167

862 Haşim Nahit, Ahlâk Kapitülasyonu, ***Servet-i Fünun***, S: 1219, 2 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 353-354; ***Türkiye'de Modern Teknik,*** s.33-47; ***Avrupa Buhranı,*** s. 63-66; ***Türkiye İçin Necat ve İtila,*** s. 77-99; ***Komünizmle Mücadele,*** s. 52-70

863 Haşim Nahit, Türk'ün Asil Seciyeleri Nedir, ***İkdam***, N: 9028, 4 Mayıs 1338 (1922), s. 3;

864 Haşim Nahit, İdeal Ahlâka Doğru, ***İkdam***, N: 9045, 21 Mayıs 1338 (1922), s. 3; Yeni Ahlâkın İstikameti, ***İkdam***, N: 9062, 9 Haziran 1338 (1922), s. 2; Azami Fedakârlık, ***Servet-i Fünun***, S: 1225, 13 Teşrin-i sani (Kasım) 1330 (1914), s. 43-46

865 Haşim Nahit, İktisat ve Ahlâk, ***İktisadî Uyanış***, S. 34, 1 Kasım 1951, s. 6-7; İktisadın Ahlâka Tesiri, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 113, 1 Eylül 1944, 4/18; İktisadın Ahlâka Tesiri-2, ***İktisadî Yürüyüş***, yıl: 5 S: 116, 16 Ekim 1944, s. 8 / 16

866 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı,*** s. 75-89

3.4.4.2. TOPLUMSAL YAŞANTIYA DAİR

Konuyla ilgili değerlendirmelerine "*aile hayatı*" ile başlayan Nahit Erbil; baskı ortamı ve dinin yanlış anlaşılması nedeniyle, Osmanlı maneviyatındaki ilk bozulmanın ailede başladığını ifade eder. Yazara göre, "*Avrupalılaşmak*" özentisindeki İstanbul kadını, giyim tarzıyla ecnebîleştiği gibi, "*namus*" kavramını da bayağılaştırmıştır.[867] Taşradaki aile hayatında ise, aynı ortamdaki erkek mutlak hâkimken, kadın da mutlak surette mahkûmdur. Hâlbuki iki kişinin izdivacında, kültür ve eğitim bakımından denklik aranmalıdır.[868]

İki durumun da yanlışlığına dikkati çeken Erbil; kadının toplumda ikinci plana atılmaması adına, eğitimde fırsat eşitliğini vurgular. Kadının, alacağı terbiyeye dayalı eğitimle, bütün ihtiyaçlarını giderecek donanımlı "*ev kadını*" olmakla birlikte, erkeklerle eşit haklara sahip olarak, "*doktor, dişçi, avukat, belediye meclisinde aza*" olabileceğini ve böylece ülke iktisadiyatına katkıda bulunabileceğini belirtir.[869]

Kadınların eğitimi ve sosyal hayatının iyileştirilmesi adına yapılan gayretlere bizzat kadın dergilerindeki yazılarıyla destek veren Haşim Nahit; bir yazısında, *"Feminist unvanı, kadınlığın şerefi olsa da, kadınla erkek birbirine eşit şartlarda olmalı."*[870] diyerek, kadınları yüceltir.

Yazar, Türklerin at sırtında Orta Asya'dan Batı'ya yolculuğunu anlatırken de, tarih boyunca hiç eksilmeyen "*ordu millet*" geleneğine atıfta bulunur. Zira Yeniçeri Ocağının kuruluşuyla zirveye çıkan 700 yıllık Osmanlı ordu geleneği; dine dayalı cengâverlik ve kahramanlığın timsaliyken, askerî teşkilat eski şiddet ve intizamını kaybettiği gün de saltanatın çöküş sebebi olmuştur.[871]

---

867 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.148-154

868 Haşim Nahit, Kadın Hayatı, ***Mehasin*** N: 7, Mart 1325 (1909), s. 516-520; İzdivaç, ***Musavver Malumat-ı Nafia***, S: 7, 27 Mart 1330 (1914), s.98-100; Avrupa Medeniyetine Dair, ***Donanma***, N: 121-72, 10 K. evvel 1331 (1915), s.1147-1149

869 Haşim Nahit, İktisadî Hadiseler, ***Donanma***, N: 118-69, 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1102-1106

870 Haşim Nahit, Feminizm, ***Hanımlar Âlemi***, S: 2, 2 Nisan 1330 (1914), s. 2-3. *Yazısı çıkan kadın dergileri şunlardır: Hanımlar Âlemi, Mehasin, Musavver Malumat-ı Nafia, Yarın*

871 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.9-12

3.4.4.3. LİSAN'IN SADELEŞMESİ VE YAZIN TARİHİ ÜZERİNE

Lisan meselesini "*millîleşme*"nin temeli sayan Nahit Erbil; fikrin tebliğ vasıtası olan dilin, Latin alfabesinden ziyade, Türkçeleştirilmesin önemini vurgular ve bu konuda teklifler[872] sunar.

Millî şuur oluşmasında, lisanda sadeleşme ve Türkçeleşmeyi, "modernleşme neticesi"[873] gören Erbil; Türk Dil Kurumun 1940'taki imla kılavuzunu inceleyerek düşünüş, dil ve kelime arasındaki ilişki üzerine değerlendirmelerde bulunur.[874] Dolayısıyla dil meselesini, "*kelime oyunu*" değil, "*Türk'ün tefekkür kabiliyetini işletmek ve gelişmesini sağlamak*" adına "*düşünce buhranı*"nı engelleyici temel unsurlar arasında sayar.[875]

Dil konusunda Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na açık mektuplar yazarak, lise ve üniversite gençlerindeki seviye problemini dile getiren ve dilin mutlaka psikoloji bağlamında değerlendirilmesini isteyen Haşim Nahit; liselilerin, kendi dilinde derdini anlatamazken, başka dil öğrenmelerini "*facia*" olarak niteler.[876]

---

[872] *"**1**-Yabancı lisanlara mahsus edatları Türkçe'de kullanmamak: Mesela "zî-hayat" "zî-kudret" yerine "canlı" ve "kudretli" demeyi tercih edeceğiz. "bin-şart" yerine "şu şartla" "barü'l-irade" yerine "iradeyle" diyeceğiz. **2**-Yabancı lisanlara mahsus cemîleri (çoğulları) Türkçe'de kullanmamak: Mesela "eşkâl" yerine "şekiller", "tesâvir" yerine "tasvirler", "hasta-kân" yerine "hastalar" diyeceğiz. **3**-Yabancı lisanlara mahsus terkipleri kullanmamak: Mesela "marâz-ı sârî" yerine "sârî marâz" diyeceğiz. "Şems-i cihân-peyrâ" yerine "dünyayı bezeten" yahut "dünyayı aydınlatan güneş", "sefîd-i renk" yerine "beyaz renkli" diyeceğiz. **4**-Lisanımızda mevcut müterâdif kelimelerden aralarında bir "nuance" kuvvet-i ifade farkı olmazsa Türkçelerini tercih edeceğiz, "istimal" yerine "kullanmak" diyeceğiz. **5**- Her lisanın -böyle unsurlarından sonra- bir de söyleyiş tarzı var. Türkçe'de bu söyleyiş tarzının en güzeli İstanbulunkidir. İstanbul Türkçesi, Osmanlı-Türk siyasî hududu dâhilinde ve haricinde bulunan mevki lehçelere tercih edilecek ve tekâmülüne çalışılacak."* Haşim Nahit, Lisan Meselesi, ***Donanma***, N: 119-70, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1115

[873] Haşim Nahit, ***Üç Muamma,*** s. 35-36; İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.81-83; Hümanizm, dil ve kültür münakaşaları, ***Türk Yurdu***, C. 27, S: 1-2, 15 Kanun-ı sani (Ocak)1943, s.13-16

[874] *"Maddî aletlerin de, dilin de asıl teknikçisi insanın düşünüş mekanizmasıdır." diyen yazar, iki sebepten dolayı dil meselesini ele almayı ilmî bir zaruret olarak görür:**1**-Türk milletinin iktisadî müessesesi terakki etmedikçe, öbür içtimaî müesseseler de asla tekâmül edemeyecektir. **2**-Hâlâ eski fikirler savunularak, eskiye saplanıp kalınmıştır. Böyle fikirler, ilme aykırıdır."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği –II'nci Kitap,*** s.289-291

[875] Haşim Nahit, Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı, ***Bilgi Mecmuası***, C. 3 S. 21, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, s. 134-138

[876] Haşim Nahit, Lisan Meselesi: Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3347, 19 Temmuz 1948, s. 4-5; Teknik Tedrisattaki Uygunsuzluklar: Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3391, 2 Eylül 1948, s. 4,

Dil ile iktisadî sosyoloji arasındaki ilişkiye de değinen Erbil; *"dil meselesini Dil Kurumunun anlamadığını"* söylemekle birlikte, dil meselesinin lisan ilimlerinin hudutlarını aşarak, tecrübî psikoloji ve iktisadî sosyoloji sahasına girdiği konusuna dikkat çekecektir. İnsanın kendi dilini, iktisadî şartların tesiri altında yine kendisinin oluşturduğunu vurgulayan yazar; avcılıktan sanatçılığa ilerledikçe, aynı şartların tesiriyle hem dil tekniğinin hem de maddî teknik aletlerin birlikte geliştiğini ifade eder. Bu yüzden de, *"iktisadî sosyolojiyi anlamayanın, dil meselesini de anlamayacağını"* özellikle belirtir.[877]

Çocukluğundan beri, Divan edebiyatı ve yerli halk türkülerine[878] ilgi duyan Nahit Erbil; *"gençlik ve hamlık çağı"*nda "*güzel yazılar yazmak*"[879] hevesine kapılarak, çeşitli gazete ve dergilerde "*şiir, hikâye, mensure*"[880] gibi türlerde çalışmalar yayımlar. Servet-i Fünun'la birlikte, etrafında geniş bir sanatçı çevresi oluşturan Erbil; Ahmet Haşim'den Faruk Nafiz'e, Fahri Celâl'den Cemil Sena'ya, Reşat Nuri'den Yakup Kadri'ye birçok insanla sanat ve edebiyat sohbetlerinde bulunur.[881]

Ancak "*tahassüs*"ten ziyade "*tefekkür*"e yönelmesiyle, bu devrenin kısa sürdüğü görülür. Artık "*şahsî*" duygulara değil "*toplumsal*" yaşayışa dair eserler[882] verilmesi gerektiğine inanır. Bu yüzden de Nahit Erbil; Tevfik Fikret ve Edebiyat-ı Cedîde'yi hayırla yâd etmekle birlikte, *"Rübâb-ı Şikeste ile Aşk-ı Memnû"* ve bu tür eserler yayımlayan *"Servet-i Fünun, Resimli Kitap, Demet,*

---

877 Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 95, 1 Aralık 1943, s.5 / 22; İktisadî Sosyolojiye Göre: İktisat Lisanı, ***İktisadî Yürüyüş***, S: 99, c: 5, 1 Şubat 1944, s. 8 / 20; ***Dil Tekniği –II'nci Kitap,*** s.299-300; ***Sümer Medeniyetinde Kıbrıs***, s.18-23; ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 200-206; ***Türkiye'de Modern Teknik,*** s.150-152

878 Haşim Nahit, Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8882, 7Aralık 1337 (1921) s.3; Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8897, 22Aralık 1337 (1921) s.4; Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, ***İkdam***, N: 8904, 29Aralık 1337 (1921) s.3; Irak Türküleri, ***İkdam***, N:8920, 14 K. sani 1338 (1922), s. 3; Irak Türküleri-Serbest Nazmın menşei, ***İkdam***, N: 8940, 3 Şubat 1338 (1922), s. 3; Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, ***İkdam***, N: 8990, 27 Mart 1338 (1922), s. 4; Irak Türküleri, ***Türk Sanatı***, yıl: 1 S: 12, 15 Haziran 1953, s. 10

879 Haşim Nahit ER-BİL, ***Kara Gün Yazıları,*** s. 9-10

880 *"Servet-i Fünun, İkdam, Yeni Gazete, Tetebbu, Tanin, Musavver Malumat-ı Nafia, Resimli İstanbul, İçtihat, Türk Yurdu, Yarın, Ümid, Hâkimiyet-i Milliye" gibi gazete ve dergilerde neşredilen eserlerin künyesi, "Kaynakça" bölümünde mevcuttur.*

881 OZANSOY, Halid Fahri, ***Edebiyatçılar Geçiyor,*** sh.33-35 / 98-99 Kanaat K.evi, İstanbul-1939 (126 sayfa)

882 Haşim Nahit, Hasbihâl-i Edebi, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani 1325 (1909), s. 22-23; Musahabe-i Edebiye, ***Servet-i Fünun***, S: 1203, 12 Haziran 1330 (1914), s. 99-101; İçtimaiyat mı Edebiyat mı, ***Servet-i Fünun***, S: 1218, 25 Eylül 1330 (1914), s. 340-342; İçtimaî ve Edebi Sayfalar: Ümit Bize Nereden Geliyor, ***İkdam***, N: 8821, 6 Teşrin-i evvel 1337 (1921), s.4

Muhit, Resimli İstanbul" gibi mecmuaların, *"toplum hissiyatının tercümesi eser-i teceddüd ve bir edebiyat-ı cedide oluşturamadığını"* ifade eder.[883]

Türk romancılarını ve Türk romanlarını da değerlendiren Erbil; *"Suut Kemal, Halit Ziya, Halide Edip, Abdülhak Şinasi, Nurullah Ataç, Yaşar Nabi, Reşat Nuri, Sabri Esat"*ın, roman konusundaki düşüncelerini verirken, yazarların tek noktada birleşemediklerine dikkati çeker. Dünya romancıları "*psikoloji, iç ve dış dünyayı dengeli yansıtma*" konularında birleşirken, Türk romancılarının farklı yaklaşımlarını, "*esthetique ve psikolojik*" ilimlerin yayılmamasına bağlar.[884]

3.5. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN EKONOMİK MESELELERE BAKIŞI

Cumhuriyet Türkiyesinin "*ekonomik*" meselelerini ilmî bakışla değerlendiren Haşim Nahit; Sorbon'daki tahsilinin de etkisiyle, sıkıntıların hem kaynağını hem de çözümünü aynı ölçüte bağlar: İktisadî İçtimaiyat (İktisat Sosyolojisi)! Bu ilmin doğrultusunda Dünyadaki ve Türkiye'deki iktisadî gelişmeleri tahlil eden Erbil; yazılarında, bütün içtimaî müesseselerin iyileştirilmesini iktisadın ilerlemesine bağlar çünkü ona göre, her şey iktisadîdir.

3.5.1. İKTİSAT SOSYOLOJİSİ VE DÜNYA İKTİSADİYATI

Eşyanın nasıl görülüp anlaşıldığını tecrübî psikoloji ile izah eden Nahit Erbil; insanın eşya ile olan alâkasını da iktisadî içtimaiyatla açıklar. Toplumsal bünye ve müesseselerle iktisadî hayatın etkileri üzerinde R.Menier, lisan hakkında M.Müller, iktisatla ilgili A.Smith, topluma dair J.J.Roesseau, din-mitoloji, örf ve âdet hususlarında G.Frazer, estetik sanat yönüyle Grosse, hukuk ve ahlâk konusunda Menier ve Goguet gibi

---

883 Haşim Nahit, Tevfik Fikret, ***Servet-i Fünun***, S: 1390, 2 Ağustos 1332 (1916), s. 183-184; Ahmet İhsan, ***Servet-i Fünun***, S: 1249, 30 Nisan 1331 (1915), s. 6-7; Tenkit-i Edebi: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete***, N:578, 8 Nisan 1326 (1910), s. 3

884 Haşim Nahit, Dil-Edebiyat Roman, Masal Demek mi? ***Millet***, S. 20,1 Aralık 1943, s. 237-240

düşünürlerin fikirleriyle[885] konuyu ele alan yazar; iktisat hadiselerini isabetle yorumlayacak bilimin "*iktisadî sosyoloji*" olduğunu iddia eder.[886] Zira iktisadî sosyolojinin, "*dil, hukuk, ahlâk*"[887] gibi tüm içtimaî unsurları kontrol edecek güçte bir bilim olduğuna inanmaktadır.

*"Vakit, İktisadî Yürüyüş, Yeni Sabah"*taki yazılarında ve *"İktisadî sosyolojiye göre"* başlığı altında, ekonomik meseleleri yeniden tahlil eden Erbil; pozitif bir hayat felsefesi olan İktisadî sosyolojinin, "*dil, din, hukuk, güzel sanatlar ve sosyal alanlar*"a dair her şeyi kapsamak suretiyle, hayale ve metafiziğe dayalı eski ve yeni tüm felsefe görüşlerini yıktığını belirtir.[888]

Bu bağlamda Dünya iktisadiyatı hakkında da değerlendirmeler yapan Erbil; İngiliz ve Fransız iktisadının sömürgeciliğe dayandığını belirttikten sonra, 1939 buhranıyla A.Smith'in "*Serbest Müdahale Sistemi*"nin fiilen yok olduğuna ve F.List'in "*Millî İktisat Sistemi*"nin hâkimiyetine dikkati çeker. Hatta düşünceleri taban tabana zıt olan "*Komünist Ruslarla*" "*Nasyonalist Almanlar*"ın dahi mübadele ve üretim serbestliğini kaldırma konusunda ortak hareket ettiğini ifade eder.[889]

---

885 Haşim Nahit, İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, T.evvel (Ekim)1942, s.81-83; iktisadî Sosyoloji, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 92, 16 Ekim 1943, s. 6 / 22; Klasik İktisat ve Sosyoloji, ***İktisadî Uyanış***, S. 37, 1 Şubat 1952, s. 8/16

886 *"İktisadî içtimaiyat ilmi, hemen hemen bütün içtimaî müesseseler üzerinde yeni fikirler, yeni görüşler ortaya koyarak bir taraftan iktisat ilminin körü körüne ortaya koyduğu iktisadî hadiseleri aydınlatmakta, diğer taraftan da Durkheim sosyolojisinin ne kadar hayalî ve çocukça olduğunu göstermektedir. İktisadî içtimaiyat ilmi, aynı zamanda tarihî maddecilerin ortaya atmış oldukları bazı prensiplerin hiçbir tetkike müstenit olmadıklarını, bunların sınırlı bir sahada sınaî hayat tezahürlerinin yanlış tefsir ve tamiminden çıktığını ispat eder."* Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 198-214

887 Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 95, 1 Aralık 1943, s.5 / 22; İktisadî Sosyolojiye Göre: İktisat Lisanı, ***İktisadî Yürüyüş***, S: 99, c: 5, 1 Şubat 1944, s. 8 / 20; İktisadî Sosyoloji İlminin Görüşleri: Hukukun Menşei İktisattır, ***İktisadî Yürüyüş***, c:5 S: 108, 16 Haziran 1944, s. 6 / 16 / 19; İktisadın Ahlâka Tesiri, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 113, 1 Eylül 1944, 4/18; İktisadın Ahlâka Tesiri-2, ***İktisadî Yürüyüş***, yıl: 5 S: 116, 16 Ekim 1944, s. 8 / 16; Ankara Cinayetinin Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 9986, 8 Kasım 1945, s. 2/4; Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2

888 Haşim Nahit, En büyük Eksiğimiz Düşünmesini Bilmemek, ***Yeni Adam***, S: 274, 21 Mart 1940, s.8; Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-1, ***Yeni Adam***, N: 329, 17 Nisan 1941, s.4; Düşünüş Tarzı, ***Yeni Adam***, N: 290, 18 Temmuz 1940, s.6 / 9; Tarihî Maddiyetçiliğin Yanlışlıkları?-5 Kıymet Nazariyesi ve İş Bölümü, ***Millet***, S. 22, 1 Şubat 1944, s. 306-308; Bazı İktisatçıların Yanlış Görüşleri, ***Yeni Sabah***, N: 2995, 1 Ocak 1947, s. 4./ 6

889*Konuyla ilgili değerlendirmelerini* ***Hâkimiyet-i Milliye'deki*** *"Millî İktisat Tetebbuları" başlığı altında ele alan yazar; ayrıca,* ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri, Komünizmle Mücadele Rehberi, Üç Muamma"*** *gibi eserlerde de geniş tahlillere yer verir. Söz konusu çalışmaların künyesi, "Kaynakça" bölümünde mevcuttur.*

3.5.2. TÜRK İKTİSADİYATININ DURUMU

Daha II. Meşrutiyet devrinde, Osmanlıların iktisat açısından Avrupa'nın gerisinde bulunduğunu belirten Haşim Nahit; Türkiye'deki mahallî ve dâhilî sanatların da, Avrupa mallarına özenti sonucu yok olduğunu söyler. Böylece ecnebî nüfus, Osmanlıdaki yüksek kârlı ticareti eline geçirir.[890]

Cumhuriyetin kuruluşu sürecinde Türkiye'deki ekonomik sıkıntılara dikkati çeken Erbil; Türkiye'ye en uygun yapının, F.List'in "*millî iktisat sistemi*" olduğuna inanır. Bu amaçla F.List'in "*Millî İktisat Sistemi*"[891] adlı eserini Ticaret Vekâleti adına Türkçeye çeviren yazar; Ziya Gökalp'ın *"Türk milletini terakki ettirmek için Türk lisan, edebiyat, güzel sanatlar, hukuk ve ahlak müesseselerinin terakki etmesi gereklidir."* düşüncesinin aksine, *"iktisadî müesseselerin tekâmül etmesi sayesinde bütün harsî müesseselerin gelişeceği"*ni söyler.[892] Zira lisan ve edebiyatın iktisadî refahı değil, refah ve servetin edebiyatı meydana getirdiği" düşüncesindedir.

Cumhuriyetin ilanından 27 sene sonra bile köylünün halinde çok fazla düzelme olmadığını ifade eden Nahit Erbil; "*komünist yuvası*" haline gelen köy enstitülerinin durumunda iyileştirme yapılması ve köyün imkânlarının artırılması adına tekliflerde bulunur.[893] Ona göre Türk köylüsünün zenginlik

---

890 Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** s.136-203

891 Haşim Nahit, ***Millî İktisadîyat Sistemi, Yazan: Frederik List, (çeviri),*** Vilayet Matbaası, 1927, İstanbul, (32 sayfa). *Konuyla ilgili görüşlerini yansıttığı yazılarından bazılarının künyesi şöyledir:* Haşim Nahit, Türkiye'nin İtilâsı İçin: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3; Millî İktisat Nedir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1531, 20 Eylül 1341 (1925), s.2; Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1532, 22 Eylül 1341 (1925), s. 2; İktisadiyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1341 (1925), s. 2; Millî İktisadın Tekâmül Şartları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1766, 6 Haziran 1342 (1926), s. 3

892 Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** s. 20

893 *"**1**-Seyyar enstitüler kurularak, modern tarzda bir tarım yapısının kurulması sağlanmalıdır. **2**-İnşaat şubesiyle, ülkenin bölgesel özelliklerine göre depreme dayanıklı evler yapılmalıdır. Bunun için demir ve çimento fabrikaları çoğaltılmalıdır. **3**-Makine, teknik âletler şube tamirhanesiyle teknik işler, köylünün ayağına götürülmelidir. Büyük şehirlerde ise, otomobil imalinin serbestliğine son verilerek sokaklarda rahatlama sağlanırken, buradan elde edilecek şoförleri Ziraat Vekâletinin uhdesinde olmak üzere, köylülere traktör, harman makinesi işletilmesi öğretilmelidir. **4**-Bağ, bahçe ve orman şubesiyle Ziraat Vekâletinin numune çiftliklerinden sağlanacak fidanlarla bölgelerin iklimine göre yetişen ağaçların dikilmesi sağlanmalı ve ameli olarak bu iş köylülere öğretilmelidir. Özellikle orman köyleriyle ilgili problemler çözülerek, ormanların korunması ve kullanılması belirli esaslara bağlanmalıdır. **5**-Marangozluk şubesiyle, Türk mimarisi kullanılarak düzgün evler yapılmalıdır. Belediyeler ise ızgaralı su kanalları yaparak evlerin su baskınlarına uğramalarını önlemelidirler. **6**-Hasta bakıcılık şubesiyle, seyyar enstitü bünyesinde bulunan 5-10 doktor, dişçi, eczacı sıra ile bütün*

ölçüsü, CHP'nin el altından dağıttığı paralara değil, üretim gücünün modern teknikle artırılmasına bağlıdır ki bu da, köylünün yaşayış tarzının değişmesini sağlayacaktır.[894]

Türkiye nüfusunun %90'ının köylü olduğunu belirten yazar; Türk köylüsünün eğitim ve sağlık sıkıntıları yanında, "*Türk milletinin istihsal kudretini arttıracak içtimaî adaletinin güzel örneği*" olan Toprak Kanunu Tasarısı"ndan da bahseder. Zira saltanat zamanında geniş topraklara el koymuş bir avuç insanın, toprak üzerinde elde ettiği diğer insanları köle gibi kullandığını belirtir ve Cumhuriyet hükümetinin içtimaî adalet üzerine kurulmuş bir yönetim biçimi olarak bu toprakları halka dağıttığı için, Türkiye nüfusunun %83'ünün toprak sahibi olduğunu ifade eder.[895]

1926 itibarıyla Türk milletinin medenî milletlere göre geri kalmasının sebebini, onların "*sınaatçilik*" devresine rağmen, hâlâ iptidaî "*ziraatçılık*" devresinde olunmasına bağlayan Erbil; modern bir teknik meydana getirmek suretiyle, millî kalkınmanın yolunun açılacağına inanır. Bu amaçla, "*diğer bütün harp vasıtalarını geride bırakacak tahrip âleti tayyare*" imalatına önem veren yazar; "*kabotaj*" hakkının da alınmasıyla, diğer vasıtalardan üstün gördüğü araçlarının imali için halkın yardımının gerekliliğini ifade eder.[896]

Memleketin iktisadî hayatını modernize etme çarelerini aradığı fakat memuriyetine son verilmesi dolayısıyla, sıkıntılı yıllarının başlangıcı olan

---

köylüleri muayeneden geçirmeli, köyde tedavisi mümkün olmayanları şehre göndermelidir. Köylerde nüfusa göre köy kadın ve kızları arasından, 10-20-50 arası hastabakıcı yetiştirilmedir. En az 50 ailenin bulunduğu köyde, diğer birkaç köye de bakmak üzere köy hastaneleri kurulmalıdır. Sağlıklı bir ziraî üretim için, sağlıklı köylünün yetişmesi sağlanmalıdır." Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 146-160

894 Haşim Nahit, Çiftçilerimizin Zenginleşmesi Neye Bağlıdır, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 79, 1 Nisan 1943, s. 6 / 18; Yeni bir dünya görüşü karşısında: Ziraat mı Sınaat mi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 74, 16 Ocak 1943, s. 6 / 17 / 22

895 Haşim Nahit, İktisadî Sosyolojiye Göre: Toprak Kanunu Tasarısı, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9738, 3 Mart 1945, s. 2; İktisadî Kalkınmamız: Toprak Mahsulü, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9779, 14 Nisan 1945, s.2/5

896 Haşim Nahit, Tayyare Kuvvetinin İktisadî Neticesi, ***Türk Hava Mecmuası***, S: I, I Haziran 1342 (1926), s. 1-2; Türk Tayyareciliği ve Türkiye'de imal ve sınaat, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 2, 15 Haziran 1342 (1926), s.2-3; Tayyare Kongreleri, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 3, 1 Temmuz 1342 (1926), s.2-3; Tayyare ve nakliye vasıtaları, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 4, 15 Temmuz 1342 (1926), s.1; Tayyare Cemiyeti ve Türkiye'nin İktisadiyatı, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 5, 1 Ağustos 1342 (1926), s. 1-2; Türk Tayyareciliği, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 6, 15 Ağustos 1342 (1926), s. 1-3; Cumhuriyet Rejiminin iktisadî bir zaferi (Kabotaj), ***Türk Hava Mecmuası***, S: 7, 1 Eylül 1342 (1926), s. 1-2; Havai Kabotaj, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 9, 1 Ekim 1342 (1926), s.1-2; Kayseri Tayyare Fabrikası, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 12, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1342 (1926), s.2-3;

Fransızca eserinde, "*makinenin düşünme mekanizmasına tesirini*" "*Maşinizm*" başlığıyla ele alan Haşim Nahit; makinenin iktisadî hayata katkısına rağmen, güzel sanatlarla dinî duyguları kıymetten düşürdüğüne dikkati çeker.[897]

İsmet İnönü'nün, memleket için zararlı olacak iktisadî ve malî ortamlardan uzak durduğunu belirten Erbil; onun çizdiği planın gerçekleşebilmesi için yapılması gerekenleri bir yazı dizisi halinde kaleme almış ve Türkiye'nin kendi sanayisi ve iktisadî kuvvetiyle tankları, tayyaresi ve kamyonlarıyla ayakta durması gerektiğini vurgulamıştır.[898]

3.5.3. HAYAT PAHALILIĞINA DAİR

Vurguncu ve hırsızlardan başka kimsenin pahallıktan memnun olmadığını söyleyen Nahit Erbil; Türkiye'de kıtlık olduğundan değil, planlı kalkınma sistematiği yokluğundan hayat pahalılığının oluştuğuna dikkati çeker. *"Pahalılık, ucuzluk meselesi; iktisat ilminin otoritesi sahasında iken bu işin mütehassısı olmayanlar, pahalılığı yanlış tefsir ve hatta pahalılığı inkâr ediyorlar."* diyen yazara göre, öncelikle meselenin ilmî bir bakışla ortaya konması gerekmektedir.[899]

"Hayat pahalılığı bizde, İkinci Dünya Muharebesinin uyandırdığı endişe ve heyecanla meydana gelmişti." ifadesiyle, İngiltere ve Fransa'daki ekonomik

---

897"*İnsan, tecrübî aklının bütün mahsullerini kendi hayatına sokmuştur. Bunun neticesi olarak machinisme; manevî ve ahlâkî tesiriyle maddîlik hududunu geçip insanın ruhuna ve zekâsına nüfuz etti. Makine; muhtelif müesseselerini kıymet hükümlerini alçaltmaya başladı. Makine; elindeki okla insanların kalbini merhametsizce delen o acayip meleğin de kanatlarını kırdı: Aşk, artık ölmüştür. Bu günün şiirinde, resminde, heykeltıraşlığında, güzellik aşkının ilâhî heyecanları, büsbütün yok olmuştur: Bütün güzel sanatlar ölmüşlerdir."* Hachim Nahit, ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede,*** s.72

898 Haşim Nahit, İktisadî Kalkınmamızın Planı-Başlangıç-, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9757, 22 Mart 1945, s. 2./5; Plan Meselesi-2, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9759, 24 Mart 1945, s. 2./5; Zirai İstihsal-3, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9767, 1 Nisan 1945, s. 2/5; Tek Yol, Sanayileşmektir-4, ***Vakit***, yıl: 88 S: 9777, 12 Nisan 1945, s. 2; Toprak Mahsulü-5, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9779, 14 Nisan 1945, s.2/5; Hayvan Mahsulünün Önemi-6, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9789, 24 Nisan 1945, s. 2/5; Balıkçılık-7, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9792, 27 Nisan 1945, s. 2/5; Sulama, Elektrik, Kömür İşleri-8, ***Vakit***, 2 Mayıs 1945, yıl: 28, S: 9797. s. 2

899 Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 146-160; Hayat Pahalılığına Sebep, Klâsik İktisattır, ***İktisadî Yürüyüş***, c. 8 S. 183, 8 Ağustos 1947, s. 4 / 24; Hayat Pahalılığını Hükümetin Kendisi Nasıl İcat Etti-1, ***Yeni Sabah***, N: 3363, 15 Haziran 1948, s.4/6; Pahalılık canavarı, ***Her Gün***, N:2027, 22 Haziran 1953, s.2/4

buhran gibi, Türk iktisadî yapısının da bu sıkıntılı süreçten etkilendiğini[900] belirten Erbil; bunun temelinde ise, *"klasik iktisat anlayışı, Kontrolsüz fiyat artışları, kabzımalların durumu ve paranın değer kaybı"*[901] gibi sebeplerin yattığına dikkati çeker.

"Ticaret serbestliği, şekavet serbestliği halini aldı." sözüyle, bazı iktisatçıların hâlâ savunduğu "*serbest mübadele*" sistemine atıfta bulunan Haşim Nahit; A.Smith'in "*ekonomide hürriyet*"[902] maskesine bürünmüş bu klasik iktisat sisteminin, aslında, Türkiye gibi ekonomisi zayıf ülkeler için bir "*tuzak*" olduğuna işaret eder. Fransa ve İngiltere'nin, sömürgelerine rahatça mal satma adına dışarıda bu anlayışı savunurken, kendi içinde çok katı bir "*millî iktisat*" programı takip ettiğini belirten yazar; Türkiye'nin yeni bir iktisat ilmine[903] acilen ihtiyacı olduğunu vurgular. Bütçeden önce böyle bir kalkınma programı yapılmak suretiyle de; hem ilgili bakanlıklar arasındaki koordinasyonun[904] hem de hükümetin zenginleşmesinin sağlanacağını[905] belirtir.

Ticaret serbestliği bahanesiyle, çoğu satıcı ve kabzımalların *"fiyatı arttırmak, eksik tartmak ve yanlış para hesabı yapmak"* şeklinde üç türlü

---

900 Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** s. 18-19

901 Haşim Nahit, Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-1, ***Her Gün***, N: 1700, 25 Temmuz 1952, s. 2; Pahalılığı Azaltma Çareleri-2, ***Her Gün***, N:1707, 1 Ağustos 1952, s. 2-3; Pahalılığı Azaltma Çareleri-3, ***Her Gün***, N: 1711, 5 Ağustos 1952, s. 2-3; Pahalılığı Azaltma Çareleri-4, ***Her Gün***, N: 1715, 9 Ağustos 1952, s. 2; Pahalılığı Azaltma Çareleri Nedir, ***Her Gün***, N: 1737, 3 Eylül 1952, s. 2-3 Hayat Pahalılığı Kısa Müddet İçinde Azaltılabilir-2, ***Yeni Sabah***, N: 3366, 2 Temmuz 1948, s.4/6

902 Haşim Nahit, Ekonomi İşlerinde Hürriyet, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 8 S: 178, 18 Mayıs 1947, s. 14 / 20;

903 Haşim Nahit, İktisadî Kalkınmamızı Sağlayacak Bir İlim Var, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9727, 20 Şubat 1945, s. 2; Yeni Bir İktisat Sistemine İhtiyaç Var, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9744, 9 Mart 1945, s. 2; Yeni İktisat İlmine İhtiyacımız Var, ***Yeni Sabah***, N: 2949, 16 Kasım 1946, s. 2; Bazı İktisatçıların Yanlış Görüşleri, ***Yeni Sabah***, N: 2995, 1 Ocak 1947, s. 4./ 6;

904 *"**1**-Her bakanlığın işlerini koordine etmek, **2-**Bakanlıklar arasında bir koordinasyon meydana getirmek. Dünya, iktisadî vakaların mihveri etrafında dönüyor. İktisadî kalkınmamız için bütün bakanlıkların yardımı ile 5-10 senelik bir çalışma plan ve programı yapılmasını Çalışma bakanlığından bekliyoruz."* Haşim Nahit, Bütçeden Önce İktisadî Kalkınma Planı Yapılmalı, ***Yeni Sabah***, N: 3159, 8 Aralık 1947, s. 4-5; Çalışma Bakanlığından Neler İstiyoruz? ***Vakit***, S: 9840, 14 Haziran 1945, s. 2

905 *"Dünyanın yeni hayat şartlarına göre memleketimizin servet kaynaklarını işletmek için ilk yapılacak işler şunlardır:**1**-Endüstri şubelerini hep birden ilerletmek için beş on senelik bir program yapmak. **2**-Devlet ve endüstri işlerinin başına, her işin mütehassısını getirip ihtisasa eskisinden çok daha fazla kıymet vermek. **3**-Balıkçılık, kimyacılık, makinecilik gibi teknik işlere acımadan para sarf etmek."* Haşim Nahit, Hükümetimizin Zenginleşmesi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 86, 16 Temmuz 1943, s. 9 / 24; Hükümetimizin Zenginleşmesi-2, ***İktisadî Yürüyüş***, S: 87,1 Ağustos 1943, s. 4; Hükümetimizin Zenginleşmesi, ***İktisadî Uyanış***, S. 38, 1 Mart 1952, s.6; Modern Türkiye-Modern Ekonomi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 109, 3 Temmuz 1944, s. 9 / 21

soygunculuk yaptığını belirten Nahit Erbil; belediyelerle hükümet birimleri arasındaki irtibatsızlık nedeniyle, II. Dünya Savaşına girmeyen Türkiye'nin bu savaşta yerle bir olmuş Almanya'dan bile daha kötü bir tabloyla karşılaştığına dikkati çeker. Yazara göre, CHP döneminde başlayan ve DP döneminde de kontrol edilemeyen serbest piyasa fiyatları, bazı kişilerin cebini şişirirken, ülke genelindeki yoksulluğu artırmıştır. Öyle ki İstanbul gibi büyük bir şehirde bile, bazı tedbirler alınmazsa,[906] hayat pahalılığından ölümlerin başlayabileceği uyarısını yapmaktadır.

Klâsik iktisat ilkelerine bağlı iktisatçıların, değer kaybını önlemek için *"devaluation=paranın resmî kıymetinin yüzde yüz indirilmesi", "inflation=tedavüldeki para miktarını haddinden fazla çoğaltmak"* ve *"deflation=tedavüldeki para miktarını azaltmak"* gibi unsurlara başvurmasını, "Türk parasının aleyhinde gayretler" olarak gören Erbil; paranın kıymet artışının, ülkenin iktisadî yapısı ile üretim gücüne bağlı olduğuna dikkati çeker.[907] Bu yüzden de; ithalât ve ihracatın teşviki için çıkarılan 7 Eylül kararlarıyla, *"Türk lirası değerinin, sterlin ve dolarınkine nispetle üçte bir indirilmesi*"nin ithalat ve ihracatı artırmaktan ziyade, sterlinle iş yapan vurgunculara yaradığını ve Türk parasının değer kayıplarının çok büyük olduğunu belirtir.[908]

---

[906] *"**1**-Ticaret serbestliği ilga ve fiyatlar % 20 tenzil edilip şiddetli bir kontrol sistemi tatbik edilsin. **2**-Fiyat tenzili, inhisar maddelerinden rakı ve şarap gibi şeylerden maada hükümetin el koymuş olduğu bütün ihtiyaç maddelerine de teşmil edilmelidir. **3**-Maaş ve ücretlerden de % 20 tenzil edilmeli ve hususî müesseseler de bu usule tâbi tutulmalıdır. **4**-7 Eylül kararı ilga edilerek Türk lirası yeniden ayarlanmalıdır. **5**-Süs eşyasının ithali yasak edilmeli, yalnız istihsali arttıracak ithalâta müsaade edilmelidir, **6**-Tenzil edilmiş fiyatların artmaması şartıyla ihracata müsaade edilmelidir, **7**-Vazifesini suiistimal eden memurların on sene ağır eczaya mahkûm edilmesine dair bir kanun ısdar edilmelidir."* Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 3-7; İstanbul'un Kalkınması İçin Neler Yapılmalıdır, ***Her Gün***, N: 1523, 28 Ocak 1952, s. 2-3

[907] Haşim Nahit, Türk Parasının Değeri, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9702, 26 Ocak 1945, s. 2; Bazı İktisatçılarımızın İktisat Bilgisi ve Türk Parası, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9714, 7 Şubat 1945, s. 2; Para Ayarlaması Nasıl Olmalıdır, ***Yeni Sabah***, N: 2953, 20 Kasım 1946, s. 4; Paranın Ayar Tarzı İlmî Kaidelere Uymuyor, ***Yeni Sabah***, N: 2960, 27 Kasım 1946, s. 3; Ucuzluğun ve Paramızı Kıymetlendirmenin Tek Usulü Vardır, ***Yeni Sabah***, N: 2967, 4 Aralık 1946, s. 3; Ucuzluğun Yolu, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 8 S: 172, 18 Şubat 1947, s. 14 / 18; Türkiye'de Hayat Ucuzlatılabilir, ***Her Gün***, N: 1481, 17 Aralık 1951, s. 2-3; Ucuzluk nasıl temin edilir, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 7 S: 165, 4 Kasım 1946, s. 9 / 22

[908] Haşim Nahit, -İhracatın Artması Pahalılığı Nasıl Artırdı, ***İktisadî Yürüyüş***, c. 8 S. 184, 30 Ağustos 1947, s. 4 / 24; 7 Eylül Kararları Lağvedilebilir mi? ***Yeni Sabah***, N: 3166, 14 Aralık 1947, s. 4./ 6; Sterlin ile İhracat Yapılmaz, ***Yeni Sabah***, N: 3204, 22 Ocak 1948, s. 4-5

Hayat pahalılığını arttıran manevî sebepler üzerinde de duran yazar; *"tefekkür buhranı, tefekkür buhranında dilin rolü, akıl kıtlığı, akıl ve itikat zaafının ahlâk üzerine tesiri, vergi kaçakçılığı, emlâk kaçakçılığı, kumar"* gibi olumsuzluklara bulaşan kimsenin, kıskandığı insanları aşağılaştırmak ve lekelemekten ruhî bir zevk duyar hale geldiğini üzülerek belirtir.[909]

CHP'nin yanlış ekonomi politikalarının *"dinî ve millî duyguları yok eden komünizme"* yaradığını belirten Haşim Nahit; cehaletten istifade eden *"Kızıl tehlike"*nin yayılmasına imkân tanıyan yoksulluğu ortadan kaldırmak için, hayat pahalılığının önlenmesi adına tekliflerini sıralar:

*"**1**-Hükümet memleket dâhilinde serbest ticareti ortadan kaldırmalıdır. Zira hükümetin çeşitli müdahaleleri varken, serbestlik var demek de zordur.*

***2**-Ekmek fiyatı 15 kuruşa indirilmeli, buğday, arpa vs fiyatları buna göre tayin etmelidir.*

***3**-Ekmek fiyatına göre, sebzeye ve süt ürünlerine narh konulmalıdır.*

4-Bütün inhisar maddelerinin fiyatları Atatürk dönemindeki nispetlere düşürülmedir.

***5**-Köylülerin üretimine önem verilerek dışarıdan alınan (şeker, Amerikan bezi gibi) ürünlerin fiyatları düşürülmelidir. **6**-Sümerbank gibi fabrikalar mamul fiyatlarını yarı yarıya düşürmelidir.*

***7**-Ecnebi mamulleri olan gümrük eşyasının fiyatları yarı yarıya düşürülmelidir.*

***8**-Eşya fiyatlarının yarı yarıya düşmesi nedeniyle, Türk Lirasının kıymeti % 50 oranında yükseleceğinden, dolar ve sterlin fiyatları da Türk parasına oranla % 50 tenzil edilmelidir.*

***9**-Döviz sarraflığı, münhasıran Merkez Bankası vasıtasıyla yapılmalı, borsada döviz ve altın alış verişi yasak edilmelidir.*

***10**-Gıda ve ihtiyaç maddeleriyle döviz, altın kaçakçılığı yapardan kontrol ve teftiş eden memurlar görevlerini ihmal (rüşvet) ederlerse, 15 sene hapisle birlikte devlet memurluğundan atılmalıdırlar.*

---

[909] Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 51-85; Allah ve Şeytan Mücadelesi, ***Yeni Sabah***, N: 3190, 8 Ocak 1948, s. 4-5; Aşağılık Duygusunun Sosyal Hayatımızdaki Fenalığı, ***Yeni Sabah***, N:3337, 9 Temmuz 1948, s. 4-5;

__11__-Kiralara zam yapılmamalıdır.

__12__-Devletin masraf bütçesi yani maaş ve ücretleri yarı yarıya tenzil edilmelidir.

__13__-Her nevi vergiler yarı yarıya düşürülmelidir.

__14__-Kabzımallık celepçilik, sarraflık usulleri kaldırılmalıdır.

__15__-Hükümet ihracat ve ithalat açığını kapatmakla beraber ziraî ve sınaî üretimi arttıracak malzemeyi satın almak, madenleri işletmek için Amerika'dan uzun vadeli düşük faizli bir istikraz akdetmelidir."[910]

---

[910] Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** s. 51-85 *Konuyla ilgili tekliflerini, başka bir yazısında da şöyle özetler: "__1__-Toprak mahsulünün fiyatını zaten hükümet tayin etmiştir. Buğday fiyatını "etalon d'or=altın mikyas"ı" gibi kullanmalıdır. Hububat, sebze, taze ve kuru yemişlerin fiyatları bu esasa göre tayin edilmelidir. Şeker fiyatının hükümet tarafından yükseltilmesi tedbirini kabul edelim; 'lâkin bal, pekmez, üzüm, incir ve hatta leblebi gibi gıda maddelerinin fiyatlarını yükseltilmekten ne hükümet ve ne de müstahsil değil, vurguncular istifade ediyorlar. Zeytin ve peynir de dâhil olmak üzere bütün toprak ve hayvan mahsulüne, buğday mikyasına göre fiyat konmalıdır; yiyecekler hep bu kadroya girerler. __2__-Yakacak maddelerinin en önemlisi olan taşkömürü, hükümetin elindedir. Hükümetin ormanları da var. Mangal kömürü ile odun fiyatlarının artması da çoklukla satıcıların faydasına oluyor, hükümetin faydasına değil. Hükümet, taşkömürünün fiyatını esas tutup mangal kömürü ile odunun istihsal masrafını hesap ederekten fiyatlarını tayin edebilir. Gaz ve elektrik de bu araya girer. __3__-Giyim, kuşanma ve fabrika mamulâtı olan eşyaya gelince, bunların fiyatını tayin etmek daha kolaydır. Yerli mallar için, yerli fabrikaların kayıtları yabancı memleketlerden gelen her nevi eşya için de gümrük kayıtları esas tutulmalı ve bunlara göre fiyatlar tespit edilmelidir.__4__-Vurguncular, fazla kazançlarını emlâk ve araziye yatırabilirler. Günün birinde birçok Türk emlâkinin Türk olmayan bezirgânların eline geçtiğini ve Türk iktisadî bünyesinin temelinden sarsıldığını göreceğiz. 50 bin liralık emlâki 5 liraya göstermek suretiyle ferağı intikal harcını çalmak tehlikesi de var. Bunun için muharebelerin sonuna kadar emlâk, arazi alım satımı yasak edilmeli veyahut satılacak yerleri Ziraat Bankası, Emlâk Bankası, Emniyet Sandığı satın almalıdır."* Haşim Nahit, Günün Önemli Meselelerinden Türk Parası, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 8 15 Kanun-ı evvel (Aralık)1942, s.237-241,

SONUÇ

Bir devrin edebiyat tarihi; o dönemde cereyan eden sosyal ve kültürel olaylarla, yine bu süreci yaşayan ya da ileriki yıllarda bunların üzerine yoğunlaşan fikir ve sanat adamlarının kalem tecrübelerinden oluşur. Dolayısıyla bu sürece konu olan da süreci konu edinen de hep "*insan*" unsuru olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Haşim Nahit Erbil'in hayatı, sanatı ve fikirleri; devrin edebiyat tarihinin hem oluşumuna hem de anlaşılmasına kaynaklık eder.

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecinde yaşamış olan Haşim Nahit Erbil (1880-1962); II. Meşrutiyet karmaşasının yaşandığı bir dönemde geldiği Türkiye'de, Türk yenileşme ve fikir tarihinin anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli çalışmalar yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine eli kalem tutan hemen herkesin girdiği matbuat hayatını, birçokları kısa bir müddet içinde terk etmesine rağmen, kendisi uzun süreli benimsemiş; tercüme eserleri dâhil, on üç kitap ve beş yüzden fazla muhtelif türde yazısıyla, Türk kültür tarihindeki bir boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Arşiv kaynaklarından tespit edebildiğimize göre, ilk yazısına 12 Ağustos 1324 (1908) tarihinde Yeni Gazete'de rastladığımız Haşim Nahit; asıl tecrübesini, Mehmet Rauf'un başyazarlığını üstlendiği ve Süleyman Nazif, Celal Sahir ve Fuat Köprülü gibi yazar ve şairlerin de eserlerinin yer aldığı Mehasin dergisinin Rûmî Temmuz 1325 tarihli yedinci sayısında "*El-Cezire Mektupları*" başlıklı yazısının neşredilmesiyle yaşar.

Haşim Nahit; ilmî ve edebî yaşamını, "*Kara Gün Yazıları*" kitabındaki "*Bu Yazıların Tarihî Felsefesi*" başlıklı çalışmasında, üç devreye ayırmaktadır: İlk gençlik çağında Divan Edebiyatı tarzıyla yerli halk türkülerinden etkilendiğini söyler. Bu dönemde ayrıca Farsça bazı şiir kitaplarını takip etmiş ve öte yandan Edebiyat-ı Cedide mahsulleriyle ilgilenerek, daha ziyade bu tarzdaki eserleri sevmiş ve bu anlayışa uygun şiirler yazmıştır. Bu arada, yazılarını neşrettiği Servet-i Fünun Dergisi vasıtasıyla, etrafında geniş bir sanatçı çevresi de oluşturmuştur.

Yaşamının ikinci devresinde eski Yunan, Lâtin ile yeni Avrupa'nın edebî ve ilmî ürünlerini inceleyerek yepyeni bir âleme açıldığını söyleyen Erbil; böylece

görmek, duymak ve düşünmek kabiliyetinin artık kendisinde tabii seyrini almış olduğunu belirtir. Bu çağın başlangıcında millî - insanî duygu ve heyecanlarını hece vezniyle tasvir etmeye çalıştığını ifade eden yazar; *"esaretten kurtulmak isteyen delirmiş bir insanın heyecan ve infiali"*ni yansıtan manzum piyesi "*Deliren Esir*"le, *"bütün Dünya Türklüğünün (Turan) ülküsü etrafında toplanması fikri"*nin heyecanlı taraftarı olduğunu açıkça göstermiştir.

Söz konusu bu iki devre; Erbil'in "*gençliğimde 'şiir', sonra 'düşünüşün, duyguyu tamamladığı nesirler' yazmışım*" dediği ve İstanbul'a ilk geldiği tarihten(1906) iktisadî içtimaiyat tahsili için Paris'e gidinceye(1922) kadar geçen süredeki yazılarını kapsar. Bu dönemde, "*fikir*"den ziyade "*hissiyat*"a dayalı bir söyleyişi tercih eden Nahit Erbil; yayımladığı on üç kitabından üçünü, otuz beş farklı yerde neşredilen beş yüzden fazla yazısından yüz on sekiz tanesini "*sanat ve edebiyat*"a yönelik içerikteki kalem tecrübelerinden oluşturmuştur. Arapça ve Farsçasının iyi düzeyde olmasının etkisiyle Fecr-i Ati zevkinin hâkim olduğu bir zeminde başlayan ve zaman içinde "*millî meselelere*" kayan bu çalışmalar; yazarın eserlerindeki edebî tür (şiir, hikâye, mensure, piyes, makale, fıkra, mektup, sohbet, gezi yazısı, mülakat…) zenginliğiyle biçim ve muhteva yönünden oldukça değişken çizgisini gözler önüne sermektedir.

Olgunluk çağı olarak tanımladığı üçüncü devrede ise Haşim Nahit; Hukuk Fakültesi yıllarında hocası Ahmet Şuayb'ın *"Üniversite insana ilim vermez, ancak bunun yolunu gösterir"* sözünün de tesiriyle; "*güzel*" diye yazıp yayımlanması için gizlice postaladığı şiirlerden, "*düşünme*" kabiliyetini geliştiren ve "*tefekkür*" âleminin kapılarını zorlayan yazılara doğru bir geçiş yapmaya başlar. Esasen sosyolog yaradılışlı olduğundan, içtimaiyat ilmine meyil verdiğini belirten yazar, daha önce yazdığı eserlerinde görülen şahsî ve fikrî kültürünün eksik yanlarını bu kez tamamlamış olduğunu söyler. Sorbon Üniversitesi'ndeki ilmî tetebbuları ve Avrupa'da uzun süren şahsî çalışmalarının kişiliğini değiştirdiğini ve 1925 yılında Avrupa'dan döndüğünde, eskisinden büsbütün farklı düşünen bir adam olduğunu ifade eder.

Haşim Nahit'in İstanbul'a geldiği ve Hukuk Fakültesi'nde öğrencilik yaptığı yıllar, Osmanlı'nın karışıklıklar içindeki son dönemleridir. Bu dönemde, İngilizlerin özellikle Musul üzerindeki *"kirli oyun"*ları, içinden çıkılamaz bir hale bürünmüştür. Teneffüs araları ya da öğrenci sohbetleri gibi bulduğu her fırsatta üniversitedeki arkadaşlarına, gazetelerdeki ilanlar vasıtasıyla da İstanbul halkına durumun vahametini anlatmak için çırpınan Erbil; *Yeni Gazete*'de, güya deniz taşımacılığı yapmayı amaçlayan ama asıl niyeti İngiliz misyonerliği olan Lynch şirketi aleyhinde bir kampanya başlatır. "*İkdam*, *Yenigün*, *Hâkimiyet-i Milliye"* gibi devrin önde gelen gazetelerinin sütunlarından milletvekillerine açık mektuplar göndererek, *"Irak satılamaz, Iraklılar esir olamaz!"* şeklinde âdeta feryat eder. Ne yazık ki Nahit Erbil'in *"Ey Irak halkı! Aranızdaki tefrika, akıbetinizi akîm (sonuçsuz) bırakacak!"* nidasına karışan çırpınışları; hem Lynch Şirketi meselesinde hem de "Kerkük katliamı, Cemiyet-i Akvam raporu" gibi İngiliz misyonerliğinin *"kirli tezgâh"*ları karşısında etkisiz kalır. Neticede, doğup büyüdüğü topraklara İngilizlerin attığı ayrılık tohumlarının yeşermesini engelleyemeyen Erbil; ana kucağı ve baba ocağı saydığı toprakların Türkiye dışında kalmasının acısını, tüm hayatı boyunca ve yazılarının arasında hep taze tutacaktır.

Haşim Nahit'in millî meselelerle ilgili hassasiyeti, sadece Irak Türkleri davasını değil, Türkiye'yi ve bütün Türklük dünyasını ilgilendiren her konuyu kapsamaktadır. *"Annem, şerefim, hayatım"* diye hitap ettiği ve kalbinde büyük aşk beslediği Osmanlı Saltanatının düştüğü hazin durumu önceden fark eden yazar; bundan sonraki gayesini, "*Irak'tan İstanbul'a geldiği Meşrutiyet yıllarının karmaşasındaki Türkiye'yi içine düştüğü zor durumdan kurtaracak çareleri aramak*" olarak ifade eder. Nahit Erbil; Saltanatın yaşadığı sıkıntılar ve bundan kurtuluş yollarını, birçok yazısında ele almakla birlikte, *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları* adlı kitabında, bütün yönleriyle ve sistemli bir şekilde ortaya koyar.

Erbil'in ifadesiyle, Kanuni dönemindeki kapitülasyonlarla ilk sızmaların görüldüğü ve Avrupa'ya benzeme şekilciliğinin bu sızıntıları büyük yarıklara dönüştürdüğü Osmanlı gemisi; Reşit ve Mithat paşaların baskısıyla hayata geçirilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'la tamamen karaya oturmuştu. Bu yüzden,

1914'te tüm Dünyayı saran büyük savaş yangını, çok geçmeden, son nefeslerini veren Osmanlı'nın yaralı ve takatsiz vücudunda da hissedilmeye başlanır.

Haşim Nahit; *"Şark ile Garb arasındaki Türkiye'nin durumunun ne olması gerektiği*" sorusuna cevap aradığı "*Üç Muamma"* adlı eserinde de, bir yandan Türkiye'nin Şark ile Garb arasındaki durumu netleştirmeye çalışırken, bir yandan da *"Bolşevizm-komünizm-emperyalizm"* arasında sıkıştırılan Türkiye'nin bu kıskaçtan çıkış yollarını gösterir.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kurtuluş Mücadelesini başından beri açıkça destekleyen yazar; Mütareke sırasında İstanbul'da toplanan *"Millî Kongre"*ye gerek fikirleri gerekse kalemiyle, elinden gelen tüm yardımı yapar. Hatta dönemindeki birçok milliyetperver aydın gibi, Osmanlı'nın kurtuluş ve terakkisinin ancak Türk milliyetçiliğiyle olabileceğini düşüncesindedir ve bu yüzden "hayatı boyunca Türkçü ve Ocakçı olma" kararı verir.

İnsanın şahsiyetinin üstüne "*çelikten kalın perde*" çeken eski *"okutma ve terbiye usulleri"*yle daha fazla bir şey yapılamayacağının farkında olan Erbil; kültürünü ilmî ve felsefî temellerle desteklemek gayesiyle, Fransa'ya gider. Sorbon Üniversitesine talebe olarak yazılınca; bir yandan *"iktisadî içtimaiyat"* derslerini takip eder, bir yandan da *İkdam*'a yazılar gönderir. Bu yabancı memlekette bir talebe iken yani hiç bir resmî salâhiyeti olmadığı halde, bazı Fransız gazetelerine -yabancı devletlerin istilâ etmiş oldukları Türk illeri hakkında- başmakaleler yazdırır ve broşürler dağıttırır.

Sorbon'daki ilmî araştırmalar ve Avrupa'da uzun süren şahsî tetkikler, yazara, herhangi bir hadiseyi *"olduğu gibi"* tetkik etmeyi yani *"düşünmeyi"* öğretmiştir. Memleketinin ancak iktisadî tekâmül yolu ile Avrupalı modern milletler seviyesine yükselebileceğine inanan Haşim Nahit; bir yandan bu alandaki eserlerden çeviriler yapar; bir yandan da *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi ile *Türk Hava Mecmuası*'nda yaptığı neşriyatla, bu fikirlerini yaymaya çalışır.

Türkiye'deki içtimaî buhranı, iktisadî sosyolojinin anlayışıyla tetkik etmeyi amaçlayan yazar; şahsına münhasır bir insan olarak ve tek kişilik bir kalem ordusu halinde, düşüncelerinin müdafaasını sonuna dek yapmıştır. Hayatının

kalan döneminde, sıkıntı çekme pahasına da olsa, bildiği ve inandığı doğruları söyleyip yazmaktan asla geri durmayan Haşim Nahit; hem Türkiye ve Irak Türkmenleriyle ilgili her konudaki fikirlerini hem de “ilim-sanat” adına aykırı sayılabilecek düşüncelerini cesurca ortaya koymuş, şahsiyetli bir kalemdir. Zira o; bütün hayatında ilme ve tefekküre talip olmuş, düşüncenin hür ve engin ufuklarında korkusuzca yürümüş bir Türk aydınıdır.

KAYNAKÇA

I. HAŞİM NAHİT ERBİL'İN ESERLERİ

A. KİTAPLARI:

1. Haşim Nahit, ***Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları,*** Şems Matbaası, İstanbul, 1331 (1915) (8+375 s.)

2. Haşim Nahit, ***Haile İçin Kahraman, Yazan: Ernest Laves, (çeviri),*** Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1332 (1916), (78+1 s.)

3. Haşim Nahit, ***Deliren Esir (Manzum piyes)***, İstanbul, 1336 (1920), (22 sayfa)

4. Haşim Nahit, ***Üç Muamma: Garp Meselesi-Şark Meselesi-Türk Meselesi,*** Kader Matbaası, İstanbul, 1337, (59+1 s.)

5. Haşim Nahit, ***Millî İktisadîyat Sistemi, Yazan: Frederik List, (çeviri),*** Vilayet Matbaası, 1927, İstanbul, (32 sayfa)

6. (Hachim Nahit), ***Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı"***, (Yayınevi Yok), 1931, Paris, (88 s.)

7. Haşim Nahit ER-BİL, ***Kara Gün Yazıları(derleme),*** Titaş B.evi, Ankara, 1940, (62 sayfa)

8. Haşim Nahit ER-BİL, ***Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri,*** Recep Ulusoğlu B.evi, Ankara, 1941, (335 s.)

9. Haşim Nahit ER-BİL, ***Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir,*** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (288 s.)

10. Haşim Nahit ER-BİL, ***Dil Tekniği -II'nci Kitap,*** Alâeddin Kıral B.evi, Ankara, 1942, (103 s.)

11. Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Komünizmle Mücadele Rehberi-Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi***, Sinan Matbaası, İstanbul, 1950, (312 s.)

12. Avukat Haşim Nahit ER-BİL, ***Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?*** Gün B.evi, İstanbul, 1953, (298 s.)

13. Haşim Nahit ER-BİL, ***7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs,*** M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1954, (54s.)

B. YAZILARI

1. Yeni Gazete idaresine -Dâhiliye Nazırı Vekili Hakkı Bey'e-, ***Yeni Gazete***, No. 6, 12 Ağustos 1324 (1908), s. 2

2. Bağdat'ta İlan-ı Hürriyet ve Askerlerin İttihadı, ***Yeni Gazete***, No. 9, 15 Ağustos 1324 (1908), s. 3

3. Hukuk Mektebi ve Terkîn-i Kayd -Maarif Nezaretinin Nazar-ı Dikkatine-, ***Yeni Gazete***, No. 14, 20 Ağustos 1324 (1908), s. 2

4. Hilal, ***Kardeş Sesi***, N:3, 3 Şubat 1325 (1909), s.19,

5. Elcezire Mektupları-1 Kadın Hayatı, ***Mehasin,*** N: 7, Mart 1325 (1909), s. 516-520,

6. Karanlıklarda, ***Servet-i Fünun***, N:930, 12 Mart 1325 (1909), s.318,

7. Buhran (Hikâye), ***Resimli Kitap,*** c.3 s.19, Mart 1325 (1909), s. 481-489,

8. Müdavele-i Zafer yahud Selahaddin ve İskender-1, ***Resimli İstanbul***, N:14, 5 Eylül 1325 (1909), s. 215-217,

9. Müdavele-i Zafer yahud Selahaddin ve İskender-2, ***Resimli İstanbul***, N:15, 14 Eylül 1325 (1909), s. 229-230,

10. Şehîk-i Garam (Riyâh-ı Leyâl Şairine), ***Servet-i Fünun***, S: 957, 24 Eylül 1325 (1909), s. 332,

11. Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Birinci Sahne: Akşam, ***Servet-i Fünun***, S: 963, 5 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 15-16,

12. Bahar İçinde Hayal-i Derbeder, ***Servet-i Fünun***, S: 962, 29 Teşrin-i evvel (Ekim)1325 (1909), s. 413,

13. Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-İkinci Sahne: Hulûl-ı Şeb ve Kamer, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 21,

14. Hasbihâl-i Edebî, ***Servet-i Fünun***, S: 964, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 22-23,

15. Dicle ve Fıratta Seyr-i Sefain, ***Yeni Gazete***, N: 439, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3-4,

16. Seyrisefain: Lynch Kumpanyasının Tâbi Olmak İstediği Şerâit-i İktisadîye Nafî mi Değil mi, ***Yeni Gazete***, N: 440, 16 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

17. Lynch Kumpanyasının Defteri-i Amalinden Bir Sahife, ***Yeni Gazete***, N: 441, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

18. Rüya, ***Yeni Gazete***, N:442, 18 Teşrin-i sani 1325 (1909), s. 3,

19. Dicle ve Fırat: Seyrisefain (Hatt-ı Irakiyenin İstikbâli -Irak Mebusân-ı Kirâma-), ***Yeni Gazete***, N: 442, 18 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

20. Temâsil-i Şüûn-Arzı Filistin'de-Üçüncü Sahne: Gece ile Ben, ***Servet-i Fünun***, S: 965, 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 37,

21. Dicle ve Fırat: Seyrisefain (Matbuât-ı Osmaniye'den Niyazım), ***Yeni Gazete***, N: 444, 20 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 1-2,

22. Irak'a Dair: Bağdat Vali ve Kumandanı Nâzım Paşa Hazretlerine, ***Yeni Gazete***, N: 446, 22 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 2,

23. Dicle ve Fırat Hakkında: İkdam Gazetesine, ***Yeni Gazete***, N:447, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s.4,

24. Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye'ye (İngiliz Lynch Kumpanyasına Verilen İmtiyaz Hakkındadır), ***Yeni Gazete***, N:449, 25 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 2,

25. Dicle'ye Dair: Hikâye-i Asâtir (Ahmet Haşim'e İthaf), ***Servet-i Fünun***, S: 966, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 55,

26. Müşafahât-ı Nücûm-Merih'ten Nahit'e, ***Servet-i Fünun***, S: 966, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 54,

27. Lynch Meselesi Tanin Muharriri Hüseyin Cahit Bey'e -Mebuslarımız da Okusun-, ***Yeni Gazete***, N:450, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

28. Bizde Şahsiyat, ***Yeni Gazete***, N: 451, 27 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

29. Tanin Ser Muharriri Cahit Bey'e -Mebuslarımız da Okusun- ***Yeni Gazete***, N: 452, 28 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 3,

30. Temâsil-i Şüûn-Dördüncü Sahne: Filistin Harabeleri'nde, ***Servet-i Fünun***, S: 968, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 86,

31. Temâsil-i Şüûn Beşinci Sahne: Şarkın Sönmüş Dehaları Karşısında, ***Servet-i Fünun***, S:968, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 86,

32. Şehîk-i Vâpesin, ***Servet-i Fünun***, S: 968, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1325 (1909), s. 87,

33. Lynch İşi, ***Yeni Gazete***, N: 456, 2 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 3,

34. Siverek Mebusu Nureddin Bey'e ***Yeni Gazete***, N: 460, 3 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 2,

35. Lynch Meselesi, ***Yeni Gazete***, N:465, 11 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s.1,

36. Donanmaya Dair: Osmanlı Zenginlerinde Hiss-i Namus, ***Yeni Gazete***, N:479, 27 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 1-2,

37. Donanmaya Dair: Açık Mektup-Muhterem Ayan ve Mebusan'a, ***Yeni Gazete***, N:481, 29 Kanun-ı evvel (Aralık)1325 (1909), s. 3,

38. Müşafahât-ı Nücûm-Merih'ten Nahit'e, ***Servet-i Fünun***, S: 971, 31 Kanun-i evvel 1325 (1909), s. 135,

39. İntikam, ***Servet-i Fünun***, S: 973, 14 Kanun-ı sani (Ocak)1325 (1909), s. 163,

40. Çırağan, ***Servet-i Fünun***, S: 974, 21 Kanun-ı sani (Ocak)1325 (1909), s. 183-184,

41. Müşafahât-ı Nücûm-Merih'ten Zühre'ye, ***Servet-i Fünun***, S: 978, 18 Şubat 1325 (1909), s. 247,

42. Asâtire Doğru-İspirtizm (Şebâb-ı Müteferrika), ***Yeni Gazete***, N:552, 10 Mart 1326 (1910), s. 3,

43. Kerkük Havalisi, ***Yeni Gazete***, N:556, 14 Mart 1326 (1910), s. 1,

44. Musahabe: Kardeş Sesi, ***Yeni Gazete***, N:558, 16 Mart 1326 (1910), s. 3,

45. Müşahedât: Asker Borusu, ***Yeni Gazete***, N:565, 23 Mart 1326 (1910), s. 3,

46. Şühedâ-yı Tahsil, ***Yeni Gazete***, N:567, 25 Mart 1326 (1910), s. 3,

47. Açık Mektup, ***Yeni Gazete***, N:575, 2 Nisan 1326 (1910), s. 3,

48. Tenkit-i Edebî: Fena Bir Fırsat, ***Yeni Gazete***, N:578, 8 Nisan 1326 (1910), s. 3,

49. Talebe Hayatı: Pansiyon, ***Yeni Gazete***, N:582, 12 Nisan 1326 (1910), s. 3,

50. Çöl Hatıraları: Çerkes Hatıraları Muharririne, ***Yeni Gazete***, N:587, 17 Nisan 1326 (1910), s. 3,

51. Hoca Hanımın Ninnisi, ***Donanma***, N: 104-54, 15 Mayıs 1326 (1910), s. 214-215,

52. On Beş Sene Sonra, ***Yeni Gazete***, N:704, 10 Ağustos 1326 (1910), s. 3,

53. Akşam, ***Tetebbu***, S: 1, 24 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 12,

54. Birleşelim, ***Tetebbu***, S: 1, 24 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 4-5,

55. Talebe Niçin-Nasıl Birleşecek-1, ***Tetebbu***, S: 2, 31 Kanun-ı sani (Ocak)1326 (1910), s. 20-22,

56. Talebe Niçin-Nasıl Birleşecek-2, ***Tetebbu***, S: 3, 7 Şubat 1326 (1910), s. 24-26,

57. Açık Mektup, ***Tetebbu***, S: 3, 7 Şubat 1326 (1910), s. 48,

58. Talebe Hayatı: Mektep-i Hukukta Doktora Meselesi, ***Yeni Gazete***, N: 928, 27 Mart 1327 (1911), s. 3,

59. Talebe Hayatı: Doktoraya dair (Mebusan ve Ayan-ı Kiram'la Bilcümle Mütefekkirîn-i Memlekete), ***Yeni Gazete***, N: 940, 8 Nisan 1327 (1911), s. 2,

60. Doktora Hakkında, ***Yeni Gazete***, N: 941, 9 Nisan 1327 (1911), s. 2-3,

61. Temaşa: Soytarı, ***Yeni Gazete***, N: 963, 1 Mayıs 1327 (1911), s. 3,

62. Veda (Darülfünun Gençlerine), ***Yeni Gazete***, N: 1053, 31 Temmuz 1327 (1911), s. 1-2,

63. Hasbihâl: O Ses Diyor Ki, ***Yeni Gazete***, N: 1062, 7 Ağustos 1327 (1911), s.3,

64. Efkâr: Güveyinin Fotoğrafı, ***Yeni Gazete***, N:1072, 17 Ağustos 1327 (1911), s.2,

65. Şeyh Abdülaziz Çavuş, ***Tanin,*** N:1470, 1 teşrini evvel 1328 (1912), s.4,

66. *Hilal,* ***Tanin,*** *N: 1475 6 teşrini evvel 1328(1912), s.4,*

67. Gönül, ***Tanin,*** N:1481 12 teşrini evvel 1328(1912), s.4,

68. Çöl Hayatı: Süheyl ile Leyla, ***Servet-i Fünun***, S: 1056, 9 Şubat 1328 (1912), s. 368-371,

69. "Hitabelerim-1", ***Yeni Gazete,*** N:1248, 15 Şubat 1328 (1912), s.1,

70. "Hitabelerim-2", ***Yeni Gazete,*** N:1249, 16 Şubat 1328 (1912), s.1,

71. "Hitabelerim-3", ***Yeni Gazete,*** N:1250, 17 Şubat 1328 (1912), s.2,

72. "Hitabelerim-4", ***Yeni Gazete,*** N:1252, 19 Şubat 1328 (1912), s.1,

73. Türk, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 673, 20 Şubat 1328 (1912), s. 4,

74. İtiraf, ***Sebilürreşad***, C. 2-9, N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912), s. 433-434,

75. Sebilürreşâd Mecmuâ-yı İslâmiyesine, ***Sebilürreşad***, C. 2-9 N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912), s. 451,

76. Kahraman Hatun, ***Tasvir-i Efkâr***, N: 678, 25 Şubat 1328 (1912), s. 4,

77. Genç Emir (Köprülü Fuad'a İthaf), ***Servet-i Fünun***, S: 1085, 9 Mart 1328 (1912), s. 446-448,

78. Açık Sütunlar: Makale-i İçtimaiye, ***Hak***, S: 23, 23 Mart 1328 (1912), s. 3,

79. Hitâbe, ***Tanin,*** N:1500, 3 Şubat 1329 (1913), s. 3,

80. İslâmiyet ve Avrupa, ***Tanin***, N:1507, 10 Şubat 1329 (1913), s. 3,

81. Vatansız, N:1509, ***Tanin***, N:1509,12 Şubat 1329 (1913), s. 3,

82. Para ve Namus, ***Tanin***, N:1514 17 Şubat 1329 (1913), s. 5,

83. Şebhûn, ***İctihad***, S: 71, 11 Temmuz 1329 (1913), s. 1568,

84. Türklerin Âlicenap Müdafisi Piyer Loti'ye, ***Tanin,*** N:1788, 11 Ağustos 1329 (1913), s.3,

85. Poliste Fikr-i Tecessüs -Sarı Defter-, ***Polis Mecmuası,*** S: 10, 30 Teşrin-i sani 1329, s. 333-335,

86. Hayatta Ölüm, ***Servet-i Fünun***, S: 1235, 12 Kanun-ı sani (Ocak)1330 (1914), s. 198-203,

87. Manevî Silahlar, ***Servet-i Fünun***, S: 1237. 5 Şubat 1330 (1914), s. 230-231,

88. Şairin Harp Düşünceleri (Mareşal Hindenburg'a), ***Servet-i Fünun***, S: 1238, 12 Şubat 1330 (1914), s. 246-247,

89. Millî Müdafaa, ***Servet-i Fünun***, S: 1239, 19 Şubat 1330 (1914), s. 259-260,

90. Bizde Her Şeye İnanmak İstidadı, ***Servet-i Fünun***, S: 1240, 26 Şubat 1330 (1914), s. 275-276,

91. İzdivaç, ***Musavver Malumat-ı Nafia***, S: 7, 27 Mart 1330 (1914), s.98-100,

92. Feminizm, ***Hanımlar Âlemi***, S: 2, 2 Nisan 1330 (1914), s. 2-3,

93. Fantezi: Ak Yıldız, ***Servet-i Fünun***, S: 1202, 5 Haziran 1330 (1914), s. 83-86,

94. Musahabe-i Edebiye, ***Servet-i Fünun***, S: 1203, 12 Haziran 1330 (1914), s. 99-101,

95. Dicle'nin Figanları, ***Tanin,*** N:1636, 19 Haziran 1329 (1913), s.3,

96. Millî Hikâye: Hâcir, ***Servet-i Fünun***, S: 1205, 26 Haziran 1330 (1914), s. 134-135,

97. Turancılar Arasında, ***Servet-i Fünun***, S: 1206, 3 Temmuz 1330 (1914), s. 147-150,

98. Şiirimin Perisi, ***Servet-i Fünun***, S: 1207, 10 Temmuz 1330 (1914), s.167,

99. Şiirimin Perisi-2, ***Servet-i Fünun***, S: 1208, 17 Temmuz 1330 (1914), s. 182-186,

100. Avrupa Medeniyetinin İnhidamı (Yıkılışı), ***Servet-i Fünun***, S: 1210, 31 Temmuz 1330 (1914), s. 209-212,

101. Harbin Netâici (Neticeleri), ***Servet-i Fünun***, S: 1211, 7 Ağustos 1330 (1914), s. 225-229,

102. Tarih Huzurunda Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1212, 14 Ağustos 1330 (1914), s. 249-250,

103. İslamiyet'e Karşı Fransa ve İngiltere, ***Servet-i Fünun,*** S: 1213, 21 Ağustos 1330 (1914), s. 257-260,

104. 1912'deki İngiltere, ***Servet-i Fünun***, S: 1214, 28 Ağustos 1330 (1914), s. 373-374,

105. Bir Mektup: Ümidin Tahakkuku, ***Servet-i Fünun***, S: 1221, 16 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 385-387,

106. Şarkın Temeddününde (Medenîleşmesinde) Türkiye'nin Ehemmiyeti, ***Servet-i Fünun***, S: 1215, 4 Eylül 1330 (1914), s.289-291,

107. Bugünün Bizden İstediği, ***Servet-i Fünun***, S: 1216, 11 Eylül 1330 (1914), s.305-307,

108. Türkiye'de İstiklâl-i Millî ve Cavit Beyin Eski Sözleri, ***Servet-i Fünun***, S: 1217, 18 Eylül 1330 (1914), s. 321-323,

109. Musahabe: İçtimaiyat mı Edebiyat mı, ***Servet-i Fünun***, S: 1218, 25 Eylül 1330 (1914), s. 340-342,

110. Ahlâk Kapitülasyonu, ***Servet-i Fünun***, S: 1219, 2 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 353-354,

111. Şark ile Garp, ***Servet-i Fünun***, S: 1222, 23 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 412-413,

112. İttihat-ı İslam, ***Servet-i Fünun***, S: 1223, 30 Teşrin-i evvel (Ekim)1330 (1914), s. 6-7,

113. Asya ve Afrika'da Cihat, ***Servet-i Fünun***, S: 1224, 6 Teşrin-i sani (Kasım) 1330 (1914), s. 21-23,

114. Azami Fedakârlık, ***Servet-i Fünun***, S: 1225, 13 Teşrin-i sani (Kasım) 1330 (1914), s. 43-46,

115. İngiliz Tehlikesi-Irak Ehline, ***Servet-i Fünun***, S: 1229, 11 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 102-105,

116. Cihat Vesilesiyle Bir İlmü'r-Ruh Meselesi, ***Servet-i Fünun***, S: 1230, 18 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 122-123,

117. Siyah Taç, ***Servet-i Fünun***, S: 1231, 25 Kanun-ı evvel (Aralık)1330 (1914), s. 134,

118. Fikir ve İbda -Müdafâ-yı Milliye'ye-, ***Servet-i Fünun***, S: 1241, 5 Mart 1331 (1915), s. 295-296,

119. Sultan Osman Reşadiye'nin intikamı: Mehmet Çavuş, ***Servet-i Fünun***, S: 1242,12 Mart 1331 (1915), s.314-315,

120. Fikrî İnkılâp, ***Servet-i Fünun***, S: 1243, 19 Mart 1331 (1915), s.326-327,

121. Mefkûreye Doğru, ***Servet-i Fünun***, S: 1244, 26 Mart 1331 (1915), s. 342-343,

122. Bir Mektup: Muhterem Celâl Sahir'e, ***Servet-i Fünun***, S: 1247, 16 Nisan 1331 (1915), s. 390-393,

123. Ahmet İhsan, ***Servet-i Fünun***, S: 1249, 30 Nisan 1331 (1915), s. 6-7,

124. Kahramanlık Devri, ***Servet-i Fünun***, S: 1251, 14 Mayıs 1331 (1915),s. 38,

125. İngiliz Kuvvetinin Esrarı, ***Servet-i Fünun***, S: 1255, 11 Haziran 1331 (1915), s. 98-99,

126. Hakiki Teceddüt, ***Donanma***, N: 104-54, 15 Temmuz 1331 (1915), s. 851-853,

127. Hilal i Ahmer'in Galatasaray Sultanisi Hastanesinde: Yaralılar ve Hanımlarımız, ***Servet-i Fünun***, S: 1263, 13 Ağustos 1331 (1915), s.227-229,

128. Teceddüt Maarif, ***Donanma***, N: 105-57, 13 Ağustos 1331 (1915), s. 905-906,

129. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-1, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 3 (94), 8 Teşrin-i evvel (Ekim)1331 (1915), s.23-27,

130. Tedrisatta Gaye-1, ***Donanma,*** N: 111-62, 14 Teşrin-i evvel1331 (1915), s. 980-982,

131. Tedrisatta Gaye-2, ***Donanma***, N: 112-63, 21 Teşrin-i evvel1331 (1915), s. 999-1002,

132. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-2, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 4 (95), 22 Teşrin-i evvel (Ekim)1331 (1915), s. 58-62,

133. Tedrisatta Gaye-3, ***Donanma***, N: 113-64, 29 Teşrin-i evvel1331 (1915), s. 1011-1014,

134. Tedrisatta Gaye-4, ***Donanma***, N: 114-65, 4 Teşrin-i sani (Kasım)1331 (1915), s. 1027-1030,

135. Tedrisatta Gaye-5, ***Donanma***, N: 116-67, 5 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1069-1070,

136. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-3, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C.9 S: 5 (96), 5 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.75-80,

137. Tedrisatta Gaye-6, ***Donanma***, N: 117-68, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1084-1086,

138. İktisadî Hadiseler, ***Donanma***, N: 118-69, 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1102-1106,

139. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-4, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C.9 S: 6 (97), 19 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.88-92,

140. Lisan Meselesi, ***Donanma***, N: 119-70, 26 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s. 1115,

141. Muharebenin Bir Senesi, ***Donanma***, N: 120-66, 29 Teşrin-i sani (Kasım) 1331 (1915), s.1054,

142. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-5, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 7 (98), 3 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.102-106,

143. Avrupa Medeniyetine Dair, ***Donanma***, N: 121-72, 10 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.1147-1149,

144. *Avrupa Ulûmu ve Biz,* ***Donanma****, 122-73, 17 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s. 1163-1164,*

145. Irak Türkleri-Bir İhtiyat Zabitinin Hatıralarından-6, ***Türk Yurdu***, yıl: 5 C. 9 S: 8 (99), 17 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.116-122,

146. Hakiki İstiklâl, ***Donanma***, N: 123-74, 24 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s. 1179-1180,

147. Irak Türklerine Dair Son Bir İzah, ***Türk Yurdu***, yıl:5 C. 9 S: 9 (100), 31 Kanun-ı evvel (Aralık)1331 (1915), s.58(2800)-62(2804),

148. Tevfik Fikret, ***Servet-i Fünun***, S: 1390, 2 Ağustos 1332 (1916), s. 183-184,

149. (Hachim Nahıd), L'Irak et Les Turcs de l'Irak, ***La Pensee Turque***, N: 5, 16 Fevrier 1333 (1917), s. 153-160,

150. (Hachim Nahit), Les Turcs et de l'Irak, ***La Pensee Turque***, N: 7, 16 Mars 1333 (1917), s. 201-211,

151. Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N: 72, 15 Teşrin-i evvel (Ekim)1334 (1918), s. 1-2,

152. Şimalî Irak Türkleri, ***Yeni Gün***, N:80, 23 Teşrin-i sani (Kasım) 1334 (1918), s. 1-2,

153. Matbuat Sansüre Edilmeli, ***Zaman***, N:269, 3 Kanun-ı sani (Ocak)1335 (1919), s. 2,

154. Mukaddes İhtiras, ***Ümid***, N:10, 23 Eylül 1336 (1920), s. 8,

155. İdeal, ***Ümid***, N:13, 3 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 5,

156. Gurbetteki Esir, ***Ümid***, N:14, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1336 (1920), s. 16,

157. Memurlara Mezuniyet Meselesi, ***İkdam***, N: 8740, 14 Temmuz 1337 (1921), s. 2,

158. Cevabım -1, ***İkdam***, N: 8758, 1 Ağustos 1337 (1921), s.2,

159. Cevabım -2, ***İkdam***, N: 8765, 8 Ağustos 1337 (1921), s.4,

160. Cevabım -3, ***İkdam***, N: 8779, 25 Ağustos 1337 (1921), s.4,

161. Cevabım -4, ***İkdam***, N: 8793, 8 Eylül 1337 (1921), s.4,

162. Cevabım -5, ***İkdam***, N: 8797, 12 Eylül 1337 (1921), s.4,

163. Cevabım -6, ***İkdam***, N: 8811, 26Eylül 1337 (1921), s.3,
164. Cevabım -6a, ***İkdam***, N: 8818, 3Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.4,
165. İçtimaî ve Edebî Sayfalar: Ümit Bize Nereden Geliyor, ***İkdam***, N: 8821, 6 Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.4,
166. Mektup (Mukaddes Müdafaa), ***İkdam***, N: 8825, 10Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921) s.4,
167. Memleketimizde İlmî Cereyan-1, ***İkdam***, N: 8838, 23Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3,
168. Memleketimizde İlmî Cereyan-2, ***İkdam***, N: 8846, 30Teşrin-i evvel (Ekim)1337 (1921), s.3,
169. Memleketimizde İlmî Cereyan-3, ***İkdam***, N: 8853, 5Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2,
170. Memleketimizde İlmî Cereyan-4, ***İkdam***, N: 8860, 14Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.4,
171. Akşam, ***Yarın***, S: 6, 17 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.5,
172. Memleketimizde İlmî Cereyan-5, ***İkdam***, No. 8866, 21 Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2
173. Vatan Karşısında Fırka, ***İkdam***, N: 8873, 28Teşrin-i sani (Kasım) 1337 (1921), s.2,
174. Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8882, 7Aralık 1337 (1921), s.3,
175. Irak Türkleri, ***İkdam***, N: 8897, 22Aralık 1337 (1921), s.4,
176. Irak Türklerine Ait Halk Şiirleri, ***İkdam***, N: 8904, 29Aralık 1337 (1921), s.3,
177. Âdem'le Havva'dan Bir Parça (Abdülhak Şinasi Beye), ***Yarın***, S: 12, 5 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 5-6,
178. Dicle'de Bir Kayık Âlemi (Ahmet Haşim'e İthaf), ***İkdam***, N: 8914, 8 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 3,
179. Yarım Kalmış Bir Muhavere, ***Yarın***, S: 13, 12 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s.12-13,
180. Irak Türküleri, ***İkdam***, N:8920, 14 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 3,
181. Ben ve Benliğim, ***Yarın***, S: 14, 19 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 7,
182. Kâzım'ın Rüyası (Yakup Kadri Beye ithaf), ***İkdam***, N: 8929, 23 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s. 4-5,
183. Vatan Şarkısı, ***Yarın***, S: 15, 26 Kanun-ı sani (Ocak)1338 (1922), s. 6-8,
184. Fuzuli'nin Mezhebi, ***İkdam***, N: 8936, 30 Kanun-ı sani (Ocak) 1338 (1922), s.3,
185. Irak Türküleri-Serbest Nazmın menşei, ***İkdam***, N: 8940, 3 Şubat 1338 (1922), s. 3,
186. Türk Dehasının Bir Hususiyeti (Tiyatro İle Uğraşmak İsteyen Gençlere), ***İkdam***, N: 8950,13 Şubat 1338 (1922), s. 3,
187. Türk Birliği, ***İkdam***, N: 8958, 23 Şubat 1338 (1922), s. 4.
188. Türk Dehası Komediye mi Trajediye mi Meyledecek (Tiyatro ile uğraşan gençlere), ***İkdam***, N: 8965, 1 Mart 1338 (1922), s. 4,

189. Türk Dehası ve Trajedi (Tiyatro İle Meşgul Olan Gençlere), ***İkdam***, N: 8972, 9 Mart 1338 (1922), s. 3,

190. Irak Türküleri ve Serbest Nazım, ***İkdam***, N: 8978, 15 Mart 1338 (1922), s. 3,

191. Harbin umdeleri, ***İkdam***, N:8984, 21 Mart 1338 (1922), s. 3,

192. Irak Türkülerinde Serbest Nazmın İzleri, ***İkdam***, N: 8990, 27 Mart 1338 (1922), s. 4,

193. Tiyatroda Adaptasyon, ***İkdam***, N: 8997, 3 Nisan 1338 (1922), s. 3,

194. İlimde ve Sanatta Tekâmül, ***İkdam***, N: 9007, 13 Nisan 1338 (1922), s. 4,

195. Türklere Karşı Büyük Bir Dalalet, ***İkdam***, N: 9011, 17Nisan 1338 (1922), s. 3,

196. Türk'ün Asil Seciyeleri Nedir, ***İkdam***, N: 9028, 4 Mayıs 1338 (1922), s. 3,

197. İdeal Ahlâka Doğru, ***İkdam***, N: 9045, 21 Mayıs 1338 (1922), s. 3,

198. Yeni Ahlâkın İstikameti, ***İkdam***, N: 9062, 9 Haziran 1338 (1922), s. 2,

199. Avrupa Medeniyeti ve Avrupa'da Tahsil (Ahmet Cevdet Beye), ***İkdam***, N:9067, 14 Haziran 1338 (1922), s.3,

200. Paris Mektupları: Avrupa Mektupları, ***İkdam***, N: 9079, 26 Haziran 1338 (1922), s.3,

201. Paris Mektupları: Marsilya Sergisi, ***İkdam***, N: 9082, 29 Haziran 1338 (1922), s. 4,

202. Paris Mektupları: Marsilya Sergisi ve Marsilyalılar Günü, ***İkdam***, N: 9084, 1 Temmuz 1338 (1922), s. 2,

203. Paris Mektupları: Fransa'daki Türkiye Dostluğunun Sebebi: Paris Mümessili Ferid Bey, ***İkdam***, N: 9088, 5 Temmuz 1338 (1922), s.1,

204. Paris Mektupları: Marsilya Sergisi ve Bundaki Gaye, ***İkdam***, N:9092, 9 Temmuz 1338 (1922), s.3,

205. Paris Mektupları: Yeni Konferansta Şark Meselesi, ***İkdam***, N: 9096, 13Temmuz 1338 (1922), s.1,

206. Paris Mektupları: Müfide Ferid Hanımla Mülakat, ***İkdam***, N: 9098, 15 Temmuz 1338 (1922), s.1,

207. Paris Mektupları: Konferans Arifesindeyiz ***İkdam***, N: 9102, 19 Temmuz. 1338 (1922), s.2,

208. Paris Mektupları: Paris'te 14 Temmuz Süruru (Sevinci), ***İkdam***, N: 9104, 21 Temmuz 1338 (1922), s.1,

209. Paris Mektupları: Yeni Bir Konferansla Şark Meselesi, ***İkdam***, N: 9106, 23 Temmuz 1338 (1922), s.1,

210. Paris Mektupları: Siyasî Vaziyet: (Paris'ten Bir Görüş), ***İkdam***, N: 9109, 26 Temmuz 1338 (1922), s.1,

211. Paris Mektupları: Ahmet Rıza Bey ile Mülakat, ***İkdam***, N: 9112, 29 Temmuz 1338 (1922), s.1,

212. Paris Mektupları: Ankara Dâhiliye Vekilinin (Fethi Bey) Paris Muhabirimize Beyanatı, ***İkdam***, N:9114, 31 Temmuz 1338 (1922), s.1,

213. Paris Mektupları: Paris'te İlk Müşahede ve Tahassüs, ***İkdam***, N:9117, 3 Ağustos 1338 (1922), s.4,

214. Paris Mektupları: Paris'te İstanbul Meselesi, ***İkdam***, N:9119, 8 Ağustos 1338 (1922), s.1,

215. Paris Mektupları: Siyasî Vaziyet: (Poenkure-Loyd George Mülakatı), ***İkdam***, N: 9120,9 Ağustos 1338 (1922), s.1,

216. Paris Mektupları: Paris Mümessilleri Ferid ve Nabi Beylere Göre, ***İkdam***, N: 9121, 10 Ağustos 1338 (1922), s.1,

217. Paris Mektupları: Türk Meselesi Halledilecek mi, ***İkdam***, N: 9123,12 Ağustos 1338 (1922), s.1,

218. Paris Mektupları: Siyasî Vaziyet, ***İkdam***, N: 9128, 17 Ağustos 1338 (1922), s.1,

219. Paris Mektupları: Ahmet Rıza Beyin (Sabık Ayan Reisi) Bir Eseri, ***İkdam***, N: 9130, 19 Ağustos 1338 (1922), s.1,

220. Paris Mektupları: Avrupa Siyasetinde Yeni Devre, ***İkdam***, N:9135, 24 Ağustos 1338 (1922), s. 2,

221. Paris Mektupları: Londra'da Nihat Reşat ile Bir Mülakat, ***İkdam***, N:9137, 26 Ağustos 1338 (1922), s. 1,

222. Paris Mektupları: Almanya ile Fransa Arasındaki Hadisede İngiltere'nin Nokta-i Nazarı, ***İkdam***, N:9138, 27 Ağustos 1338 (1922), s. 1,

223. Paris Mektupları: Venedik Konferansı Hakkında Ferid Beyin Beyanatı, ***İkdam***, N: 9139, 28 Ağustos 1338 (1922), s.1,

224. Paris Mektupları: Dâhiliye Vekili Fethi Bey, ***İkdam***, N: 9147, 5 Eylül 1338 (1922), s.2,

225. Paris Mektupları: Paris'te İlâhi Zaferin Tesidi (Kutlanması), ***İkdam***, N: 9160, 18 Eylül 1338 (1922), s.2,

226. Paris Mektupları: Ecnebi Muhabirler İçtimaında Bir Münakaşa, ***İkdam***, N:9163, 21 Eylül 1338 (1922), s. 2,

227. Paris Mektupları: Opera Tiyatrosunda Faust, ***İkdam***, N:9168, 26 Eylül 1338 (1922), s. 2,

228. Paris Mektupları: Paris Konferansını Vücuda Getiren Amiller, ***İkdam***, N: 9175, 3 Teşrin-i evvel (Ekim) 1338 (1922), s. 3,

229. Paris Mektupları: Avrupa'da Türk Taassubu Efsaneleri, ***İkdam***, N: 9185, 13 Teşrin-i evvel (Ekim) 1338 (1922), s. 3,

230. Paris Mektupları: Ecnebi Muhabirler Arasında, ***İkdam***, N:9192, 19 Teşrin-i evvel (Ekim)1338 (1922), s. 3,

231. Paris Mektupları: Paris Camiinin Mihrabı Kurulurken, ***İkdam***, N: 9198, 26 Ekim 1338 (1922), s. 3,

232. Paris Mektupları: İngiliz Milleti ve İngiliz Hükümeti, ***İkdam***, N: 9210, 7 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922), s. 3,

233. Edirne'den Geçerken Neler Gördüm, ***İkdam***, N: 9214, 11 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922), s.2,

234. Paris'te Kimler Tahsil Ediyor, ***İkdam***, N: 9225, 22 Teşrin-i sani (Kasım) 1338 (1922), s. 3,

235. Şimalî Irak Türkleri (Lozan'da Türk Murahhaslarına), ***İkdam***, N: 9235, 2 Aralık 1338 (1922), s.1,

236. Irak'ın Tabii Servetleri, ***İkdam***, N: 9248, 15 Aralık 1338 (1922), s.3,

237. Türk Ocağı, ***İkdam***, N: 9264, 31 Aralık 1338 (1922), s.3,

238. Türk Ocağı ve Siyaset, ***İkdam***, N: 9293, 29 Kanun-ı sani (Ocak) 1339 (1923), s.3,
239. Türk Ocağı Ne Yapmalıdır, ***İkdam***, N: 9297,2 Şubat 1339 (1923), s.3,
240. Türk Ocağının Yapacağı şeyler, ***İkdam***, N: 9304, 9 Şubat 1339 (1923), s.4,
241. Milliyet Fikri Umumi Hayatta Nasıl Hâkim Olabilir, ***İkdam***, N: 9307, 12 Şubat 1339 (1923), s.3,
242. Millet Sevgisinin Tekâmülü ve Mantığı, ***İkdam***, N: 9311, 16 Şubat 1339 (1923), s.3,
243. Fransız Mebusanından Yunan-Latin Aleyhtarlığı, ***İkdam***, N: 9336, 13 Mart 1339 (1923), s.3,
244. Irak Türkleri-1,***Türk Yurdu***, C. 9 S:1, 15 Mart 1339 (1923), s.30-31,
245. Irak Türkleri-2,***Türk Yurdu***, C. 9 S:2, 1 Nisan 1339 (1923), s.49-56,
246. Maarifimizin İstikameti Var mı Yok mu, ***İkdam***, N: 9360, 6 Nisan 1339 (1923), s.3,
247. Irak Türkleri-3,***Türk Yurdu***, C. 9 S:3, 15 Mayıs 1339 (1923), s.84-97,
248. Paris Mektupları: Paris Yollarında, ***İkdam***, N: 9408, 27 Mayıs 1339 (1923), s.2,
249. Kahramanları Bekleyen Meydan, ***Türk Yurdu***, S: 4, 15 Haziran 1339 (1923), s.102-105,
250. Paris Mektupları: Paris'te Millî Eğlenceler, ***İkdam***, N: 9436, 24 Haziran 1339 (1923), s.2,
251. Paris Mektupları: Versay Sarayında, ***İkdam***, N: 9449, 7 Temmuz 1339 (1923), s.2,
252. Paris Mektupları: Ankara'da İlmî Cemiyetler: Avrupa Medeniyeti ve Biz, ***İkdam***, N: 9459, 17 Temmuz 1339 (1923), s.3,
253. Paris Mektupları: Paris'te 14Temmuz ve Sıcaklar, ***İkdam***, N: 9466, 24 Temmuz 1339 (1923), s.1,
254. Paris Mektupları: Paris'te Cemiyet Hayatı, ***İkdam***, No 9473, 3 Ağustos 1339 (1923), s.2,
255. Paris Mektupları: Kurban Bayramı: Paris'te Kur'an Sesi, ***İkdam***, N: 9476, 6 Ağustos 1339 (1923), s.2,
256. Paris Mektupları: Mısır Kadınlarının Faaliyeti ve Madam Şerâvı, ***İkdam***, N: 9482, 13 Ağustos 1339 (1923), s. 3,
257. Paris Mektupları: Fransız Muallimler Sendikasının Kongresi, ***İkdam***, N: 9488, 18 Ağustos 1339 (1923), s. 3,
258. Paris Mektupları: Fransa'da Dinî Bir Hadise, ***İkdam***, N: 9495, 25 Ağustos 1339 (1923), s.2,
259. Paris Mektupları: Paris'te Türk Birliğinde Bir İçtima, ***İkdam***, N: 9506, 5 Eylül 1339 (1923), s.2,
260. Günün Meselesi: Musul Türk'ündür, ***İkdam***, N: 9968, 2 Kanun-i sanî 1341 (1925), s.3,
261. Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-1, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1412, 1 Mayıs 1341 (1925), s.2,
262. Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1415, 4 Mayıs 1341 (1925), s.2,

263. Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-3, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1416, 5 Mayıs 1341 (1925), s.1-2,

264. Türkçülük Mefkûresi Tahakkuk Etmiş mi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1418, 7 Mayıs 1341 (1925), s.2,

265. Tahassüsler: Paris'ten Ankara Türk Ocağına, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1421, 11 Mayıs 1341 (1925), s. 2,

266. Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-4, ***Hâkimiyet-i Milliye,*** N: 1423, 13 Mayıs 1341 (1925), s.2,

267. Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-5, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1427, 18 Mayıs 1341 (1925), s.2,

268. Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-6, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1433, 25 Mayıs 1341 (1925), s.2,

269. Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir -8, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1439, 1 Haziran 1341 (1925), s.2,

270. Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1442, 4 Haziran 1341 (1925), s.2,

271. Şarl Jid İle Hoş Bir Münakaşa, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1455, 19 Haziran 1341 (1925), s.3,

272. Mekteplerimiz ve İlmin Gayesi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1457, 22 Haziran 1341 (1925), s.2,

273. Kuvvet ve Kanun İstihsali, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1464, 30 Haziran 1341 (1925), s. 2,

274. İlmî Sütunlar: İktisadî Hayatımız Etrafında Fikrî Cereyanlar, ***Hâkimiyet-i Milliye,*** N: 1476, 17 Temmuz 1341 (1925), s.3,

275. İlmî Sütunlar: Memleketimiz İktisadîyatında Fikrî Cereyanlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1482, 24 Temmuz 1341 (1925), s.2,

276. Türkiye İktisadîyatında Bir Deha Eseri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1490, 3 Ağustos 1341 (1925), s.3,

277. Musul Meselesi Karşısında, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1492, 5 Ağustos 1341 (1925), s.3,

278. Musul Meselesi Haliç Konferansında Müzakere Edilirken Kerkük'te Yapılan Katliam, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1494, 7 Ağustos 1341 (1925), s.3,

279. Musul'a Dair: Faysal Niçin Avrupa'ya Gidiyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1496, 10 Ağustos 1341 (1925), s.2,

280. Türkiye'de Tekyeler ve Tarikatlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1498, 12 Ağustos 1341 (1925), s.2,

281. Musul Raporunun Tahlili-1, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1502, 17 Ağustos 1341 (1925), s.2,

282. Musul Raporunun Tahlili-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1503, 18 Ağustos 1341 (1925), s.2,

283. Musul Raporunun Tahlili-3, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1505, 20 Ağustos 1341 (1925), s.3,

284. Musul Raporunun Tahlili-4, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1506, 21 Ağustos 1341 (1925). s.3,

285. Musul Raporu Hakkında Türk Tezi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1507, 23 Ağustos 1341 (1925), s.3-4,

286. Musul Raporunun Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1508, 24 Ağustos 1341 (1925), s.2-3,

287. Musul Raporunun Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1509, 25 Ağustos 1341 (1925), s.2,

288. Musul Raporunun Son Tahlili, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1510, 26 Ağustos 1341 (1925), s.2,

289. Cumhuriyet Tıp Kongresinin Faydaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1515, 1 Eylül 1341 (1925), s.2,

290. Milliyet ve Cumhuriyetin Mantıkı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1518, 4 Eylül 1341 (1925), s.3,

291. Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1520, 7 Eylül 1341 (1925), s.2,

292. Musul'da Ray-ı âm, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1525, 13 Eylül 1341 (1925), s.2,

293. Amerika Tetkik Heyeti Azasıyla Hasbihâl: Türkiye-Amerika, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1529, 17 Eylül 1341 (1925), s.2,

294. Türkiye'nin İtilâsı İçin Bir Tek Yol Vardır: Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1530, 18 Eylül 1341 (1925), s. 3,

295. Millî İktisat Nedir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1531, 20 Eylül 1341 (1925), s.2,

296. Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1532, 22 Eylül 1341 (1925), s. 2,

297. Cemiyet-i Akvam Harb İstiyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1534, 23 Eylül 1341 (1925), s.2,

298. İstanbul Mektupları: Bir Mukayese, ***Hâkimiyet-i Milliye***, 30 Eylül 1341 (1925), N:1540, s.2,

299. Musul'un İhdas Ettiği Yeni Vaziyet, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1542, 2 Ekim 1341 (1925), s.2,

300. İstanbul Mektupları: Can Çekişen İstanbul, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1548, 9 Ekim 1341 (1925), s.2,

301. İstanbul Mektupları: İstanbul Matbuatı Üzerine Bir Müşahede, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1552, 14 Ekim 1341 (1925), s.2,

302. İstanbul Mektupları: İstanbul Matbuatı Üzerine Bir Müşahede-2, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1553, 15 Ekim 1341 (1925), s.2,

303. Şapka ve İktisadî Neticeleri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1554, 16 Ekim 1341 (1925), s.2,

304. Musul Meselesi: Baldwin İngiliz Milletini Nasıl İğfal Ediyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1556, 19 Ekim 1341 (1925), s.2,

305. Matbuat Kuvveti, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1557, 20 Ekim 1341 (1925), s.2,

306. Matbuat Kuvveti Tanzim ve İdare Edilmeli, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1561, 25 Ekim 1341 (1925), s.2,

307. Şapka ve Millî İktisat, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1563, 27 Ekim 1341 (1925), s.2,

308. Millî İktisadîyat: İktisadîyat Bütün İçtimaî Müesseselerin İlk Temelidir, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1566,30 Ekim 1341 (1925), s. 2,

309. Cumhuriyetin Ankara'ya Temin Ettiği Faideler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1567, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2,

310. Cumhuriyet Matbuatı Nasıl Olmalıdır, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1573, 6 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2,

311. Matbuata Hâkim Olacak Cumhuriyet Umdeleri, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1580, 16 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2,

312. Türk Ocakları ve Büyük Gazi, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1584, 20 Teşrin-i sani (Kasım) 1341 (1925), s. 2,

313. Şehit Tayyareciler Günü, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1642, 27 Aralık 1341 (1925), s. 2,

314. Deniz Donanması mı Hava Donanması mı Mesaimizi Hava Kuvvetimizin Tekâmülüne Hasretmeliyiz, ***Hâkimiyet-i Milliye,*** N:1655, 11 Şubat 1342 (1926), s. 3,

315. Millî İktisat Tetebbuları: Fredrik List'in Hayatı, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1677, 6 Mart 1342 (1926), s.4,

316. Millî İktisat Sistemi Tetebbu'ları: Tarih ne diyor, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1683, 12 Mart 1342 (1926), s.3,

317. Hâkimiyet-i Milliye'nin Hikâyeleri: Adam Efendinin Eşeği, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1684, 13 Mart 1342 (1926), s.5,

318. Millî İktisat Tetebbuları: Millî İktisat Tarihinden Notlar, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N:1691, 20 Mart 1342 (1926), s. 3,

319. Millî İktisat Tetebbuları: İktisadîyatta Şahsî Teşebbüsler, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1699, 28 Mart 1342 (1926), s.3,

320. Millî İktisat Tetebbuları: İngiliz İktisadîyatında İki Nazariye, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1705, 3 Nisan 1342 (1926), s.3,

321. Millî İktisat Tetebbuları: Ticaret Siyaseti, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1717, 18 Nisan 1342 (1926), s.3,

322. Millî İktisat Tetebbuları: Fransız İktisadîyatı ve Napoleon, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1724, 25 Nisan 1342 (1926), s.3,

323. Tayyare Kuvvetinin İktisadî Neticesi, ***Türk Hava Mecmuası***, S: I, I Haziran 1342 (1926), s.1-2,

324. İktisat Tetkikleri: Millî İktisadın Tekâmül Şartları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1766, 6 Haziran 1342 (1926), s.3,

325. Türk Tayyareciliği ve Türkiye'de İmal ve Sınaat, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 2, 15 Haziran 1342 (1926), s.2-3,

326. Tayyare Kongreleri, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 3, 1 Temmuz 1342 (1926), s.2-3,

327. Tayyare ve Nakliye Vasıtaları, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 4, 15 Temmuz 1342 (1926), s.1,

328. 1934 Tarihli Bir Hatıra Defterinden, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 4, 15 Temmuz 1342 (1926), s.11-13,

329. Tayyare ve Nakliye Vasıtaları, ***Hâkimiyet-i Milliye***, N: 1815, 28 Temmuz 1342 (1926), s. 4,

330. Tayyare Cemiyeti ve Türkiye'nin İktisadiyatı, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 5, 1 Ağustos 1342 (1926), s. 1-2,

331. Türk Tayyareciliği ve Millî iktisadiyatı, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 6, 15 Ağustos 1342 (1926), s. 1-3,

332. Cumhuriyet Rejiminin İktisadî Bir Zaferi (Kabotaj), ***Türk Hava Mecmuası***, S: 7, 1 Eylül 1342 (1926), s. 1-2,

333. 30 Ağustos, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 8, 15 Eylül 1342 (1926), s.1-2,
334. Havai Kabotaj, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 9, 1 Ekim 1342 (1926), s.1-2,
335. Kayseri Tayyare Fabrikası ve İmal Sınaatimiz, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 12, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1342 (1926), s.2-3,
336. Büyük Gazi'nin Nutku, ***Türk Hava Mecmuası***, S: 13, 1 Aralık 1342 (1926), s.1,
337. İlmî Cereyanlar: Durkheimcilik, ***Varlık***, C. 9 S. 151, Ankara 15.10.1939, s.196-197,
338. En büyük Eksiğimiz Düşünmesini Bilmemek, ***Yeni Adam***, S: 274, 21 Mart 1940, s.8,
339. Türk'ün Dehası ve Karagöz, ***Yeni Adam***, S. 279, 2 Mayıs 1940, s.4/19,
340. Türk Dehasının Bir Hususiyeti, ***Yeni Adam***, S. 280, 9 Mayıs 1940, s.8-9,
341. Türk'ün Dehası Komediye mi Trajediye mi Meyledecek, ***Yeni Adam***, S: 282, 23 Mayıs 1940, s.8/19,
342. Terbiye Nazariyesi, ***Yeni Adam***, S: 284, 6 Haziran 1940, s.6-7,
343. İyi Tercüme, ***Yeni Adam***, S: 286, 20 Haziran 1940, s.12-14,
344. Tercümenin İlmî Şartları, ***Varlık***, C. 10 S. 168, 1 Temmuz 1940, s.595-597,
345. Düşünüş Tarzı, ***Yeni Adam***, N: 290, 18 Temmuz 1940, s.6 / 9,
346. Türk Milliyetçiliğinin Menşei ve Zaferi, ***Varlık***, C. 11 S: 170, 01 Ağustos 1940, s.29-30,
347. Şöhret ve Deha, ***Yeni Adam***, N: 292, 1 Ağustos 1940, s.10-16,
348. Tecrübî Psikoloji, ***Yeni Adam***, N: 294, 15 Ağustos 1940, s.6 / 13,
349. Düşünmenin Sebepleri, ***Yeni Adam***, N: 296, 29 Ağustos 1940, s.6 / 15,
350. Millî Mücadele, ***Yeni Adam***, N: 300, 26 Eylül 1940, s.6,
351. Millî Mücadele-2 ***Yeni Adam***, N: 301, 1 Ekim 1940, s. 15,
352. Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-1, ***Varlık***, C. 11 S. 176, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.176-177,
353. Durkheim'in Marifet Yazısı Yanlıştır-2, ***Varlık***, C. 11 S. 177, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1940, s.194-195,
354. Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı, ***Varlık***, C. 11 S.178, 01 Aralık 1940, s. 224-228,
355. Monte Carlo'da Müşahade, ***Yeni Adam***, N: 313, 26 Aralık 1940, s.6 / 15,
356. Miki Oyunu Terbiye Bakımından Çok Kusurludur, ***Yeni Sabah***, N: 1004, 17 Şubat 1941, s. 4-5,
357. Tetkik-Tahlil: Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar: Prof. Abel Rey'in Şark Milletlerine Savurduğu İftiralar-1, ***Yeni Sabah***, N:1011, 24 Şubat 1941, s.4-6,
358. Tetkik-Tahlil: Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar: Prof. Abel Rey'in Şark Milletlerine Savurduğu İftiralar-2, ***Yeni Sabah***, N: 1016, 1 Mart 1941, s.2,

359. Tetkik-Tahlil: Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar: Prof.Abel Rey'in Şark Milletlerine Savurduğu İftiralar-3, ***Yeni Sabah***, N:1017, 2 Mart 1941, s. 3 / 6,

360. Tetkik-Tahlil: Fransız Ansiklopedisinde Bazı Yanlışlıklar: Prof. Abel Rey'in Şark Milletlerine Savurduğu İftiralar-4, ***Yeni Sabah***, N: 1018, 3 Mart 1941, s.2,

361. Tercümenin İlmî Şartları, ***Yeni Sabah***, N: 1032, 21 Mart 1941, s.3 / 6,

362. Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-1, ***Yeni Adam***, N: 329, 17 Nisan 1941, s.4,

363. Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-2, ***Yeni Adam***, N: 330, 24 Nisan 1941, s.4,

364. Yeni İlimler: Eski Felsefeyi Yıktılar-3, ***Yeni Adam***, N: 331, 31 Nisan 1941, s.6 / 15,

365. Fuzuli ve Ali Şir Nevai, ***Yeni Sabah***, N: 1084, 12 Mayıs 1941, s.4-5,

366. İktisadî Sosyoloji ve Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:3, Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.81-83,

367. Modern Türkçülük, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 4,15 Teşrin-i evvel (Ekim)1942, s.120-122,

368. Ziya Gökalp'ın Ölümünün 18. Yıldönümü, ***Türk Yurdu***, C. 26 S:5-6, 15 Teşrin-i sani (Kasım) 1942, s.173-176,

369. Günün Önemli Meselelerinden Türk Parası, ***Türk Yurdu***, C. 26 S: 8, 15 Kanun-ı evvel (Aralık)1942, s.237-241,

370. Ümanizma Dil ve Kültür Münakaşaları, ***Türk Yurdu***, C. 27 S: 1-2, 15 Kanun-ı sani (Ocak)1943, s.13-16,

371. Yeni Bir Dünya Görüşü Karşısında: Ziraat mı Sınaat mi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 74, 16 Ocak 1943, s. 6 / 17 / 22,

372. İktisadî Sosyoloji: Türk Balıkçılığı, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 77, 1 Mart 1943, s. 5 / 16,

373. İktisadî Sosyolojiye Göre: Çiftçilerimizin Zenginleşmesi Şartları Neye Bağlıdır, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 79, 1 Nisan 1943, s. 6 / 18,

374. Malî ve İktisadî Sahada Hükümetimizin Zenginleşmesi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 86, 16 Temmuz 1943, s.9 / 24,

375. Malî ve İktisadî Sahada Hükümetimizin Zenginleşmesi-2, ***İktisadî Yürüyüş***, S: 87,1 Ağustos 1943, s. 4,

376. İçtimaiyat: Tarihî Maddeciliğin Yanlış Görüşleri-1, ***Millet***, S. 16, 1 Ağustos 1943, s. 100-102,

377. İçtimaiyat: Tarihî Maddiyetçilikte Yanlışlıklar-2 K. Marks'la ve F. Engels'in Bilgileri, ***Millet***, S. 18, 1 Ekim 1943, s.161-163,

378. Yeni Bir İlim Şubesi: İktisadî Sosyoloji, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 92, 16 Ekim 1943, s. 6 / 22,

379. İçtimaiyat: Tarihî Maddeciliğin Yanlış Görüşleri-3 Sınıf Mücadelesi, ***Millet***, S. 19, 1 Teşrin-i sani (Kasım) 1943, s. 198-201,

380. İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 4 S: 95, 1 Aralık 1943, s.5 / 22,

381. Dil-Edebiyat: Roman Masal Demek mi, ***Millet***, S. 20,1 Aralık 1943, s.237-240,

382. İçtimaiyat: Tarihî Maddiyetçiliğin Yanlışları-4 İstihsal Tarzı, ***Millet***, S.21, 1 Ocak 1944, s.268-270,

383. İktisadî Sosyolojiye Göre: İktisat Lisanı, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 99, 1 Şubat 1944, s.8 / 20,

384. İçtimaiyat: Tarihî Maddiyetçiliğin Yanlışlıkları-5 Kıymet Nazariyesi ve İş Bölümü, ***Millet***, S. 22, 1 Şubat 1944, s.306-308,

385. Tahlil-Tenkit: Osmanlı Türklerinde İlim, ***Millet***, S. 22, Şubat 1944, s.320-322,

386. Materyalizm Neden Dünyaya Yayıldı- 6, ***Millet***, S. 23, 1 Mart 1944, s.333-336,

387. Dünyaya Verilecek Yeni Nizam Hakkında: Harry Hopkins'e İthaf Olunur, ***Millet***, S. 24, 1 Nisan 1944, s.366-370,

388. İktisadî Sosyoloji İlminin Görüşleri: Hukukun Menşei İktisattır, ***İktisadî Yürüyüş***, c:5 S: 108, 16 Haziran 1944, s. 6 / 16 / 19,

389. Modern Türkiye ve Modern Ekonomi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 109, 3 Temmuz 1944, s. 9 / 21,

390. İki Kanun Projesi, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 113, 1 Ağustos 1944, s.8 / 22,

391. İktisadın Ahlâka Tesiri, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 5 S: 113, 1 Eylül 1944, 4 / 18,

392. İktisadın Ahlâka Tesiri-2, ***İktisadî Yürüyüş***, yıl: 5 S: 116, 16 Ekim 1944, s. 8 / 16,

393. İktisadî Bahisler: Türk Parasının Değeri, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9702, 26 Ocak 1945, s. 2,

394. Bazı İktisatçılarımızın İktisat Bilgisi ve Türk Parası, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9714, 7 Şubat 1945, s. 2,

395. İktisadî Bahisleri: İktisadî Kalkınmamızı Sağlayacak Bir İlim Var, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9727, 20 Şubat 1945, s. 2,

396. İktisadî Sosyolojiye Göre: Toprak Kanunu Tasarısı, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9738, 3 Mart 1945, s. 2,

397. Günün Konuları: İktisadî Kalkınmamız İçin Yeni Bir İktisat Sistemine İhtiyaç Var, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9744, 9 Mart 1945, s. 2,

398. İktisadî Sosyoloji İlmine Göre: İktisadî Kalkınmamızın Planı – Başlangıç-, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9757, 22 Mart 1945, s. 2 / 5,

399. İktisadî Kalkınmamızın Plan Meselesi-2, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9759, 24 Mart 1945, s. 2 / 5,

400. İktisadî Kalkınmamızın Planı-3 Zirai İstihsal, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9767, 1 Nisan 1945, s. 2 / 5,

401. Modern Medeniyetin Tek Yolu Sanayileşmektir-4, ***Vakit***, yıl: 88 S: 9777, 12 Nisan 1945, s. 2,

402. İktisadî Kalkınmamız-5 Toprak Mahsulü, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9779, 14 Nisan 1945, s.2 / 5,

403. İktisadî Kalkınmamızda Hayvan Mahsulünün Önemi-6, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9789, 24 Nisan 1945, s. 2 / 5,

404. İktisadî Kalkınmamızda Balıkçılık-7, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9792, 27 Nisan 1945, s. 2/5,

405. İktisadî Kalkınmamızda Sulama Elektrik Kömür İşleri-8, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9797, 2 Mayıs 1945, s. 2,

406. Yeni Dünya Nizamı-1 (Büyük İnsan Ruzvelt'in Şerefli Hatırasına), ***Vakit***, yıl: 28 S: 9805, 10 Mayıs 1945, s.2,

407. Yeni Bir Dünya Nizamı Nasıl Yaşar-2: Bir Türk Tezi, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9819, 24 Mayıs 1945, s. 2./5,

408. Yeni Dünya Nizamının Temelleri-3: Menfî ve Müspet Şartlar, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9821, 26 Mayıs 1945, s.2,

409. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Yunan Felsefesi, ***Vakit***, yıl: 28, S: 9823, 28 Mayıs 1945, s.2,

410. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları-5: Yunan-Latin Kültürü, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9830, 4 Haziran 1945, s.2,

411. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları-6 Antropolojinin Üniversitelerde Yeri yok, ***Vakit***, yıl: 28 S: 9833, 7 Haziran 1945, s.2 / 5,

412. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları-6a Antropolojinin Üniversitelerde Yeri yok, ***Vakit***, S: 9834, 8 Haziran 1945, s.2,

413. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Yunan Latin Dilleri ve Kültürü, ***Vakit***, S: 9836, 10 Haziran 1945, s.2 / 6,

414. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Büyük İhtilal Karşısında Kilise, ***Vakit***, S: 9838, 12 Haziran 1945, s.2,

415. Günün Konusu: Çalışma Bakanlığından Neler İstiyoruz, ***Vakit***, S: 9840, 14 Haziran 1945, s.2,

416. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Asilzadelerin İmtiyazları ve Siyasî Tarih, ***Vakit***, S: 9844, 18 Haziran 1945, s.2,

417. Antropoloji İlim Değildir, ***Vakit***, S: 9856, 29 Haziran 1945, s. 2,

418. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Emperyalizm, ***Vakit***, S: 9858, 1 Temmuz 1945, s.2,

419. Yahudi Meselesi, ***Vakit***, S: 9861, 4 Temmuz 1945, s. 2,

420. Yeni Dünya Nizamının Menfî Şartları: Yahudi Meselesi, ***Vakit***, S: 9862, 5 Temmuz 1945, s.2,

421. İsmet İnönü İnkılâbı, ***Vakit***, S: 9866, 9Temmuz 1945, s. 2,

422. Bizde Denizcilik ve Deniz Ticareti, ***Vakit***, S: 9869, 12 Temmuz 1945, s. 2/4,

423. Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: Başlangıç ve Amerikan Hürriyeti, ***Vakit***, S: 9871, 14 Temmuz 1945, s.2,

424. Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: İlk Prensip, ***Vakit***, S: 9878, 21 Temmuz 1945, s.2,

425. Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: İkinci Prensip, ***Vakit***, S: 9883, 28 Temmuz 1945, s.2,

426. Yeni Dünya Nizamının Müspetleri: Millet ve Milletin Hakkı, ***Vakit***, S: 9887, 30 Temmuz 1945, s.2,

427. Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: Milliyet Faşizm Değildir, ***Vakit***, S: 9890, 2 Ağustos 1945, s.2,

428. Yeni Dünya Nizamının Müspet Şartları: Veto Hakkı, ***Vakit***, S: 9893, 5 Ağustos 1945, s.2,

429. Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizminin İstikameti, ***Vakit***, S: 9904, 16 Ağustos 1945, s.2,

430. Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizminin İstikameti-2, ***Vakit***, S: 9906, 18 Ağustos 1945, s. 2,

431. Tetkik ve Tahliller: İngiltere'de Komünizm Yapılabilir mi, ***Vakit***, S: 9908, 20 Ağustos 1945, s. 2,

432. Tetkik ve Tahliller: İngiltere'de Marksçılık Yapılabilir mi, ***Vakit***, S: 9920, 1 Eylül 1945, s. 2,

433. Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9924, 5 Eylül 1945, s. 2,

434. Tetkik ve Tahliller: Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış, ***Vakit***, S: 9924, 11 Eylül 1945, s. 2,

435. Tetkik ve Tahliller: Marks, Sınıf Fikrini Brahma ve Eflatun'dan Almış-2 ***Vakit***, S: 9928, 15 Eylül 1945, s. 2,

436. Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalizmi ve Marksizm, ***Vakit***, S: 9931, 18 Eylül 1945, s. 2,

437. Atom Bombası mı Bayram Şekeri mi, ***Vakit***, S: 9940, 23 Eylül 1945, s. 2,

438. Tetkik ve Tahliller: İngiliz Sosyalistleri Marksizmi Leninizm'i Sevemez, ***Vakit***, S: 9946, 29 Eylül 1945, s. 2,

439. Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese, ***Vakit***, yıl: 29 S: 9960, 3 Ekim 1945, s. 2,

440. Londra Konferansı Münasebetiyle: Dünyada Oynanan Politika Oyunu Zaman Kazanmak, ***Vakit***, S: 9972, 25 Ekim 1945, s. 2 / 5,

441. Üç Büyükler Uyuşabilirler mi, ***Vakit***, S: 9975, 28 Ekim 1945, s. 2,

442. Ankara Cinayetinin Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 9986, 8 Kasım 1945, s. 2 / 4,

443. Tetkik ve Tahliller: Atom Sırrı Etrafında Saptırmalar, ***Vakit***, S: 9993, 15 Kasım 1945, s. 2,

444. Sosyal Tetkikler: Ankara Cinayetinin Sosyal Psikoloji Cephesi, ***Vakit***, S: 10005, 30 Kasım 1945, s. 2,

445. İktisadî Sosyoloji İlminin Görüşleri: Küçük İsviçre Büyük Amerika İhtilafından Alınacak Ders, ***Vakit***, S: 10020, 16 Aralık 1945, s. 2,

446. İlmî Tetkikler: Üçler Tebliğinin Psikolojik Bir Tahlili, ***Vakit***, S: 10040, 4 Ocak 1946, s. 2,

447. İktisadî Sosyoloji İlminin Görüşleri: İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-1 ***Vakit***, S: 1043, 7 Ocak 1946, s.2,

448. İktisadî Sosyoloji İlminin Görüşleri: İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmülündeki Rolleri-2, ***Vakit***, S: 1045, 9 Ocak 1946, s. 2,

449. İsmet İnönü'nün İktisatçı Şahsiyeti-3 ***Vakit***, S: 10057, 21 Ocak 1946, s. 2,

450. İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: İsmet İnönü'nün İktisadî Karakteri-4 ***Vakit***, S: 10066, 30 Ocak 1946, s. 2,

451. İçtimaî Psikoloji İncelemeleri: Fransız Buhranının Dâhili Sebepleri, ***Vakit***, S: 10068, 1 Şubat 1946, s. 2,

452. İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: İsmet İnönü İnkılâbı-5: Tedrisatta Sistem ve Metot, ***Vakit***, S: 10070, 3 Şubat 1946, s.2,

453. İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: Endüstrileşmenin Sırrı-6, ***Vakit***, S: 10078, 11 Şubat 1946, s. 2,

454. İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: İktisat Sistemi ve Plân-7, ***Vakit***, S: 10096, 27 Şubat 1946, s. 2,

455. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversitenin Muhtariyeti-8, ***Vakit***, S: 10102, 5 Mart 1946, s. 2 / 5,

456. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversitenin İlmî Durumu-9, ***Vakit,*** S: 10105, 8 Mart 1946, s. 2,

457. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Hukuk Fakültesi-10, ***Vakit,*** S: 10108, 11 Mart 1946, s. 2,

458. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversite Fakültelerinin Hali-11, ***Vakit***, S: 10110, 13 Mart 1946, s. 2,

459. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Siyasal Bilgiler Okulu-12, ***Vakit***, S: 10113, 16 Mart 1946, s. 2,

460. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversiteye Muhtariyet-13, ***Vakit***, S: 10116, 19 Mart 1946, s. 2,

461. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversite Islahatına Başlangıç-14, ***Vakit***, S: 10118, 21 Mart 1946, s. 2,

462. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Yeni Üniversite Modeli-15, ***Vakit***, S: 10120, 23 Mart 1946, s. 2,

463. İktisadî Sosyoloji Görüşleri: Arap Birliğinde Irak, ***Vakit***, S: 10125, 28 Mart 1946, s. 2,

464. İsmet İnönü'nün İnkılâbı Karşısında: Üniversiteye Muhtariyet Verilir mi-16, ***Vakit***, S: 10135, 7 Nisan 1946, s. 2 / 4,

465. Amerikan Mucizesinin Sırrı, ***Vakit***, S: 10139, 11 Nisan 1946, s. 2,

466. İktisadî Hayatta: Ucuzluk nasıl temin edilir, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 7 S: 165, 4 Kasım 1946, s. 9 / 22,

467. İktisat Davaları: Yeni İktisat İlmine İhtiyacımız Var, ***Yeni Sabah***, N: 2949, 16 Kasım 1946, s. 2,

468. İktisadî Sosyoloji Görüşleri: Para Ayarlaması Nasıl Olmalıdır, ***Yeni Sabah***, N: 2953, 20 Kasım 1946, s. 4,

469. İktisadî Sosyoloji Görüşleri: Paranın Ayar Tarzı İlmî Kaidelere Uymuyor, ***Yeni Sabah***, N: 2960, 27 Kasım 1946, s.3,

470. Ucuzluğun ve Paramızı Kıymetlendirmenin Tek Usulü Vardır, ***Yeni Sabah***, N: 2967, 4 Aralık 1946, s. 3,

471. Maarif Şûrasından Ne Beklenir Onlar Ne Yaparlar, ***Yeni Sabah***, N:2969, 6 Aralık 1946, s. 3 / 6,

472. Bazı İktisatçıların Yanlış Görüşleri, ***Yeni Sabah***, N: 2995, 1 Ocak 1947, s. 4 / 6,

473. İktisadî Hayatta: Ucuzluğun Yolu, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 8 S: 172, 18 Şubat 1947, s. 14 / 18,

474. Tetkikler Dilekler: Ekonomi İşlerinde Hürriyet, ***İktisadî Yürüyüş***, c: 8 S: 178, 18 Mayıs 1947, s. 14 / 20,

475. İktisadî Sosyolojinin Görüşleri: Hayat Pahalılığına Sebep Klâsik İktisattır, ***İktisadî Yürüyüş***, c. 8 S. 183, 8 Ağustos 1947, s. 4 / 24,

476. Ekonomik Tedkikler: İthalat-İhracatın Artması Pahalılığı Nasıl Artırdı, ***İktisadî Yürüyüş***, c. 8 S. 184, 30 Ağustos 1947, s. 4 / 24,

477. Bütçeden Önce İktisadî Kalkınma Planı Yapılmalı, ***Yeni Sabah***, N: 3159, 8 Aralık 1947, s.4-5,

478. 7 Eylül Kararları Lağvedilebilir mi, ***Yeni Sabah***, N: 3166, 14 Aralık 1947, s.4 / 6,

479. Hayat Pahalılığı ve Masraf Bütçesi Nasıl Azaltılır, ***Yeni Sabah***, N: 3181, 30 Aralık 1947, s. 4,

480. Allah ve Şeytan Mücadelesi, ***Yeni Sabah***, N: 3190, 8 Ocak 1948, s.4-5,

481. Sterlin ile İhracat Yapılmaz, ***Yeni Sabah***, N: 3204, 22 Ocak 1948, s.4-5,

482. Çukurova Faciasının Mesulleri Cezalandırılmalıdır, ***Yeni Sabah***, N: 3256, 14 Mart 1948, s. 4,

483. Türk Dilinin Dehası, ***Yeni Sabah***, N: 3288, 15 Nisan 1948, s. 6,

484. Hayat Pahalılığını Hükümetin Kendisi Nasıl İcat Etti-1, ***Yeni Sabah***, N: 3363, 15 Haziran 1948, s.4 / 6,

485. Hayat Pahalılığı Pek Kısa Bir Müddet İçinde Azaltılabilir-2, ***Yeni Sabah***, N: 3366, 2 Temmuz 1948, s.4 / 6,

486. Aşağılık Duygusunun Sosyal Hayatımızdaki Fenalığı, ***Yeni Sabah***, N:3337, 9 Temmuz 1948, s.4-5,

487. Lisan Meselesi: Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3347, 19 Temmuz 1948, s.4-5,

488. Mekteplerde Tedrisat Meselesi 2.Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3352, 24 Temmuz 1948, s.4-5,

489. İstanbul Üniversitesi 3. Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3357, 29 Temmuz 1948, s. 4,

490. Ankara Dil Tarih Fakültesi 4. Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3358, 30 Temmuz 1948, s. 4,

491. Olimpiyatlar Dolayısıyla Eski Türk Yeni Türk, ***Yeni Sabah***, N: 3369, 11 Ağustos 1948, s. 4,

492. Talim ve Terbiyede İnkılâp:5. Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3379, 21 Ağustos 1948, s. 4,

493. Teknik Tedrisattaki Uygunsuzluklar: 6. Açık Mektup: Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na, ***Yeni Sabah***, N: 3391, 2 Eylül 1948, s. 4,

494. Ankara D. T. C Fakültesi Hakkında Bir İtiraza Cevap, ***Yeni Sabah***, N: 3395, 6 Eylül 1948, s. 4,

495. Dil Oyunu Tefekkür Buhranı Yarattı (Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresi), ***Bilgi Mecmuası***, C. 3 S. 21, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, s. 134-138,

496. Gafletlerimiz: İzmir Fuarında Komünist Propagandası, ***Her Gün***, N: 1380, 4 Eylül 1951, s.2-4,

497. İktisadî ve İçtimaî Bahisler: İktisat ve Ahlâk, ***İktisadî Uyanış, S. 34, 1 Kasım 1951, s.6-7,***

498. Mısırda Bir Mısır Milleti Var mıdır-1, ***Her Gün*****,** N: 1458, 24 Kasım 1951, s.2,

499. Mısırda Bir Mısır Milleti Var mıdır-2, ***Her Gün*****,** N: 1460, 26 Kasım 1951, s.2-3,

500. Ceza Kanununda Yapılacak Tadilât ve Bazı Düşünceler: Komünizmle Mücadele, ***Her Gün*****,** N: 1463, 29 Kasım 1951, s.2-4,

501. Cenup Hudutlarımızda Neden İstikrar Yok? Şu Bağıran Suriye Milleti Kim ve Nedir, ***Her Gün*****,** N: 1467, 3 Aralık 1951, s.2-4,

502. Cenup Hudutlarımızda Neden İstikrar Yok? Şu Bağıran Suriye Milleti Kim ve Nedir, ***Her Gün***, N: 1468, 4 Aralık 1951, s.2-3,

503. Bugün Arap Dünyasında Türk Düşmanlığı Niçin Yapılıyor, ***Her Gün*****,** N: 1475, 11 Aralık 1951, s.2-4,

504. Biz Bir Mucize Beklemiyoruz Türkiye'de Hayat Ucuzlatılabilir, ***Her Gün***, N: 1481, 17 Aralık 1951, s.2-3,

505. Tarih, Coğrafya, Strateji Bakımından Kıbrıs Kimindir, ***Her Gün*****,** N:1489, 3 Ocak 1952, s.2-4,

506. Bu Hakikat Her Zaman Türkler Tarafından Tekrarlanacak Kıbrıs Bizimdir, ***Her Gün***, N: 1516, 21 Ocak 1952, s.2-3,

507. İstanbul'un Kalkınması İçin Neler Yapılmalıdır, ***Her Gün*****,** N: 1523, 28 Ocak 1952, s.2-3,

508. İlmî Bahisler: Klasik İktisat ve Sosyoloji, ***İktisadî Uyanış*****,** S. 37, 1 Şubat 1952, s. 8 / 16,

509. Adalet Bakanlığına Açık Mektup: Bu Kanun Maddesinin Değiştirilmesi Lazımdır, ***Her Gün***, N: 1541, 15 Şubat 1952, s.2,

510. Anayasa Dili Düzeltilirken Milliyetçiliğin Manası Artık Tasrih Edilmelidir, ***Her Gün***, N: 1551, 25 Şubat 1952, s.2-4,

511. Ekonomik Araştırmalar: Hükümetimizin Zenginleşmesi, ***İktisadî Uyanış***, S. 38, 1 Mart 1952, s.6,

512. Günün Meselelerinden Fransız Buhranı, ***Her Gün*****,** N: 1565, 10 Mart 1952, s.2-4,

513. Serbest Sütun: Mısır Meselesi, ***Her Gün*****,** N: 1582, 27 Mart 1952, s.2-3,

514. Serbest Sütun: Tunus İhtilâlını Doğuran Fransızların Zulmüdür, ***Her Gün*****,** N: 1589, 3 Nisan 1952, s.2-3,

515. Serbest Sütun: Dost Amerika ve Komünizm Tehlikesi, ***Her Gün*****,** N: 1601, 15 Nisan 1952, s. 2-3,

516. Ortadoğu'nun Ehemmiyeti, ***Her Gün*****,** N: 1635, 19 Mayıs 1952, s. 2-3,

517. Akdeniz Komutanı Kim Olacak ve Olmalıdır Meselesi, ***Her Gün*****,** N: 1640, 24 Mayıs 1952, s. 2,

518. Serbest Sütun: Kızıl Tahtaravalli Oyunu, ***Her Gün*****,** N: 1672, 27 Haziran 1952, s.2,

519. Serbest Sütun: Kore Harbi Nasıl Biter, ***Her Gün***, N: 1678, 3 Temmuz 1952, s.2-3,

520. Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-1, ***Her Gün*****,** N: 1700, 25 Temmuz 1952, s.2,

521. Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-2, ***Her Gün***, N:1707, 1 Ağustos 1952, s.2-3,

522. Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-3, ***Her Gün***, N: 1711, 5 Ağustos 1952, s.2-3,

523. Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri-4, ***Her Gün*****,** N: 1715, 9 Ağustos 1952, s.2,

524. Yeni İktisat İlmine Göre; Hayat Pahalılığını Azaltma Çareleri Nedir, ***Her Gün***, N: 1737, 3 Eylül 1952, s.2-3,

525. Rusya'yı Durdurmak İstiyor İsek Evvelâ Şu Felaketi Önlemek Lâzım: Almanya Faciaları, ***Her Gün*****,** N: 1911, 24 Şubat 1953, s.2-3,

526. Yanlış Hesap Bağdat'tan Döner: İngiltere Bu Yoldan Dönmeli, ***Her Gün,*** N:1952, 6 Nisan 1953, s.2,

527. Kızılların Yeni Oyunu: Eisenhover'i de Aldatacaklar mı, ***Her Gün*****,** N: 1963, 17 Nisan 1953, s.2 / 3,

528. Peri Masallarına Benzeyecek Olan Şahane Düğüne Giden F.Köprülü Dostumuza İthaf: Irak'tan Neler İsteyebiliriz, ***Her Gün*****,** N:1976, 30 Nisan 1953, s.2 / 4,

529. Dulles'in Ziyareti Münasebetiyle: Rusya Dünyayı Artık Aldatamaz, ***Her Gün*****,** N:2005, 29 Mayıs 1953, s.2-3,

530. Irak Türküleri**,** ***Türk Sanatı***, yıl: I S: 12, 15 Haziran 1953, s. 10,

531. Pahalılık Canavarı**,** ***Her Gün*****,** N:2027, 22 Haziran 1953, s.2 / 4,

532. Rusya İle Yapılan Gizli Anlaşmaların İç Yüzü, ***Her Gün***, N: 2037, 2 Temmuz 1953, s. 2-3,

533. Irak'ta Yaşayan Türkler, ***Fuzuli***, S: 5, 1 Temmuz 1958, s. 15,

II. HAŞİM NAHİT ERBİL'DEN BAHSEDEN KAYNAKLAR

1. A.G., Kitaplar Üzerine: Dil Tekniği, ***Millet***, Mart-1944, sh.2

2. A.G., Kitaplar Üzerine: Türkiye'de Modern Teknik, ***Millet,*** Temmuz-1943, sh.2

3. AKKOYUNLU, Ziyad – SAATÇİ, Suphi, ***Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi***, Ankara-1991, s. 114-122

4. BAŞBAKANLIK Aile Araştırma Kurumu, Aile Hayatı-Tesettür Meselesi, ***Sosyokültürel değişme sürecinde Türk ailesi***, cilt-3, Ankara-1991, s. 264-280

5. BİRİNCİ, Ali, Türk Ocağından Simalar: Erbilli Haşim Nahit'in Hikâyesi, ***Türk Yurdu***, S: 156, Ağustos 2000, Ankara, s 5-9

6. CEMGİL, Adnan, Orijinal Bir Kitap, ***Yurt ve Dünya***, S:24, 30 ilkkânun 1942, s.454-456

7. CEYHAN, Yard.Doç.Dr. Nesîme, 1911-1922 Yılları Arası Türk Hikâyesine Kaynak: Harp, ***Turkish Studies International Periodical For the Languages,*** Volume 4 /1-II Winter 2009, s.1807-1822

8. DAKUKLU, Mehmet Hurşit, Erbil Şairlerinden Haşim Nahit Erbil, ***Kardaşlık***, 14/8-9, Aralık 1974 Ocak 1975, s.32-33

9. DOĞAN, Mehmet, Haşim Nahit Erbil-Üç Muamma: Garp Meselesi, Şark Meselesi, Türk Meselesi-II, ***Sosyologca Dergisi***, Sayı:2, Temmuz-Aralık 2011, s.88-93

10. ERBİL, Haşim Nahit, Bu Yazıların Tarihî Felsefesi, ***Kara Gün Yazıları,*** Titaş B.evi, Ankara-1940, s.59-62

11. ERBİL, Haşim Nahit, Türk Toplum Düşüncesinin Kaynakları, ***Sosyologca Dergisi***, Sayı:2, Temmuz-Aralık 2011, s.83-87

12. FUAD, Köprülüzade Mehmed, Fuzuli'ye Dair -Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N:8939, 2 Şubat 1338 (1922) s.3

13. GÜR, Doç. Dr.Âlim, Dergâh Mecmuası ve Ahmet Haşim***, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi****, Volume 3/ 10 Winter 2010,* s.316-331

14. HAŞİM, Ahmet, Şiirde Vatan, ***Dergâh Mecmuası,*** C. 11, N: 18, İstanbul: 5 Kanun-ı sani (Ocak)1338 / 1338 (1922), s.82-83,

15. [HOTİNLİ], Ahmet Raûf, Bir Hatıra Münasebetiyle, ***İstiklâl gazetesi,*** nr: 311,16 Teşrin-i sânî 1335 (1919), s.1,

16. (İmzasız), Hafta-i Edebiyat, ***Rübab Mecmuası,*** nu.7, Haziran 1912, s.48

17. (İmzasız), Yeni Bir Dünya Görüşü Karşısında; Muharririn Biyografisi, ***İktisadî Yürüyüş,*** S: 74, 16 İkinci Kanun (Ocak) 1943, s. 6

18. (İmzasız), Matbuat Âlemi-Asya, Kızıltoprak'tan Başlıyormuş, ***Aydede,*** Sene:1, Numara:32, 20 Nisan 1338, s. 2

19. (İmzasız), Mevzu Bereketi, ***Aydede,*** Sene:2, no.13, 13 Şubat 1338, s.4

20. (İmzasız), Haşim Nahit Erbil, ***Türkiye Dışı Türkler Edebiyatı Antolojisi,*** 6.C. Irak, s.401-403

21. (İmzasız), "Les Symptomes De La Crise Turque Et Son Remede, Par Hachim Nahit", ***La Quinzaine Critique Des Livres Des Revues***, N. 32, Vole. 3, 25 Nisan 1931, s. 406.

22. (İmzasız), Les Symptomes de la Crise Turque et son Remede, By Hachim Nahit, Librairie Philosophique J. Virin, Paris 1931 ***The Moslem World,*** 13 October 1933, London/NewYork, s. 421-422.

23. (İmzasız), "Sebilürreşâd", ***Sebilürreşâd***, C 2-9, N: 52-234, 21 Şubat 1328 (1912)/6 Mart 1913, s. 451.

24. KARA, İsmail, Meşrutiyet Üzerine (Haşim Nahit'e Cevap), Türkiyede İslamcılık Düşüncesi-2 (Metinler-Kişiler), Risale Yayınları, İstanbul-1987

25. KARATAŞ, Turan, ***Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği-Abdülhak Şinasi Hisar,*** Yapı Kredi Yayınları, Ankara-2005,

26. KAYAN, Alp Arslan, Siyasal Bilgiler Okulu hakkında- Haşim Nahit Erbil'e, ***Vakit***, S: 10130, 2 Nisan 1946, s. 2; Siyasal Bilgiler Okulu Hakkında, ***Vakit***, S: 10131, 3 Nisan 1946, s. 2

27. KERKÜK, İzzettin, Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri, ***Türk Kültürü***, S 385. (Mayıs (1995) s.263-271

28. KERKÜK, İzzettin, Haşim Nahit Erbil Bibliyografyası, ***Türk Kültürü***, S. 401 (Eylül 1996)

29. KERKÜK, İzzettin, Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri, ***Kerkük Vakfı***-İstanbul-2004-1.baskı-159 sayfa (kitap)

30. KOCAMAN, Rabia, Haşim Nahit Erbil, ***Kerkük***, S. 2 (Kasım 1977) s.19-20

31. KOCAMAN, Rabia, Haşim Nahit Erbil'in Paris Mektupları, ***Kardaşlık***, S 46, s.34-38

32. KOP, Ali Rıza, Kara Gün Yazıları, ***Yeni Adam***, 23.09.1940, S:291, sh.4

33. MERMUTLU, Yrd. Doç. Dr.Bedri, Doğu-Batı Yaklaşımı Bağlamında Haşim Nahit Erbil'in "Üç Muamma"sı, ***Sosyologca Dergisi***, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2011, s.135-138

34. MERMUTLU, Yrd. Doç. Dr.Bedri, Haşim Nahit Erbil-Üç Muamma: Garp Meselesi, Şark Meselesi, Türk Meselesi -I, ***Sosyologca Dergisi***, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2011, s.139-150

35. OZANSOY, Halid Fahri, ***Edebiyatçılar Geçiyor,*** sh.33-35 / 98-99 Kanaat K.evi, İstanbul-1939 (126 sayfa)

36. ÖZERDİM, Sami N, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Davası-Haşim Nahit'e-, ***Yeni Sabah***, 25/071940, S: 3412, sh.13

37. PARLAKTÜRK, Mehmet Emin, Zamanı Suçlama Kolaycılığı, ***dogruses@gmail.com,*** 2 Ocak 2012

38. POLAT, Prof. Dr. Nâzım Hikmet, Vicdan Alevleri, **TÜBAR**-XVII-/2005-Bahar, s.5-6

39. SAATÇİ Suphi, "Irak Türkleri", ***Tarih ve Toplum***, C. 17, S. 102,Haziran 1995, s. 37-40.

40. SABRİ, Mustafa, ***Dînî Müceddidler Yahud (Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yollarında Bir Rehber***, Şehzadebaşı Evkaf Matbaası, İstanbul 1338

41. SAKAOĞLU, Necdet, Haşim Nahit-Ahmet Haşim, ***Tarih ve Toplum***, S:104, Ağustos-1992, s.66-67

42. SAFVET A, İstanbul Musahabeleri (Deliren esir / Haşim Nahit), Saadet K.evi, İstanbul-1334 (1918) (112 sayfa)

43. SAY, Dr. Seyfi, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendinin Kadın ve Aile Konusunda Modernistlere Cevabı, ***beyanname@blogcu.com/m-Sabri-efendinin cevabi***

44. ŞİRANİ, Ahmed, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-1-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N:8839, 24 T.Evvel 1337 (1921), s.4;

45. ŞİRANİ, Ahmed, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8840, 15 T.Sani 1337 (1921), s.4;

46. ŞİRANİ, Ahmed, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-2a-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8841, 21 T.Sani 1337 (1921), s.4;

47. ŞİRANİ, Ahmed, Hayat-ı Umumiyemizde Tesirat-ı Diniye-3-Haşim Nahit'e-, ***İkdam***, N: 8842, 5 K.Evvel 1337 (1921), s.2

48. TERZİBAŞI, Ata, Erbil Şairleri: Haşim Nahit Erbil, ***Kerkük Vakfı***-İstanbul-2007 sh:165-183

49. TOGAN Zeki Velidi, ***Hâtıralar, (İsenbike Togan'ın Sözbaşı yazısıyla),***Türk Diyanet Vakfı Yay. 2. bsk Ankara-1999.

50. TOPÇU, Yrd. Doç. Dr. Ümmühan BİLGİN**,** Büyük Bir Türk Destanı Yazma Fikri, ***Millî Folklor***, Yıl 22 Sayı 85, Ankara-2010, s.401-403

51. UYANIK, Doç. Dr. Necmi, ***Haşim Nahit Erbil ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri,*** Tablet Yayınları, Konya, Nisan 2009

III. DİĞER KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sicil-i Ahval, Defter Nu. 144, s.389

2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 490.01/860.344.1; 490.01/863.402.1; 030.18.1.1/15.50.19; 080.18.01/012.67.8.

3. T.C Emekli Sandığı Arşivi 72077 Nolu Dosya

4. Ankara Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü (Cebeci Asri Mezarlığı) Ölüm Kütük Defteri/ Sıra N: 1269.

5. T.C. Ankara Belediyesi Mezarlık Amirliği (Cebeci Asri Mezarlığı) 2635 Numaralı Dosya

6. Haşim Nahit Erbil'in Bir Raporu, Talim ve Terbiye Dairesi Arşivinden, Kardaşlık, S 43. s.12-15

7. http://tr.wikipedia.org

B. İNCELEME ESERLER

1. AKTAŞ, Prof. Dr. Şerif, ***Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında "Mutavassıtîn" Grubun Edebî Düşüncesi Hakkında***, I. Millî Türkoloji Kongresi-Tebliğler (İstanbul, 1980)

2. AKTAŞ, Prof. Dr. Şerif, ***Şiir Tahlili "Teori-Uygulama***", Akçağ Yayınları, Ankara 2009

3. AKTAŞ, Prof. Dr. Şerif, ***Roman İncelemesine Giriş***, Birlik Yayınları, Ankara 1984

4. AYTAŞ, Gıyasesettin, ***Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri***, Akçağ Yayınları, Ankara 2008

5. BELGE, Murat, ***Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-1,*** İletişim Yayınları, İstanbul 2002

6. BERKES, Niyazi, ***Türkiye'de Çağdaşlaşma,*** Doğu-Batı Yay, İstanbul Matbaası, İstanbul 1988.

7. ÇETİŞLİ, Prof. Dr. İsmail, ***Metin Tahlillerine Giriş "Şiir",*** Fakülte Kitabevi, Isparta-2002

8. ÇETİŞLİ, Prof. Dr. İsmail, ***Metin Tahlillerine Giriş-2 "Hikâye-Roman-Tiyatro",*** Akçağ Yayınları, Ankara 2004

9. DİLÇİN, Cem, ***Örneklerle Türk Şiir Bilgisi***, TDK Yayınları, Ankara 2005

10. ENGİNÜN, İnci, ***Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e-*** Dergâh Yayınları, İstanbul 2006

11. Fazlur-Rahman, ***İslâm ve Çağdaşlık, Fikri Bir Geleneğin Değişimi*** (Çev. Alpaslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaşoğlu), Ankara 1996.

12. FINDIKOĞLU, Ord. Prof. Ziyaeddin Fahri, ***Karl Marx ve Sistemi***, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976

13. GÖKALP, Ziya, ***Türkçülüğün Esasları,*** Haz Mehmet Kaplan, MEB Yayınları, İstanbul-1970

14. HANİOĞLU, M. Şükrü, ***Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi***, Üçdal Neşriyat İstanbul-1998

15. HANİOĞLU, M. Şükrü, ***Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,*** *İletişim Yay, C.5, s.1382-1404,* İstanbul-1985

16. HOCAOĞLU, Baran, **"*İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908–1913) Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri***", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2008

17. KAPLAN, Mehmet, ***Şiir Tahlilleri-1 "Tanzimattan Cumhuriyete***" Dergâh Yayınları, İstanbul 1988

18. KINA, Mehmet, ***Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi,*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-2006

19. KIRZIOĞLU, Dr. Banıçiçek, Hakkı Tahsin'in "İlkbahar" Adlı Tekellümî Hikâyesi, ***Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, Sayı 11 Erzurum-1999

20. KOÇAK, Cemil, ***Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası(1923-1950),*** İletişim Yay. İstanbul-2006

21. KORKMAZ, Dr. Ramazan, ***Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000),*** Grafiker Yayınları, Ankara-2009

22. KURT, Burcu, **Dünden Bugüne Şattü'l-Arap Sorunu,** Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt 1 Sayı 2, İstanbul-2007, s.137-155

23. MORAN Berna, ***Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,*** Cem Yayınevi, İstanbul 1991

24. OKAY, ORHAN, ***Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi***, Baylan Matbaası, Ankara-1975

25. OKYAY, Mehmet Erkan, ***"Türk İnkılâbında Ulus Kavramının Gelişimi",*** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2009

26. POLAT, Dr. Nâzım Hikmet, Şahabeddin Süleyman, ***KTB Yayınları,*** Ankara-1987

27. POLAT, Prof. Dr. Nâzım Hikmet, II. Meşrutiyet Devri Sosyal ve Kültürel Hayatının Bazı Tanıtıcı Vasıfları, ***Türkiye Günlüğü Dergisi***, Sayı 94, Ankara-2008

28. POLAT, Prof. Dr. Nâzım Hikmet, II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rübab Dergisi, ***TÜBAR***-XIV-/2003-Güz, s.7-41

29. POLAT, Prof. Dr. Nâzım Hikmet, ***Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler,*** Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara-2012

30. Prens SABAHATTİN, ***Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar***, Ayraç Yay. Ankara-1999,

31. SAWASH, H.Muhammed Ali, ***Lozan Anlaşması ve Musul Sorunu Çözümü,*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008

32. ŞEN**,** Yrd. Doç. Dr. Cafer, Fecr-i Ati Encümeni Edebiyatı, ***Turkish Studies International Periodical For the Languages,*** Volume 4 /1-II Winter 2009, s.1333-1426

33. TUNAYA, Tarık Zafer, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952,*** Tıpkı Basım, Arba Yay., 2 bs. İstanbul-1995

34. UĞRAŞ, Nilüfer, ***"Osmanlı Basınında (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat) Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler",*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008

35. ÜLKEN, H. Ziya, ***Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi***, 3.baskı, Ülken Yay, İstanbul-1992.

36. YALÇIN Emruhan, Kerkük Bölgesinin Nüfus Yapısı, ***e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article,*** Erzurum-2008, s.77-101

37. YAŞAR Hüseyin Hüsameddin (Amasyalı Hüsameddin), ***(Yayına hazırlayan: İzzettin KERKÜK) "Irak Türklerinin Menşei I - II" İkdam***, N:8915 / 8939, 6 Kanun-ı sani / 5 Şubat 1922

DİZİN
ESER ADLARI DİZİNİ

7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs, 41, 45, 59, 84, 87, 98, 284, 285, 296, 297, 307, 319, 325
Altın Destan, 12, 171
Altın Ordu, 12
Aşk-ı Memnu, 69, 70, 71
Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri, 37, 38, 39, 44, 53, 55, 56, 76, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 98, 99, 114, 115, 271, 288, 292, 296, 298, 300, 301, 302, 305, 306, 309, 312, 314, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 331, 334, 336, 337, 340
Aydınlık, 33, 57, 76, 90, 322
Bilgi(Bilgi Yolu), 45
Bir Destandan, 12
Bizim Köy, 86
Cumhuriyet gazetesi, 67, 77, 85, 119, 324
Deliren Esir, 12, 32, 44, 50, 51, 125, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 281, 324, 326, 345
Demet, 335
Dil Tekniği, 39, 45, 57, 84, 85, 86, 98, 100, 101, 103, 105, 106, 108, 316, 333, 334
Dinî Müceddidler, 48
Donanma, 45, 101, 194, 197, 208, 217, 224, 227, 229, 236, 269, 270, 272, 310, 311, 312, 314, 319, 325, 330, 332, 333
Edebiyat ve Hukuk, 131
Edebiyatçılar Geçiyor, 29, 64, 65, 334
Ekspres gazetesi, 81, 85
Felâha Doğru, 73
Haile İçin Kahraman, 32, 44, 50, 73, 170, 310, 311
Hak, 45
Hâkimiyet-i Milliye, 14, 30, 32, 33, 35, 36, 45, 74, 75, 78, 86, 96, 97, 104, 105, 196, 220, 221, 224, 227, 228, 229, 230, 247, 248, 249, 250, 254, 269, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 304, 305, 309, 311, 317, 326, 327, 328, 329, 330, 334, 337, 346, 347
Hanımlar Âlemi, 45, 224, 332
Hayat Pahalılığı Azaltılabilir mi?, 22, 38, 41, 45, 54, 55, 58, 59, 67, 78, 81, 85, 86, 87, 95, 116, 120, 278, 285, 286, 297, 299, 300, 302, 315, 328, 338, 340, 341, 342, 343
Her Gün, 45, 227, 286, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 323, 329, 340, 341
İctihad, 45
İçtimaî Buhran ve Millî ideolojiler, 86, 91, 92
İkdam, 10, 14, 23, 30, 32, 33, 34, 45, 49, 53, 57, 64, 67, 68, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 87, 101, 125, 126, 128, 130, 186, 191, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 245, 248, 254, 267, 269, 271, 272, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 298, 304, 310, 312, 313, 323, 325, 327, 328, 330, 331, 334, 335, 346, 347
İktisadî Uyanış, 45, 341
İktisadî Yürüyüş, 39, 45, 84, 86, 87, 98, 99, 336, 338, 340, 341, 342
İktisat İlminin İlk Bilgileri, 36
İntihar, 92
İptidai Mektebinde Tarihin Tarz-ı Tedrisi, 32, 50
İstanbul Musahabeleri, 60, 209
Kadro, 76, 78, 81, 322
Kara Gün Yazıları, 27, 31, 34, 38, 44, 51, 55, 56, 60, 72, 97, 100, 108, 118, 138, 141, 142, 143, 167, 173, 174, 175, 177, 180, 209, 233, 281, 309, 311, 334, 344
Kardaşlık, 20, 38, 40
Kardeş Sesi, 45, 46, 217, 219, 320
Komünist Beyannamesine Karşı Milliyetçi Beyannamesi, 41, 45, 57, 58, 294, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 321, 322, 326
Komünizmle Mücadele Rehberi, 41, 45, 57, 76, 78, 81, 82, 84, 86, 88, 91, 92, 95, 294, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 319, 321, 322, 323, 325, 326, 329, 330, 337
Küçük Mecmua, 80
La Pensee Turque, 45, 228
Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arazı", 26, 37, 44, 54, 287, 295, 299
Mehasin, 27, 45, 46, 63, 237, 332, 344
Mesopotamie, 83
Millet, 39, 45, 122, 227
Milletlerarası Sosyoloji Dergisi, 54
Millî Folklor, 214
Millî İktisat Sistemi, 35, 44, 53, 84, 96, 304, 305, 336, 337
Muhit, 335
Mukadderât-ı Tarihiye, 48
Musavver Malumat-ı Nafia, 45, 193, 269, 332, 334
Musavver Tiyatro, 208
Münşeâtü's-Selâtin, 72
O Belde, 153
Osmanlı Tarihi, 72
Osmanlı Türklerde ilim, 310
Peri Kızı ile Çoban Hikâyesi, 12
Polis Mecmuası, 195
Resimli İstanbul, 28, 45, 162, 177, 318, 334, 335
Resimli Kitap, 185, 335

Riyah-ı Leyâl, 63, 70, 158, 159, 161, 163, 166
Rubab-ı Şikeste, 69, 71, 140, 335
Ruh'ul-akvâm, 73
Rübab, 208
Rübab Mecmuası, 187
Saadet, 10, 60, 209
Sabah, 10, 67, 73, 104, 105, 109, 127, 236, 245, 267, 271, 299, 300, 302, 303, 304, 309, 313, 314, 315, 316, 318, 326, 334, 336, 340, 341, 342
Sadâ-yı Millet Gazetesi, 245
Sebilürreşad, 45, 224, 266, 328, 330
Sefiller, 83
Sermaye, 81
Servet-i Fünun, 20, 21, 24, 28, 31, 32, 38, 44, 45, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 78, 81, 82, 97, 118, 131, 136, 137, 140, 141, 143, 144, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 170, 176, 187, 188, 189, 192, 208, 216, 218, 224, 225, 227, 230, 243, 251, 255, 260, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 298, 310, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 334, 335, 344
Sis, 152
Son Kuşlar, 81
Şair Evlenmesi, 207
Şehîk-i Garam, 28, 63, 70, 133, 136, 137, 146, 148, 150, 152, 154, 157, 158, 159, 161, 163, 166
Tanin, 30, 45, 46, 73, 82, 118, 216, 217, 218, 219, 220, 232, 236, 242, 243, 245, 265, 267, 271, 318, 324, 325, 330, 334
Tarih-i Askerî-i Osmanî, 72
Tarih-i Osmanî, 251
Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye, 48
Tarihten Evvelki Zamanlar, 83
Tasvir-i Efkâr, 45, 73, 191, 217, 236, 245, 272, 324
Temaşa, 208
Tercüman, 10, 267, 271
Tetebbu, 29, 45, 72, 96, 135, 156, 161, 222, 258, 291, 304, 334
Türk Hava Mecmuası, 33, 35, 45, 86, 198, 225, 228, 283, 284, 285, 338, 347
Türk İktisadî Buhranının Arazı, 37, 54
Türk İnkılâbına Bakışlar, 38
Türk Sanatı, 45
Türk Yurdu, 20, 22, 23, 24, 26, 38, 43, 45, 76, 77, 78, 79, 80, 104, 130, 216, 226, 228, 231, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 246, 280, 284, 307, 308, 320, 321, 322, 333, 334, 336, 343
Türkçülüğün Esasları, 6
Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları, 11, 23, 24, 29, 31, 32, 44, 47, 67, 70, 72, 73, 100, 119, 238, 250, 251, 252, 253, 262, 268, 269, 270, 275, 276, 278, 279, 290, 296, 297, 305, 310, 312, 322, 324, 325, 330, 332, 333, 337, 346
Türkiye'de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 39, 45, 54, 56, 75, 79, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 288, 295, 296, 298, 304, 305, 306, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 317, 319, 323, 325, 328, 329, 337
Ulus, 85, 86
Üç Muamma, 11, 33, 44, 52, 53, 81, 274, 275, 276, 278, 326, 333, 337, 347
Ülkü mecmuası, 86
Ümid, 45, 136, 138, 144
Vakit, 39, 45, 67, 82, 87, 208, 223, 224, 227, 228, 271, 273, 279, 287, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 312, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 329, 336, 338, 339, 340, 341
Varlık, 39, 45, 85, 91, 92, 95, 108, 227, 228, 309, 321, 325
Vatan gazetesi, 85, 86
Yakın Şark, 83, 301
Yarın, 29, 32, 38, 45, 157, 160, 164, 168, 171, 172, 175, 178, 179, 211, 281, 324, 332
Yaşayan Ölüler ve Ölmüş Yaşayanlar, 60
Yeni Adam, 39, 45, 67, 85, 109, 123, 124, 125, 195, 222, 227, 281, 309, 313, 319, 320, 336
Yeni Gazete, 26, 27, 29, 30, 45, 46, 69, 71, 72, 73, 82, 118, 185, 190, 193, 199, 216, 217, 219, 220, 222, 227, 230, 232, 236, 243, 244, 245, 246, 256, 264, 273, 297, 311, 316, 320, 323, 334, 335, 344, 346
Yeni Gün, 30, 31, 45, 228, 235, 236, 241
Yeni Lisan hareketi, 169
Yeni Mecmua, 79
Yeni Rusya - Moskova – Roma, 77
Yeni Sabah, 40, 45, 86, 221, 222, 223, 230, 318, 326, 334, 336, 340, 341, 342
Yenigün, 30, 346
Zekânın Başlangıcı, 89

ŞAHIS ADLARI DİZİNİ

A. Malche, 314
A. Rey, 106, 221
A.Comte, 85, 89, 321
A.Lalande, 85, 88
A.Malche, 316
A.Safvet, 209
A.Smith, 86, 98, 336, 340
Abdülbaki Kuzu, 125
Abdülhak Hamit Tarhan, 65
Abdülhak Şinasi Hisar, 63, 65, 211, 335
Abdülkadir Karahan, 64
Abel Ray, 84
Adam Smith, 96, 303
Adnan Adıvar, 310, 330
Ağaoğlu Ahmet Bey, 64, 76, 287
Ahmed Cevad, 72
Ahmed Vefik Paşa, 6
Ahmet Emin Yalman, 85
Ahmet Haşim, 28, 34, 35, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 145, 146, 148, 153, 155, 156, 159, 163, 186, 239, 240, 334
Ahmet Hikmet, 64
Ahmet İhsan, 64, 65, 69, 82, 227, 335
Ahmet Mithat, 63, 318
Ahmet Rasim, 72, 251
Ahmet Şuayb, 29, 64, 83, 345
Aka Gündüz, 65
Ali Canip, 12, 64
Ali Ekrem, 64
Ali Fuat Başgil, 86, 317
Ali Galip, 64
Ali Mümtaz, 64
Ali Nihad Tarlan, 64
Ali Şir Nevai, 65, 67, 221
Alp Arslan Kayan, 317
Arif Nihat Asya, 64
Asım Us, 82, 293
Âşık Garip, 117, 239
Âşık Kerem, 117, 239
Atatürk, 9, 55, 58, 107, 108, 183, 286, 293, 295, 307, 331, 342
Auguste Comte, 89, 319
Babanzade İsmail Hakkı, 64
Baki, 117, 239
Baldwin, 249, 250, 326
Behçet Kemal Çağlar, 64
Behçet Necatigil, 65
Bergson, 80, 89
Bertholet, 85
Besim Kadırgan, 40
Bigiyev, 264, 266
Bonorlav, 327
Bougle, 55, 85, 86, 91, 92, 304, 309
Brehier, 86
Byron, 94
Cahit Tanyol, 86
Celâl Nuri, 48
Celal Sahir, 20, 27, 63, 64, 66, 137, 230, 344
Cemaleddin Afganî, 5, 49, 73, 254, 263
Cemil Bilsel, 85
Cemil Sena, 28, 64, 334
Cenap Şahabettin, 63, 64, 69, 70, 145, 148, 155
Cevdet Perin, 81, 85
Charles Jide, 36
Corneille, 123
Cresson, 85
Çehov, 182
D.G.Contenau, 83, 84
Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey, 30, 82, 246
Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 231, 283
Delacroix, 87
Demet, 335
Dertli Yunus, 117
Doktor Dozy, 49, 73, 253, 254
Doktor Nihat Reşat, 87, 231, 282
Dr. Künhe, 314
Durkheim, 15, 34, 60, 78, 79, 80, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 98, 111, 228, 264, 274, 317, 321, 336
Edmond de Moulin, 49, 72
Emile Brehier, 84
Emin Bülent, 12, 116
Engels, 58, 77, 320, 322, 323
Ercüment Ekrem, 65
Ernest Lavisse, 31, 32, 44, 49, 73, 241
Esat Tekeli, 86
Fahri Celâl, 28, 64, 334
Faik Ali, 27, 63, 64
Falih Rıfkı, 64, 77, 281, 294, 322
Faruk Nafiz, 28, 64, 125, 334
Fazıl Ahmet, 29, 64, 125
Ferdinand (Avusturya-Macaristan Veliahdı) 3
Ferid ve Nabi Beyler (Paris Mümessilleri) 231
Feuerbach, 319
Fevzi Lütfi, 64
Frazer, 86, 336
Frederik List, 35, 44, 53, 84, 95, 285, 305, 337
Freud, 86
Fuat Köprülü, 27, 63, 64, 66, 67, 344
Fuzuli, 42, 45, 63, 65, 66, 67, 117, 221, 227, 239, 307
Georges Frazer, 84
Goguet, 86, 336
Gordon Childe, 84

Gökalp, 6, 78, 79, 80
Grosse, 84, 336
Gustave Le Bon, 49, 72, 255, 256, 258, 322, 324
H. Nazım, 64
H. Sîret, 64
Halid Fahri, 28, 29, 64, 65, 334
Halide Edip Adıvar, 63, 64, 68, 125, 67, 335
Halide Nusret, 64
Halil Nihad, 64, 125
Halil Vedat, 64
Halim Sabit Şibay, 77
Halit Nazmi Keşmir, 16, 299
Halit Ziya, 64, 69, 70, 181, 335
Hamdullah Suphi Tanrıöver, 77
Hamit Zübeyir Koşay, 84
Hanımlar Âlemi, 45, 224, 332
Hasan Ali Yücel, 38, 55, 77
Hasan Ferid Cansever, 77
Hatice Hanım (Haşim Nahit'in annesi) 20
Hayden, 94
Henri Berr, 83, 84, 90
Hilair de Barantnon, 84
Hilmi Ziya, 65
Hoca Nasrettin, 124
Höffding, 84, 86
Hüseyin Cahit, 30, 63, 65, 73, 82, 131, 232, 243, 244
Hüseyin Haşim, 80
Hüseyin Suat, 27, 63, 64
II. Abdülhamit, 2, 5, 207
İdris Sabih, 64
İsmail Habip Sevük, 67, 85, 119
İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 37, 55, 64, 67, 85
İsmail Hakkı Bey, 37, 55
İsmail Hami Danişment, 85
İsmail Müştak, 64
İsmet İnönü, 9, 39, 55, 209, 287, 294, 295, 296, 297, 304, 312, 316, 317, 339
İsmet Paşa, 33, 246, 247, 281, 284, 287, 296
İstanbul Musahabeleri, 60, 209
İzzettin Kerkük, 41, 42
J.De Morgan, 83, 84
J.J.Roesseau, 86, 336
John Dewey, 314
Jön Türkler (Genç Türkler), 2
Kadri Yörükoğlu, 38
Karl Marks, 78, 81
Karl Monesyos, 313
Kazanlı Musa Cârullah Bigiyev, 49
Kemal Cenap, 31, 85
Kont Gabineau, 73
Köprülüzade Mehmet Fuad, 63
L.Bruhl, 89
L.Delaporte, 83, 84
L.Play, 86
Laland, 301, 304
Lalande, 37, 87, 88, 309
Lavisse, 310
Leibniz, 319
Lenin, 285
Levi Bruhl, 88
List, 53, 54, 86, 95, 96, 97, 302, 305, 329, 336, 337
Locke, 319
Lord Curzon, 246
Loyd Corc, 327
Maarif Nazırı Emrah Efendiye, 230, 316
Mahmut Makal, 86
Mahmut Sadık, 63, 64
Mahmut Yesari, 28, 64
Maliye Bakanı Cavid Bey, 269
Marks, 58, 81, 96, 225, 303, 320, 322, 323
Maunier, 84, 99
Maupassant, 182
Mehmet Akif, 116
Mehmet Emin, 12, 13, 116, 131, 134, 142, 169, 170, 173, 180
Mehmet Hurşit Dakuklu, 19
Mehmet Kaplan, 64
Mehmet Rauf, 27, 63, 64, 344
Mehmet Recep Peker, 16, 299
Memduh Şevket Esendal, 77
Metzger, 85
Mikelanj, 94
Mister Eskuet, 271
Mithat Cemal, 63
Mithat Paşa, 2, 269
Moliere, 123
Moyer, 73
Mozart, 94
Muammer Bey, 64
Muhammed Abduh, 5
Muhit, 335
Muhlis Ete, 86, 317
Musa Carullah Bigiev, 73
Musa El Aşari, 307
Mussolini, 285
Mustafa Ebubekir Efendi (Haşim Nahit'in babası) 20
Mustafa Kemal, 4, 14, 33, 74, 75, 80, 225, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 347
Mustafa Sabri, 48, 49, 223, 253, 254, 288, 298, 311
Mustafa Şekip Bey, 80
Müfide Ferid, 87, 231, 282, 285
Müller, 54, 84, 86, 336
Münşeâtü's-Selâtin, 72
Nadir Nadi, 82, 293
Namık İsmail, 64
Nâyîler, 169
Nazım Hikmet, 77
Nazım Paşa, 245
Nâzım Paşa, 30, 73, 232

Necmettin Halil, 64
Necmettin Sadak, 75, 82, 293
Necmi Uyanık, 19, 304
Nedim, 66, 117, 239
Nefî, 117
Nietzche, 93, 319
Numan Menemencioğlu, 37, 55
Nurullah Ataç, 64, 335
Olov Jans, 84
Orhan Seyfi, 12, 64, 125
Ömer Buyse, 314
Ömer Seyfettin, 12, 64, 181
Ömr-i Muhayyel, 145
P.Janet, 84
Peyami Safa, 38, 82, 293
Pierre Janet, 86, 89
R. M. Ekrem, 138
R.Menier, 86, 336
Racine, 123, 125
Recaizade Mahmut Ekrem, 168
Refik Halit, 125
Remzi Tevfik, 64
Reşat Nuri, 28, 64, 195, 334, 335
Reşit Paşa, 220, 269
Ribot, 84, 85, 92, 93, 94, 95, 121, 304, 309, 320
Rousseau, 319
Russell, 84
Sabri Esat, 335
Saffet Ziya, 63
Schacht, 54, 86
Schopenhauer, 319
Sedat Semavi, 41, 59, 125
Sefiller, 83
Semiha Uzun Hasan, 77
Shakespeare, 123
Sir Percy Cox, 247
Sis, 152
Siverek Mebusu Nureddin Bey, 73
Spinoza, 89, 319
Stuart Mill, 319
Sultan Abdülaziz, 2, 124
Sultan II. Abdülhamit, 2
Suphi Nuri İleri, 76, 87
Suut Kemal, 67, 85, 335
Süleyman Nazif, 27, 63, 64, 77, 344
Süleyman Nesip, 12, 27, 63, 64
Süleyman Sadi, 63
Şair Eşref, 124
Şarl Jid, 36, 86, 221, 309
Şemseddin Sami, 6
Şemsettin Günaltay, 83
Şevket Memedali Bilgişin, 87
Şevket Süreyya, 64, 78
Şeyh Abduh, 49, 254, 263
Şeyh Muhsin Fâni, 73
Şiller, 94
Şinasi, 116, 117
Şubert, 94
Şükrü Baban, 86
Şükrü Saraçoğlu, 77
Tahsin Banguoğlu, 105, 230, 314, 316, 334
Tahsin Nahit, 27, 63, 64
Tarde, 274
Tevfik Fikret, 64, 69, 70, 71, 72, 140, 145, 152, 155, 227, 335
Tevfik Rüştü Aras, 37, 55, 247
Tevfik Süveydî, 37, 309, 321, 325
Vedat Nedim, 64, 78
Victor Hugo, 83
Vilkoks, 245
Wundt, 84, 98
Yahya Kemal, 64
Yakup Kadri, 63, 64, 75, 81, 191, 272, 322, 334
Yaşar Nabi, 335
Yunus Nadi, 29, 119
Yusuf Ziya, 64, 125
Z.F.Fındıkoğlu, 85
Zeki Velidi Togan, 78
Ziya, 6, 12, 34, 64, 69, 76, 77, 78, 79, 80, 90, 101, 104, 116, 170, 171, 258, 263, 264, 266, 280, 284, 295, 337
Ziya Bey, 80
Ziya Gökalp, 6, 12, 34, 64, 76, 77, 78, 79, 80, 90, 101, 104, 170, 171, 258, 263, 264, 266, 280, 284, 295, 337

BELGELER – FOTOĞRAFLAR

Ek-1 Bu evrak "*T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya"*dan alınmıştır.

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Zat İşleri Müdürlüğü

Hizmet Cetveli

Memurun son görevi : Muallim Eğitmen
Bölükbaşı ... Mu. Tercüman

Sicil No	Adı	Babasının adı	Soyadı	Hicrî	Malî	Doğum yeri	Lira	Kr.	Nevi	Sicilinde kayıtlı doğum tarihi	Emekli veya yetim aylığından tahsil olunacak borcu
9351	Mehmet Hasan	Ebubekir	Erbil		1294	Erbil					

Ek-2 Bu evrak “T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya”dan alınmıştır.

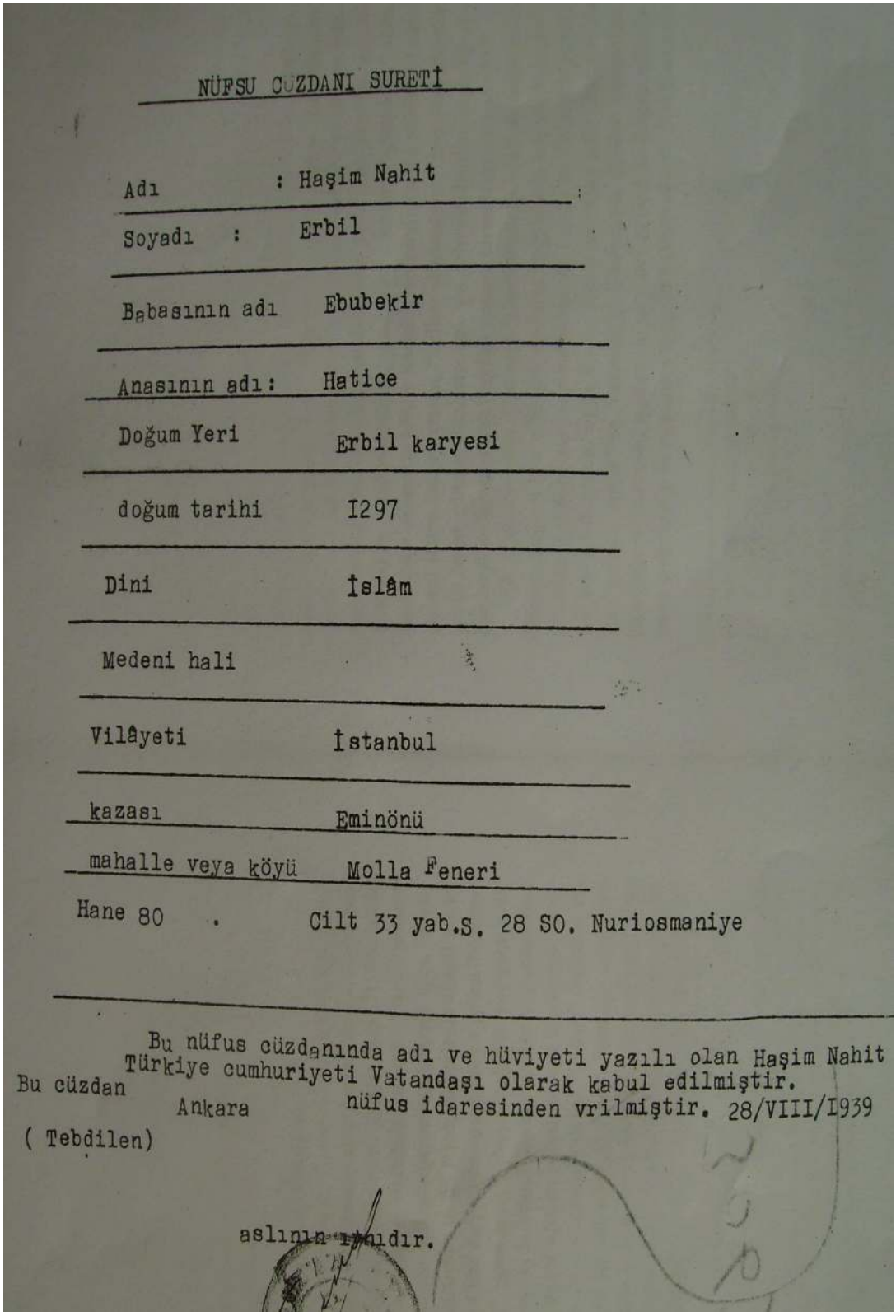

NÜFSU CÜZDANI SURETİ

Adı : Haşim Nahit

Soyadı : Erbil

Babasının adı Ebubekir

Anasının adı: Hatice

Doğum Yeri Erbil karyesi

doğum tarihi I297

Dini İslâm

Medeni hali

Vilâyeti İstanbul

kazası Eminönü

mahalle veya köyü Molla Feneri

Hane 80 . Cilt 33 yab.S. 28 SO. Nuriosmaniye

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Haşim Nahit Türkiye cumhuriyeti Vatandaşı olarak kabul edilmiştir.

Bu cüzdan Ankara nüfus idaresinden vrilmiştir. 28/VIII/1939

(Tebdilen)

aslının aynıdır.

Ek-3 Bu evrak “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahval Defteri, C 144 s 389.”dan alınmıştır.

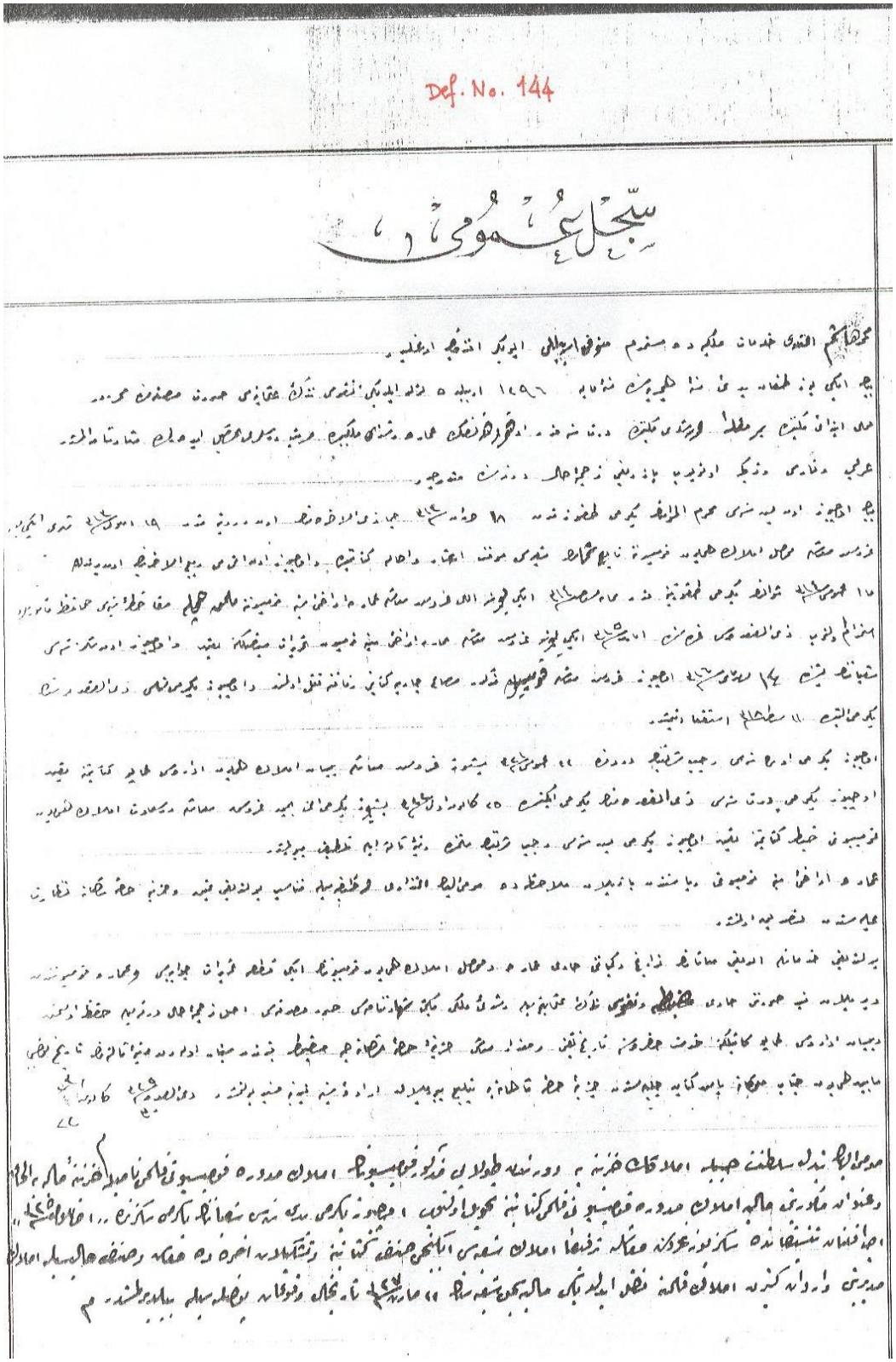

Ek-4-A Bu evrak “T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya’nın 21-6388 Kopyası”ndan alınmıştır.

21-6388

Görevi	Aylığı: Maaşı	Aylığı: Ücreti	Göreve başladığı veya açıkta kaldığı tarih	Görevinden ayrıldığı veya açığının bitti ği tarih	Görevde bulunduğu müddet: Sene	Ay	Gün	Maaşlı veya maaşsız açıkta kaldığı müddet: Sene	Ay	Gün	Düşünceler
Ulusal Emlak Komisyon Kamu Sermaye İdaresi Şefliğ	200		13 Eylül 333	13 Eylül 333		3	2				
Şeflik			20 Eylül 333	14 Ağustos 334						10	28
Kamune ait Sirkeçi Kömürhanesi Müdürlüğü											
muhafaza memuru	230		15 Ağustos 334	8 Şubat 336		6	15				
" " Tahsisat müteyyişi	200		9 Şubat 336	13 Nisan 336		1	18				
Kamune ait Sirkeçi Kömürhanesi Müdürlüğü	200		14 Nisan 336	31 Aralık 336		8	28				
Şefliğ			12 Şubat 337	20 Eylül 337		7	8	2	6	10	
Bina Emlak Müdürlüğü İdari Tahsis Müfettişliğ	500		27 Eylül 337	26 Haziran 338		9	3				
Devlet Emlak Müdürlüğü Tahsis Müfettişliğ	524,5		25 Haziran 338	31 Aralık 338		6	20				
Hesap Müfettişliğ emekli müfettişi " Kalem	524,5		15 Nisan 339	31 Aralık 339		8	16				
Hesap Müfettişliğ emekli Müdür Muavini Kadri	900		6 Eylül 340	31 Aralık 340		4	25				
emekli müf. Tahsildar Fazlı emekli Kaymakamı Ha	800		1 Mayıs 341	8 Şubat 342		9	8				
" " "	1000		9 Şubat 342	31 Aralık 342		10	23				
" " " Müdürlüğü	1200		15 Ocak 343	31 Aralık 343		11	17				
" " "	1500		1 Ocak 344	24 Mayıs 344		4	24				
Müdürlüğü Yardımcılığı emekli emniyet müd	2250		25 Mayıs 344	31 Aralık 345		7	7				

Bu hizmet cetveli $\frac{\text{Sicil kartına}}{\text{belgelerine}}$ uygun olarak 1/VII/ 1946 tarihinde düzenlenmiş ve ikinci bir defa maaş bağlanmasına mani olmak için bu cetvelin düzenlenmesi işi $\frac{\text{Sicilline}}{\text{Belgelerine}}$ işaret olunmuştur.

Müdürlüğü

Cetveli düzenliyen ve sicilline işaret eden memurun görevi imzası

Ek-4-B Bu evrak “T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya’nın 21-6388 Kopyası”ndan alınmıştır.

Görevi	Aylığı: Maaşı	Aylığı: Ücreti	Göreve başladığı veya açıkta kaldığı tarih	Görevinden ayrıldığı veya açığının bitiği tarih	Görevde bulunduğu müddet: Sene	Ay	Gün	Maaşlı veya maaş siz açıkta kaldığı müddet: Sene	Ay	Gün	Düşünceler
Ankara Vilayet emlak Emniyet müd. Şefliğ.	2700		1. Ağus. 21	10. Mart 27	3	8	10				
Afyon 9.0 Tahsil ve Tevkifat Memurluğ.	2000		11. Nisan 27	9. Mart 29				1	8	20	
" " "	2000		1. Nisan 29	23. Kasım 29			23				
Afyon " "	3000		23. Kasım 29	18. Kasım 30	2						
H. 9.0 Hukuk müşavirliği mukaveleli	4000		19. Mart 30	26. Ekim 31						27	
Bl. m. Müşavir muavinliği	4000		27. Kasım 31	27. Şubat 935	10	12					
Şefliğ.											
Ceza mukabil Belediye Vekilliği	3000		8. Şubat 936	15. Mart 937	1	6	17				
" muavin Kaza Reisliği	2500		23 Mart 937	31 Mart 938						10	
Vekalet emri	3500		1. Nisan 938	30. Ekim 939	1	6	24				
Ankara Vekalet müdürlüğü			31. Ekim 939	2. Temmuz 940		1	26				
" " "	150		3. Temmuz 940	2. Mayıs 941				9	8	5	Vekalet emri ayrılmış olmuştur.
" " "	160		1. Mayıs 941	1. Mart 942		10	27				
" " "	5000		1. Mart 942	12. Mayıs 943	2	6					
" " "	6000		13. Mayıs 943	17. Temmuz 944	1	2	5				
					32	2	15	19	10	11	

Bu hizmet cetveli $\frac{\text{Sicil kaydına}}{\text{belgelerine}}$ uygun olarak 1/VII/ 1946 tarihinde düzenlenmiş ve ikinci bir defa maaş bağlanmasına mani olmak için bu cetvelin düzenlenmesi için $\frac{\text{Siciline}}{\text{Belgelerine}}$ işaret olunmuştur.

Müdürlüğü

12-VII-946

Cetveli düzenliyen ve siciline işaret eden memurun görevi imzası

* 1 Ekim 929 dan şöre Ankara Ka.Ka. Vekalet Müf. maaşı tahakkuk ettiği için düşülmüştür. Sultanın 8. III. 940 günlü kararında Vekalet müddeti olan 1 sene 6 ay 5 gün Vekalet müddeti olarak gösterilmiştir.

Ek-5 Bu evrak “T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya’nın 21-6388 Kopyası”ndan alınmıştır.

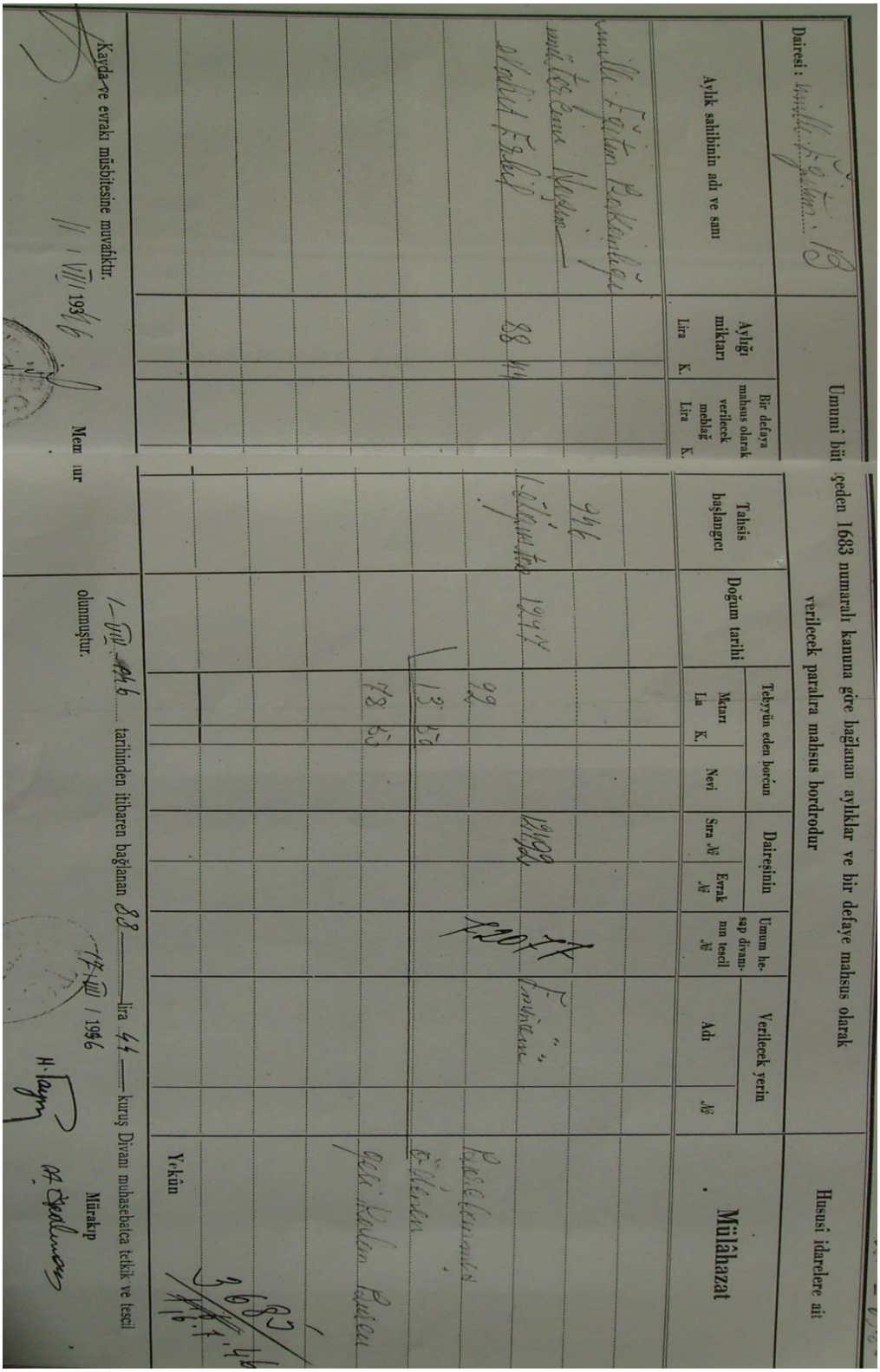

Ümumî bütçeden 1683 numaralı kanuna göre bağlanan aylıklar ve bir defaye mahsus olarak verilecek paralara mahsus bordrodur

Hususi idarelere ait

Dairesi: Milli Eğitim ... B

Aylık sahibinin adı ve sanı	Aylığı miktarı Lira	K.	Bir defaya mahsus olarak verilecek mebla̧ğ Lira	K.	Tahsis başlangıcı	Doğum tarihi	Tekyün eden borcun Miktarı Lira	K.	Neri	Dairesinin Sıra №	Evrak №	Umum hesap divanının tescil №	Verilecek yerin Adı	№	Mülâhazat
Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerinden Mahmut Fehmi	88	44			946	1944	29	13	50	1999					

Kayda ve evrakı müsbitesine muvafiktir.

1 / VII / 1946

Memur

...-VII-946 tarihinden itibaren bağlanan 88 lira 44 kuruş Divanı muhasebeleca tetkik ve tescil olunmuştur.

1 / VII / 1946

Müraḳıp

H. Tayın

M. Şadi

Ek-6 Bu evrak “T.C Emekli Sandığı Arşivi (ESA), 72077 No'lu Dosya’nın 21-6388 Kopyası”ndan alınmıştır.

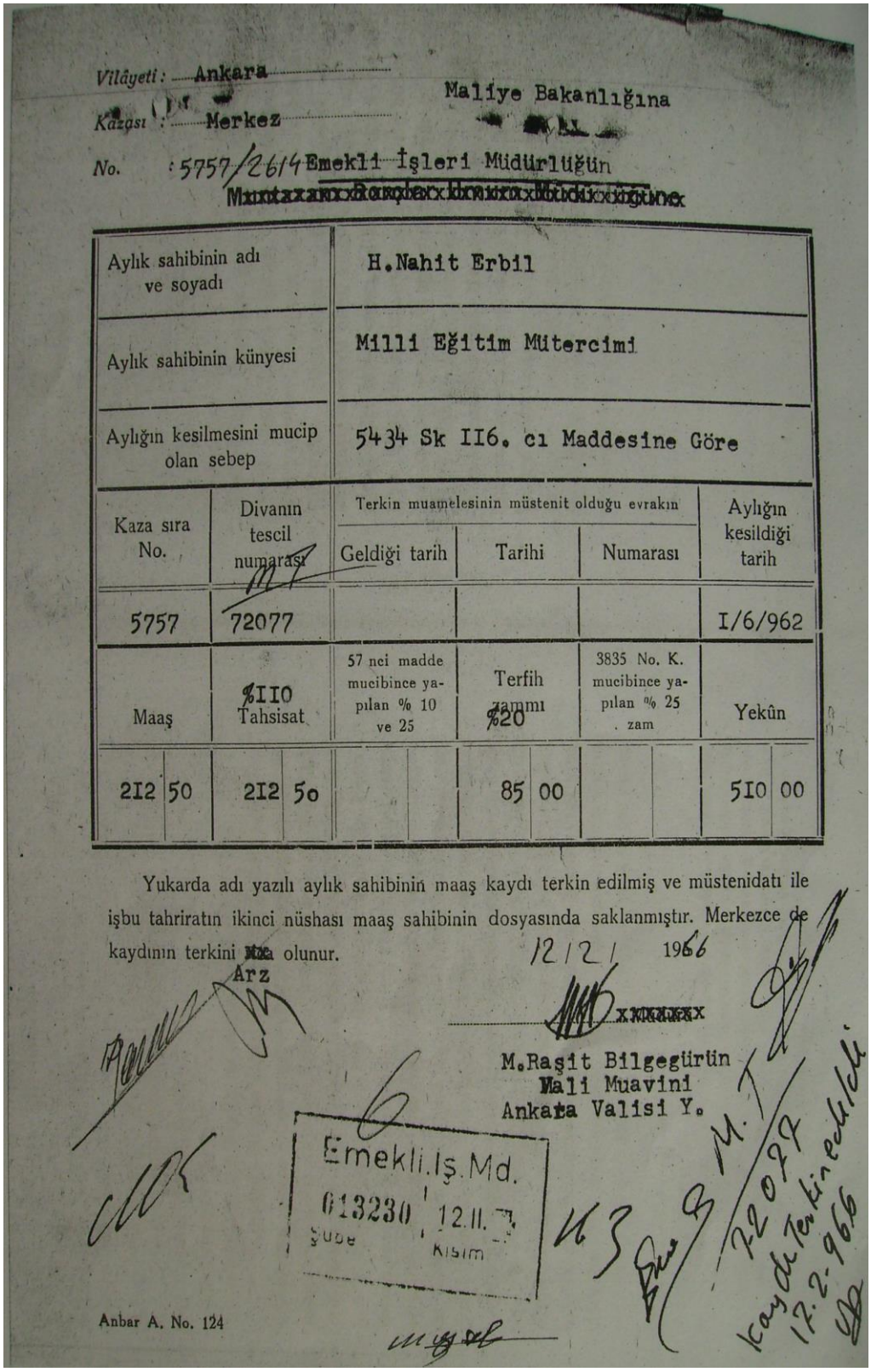

Vilâyeti: Ankara
Kazası: Merkez
No: 5757/2614

Maliye Bakanlığına
Emekli İşleri Müdürlüğün

Aylık sahibinin adı ve soyadı	H.Nahit Erbil
Aylık sahibinin künyesi	Milli Eğitim Mütercimi
Aylığın kesilmesini mucip olan sebep	5434 Sk II6. cı Maddesine Göre

Kaza sıra No.	Divanın tescil numarası	Terkin muamelesinin müstenit olduğu evrakın			Aylığın kesildiği tarih
		Geldiği tarih	Tarihi	Numarası	
5757	72077				I/6/962

Maaş	Tahsisat	57 nci madde mucibince yapılan % 10 ve 25	Terfih zammı	3835 No. K. mucibince yapılan % 25 zam	Yekûn
2I2 50	%II0 2I2 5o		85 00		5I0 00

Yukarda adı yazılı aylık sahibinin maaş kaydı terkin edilmiş ve müstenidatı ile işbu tahriratın ikinci nüshası maaş sahibinin dosyasında saklanmıştır. Merkezce de kaydının terkini rica olunur.

12/2/ 1966

Arz

M.Raşit Bilgegürün
Mali Muavini
Ankara Valisi Y.

Emekli.İş.Md.
013230 12.II.
Şube Kısım

72022
M.T.
Kaydın terkinedilebilir
17.2.966

Anbar A. No. 124

Ek-7-A Haşim Nahit'in Cebeci Asri Mezarlığı-**2635** Nolu Dosyada**1269** sıra numaralı Ölüm Kütük Defterindeki kayıt bilgileridir.

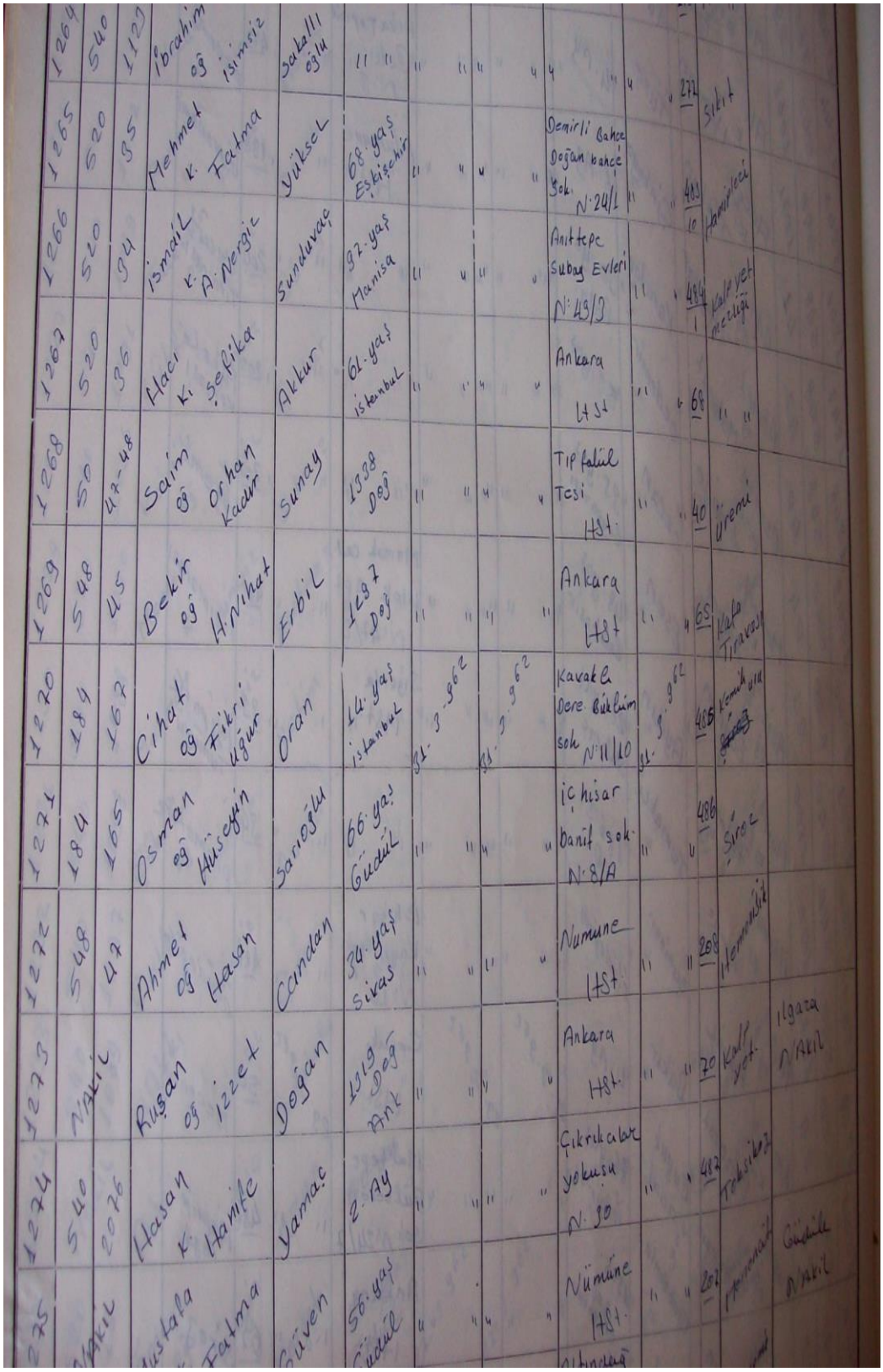

Ek-7-B Ankara Cebeci Asri mezarlığında, Haşim Nahit'in mezarını gösteren kroki.

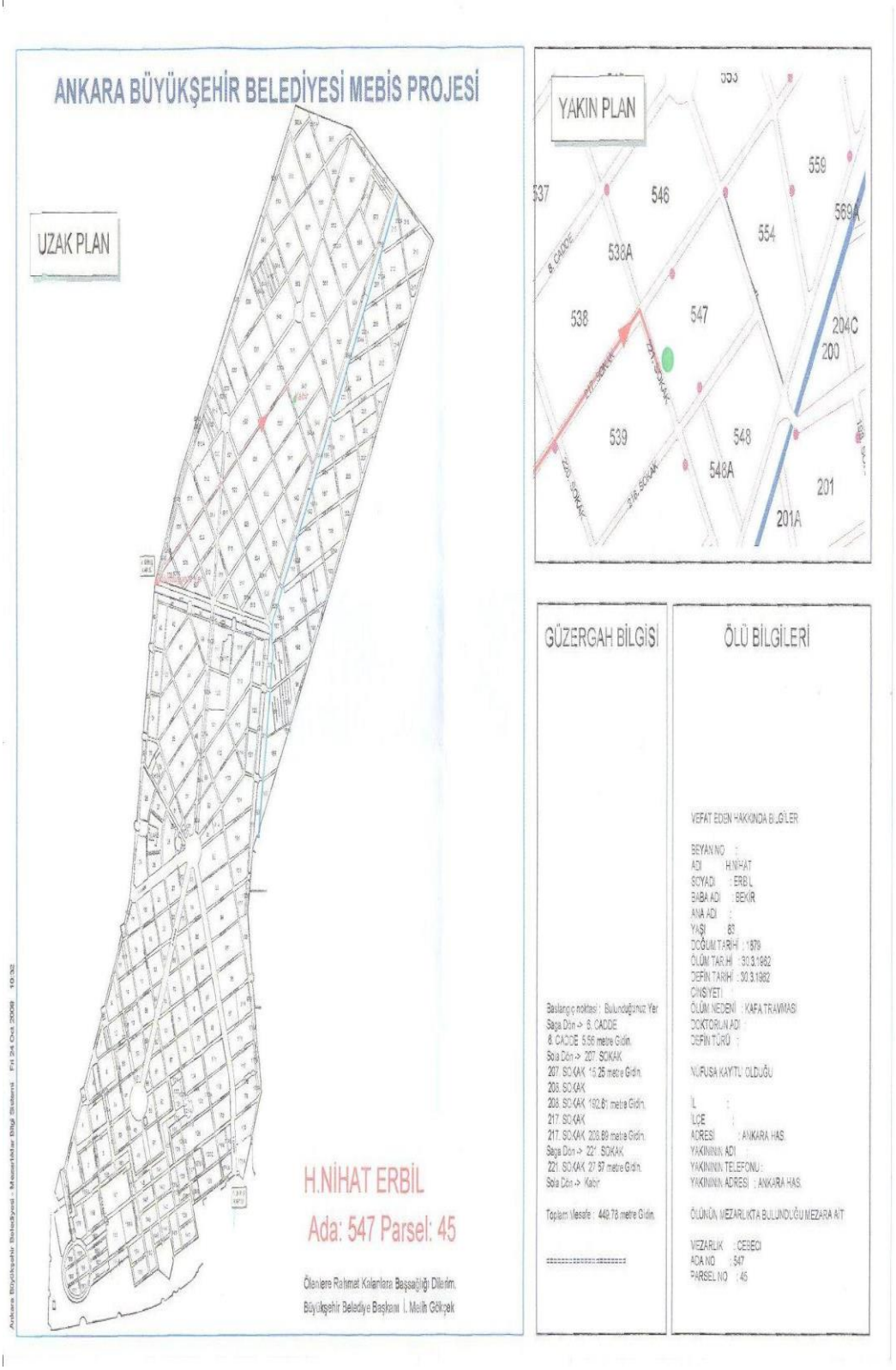

Ek-8-A İki mezar arasındaki boşluk, yazarın kimsesi olmadığı için satın alınamamış ve 5 yıl sonra başka bir şahsa satılmış.

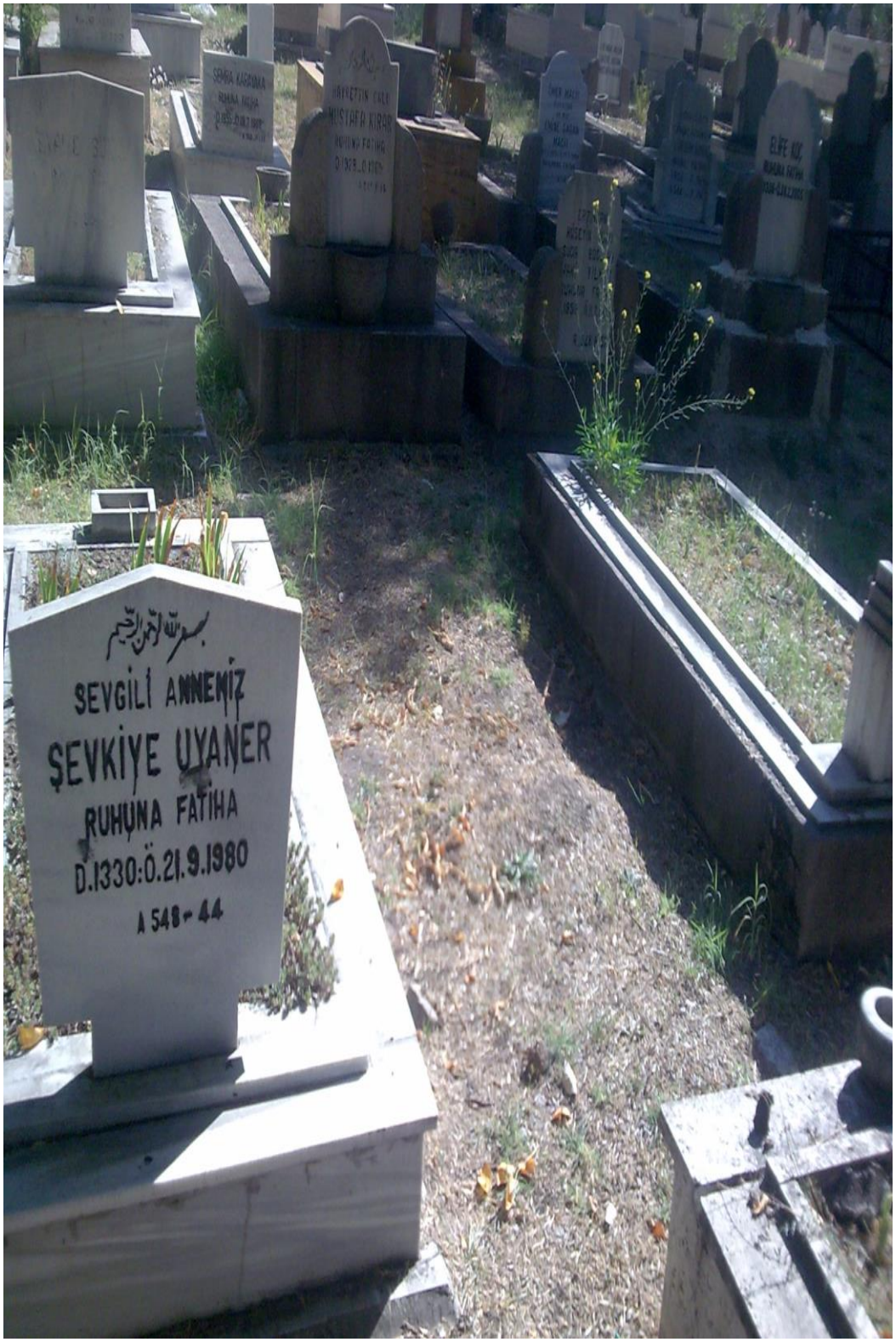

Ek-8-B Haşim Nahit'in kemikleri, başka kimsesizlerin kemikleriyle birlikte, Kemiklik denen bir yere gömülmüştür.